

KARADENİZ

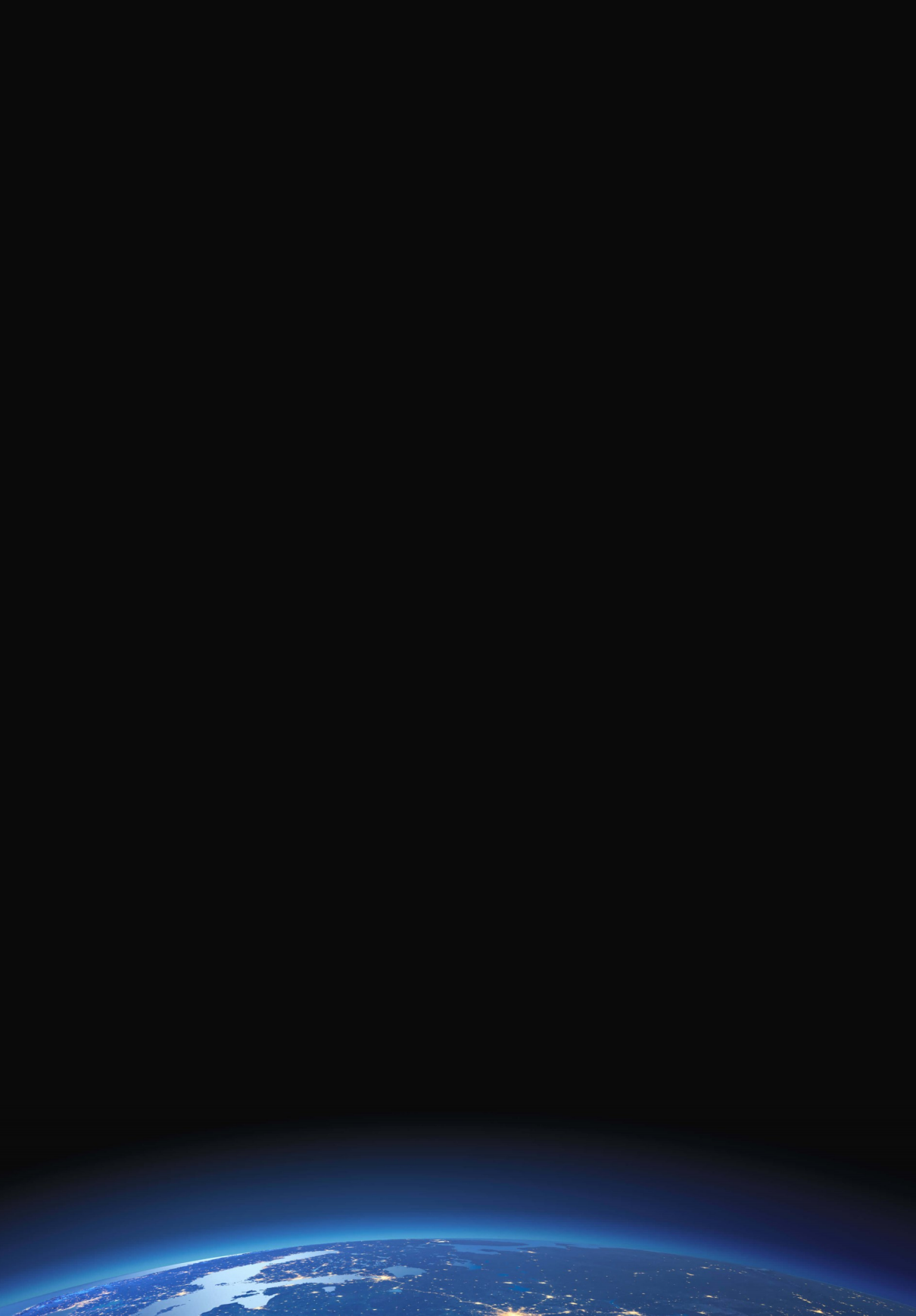
2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

KARADENİZ: 2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 1

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-35-3

© 2021 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Temmuz 2021, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasaından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editör: Özgür Tüfekçi

İçindekiler

TAKDİM 8

1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2020 Görünümü

Çok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020 13

RUKİYE PATAN ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020 51

HÜLYA KINIK

İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan:
2020 78

VAHİT GÜNTAY

Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020 108

DİLEK KARADENİZ TOPAL

Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020 143

HASAN YILMAZ

Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova:
2020 182

SELİM KURT

Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020 208

EDA TUTAK

Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020 243

YAŞAR SARI

Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020..... 290

ADNAN SEYAZ

Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020..... 320

ŞEYMA KALYONCU

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

Trump Giderken Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası: 2020 354

MURAT ÜLGÜL

NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020 385

PELİN ÇOLAK ve CEREN HAKYEMEZ

Geniş Karadeniz Havzası'nda Çin'in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020..... 412

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020 439

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınırışan Sorunlar

Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye'nin Jeopolitik Mücadelesi 476

RAHMAN DAĞ

Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası'nda Göç ... 498

İSMAİL KÖSE

“Kanal İstanbul” Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine
Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme 523

BÜLENT ŞENER

Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri 551

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında
Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri..... 595

NİSA ERDEM

2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri 625

AHMET ATEŞ

Karadeniz ve Küreselleşme 650

BÜŞRA YILMAZ ve MURAT ÇEMREK

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde Entegrasyon Hareketleri ve
Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış 678

BAYRAM GÜNGÖR

YAZARLAR 714

TAKDİM

Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın hayatına başladığı bu ilk çalışmayla küresel ve bölgesel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmayı amaçlamaktadır.

Kısa zamanda yoğun bir çalışma ve emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan elinizdeki eserin bilgi ağırlıklı olması hedeflenirken, yazarların yapmış olduğu analizler okuyucunun takdirine bırakılmıştır. Bu noktada birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümleri kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2020’de Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta yirmi bir makale yer almaktadır. Üç bölümünden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2020 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan ve Özgür Tüfekçi’nin Türkiye’nin pandemi koşulları altında 2020 yılında geirmış olduğu süreçleri ele aldığı “ok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020” başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020”; Vahit

Güntay “İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan: 2020”; Dilek Karadeniz Topal “Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020”; Hasan Yılmaz “Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020”; Selim Kurt “Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova: 2020”; Eda Tutak “Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020”; Yaşar Sarı “Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020”; Adnan Seyaz “Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020”; Şeyma Kalyoncu “Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “Trump Giderken: Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası, 2020”; Pelin Çolak ve Ceren Hakyemez’in “NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020”; Müge Yüce’nin “Geniş Karadeniz Havzası’nda Çin’in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020”; ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Özgür Tüfekçi’nin “Avrupa Birliği’nin Geniş Karadeniz Havzası’na Yönelik Politikaları: 2020” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Rahman Dağ “Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye’nin Jeopolitik Mücadelesi”; İsmail Köse “Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası’nda Göç”; Bülent Şener “‘Kanal İstanbul’ Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoğlu “Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri”; Nisa Erdem “Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri”; Ahmet Ateş “2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri”; Büşra Yılmaz ve Murat Çemrek “Karadeniz ve Küreselleşme”; Bayram Güngör “Geniş Karadeniz Bölgesi’nde Entegrasyon Hareketleri ve Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

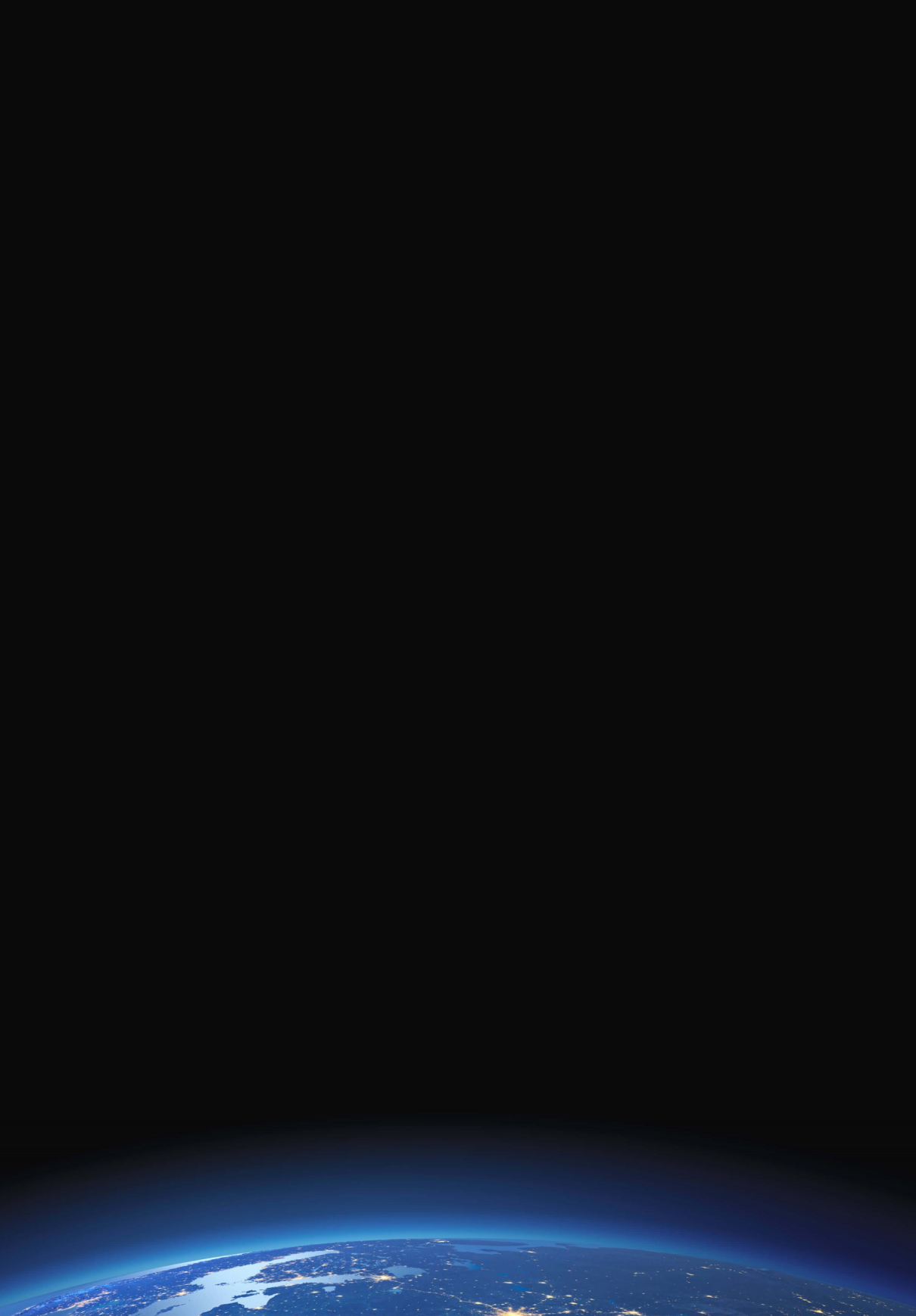
Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederim.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü
Trabzon - Nisan 2021

Bölge Ülkelerinin
2020 Görünümü

1. BÖLÜM

ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKA ARAYIŞINDA TÜRKİYE: 2020

Rukiye Patan

[Yüksek Lisan Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özgür Tüfekçi

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

2020, Türkiye için hem iç hem de dış politikaya yönelik birçok önemli kararın alındığı yıllardan biri olarak görülmektedir. Özellikle bu sene içerisinde Türkiye, komşu devletleriyle olan ilişkileri haricinde uluslararası arenada da etkili bir aktör olarak ortaya çıkmış ve çıkarlarının şekillendirdiği ölçüde politikalar izlemiştir. Ulusal güvenliğini ve çıkarlarını en yüksek oranda koruma girişimlerinden biri olarak Türkiye'nin, gerekli durumlarda askeri seçeneği de çözüm olarak kullandığı 2020 yılında, yoğun bir diplomasi yürüttüğünü söylemek mümkündür. Türkiye perspektifinde yaşanan gelişmeleri değerlendiren bu çalışmada, 2020'nin Türk iç ve dış politikasına en çok etki eden durumlar öne çıkarılmakta ve Türkiye üzerindeki olası etkisi analiz edilmektedir. Türkiye'nin komşu devletleri ile yaşadığı sorunları, ABD ve AB gibi küresel güçlerle uyumsuzluğunu ve ekonomik kabiliyetini geliştirmek için yaptığı girişimleri ele alan bu çalışma, ilgili alanlara yönelik genel bir değerlendirme içermektedir.

Türkiye'de İç Siyasi Gelişmeler

2020 yılında Türkiye, dünyada etkisini gösteren koronavirüs ile mücadelesini sürdürürken bir yandan da iç politikasına

yönelik gelişmelerle meşgul olmuştur. Türkiye'nin iç politikasında ortaya çıkan önemli gelişmeler bağlamında, Suriye'nin kuzeybatısında meydana gelen İdlib Saldırısı hem mevcut siyasi yapı hem de kamuoyu üzerinde büyük bir etki göstermiştir. PKK'nın Suriye'deki kolu olan PYD'nin (Dağ, 2018: 1255), Suriye'nin kuzeyinde artan faaliyetleri Türkiye'nin sınır güvenliği ve bekası için uzun süredir bir tehdit olarak görülmektedir (Polat, 2020: 58). 2016'dan itibaren, Özgür Suriye Ordusu olarak da bilinen Suriye Milli Ordusu ile başlatılan Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları ile PYD'nin ve Esad rejimine bağlı güçlerin sınır bölgesinde kontrol kurma girişimleri, Türkiye tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, iç savaştan kaçan mültecilerin ülkeye kontrolsüz bir şekilde girmesini önlemek için güvenli bir bölge kurulması amaçlanmaktadır (BBC, 2020a).

Esad Rejimi'nin İdlib'te bir güvenlik bölgesi oluşturmaya yönelik yapılan anlaşmaları ihlal ederek, Aralık 2019'dan itibaren İran destekli terörist gruplar ve Rusya'nın hava desteğiyle İdlib'in güneyinde ilerleme girişimlerinde bulunması, bölgedeki birçok sivilin evsiz kalmasına neden olmuştur (Özcan, 2020). Nitekim Şubat 2020'de meydana gelen İdlib Saldırısı ile 34 Türk askerinin öldürülmesi, Rusya destekli Esad Rejimi tarafından yapılan hava saldırısı sonucu olmuştur. Saldırı sonrasında açıklama yapan Türkiye, terör örgütlerine karşı mücadelede bölgede olması gerektiğini belirterek, Esad rejimine desteğini çekmesi konusunda Rusya'ya çağrıda bulunmuştur (BBC, 2020b). Bununla birlikte Türkiye, bölgedeki faaliyetlerinin Esad Rejimine bağlı güçlere hava saldırısıyla karşılık vermekle sınırlı kaldığını belirtip, rejimin insanlığa karşı suçlarını önlemek için uluslararası toplumun sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğine değinmiştir (McKernan, 2020). Uzun zaman sonra Türkiye'nin en çok asker

kayıbı yaşadığı İdlib Saldırısı'na yönelik Türkiye'deki muhalefet partilerinden de şiddetli bir tepki gelmiştir. İdlib'e kara ve havadan operasyon düzenlenmesi gerektiğini belirten muhalif partiler hükümetin atacağı adımlara destek vereceğini bildirmiş ve saldırıyı şiddetle kınamıştır. Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise saldırıya sessiz kalınmaması gerektiğini öne sürerek TBMM'yi kapalı oturuma çağırmıştır. Hükümetin Suriye'ye yönelik politikalarına eleştirel bir yaklaşım benimseyen CHP, her şeye rağmen barış dilini kullanacağını ve barışı savunacağını belirtmiştir (Gündoğan, 2020). İdlib Saldırısına şiddetli bir tepki de NATO'dan gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Pompeo yaptığı basın açıklamasında, Esad Rejimi, Rusya, İran ve Hizbullah'a saldırılarını durdurma çağrısında bulunmuş, NATO'nun müttefiki Türkiye'nin yanında olduğunu belirtmiştir (US Department of State, 2020). Türkiye, Suriye ve mülteciler hakkında ne NATO'nun ne de Avrupa Birliği'nin desteğinin alınmadığını belirterek, Rusya ve ABD'nin bölge çıkarları konusunda sözünü tutmadığını öne sürmüştür. İdlib'in kontrolünün kaybedilmesi durumunda 1,3 milyon mültecinin sınıra yığılacağı düşüncesi Türkiye için kaygı verici bir unsur olarak görülmüştür. Bu bağlamda saldırı sonrasında Türkiye'nin Avrupa'ya açılan sınır kapısını mültecilere aralaması, mülteci akınından endişelenen Avrupa Birliği'ne misilleme amacı taşımaktaydı (Ahmad, 2020). Ek olarak Türkiye, NATO'nun bir müttefiki olarak, kendi sınırlarının güvenliği için gerekli adımların atılması gerektiğini öne sürerek (Gall, 2020) NATO'nun toprak bütünlüğünü sağlama hususunda 4. maddesinin tam anlamıyla uygulanmasını talep etmiştir (Tokyay, 2020).

İdlib Saldırısının ardından Türkiye, Esad rejimi güçlerine misilleme olarak Bahar Kalkanı Operasyonu'nu başlatmıştır. Operasyon sırasında Türkiye'nin tek amacının rejim güçlerini vurmak ve meşru müdafaa hakkını kullanmak olduğunu

belirten Savunma Bakanlığı, bu bağlamda Rusya ile karşı karşıya gelme hedefinin olmadığını altını çizmiştir (Güler, 2020). Bahar Kalkanı Operasyonu ile Türkiye, Esad rejimine ait birçok tank ve hava savunma sistemini imha etmiş, üst düzey generaller de dahil olmak üzere çok sayıda rejim gücü üyesini insansız hava araçlarıyla yapılan saldırılarda etkisiz hale getirmiştir (Zaman, 2020). Bu bağlamda Türkiye, Adana, Astana ve Soçi’de yapılan görüşmeler çerçevesinde ateşkesi sağlamak, bölgedeki insanlık dramına son vermek ve kontrolsüz göçü önleme için Rusya ile yapılacak ateşkes anlaşmasına kadar Bahar Kalkanı Operasyonu’nu sürdürmüştür (Özer, 2020). Saldırı sonrasında Savunma Bakanlığı, Türk birliklerinin koordinatları konusunda Rusya’nın bilgilendirildiğini bildirirse de Vladimir Putin, saldırının meydana geldiği bölgede Türk birliklerinin olmaması gerektiğini belirterek Rus güçlerinin bu bağlamda bilgilendirilmediğini öne sürmüştür. Ek olarak Rusya, Türkiye’yi muhalif güçleri desteklemekle suçlamıştır (BBC, 2020c). İki devlet arasında derinleşen kriz üzerine Devlet Başkanları Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan Moskova’da yapılan görüşmelerin ardından İdlib’deki çatışmayı sona erdirmek için bir ateşkes yapma kararı almıştır. Yapılan anlaşmada tüm iletişim hattında ateşkes, Halep ve Lazkiye’yi birbirine bağlayan İdlib M4 otoyolunun kuzeyinde ve güneyinde bir güvenlik koridoru ile M4 boyunca ortak Türk – Rus devriyelerinin olması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Erdoğan, rejim güçlerinin saldırılarına karşılık Türkiye’nin misilleme yapma hakkını elinde tuttuğunu belirtmiştir (BBC, 2020d). Putin ise Türkiye ile Suriye konusunda her zaman hemfikir olamasa da ikili ilişkilerin yüksek seviyede olması nedeniyle Türkiye ve Rusya’nın krizi çözüme ulaştırabildiklerini açıklamıştır (Meyer ve Arkhipov, 2020).

Türkiye'nin 2020 yılında sınır ötesi harekât düzenlediği bölgelerden biri de Irak'ın kuzeyi olmuştur. Terör örgütü PKK'nın bölgede artan faaliyetlerinin Türk karakolları ve üsleri için bir tehdit oluşturması, Millî Savunma Bakanlığı tarafından Pençe Operasyonlarının başlatılmasına zemin hazırlamıştır. Haziran 2020'de ilan edilen Pençe – Kartal Operasyonu ile Sincan, Kandil, Basyan ve Hakurk'ta konuşlanan örgüte ait 81 hedef vurulmuştur. Millî Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada, hava saldırıları sırasında sivil halkın can ve mal güvenliğinin sağlanması konusunda azami hassasiyet gösterildiğini belirtmiş, terörle mücadelenin kesintisiz süreceği sinyalini vermiştir (BBC, 2020e). Pençe – Kartal Operasyonu'nun hemen ardından başlatılan Pençe – Kaplan Operasyonu ile Türkiye, Irak'ın kuzeyindeki terör hedeflerini imha etmeye devam etmiştir. Haftanın bölgesinde Hava Kuvvetleri, Ateş Destek Vasıtaları, ATAK helikopterleri, İHA ve SİHA'larla desteklenen Türk komandoları bölgeye intikal ederek, PKK ve bölgedeki diğer terörist gruplara ait çok sayıda silah ve askeri mühimmatı ele geçirmiştir (Çelikbaş, 2020).

Sonuç olarak 2020 yılı, Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlama hususunda etkili sınır ötesi hareketlerin yapıldığı bir yıl olmuştur. Fırat'ın Doğusunda konuşlanan PYD ve Esad Rejimi'ne bağlı güçlerin Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturan faaliyetleri, Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin bir güvenlik bölgesi oluşturmasını zorunlu kılmaktadır. Suriye İç Savaşı'nın başladığı 2011 yılından itibaren muhalif güçleri destekleyen Türkiye, bölgede Esad Rejimi'ne askeri yardım sağlayan Rusya ile çıkarlarını koruma hususunda çatışsa da iki devlet de kriz anlarında diplomatik sürece başvurmayı tercih etmiştir (Tüfekçi, 2017a; Tüfekçi, 2017b). Bununla birlikte Türkiye, İdlib'in olası işgali sonrasında oluşabilecek göç akınını göz önünde bulundurarak, iç savaştan kaçan mültecilerin akıbeti konusunda ABD ve Avrupa Birliği'nin daha

fazla sorumluluk almasını istemiştir. Sınırları içerisinde bulunan mültecilere maddi ve manevi destek sağlayan Türkiye, özellikle Avrupa Birliği'nin yardımlarının yetersiz olduğunu öne sürerek, İdlib'in kontrolünün kaybedilmesi durumunda Avrupa sınır kapısının açılacağı ihtimali üzerinde durmuştur. Bu bağlamda İdlib Saldırısı sonrasında yapılan Bahar Kalkanı Harekâtı, Türkiye'nin iç güvenliğine tehdit oluşturan terör örgütü PYD ve uzantılarının etkisiz hale getirilmesi için önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte Kuzey Irak'a yapılan sınır ötesi operasyon, terör örgütü PKK'nın ve militanların Türk karakollarına yönelik saldırılarını önleme girişimlerinden biri olmuştur. Çözüm sürecinin duraklaması ve barış çabalarının sona ermesiyle başlayan çatışmalar, Türkiye'nin bölgede üsler kurarak, insansız hava araçlarıyla bölgedeki terör yuvalarını etkisiz hale getirmesine zemin hazırlamıştır (Coşkun ve Butler, 2020). Nitekim PKK'ya ait birçok mühimmat ve silahın ele geçilmesi, Haftanın bölgesine düzenlenen Pençe Kartal ve Pençe Kaplan Operasyonlarının bir sonucu olmuştur.

2020'de Türkiye'de yaşanan önemli bir gelişme de Ayasofya'nın ibadete açılması olmuştur. Ayasofya 1500 yıllık bir geçmişi ile UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası Listesi'nde bulunan en eski tarihi yapılardan biri olarak bilinmektedir. Bizans İmparatorluğu döneminde manastır olarak kullanılan Ayasofya, 916 yıl boyunca kilise görevi görmüştür. Bu nedenle Hristiyan dünyası nezdinde önemli bir yere sahip olan tarihi yapı, Bizans İmparatorluğu'nu ve Hristiyanlık dinini temsil eden motifler ve mozaikleri barındırmaktadır (Köker ve Elden, 2020). Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u fethetmesi ile Ayasofya, Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altına girmiştir. İstanbul'un ele geçirilmesinin ardından birkaç gün boyunca, Ortodoks halk ve kilise mensupları ibadetine devam etse de kısa bir süre sonra Ayasofya camiye çevrilmiştir. Nitekim 20. Yüzyıl'a kadar cami olarak kullanılan Ayasofya, Cumhuriyet

Dönemi'nde restore edilmek üzere birkaç yıllığına kapatılmış ve 1934 Bakanlar Kurulu kararıyla müzeye dönüştürülmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ayasofya'yı ibadete açma arzusunu dile getirmesi, tarihi yapının akıbetinin ne olacağına dair soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Ayasofya'nın statüsü ile ilgili Danıştay 10. Dairesi'nde yapılan duruşmalar sonucunda, 1934'te alınan Bakanlar Kurulu kararı iptal edilmiş, Ayasofya'nın müze statüsünün değiştirilerek ibadete açılacağı duyurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in özel mülkiyeti olarak Ayasofya'nın cami statüsünün muhafaza edileceği, Danıştay Kararı'nın gerekçesi olarak gösterilmiştir (BBC, 2020f). Cumhurbaşkanı Erdoğan, kararı onayladıktan sonra Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılacağını, fakat dünyanın ortak mirası olan yapının, herkese açık olacağını da ifade etmiştir (Alhas ve Sevensan, 2020).

Ayasofya'nın Müslümanlara ibadete açılması dünya genelinde büyük tepki çekmiştir. Özellikle Hristiyan Ortodoks dünyasının en önemli kiliselerinden biri olarak görülen Ayasofya, Yunanistan için manevi ve dini anlamda çok büyük öneme sahiptir. Bu açıdan, Ayasofya'nın statüsünün camiye dönüştürülmesi, özellikle Yunanistan'da infial yaratmıştır (Berberakis, 2020a). Yunanistan tarafı alınan kararın, Ayasofya'yı ortak mirası olarak gören herkesi rahatsız eden bir karar olduğunu, Türkiye'nin sadece Yunanistan ile ilişkilerini değil, Avrupa Birliği ile arasındaki ilişkilerini de kötü etkileyeceğini ifade etmiştir (Reuters, 2020). UNESCO ise, Türkiye'nin kararının kuruluşa haber verilmeden alındığını öne sürerek, Ayasofya'nın Avrupa ve Asya arasındaki etkileşimi sağlayan bir mimari şaheser olduğunu, böyle bir yapıdaki statü değişikliğinin tüm dünyayı etkileyebileceğini belirtmiştir (Sarıyüce ve Reynolds, 2020). Ayasofya'nın müze statüsünün iptal edilmesine tepki gösterenlerden biri de kilise liderleri olmuştur. Katolik Kilisesi lideri Papa Francesco yaptığı

konuşmada, Ayasofya'nın statü değişikliği konusunda acı duyduğunu ifade etmiştir (Pınar, 2020). Rus Ortodoks Kilisesi ise Hristiyanların endişesinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır (Aljaazera, 2020).

Genel olarak bakıldığında Ayasofya'nın müze statüsünün değiştirilmesi ve Müslümanların ibadetine açılması, tarihi yapıyı ortak miras olmaktan uzaklaştıracağı yönündeki algı nedeniyle tepki ile karşılanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise verilen tepkilere karşılık Ayasofya'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğinde bulunduğunu, bu açıdan statüsünün Türkiye'yi ilgilendireceğinin altını çizmiştir. Temmuz 2020 itibari ile Ayasofya cami olarak varlığını sürdürmekte ve statüsü konusunda hala uluslararası arenada tartışmalara neden olmaktadır (Zontur, 2020).

Türk Dış Politikasında Gelişmeler

Türk Dış Politikasının dinamiklerine bakıldığında son on yıl içerisinde büyük bir değişim geçirdiği görülmektedir. Özellikle 2020 yılında Türkiye'nin Suriye ve Kuzey Irak'taki askeri operasyonlarını takiben Doğu Akdeniz, Dağlık Karabağ, Libya ve Yunanistan ile ilişkileri üzerinden şekillendirdiği politikaları Türk Dış Politikasının statükoyu koruma temelinden uzaktır. Bu bağlamda 2020, Türkiye'nin *komşularla sıfır sorun* temelinde yumuşak güce dayanan dış politika anlayışını geri planda tuttuğu bir yıl olmuştur (Keddie, 2020).

Son dönemde Türkiye'nin dış politika ekseninde meydana gelen en önemli gelişmelerden biri, Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetleri hususunda bölgedeki aktif güçlerle yaşanan enerji rekabeti olmuştur. Enerji, uluslararası ilişkilerde devletlerin politikalarını ve ekonomik çıkarlarını en çok etkileyen meselelerden biri olarak görülmektedir. Günümüzde petrol ve

doğalgaz gibi enerji kaynaklarına sahip olmak ve bu kaynakların yoğun bulunduğu güzergahlarda kontrol sağlamak, bir devletin etkin gücünü belirleyen bir unsur olarak kabul edilmektedir. Enerjinin önemi göz önünde bulundurulduğunda, son on yılda Doğu Akdeniz’de keşfedilen petrol, doğalgaz ve hidrokarbon rezervlerinin, küresel ve bölgesel aktörlerin dahil olduğu bir hakimiyet mücadelesine yol açması beklenen bir durumdur. Özellikle bölgenin 122 trilyon metreküplük bir hidrokarbon rezervini buldurması, çok boyutlu bir enerji rekabetinin doğmasına zemin hazırlamaktadır (Ercan ve Kılınç, 2020: 20). Doğu Akdeniz’in enerji kaynaklarına sahip olmasının yanında Orta Doğu, Avrupa ve Afrika’ya olan yakınlığından kaynaklanan jeopolitik konumu bölgeyi daha cazip bir hale getirmekte ve stratejik anlamda önemli kılmaktadır (Algür, 2020: 56). Bununla birlikte dar bir deniz alanına sahip Doğu Akdeniz’in ada ve adacıkları barındırması, uluslararası hukuktan doğan deniz yetki alanlarına ilişkin taleplerin ve tezlerin birbiriyle çatışmasına neden olmaktadır. Özellikle kıyıdaş ülkeler tarafından üzerinde uzlaşa sağlanamamış kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge (MEB) alanları, deniz yetki alanlarına ilişkin temel sorunlardan birini oluşturmaktadır (Ayaz, 2020: 90).

Kıyıdaş ülkeler olarak öne çıkan Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Mısır, İsrail, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC); enerji kaynakları üzerinde hakimiyet sağlamak adına kendi münhasır ekonomik bölgelerini belirlemeye çalışmaktadırlar. Bölge devletleri ikili antlaşmalar yaparak Doğu Akdeniz’deki yetki alanlarına hukuki nitelik kazandırma yolunu tercih etmektedirler. İlk olarak GKRY ve Mısır arasında 2003 yılında münhasır ekonomik bölgeyi sınırlandırma antlaşması imzalanmış, bu antlaşmadan sonra GKRY; 2007 yılında Lübnan, 2010 yılında İsrail ile bir antlaşma imzalamıştır (Kökyay, 2020: 2514).

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin yaptığı sınırlama antlaşmalarında Türkiye'nin kıta sahanlığını ve münhasır ekonomik bölgesini göz ardı eden politikalar izlemesi bölgede anlaşmazlığı doğuran temel meselelerden biri olmuştur. Türkiye, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuk Sözleşmesi'ne taraf olmadığından Akdeniz üzerinde herhangi bir münhasır ekonomik bölge ilanında bulunmamıştır. Fakat GKRY'nin, Türkiye'nin ilan etmesi durumunda sahip olacağı kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesinde sondaj faaliyetlerinde bulunması, uluslararası şirketlere ruhsat vermesi ve tek taraflı olarak 13 parsel bir alanı bu şirketlere hukuksuz bir şekilde lisanslaması, Türkiye'nin bölgedeki egemenlik haklarını ihlal etmektedir (Ayaz, 2020: 108). Ek olarak, GKRY'nin adanın tek temsilcisi olarak antlaşmaları imzalaması ve KKTC'nin haklarını görmezden gelmesi Türkiye ve KKTC tarafından hakkaniyet ilkesinden uzak görülmektedir. Kıyıdaş ülkelerin yanında ABD ve Avrupa Birliği (AB) gibi aktörler de KKTC'nin hakkını teslim etme hususunda sessiz kalmakta ve GKRY'nin bölgedeki tezlerine destek vermektedir (Kökyay, 2020: 2517). GKRY'nin bölgede yaptığı antlaşmalar ve ruhsatsız faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda uluslararası hukuka aykırı oldukları iki açıdan tespit edilmektedir. İlk olarak, GKRY adanın meşru temsilcisi olarak görülse de Kıbrıs Adası iki devletli bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda yaptığı antlaşmalarla KKTC'nin hakkını ihlal etmektedir. İkinci olarak ise deniz yetki alanlarına dair hak ve yükümlülükler yerine getirilirken, kıyıdaş devletlerle iş birliği yapma mecburiyeti doğmaktadır. GKRY'nin münhasır ekonomik bölgesini belirlerken Türkiye ve KKTC'nin onayını alması bu açıdan bir zorunluluk teşkil etmektedir (Harunoğulları, 2020: 471). Yine de Türkiye'nin, GKRY'nin hukuksuz girişimlerinin engellenmesi hususunda AB ve ABD'ye ortak bir komite kurulması yönündeki talepleri ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesi çerçevesinde hakkaniyet ilkesini savunması ilgili

ülkeler ve örgütler tarafından dikkate alınmamıştır. Doğu Akdeniz'deki yetki alanları tartışması sadece kıyıdaş devletler çerçevesinde şekilleniyor olsa da ABD, AB, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin de bölgede aktif olduğu görülmektedir (Ercan ve Kılınç, 2020: 22; (Harunoğulları, 2020: 472). Özellikle AB, Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölge anlaşmazlığını yakından takip etmekte ve GKRY'nin tezlerine destek vermektedir. AB'nin bu yaklaşımının en temel sebebi, enerji bakımından Rusya'ya olan bağımlılığını yeni bir alternatif oluşturarak azaltma çabasından kaynaklanmaktadır (Ercan ve Kılınç, 2020: 19). Ayrıca GKRY'nin bir Avrupa Birliği üye devleti olması, enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında büyük bir jeopolitik önem arz etmektedir.

Kıyıdaş devletlerin yalnızlaştırma politikalarına ve GKRY'nin ihlal teşkil eden faaliyetlerine karşı KKTC ve Türkiye, 2011 yılında Akdeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşma ile GKRY'nin ruhsatlandığı uluslararası gemilerin sondaj faaliyetlerini durduran Türkiye, bir yandan da diplomasi kanalını açık tutarak barışçıl girişimlere kapı aralamıştır. Fakat GKRY'nin uluslararası şirketlere KKTC'nin hakkını teslim etmeden lisans vermeye devam etmesi tekrar bir uyuşmazlığın doğmasına neden olmuştur (Saçı, 2020: 146). Türkiye'nin, bölgede kendi egemenlik haklarını ve KKTC'nin göz ardı edilen haklarını korumaya yönelik girişimlerine karşı GKRY, Mısır, İsrail ve Yunanistan tarafından desteklenen East-Med doğalgaz boru hattı projesi ile bölge devletleri Türkiye'yi yalnızlaştırma yönünde bir adım atmışlardır. Kıbrıs Adası'ndan başlayarak Yunanistan ve İtalya güzergahı izleyen East-Med, Avrupa'ya doğalgaz transferini içermekte ve Rusya'ya bağımlılığı büyük oranda azaltmayı amaçlamaktadır (Ayaz, 2020: 98). Ek olarak, GKRY, Yunanistan, Mısır ve İsrail gibi bölge ülkeleri arasında yaşanan yakınlaşma ve Türkiye'yi enerji denkleminin dışında

tutma gayesi 2019 yılında Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun kurulmasıyla daha belirgin bir hal almıştır (İstikbal ve Boyraz, 2019: 75).

GKRY ve Yunanistan deniz yetki alanlarını eşit uzaklık ilkesi çerçevesinde şekillendirmek istemektedir. Münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı belirlemede Rodos ve Meis Adaları'nı da yetki alanında tutmak isteyen Yunan ve Rum tarafının aksine Türkiye ve KKTC, gerçekleştirilecek sınırlamaya adaların dahil edilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Ayaz, 2020: 91). Özellikle Yunanistan ve GKRY, Türkiye'yi küçük bir münhasır ekonomik bölge alanına hapsetmeye çalışmakta ve Doğu Akdeniz'in büyük bir bölümünde hakimiyet sağlama girişimlerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin münhasır ekonomik bölge olarak belirlediği alan yaklaşık olarak 145.000 km²'ye tekabül ederken, Yunan ve Rum kesimi bu alanın 41.000 km² olduğu tezini öne sürmektedir (İstikbal ve Boyraz, 2019: 73). İlgili tarafların ortak hatları esas alıp Türkiye'ye sadece Antalya Körfezi ile sınırlı çok az bir kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge alanı bırakmaya yönelik hareketleri uluslararası hukuk normları ile bağdaşmamaktadır (Yaycı, 2012: 55).

Hakkaniyet prensibi doğrultusunda yetki alanlarının belirlenmesini talep eden Türkiye, kendisini Doğu Akdeniz havzasından dışlamaya çalışan Yunanistan ve GKRY'nin tutumlarına itiraz etmiş ve Rum kesiminin gerçekleştirdiği geniş ölçekli sondaj faaliyetlerine cevap verebilmek için kendi imkanlarını kullanma girişiminde bulunmuştur. Türkiye, kıyıdaş devletlerin kendisini ve KKTC'yi yalnızlaştırma politikalarına karşı 2013 yılında Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisini bölgeye yollamış, bu gemiyi takiben 2017'de Oruç Reis araştırma gemisi, 2018'de Yavuz sondaj gemisi ve 2020'de Kanuni sondaj gemisi faaliyetlerde

bulunmuştur (Kökyay, 2020: 2516). Sondaj faaliyetlerine yönelik Türkiye, adanın ortak sahibi olarak KKTC'nin de bölgede hakları olduğunu belirtmekte ve Avrupa Birliği'nin, egemenlik ihlallerine karşı sessiz kalmasının yanında çifte standartlı politikalar uyguladığını öne sürmektedir (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Bu bağlamda Türkiye hem kendi egemenlik haklarını yok sayan hem de KKTC'nin iradesini göz ardı eden bölgedeki güçlere karşı 2019 yılında Libya Ulusal Uzlaşma Hükümeti ile Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına Yönelik Mutabakat imzalamıştır (Saçı, 2020: 147). Türkiye'nin yetki alanlarına yönelik yaptığı antlaşma ile ilk defa Akdeniz'de bir kıyıdaş ülke ile gerekli sınırlandırmalar yapılmış, böylece Akdeniz'de hukuki ve meşru bir zemin elde edilmiştir (Harunoğulları, 2020: 475). Ek olarak yapılan antlaşma, Türkiye'nin ilan ettiği yetki alanlarında faaliyetlerde bulunan sondaj gemilerinin işleyişini engellediğinden ve East-Med boru hattı projesinin uygulanabilirliğini zor bir duruma soktuğundan, kıyıdaş devletler ve AB üye devletleri tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Türkiye'nin, Kıbrıs Adası ve Yunanistan'ın egemenlik haklarını ihlal ettiğini ileri süren AB üye devletleri, antlaşmanın meşruluğunu geçersiz saymakta ve uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmektedir (French Ministry for Europe and Foreign Affairs, 2020). Türkiye ise bölgeye gönderdiği sondaj gemileri ile enerji faaliyetlerine devam ederek, Akdeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip ülkelerden biri olma avantajını uluslararası hukuktan doğan yasal hakları çerçevesinde kullanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Temmuz ayında, Oruç Reis araştırma gemisini hidrokarbon güzergahlarının belirlenmesi için Doğu Akdeniz'e göndermesi, Yunanistan'ın şiddetli tepkisine neden olmuştur. Almanya Başbakanı Angela Merkel'in arabuluculuğuyla Türkiye araştırma faaliyetlerini askıya alsa da Yunanistan ve Mısır

arasında imzalanan Sınırlandırma Antlaşması yeni bir krizin doğmasına zemin hazırlamıştır (Başeren, 2020). Yunanistan'ın Mısır ile yaptığı antlaşma, Türkiye ve Libya arasındaki sınırlandırma antlaşmasını geçersiz kılma girişiminde bulunmaktadır. Bu açıdan Yunanistan Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesini yok hükmünde görmekte ve Doğu Akdeniz'de kendi tezlerini uygulamaya çalışmaktadır. Yunanistan ve Mısır arasında deniz sınırı bulunmadığını, bu nedenle de antlaşmanın uluslararası hukukla bağdaşmadığını öne süren Türkiye ise NAVTEX ilan ederek Oruç Reis gemisinin araştırma için bölgeye yeniden intikal edeceğini belirtmiştir (Berberakis, 2020). Ek olarak Yavuz sondaj gemisinin de hidrokarbon arama çalışmalarını sürdüreceğinin bildirilmesi, Yunanistan'ın arama çalışmalarının yapılması durumunda silahlı kuvvetlerini hazır duruma getireceği tepkisine yol açmıştır. Uluslararası toplumun ve Avrupa Birliği'nin desteğini alan Yunanistan, Türkiye'nin bölgedeki sondaj faaliyetlerini uluslararası hukuka aykırı görmekte, kalıcı çözümler ve barışçıl girişimler yönündeki çabaların Türkiye tarafından zayıflatıldığını öne sürmektedir (BBC, 2020g).

Sonuç olarak Türkiye'nin hidrokarbon araştırmaları hususunda Doğu Akdeniz'e konuşlandığı sondaj gemileri bölgedeki aktif güçler Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail'in tepkisini çekmiştir. Özellikle Türkiye'nin Libya ile yaptığı Sınırlandırma Antlaşması, bölgedeki doğal kaynakların üzerinde etki sahibi olmak isteyen kıyıdaş devletlerin ve Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak isteyen Avrupa Birliği'nin çıkarlarıyla uyuşmamaktadır (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 75). Bu bağlamda Libya ile yapılan sınırlandırma antlaşması doğrultusunda Türkiye'nin enerji faaliyetlerini sürdürmesi ilgili taraflar tarafından hukuka aykırı görülmektedir. Türkiye ise bölgede hem kendi hem de KKTC'nin egemenlik haklarını korumak için aktif bir diplomasi

izlemektedir. Yunanistan ve GKRY'nin yalnızlaştırma politikalarına ve Avrupa Birliği'nin yaptırım uyarılarına karşı Türkiye diyaloga hazır olduğunu bildirirse de karşılıklı güvensizlik ve egemenlik ihlalleri yumuşama olasılığını zorlaştırmaktadır.

Doğu Akdeniz'de ilgili devletler ve Türkiye arasında yaşanan uyuşmazlıklardan biri de Türkiye'nin Libya'daki politikaları üzerinden şekillenmektedir. Libya'nın iç ve dış politikası, Trablus ve Tobruk temelinde iki merkezli bir yapıya göre oluşmaktadır. Tobruk, 2014 yılında Libya'nın İtibarı eylemini başlatan ve Libya'nın stratejik önemi büyük yerleri de dahil üçte ikisini ele geçiren General Halife Hafter tarafından yönetilmektedir (Kökyay, 2020: 2517). Trablus ise, BM ile yapılan görüşmeler sonucunda 2016 yılından itibaren Ulusal Uzlaşı Hükümeti'nin Başbakanlığını yapan Fayiz es-Serrac tarafından yönetilmektedir. İki farklı hükümete sahip olan ve üç ayrı coğrafı yapıya bölünmüş Libya'da küresel ve bölgesel güçlerin farklı gruplara destek vermesi bölgede uyuşmazlıklara neden olmaktadır (BBC, 2020h). Bazı Avrupa ve bölge devletleri General Hafter ve destekçilerinin başkenti ele geçirme yönündeki darbe girişimlerine destek verirken Türkiye, meşruiyetini kazanmış Trablus merkezli Ulusal Uzlaşı Hükümeti'ne destek verdiğini bildirmiştir (Canlı, 2020). Nitekim, Türkiye'nin meşru hükümete verdiği ekonomik, siyasi ve askeri destek Doğu Akdeniz'de bölge devletleri nezdinde anlaşmazlığın temelini oluşturmaktadır. Türkiye'nin Libya politikası bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolü ve dağıtımı konusunda rekabet halinde olduğu devletler açısından stratejik bir tehlike olarak görülmektedir. Hafter'in Libya'daki varlığını kendi siyasi çıkarlarına uygun gören Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa ve Suudi Arabistan gibi devletler, Türkiye'nin Ulusal Uzlaşı Hükümeti'ni destekleyen politikalarından büyük ölçüde rahatsızlık duymaktadır (Tuna,

2020: 84). Bu bağlamda 2019 yılında Ulusal Uzlaşma Hükümeti ve Türkiye arasında imzalanan Askeri Güvenlik İşbirliği Mutabakatı, Doğu Akdeniz'deki mevcut dinamiğin Türkiye üzerinden şekillenmesinin yolunu açmıştır. Türkiye, Hafter'ın barış çağrılarını yanıtsız bırakması üzerine 2020 yılından itibaren Ulusal Uzlaşma Hükümeti'ne askeri destek sağlamış ve Trablus'un Hafter tarafından ele geçirilmesinin geciktirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Crisis Group, 2020).

Türkiye'nin Libya'daki politikaları Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki stratejik çıkarlarını sınırlamak isteyen bölge devletlerinin etkisini azaltmaya yönelik bir girişim olarak görülmektedir. Yunanistan'ın Türkiye'yi enerji paylaşımının dışında bırakan faaliyetleri ve yetki alanını genişletme gayesi, Türkiye'nin Libya ile yaptığı Sınırlandırma Antlaşması tarafından ciddi bir darbeye uğramıştır. Ek olarak bölgede Trablus Hükümeti ile petrol arzı, Tobruk Hükümeti ile de mültecilerin Avrupa'ya girişinin engellenmesi üzerine anlaşmalar yapan Fransa, Türkiye'nin Libya'daki eylemlerini siyasi ve ekonomik çıkarlarına ters görmekte ve Yunanistan'ı askeri harcamalarını artırması yönünde cesaretlendirmektedir (Durul, 2020). Genel olarak, Türkiye'nin egemenlik haklarını korumaya alma girişimlerine karşı Doğu Akdeniz'de, bölge dışı devletlerin de dahil olduğu bir cephenin oluştuğu görülmektedir (Dağ ve Fırat, 2020). Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail gibi kıyıdaş devletler, Sınırlandırma Antlaşması sonucunda Türkiye'nin ilan ettiği yetki alanlarının uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunurken, Doğu Akdeniz'de nüfuzunu güçlendirmeye çalışan Fransa ve Suudi Arabistan gibi bölge dışı devletler Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığına şiddetle karşı çıkmakta ve çıkarlarına bir tehdit olarak değerlendirmektedir.

Türkiye'nin 2020'de aktif bir dış politika izlediği olaylardan biri de Ermenistan ve Azerbaycan arasında meydana gelen 2020 Dağlık Karabağ Savaşı olmuştur. Dağlık Karabağ; Güney Kafkasya'da bulunan ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında toprak paylaşım mücadelesine dayanan tartışmalı bölgelerden biridir (Aljaazera, 2014). Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin özerk bir parçası haline gelen ve resmi olarak Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ, Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun vadede çözülemeyen şiddetli çatışmalara neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. İlk olarak 1980lerin sonlarına doğru Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmayı talep eden bölgedeki Ermeniler, Sovyet Rusya'nın talebi reddetmesi ile isyan hareketlerine başlamış ve yaşananlar sonucunda Azerbaycan hükümeti bölgenin özerklik statüsünü kaldırmıştır. Ateşkesin ilan edildiği 1994 yılına kadar Azerbaycan topraklarının %20'lik kısmı işgal edilmiş, binlerce insan yerlerinden sürülmüştür (Özgenç, 2020). 1992'de İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün en kapsamlı sivil katliam olarak adlandırdığı, Azerbaycan hükümetinin verilerine göre 600'den fazla insanın yaşamını yitirdiği Hocalı Katliamı meydana gelmiş, silahlanan Ermeni birlikler Şuşa kenti ile birlikte, toplam yedi bölgeyi ve Laçın Koridorunu ele geçirerek Dağlık Karabağ ve Azerbaycan arasındaki bağlantıyı neredeyse yok etmiştir (Euro News, 2020). Yaşanan yoğun çatışmalar ve katliamlar sonucunda Dağlık Karabağ sorununun çözümü ve barışın sağlanması için, 1994'te Fransa, Rusya ve ABD'nin başkanlık yaptığı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) önderliğinde Minsk Grubu oluşturulsa da uluslararası güçlerin arabuluculuk yaptığı müzakereler tam anlamıyla barışı sağlayamamıştır (BBC, 2020i).

Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Azerbaycan, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermiş, bu bağlamda siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler kurma yönündeki girişimlerini

artırmıştır. Özellikle 1994'te, Haydar Aliyev'in Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmesinin ardından iki devlet arasında stratejik ortaklık düzeyine ulaşan ilişkilerin temeli atılmıştır. Üst düzey yetkililerin karşılıklı ziyaretleri sonucunda *iki devlet tek millet* söylemi pratiğe dökülmüş, 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı kullanıma açılmıştır. Bununla birlikte Bakü-Tiflis-Erzincan, Bakü-Tiflis-Kars ve TANAP gibi ulaşım ve enerji alanlarında da iş birlikleri yapılmıştır. Azerbaycan Türkiye için önemli bir enerji ortağı haline gelirken, Türkiye ise Azerbaycan için Avrupa'ya doğalgaz ve enerji ihracatını sağlayan bir güzergâh olmuştur (Hasanoğlu vd., 2020). Azerbaycan, Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından askeri kapasitesini geliştirmenin toprak güvenliği için vazgeçilmez bir önem taşıdığı sonucuna varmıştır. Bu açıdan hızla silahlanma yoluna girmiş, askeri teçhizatlarının modernleştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Özellikle Türkiye ile yapılan askeri iş birlikleri, Azerbaycan'ın savunma ve teknik araçlarının temin edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 2010 yılında Bakü'de iki devlet arasında imzalanan *Stratejik Ortaklık ve Yardım Antlaşması* ile herhangi birinin toprak bütünlüğünün tehlikeye girmesi durumunda tüm askeri imkân ve kabiliyetlerin kullanılacağı ve karşılıklı yardımın sağlanacağı garanti edilmiştir (Kasapoğlu, 2017). Bu kapsamda iki devlet arasında savunma amaçlı hizmetlerin sağlanması, silahlı kuvvetler için uzmanların yetiştirilmesi ve lojistik desteğin sağlanması, ortak askeri tatbikatların geliştirilmesi gibi kararlar alınmıştır (Göksedef, 2020). Aynı yıl içerisinde yapılan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi (YDSK) ile Azerbaycan ve Türkiye arasında askeri ve sivil personelin sosyal ve kültürel mübadelesi, diplomatik misyon ve teknik iş birliği gibi alanlarda ortak bildiri imzalanmıştır (Özer, 2016). İki devletin üst düzey yetkililerinin resmi ziyaretleri ile gerçekleştirilen toplantılarda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, iki ülke arasındaki dostluk, birlik ve beraberliğin

uzun zamandır sürdüğüne işaret ederek, dünyada Azerbaycan ve Türkiye kadar birbirine bağlı başka iki ülke olmadığını belirtmiştir (Bulur ve Polat, 2016).

Bu bağlamda 2020’de patlak veren Dağlık Karabağ Savaşı, iki ülke arasındaki askeri işbirliğini ve beraberliği bir kez daha gözler önüne sermiştir. Temmuz ayında Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki uluslararası sınırda çıkan çatışmalar Eylül itibari ile derin bir boyut kazanmış, Ermeni ordusu sivillere ve Azeri güçlere yönelik saldırılarda bulunmuştur (Aliyev, 2020). Yaşanan çatışmalar neticesinde Azerbaycan’ın Ermenistan’a karşı saldırı ile cevap vermesi, her iki devlete ve Dağlık Karabağ’a ait bölgelerde yoğun çarpışmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaş, bölgedeki Türkiye ve Rusya gibi güçlerin de etkin rolünü artırmıştır. Rusya’nın Ermenistan ile askeri alanda iş birliği bulunmaktadır ve Ermeni topraklarında iki üsse sahiptir (BBC, 2020j). Bu bağlamda, savaş boyunca Ermenistan’a gerekli askeri mühimmatlar sağlansa da Rusya, Ermenistan ile olan savunma ittifakının Dağlık Karabağ’da geçerli olmadığını belirterek Azerbaycan ile de yakın ilişkilerini sürdürmüştür (Troianovski ve Gall, 2020). Türkiye ise Dağlık Karabağ savaşı boyunca, Azerbaycan’a olan desteğini sürekli olarak dile getirmiş, askeri tatbikatlar ile Azerbaycan ordusunun güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan sınırında bulunan Tovuz şehrindeki çatışmaları stratejik bir tehdit olarak değerlendiren Türkiye, iki haftalık bir tatbikat için Türk jetleri ve askerlerini Azerbaycan’a göndermiştir (Gall, 2020b). İki devlet arasındaki askeri anlaşmalar geçen yıla oranla altı kat artmış, Türk yapımı silahlı drone ve F16 uçakları Gence gibi Ermeni saldırısına uğrayan Azerbaycan şehirlerinin korunmasında etkili olmuştur (Keddie, 2020). Kasım ayının başlarında, Azerbaycan’ın stratejik önemi büyük olan Şuşa kentinde

kontrolü eline alması ve Dağlık Karabağ'ın en büyük kenti Hankendi'ye erişimini artırması, 44 gün süren savaşın Azerbaycan lehine sonuçlanmasını sağlamıştır (Kramer, 2020a). 9 Kasım'da Rusya tarafından aracılık edilen ateşkes anlaşması ile Azerbaycan, ele geçirdiği önemli toprakları kontrol altında tutarken, Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerin önemli bir kısmını teslim etmesi kararlaştırılmıştır (Kramer, 2020b). Ek olarak anlaşma gereğince, Ermeni nüfusunu korumak ve iki devlet arasında barışı sağlamak adına Rusya'nın 2000 Rus askerini bölgede konuşlandırması kararı alınmıştır (Gabuev, 2020). İran'ın kuzeyinde askeri bir dayanak oluşturulması hususunda Rus askeri birliklerinin bölgedeki varlığının, Rusya için stratejik anlamda bir avantaj olduğu düşünülmektedir (Troianovski ve Gall, 2020).

Türkiye açısından bakıldığında, Dağlık Karabağ Savaşı'nı takiben Azerbaycan zaferini dış politikada önemli bir kazanım olarak görmek mümkündür. Türkiye, tüm askeri ve diplomatik olanaklarıyla Azerbaycan'ı uluslararası arenada kararlı bir şekilde desteklemiş, böylece bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri nüfuzunu artırmıştır. Özellikle Azerbaycan zaferinin bir sonucu olarak Nahcivan koridorunun açılması, Türkiye ve Azerbaycan'ın yüz yıl sonra ilk kez kara yoluyla birbirine bağlanmasının yolunu açmıştır. Nitekim Nahcivan koridorunun tekrar aktif hale getirilmesi, Türkiye ve Orta Asya devletleri arasındaki ulaşım engellerini de büyük oranda kaldıracaktır (İncekaya, 2020). Ek olarak, Azerbaycan'ın enerji güvenliğine büyük önem veren Türkiye için Ermenistan'ın bölgedeki işgalinin sona erdirilmesi, enerji naklinin herhangi bir engel olmadan işleyişini sağlayacaktır. Azerbaycan'dan büyük oranda enerji ve doğal gaz ithal eden Türkiye için bölgedeki ulaşım koridorlarının açılması Türkiye'nin lehine olacaktır (Keddie, 2020). Bakü-Tiflis-Kars ve Orta Asya ile Avrupa arasında taşımacılık alanında ön plana çıkan TRACECA

(Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru) gibi yapılanmaların istikrarı için ulaşım koridorlarının açık olması, Güney Kafkasya'da jeopolitik çıkarların korunması açısından önem taşımaktadır (Doğan, 2020).

2020 yılında Türk Dış Politikasının gündemine gelen bir diğer mesele ABD'nin CAATSA çerçevesinde Türkiye'ye yaptırım uygulama olasılığı olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde ABD'nin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak algıladığı devletlere karşı yaptırım kararı aldığı görülmüştür. Özellikle, Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinin ardından akıllı yaptırım kararlarını uygulayan ABD'nin öne çıkan yaptırım modellerinden biri, ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası olarak adlandırılan CAATSA olmuştur. ABD Kongresi tarafından 2017'de onaylanan ve Devlet Başkanı Donald Trump'ın imzasıyla yürürlüğe giren CAATSA; Kuzey Kore, İran ve Rusya'ya yaptırımların önünü açmıştır (BBC, 2020k). Ulusal çıkarlarına karşı bir tehdit olarak gördüğü üç devlete de farklı gerekçelerle yaptırım uygulayan ABD'nin, CAATSA kapsamında savunma, enerji ve istihbarat gibi belirli sektörleri hedef aldığı görülmektedir. CAATSA'nın yaptırım kapsamına alınan ilgili devlettaki sektörler haricinde, tüzel kişi ve kurumları hedef alma yetkisi de bulunmaktadır. CAATSA çerçevesinde Rusya, ABD seçimlerine müdahale girişimleri, Kırım'da izlediği politikalar ve ilhakı nedeniyle ABD ulusal çıkarlarına tehdit oluşturduğu için yaptırıma tabi tutulmaktadır. Rusya'nın bahsi geçen sektörleri barındıran bazı firmalarına ABD tarafından uygulanan yaptırım kararı, bu firmalarla ticari ilişkiler içerisinde bulunan devletleri de etkileyebilmektedir (Aslan, 2019: 13). Bu bağlamda Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemini tedarik etmek için Rusya ile anlaşma imzalaması CAATSA'nın uygulama alanlarıyla bağdaşmaktadır. Türkiye ile Rusya arasındaki teknoloji transferini ve ekonomik iş birliğini güçlendiren bu anlaşma hali

hazırda hava savunma sistemi olmayan Türkiye'yi, S-400 Füzelerine sahip olan tek NATO devleti yapmaktadır. Dünyada kullanımda olan en iyi hava savunma sistemlerinden biri olarak S-400, insanlı veya insansız her türlü hava aracının yanında balistik füzeleri de imha edebilen bir kapasiteye sahiptir (Tüfekçi, 2020: 222). Türkiye, askeri teçhizatlarını genişletmeyi ulusal güvenliği için önemli görmekte ve Rusya'nın ileri teknoloji silahlarıyla hava savunma sistemini geliştirmek istemektedir (BBC, 2019).

Türkiye ve Rusya arasında imzalanan ve tam anlamıyla 2019'da uygulamaya konulan S-400 Anlaşması, CAATSA'nın 231. Maddesinin yükümlülükleriyle çelişmektedir. İlgili maddeye göre Rusya ile savunma, enerji ve istihbarat sektörlerinde iş birliği yapan devletler de yaptırıma tabi tutulabilmektedir. Ek olarak Rusya'yla doğrudan olmasının haricinde adına çalışan tüzel kişilere de yaptırım uygulaması sağlanabilmektedir. ABD ve NATO, stratejik anlamda büyük bir öneme sahip olan Türkiye'nin, Rusya ile ortak güvenlik oluşturma çabalarını NATO'nun varlığına derin bir tehdit olarak görmektedir (Bayram ve Tüfekçi, 2018). Hali hazırda, ABD'den F-35 savaş uçağı satın alan Türkiye'nin Rusya ile teknoloji transferi, hem bu uçakların teknik sırlarının tehlikeye atılabileceği düşüncesi nedeniyle hem de ABD'nin savunma sanayisinin önemli bir alıcısı olan Türkiye'nin Rusya ile askeri ilişkilerini geliştirebileceği nedeniyle NATO tarafından hoşnut karşılanmaktadır. Bu nedenle ABD, CAATSA kapsamında Türkiye'ye yaptırım uygulama kararı almış ve S-400 Anlaşması'nın geçerliliği devam ettiği sürece F-35 savaş uçaklarını teslim etmeyeceğini bildirmiştir (BBC, 2020m).

ABD Temsilciler Meclisi'nin oyçokluğu ile kabul ettiği, Türkiye'ye S-400 yaptırımlarını içeren tasarı, CAATSA kapsamında yer alan 12 yaptırımdan en azından beşinin

Türkiye'ye uygulanmasını talep etmektedir. Yaptırım uygulanan kişi ve kurumlara ihracat-ithalat bankası desteğinin kesilmesi, ABD ve uluslararası mali kuruluşlarından kredi verilmemesi, mali kurumlara ABD Merkez Bankası ile doğrudan alışveriş yapma izni verilmemesi, döviz üzerinden işlem yapılmasının yasaklanması, mal ve teknoloji ihracatı ruhsatı verilmemesi gibi yaptırımlar CAATSA'nın 231. maddesi çerçevesinde Türkiye'ye uygulanması öngörülen yaptırımlar olarak görülmektedir (BBC, 2020n). Yaptırım kapsamına alınan kişi ve kurumlara yönelik olarak ise Türkiye'nin Savunma Sanayi Başkanı ve üst düzey personeller olmak üzere toplam dört kişinin yaptırıma tabi tutulması kararlaştırılmıştır. İlgili kişilere ise vize kısıtlaması, ABD'deki mal varlıklarının dondurulması, ABD topraklarında gayrimenkul sahibi olmasının yasaklanması ve döviz üzerinden işlem yapılması gibi yaptırım uygulamaları getirilmiştir. Türkiye, ABD Kongresi tarafından alınan karara karşı çıkmış ve yaptırımların tek taraflı olduğunu belirterek kararın Türk - Amerikan ilişkilerinin tarihi derinliği ile bağdaşmadığını öne sürmüştür (BBC, 2020o).

CAATSA kapsamında alınan yaptırım kararlarının Türkiye'nin finansal geleceğini etkileyebileceği görünür bir gerçektir. Sınır güvenliğine yönelik hem Kuzey Irak'tan hem de Suriye'den tehdit algılayan Türkiye'nin askeri teçhizatlarını genişletme yönünde ABD'den istediği desteği tam anlamıyla alamamış olması, Rusya ile S-400 Anlaşması'nı imzalamasının önünü açan bir unsur olmuştur. S-400 Anlaşması sonucunda onay sürecine giren yaptırımların uzun vadede Türkiye için ekonomik aksaklıklar teşkil edeceği açıktır. Bununla birlikte ABD'nin Rusya'nın savunma ve enerji gibi sektörlerine uyguladığı yaptırımlar, enerji bağımlılığını azaltmak ve bu alanda kabiliyetlerini geliştirmek isteyen Türkiye'nin Rusya ile enerji iş birliklerini de olumsuz etkilemektedir. Bahsi geçen

CAATSA yaptırımını haricinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden de yaptırım kararına maruz kalabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

2020 yılında Türkiye ekonomisi, dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (COVID-19) salgınının olumsuz etkisiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. İlk defa 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19, kısa bir süre sonra dünyanın her yerine yayılmıştır. Mart ayının sonlarına doğru Türkiye dahil dünya nüfusunun %25'ini etkisi altına alan salgın, dünyadaki çoğu devletin sınırlarını kapatmasına sebep olmuştur. Devletler ekonomilerinde oluşabilecek olası bir kalıcı tahribata karşı mali ve ekonomik tedbirler olsa da 1929'da yaşanan Büyük Buhran'dan bu yana en büyük ekonomik krizle karşılaşıldığı konusunda fikir birliği oluşmaktadır. İlk vakanın ortaya çıkmasının ardından Türkiye, ülke içindeki eğitim ve eğlence faaliyetlerini durdurmuş, salgının yayılmasının önüne geçmek için çalışma saatlerini azami ölçüde azaltma yoluna gitmiştir. Alınan erken ve etkin tedbirler sayesinde ülke sınırlarında COVID-19 salgınının hızlı yayılması engellenmiştir (Çetin, 2020: 344). Türkiye'de COVID-19'un etkileri mart ayının ortalarından itibaren görülmeye başlandığından ilk çeyrekte ekonominin büyüme oranlarına çok fazla etkisi olmamıştır. Fakat alınan tedbirler doğrultusunda ekonomik aktivite düzeyinin büyük oranda azalması, sanayi ve hizmet sektöründe üretimin düşmesine neden olmuş, iç ve dış ticarete gerilemeye yol açmıştır. Ekonomide yaşanan durgunluğu önlemek ve işsizlik oranının artışının önünü kesmek için Türkiye 100 milyar liralık Ekonomik İstikrar Kalkanı adlı destek paketini açıklamıştır. Hizmet sektöründeki işverenlerin vergi sorumluluklarını ve kredi borçlarını erteleme, üretime ara veren işyerlerinde çalışanlara gelir desteği sağlama, işsizlik ödeneğine hak

kazanamayan işçilere belirli miktarda para ödeme gibi önlemleri içeren paket, istihdam yaratmak adına etkili girişimlerden biri olmuştur (BBC, 2020p). Yine de vaka sayısındaki genel artış, üretim ve tüketim arasındaki uçurumun artmasına yönelik önlemlerin etkisini büyük oranda azaltmıştır. Salgının yayılma hızındaki yükseliş, ekonominin normalleşmesini engellemiş, uygulanan maliye ve para politikalarının etkinliğini azaltmıştır. Yapılan tahminlere göre Türkiye ekonomisinin 2020 yılını düşük ekonomik büyüme ile kapatacağı öngörülse de 2021'de yüzde 4,4 büyüyeceği düşünülmektedir. Ek olarak Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYH), 2020 yılında birinci çeyreğe oranla büyük bir daralma geçireceği ve sırasıyla yüzde 8,6 ve yüzde 5,3 daralma yaşayacağı tahmin edilmiştir (Adıgüzel, 2020: 195).

Türkiye'nin ekonomisine dair yaşanan bir diğer gelişme ise Karadeniz'de bulunan doğal gaz rezervi olmuştur. Türkiye, hızla gelişen sanayisi nedeniyle enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır ve bu durum kendisini enerji bağımlılığını azaltma yolunda yeni alternatifler aramaya itmektedir. Özellikle 2020 yılında Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerine yönelik sondaj faaliyetlerinde bulunan Türkiye, sahada aktif bir şekilde rol almakta ve yaşanan uyuşmazlıklara rağmen bölgede etkin bir güç olarak ortaya çıkmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda enerji faaliyetlerini genişleten ve Doğu Akdeniz'in yanı sıra Karadeniz'e de araştırma gemilerini yollayan Türkiye, Ereğli açıklarında Tuna-1 bölgesinde doğalgaz arama çalışmalarını yürütmüştür. Sondaj faaliyetleri sonucunda bölgede yaklaşık 320 milyar metreküplük bir doğalgaz rezervinin keşfedildiğini duyuran Türkiye, 2023 yılından itibaren bulunan kaynağın kullanılmasının hedeflendiğini belirtmiştir (BBC, 2020r). Türkiye'nin Karadeniz'deki enerji keşfi, dışa bağımlılığı azaltmak ve enerji ihracatına adım atmak için önemli bir adım olarak görülmektedir.

Sonuç

2020 yılında Türkiye'nin hem bölge devletleriyle hem de küresel güçlerle yaşadığı anlaşmazlıklar Türk iç ve dış politikasının şekillenmesinde etkili bir rol oynamıştır. Bulunduğu bölgede sınırlarını garanti altına almak isteyen ve çıkarlarını koruma adına girişimlerde bulunan Türkiye, ilk olarak İdlib Saldırısı sonrasında YPG ve Esad rejimi güçlerine karşı yaptığı operasyonlarla kontrol mekanizmasını en üst seviyeye çıkarmıştır. Saldırının ardından bölgede Esad rejimini destekleyen Rusya ile olası bir çatışma riski büyük ölçüde engellenmeye çalışılmış ve ikili ilişkilerin olumsuz etkilenmemesi esas alınmıştır. Türkiye ayrıca Kuzey Irak'ta barınan ve polis karakollarına baskınlarda bulunan terör örgütü PKK'nın askeri teçhizatlanmasını etkisiz hale getirmek için Pençe Operasyonlarını başlatmış ve böylece sınırlarına yönelik olası bir saldırıyı durdurma amacı gütmüştür. Türkiye'nin sınırlarını koruma ve çıkarlarını maksimize etme doğrultusundaki faaliyetleri Doğu Akdeniz'de de kendini göstermiştir. Türkiye yetki alanları ve kıta sahanlığına yönelik faaliyetler doğrultusunda GKRY ve Yunanistan gibi bölge devletleri tarafından egemenlik ihlalleri yaşamıştır. Enerji kaynakları üzerinden kıyıdaş devletlerle rekabet eden Türkiye, Rum Yönetimi'nin kendi yetki alanlarındaki hukuk dışı sondaj faaliyetlerine karşı 2019'da Libya ile anlaşmaya vararak kendi münhasır ekonomik bölgesini oluşturmuştur. Yetki alanlarını sınırlandırma üzerine yaptığı anlaşma nedeniyle bölgedeki devletler tarafından yalnızlaştırılan ve uluslararası hukuka aykırı davrandığı öne sürülen Türkiye, bölgede çıkarı olan devletlerce de haksız bulunmuş ve AB'nin yaptırım uygulama olasılığına maruz kalmıştır.

Türkiye'nin 2020 yılında ABD ve Avrupa Birliği ile yaşadığı sorunlar, yaptırım konusunu gündeme getirmiş ve bu

yaptırımların ekonomide istikrarsızlık oluşturabileceği ihtimali ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye doğması muhtemel ekonomik problemlerin önüne geçmek için dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla politikalar takip etmiş ve Doğu Akdeniz'in ardından Karadeniz'de de sondaj faaliyetlerinde bulunmuştur. Bununla birlikte Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ zaferinin ardından açılması gündeme gelen Nahcivan Koridoru, Türkiye'nin enerji faaliyetleri ve Orta Asya devletleri ile iş birlikleri açısından önemli bir gelişme olarak görülmüştür.

Kaynakça

- Acer, Y. (2020). "Doğu Akdeniz'de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye", *SETA*, 65, 13 – 26.
- Adıgüzel, M. (2020). "Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 191 – 221.
- Ahmad, M. (2020). "Turkey Is Forcing the West to Look at Idlib", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2020/03/04/turkey-west-european-union-idlib-syria-greece-border-refugees-erdogan/> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Algür, B. (2020). "Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları", *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 55 – 70.
- Alhas, A. M. ve Sevensan, S. (2020). "Türkiye Cumhurbaşkanı: Ayasofya herkese açık olacak", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/hagia-sophia-to-be-open-for-all-turkish-president/1906591> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- Aliyev, J. (2020). "Turkey: Armenia must accept field realities in Karabakh", *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/world/turkey-armenia-must->

- accept-field-realities-in-karabakh/2091566 Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Aljazeera (2014). “Kafkasya’nın açık hesabı: Dağlık Karabağ”, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/kafkasyanin-acik-hesabi-daglik-karabag> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Aljazeera (2020). “World reacts to Turkey reconverting Hagia Sophia into a mosque”, <https://www.aljazeera.com/features/2020/7/11/world-reacts-to-turkey-reconverting-hagia-sophia-into-a-mosque> Erişim Tarihi 02 Ocak 2021.
- Aslan, M. (2019). “ABD’nin Yaptırım Programları Kapsamında CAATSA: Türkiye’nin Durumu”, *İran Araştırmaları Merkezi*, 3 – 22.
- Ayaz Avan, E. (2020). “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye’nin Politikası ve AB’nin Yaklaşımı”, *Avrasya Etüdüleri*, 58(2), 87 – 112.
- Başeren, S. H. (2020). “Mısır-Yunanistan anlaşması ve Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki uygulamaları”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/misir-yunanistan-anlasmasi-ve-turkiye-nin-dogu-akdeniz-deki-uygulamalari/1953584> Erişim Tarihi 08 Ocak 2021.
- Bayram, D. Ç. ve Tüfekçi, Ö. (2018). “Turkey’s Black Sea Vision and Its Dynamics”. *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt. 15, No. 57, ss. 1-16.
- BBC (2020a). “Syria war: Turkey intensifies Idlib onslaught after air strike”, <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-51697980> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- BBC (2020b). “Türkiye, İdlib’de bundan sonra ne yapacak?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51682350> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- BBC (2020c). “Syria war: Alarm after 33 Turkish soldiers killed in attack in Idlib”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51667717> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.

- BBC (2020d). “Syria war: Idlib ceasefire between Russia and Turkey begins”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51763926> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- BBC (2020e). “Pençe-Kartal Operasyonu: Milli Savunma Bakanlığı '81 hedef imha edildi' dedi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53044428> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- BBC (2020f). “Ayasofya: Danıştay karar verdi, 24 Temmuz'da cami olarak ibadete açılıyor”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53349470> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- BBC (2020g). “Doğu Akdeniz: Türkiye, Yavuz sondaj gemisi için yeni NAVTEX ilan etti, AB 'Ankara gerilimi artırıyor' dedi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53798371> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- BBC (2020h). “Libya'daki en önemli siyasi aktörler hangi ülkeler ve kim, ne istiyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50976809> Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- BBC (2020i). “Armenia-Azerbaijan conflict: Azerbaijan president vows to fight on”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54356334#:~:text=Azerbaijan's%20president%20has%20owed%20to,fierce%20fighting%20in%20the%20region.&text=Officially%20part%20of%20Azerbaijan%2C%20it,1988%2D1994%20over%20the%20territory>. Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- BBC (2020j). “Dağlık Karabağ neden önemli, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorun ne zaman ve nasıl başladı?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54330024> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- BBC (2020k). “CAATSA: ABD'nin S-400 konusunda Türkiye'ye yaptırım uyarısının dayanağı olan yasa”,

- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48365138>
Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020l). “S-400: ABD'nin karşı çıktığı, Ankara'nın 'kullanılacak' dediği füze savunma sistemi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239094>
Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020m). “ABD Kongresi, Türkiye'ye S-400 yaptırımı için harekete geçti”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55184714> Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020n). “Türkiye'ye S-400 yaptırımlarını da içeren tasarı ABD Senatosu'ndan geçti”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55240691>
Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020o). “ABD'den Türkiye'ye S-400 yaptırımı: Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir yaptırım listesine alındı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55306743>
Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020p). “Koronavirüs: Hangi ülkelerde ne tür ekonomik destek paketleri açıklandı?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52828167>
Erişim Tarihi 12 Ocak 2021.
- BBC (2020r). “Erdoğan: Karadeniz'de bulunan doğal gaz rezervi 405 milyar metreküpe yükseldi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54585247#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20R ecep%20Tayyip%20Erdo%C4%9Fan%2C%20Fatih,405%20milyar%20metrek%C3%BCpe%20y%C3%BCkseldi%C4%9Fini%20a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1>. Erişim Tarihi 05 Ocak 2021.
- Berberakis, S. (2020a). “Ayasofya'nın ibadete açılması Yunanistan'da nasıl bir travma yaratıyor?”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53511163>
Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.

- Berberakis, S. (2020b). “Doğu Akdeniz: Türkiye Oruç Reis gemisini bölgeye gönderdi, Yunan ordusu teyakkuza geçti”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53723340> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Bulur M. ve Polat, S. (2016). “İlham Aliyev: Türkiye ne kadar güçlü olursa biz de o kadar güçlü olacağız”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ilham-aliyev-turkiye-ne-kadar-guclu-olursa-biz-de-o-kadar-guclu-olacagiz/537811> Erişim Tarihi 12 Ocak 2021.
- Canlı, E. (2020). “Türkiye'nin desteği 2020 yılında Libya'nın kaderini değiştirdi”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Coşkun O. ve Butler, D. (2020). “Turkey shifts fight against Kurdish militants deeper into Iraq”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/instant-article/idUSKCN24N26F> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Crisis Group (2020). “Turkey Wades into Libya’s Troubled Waters”, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- Çelikbaş, H. (2020). “Peñçe-Kaplan Operasyonu'nda PKK'ya ait silah ve mühimmat ele geçirildi” *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pence-kaplan-operasyonunda-terror-orgutu-pkkya-ait-muhimmat-ele-gecirildi/2069482> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Çetin, A. C. (2020). “Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye’de Genel Ekonomik Faaliyetlere ve Hisse Senedi Borsa Endeksine Etkisi”, *MAKÜ-Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4(2), 341 – 362.

- Dağ, R. (2018). “The Spillover Effect of the Syrian Crisis on the Peace Process in Turkey”, *Journal of Asian and African Studies*, 53(8), 1251-1270.
- Dağ, R. ve Fırat, M. F. (2020). “Securitization and Desecuritization of Energy Resources: Insights from Alsace-Lorraine for Cyprus”, *JANUS. NET*, 11(2), 1-18.
- Dışişleri Bakanlığı (2020). “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Yavuz Sondaj Gemimizin KKTC Ruhsat Sahalarındaki 3. Sondaj Faaliyetine İlişkin AB Tarafından Yapılan Açıklama Hakkındaki Soruya Cevabı”, http://www.mfa.gov.tr/sc_-4_-yavuz-sondaj-gemimizin-ucuncu-sondaj-faaliyetlerine-iliskin-sc.tr.mfa Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Doğan, G. (2020). “Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 2020, 22(2), s. 167 – 181.
- Durul, T. (2020). “5 soruda Doğu Akdeniz’de neler oluyor?”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-dogu-akdenizde-neler-oluyor/1973679> Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- Ercan, M. ve Kılınc, M. (2020). “Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı”, *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 15 – 28.
- French Ministry for Europe and Foreign Affairs (2020). “Meeting of the Foreign Ministers of Egypt, France, Cyprus and Greece- Final Communiqué (Cairo, 8 January 2020)”, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/egypt/news/article/meeting-of-the-foreign-ministers-of-egypt-france-cyprus-and-greece-final> Erişim Tarihi 12 Ocak 2021.
- Gabuev, A. (2020). “Viewpoint: Russia and Turkey - unlikely victors of Karabakh conflict”, *BBC*,

- <https://www.bbc.com/news/world-europe-54903869>
Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Gall, C. (2020a). “Airstrike Hits Turkish Forces in Syria, Raising Fears of Escalation”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/02/27/world/middleeast/russia-turkey-syria-war-strikes.html#:~:text=ISTANBUL%20%E2%80%94%20The%20Turkish%20Army%20suffered,and%20Turkey%2C%20a%20NATO%20member>. Erişim Tarihi 03 Ocak 2021.
- Gall, C. (2020b). “Roots of War: When Armenia Talked Tough, Azerbaijan Took Action”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/10/27/world/europe/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh.html> Erişim Tarihi 03 Ocak 2021.
- Göksedef, E. (2020). “Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı?”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Güler, S. (2020). “Türkiye, Suriye'nin İdlib kentinde Bahar Kalkanı Harekatı'nı duyurdu”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-announces-operation-spring-shield-in-idlib-syria/1750711> Erişim Tarihi 26 Aralık 2020.
- Gündoğan, B. (2020). “CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu kurmaylarıyla İdlib konusunu ele aldı”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/chp-genel-baskani-kilicdaroglu-kurmaylariyla-idlib-konusunu-ele-aldi/1754627> Erişim Tarihi 26 Aralık 2020.
- Harunoğulları, M. (2020). “Eastern Mediterranean energy basin: International conflict and competition on the region”, *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 455 – 481.

- Hasanoğlu, M., vd. (2020). “İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan- Türkiye İlişkileri”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), s. 522 – 529.
- İncekaya, G. (2020). “Karabağ zaferi 2020 Türk dış politikasının en büyük kazanımı oldu”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/karabag-zaferi-2020-turk-dis-politikasinin-en-buyuk-kazanimi-oldu/2093171> Erişim Tarihi 08 Ocak 2021.
- İstikbal, D. ve Boyraz, H. M. (2019). “Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 3(5), 69 – 86.
- Kasapoğlu, C. (2017). “Türkiye-Azerbaycan: Savunma iş birliğinden askeri ittifaka”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Keddie, P. (2020). “What’s Turkey’s role in the Nagorno-Karabakh conflict?”, *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/features/2020/10/30/whats-turkeys-role-in-the-nagorno-karabakh-conflict> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Köker, İ. ve Elden, N. (2020). “Ayasofya'da hangi mozaikler var, bu eserlerin tarihi önemi ne?”, *BBC*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ayasofyada-hangi-mozaikler-var-bu-eserlerin-tarihi-onemi-ne-1753629> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- Kökyay, F. (2020). Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3), 2504 – 2528.
- Kramer, A. (2020a). “Facing Military Debacle, Armenia Accepts a Deal in Nagorno-Karabakh War”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/11/09/world/middleeast>

- t/armenia-settlement-nagorno-karabakh-azerbaijan.html
Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- Kramer, A. (2020b). “Armenia and Azerbaijan: What Sparked War and Will Peace Prevail?”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/article/armenian-azerbaijan-conflict.html> Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- McKernan, B. (2020). “Dozens of Turkish soldiers killed in strike in Idlib in Syria”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/27/dozens-of-turkish-soldiers-killed-in-strike-in-idlib-in-syria-reports-say> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Meyer, H. ve Arkhipov, I. (2020). “Putin, Erdogan Agree to Idlib Cease-Fire After Hours of Syria Talks”, *Bloomberg*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-05/putin-tells-erdogan-they-shouldn-t-ruin-relations-over-syria> Erişim Tarihi 03 Ocak 2021.
- Özcan, E. (2020). “Suriye’de 2020’ye Bahar Kalkanı Harekâtı damgasını vurdu”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/suriyede-2020ye-bahar-kalkani-harekati-damgasini-vurdu/2092130> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Özer, S. (2020). “Bakan Akar: İdlib’de başlatılan Bahar Kalkanı Harekâtı başarıyla sürdürülmekte”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/bakan-akar-idlibde-baslatilan-bahar-kalkani-harekati-basariyla-surdurulmekte/1750603> Erişim Tarihi 26 Aralık 2020.
- Özer, K. (2016). “Aliyev Tarihi Zirve için Türkiye’de”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/aliyev-tarihi-zirve-icin-turkiyede---> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Özgenç, T. (2020). “Dağlık Karabağ konusunda bilinmesi gerekenler: 6 soruda Dağlık Karabağ”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/daglik-karabag-konusunda-bilinmesi-gerekenler-6->

- soruda-daglik-karabag/1987993 Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Pınar, Ö. (2020). “Papa: Ayasofya'yı düşünüyorum ve büyük acı duyuyorum”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53381943> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- Polat, D. Ş. (2020). “Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askeri Harekâtının Amaçları ve Sonuçları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), s. 53 – 96.
- Reuters (2020). “Greece condemns Turkey's decision to convert Hagia Sophia into mosque”, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-museum-verdict-greece/greece-condemns-turkeys-decision-to-convert-hagia-sophia-into-mosque-idUSKBN24B2UF> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- Saçı, C. (2020). “Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti ve Türkiye”, *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 135 – 153.
- Sarıyüce I. ve Reynolds, E. (2020). “Turkey's Erdogan orders the conversion of Hagia Sophia back into a mosque”, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2020/07/10/europe/hagia-sophia-mosque-turkey-intl/index.html> Erişim Tarihi 03 Ocak 2021.
- Tokyay, M. (2020). “İdlib saldırısının ardından NATO '5. madde'yi işletir mi?”, *Euro News*, <https://tr.euronews.com/2020/02/28/idlib-saldirisi-ardindan-nato-5-madde-yi-isletir-mi-4-madde-suriye-abd-rusya-turkiye-asker> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Troianovski, A. and Gall, C. (2020). “In Nagorno-Karabakh Peace Deal, Putin Applied a Deft New Touch”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/12/01/world/europe/nagorno-karabakh-putin-armenia-azerbaijan.html> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.

- Tuna, F. (2020). “Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası”, *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırma Dergisi*, 2(1), 74 – 87.
- Tüfekçi, Ö. (2017a). “İşbirliği ve Kriz İkileminde Türkiye-Rusya İlişkileri”, *AK Parti’nin 15 Yılı: Dış Politika*, Burhanettin Duran ve Kemal Inat, (eds.), Seta Yayınları: Ankara, ss. 135-154.
- Tüfekçi, Ö. (2017b). “Türkiye’nin Rusya ve Kafkasya Politikası 2016”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, Burhanettin Duran ve Kemal Inat, (eds.), Seta Yayınları: Ankara, ss. 375-396.
- Tüfekçi, Ö. (2020). “Turkey’s Relations with Russia, Central Asian and the Caucasus States”. *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 216-243.
- Tüfekçi, Ö. ve Birinci, E. (2020). “Russian Foreign Policy”. *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 62-91.
- US Department of State (2020). “Attack on Turkish Soldiers in Idlib: Press Statement”, <https://www.state.gov/atta.ck-on-turkish-soldiers-in-idlib/>, Erişim Tarihi 29 Aralık 2020.
- Yaycı, C. (2012). “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Bilgi Strateji*, 4(6), 1 – 70.
- Zaman, A. (2020). “Turkey launches Operation Spring Shield against Syrian forces”, *Al-Monitor*, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/03/operation-spring-shield-clash-turkey-syrian-arab-army-idlib.html> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Zontur, E. Ç. (2020). “Hagia Sophia a matter of Turkey’s sovereignty: Erdogan”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/politics/hagia-sophia-a->

[matter-of-turkeys-sovereignty-erdogan/1913812](#) Erişim
Tarihi 02 Ocak 2021.

KARABAĞ SAVAŞI İLE YENİDEN DİRİLEN AZERBAYCAN: 2020

Hülya Kınık

[Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Bu çalışma, 2020 yılı Azerbaycan'ın iç ve dış siyasi gelişmeleri ile ülke ekonomisinde yaşanan gelişmeleri incelemektedir. 2020 yılı, tüm dünyada olduğu gibi Azerbaycan açısından da önemli gelişmelerin ortaya çıktığı bir yıl olmuştur. Ocak 2020 tarihinde, Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel pandemi olarak kabul edilen Koronavirüs (COVID-19) salgını etkileri itibariyle küresel bir ekonomik krize de dönüşmüştür. BM Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı tarafından "2020 Ortası İtibarıyla Dünya Ekonomik Durumu ve Olasılıklar" (World Economic Situation and Prospects as of mid-2020) adıyla yayınlanan rapora göre salgının küresel ekonomilere maliyetinin 2020 ve 2021'de 8,5 trilyon dolara ulaşarak büyüklük bakımından 2008 küresel finans krizini de aşacağı ifade edilmektedir (UN DESA, 2020). Salgın nedeniyle meselenin ekonomik boyutu çerçevesinde yapılan tartışmalara petrol fiyatlarında yaşanan ani düşüşün etkisi de eklenmiştir. Bu çerçevede Salgının yol açtığı ekonomik sıkıntıların yanında petrol fiyatlarında görülen tarihi düşüş ekonomisinin taşıyıcı gücü temelde petrol ve doğal gaz üretimi ve ihracatı olan Azerbaycan'ı ciddi bir şekilde etkilemiştir.

İç politikada 2020 yılı içerisinde gündemi meşgul eden gelişme ise Cumhurbaşkanı Aliyev'in 5 Aralık 2019 tarihinde parlamentoyu feshederek erken seçim kararı alması üzerine ülkede 9 Şubat 2020' de milletvekili seçimlerinin yapılmasıdır. Seçimlerin ardından usulsüzlük yapıldığına dair iddialar

ülkede protesto gösterilerinin yapılmasına ve sert polis müdahalelerine neden olmuştur. Seçimlerde önemli ölçüde Cumhurbaşkanı Aliyev'in eşi Mehriban Aliyeva'ya yakın adayların meclise girme hakkını elde ettiğine dikkat çekilmiş ve Aliyev'in halefi olmaya hazırlandığı yönünde iddialar gündemde yerini almıştır.

2020 yılının Azerbaycan dış politikası açısından kuşkusuz en önemli gelişmesi ise 27 Eylül'de başlayarak 44 gün süren Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarını kurtarma operasyonudur. 27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleşen 2. Karabağ savaşı yaklaşık 30 yıldır diplomasi ile çözülememiş bir sorunun neticesidir ve Azerbaycan ordusunun üstün başarısı ile sonuçlanmıştır. Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan mutabakat Dağlık Karabağ sorununa köklü bir değişim getirmiştir. Söz konusu mutabakatta yer alan maddeler, taraf devletler açısından farklı sonuçlar doğurmakta ve farklı anlamlar ifade etmektedir. Nitekim anlaşma Rusya ve Azerbaycan açısından başarı olarak değerlendirilirken, Ermenistan için tam tersinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir (Gökçelik, 2020: 1). Anlaşmaya imza atan Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan Ermenistan halkının çeşitli hakaretleri ve şiddetli tepkileri ile karşılaşmıştır. Erivan'da bulunan Özgürlük Meydanı, binlerce protestocunun Dağlık Karabağ sorunu dolayısıyla mitinglerin yasaklandığı sıkıyönetim yasasını çiğneyerek toplu halde Paşinyan'ı kınayan "Nikol bir hain" ve "Nikol, git" şeklinde sloganlar atmasına sahne olmuştur (Bianet, 2020). Anlaşmanın maddelerine göre Azerbaycan işgal altındaki Karabağ bölgesinde egemenliğini kuracak; Dağlık Karabağ'daki Ermeni nüfusun varlığı devam edecek; Laçın koridoru ve Dağlık Karabağ'da Rus barış gücü konuşlanacak; Ermenistan üzerinden Azerbaycan'ı Nahcivan'a bağlayacak bir koridor kurulacak. Yaklaşık 5 bin kişinin hayatını kaybettiği sıcak savaş sonrasında varılan anlaşmada

Dağlık Karabağ'ın statüsünün ne olacağına dair bir ifade ise yer almamaktadır.

Ekonomiye Çifte Darbe: COVID-19 Pandemisi ve Petrol Fiyatlarındaki Düşüş

Petrol ve doğal gaz ihracatına dayalı ekonomisini çeşitlendirmek için çaba gösteren Azerbaycan, 1991'de bağımsız olmasının ardından ciddi bir küçülme yaşayan ekonomisine ve karşılaştığı zorluklara rağmen gelişmesini sürdürmektedir. 2014 yılı itibariyle uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının düşmeye başlaması Azerbaycan ekonomisini ciddi bir şekilde sarsmış, ülke yüksek enflasyon, %100'lere ulaşan devalüasyon ve negatif büyüme rakamları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede ekonominin çeşitlendirilmesi yönündeki faaliyetler hız kazanmış ve 2016 yılında onaylanarak uygulanmaya başlayan stratejik yol haritaları kapsamında finans, ulaşım, telekomünikasyon, turizm ve çeşitli sanayi kollarında gelişmeler görülmüştür (İnsamer, 2020). Ülke ekonomisinin en önemli zenginlikleri, büyük kısmı Hazar Denizi'nde bulunan petrol ve doğalgaz yatakları, tarıma elverişli toprakları ve SSCB döneminden miras kalan büyük sanayi tesisleri ile sanayi altyapısıdır. 1994 yılında küresel petrol şirketleriyle imzalanan "Asrın Anlaşması" olarak bilinen anlaşma ile ülke petrollerinin çıkarılması ve ihracına yönelik önemli bir adım atılmıştır. Hâlihazırda ihracat gelirlerinin %90'a yakını enerji elde eden Azerbaycan, 2020 yılı için kanıtlanmış rezervleri bakımından ham petrolde 19 (Global Fire Power, 2021), doğal gazda 23. sırada (knoema.com, 2021) yer almaktadır.

Siyasi bağımsızlığın ardından geçen süre zarfında siyasi istikrarın sağlanması ile Azerbaycan makroekonomik göstergelerde istikrar ve ekonomik kalkınma açısından önemli mesafe almışken, COVID-19 salgını ekonomiyi derinden etkilemiştir. Ülkede ilk Koronavirüs vakası Şubat 2020'nin sonunda teşhis edilmiştir. Pandemi nedeniyle yıl içerisinde

giderek artan vakalar ile enerji endüstrisinde yaşanan dalgalanmaların etkisi ve Ermenistan ile artan çatışmalar sebebiyle Azerbaycan ekonomisi 1990'ların sonlarından bu yana en derin gerilemelerle karşı karşıya kalmıştır. Azerbaycan ekonomisi için 2020 yılı, ülkenin petrol fiyatlarında iki kattan fazla düşüş yaşanmasıyla başlamış (7 Ocak'ta yerel Azeri Hafif petrol fiyatı 71,2 dolarken 21 Mart ayından hemen önce 26,01 dolara düşmüştür) ve COVID-19 salgını nedeniyle ülkede karantina uygulamasının kabul edilmesiyle düşmeye devam etmiştir (Kitachayev 2020).

Petrol fiyatlarındaki düşüş - özellikle Mart ve Nisan aylarında - ülke ekonomisi GSYİH'nın %40'ını ve ihracatın %90'ını oluşturan hidrokarbonlara büyük ölçüde bağımlı olduğundan ekonomideki durgunluğu daha da artırmıştır. Ocak-Haziran döneminde ihracat gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre %31,4 azalmıştır. 9 Nisan 2020'de 23 OPEC+ üye ülkesi, salgının yayılmasının neden olduğu durgunluğu değerlendirerek 1 Mayıs 2020'den itibaren petrol üretimini azaltma konusunda anlaşmaya varmışlardır. Buna göre;

- (i) Günlük ham petrol üretim miktarı, 1 Mayıs 2020'den başlayarak 30 Haziran 2020'de sona eren, iki aylık başlangıç döneminde 10 milyon varil azaltılacaktır.
- (ii) 1 Temmuz 2020'den 31 Aralık 2020'ye kadar günlük 8 milyon varil kesintiye gidilecektir.
- (iii) 1 Ocak 2021'den 30 Nisan 2022'ye kadar günlük 6 milyon varil kesinti yapılacaktır (Delibaş, 2020).

Bu çerçevede OPEC + üyesi Azerbaycan diğer üye ülkelerle birlikte belirtilen miktarlarda kesinti yapmayı kabul etmiştir. Dolayısıyla, uluslararası anlaşmaya göre Azerbaycan'da günlük üretim Mayıs ve Haziran 2020'de 554.000 varili, Temmuz ve Aralık 2020'de 587.000 varili ve Ocak 2021 ile Nisan 2022 arasında 620.000 varili geçmeyecektir (CESD Research Group, 2020). Azerbaycan'ın "Şah Deniz- II" doğalgaz sahasından çıkarılan gazın Avrupa'ya ulaştırmak için inşa edilen ve

Türkiye-Yunanistan sınırında TANAP'a bağlanan TAP doğalgaz boru hattında 2020 Aralık sonu itibariyle faaliyetlerin başlaması ile gaz üretimi ve ihracatındaki artış petrol üretimi ve fiyatlarındaki düşüşü telafi etmemektedir. Sağlık tedbirleri, inşaat, tarım ve turizm gibi kısıtlı çeşitlendirme faaliyetlerinden yararlanan birkaç sektörü de güçlü bir şekilde etkilemiştir.

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF), "Uzun ve Zor Bir Tırmanış" başlıklı Ekim 2020 Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nun verilerine göre, Azerbaycan, cari fiyatlarla 195 ülke arasında dünyanın 89. büyük ekonomisidir. 2020 yılında cari fiyatlara göre, yaklaşık 42 milyar dolar olacağı tahmin edilen GSYİH'nın 2021 yılında ise 45 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılında sabit fiyatlara göre %4 oranında azalacağı ön görülen GSYİH'nın, 2021 yılında %2 oranında artması beklenmektedir. 2020 yılı için cari fiyatlarla 4125 dolarlık kişi başına düşen milli gelir ve tüketici fiyatlarına göre yıllık ortalama %3 enflasyon oranına sahip olan 10 milyondan fazla nüfuslu Azerbaycan'da işsiz sayısının toplam işgücüne oranının ise %7 seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir. IMF'ye göre, Azerbaycan'ın net kamu borcu 2019'da GSYİH'nın %17,7'sine denk gelirken 2020 ve 2021 yılları için %20 olarak öngörülmüştür.

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi tarafından yayımlanan verilere göre ise, Azerbaycan'ın 2020 yılı GSYİH'sı bir önceki yıla göre %4,3 azalarak yaklaşık 72,5 milyar manat (42.607,2 milyon dolar); kişi başına düşen GSYİH ise 7.262,8 manat (4.272,2 dolar) olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında Azerbaycan'da tüketici fiyatları endeksi (enflasyon) 2019 yılına kıyasla %2,8 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı Ocak-Eylül döneminde 178 ülke ile dış ticaret faaliyetinde bulunan Azerbaycan'ın dış ticaret hacmi, ithalatı yaklaşık 8 milyon ABD doları, ihracatı 10 milyon ABD doları olmak üzere yaklaşık 18 milyon ABD doları olarak kaydedilmiştir. 2019'un aynı dönemi ile mukayese edildiğinde ülkenin dış ticaret hacminin %22,0, ithalatının %38,7, ihracatının ise

%10,0 oranında azaldığı görülmektedir. Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi'nin açıkladığı verilere göre, 2020 yılında Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 4 milyon doları geçerek 2019 yılına göre %7,7 azalmıştır. 2020 yılında Azerbaycan'ın toplam ticaret hacminde payı %13,54 olan Türkiye, İtalya'dan sonra Azerbaycan ile en büyük ticaret hacmine sahip ikinci ülke konumundadır.

COFACE tarafından yapılan son ekonomik araştırmalara göre, Azerbaycan ekonomisinin karşılaştığı zorluklar şu şekilde sıralanmıştır:

- Hidrokarbonlara yüksek bağımlılık ve ekonomide düşük çeşitlilik
- Azalan petrol kaynakları
- Kırılgan bankacılık sistemi (dolarizasyon, düşük karlılık, şeffaf olmayış)
- Rekabete aykırı piyasa yapıları (Devlet ile güçlü bağları olan çok sektörlü holdingler)
- Kötü yönetim (yolsuzluk, baskı, kara para aklama, yargı sisteminin siyasallaşması)
- Ermenistan ile silahlı çatışmanın tırmanması (COFACE, 2020).

Azerbaycan, en azından birkaç ay boyunca salgın nedeniyle kapanmanın ve petrol fiyatlarındaki düşüşün toplam ekonomik maliyetini hissetmeye devam edecektir. Azerbaycan ekonomisinin küresel petrol piyasasından kaynaklanan dış şoklara karşı daha hazırlıklı olsaydı, ekonomik zararın bir kısmının önüne geçilebilmiş olunacağı şeklinde görüşler bulunmaktadır. Mevcut kriz, ülkenin 2014 mali krizinden alınan dersleri tam olarak özümseyemediğini ve ekonomiyi çeşitlendirmeye ve finansal sistemi iyileştirmeye yönelik reformlara hız verilmesi gerektiğini göstermektedir. Azerbaycan'ın ekonomik toparlanması, kaç işletme ve işyerinin kapanmadan ayakta kalacağına ve petrol fiyatlarının yeniden

yükselişe geçmesine bağlı olacaktır. Ancak, artan petrol fiyatları, olumsuz finansal sonuçları kısmen telafi edecektir. Küresel petrol talebi, dünya çapındaki ekonomik durgunluk nedeniyle yakın zamanda benzeri görülmemiş seviyelere düşmüştür. Uzmanlar, pandemi öncesi seviyelere ulaşmanın bir yıldan fazla süreceği konusunda hemfikirlerdir (Konarzewska, 2020). Bu bağlamda, ekonomik beklentiler büyük ölçüde artan gaz ihracatına bağlı olacağından, orta vadede büyümede öngörülen hızlanma geçici olacaktır. Petrol dışı alanlarda yapılan yatırımlarda artış gözlemlenmesine rağmen, IMF, ülkede enerji sektörü dışındaki iş sektörlerinin halen oldukça zayıf görüldüğüne vurgu yapmaktadır. Özellikle, ülkedeki gelişmemiş hukuk sistemi, rekabet koşullarına yönelik engeller ve finansal sistemde yaşanan sorunların petrol dışı alanların gelişmesinin önündeki en büyük sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, ülkenin, özel sektör yatırımlarını artırmak, devlet tekelinin kırılarak serbest piyasayı canlandırmak, rekabet sorunlarının üstesinden gelmek ve insan sermayesini geliştirmek için daha derinlikli reformların yapılmasına ihtiyacı söz konusudur.

9 Şubat 2020 Erken Parlamento Seçimleri ve Yansımaları

İç politikası bağlamında 2020 yılı boyunca Azerbaycan'da ortaya çıkan gelişmelerden biri Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in beşinci dönem parlamentoyu feshetmesiyle 9 Şubat 2020'de erken seçime gidilmesidir. Bu süreçte en dikkat çeken nokta, Azerbaycan'da parlamento seçimlerinin ilk kez planlanan tarihten erken yapılması olmuştur. Ülkede başta muhalif taraf olmak üzere siyasi otoriteler, yorumcular ve bağımsız gözlemciler sıklıkla erken seçim söylemlerinde bulunmuşlar ancak iktidarda bulunan kişiler erken seçimin ajandalarında yer almadığını vurgulayarak böyle bir konuya karşı olan tavırlarını ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte, ülkede meydana gelen protesto ve eylemlerin önüne geçebilmek için Azerbaycan Meclisi'ndeki çoğunluk ve iktidardaki Yeni Azerbaycan Partisinden (YAP) milletvekilleri Aliyev'e bir yazı

göndererek erken seçime gidilmesi yönünde öneride bulunmuşlardır. Aliyev'in bu öneriyi kabul etmesi sonrasında Anayasa Mahkemesi'nin onayına sunulmuş ve parlamento feshedilerek Kasım 2020'de yapılması planlanan parlamento seçimlerinin 9 Şubat 2020 tarihine alınmasına karar verilmiştir (Eurasian Research Institute, t.y.).

Görevdeki cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Aralık 2019'da parlamentoyu feshetme ve erken seçim çağrısında bulunma kararının arkasındaki gerçek sebepler hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Bazı çevreler, Aliyev'in mevcut parlamento çatısı altında uygulanabilmesi çok mümkün görünmeyen reformlarının başarılı bir şekilde devam ettirilebilmesi ve ulusal çıkarlar bakımından yüksek düzeyde etkili olabilmesi için parlamentonun da değişmesi gerektiğini düşündüğü ve bu bağlamda erken seçim kararını aldığını ifade etmiştir (Geybullayeva, 2020). Nitekim, Aliyev 22 Ocak 2020 tarihinde Davos'ta katıldığı bir panelde parlamento seçimlerinin reformların amaçlarına ulaşması açısından önemli olduğu üzerinde bir kez daha durmuştur.

Ancak defalarca dile getirilen bir neden, birçok siyasi ve sosyal sorumluluğun yanı sıra Birinci Başkan Yardımcısı olarak atanan Azerbaycan'ın First Lady'si Mehriban Aliyeva ile ilgilidir. Yetki aktarımı adına dikkat çeken bu karar halkın tepki göstermesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Azerbaycan halkı ülkedeki şartların değiştirilmesi, ülkenin yasama organının modernize edilmesi, emekli olma yaşına ulaşmış hükümet üyelerinin görevden alınarak eskilerin yerine yenilerin gelmesi hususlarında taleplerini dile getirmişlerdir. Uzun yıllar parlamentoda görev yapan çağın ve küresel dünyanın gerisinde kaldıklarını düşündükleri parlamenterler yerine artık gençlerin hükümette önemli görevlere gelmesini istemişlerdir (Erkin, 2020:3).

Bu seçim öncekilerden farklı olarak birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Örneğin, 125 sandalye için seçime

katılan 1315 aday bulunmakla birlikte katılanların yaklaşık yüzde 83'ü bağımsız aday statüsüne sahiptir. Bu bağlamda, son seçim şimdiye dek en fazla adayın yer aldığı seçim olmuştur. Oy verme işlemi için 5573 sandık kurulan seçimlere katılım oranı ise %48,71 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında, önceki seçimlere göre son seçimde daha çok gözlemci görev almıştır. Azerbaycan Merkezi Seçim Komisyonu'na göre seçimler, 59 uluslararası kuruluşu ve 58 ülkeyi temsil eden 883 uluslararası gözlemci tarafından izlenmiştir. Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı Parlamenter Asamblesi (AGİT PA), Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, Şanghay İş birliği Örgütü ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi gibi uluslararası kuruluşlardan gözlemciler seçimleri izlemişlerdir (Shekhovtsov, 2020: 9). Bu seçimde ilk kez Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) gözlemci göndermiştir. Seçimlere katılan heyetler arasında TBMM üyeleri de yerini almış hem Türkiye Azerbaycan Dostluk Grubu üyeleri hem de AGİT PA ve TURK PA üyesi milletvekilleri seçim gözlemlerine katılmıştır.

Merkezi Seçim Komisyonu tarafından açıklanan resmi sonuçlara göre; Cumhurbaşkanı Aliyev'in Genel Başkanlığındaki YAP, parlamentoda 72 koltuk kazanmıştır. Bağımsız adaylardan 43 ve diğer partilerden ise 10 milletvekili çıkmıştır. MSK, seçim sürecine yönelik gelen ciddi şikayetler üzerine 9-25 Şubat 2020 tarihleri arasında inceleme yaparak bazı sandıklarda çeşitli düzeylerde ihlallerin ortaya çıktığını açıklamıştır. Şikayetler arasında bazı seçim merkezlerinde video gözetim ekipmanlarının çalışmadığı ve bazı adayların da seçim kampanya yasakları başlamış olmasına rağmen kampanyalarını sürdürdükleri bildirilmiştir. AGİT ve diğer bazı yabancı gözlemciler tarafından da seçimlerde "ciddi usulsüzlükler" yapıldığı dile getirilmiştir (Deutsche Welle Türkçe, 2020). Azerbaycan Merkez Seçim Komisyonu, değerlendirilen şikâyetler sonucunda 4 bölgede (33. Hatayı

Seçim Bölgesi, 35. Hatayi Seçim Bölgesi, 74. Lenkeran Seçim Bölgesi ve 80. İmişli-Beylegan Seçim Bölgesi) seçim sonuçlarının usulsüzlük nedeniyle iptal edildiğini açıklamıştır (Rehimov, 2020). 2015 yılında yapılan seçimle kıyaslandığında parlamentoya yeni seçilen milletvekillerinin sayısı 29'dan 45'e yükselmiştir. Diğer taraftan, bir önceki parlamentoda görev yapan 80 milletvekili yeniden seçilirken, Meclis Başkanı ve başkan yardımcıları ise 15 sene sonra ilk kez değişmiştir. Bu çerçevede, parlamentonun üçte birinin yenilendiği görülmektedir. Azerbaycan parlamento seçimlerinde kendine has bir yenilenme olduğu görünmektedir. Uzun süre milletvekilliği yapmış kişilerin yeniden seçilememesi ve yeni seçilen milletvekillerinin sayısının önemli oranda artması ve daha genç kişilerin parlamentoda yer alacak olması bu değişimin öne çıkan noktaları olarak ifade edilebilir.

Eylül 2020 Dağlık Karabağ Savaşı ve Tüm Noktalarıyla Karabağ Mutabakatı

Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği (SSCB) döneminden günümüze dek Ermenistan ile Azerbaycan arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına neden olan bir sorun olarak süregelmiştir. SSCB döneminde merkezi yönetimin baskıladığı sorun mevcut otoritenin zayıflayarak ortadan kalkmasıyla patlak vermiş iki bağımsız devlet arasında uluslararası bir çatışmaya dönüşmüştür (Kazimirov, 2004: 147). Dağlık Karabağ, SSCB döneminde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölge iken (Gürses, 2001: 253), Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 26 Kasım 1991 tarihinde bölgenin özerklik statüsünü kaldırmasıyla doğrudan merkezi yönetime bağlanmıştır. Bu durum karşısında Dağlık Karabağ Ermenileri ise 10 Aralık 1991'de bağımsızlık kararı aldıklarını duyurmuşlardır. 1992 yılında Rusya Federasyonu (RF) birliklerinin Dağlık Karabağ'dan çekilmesi, her iki tarafın diğerini Dağlık Karabağ'a kendisinden sonra geldiğini ve bu topraklar üzerinde kendi varlığının meşru

olduğunu iddia etmeleri (Yoshimura, t.y. : 58) nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlığın savaşa dönüşmesine neden olmuştur.

Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde 24 Mart 1992’de alınan bir kararla anlaşmazlığa çözüm bulmak amacıyla 11+1 üyeli¹ Minsk Grubu’nun kurulmasıyla Karabağ sorunu Rusya Federasyonu’nun tekelinden çıkarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. 1990’ların ilk yarısı boyunca Minsk Grubu’nun sayısız girişimine rağmen (Aslanlı, 2001: 419) günümüze kadar çözümsüz bir şekilde gelen Dağlık Karabağ sorunu, bu bağlamda donmuş bir çatışma olarak nitelendirilmiştir. 1993 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) anlaşmazlıkla ilgili olarak 822, 853, 874, 884 sayılı kararları almış ve Ermenistan’ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından birliklerini ivedilikle çekmesini istemiştir. Ermenistan söz konusu kararlara uymamış ve iki taraf arasında çatışmalar sürmüştür. Minsk Grubu ve Rusya aracılığıyla 1994 Mayıs ayında iki taraf arasında sağlanan ateşkes antlaşması yaşanan çatışmaları önemli ölçüde durdurmuş ancak günümüze dek anlaşma ihlal edilerek sınır bölgelerinde yer yer çatışmalar çıkmıştır (Sapmaz ve Sarı, 2012: 4).

Minsk Grubu günümüze kadar ihtilafın çözümüne yönelik taraflara üç öneride bulunmuştur. İlk olarak Haziran 1997’de sunulan “toptan çözüm” taslağı taraflar arasında yapılması gereken barış antlaşması ve Dağlık Karabağ’ın ve işgal edilen diğer toprakların yeni durumlarının eş zamanlı olarak çözüme kavuşturulması öngörülmüştür (Aslanlı, 2001: 419). Ekim 1997’de sunulan “aşamalı çözüm” taslağında ise Dağlık Karabağ ve işgal edilen diğer bölgelerin statülerinin ayrı ayrı çözüme ulaştırılması ifade edilmiş ve göçmenlerin nihai durumuna karar verilmiştir (Aslanlı, 2001: 419). Sonuncusu

---

¹ Minsk Grubu üyeleri, Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu, İtalya, ABD, Fransa, Almanya, Türkiye, İsveç, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya’dır.

ise Kasım 1998’de Rusya tarafından ortaya konan “Ortak Devlet” önerisidir. Buna göre, Azerbaycan ve Dağlık Karabağ’ın ortak bir devlet kurması öngörülmüştür. Böylelikle, Dağlık Karabağ yönetimi kendisine ait bir anayasaya ve orduya sahip olacak ve Azerbaycan Milli Meclisi’nin alacağı kararları veto etme yetkisi bulunacaktır. Bu önerilerden ilk ikisi Ermenistan, üçüncüsü ise Azerbaycan tarafından kabul edilmemiş ve bu girişim de sonuçsuz kalmıştır (Kasım vd., 2011: 8-11; Aslanlı, 2001: 419).

2007 yılında, Minsk Grubu hem Azerbaycan’ın hem de Ermenistan’ın olumlu yaklaştığı bir yol haritası olarak “Madrid Prensipleri”ni teklif etmiştir. Buna çerçevede, Dağlık Karabağ çevresindeki yedi rayonun Azerbaycan’a bırakılması; Dağlık Karabağ’a ara bir statü tanınması ve kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde nihai statüsü için müzakereler yapılması; Ermenistan ve Dağlık Karabağ arasında ulaşım için bir koridor açılması; yerinden edilmiş kişilerin topraklarına geri dönebilmesi ve AGİT bünyesinde bölgeye bir barış gücünün gönderilmesine yönelik görüşler öne sürülmüştür. Bu tarihten günümüze görüşmelerin devam etmiş olmasına rağmen Madrid prensiplerinin hayata geçirilmesi hususunda adım atılamamış ve iki taraf arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Nitekim 2-5 Nisan 2016’da (Dört Günlük Savaş) iki ülke sıcak savaşın eşiğine gelmiş ve yaşanan çatışmalar yaklaşık 200 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Sayan, 2020: 2). Nisan Savaşı olarak da bilinen bu savaş sonucunda Azerbaycan stratejik açıdan önemli 6 tepenin kontrolünü ele geçirmiş ve yıllar sonra ilk kez cephe hattında Azerbaycan lehine bir değişiklik yaşanmıştır (Tuncel, 2020: 2).

Ermenistan-Azerbaycan devlet sınırının kuzeyinde yer alan Tovuz bölgesinde 12 Temmuz 2020 tarihinde ortaya çıkan ve birkaç gün devam eden çatışmalar ise Karabağ sorununun, uluslararası arenada genellikle donmuş ihtilaf olarak tanımlansa da aslında her an patlamaya hazır sürüncemede kalmış bir ihtilaf olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, 12-16

Temmuz tarihlerinde yaşanan çatışmanın ve nedenlerinin incelenmesi 27 Eylül savaşına giden süreci gözler önüne sermesi açısından da önem arz etmektedir. 2019 yılında iki taraf arasında yeni bir diyalog sürecinin başlayacağına dair umutların yeşerdiği bir dönemde, Ermenistan Savunma Bakanı David Tonoyan 30 Mart 2019’da “barışa karşı toprak” formülasyonu yerine “yeni topraklar için yeni savaş” doktrinini benimsediğini ifade etmiştir. Ermenistan Savunma Bakanı konuşmasında sürekli savunma durumundan vazgeçerek operasyonları düşman topraklarına taşıyabilecek birimlerin sayısını artıracaklarına dair söylemlerde bulunmuştur (Askeroğlu, 2020). Bununla birlikte, Paşinyan, Madrid İlkelerini artık tanımadığını ve işgal altındaki Dağlık Karabağ’ı Ermenistan’ın bir parçası olduğunu ilan etmiştir. Bu irredantist iddia, Minsk Grubu Eş başkanlarının himayesindeki uluslararası müzakerelerin amaç ve biçimine ve uluslararası hukuk ilkelerine aykırıdır (Ergun ve Aliyev, 2020:3). Gelen tepkiler üzerine Paşinyan, 13 Şubat 2020’de Berlin’de yapılan bir toplantıda sözlerine Azerbaycan’ın Karabağ’a yönelik bir saldırısını Ermenistan’ a yapılmış olarak kabul edeceklerini, Karabağ’ın Ermenistan’ın garantörlüğünde olduğu ve başka bir şeyin söylenmesine gerek olmadığı şeklindeki ifadeleriyle açıklık getirmeye çalışmıştır (Mediamax, 2020).

Bu genel çerçeve göz önüne alındığında, Nisan 2016 ile Temmuz 2020 arası dönemde iki devlet arasında gerginlik tırmanarak devam etmiştir. 12 Temmuz’da patlak veren çatışma ele alındığında bazı hususların altının çizilmesi gerekmektedir. Öncelikle, bu çatışma Karabağ cephe hattında değil, iki devletin sınır hattının kuzeyinde, Tovuz bölgesinde yaşanmıştır. Dolayısıyla, bu çatışma halihazırda var olan cephede yaşanan bir çatışma değildir ve iki taraf arasında yeni bir cephe ortaya çıkmıştır (Tuncel, 2020: 7). Çatışmaların yaşandığı bölge, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC), TANAP ve TAP’a (Trans Adriyatik Boru Hattı) bağlanan Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattının ve Bakü-Tiflis-Kars Demir

Yolunun (BTK) geçtiği güzergâha oldukça yakın bir mesafede yer almaktadır. Bu bağlamda, çatışmayı başlatan taraf olarak görülen Ermenistan'ın arkasında Rusya'nın olduğu yönündeki spekülasyonların bu bağlantıyla ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Bilindiği gibi, Rusya'nın, Avrupa enerji pazarındaki payını muhafaza etmek ve artırmak en temel stratejik hedefleri arasında yer almaktadır. Ancak, AB ve Türkiye'nin toplam gaz tüketiminde Rus gazının payı giderek azalmaktadır, çünkü AB pazarı yavaş yavaş alternatif enerji kaynaklarına yönelmekte; COVID19 salgını enerji tüketimini ve Orta Doğu'dan gelen LNG açısından ek gaz arzını sınırlamaktadır. Bunların ötesinde, Azerbaycan gazının Bulgaristan, İtalya ve Yunanistan pazarlarına girişi AB ülkelerinin Rus gazına olan bağımlılığını daha da azaltacaktır. Aynı zamanda, Rus gazını Türkiye'ye doğrudan ulaştıran Mavi Akım boru hattı, Türkiye'nin LNG kaynaklarına yönelerek gaz arzını çeşitlendirebilmesi ve böylece Rus doğalgazına olan bağımlılığının azalması ile Mayıs 2020'den bu yana devre dışı kalmıştır. Azerbaycan ise Türkiye pazarındaki payını artırmayı başarmış ve yavaş yavaş Rusya'yı saf dışı bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Ocak-Haziran 2020 arasında Azerbaycan Türkiye'ye 6,36 milyar metreküp doğalgaz ihraç etmiş (toplam gaz alımının %23'ü) ve böylelikle tedarikçileri arasında lider konuma gelmiştir (Jafarova 2020).

Sonuç olarak, Azerbaycan'a Ermeni saldırısının Karabağ dışında ancak boru hattı güzergahlarına yakın olan Tovuz bölgesinde meydana gelmesi, Rusya'nın Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınması için kendisine rakip olabilecek enerji nakil hattı projelerinin engellenmesi veya gelişmelerinin önlenmesi hedefi çerçevesinde ele alındığında Ermenistan'ı bu bölgede bir provokasyona yöneltmiş olduğu görüşü anlamlı hale gelmektedir (Tuncel, 2020: 7).

Son olarak, Temmuz 2020'de Ermenistan-Azerbaycan sınırında başlayan çatışmalar, 27 Eylül'de savaşa dönüşmüştür (Doğan, 170-171). Dağlık Karabağ'ın kontrolüne dair anlaşmazlık

nedeniyle ortaya çıkan, her iki tarafın da binlerce kayıp verdiği ve yaklaşık bir buçuk ay süren savaş 10 Kasım 2020 tarihinde ilan edilen mutabakatla son verilmiştir. Azerbaycan'ın özellikle stratejik öneme sahip Şuşa kentini ele geçirmesi sonucunda Erivan yönetimi yenilgiyi ve Karabağ'dan tamamen çekilmeyi kabul etmek durumunda kalmıştır. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, anlaşmanın halkı için acı verici olduğunu fakat savaşın gidişatı neticesinde ordunun ısrarı ile bu kararı aldığını ifade etmiştir. Rusya'nın arabuluculuğuyla Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan arasında imzalanan mutabakatla Güney Kafkasya'da 28 yıldır devam eden statüko bozulmuş ve yeni bir süreç başlamıştır (Çalışkan, 2020).

Mutabakatın en dikkat çeken maddeleri şu şekildedir:

- Azerbaycan ve Ermenistan kontrol ettikleri bölgelerde kalacak,
- Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın Koridoru'nda Rus Barış Güçleri beş yıl süreyle görev yapacak ve taraflardan birinin bu maddeyi cari sürenin sona ermesinden altı ay önce feshetme niyetini bildirmezse görev süresi otomatik olarak uzayacak,
- Dağlık Karabağ ve çevresinde yerlerinden edilmiş kişiler, BM Yüksek Mülteciler Komiserliği kontrolü altında geri dönecek,
- Şu an Azerbaycan kontrolünde bulunmayan Kelbecer 15 Kasım, Laçın 1 Aralık, Ağdam ise 20 Kasım'a kadar Azerbaycan'a teslim edilecek,
- Azerbaycan ve Nahçıvan arasında koridor açılacak ve Rus barış gücü tarafından korunacak,
- Tarafların anlaşma maddelerine bağlılıklarının daha etkin bir şekilde takip edilebilmesi için bir barış sağlama merkezi kurulacaktır (Republic of Azerbaijan, Ministry of Foreign Affairs, 2020).

Mutabakat çerçevesinde Azerbaycan, işgalden kurtardığı Fuzuli, Cebrayıl, Zengilan ve Kubatlı'yı koruduğu gibi Ermenistan'a Ağdam, Laçın ve Kelbecer şehirlerinden çekilmeyi de kabul ettirmiş ve bu doğrultuda bir çekilme takvimi belirlenmiştir. Bu durum aynı zamanda Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ dışında 7 rayonu işgalden kurtardığını göstermektedir. Süreç sonunda Azerbaycan, 1. Karabağ Savaşı'nda kaybettiği toprakların bir kısmını savaş yoluyla bir kısmını da diplomasi ile geri almayı başarmıştır (Çalışkan, 2020).

27 Eylül itibariyle Azerbaycan, topraklarını işgalden kurtarmak amacıyla bir operasyon başlatmak için oldukça uygun bir zemin yakalamıştı. Operasyonun hayata geçirilmesinin ve otuz iki yıl sonra bir zaferle sonuçlanmasının arka planındaki faktörler birçok açıdan ele alınabilir. Öncelikle, savaş seçeneği, son yıllarda, özellikle her barış görüşmesinin başarısız olması sebebiyle, Azerbaycan tarafından oldukça sık dile getirilmeye başlanmıştır. Bunun yanında, Azerbaycan siyasi statüsü 1990'ların başından beri güçlendirilmiş ve Azerbaycan ordusu son yıllarda iyi eğitilmiş ve disiplinli, donanımlı, profesyonel bir hale getirilmiştir. Azerbaycan'a Karabağ'da zafer kazandıran en temel faktör şüphesiz ki Ermenistan karşısındaki askeri üstünlüğü olmuştur. İki ülkenin sahip oldukları askeri güçleri ve silah sistemleri mukayese edildiğinde bu üstünlük açıkça karşımıza çıkmaktadır.² Örnek vermek gerekirse, ABD merkezli araştırma kuruluşu Global Fire Power'ın 2020 yılı dünyanın en güçlü orduları sıralamasında Azerbaycan 64'üncü, Ermenistan ise 100'üncü sırada yer almaktadır.

Diğer taraftan, ABD, Fransa ve Rusya'nın eş başkanlığını yaptığı Minsk Grubu'nun etkisizliği ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanmaması nedeniyle Azerbaycan uluslararası topluma olan inancını kaybetmiştir. Bununla birlikte, 2020 yılında

---

² İki ülkenin askeri güçleriyle ilgili verilerin karşılaştırılması için bkz. https://armedforces.eu/compare/country_Azerbaijan_vs_Armenia.

dünya genelinde hemen hemen bütün ülkelerin yeni tip koronavirüs (Kovid-19) salgınıyla yoğun bir mücadele içerisinde olmaları nedeniyle Karabağ meselesine öncelik veremediklerini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, anlaşmazlık doğrudan Azerbaycan ve Ermenistan'ı ilgilendirdiği için, birçok ülke kendisini ilgilendirmeyen bu operasyona yeterince ilgi göstermemiştir. Bunun da önemli bir sonucu olarak operasyonun daha başlangıcında, Erivan yönetiminin dışarıdan destek sağlama girişimleri sekteye uğramıştır (Boyraz ve Güngörmez, 2020).

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilafın çözümü yıllarca Minsk Grubu'nun girişimlerine bırakılmış ancak grup Karabağ meselesine çözüm bulmak ve çözmek yerine yaklaşık 30 yıl boyunca Azerbaycan'ı oyalayan bir yöntem izlemiştir. Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü Güney Kafkasya'daki çıkarlarının yanında Fransa ve ABD'deki Ermeni diasporasının bu ülkelerdeki nüfuzu, Bakü'nün müzakerelerden sonuç alamadan geri dönmesine neden olmuştur. Bu bakımdan, önümüzdeki dönemde Minsk Grubu'nun bölgenin geleceği açısından bir etkiye sahip olması olanaklı görünmemektedir (Çalışkan, 2020).

Karabağ sorununda Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek yadsınamaz. İki ülke, "bir millet iki devlet" sloganıyla yankılanan özel bir ikili ilişkiye sahiptir. Azerbaycan'ın stratejik ortağı olan Türkiye'nin, Ermeni güçlerinin önemli enerji merkezi olan Tovuz'a yaptığı ilk saldırıdan itibaren Azerbaycan'a tüm kaynakları ile destek vermesi ise ihtilafın askeri bir zaferle çözümlenmesini sağlayan şüphesiz ki en önemli faktörlerden biridir (Ergun ve Aliyev, 2020:2). Türkiye ile Azerbaycan arasında 2010 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması çerçevesinde iki ülke birinden birine herhangi bir saldırı olması halinde sahip oldukları bütün imkanlarla birbirlerine destek sağlayacaklarına dair taahhütte bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Türkiye siyasi, askeri ve diplomatik açılardan çatışmaların başlangıcından

sonuna kadar Azerbaycan'a destek vermiştir. Türk savunma sanayiinin İHA ve SİHA'ları ile diğer pek çok envanter Azerbaycan'ın kullanımına sunulması savaşın gidişatını önemli ölçüde Azerbaycan lehine çevirmiş ve ülkeye sahada dengelenmesi zor bir askerî üstünlük sağlamıştır (Boyras ve Güngörmez, 2020).

Bununla birlikte, Azerbaycan'ın askerî operasyonları şimdiye kadar Türk tarafında üst düzey açıklamalarla çok net bir şekilde desteklenmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türk milletinin her zaman olduğu gibi bugün de tüm imkânlarıyla Azerbaycanlı kardeşlerinin yanında olduğunu ve dayanışmasını güçlendirerek sürdüreceklarını ifade etmiştir. Aynı şekilde, Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamasında "Azerbaycan, halkını ve toprak bütünlüğünü korumak için mutlaka meşru müdafaa hakkını kullanacaktır. Bu bağlamda Türkiye, hep destek tam destek mantığıyla Azerbaycan'ın yanındadır." İfadelerine yer verilmiş, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, ise "Sevgili Azerbaycan'ın hem sahada hem masada yanındayız" sözleriyle bu açıklamayı özetlemiştir (Hürriyet, 2020). Sonuç olarak, Azerbaycan Türkiye'den aldığı askerî ve diplomatik destekle Bakü'nün işgal altındaki topraklarını 44 günlük bir operasyon sonucunda kurtarmıştır.

Bir diğer önemli husus, Rusya'nın Paşinyan'ın Batı yanlısı açıklamalarının ardından sadakati sorgulanan Ermenistan'a desteğini geri çekmesi ve çatışmalar süresince pasif siyaset izlemesidir. Rusya, Paşinyan yönetimi ile arasındaki siyasi sorunlar nedeniyle Ermeni hükümetini bir bakıma cezalandırmak ve yıpratmak istemiştir (Ergun ve Aliyev, 2020:2). Bu doğrultuda, sorunun çözümsüz kalmasının uzun vadede Batılı güçlerin müdahalesine yol açmasından çekindiği için, Moskova, Paşinyan yönetimine yedi rayonun beşini Azerbaycan'a bırakması gerektiğini vurgulayarak sorunun çözümü için mesai harcamaya başlamıştır.

Diğer taraftan, bu süreçte ABD'nin de pasif kalması ve 2020 başkanlık seçimleri nedeniyle dış politikada yaşananlardan ziyade kendi iç gündemine odaklanması, Ermenistan'a muhtemel siyasi ve askerî desteğinin önüne geçerek Azerbaycan'ın başlattığı operasyonun kısa bir süre zarfında başarıya ulaşmasında önemli bir rolünün olduğu açıkça ifade edilebilir. Ermeni yönetimi, Azerbaycan'ın Karabağ işgalini sonlandırmak amacıyla operasyon başlatmasının ardından uluslararası örgütler nezdinde de destek arayışına başlamış ancak beklediği desteği ne NATO ne de AB'den görebilmiştir. NATO operasyonun devam ettiği süreçte, Azerbaycan ve Ermenistan'a sadece müzakere çağrısında bulunarak tarafsızlığını korumuştur. NATO ile benzer şekilde, AB de kurumsal olarak iki taraf arasındaki savaşta tarafsızlıktan yana bir tutum benimsemiştir. Sadece AB üyesi Fransa Ermeni lobisinin etkisiyle ve bölgedeki çıkarları nedeniyle sürece dahil olarak Ermenistan'a siyasi ve askerî destek sağlamıştır. Kurumsal olarak AB'nin ve birçok üye ülkenin Karabağ meselesinde temkinli hareket etmesi ekonomi-politik endişeler çerçevesinde ele alınabilir (Boyras ve Güngörmez, 2020).

BM ise 2. Dağlık Karabağ Savaşı boyunca, 1993 yılında Ermeni birliklerinin hukuka aykırı olarak işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesine yönelik aldığı karar çerçevesinde tutum sergilemeye devam etmiştir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres çatışmanın durdurulması ve ivedilikle müzakerelere geri dönülmesi çağrısında bulunmuştur. Bu bağlamda, Ermenistan'ın BM'den bir destek bulması söz konusu olamamıştır (Boyras ve Güngörmez, 2020).

Son olarak değinilmesi gereken ve Azerbaycan'ın zafer kazanmasında etkisi bulunan bir diğer faktör ise İran'ın çatışmalara dair yaşadığı ikilem ve iç güvenlik endişelerinin ortaya çıkardığı siyasi zayıflıktır. İran'ın çatışma sürecinde sergilediği tavır incelendiğinde, Güney Kafkasya'daki nüfuzunu artırma arayışından ziyade, öncelikli olarak İsrail'in

Azerbaycan'ı desteklemesinden rahatsızlık duyduğu ve sınır bölgesinde ortaya çıkan çatışmaların İran'ın kuzeyinde bulunan Azeri bölgelerini de etkisi altına almasından endişe duyduğu görülmüştür. İran, Rusya üzerinden gelen yardımların sınırdan Karabağ bölgesine ulaştırılmasını sağlasa da iç güvenlik endişeleri sebebiyle çatışmada doğrudan yer almamak için çaba göstermiştir. Mutabakatın ardından İran, Bakü ve Erivan'da diplomasi trafiği yürütse bölgedeki etkisi oldukça zayıflamıştır (Çalışkan, 2020; Boyraz ve Güngörmez, 2020).

10 Kasım'da imzalanan mutabakat, savaşı sona erdirip diplomasinin yolunu açmıştır; ancak birçok belirsizliğin söz konusu olduğu anlaşma metninde bazı maddelerin uygulanmasında zorluklarla karşılaşılacağı düşünülmektedir. Rus Barış Gücü'nün bölgeye gelmesine yönelik madde şüphesiz ki mutabakatın en kritik maddesidir. Zira Rus askerinin bölgedeki varlığı endişe yaratmaya devam edecektir. Bununla birlikte, bölgeye gönderilecek barış gücünün görev icrası hususunda Türkiye ve Rusya'nın açıklamaları birbiriyle çelişmektedir. Rus tarafı, Karabağ'daki ateşkesin uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi amacıyla kurulacak olan Rus-Türk gözlem merkezinin insansız hava araçlarıyla görev yapacağını, Türk gözlemcilerin Dağlık Karabağ'a girmeyeceğini, bu noktanın Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan liderlerinin imzaladığı mutabakat metninde açıkça belirtildiğini ifade etmektedir. Bunların yanında Türk gözlemcilerin hareket alanının, Azerbaycan topraklarında belirlenecek Rus-Türk gözlem merkeziyle sınırlandırılacağını ve merkezin, Dağlık Karabağ'da çatışmaların meydana geldiği bölgeden uzak bir noktada yer alacağını belirtmektedir. Türkiye ise, iki tarafın liderlerinin ateşkesin devamlılığı konusunda görüşüklerini ve bölgedeki ateşkesin denetlenmesi için oluşturulacak Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi'ne dair mutabakat zaptı imzalandığını, bu bağlamda Türkiye'nin ortak barış gücünde yer alacağını belirtmektedir. Gözlem Merkezinde Ortak Barış Gücü

oluşturma konusunda mutabakat bulunmakla birlikte Türk askerinin gözetim ve denetim görevi, Dağlık Karabağ bölgesine girmeden, Azerbaycan topraklarında kurulacak gözlem merkezinden, İHA'lar aracılığıyla yürüteceği anlaşılmaktadır. Rus askerlerinden oluşan barış gücü, Dağlık Karabağ, Azerbaycan-Nahçıvan ve Ermenistan-Dağlık Karabağ koridorları gözlem noktalarında yerini alarak göreve başlamıştır (Kuloğlu, 2020)

Diğer taraftan, Karabağ'dan Nahçıvan'a açılacak ulaşım koridoru ile ilgili maddenin nasıl hayata geçirileceği hususu da belirsizliğini korumaktadır. Ermenistan toprakları üzerinden geçecek olan koridorun statüsü ne olacak, İran-Ermenistan bağlantısı nasıl sağlanacak, gibi cevap bekleyen çok sayıda soru bulunmaktadır. Bu hattın oluşturulması, korunması ve süreklilik arz edecek duruma gelmesi Rusya açısından orta ve uzun vadede bir kırmızı çizgi oluşturabilir (Zorlu, 2020).

Mutabakatta netlik kazanmayan diğer bir husus, Şuşa haricinde Dağlık Karabağ'ın statüsü ile ilgili herhangi bir ifadenin yer almamasıdır. Bu hususta yaptığı değerlendirmelerde Cumhurbaşkanı Aliyev, bölgenin statüsüne kasıtlı olarak mutabakatta yer verilmediğini ve bunun diplomatik bir başarı olduğunu ifade etmektedir. Ermeni tarafının en fazla itiraz ettiği hususların başında Dağlık Karabağ'ın statüsünün ne olacağı gelmektedir. Ermenistan'ın tüm karşı çıkışlarına rağmen Azerbaycan çok kesin bir şekilde bölgeye statü verilmeyeceğini belirtmiştir. Ancak, bölgede Ermeni nüfusun varlığı ve Rus Barış Gücü'nün bulunmasının idari anlamda sorunlara sebep olması ihtimal dahilinde görünmektedir. Karabağ'da yeni ortaya çıkan denklemde karar alma mekanizmalarının nasıl işleyeceği statü konusuyla ilintili olarak birtakım sorunları gündeme taşıyabilir (Ergin, 2020).

Sonuç

Azerbaycan'ın önümüzdeki süreçte elde ettiği kazanımlarını muhafaza edebilmek adına temkinli bir dış politika izlemesi gerekmektedir. Bölgedeki süreç fiili olarak Rus Barış gücü tarafından yürütülecek olsa da kalıcı barışın sağlanabilmesi açısından yeni bir müzakere mekanizmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirsizliğini koruması Ermenistan iç politika gündeminde ön sırada yer almaya devam edeceği ve Güney Kafkasya'da sürekli bir istikrarsızlığa yol açacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte, Karabağ zaferi Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in başarısı olarak görüldüğü için Azerbaycan iç siyasetinde gücünü pekiştirmiştir.

Bütün dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınının etkilerinin, küresel ekonomide yaşanan durgunluğun ve enerji piyasasındaki fiyat düşüşlerinin yol açtığı sorunlara eklenen işgalden kurtarılan bölgelerin yeniden imar edilecek olmasının getirdiği yük ve savaşın ağır faturası Azerbaycan ekonomisi üzerinde önemli olumsuz etkilere yol açmıştır. GSYİH'deki öngörülen %4'lük düşüş göz önüne alındığında geçen beş yıllık süre zarfında bu oranın en düşük oran olduğu açıkça görülmektedir. Seyahat kısıtlamalarının bir sonucu olarak, turizm sektörü en çok etkilenen sektörler arasında yer almıştır. Aynı zamanda, hizmet, yiyecek-içecek ve ulaşım sektörleri de önemli kayıplarla karşı karşıya kalarak salgından ağır bir şekilde etkilenmeye devam etmektedir. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi tarafından sağlanan bilgi ve istatistiklere göre ülkenin ihracat ve ithalat hacminde de önemli bir düşüş gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, sahip olduğu yeni statüko Azerbaycan'ı bölgenin ana transit ülkesi olarak doğu-batı ve kuzey-güney lojistik hatlarının geçiş noktası haline getirmiş ve bu bağlamda ileriki dönemlerde, ülkenin enerji gelirlerine bağımlılığının azalması söz konusu olabilir. Karabağ'da işgalden kurtarılan alanların tarımsal açıdan verimliliğinin ve Karabağ'da Ermeniler'in kontrolünde bulunan altın madeni ve hidroelektrik santralinin ele

geçirilmesinin Azerbaycan ekonomisine katkı sağlayacağı da açıktır.

Kaynakça

- Askeroğlu, S. (2020). “Ermenistan’ın Yeni Saldırı Stratejisi”. <https://iramcenter.org/ermenistanin-yeni-saldiri-stratejisi/>. (Erişim Tarihi: 28.01.2021).
- Aslanlı, A. (2001). Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu. *Avrasya Dosyası*, 7 (1), 393-430.
- Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, (10 Kasım 2020). Statement by the President of the Republic of Azerbaijan, the Prime Minister of the Republic of Armenia and the President of the Russian Federation. No:406/20. <https://mfa.gov.az/en/news/7026/view>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Bianet, 12 Kasım 2020, “Ermenistan: Başbakan'a istifa çağrıları yükseliyor”. <https://bianet.org/bianet/dunya/234281-ermenistan-basbakan-a-istifa-cagrilari-yukseliyor>. (Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- Boyras, H. M. ve Güngörmez, O. (2020). “Karabağ Zaferinin Anatomisi”. <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- CESD Research Group, (2020). A preliminary assessment of the impact of the COVID-19 pandemic on Azerbaijani economy. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3676919. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- COFACE, <https://www.coface.com.tr/EKONOMI-YAYINLARI/Azerbaijan>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Çalışkan, B. (2020). “2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya’da Yeni Dönem”. https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).

- Delibaş, A. (2020). "OPEC+ Petrol Üretiminde Kesinti Kararı Aldı". <https://iramcenter.org/opec-petrol-uretiminde-kesinti-karari-aldi/>. Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- Deutsche Welle Türkçe, (2020). "AGİT: Azerbaycan'daki seçimlerde usulsüzlükler yapıldı". <https://www.dw.com/tr/agit-azerbaycandaki-se%C3%A7imlerde-usuls%C3%BCz%C3%BCkler-yap%C4%B1ld%C4%B1/a-43363928>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Doğan, E. G. (2020). Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22 (2), 167 – 181.
- Ergin, S. (2020). "Karabağ Mutabakatı'nda Azerbaycan, Rusya ve Türkiye kazançlı tarafta". <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/karabag-mutabakatinda-azerbaycan-rusya-ve-turkiye-kazancli-tarafta-41659544>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Ergun, A. ve Aliyev, A. (2020). "An Account on Karabakh War: Why Now and Then What?", Panorama, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/09/an-account-on-karabakh-war-why-now-and-then-what/>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Eurasian Research Institute, (t.y.). "Azerbaycan Parlamento Seçimleri Sonrası Yeni Değişimler". <https://eurasian-research.org/publication/azerbaycan-parlamento-secimleri-sonrasi-yeni-degisimler/?lang=tr>, (Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- Geybullayeva, A. (2020). Azerbaijan's snap election: a real contest or business as usual?. <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2020/02/05/azerbaijans-snap-election-a-real-contest-or-business-as-usual/>, (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Global Fire Power. Proven Oil Reserves by Country (2021) <https://www.globalfirepower.com/proven-oil-reserves-by-country.asp>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

- Gökçelik, Ş. B. (2020). Dağlık Karabağ Savaşının Ermenistan ve Diasporadaki Yansımaları. AVİM Yorum. No: 2020 / 55. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/2020-DAGLIK-KARABAG-SAVASININ-ERMENISTAN-VE-DIASPORADAKI-YANSIMALARI>, (Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- Gürses, E. (2001). Kafkasya'da Uluslararası Rekabet. *Avrasya Dosyası*. ASAM Yayınları, I (7), 250-273.
- Hürriyet, (2020), "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türk milleti Azerbaycanlı kardeşlerinin yanındadır". <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-turk-milleti-azerbaycanli-kardeslerinin-yanindadir-41622057>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- IMF, World Economic Outlook Database, Ekim 2020 https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weodata/se/2020/October/weoreport?c=912,&s=NGDP_RPCH,N_GDPD,NGDPDPC,PCPI,PCPIPCH,TMG_RPCH,TXG_RPC_H,LUR,LP,GGXWDG_NGDP,BCA,BCA_NGDPD,&sy=2019&ey=2021&ssm=0&scsm=1&sc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1
- İnsamer, Azerbaycan, https://insamer.com/tr/azerbaycan_498.htm. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Jafarova, E. (2020). "Azerbajani Gas in Turkish Market, Perspectives for Partnership". <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/azerbajanigas-in-turkish-market-perspectives-for-partnership/>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Kasım, K. vd. (2011). *Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun*, M. Turgut Demirtepe (Ed.). Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, No: 11-07.
- Kazimirov, V. (2004). Looking for a Way Out of the Karabakh Impasse. *Russia in Global Affairs*, 2 (4), 145-154.
- Kitachayev, B. (2020). "Oil and coronavirus – the troubles of the Azerbajani economy". <https://jam->

- news.net/azerbaijani-economy-and-coronavirus/.
(Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Knoema. Proved reserves of natural gas.
<https://knoema.com/atlas/topics/Energy/Gas/Reserves-of-natural-gas>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Kuloğlu, A. (2020). “Belirsizlikler ve Hatalar”.
<https://stratejikguvenlik.blog/2020/11/20/gundem-analizi-e-tumg-armagan-kuloglu-belirsizlikler-ve-hatalar/>. (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Mediamax, (2020). “Pashinyan explains his Karabakh is Armenia, thats it remark”.
<https://mediamax.am/en/news/karabakh/36475/>.
(Erişim Tarihi: 28.01.2021).
- Rehimov, R. (2020). “Azerbaycan'daki parlamento seçiminde 4 bölgede sonuçlar iptal edildi”.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycandaki-parlamento-seciminde-4-bolgede-sonuclar-iptal-edildi/1733298>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- Sapmaz, A. ve Sarı, G. (2012). Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8 (15), 1-31.
- Sayan, P. (2020). “Dağlık Karabağ'da Yeni Durum: Kapsayıcı Bir Barış İnşa Edebilmek”.
<https://www.istanpol.org/post/da%C4%9F1%C4%B1k-karaba%C4%9F-da-yeni-durum-kapsay%C4%B1c%C4%B1-bir-bar%C4%B1%C5%9F-in%C5%9F-a-etmek>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Shekhovtsov, A. (2020). Problematic International Observation of the Azerbaijani 2020 Parliamentary Elections.
<https://www.epde.org/en/news/details/problematic-international-observation-of-the-azerbaijani-2020-parliamentary-elections-2615.html>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Tuncel, T. K. (2020). Azerbaycan-Ermenistan Hattında Düşmeyen Gerilim: Temmuz 2020 Tovuz Çatışması

Sonrasında Geline Nöktä. AVİM Yorum. Analiz No :
2020 / 34.

<https://avim.org.tr/tr/Analiz/AZERBAYCAN-ERMENISTAN-HATTINDA-DUSMEYEN-GERILIM-TEMMUZ-2020-TOVUZ-CATISMASI-SONRASINDA-GELINEN-NOKTA>. (Erişim Tarihi: 24.01.2021).

United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2020). World Economic Situation and Prospects as of mid-2020. <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-as-of-mid-2020/#:~:text=Against%20the%20backdrop%20of%20a,shrink%20by%200.7%20per%20cent>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Yoshimura, T. (t.y.). "Some Arguments on the Nagorno-Karabagh History". *Nepriznannya*, 52-60, http://133.50.171.227/coe21/publish/no18/3_yoshimura.pdf, (Erişim Tarihi: 25.01.2021).

Zorlu, K. (2020). "Karabağ'da varılan mutabakat ne anlama geliyor?". <https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-kursad-zorlu/2864811-karabagda-varilan-mutabakat-ne-anlama-gelior>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

İÇ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI İÇİNDE BULGARİSTAN: 2020

Vahit Güntay

[Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş:

Türkiye ile komşuluk ilişkileri ve tarihsel bağları itibariyle önemli bir aktör olan Bulgaristan'ın komünizmin çöküşünden sonra demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişi sorunsuz olmamış, birçok farklı çalışmaya da 2000 sonrasında yoğun bir şekilde konu olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde tarihsel geçmişi ve Karadeniz'deki konumundan yola çıkılarak 2020 yılı gelişmeleri itibariyle Bulgaristan mercek altına alınacaktır. Bu açıdan Bulgaristan ile ilgili derin ve analitik bir analiz farklı bir çalışmanın konusudur. Fakat 2020 yılı ve sonrası yaşanacak gelişmelere ışık tutması açısından bazı hususların da vurgulanması bu bölümün çerçevesindedir.

Bulgaristan'ın 1990 sonrasında Batı ittifaklarına entegrasyon hedefi, Mart 2004'te NATO'ya katılan yedi ülke arasına girişiyle tescillenmiş ve Aralık 2002'de Avrupa Birliği (AB), "üyelik kriterlerine uymada daha fazla ilerlemeye bağlı olarak" Bulgaristan'ı 2007 yılında tam üye olarak kabul edeceğini açıklamıştır. Bulgaristan'ın bu kurumlara katılımı, ülke tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Batı merkezli dinamizm ve yön ülkenin başta Türkiye olmak üzere Karadeniz özelindeki politikalarını da şekillendirmiştir. AB ve NATO, Bulgaristan'ın bir parçası olmak istediği Batı yaşam standartlarını temsil etmektedir. Ülkenin tıpkı Türkiye gibi Avrupa ile Asya arasındaki kavşakta durması ve göç gibi gelişmelerle kritik

konumu Bulgaristan'ın Avrupa ve Karadeniz politikalarında elini güçlendirmektedir. Ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümü ile ilgili konuları içeren Avrupa bütünleşmesi arzusu, sahip olduğu konum ile daha dinamik bir seyir sunmaktadır.

Bulgaristan, 1989 sonrası dönemde tarihi değişimler yaşamıştır ancak bu süreçte Bulgar halkı benzeri görülmemiş zorluklar da yaşamıştır. Siyasi ve ekonomik dönüşüm çok yavaş gerçekleşirken ve birbirini izleyen hükümetler sürdürülebilir sosyal, siyasi ve ekonomik dönüşüm ve kalkınma için olumlu koşulları yaratmada nispeten başarısız olmuşlardır. Ülkenin özellikle Karadeniz'e olan ilgisi de inişli çıkışlı gelişmelerle hep geri planda kalmıştır.

Küresel gelişmeler düşünüldüğünde Bulgaristan için de 2020 yılı hem politik hem de ülkenin diğer dinamikleri açısından son derece gergin ve karmaşık geçmiştir. Eski kurumsal gelenekler de düşünüldüğünde birçok siyasi skandal, meclis içi mücadeleler, kurumlar arası anlaşmazlıklar ve sivil protestolar son dönemde ülkenin gündemini sık sık meşgul etmiştir. Bütün bu alışılmış gelişmelere, son derece ciddi bir sağlık fırtınasına dönüşen Covid-19 salgını da eklenince, sosyal ve ekonomik kriz kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu durum da siyasi gerilimlere ve vatandaşların devlet kurumlarına ve genel olarak demokratik siyasi sürece zaten az olan güvenlerinin neredeyse tamamen çökmesine yol açmıştır.

Bu bölüm dahilinde Bulgaristan'daki son gelişmeler kendi dinamikleri içerisinde analiz edilecektir ve 2021 yılı için bir projeksiyon sunulacaktır. Bu analiz iç politika, ekonomi ve Karadeniz eksenindeki diğer ülkelerle olan ilişkiler açısından da son dönemdeki gelişmelere dair genel verilerle desteklenecektir. Bölüm Bulgaristan ile ilgili genel bilgilerin 2020 yılı içerisinde yorumlanmasının ardından yıl içindeki verilerin tartışılmasıyla devam edecek, 2020 yılı geride

bırakılırken politik alana ilişkin seyir sonrası 2021 yılına ilişkin beklentiler ile sonuçlandırılacaktır.

2020 Yılı Geride Kalırken Bulgaristan'a İlişkin Genel Bilgiler

AB her üye devlet ile ilgili verilerin yer aldığı raporları düzenli olarak ülkelere dair genel bilgilerle birlikte revize etmektedir. Bu raporlar ışığında 2020 yılında Bulgaristan ile ilgili genel bilgiler şu şekildedir. Ülke üç düzey yönetim anlayışı çerçevesinde (merkezi, bölgesel ve yerel) üniter bir hükümet sistemine sahiptir. Kamu idaresinin yapısı, merkezi ve bölgesel yönetim arasında açık bir ayrım ile üç seviyeli yönetimi yansıtmaktadır. Merkezi idarenin temelleri Başbakanlık, Bakanlıklar (şu anda 17 ve her hükümete göre değişen), Devlet Ajansları (şu anda 11 ve zamanla değişen), Yürütme Ajansları (şu anda 29) ve devlet komisyonlarının idareleri (şu anda beş ve zamanla değişen) ve ayrıca kanunla veya Bakanlar Kurulunun kararları ile şekillenen birimlerden oluşmaktadır (European Commission, 2020:15-19).

Bulgaristan'da bölgesel idarelerin yapısı ise kendi içerisinde yine üç düzeye sahiptir. Bunlar genel bölgesel yapı, belediye ve ilçeler diyebileceğimiz yapılardan oluşmaktadır. Bu yapıların kapsam ve görevleri ile ilgili 2020 yılında bazı değişiklikler olmuştur. Bulgaristan, politika koordinasyonunu denetleyen 28 bölgesel yönetime sahiptir. Bölge valileri siyasi olarak atanmış kişilerdir ve bölge yönetimleri Bakanlar Kuruluna rapor vermektedir. Yerel yönetimin özünü oluşturan ülkede 265 belediye idaresi bulunmaktadır (Stanev ve diğerleri, 2011:125-129).

Bulgaristan'da yerel yönetim, seçilmiş bir belediye başkanının yerel icra kurulu başkanı olarak ve seçilmiş bir kurulun yerel yasama organı olarak hizmet verdiği konsey modeline dayanmaktadır. İlçe idareleri, seçilmiş belediye başkanları ve konseyleriyle aynı yerel yönetim modelini izlemektedir. 2020

yılında bu yapı üzerinde de bazı küçük değişiklikler olmuştur. Özellikle Covid-19 salgını süreci ile birlikte artan bazı siyasi gösterilerin denetlenmesi hususunda yerel yapıların yetkileri güçlendirilmiştir. Son olarak, işlevi Bakanlar Kurulu'na belirli alanlarda politika uzmanlığı ve tavsiyelerde bulunmak olan eyalet kamu danışma komisyonları ve konseyleri bulunmaktadır (Kandilarov, 2020: 3).

Anayasaya göre, Bakanlar Kurulu iç ve dış politikanın yönetilmesi ve uygulanmasından sorumludur. Özellikle 2020 yılı içerisindeki bazı protestolar Boiko Borisov'un önderliğindeki hükümetin işini zorlaştırmıştır. Bu tür protestolar karşısında kamu düzeninin sağlanması ve ulusal güvenliğin tesisi konusunda birçok ülke 2020 yılı içerisinde zorlu sınavlar vermiştir.

Bölgesel politikalar ve kalkınmayı takip etmek amacıyla ülke bölgelere ayrılmıştır ve bu durum yönetsel anlayış olarak Avrupa'daki ülkelerin birçoğu ile benzerlik göstermektedir. Bölgesel hükümetler bölgesel politikaların uygulanmasını denetlemekte ve ulusal/yerel çıkarları koordine etmektedir. Her bölge, yereldeki devlet politikalarının uygulanmasından, ulusal çıkarların korunmasından, hukukun üstünlüğünden, kamu düzeninden ve idari denetimden sorumlu olarak Bakanlar Kurulu tarafından atanan bir bölge valisi tarafından yönetilmektedir (Heilmann ve diğerleri, 2019:22-25). Bölge valileri de bu haliyle, bölgesel yönetimler tarafından desteklenerek koordine sağlanmış olmaktadır. AB'nin 2020 yıl içindeki bazı reform paketlerinde bölgesel politikaların daha sıkı uygulanmasının hükümetlerin elini güçlendireceği vurgusu yinelenmiştir.

Bulgaristan'daki çok düzeyli hükümet, yetki ve sorumlulukların net bir dağılımıyla ilgili yasalar tarafından uyum içinde hareket etmektedir. Fakat dönemsel olaylardan etkilenen koordinasyon zaman zaman merkez ile yerel arasında problemleri de gün yüzüne çıkarmaktadır (Kandilarov, 2020:3).

Bu dönemsel gelişmelerden birisi de 2020 yılı içerisindeki Covid-19'dur. Bulgaristan'da her bölgenin gelişmişlik düzeyi aynı değildir ve salgınla birlikte etkilenen bazı bölgeler merkezden bekledikleri desteği alamadıklarını belirtmiştir. Fakat merkezi yönetimden yerel yönetimlere yetki devri gibi, farklı seviyeler arasındaki iletişim ve işbirliği yasal çerçevede içinde iyi bir şekilde kurulmuştur ve bu konuda Bulgaristan son yıllarda olumlu ilerlemeler kaydetmiştir.

2020 Geride Kalırken Yönetimsel Gelişmeler:

Belediyeler, mali özerklik dahil, inisiyatif almak ve kaynaklar için rekabet etme özerkliğine sahiptir. Çok düzeyli yönetimdeki en büyük sorun, ülkenin eşitsiz gelişimi ve birçok kırsal alanın nüfusunun azalmasıdır. Son yıllardaki göçlerden etkilenen Bulgaristan'ın kuzeydoğu bölgesi ekonomik gelişme açısından son derece geri kalmış durumdadır (Bratu ve diğerleri, 2017:119-124). 2020 yılı başında şehirlere olan göç devam ederken salgınla birlikte dönemsel bir gelişmeye bağlı olarak durmuştur.

Büyük ölçüde merkezi hükümetin fonlarına ve girişimlerine bağımlı olan bölgesel hükümet büyük bir zorluk içindedir ve Covid-19 şartları daha ciddi ve belki de kalıcı sorunları beraberinde getirebilir. Bu gelişmelere karşılık, belediyeler vergilerden veya ekonomik faaliyetlerden gelir elde edememekte ve büyük ölçüde merkezi hükümetin finansmanına bağımlıdırlar. Konu ile ilgili 2020 içerisinde merkezde tartışmalar yaşanmıştır ve bu durumun esnetilmesi hususunda yerel yönetimlerden talepler gelmektedir. Böyle bir durumun hem siyasi hem de finansal bağımlılıklar yaratması, böylece yerel yönetim fikrinin temelini yok edebileceği vurgusu yapılmaktadır. Bunun aksine, merkezde ve zengin olan Sofya gibi belediyeler çok çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır.

Yatırım çekebilme konusunda, kültür ve turizm gibi alanların geliştirilmesi bu kapsam dahilinde değerlendirilmişti fakat 2020 yılının gelişmeleri başta turizm olmak üzere gelirlerde ciddi bir düşüşü beraberinde getirmiştir. Hükümet politikaları ile ilgili 2020 yılı içindeki bazı protestolar da yatırım konusunda bazı ertelemeleri beraberinde getirmiştir. Fakat genel itibariyle AB raporlarına yansıyan boyutlarıyla yönetim ve hizmetlerin kalitesi son on yılda önemli ölçüde iyileşmiştir. Bununla birlikte, büyük bölgesel eşitsizlikler, belediyelerin çoğunda yerel düzeyde genel olarak zayıf bir idari kapasite ve hizmet sunumundaki eksiklikler halen istenilen düzeye ulaşmamıştır (Freedom House, 2020:4-7). Yerel yönetimlerde son yıllarda çeşitlilik göze çarpmaktadır ve bazı belediyeler daha fazla mali özerklikleri nedeniyle daha bağımsızdır. 2020 verilerine göre bu mali özerklikler istenilen seviyede halka yansıtılmamıştır.

Halkla ilişkiler açısından bakıldığında herhangi bir partinin mecliste sandalyelerin çoğunluğunu elde edememesi nedeniyle hükümet fikir birliğine ihtiyaç duymaktadır ve 2020 yılında bu daha çok hissedilmiştir. Bunun bir istisnası, parlamentoda temsil edilen diğer birkaç partinin desteğine dayanan, ancak kabinede başka hiçbir parti temsilcisini içermeyen 2009-2013 azınlık hükümetiydi. Siyasi kadrolar ile idari kadrolar arasında net bir ayırım vardır ve 2020 içerisinde bu konuda düzenlemeler yapılması sık sık gündeme gelmiştir. Bununla birlikte sistemin sık sık yeniden yapılandırılması tartışmaları, bakanların siyasi olarak isteksiz bir idari personel ile çalışmak zorunda kalması ve partiye yakın kişilerin bu personelle ikamesi konusundaki adımlar yönetsel sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Kandilarov, 2020:3). Sonuç olarak, özellikle kıdemli memurlar arasında siyasallaşma yüksektir ve son yıllarda hissedilir hale gelmiştir. Uygulamada ilgili bakanlıktan aşağıya doğru çoğunlukla merkezileştirilmiş bir kadro arayışı yönündedir. Belediyelerin ekonomik faaliyetlerde bulunmalarına ve AB fonlarına başvurmalarına izin verilmesi

yaklaşımı benimsedikçe yerel düzeyde merkez baskısının azalması öngörülmektedir.

AB'nin reform talepleri ve uyum konusunda son yıllardaki takibi merkezi hükümeti motive etmiş ve idari reformların temel itici gücü olmuştur. Ademi merkeziyetçilik, 2000'lerde idari reform için en önemli öncelik olmuştur ve bu durum daha etkili yerel yönetim yapılarıyla sonuçlanmıştır. 2015-2020 yılları arasındaki dijitalleşme ve hizmet sunumunu iyileştirme girişimleri, yerel düzeyde idari hizmetleri önemli ölçüde geliştirmiş ve e-devlet, yerel düzeyde idari hizmetlere erişimi daha kolay hale getirmiştir. Ancak, bölgeler ve belediyeler arasındaki eşitsizliklerle birlikte gelişmeler eş zamanlı olarak ilerleyememiştir. 2020 yılının en önemli meclis tartışmalarından birisi de bu eşitsizlikler olmuştur ve daha sonraki halk protestolarında da bu durum gözler önüne serilmiştir (Filipova ve Stefanov, 2020:5-6).

Zengin belediyeler, yerel düzeyde idari reformlara liderlik etmek ve hizmet sunumunda kendi iyileştirmelerini uygulamak için daha fazla söz sahibi konuma getirilmiştir. Yoksul belediyeler yukarıdan aşağı yapı içinde merkezi hükümetin finansmanına ve direktiflerine bağımlı kalmıştır. Bununla birlikte, bazı belediyelerin büyük yatırımcıları çekebildiği ve turizmi geliştirebildiği, büyük ölçekli bölgesel eğilimlerden uzak durarak kendine has başarılar yakaladığı 2020 yılı gelişmeleri içinde gözlenebilmiştir. Özellikle 2015-2020 yılları arasında iyileştirmelerin görüldüğü altyapı ve yol yapımındaki girişimler bu başarıların bölgesel olarak yansıması olmuştur (Milatovic ve Szczurek, 2019; Kandilarov, 2020).

Esasında Bulgaristan'la ilgili önemli eleştirilerden birisi AB'nin gözünden kaçmamakta ve sık sık benzer üye ülkeler nezdinden tekrarlanmaktadır. Eski Doğu Bloğu ülkelerinin hükümet yapıları ve işleyişi her yeni hükümetle birlikte değişmektedir (Toneva-Metodieva, 2018:37-42). Bulgar anayasasının 48. Maddesi Başbakanı önemli yetkiler sunmaktadır.

Parlamentonun onayıyla bakanlıklar, devlet kurumları, yürütme ajansları ve devlet komisyonlarını oluşturma, yeniden yapılandırma ve kapatma yetkisi direkt olarak başbakanı verilmiştir. Parlamentoda oylamalar genellikle güçlü partinin eğiliminde olduğu için başbakanın istediği hususlardaki onaylar genellikle işlemektedir ve bu da her hükümet değiştiğinde yeniden yapılanmaları beraberinde getirmektedir.

Her yeni kabinede hükümet sık sık ve büyük ölçüde yeniden yapılandırılmaktadır. 1990'larda hükümetlerin yapısındaki bu değişim ve algı kanıksanmıştır ve bugün de devam etmektedir. Bazı politika alanları ise diğerlerinden daha fazla istikrarlıdır. 2019-2020 yılı raporlarında daha istikrarlı olan bakanlıklar arasında İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Savunma ve Adalet Bakanlıkları yer almaktadır. Bu bakanlıkların çoğu AB tarafından inceleme ve kontrol altındadır. AB izleme mekanizması ile birlikte Adalet Bakanlığı, örgüt yükümlülükleri nedeniyle finansman açısından güçlendirilmiştir ve NATO üyeliği, askeri yapıları entegre etme ihtiyacı nedeniyle savunma ve dış ilişkiler alanlarında önemli revizyonlar yapılmıştır (Freedom House, 2020; Heilmann ve diğerleri, 2019). İstikrarsız olarak gösterilen bakanlıklar arasında Ulaştırma Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Kültür ve Çevre Bakanlıkları bulunmaktadır (European Commission, 2020). Bu bakanlıkların son yıllardaki faaliyetlerini 2020 yılında daha istikrarsız hale getiren gelişme elbette son yıl küresel bir etki yaratan Covid-19 salgınıdır.

En büyük istikrarsızlık yönetsel açıdan ekonomi alanında görülmektedir. Bu sektörde ticaret, sanayi, dış ekonomik ilişkiler ve diğer alanlardan sorumlu yapıların farklı bakanlıklar düzeyinde koordinasyon eksikliğiyle hareket ettiği hemen göze çarpmaktadır. Örneğin turizm ve enerji gibi konular farklı bakanlıklar arasında sık sık sorumluluk düzeyinde el değiştirmiştir.

2020 yılı itibarıyla merkezdeki bakanlıklarla koordineli olarak AB fonlarından sorumlu ve Bulgaristan'ın AB faaliyetlerine

yönelik çalışmalar yürüten yetkili bakanlar değişime tabi olmaktadır. Bu yapı içerisindeki AB ile ilişkiler, yeni bir parlamento ve hükümetin göreve gelmesiyle değişiklik gösterebilmektedir. Bakanlıklar, bir bakan ve bakan yardımcılarını (bazı durumlarda uzmanlar, bazı durumlarda siyasi olarak atananlar), bir siyasi kabine ve bir genel sekreter şeklinde birleşik bir yapıya sahiptir. Bakanlıkların alt düzeyi ise ortak idare ve özel idare olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu yapı AB tipi bir yapıdır ve koordineli bir şekilde devamlılık gösterecektir (Freedom House, 2020; European Commission, 2020). Buna ek olarak, her bakanlığın bir teftiş kurulunun, iç denetçilerinin olması 2019-2020 yılındaki kanun değişiklikleri ile sabitlenmiştir. Bakanlıklar; ajanslar, merkezler, enstitüler gibi ikinci düzey bütçe harcama birimlerini ve belirli politikaları uygulayan, dış kaynaklı kamu hizmetleri sağlayan idari birimleri de denetlemektedir (BTI Country Report, 2020:6).

Bazı bakanlıkların diğerlerine göre daha merkezi yapıları ve kendi içlerinde bazı özerklikleri de vardır ancak yapılarına ilişkin değişiklikler genellikle bakanlar kurulu düzeyinde bir onaya ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, Sağlık ve Tarım Bakanlıkları gücü dağıtmak için bölgesel birimler kurmaktadır. İç tüzük ve yönetmelikler geliştirebilen bu birimler kendi personelini yönetebilmekte ve onlar da alt düzey birimler kurabilmekte veya kaldırabilmektedirler (Country Assessments: Bulgaria, 2020; Country Monitor: Bulgaria, 2020).

2020 Yılı Geride Kalırken Bulgaristan'ın Yönetim Vizyonu:

Bulgaristan'da her yeni hükümet hizmet süresi (dört yıl) boyunca hedefleri ve önceliklerini ana hatlarıyla belirleyen kendi stratejik programını geliştirmektedir. Alt düzey birimlerin hedeflerini ve önceliklerini stratejik programla uyumlu hale getirmeleri beklenmektedir (Toneva-Methodieva, 2018:37-39). Sonuç olarak ajanslar, komisyonlar, komiteler, bölgesel hükümetler erken hedefleri tanımlamakta ve ilerlemeleri

hakkında periyodik olarak rapor vermektedir. Bu nedenle stratejik yönetim, önceliklerin ve hedeflerin belirlenmesi, alt birimlere bu yönde direktiflerin verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından uygulanmaktadır. Farklı bakanlıklar ve diğer merkezi hükümet organları üzerindeki idari kontrol, Bakanlar Kuruluna bağlı olan Genel Müfettişliğe devredilmiştir.

Mali kontrol, 2006 yılında oluşturulan ve Maliye Bakanına bağlı olan Kamu Mali Teftiş Kurumu (PFIA) tarafından yürütülmektedir. Her yıl olduğu gibi 2020 yılı içinde de kurum içi kontrol ve yürütme üzerindeki eleştiriler devam etmiştir. PFIA, kamu maliyesi kontrolü ve yönetimi alanındaki önemli reformun bir sonucuydu. PFIA'nın temel amacı, harcama sonrası mali denetimler yaparak kamu mali çıkarını korumak ve devlet bütçe düzenlemelerine uyulmasını sağlamaktır. PFIA, bu birimlerdeki her türlü mali ve muhasebe faaliyetlerini veya idari birimleri ve çalışanları inceleyebilmektedir. Ulusal Denetim Ofisi (NAO) bütçe kontrolünü uygulamaktadır ve kamu fonlarının yönetimini kontrol eden bağımsız bir kuruluştur (European Commission, 2020; Heilmann ve diğerleri, 2019).

Bakanlar Kurulu ana karar alma organı olmasının yanında yasama inisiyatifine sahiptir ve kararnameler, düzenlemeler, kararlar ve yönetmelikler çıkarabilmektedir. Bu açıdan bazı AB ülkeleriyle ayrılmaktadır. 2019-2020 direktiflerinde AB'nin bu açıdan kurulun denetlenebilmesinin daha şeffaf olması yönünde tavsiyeleri olmaktadır. Bakanlar Kurulunun, bakanlıklar, diğer merkezi kurumlar ve birimler arasındaki işbirliği koordinasyonunun şeffaflığı yönündeki tartışmalar 2020 yılında kamuoyu tarafından en çok eleştirilen hususların başında gelmiştir (Filipova ve Stefanov, 2020; BTI Country Report, 2020). Kurulun merkezi hükümet, yerel yönetim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve diğer sivil dernekler arasında politika oluşturmayı koordine eden müzakere organları olan kalıcı danışma konseyleri kurması eleştiri almaktadır. Bürokratik atamalarla yürüyen bu konseyler

hükümetlerin politikalarına göre şekillenmektedir (Kandilarov, 2020; Bratu ve diğerleri, 2017). Bu tür bir organ, asgari ücret, sağlık hizmetleri gibi alanlar dahil olmak üzere bir dizi politika alanındaki anlaşmaları müzakere etmek için sendikaları, işveren örgütlerini ve hükümet organlarını bir araya getiren komisyon olma görevini de yürütmektedir.

Merkezi hükümetin gücü, büyük ölçüde siyasi faktörlerin ve koalisyon politikasının yanı sıra başbakanın kişiliği ve liderlik tarzının bir fonksiyonudur. Örneğin Borisov Hükümeti, çok sayıda koalisyon ortağı ve ideolojik uyumsuzlukları nedeniyle sürekli iç çatışmalarla karakterize edilmektedir. Karar alma mekanizmalarının yavaş ve verimsiz oluşu ve bazı bakanlıkların reform çabalarının yetersiz oluşu 2020 yılında kamuoyunun sık sık tepkisini çekmiştir. Bakanlar Kurulu düzeyindeki koordinasyon gerçekten zayıftır ve bu da çeşitli bakanların egolarıyla birlikte daha da çıkmaza girmektedir. AB tarafından kurumlar arasındaki iletişim eksikliği Bulgaristan kanadında önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir (Kandilarov, 2020; BTI Country Report, 2020).

Bulgaristan merkezi yönetim anlayışı hiyerarşik temelli faaliyet gösteren bir varlığın katı ve geleneksel idari izlerini taşımaktadır. 2015-2020 yılları arasındaki idari reformlar bazı birimlerde yeni bir anlayışı ortaya koymuş olsa da genel işleyiş tarzı açısından hiyerarşik ilkeler bazı kurumların hareket alanını zayıflatmaktadır. Birimler arasındaki iç düzenlemeler, kendi hareket alanını genişletmeye yönelik eğilim göstermektedir. Her birimin kendi yapısını, hiyerarşisini, karşılıklı bağımlılıklarını, ana işlevlerini ve operasyon prosedürlerini tanımlayan yönetmelikleri bulunmaktadır. 2020 yılına gelindiğinde bazı uzmanlaşmış idareler AB fonlarının yönetimi ile ilgili iç düzenlemeleri tamamlayan ek prosedürler ortaya koymuştur (European Commission, 2020; Heilmann ve diğerleri, 2019).

Kamu çalışanlarının yönetimi, ilgili idarenin genel sekreteri tarafından yürütülmektedir. Performans yönetimi ve performansa dayalı ücretlendirme 2002 yılında uygulamaya konulmuş ve AB çerçevesindeki gelişmelerle 2012’de memurlar için yeni bir ücret modeli benimsenmiştir. 2020 yılı içinde tamamlanması planlanmış olan yeni bir değerlendirme modeli, performansı bireysel hedeflerin yanı sıra organizasyon hedefleriyle de ilişkilendirmişti fakat yaşanan sorunlar nedeniyle düzenlemeler rafa kaldırılmıştır. Bununla birlikte, performansla ilgili ücret miktarı memurları motive etmekte başarısızdır ve genellikle bir gerilim kaynağıdır. 2020 içerisinde mecliste de sık sık gündeme gelen bu konu personelin enerjisini düşürmektedir (Mijatovic, 2020:11-16). Genel olarak, performans yönetimi zayıf bir şekilde uygulanmaktadır ve bürokratik anlamda kontrol kağıt üzerinde mevcuttur. Kamu personeli alımları gibi bazı alanlarda AB direktifleri ile gelişen sürecin iyi yönde seyredeceği düşünülmektedir. Tüm devlet kurumları, satın alma ihale belgelerini Kamu İhale Kurumu’na sunmakla yükümlüdür. Harcama sonrası kontrol, PFIA ve Ulusal Yetkilendirme Görevlisi gibi mali kontrolden sorumlu birimler tarafından gerçekleştirilmektedir (Primatarova, 2020; BTI Country Report, 2020).

Her bir bakanlıktaki başmüfettişlik ve müfettişlikler, iç idari kontrolü gerçekleştiren ana birimlerdir. Ulusal Yetkilendirme Görevlisi tarafından gerçekleştirilen düzenli izlemeye ek olarak, düzenli iç denetimler vardır ve Covid-19 salgınına rağmen 2020 yılı içinde bu denetimler hiçbir şekilde aksatılmamıştır. 2019-2020 direktifleri doğrultusunda AB’nin önemle üzerinde durduğu ombudsmanlık, görünürlük ve önemi açısından büyüyen bir kurumdur. Ancak ombudsmanın kontrol işlevi yoktur. Soruşturma talebinde bulunabilirler, ancak kendi inceleme ve soruşturmalarını yapamazlar. Ombudsmanlık bilindiği üzere idari hizmetlerin ve işlemlerin kalitesiyle ilgili vatandaşların endişelerini dile getirmek için bir kanal görevi görmektedir ve AB’nin uzmanlaştığı başlıklar arasındadır

(European Commission, 2020; Filipova ve Stefanov, 2020; Kandilarov, 2020).

Genel Veriler Işığında 2020 Yılıının Görünümü

Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bu yana ülkenin ekonomik gelişimi farklı aşamalardan geçmiştir. 1990 sonrası on yıllık süreçte önemli bir üretim düşüşü gözlenmiş ve hızla yükselen enflasyon ile karakterize edilen bir süreç başlamıştır. 1997 yılında para kurulunun devreye girmesiyle fiyat istikrarı geri getirilmiştir. 2000'den sonra küresel finansal krizin başlangıcına kadar süren aşamada ekonomi, ortalama %6'luk dinamik bir büyüme yaşamıştır. Ekonomik canlanma, küresel krizin ardından 2009'da yaşanan sert resesyona durmuştur. Ekonomi, 2015 yılına gelindiğinde tekrar %3,5'in üzerinde dinamik bir büyüme ile tekrar canlanmaya başlamıştır (Milatovic ve Szczurek, 2019:6).

2017, 2018 ve 2019 yılları geride bırakılırken Bulgar ekonomisi, özellikle avro bölgesindeki kötü sonuçlar ve AB'nin en büyük ekonomilerinden bazıları göz önüne alındığında, GSYİH büyümesi açısından hiç de küçümsenmeyecek bir performans göstermiştir. Her ne kadar yolsuzluk üzerinden tartışmalar süregelse de istihdam büyümüş ve ilk kez Bulgaristan, ortalama AB istihdam oranına yaklaşmıştır. İşsizlik 2018'in üçüncü çeyreğinde %5'e düşmüştür. Yetkililer 2020 yılı içinde Covid-19'un etkisi olmasaydı işsizlik oranlarının bu seyirde devam edilebileceğini belirtmişlerdir (BTI Country Report, 2020; Primatarova, 2020).

GSYİH büyüme ve son yıllarda işsizliğin azalmasına rağmen, Bulgaristan en yoksul AB üyesi ülkeler arasında yer almaya devam etmiştir. Son üç yılda ülkenin kişi başına GSYİH'si AB ortalamasının çok altında kalmıştır. Eşitsizlik ve yolsuzluk gözden geçirilen dönemde çarpıcı bir şekilde büyümüş ve Bulgaristan yine AB içerisinde aynı konularla gündeme

gelmeye başlamıştır (Country Assessments: Bulgaria, 2020:3-4).

Bulgaristan, 2020 yılı itibariyle nispeten düşük kamu harcama düzeyine sahip bir ülke konumunda AB'de alt sıralarda yer almaktadır. Son beş yılda kamu harcamaları oranları %35-45 arasında seyretmiştir. Bulgaristan, GSYİH yüzdesi olarak kamu yatırımı açısından iyi bir konumdadır ve düşük borç oranları ile her ne kadar son zamanlarda siyasi olarak çalkantılı dönemlerden geçse de bu durumla gurur duymaktadır. Yine son beş yıldaki bütçe önceliklerine bakıldığında kamu harcamaları yanında sağlık, savunma ve eğitim sırasıyla %11, %10 ve %9; altyapı, inşaat ve çevre harcamaları %7 civarında seyretmiştir (BTI Country Report, 2020; Country Assessments: Bulgaria, 2020). Turizm, kültür ve din gibi nispeten daha özel başlıklara ise %2'lik bir pay ile öncelik listesinde daha az önem vermektedir. 2020 yılı itibariyle bireysel emeklilik maaşlarının düşük düzeyine rağmen, emekli aylıklarına yönelik ayrılan pay büyük bir oranla karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yaşlı nüfusun da etkisi büyüktür. Ülkedeki demografik durum göz önüne alındığında bu harcamaların daha da artması muhtemel görülmektedir (Mijatovic, 2020).

Son yıllarda artan kamu istihdamı ile Bulgaristan, %76,1'i merkezi hükümette olan oldukça yoğun bir kamu çalışanı yoğunluğuna sahiptir. Bununla birlikte İçişleri Bakanlığı, merkezi yönetimdeki istihdamın neredeyse yarısını kendi içinde muhafaza etmektedir. Bölgesel idare, genel hükümet istihdamının dörtte birinden daha azını oluşturmakta ve yerel yönetimler (belediye ve ilçe idareleri) istihdamın %17,8'ini oluşturmaktadır. İdari yapılarda kamu istihdamına ek olarak, hastaneler, okullar, üniversiteler gibi devletin sahip olduğu veya sübvansede edilen sektörlerde kamu istihdamı yer almaktadır. 2020 yılına gelindiğinde yine bu sektörlerdeki kamu istihdamının kesin rakamları net bir şekilde yayınlanmamıştır (European Commission, 2020; Heilmann ve diğerleri, 2019).

2015-2020 yılları arasındaki verilere bakıldığında kamu çalışanlarının ortalama %65'i Kamu Hizmeti Yasası kapsamında korunan memurlardır. 2020'de kamu çalışanlarının dağılımına bakıldığında yaklaşık olarak 3000 personel üst düzey pozisyonlarda, 6000 personel yönetim pozisyonlarında ve 40000 personel uzman pozisyonlarında bulunmaktadır. Kamu Hizmeti Yasası kapsamına girmeyen kamu çalışanlarının yaklaşık olarak 300'ü siyasi kabinelerde, 350'si yönetim pozisyonlarında, 6000'i analitik ve kontrol fonksiyonlarına sahip uzman pozisyonlarında, 2000'i yardımcı rollerde uzman pozisyonlarında, 5000'i teknik pozisyonlarda dağılmıştır. Bölge idarelerinde kamu çalışanlarının payı da benzer AB ülkeleri ile kıyaslandığında olumlu düzeydedir. Örneğin, sadece 32 belediye idaresinde üst düzey devlet memuru bulunmamaktadır (BTI Country Report, 2020; Mijatovic, 2020).

2019-2020 yılında yapılan bazı düzenlemelerle kamu personeline yönelik daha şeffaf sınavların yapılması ve atamaların gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Fakat bu süreci suiistimal eden döngü nispeten devam etmektedir ve 2020 yılı içindeki bazı protestolara da konu olmuştur. Kamu personeli ilk aşamada, 2000 yılında Bakanlar Konseyi ile kurulan ve aynı zamanda tüm devlet memurlarının eğitiminden sorumlu bir kurum olan Kamu Yönetimi ve Avrupa Entegrasyonu Enstitüsü (IPAEl) tarafından düzenlenen merkezi bir sınavın ardından atanmaktadır (Kandilarov, 2020; Filipova ve Stefanov, 2020). Sınavı geçenler daha sonra herhangi bir hükümet yapısında alt düzey pozisyonlarda göreve başlamaktadır. Ek olarak, ajanslar ve diğer devlet kurumları hem genç hem de kıdemli seviyelerde belirli pozisyonlar için kendi açık sınavlarını düzenlemektedirler.

Üst düzey pozisyonların birim içindeki değişimi atamalar üzerinde daha fazla siyasi kontrole izin vermektedir ve 2019-2020 yıllarında meclis içi tartışmalarda da bu konu üzerinde sık sık durulmuştur. Kamu personeline yönelik başlangıçta

açık rekabet koşullarının halen tam belirlenemeyişi son yıllarda vurgulanan yeniden yapılanma ve yeni birimlerin oluşturulmasını en yüksek düzeyde siyasi kontrole açmaktadır. AB'nin özellikle 2013-2015 sonrası eleştirilerinde de bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Genel sekreter düzeyine kadar memurlar siyasi olarak atanmış kişiler değildir, ancak sistemdeki boşluklar Bulgaristan kamu hizmetinde önemli bir sorun olmaya devam eden siyasallaşmaya izin vermektedir (European Commission, 2020; Mijatovic, 2020).

Bulgaristan'da Yükselen Yolsuzluk Tartışmaları:

Siyasallaşma, 19. yüzyılın sonlarında kurulduğu ilk günden bu yana Bulgar devlet anlayışında yinelenen bir mesele olmuştur ve 2020 yılı içinde de bu durumun değişmediği yönünde Borisov Hükümetine yönelik eleştiriler devam etmiştir. 2021 yılına girerken Bulgaristan gibi ülkeleri kapsayan bir genel siyasal endeks olmasa da bazı göstergeler mevcuttur (Freedom House, 2020; BTI Country Report, 2020). Dünya Bankası'nın Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri, hükümetin etkinliği, kalite ve siyasallaşma ile ilgili olabilecek yolsuzluğun kontrolü gibi bir dizi yönü incelemiştir. Kamu idaresi ve kamu hizmeti yasalarının kabul edilmesinin ardından hükümetin etkinliğinde bir miktar iyileşme olduğu belirtilmiştir. Düzenleyici yasaların kabul edilmesinin ardından yönetsel anlamda kalitenin etkinleştiği vurgulanmıştır. Yolsuzluğun kontrolü, 2000'li yılların başına göre nispeten iyileşmiştir (The World Bank; Bulgaria Country Note, 2020).

Devam eden AB izlemesine ve reformlara rağmen, siyasallaşmanın Bulgar kamu yönetiminde önemli bir sorun olmaya devam ettiği sonucuna varabiliriz. Yolsuzluk, Bulgaristan'da kalıcı ve ciddi bir sorun haline gelmiş ve hükümet politikası ve girişimlerinin temel odak noktasını olmuştur. 2020 ve öncesinde zaman zaman kamuoyu tepkisinin ve protestoların merkezinde nispeten bu neden etkilidir (Country Monitor: Bulgaria, 2020). Son on yıldaki

hükümet girişimlerinin çoğu, yolsuzlukla mücadele çabalarına, şeffaflığa ve hesap verebilirliğe odaklanmıştır. Bu gerçeğe rağmen, yolsuzlukla mücadele çabalarının sonuçları ile ilgili geline yol halen tartışmalıdır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI)'ne göre, Bulgaristan diğer aktörlerin oldukça gerisindedir ve karnesi çok da iç açıcı değildir. Aslında son yıllarda yolsuzlukla ilgili düzenlemeler iyileşmemiştir ve kamuoyuna göre yolsuzlukla mücadele tekrar azalmıştır (Transparency International, 2020).

Yolsuzluk ve basın özgürlüğü önemli sorunlar olmaya devam ettikçe Bulgaristan'ın medya ortamı son yıllarda gazetecilere yönelik nefret söylemi ve şiddetin artmasıyla kötüleşerek yine AB'nin gündemine alınmıştır. Basın özgürlüğü, medyanın tekeli ve medya ile siyasetin iç içe girmesi, finansman kaynaklarının şeffaf olmaması gibi ciddi sorunlar son yıllarda tekrar tartışılmaya başlanmıştır.

Ekonomik performans, basın özgürlüğü ve yolsuzluk gibi konular genel olarak kamuoyunun duyarlılığını artırmıştır. Açık Toplum Enstitüsü-Sofya tarafından yapılan kamuoyu araştırmalarına göre, ülkenin durumunu “dayanılmaz” veya “tahammül edilemez” olarak algılayanların sayısının önceki yıllara göre biraz düşerek 2008 yıllarındaki düzeylerine kadar gerilediği belirtilmiştir (Dokovska, 2020).

AB'nin 2019-2020 yılı raporlarına da bakıldığında Bulgaristan, algılanan ve pratikteki yolsuzluk düzeyi açısından üye ülkeler arasında üst sıralarda yer almaya devam etmektedir ve ülkeye yatırım yapılmasındaki başlıca engel olarak görülmektedir. Bulgaristan yolsuzlukla eşzamanlı olarak bu konunun kontrolü ve hesap verebilirlik açısından AB ülkelerinin altında yer almaktadır. Gallup Yolsuzluk Endeksi, Bulgaristan'ı biraz daha iyi bir konumda görmektedir ve e-devlet uygulamasındaki ilerlemeler nedeniyle bilgiye erişim açısından daha fazla hususun sorgulandığını belirtmektedir (O'Brien ve Ray, 2019).

Bulgaristan esasında AB üyeliği ile birlikte ciddi bir ivme yakalamışken son yıllarda bu sinerjiyi kaybetmiştir. Farklı raporlar ve indeksler üzerinden çalışmaları Bulgaristan önemsemektedir fakat konu ile ilgili söylemlerin yükseltilmesine ve artan yolsuzlukla mücadele politikalarına rağmen, hiçbir yetkili yolsuzlukla ilgili mahkeme önüne çıkmamakta ya da ceza almamaktadır. Her yıl olduğu gibi 2020 yılında da yeni bir yolsuzlukla mücadele yasasını geçirmeye yönelik girişimler parlamentoda engellenmiştir. Yolsuzluk, Bulgaristan'da hükümetin her kademesine işlemiş ve iyileşme şansı olmayan kalıcı bir sorun olmak görülmektedir (European Commission, 2020; Freedom House, 2020).

Hükümet organizasyonu ve yönetimindeki temel sorun, yüksek düzeyde kurumsal istikrarsızlık ve hükümet birimlerinin sık sık yeniden yapılandırılması olmuştur. 2020 yılında da sık sık bazı kadrolarda değişimler olmuştur. Kurumsal istikrarsızlık, koordineli ve entegre yapıların eksikliği ile karakterize olan, parçalanmış bir kurumsal çerçeveye katkıda bulunmaktadır. Bu durum Bulgaristan'da bir işbirliği kültürü geliştirme becerisine zarar vermektedir. Siyasi faktörler de hükümetin koordinasyon ve işbirliği kapasitesine etki etmektedir. Son yıllardaki koalisyon politikaları, her bakanlığın belirli bir partiye ait olduğu yapılanmalara, her yeni hükümette olması gerekenden fazla personel değişimine ve hükümet faaliyetlerinin bölünmesine neden olmaktadır. Bakanlıklar arası koordinasyon kapasitesindeki düşük seviye ile birlikte stratejik planlama kapasitesi de etkilenmekte, hükümetin AB fonlarından yararlanma ve AB finansmanlı projeleri tamamlama konusundaki girişimlerinde başarısızlığa neden olmaktadır.

AB'ye üyeliğin ilk yıllarında AB projelerine yönelik işbirlikleri büyük bir heyecan getirmiştir. Fakat sürekli olmayan hükümet politikaları ve uzun vadeli istihdam edilmeyen uzmanlar ya da siyasi değişimlerden etkilenen uzman kadrolar dönüşümü sürekliliğe çevirememiştir. Elbette 1990'lara kıyasla önemli

ölçüde iyileşmeler gözlenmektedir fakat AB'nin diğer üyeleri ile de kıyaslandığında Bulgaristan'ın uzun bir yolu olduğu ortadadır.

2020'de Politik Alandaki Seyir

2020 yılı başında, Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in suç faaliyetlerine karışabileceğini kanıtlayan ve telefon dinlemelerini yayınlayan Başsavcı Ivan Geshev arasında bir skandal patlak vermiş, yetkililer cumhurbaşkanının dokunulmazlığını talep etmiştir. 4 Şubat'ta televizyonda canlı yayında Cumhurbaşkanı Radev, Bulgaristan'ın her düzeyde ciddi bir yönetim krizine tanık olduğunu belirtmiştir. Bu durumun kendisi ile ilgili olmadığını, kurumlarla ilgili olduğunu iddia etmiştir. Toplum içinde önemli bir kesim hükümetin yolsuzlukla mücadele iradesinin olmadığını ve ülkeyi çağdaş Bulgar tarihinde benzeri olmayan bir kurumsal boşlukla felce uğrattığını iddia etmiş ve ahlakın ihlal edildiği şeklinde suçlayarak şiddetle eleştirmiştir. Cumhurbaşkanı, konuşmasının sonunda resmi olarak Boiko Borisov kabinesine olan güvenini geri çektiğini duyurmuştur. Radev'e göre, Bakanlar Konseyi Bulgaristan halkının menfaati için çalışmamakta tam tersine sonuçları hakkında kendisinin de öngöremediği reformları halkı bilgilendirmeden sessizce uygulamaktaydı (Filipova ve Stefanov, 2020; Kandilarov, 2020).

İddialar ve karşılıklı suçlamalar devam ederken küresel salgının patlak vermesi sonucu kurumlar arasındaki siyasi gerilimler yoğunlaşmıştır. Modern Bulgar tarihi diyebileceğimiz süreçte ilk kez "Olağanüstü Hal Durumu Yasası" yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya ilişkin oylama, Covid-19'a karşı etkin uygulamalar amacıyla hükümetin önerisi üzerine 13 Mart'ta Parlamento tarafından oybirliğiyle onaylanmıştır. Bu yasal düzenlemeler aslında ülkedeki siyasi gerilimi daha da artırmıştır. Cumhurbaşkanı Radev ile hükümet arasında, hükümetin insan haklarını ihlal ettiği ve demokratik ilkeleri ihlal ederek, demokratik özgürlükleri kısıtlayarak bir tür

otoriter diktatörlük rejimi kurmaya çalışıldığı konusunda iki üst düzey kurum arasında yine doğrudan bir çatışma yaşanmıştır (Mijatovic, 2020; Primatarova, 2020).

2020 Nisan ayı içerisinde Bulgaristan'daki siyasi gerginlikler, küresel salgının olumsuz sosyo-ekonomik etkisiyle giderek artmıştır. Hükümetin kararları muhalefetin sert eleştirilerine yol açmış, Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) tarafından Başbakan Boyko Borisov'a yöneltilen suçlamaların dozu da artırılmıştır. Bunun nedeni, başbakanın parlamentoyla yüzleşmeyi ve muhalefetin Covid-19 kriziyle ilgili sorularını yanıtlamayı reddetmesidir (CEC Government Relations, 2020). Bu tavır muhalefete, hükümeti parlamenter düzeni bozduğu ve yavaş yavaş diktatörlük kurma sürecine yaklaştığı yönünde suçlamak için ek nedenler vermiştir. Bulgaristan için bu tartışmalar yeni değildir.

Haziran ayına gelindiğinde olağanüstü halin sona ermesi ve Covid-19'un olumsuz sosyo-ekonomik etkilerinin yoğunlaşmasıyla, ülkede muhalefet ile iktidar partileri arasındaki siyasi gerginlik aynı şiddetinde devam etmiştir. Eyaletlerdeki iç siyasi krizler yeni ve daha da büyük bir siyasi skandalın patlak vermesiyle tetiklenmiştir. Haziran ve temmuz aylarında başbakanla ilgili ses kayıtları, fotoğraflar ve videolar anonim olarak medyaya gönderilmiştir. Borisov, kendisini savunmak için bir basın toplantısı düzenlemiş ve gelişmelerin kendisini gözden düşürmek, aşağılamak isteyenler tarafından kasıtlı olarak yapıldığı yönünde mesajlar vermiştir (CEC Government Relations, 2020; BTI Country Report, 2020).

Bulgaristan hükümeti ve Borisov aleyhindeki iddialar ne olursa olsun, ses kayıtları, görüntüler bir skandala dönüşmüş ve siyasetçilere, siyasi sisteme duyulan güven tamamen baltalanmıştır. 2013-2014'ten bu yana ülkedeki en büyük sivil protesto dalgası da bu gelişmelerle birlikte başlamıştır. Yaklaşık 4 ay süren gösterilerde binlerce Bulgar vatandaşı hükümetin ve başsavcı Ivan Geshev'in istifasını talep ederek

Sofya'da ve ülkenin diğer şehirlerinde eylemlerinden vazgeçmemiştir. Bu eylemler, Başbakan Borisov'un merkez sağ GERB hükümetine halkın desteğini azaltmıştır (Country Monitor: Bulgaria, 2020). Kamuoyu araştırmaları, yolsuzlukla ilgili endişelerin ortasında derinleşen siyasi bölünmeyi açığa çıkarmıştır. Ancak Borisov, 2021 Mart ayında yapılacak olağan seçimlere kadar istifa etmeyi reddetmiş ve Avrupa Birliği'nin en fakir ülkelerinden birisi olan Bulgaristan'ın salgın ile birlikte artan ekonomik zorluklar içindeyken siyasi bir kaosa sürüklenmemesi gerektiğini belirtmiştir (Mijatovic, 2020; Filipova ve Stefanov, 2020).

Protesto hareketleri açık bir şekilde hükümetin ve başsavcının istifasını hedeflemiştir. Bu eylemler başarısız da olsa ülkedeki siyasi ortamı kesinlikle değiştirmiş ve hükümete yönelik kamuoyu eleştirisini önemli ölçüde artırmıştır. Ek olarak, protestolar etkinlik anlamında birkaç hedefe de ulaşmayı başarmıştır (Transparency International, 2020). Hükümet bazı alanlarda bürokratların ve üst düzey personelin konumunda değişiklikler yapmış ve herhangi bir hatanın protestolara yeni bir ivme kazandıracağını fark ettiğinden alacağı kararlarında daha dikkatli ve şeffaf olacağını sinyallerini vermiştir.

Siyasi skandalların ve protesto dalgasının en önemli sonuçlarından biri, ülkedeki iki ana siyasi parti olan GERB ve BSP'ye desteğin önemli derecede düşmesidir. Yıl boyunca, ana muhalefetteki siyasi güç olan sosyalist kanatta ciddi bir parti içi kriz yaşanmıştır (Kandilarov, 2020; Filipova ve Stefanov, 2020). Sosyalist kanat, hükümetin rızasını aramamak ve salgının sonuçlarına karşı mücadelede onu tam olarak desteklememekle toplumun bir kısmı tarafından suçlanmıştır. Toplumun bir başka kısmı da partiyi aynı hükümetin yanlış politikalarına alternatif tedbirler sunmamakla suçluyordu.

Parti içi planında BSP ciddi bir dağılma sürecinden geçti. Bazı parti üyelerinin mevcut Genel Başkan Kornelia Ninova aleyhine beyanlarıyla, partide bir iç bölünme oluşmuştur. Parti içi

çatışma yoğunlaşmış, bu da partinin kamusal konumunu zayıflatarak bölüneceği izlenimi yaratmıştır. Eylül ayında Kornelia Ninova BSP genel başkanlığına yeniden seçilmiştir (European Commission, 2020). Bu gelişme, tüm parti üyelerinin oylarıyla Parti Genel Başkanı için ilk doğrudan seçimi olmuştur. O zamana kadar partinin lideri üst yapılanma tarafından seçilmekteydi. Parti liderliği için seçimlerde Ninova'nın geride bıraktığı iki rakibi yer almaktaydı. Biri dışında hepsi de parti üyeliğinden istifa etmiştir. BSP liderliğine yönelik sert eleştiriler ve partinin parlamento grubunun bölünmesi, bir sonraki seçimde seçmen sayısının düşmesine yol açabilecek ciddi bir parti içi siyasi güven krizinin işaretleridir (Milatovic ve Szczurek, 2019). Bu durum partinin bir sonraki seçimlerde muhalefet gücünün azalması, ülkenin gelecekteki yapılanmasında sol siyasi fikirlerin varlığının ve etkisinin kalıcı olarak zayıflaması şeklinde yorumlanmıştır.

Bu gelişmeler devam ederken bir sonraki parlamento için yarışacak olan yeni siyasi oluşumlar için de yol açılmıştır ve muhtemelen az da olsa destek alabilecekleri öngörülmektedir. Bu oluşumlardan biri, TV şovmeni Slavi Trifonov'un yeni oluşumudur. Seçim anketlerine göre tüm seçmenlerin %8,6'sı Trifonov'a olumlu bakmaktadır. Trifonov'un ana iddiaları Bulgaristan Ulusal Meclisi'ndeki üye sayısını azaltmak (240'tan 120'ye düşürmek) ve doğrudan demokrasiyi etkin bir şekilde uygulamaktır (Mijatovic, 2020; Primatarova, 2020).

Yeni kurulan bir diğer siyasi parti ise, Borisov'a eskiden en yakın kişiler arasında yer alan ve GERB eski genel başkan yardımcısı Tsvetan Tsvetanov'un başkanlık ettiği yapılanmadır. Ağustos'ta Tsvetanov önderliğinde yeni bir siyasi partinin kuruluş toplantısı düzenlenmiştir. Yeni partinin merkez sağda olacağı açıklanmış ve bir sonraki parlamento seçimlerine de katılacağı beyan edilmiştir (Kandilarov, 2020; Primatarova, 2020).

Bazı yeni siyasi aktörlerin ortaya çıkması ülkedeki genel durum düşünülürken radikal bir siyasi değişimi öngörmemektedir. 2020 yılı Bulgar siyasi hayatı için özellikle çok önemlidir. 2021’de yapılacak olan parlamento seçimlerinin ön hazırlığı da yapılmıştır diyebiliriz. Ülkede bir sonraki hükümete katılma hırslarına sahip tüm ana siyasi akımlar için yeni söylemlerin geliştirilmesi çok önemlidir (BTI Country Report, 2020; European Commission, 2020). Bulgaristan içinde önde gelen siyasi aktörlerin pozisyonları, olağanüstü durum nedeniyle yıl içinde önemli bir değişikliğe uğramıştır. Ancak yine de seçimlerin planlandığı 2021 baharına kadar çok ciddi değişikliklerin olabileceği de düşünülmektedir.

Başbakan Boyko Borisov hükümeti, iktidardaki GERB partisinin 2020’nin neredeyse tamamı boyunca devam eden siyasi krizlerden şahsen nasıl çıkacağı konusunda endişelenmektedir. Kimi uzmanlara göre daha da endişe verici olan, yıl boyunca ülkedeki kritik siyasi süreçlerin bir sonucu olarak kurumlara duyulan güven eksikliğidir. Tüm anketler, siyasi kriz ve sürekli sivil protestoların yanı sıra devam eden kurumlar arası çatışma durumunda, ana devlet kurumlarının puanının hızla düşmeye devam ettiğini ve insanların devlete olan güveninin büyük ölçüde azaldığını göstermektedir. En büyük güvensizlik Ulusal Meclis’e karşıdır (Country Assessments: Bulgaria, 2020; CEC Government Relations, 2020).

2017 parlamento seçimlerinden elde edilen sonuçlar, Bulgaristan’da dirençli bir siyasi statükonun varlığını doğrulamıştır. Bununla birlikte, demokrasiye geçişin başlangıcından bu yana ilk kez, demokrasi ve insan haklarının bazı temel ilkelerini reddeden bir parti olan United Patriots hükümet koalisyonuna dahil olmuştur. Sert söylemleri, ırkçı yorumları ve yabancı düşmanlığına yönelik açıklamalarıyla Avrupa içindeki rüzgâr Bulgaristan’ı da etkilemiştir. Seçim sonuçları, Bulgaristan’ın ulusal-popülist, şüpheli ve yabancı düşmanı partiler için bir seçim alanı olduğunu göstermiştir ve

bu durum 2020 içindeki bazı gösterilere de yansımıştır (BTI Country Report, 2020; Filipova ve Stefanov, 2020).

2017'den 2019'a kadar, Bulgaristan'a giren mülteci ve göçmenlerin sayısı azalmıştır ancak 2020 yılı içindeki dönemsel gelişmeler Bulgaristan'ı yine zor durumda bırakmıştır. İnsan hakları kuruluşları, mültecilere ve sığınmacılara kötü muamelede bulunduğu ve gözaltı tesislerinde standartların altındaki koşullara ilişkin çok sayıda iddiayı belgelemiştir. Romanların ötekileştirilmesi ve yaygın ayrımcılık 2020 yılında yükselmeye başlamıştır. Genel seçimlerdeki ayrımcı ve yabancı düşmanlığına yönelik açıklamalar bu gelişmelerin habercisiydi. Medyada nefret söylemi de yaygın hale gelmiştir. Romanlar dışında nefret söyleminden en çok etkilenen grup LGBTi topluluğu olmuştur. Bu gelişmeler kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleye ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin (İstanbul Sözleşmesi) onaylanmasına ilişkin yoğun tartışmalarla aynı zamana denk gelmektedir (Freedom House, 2020; Country Monitor: Bulgaria, 2020).

Sonuç ve 2021 Yılına Yönelik Beklentiler

AB üyeliği ile son yıllarda önemli bir değişim geçiren Bulgaristan 2020 yılı geride kalırken başta Covid-19 salgını ile birlikte birçok konuda sınav vermektedir. AB ile birlikte uluslararası yardımın kullanılması, ülkenin son on yılındaki kalkınmasında kilit rol oynamıştır. Bir AB üyesi olarak ekonomi ve kamu politikalarının hemen hemen tüm yönlerini kapsayan birçok AB girişimine katılmaktadır. AB kendi direktiflerinin bile ötesine geçen çok sayıda rapor, analiz ve tavsiye kararlarıyla Bulgaristan'a da diğer ülkeler gibi yardımcı olmaya çalışmaktadır. Ülke, planlama ve izleme kapasitesini kademeli olarak geliştirmiş ve bu da AB fonlarına katılım oranını artırmıştır. Fakat son yıllardaki yolsuzluk iddiaları, basın özgürlüğü ve kamu harcamaları gibi hususlardaki tartışmalar ülkeye enerji kaybettirmeye başlamıştır.

Bulgaristan Maliye Bakanlığı'nın son yıllarda makroekonomik modellere dayalı analizlerine göre, AB fonları Bulgaristan'ın büyümesi ve tüketim, enflasyon, ticaret, ücretler, istihdam ve yatırım gibi diğer yararlı makroekonomik veriler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. 2021 yılında bu dengeler üzerinde daha çok mesai harcanması beklenmektedir. AB fonlarına erişimin yanı sıra, ülkenin birçok alanda Dünya Bankası ile işbirliğine devam etmesi de 2021 hedefleri arasındadır. Dünya Bankası desteği genellikle krediler şeklinde gerçekleşmektedir ancak teknik yardımın siyasi gelişimi ile izlenmesi gerekmektedir.

Bulgaristan, 2008 ekonomik krizinin en kötü bölümünde makroekonomik istikrarı nispeten korumuştur. Sürdürülebilir uzun vadeli büyüme beklentilerinin beşerî sermaye kaybı ve sağlık gibi kilit sektörlerde yapısal değişikliklerin gerçekleştirilememesi nedeniyle sınırlandığı ortaya çıkmıştır. Küçülen ve yaşlanan bir nüfus, uzun vadeli ekonomik büyüme ve bütçe istikrarı için büyük bir tehdidi temsil etmektedir. Bulgaristan bazı stratejik konuları ele alırken 2021 ve sonrası için demografik zorluğun nasıl üstesinden gelineceği konusunda uygulanabilir bir stratejiye sahip görünmemektedir. Kamu hizmetlerine erişimde yoksulluk ve eşitsizlikler son dönemde hissedilir hale gelmiştir ve protestoları beraberinde getirmiştir. Sağlık reformları, eşitsizliği ve sağlık sigortası olmayan insan sayısını şimdiye kadar azaltmada başarısız olmuştur.

Diğer bir başlık olarak göçmen akınının ancak Türkiye ile AB arasında yasadışı göçmenlerin geri kabulüne ilişkin anlaşmaya dayalı işbirliği ile kontrol edilebileceğini ve bu konuda çaresiz olduğunu belirtmiştir. Türkiye ile iyi ilişkiler, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi konular Türk azınlık üzerinden seyretmektedir. 2021 yılına gelindiğinde daha fazla uzlaşmaya ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bulgaristan genel olarak, ülkenin işlevsiz sosyal sistemi ve çeşitliliğe hala iyi adapte olmayan bir

eğitim sistemi ile çok sayıda göçmeni barındırmaya hazır gözükmemektedir.

Göçmenler üzerinden baskı Bulgaristan'ı yeni bir aşırı milliyetçi ve nefret söylemi dalgasıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Suriye ve diğer ülkelerden gelen dış göçün yol açtığı yabancı düşmanlığı 2021 yılında artma eğilimindedir. Bununla birlikte nefret söylemi özellikle çok çeşitli ve oldukça büyük muhafazakâr, anti-liberal, anti-demokratik ve dini gruplardan geniş bir destek görmektedir.

AB içindeki dinamikler başlı başına Bulgaristan için büyük önem taşımaktadır. Bulgaristan'daki kamu yatırımı da büyük ölçüde AB fonlarına bağlıdır ve 2021'de AB fonlarındaki önemli bir azalma ülkeyi doğrudan etkileyecektir. AB içindeki gözle görülür tartışmalar Bulgaristan için önemli bir risk oluşturmaktadır ve doğrudan ekonomik etkinin yanı sıra belirsizliğe ve Bulgaristan toplumunda yön kaybetme hissine neden olabilir. Özellikle BREXIT dahi başından beri ülkede sık sık gündemde olmuştur. Çünkü pek çok Bulgar, İngiltere'de eğitim ve çalışma fırsatı bulmakta ve İngiltere'yi bu konuda zorlamaktaydı.

Bulgaristan merkezi hükümeti, etkinliğin AB ve uluslararası toplum için ne ifade ettiğini iyi bilmektedir. 2020 ve öncesinde zaten bu durumu tatbik etmiştir. Bulgaristan'ın bu bakış açısıyla 2021 yılında AB bütçe kurallarına en sıkı şekilde uyan ülkeler arasında yer alması öngörülebilir bir durumdur.

Sivil toplum için daralan alan ve olumsuz küresel gelişmeler Bulgaristan'ın elini bağlamaktadır. Ülkede devam eden yoksulluk ve sosyal eşitsizliklerin giderek artan baskı altında toplumsal erozyon riski oluşturduğunu AB sık sık vurgulamaktadır. Sivil topluma desteğin hükümet tarafından daha sıkı bir şekilde verilmesi 2021 hedefleri arasında gösterilmelidir. İnsan hak ve özgürlüklerinin korunduğu, hukukun üstünlüğünün tesis edildiği demokrasinin

gelişmesine yönelik teminatlar aşırılık yanlısı ve popülist eğilimler tarafından baltalanmaktadır. Bu durum 2019-2020 yıllarında AB raporlarına sık sık yansıtılmıştır.

Bulgaristan neredeyse 10 yıldır siyasi istikrarsızlık yaşamaktadır ve hiçbir hükümet tam olarak normal süresini dolduramamıştır. 2019'un başında siyasi analistler, üçüncü Borisov hükümetinin önceki ikisi gibi görevini tamamlayamayacağını iddia etmişlerdir. Bulgaristan'ın 2021 yılına yönelik stratejik zorlukları sağlık ve eğitimin iyileştirilmesi, azalan ve yaşlanan nüfusun demografik sorunlarının ele alınması, AB'de daha aktif bir rol oynamak ve BREXIT gibi kopmaların karşısında yer alınması, özellikle sınırlarında kötüleşen güvenlik durumlarına müdahale edilmesi şeklinde özetlenebilir.

Kaynakça

Bratu, R. ve diğerleri (2017). Through the Lens of Social Constructionism: The Development of Innovative Anti-Corruption Policies and Practices in Bulgaria, Greece and Romania, 2000-2015. *The Slavonic and East European Review*, 95(1), 117-150. doi:10.5699/slaveasteurorev2.95.1.0117

BTI Country Report (2020). Bertelsmans Stiftung. https://bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2020_BGR.pdf

CEC Government Relations (2020). CEE Covid-19&Political Overview, Bulgaria. <http://cecgr.com/wp-content/uploads/2020/07/MonthlyRegionalUpdateJuly2020.pdf>

Country Assessments: Bulgaria (2020). Transition Report 2019-20, European Bank. <https://www.ebrd.com/home>

Country Monitor: Bulgaria (2020). Social Rights Monitor 2020, solidar.

https://www.solidar.org/system/downloads/attachments/000/001/194/original/02_SRM2020_Bulgaria_R0_online_-_english.pdf?160811851

Dokovska, D. (2020). Media and Criminal Policy. Open Society Institute-Sofia.

<https://osis.bg/wp-content/uploads/2020/06/2020-EU-Funds-ENG-zasait.pdf>

European Commission (2020). Commission Staff Working Document, Country Report Bulgaria.

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european_semester_country-report-bulgaria_en.pdf

Filipova, R. ve Stefanov R. (2020), Democracy in Bulgaria: still fragile after 30 years of transition. Center for the Study of Democracy.

<https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2020/12/Voices-of-Central-and-Eastern-Europe-Country-report-Bulgaria.pdf>

Freedom House (2020). Bulgaria, Freedom in the World 2020.

<https://www.justice.gov/eoir/page/file/1299676/download>

Heilmann, F. ve diğerleri (2019). The Political Economy of the Low Carbon Transition: Climate&Energy Snapshot: Bulgaria. E3G.

https://9tj4025o153byww26jdkao0x-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/Bulgaria_PEMM_Snapshot_Publication.pdf

Kandilarov, E. (2020). Bulgaria Political Briefing: Overview of the Political 2020 Year of Bulgaria. China-CEE Institute.

https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2020/12/2020p12_Bulgaria.pdf

- Mijatovic, D. (2020). Country Report, Dunja Mijatovic Report Following Her Visit to Bulgaria from 25 to 29 November 2019. <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-bulgaria-from-25-to-29-november-2019-by-dunja-m/16809cde16>
- Milatovic, J. ve Szczurek, M. (2019). Bulgaria Diagnostic. European Bank. <https://www.ebrd.com/home>
- O'Brien, S. ve Ray, J. (2019). Poll Turnout Confirms Bulgarians' Lack of Faith in Elections. GALLUP. <https://news.gallup.com/poll/257870/poll-turnout-confirms-bulgarians-lack-faith-elections.aspx>
- Primatarova, A. (2020). Bertelsmann Stiftung, WGA 2020 Country Report-Bulgaria. https://www.wga-project.eu/docs/2020/country/WGA2020_Bulgaria_Report.pdf
- Stanev, K. ve diğerleri (2011). Regional Transformations of a State under Construction: Bulgaria, 1878-2002. *The Journal of Interdisciplinary History*, 42(1), 111-134. <http://www.jstor.org/stable/41291137>
- The World Bank; Bulgaria Country Note (2020). Enhancing the Contribution of Bulgaria's Public Research to Innovation: A Survey-based Diagnostic. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/501911605783029938/pdf/Enhancing-the-Contribution-of-Bulgaria-s-Public-Research-to-Innovation-A-Survey-based-Diagnostic.pdf>
- Toneva-Metodieva, L. (2018). Prospects for a Democratic Transformation of Postcommunist Society: The Case of Bulgaria. *Region*, 7(2), 35-50. <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=bulgaria+state+syste>

Transparency International (2020). CPI 2019: Western Europe&European.
<https://www.transparency.org/en/news/cpi-western-europe-and-eu>

VAR OLMA MÜCADELESİ İÇİNDE ERMENİSTAN: 2020

Dilek Karadeniz Topal

[Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Güney Kafkasya'da Hazar Denizi ile Karadeniz arasında kalan ve denize kıyısı olmayan Ermenistan Cumhuriyeti, 29,743 km²'lik bir yüzölçümü üzerinde varlığını sürdürmektedir. Karasal iklimin hâkim olduğu bu topraklarda yaklaşık olarak üç milyon insan yaşamaktadır. Üç milyon nüfusun %98,1'ni Ermeniler oluşturmakta, Ermenilerden geriye kalan %1,9 un içinde ise Ezidi, Rus, Süryani, Rum, Kürt ve Ukraynalı bulunmaktadır. Bugün düşman olarak addedilen Azerilerin önemli bir kısmı SSCB'nin dağılması öncesinde Ermenistan'da yaşamıştır. Fakat ilerleyen yıllarda Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle Ermenistan'da bulunan Azeriler Azerbaycan'a göç etmek zorunda kalmıştır.

Asya ve Avrupa arasında stratejik bir konumda bulunan Ermenistan tarihi birikimler nedeniyle birtakım politikalar benimsemiştir. Bu politikalar gelişimine engel olmuş ve sosyal, siyasal, ekonomik anlamda büyümenin önüne geçmiştir. Çarlık Rusyası'nın yıkılmasının ardından kurulan Sosyalist Cumhuriyet bağımsızlığına son vermiş, 1991 yılına kadar bağımsızlığını elde edememiştir. Sosyalist sistem altında modern dünyanın gelişmelerinin gerisinde kalmıştır. Bağımsızlık sonrası yeni dünyaya ayak uydurmak ve Serbest Piyasa Ekonomisine geçmek ülke ekonomisini zora sokmuştur. Dış yardımlar ve diaspora Ermenilerinin gönderdiği dövizlerle ayakta kalmaya çalışan Ermenistan bu dönemde tarihte

kendisine ait olduğunu iddia ettiği Dağlık-Karabağ topraklarını işgal etmiştir. Bu işgalin sonucunda Türkiye 1993 yılında Ermenistan'a sınır kapısını kapatmıştır. Sınırların kapanması, iyi durumda olmayan Ermenistan ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

1992 yılında yapılan ateşkes ile bitmesi gereken Dağlık-Karabağ meselesi, barış anlaşmasının yapılmaması sebebi ile bitmemiş günümüze kadar gelmiştir. Geçen bu süreçte çatışmalar son bulmamıştır. 1992 yılında aldığı toprakların %80'nini 2020 yılında kaybeden Ermenistan, iç ve dış politikada da karmaşık bir döneme girmiştir. Kadife Devrim'den bu yana iç politikada hareketli bir dönem geçiren Ermenistan, Dağlık-Karabağ'ın kaybindan sonra halkın ayaklanması ile daha da karışmıştır. Bu karışıklıkların iç savaşa evrileceği yönünde yapılan yorumlar şu an için bir karşılık bulmamıştır. 2020 yılında Ermenistan'ın içinde bulunduğu durumu anlatmak amacıyla hazırlanan bu çalışma, iç politika gelişmeleri ve dış politika gelişmeleri olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İç politika gelişmelerinde öncelikle 2018 yılında meydana gelen Kadife Devrim ve devrime bağlı olarak gelişen Anayasa Mahkemesi sorunu incelenecektir. Yine aynı başlık altında Covid-19 salgınının oluşturduğu olumsuz durum ekseninde ekonomik durum analizi yapılacaktır. İkinci bölümde dış politikalar başlığı altında Dağlık-Karabağ'da yaşananlar ve uluslararası örgütler ile bazı devletlerin bu meseleye verdiği tepkiler incelenecektir.

İç Politika Gelişmeleri

Ermenistan iç politikası tüm dünyada olduğu gibi 2020 yılında zor bir dönem geçirmiştir. Yılsonuna doğru Dağlık Karabağ'da meydana gelen değişimler, Covid-19 salgınının getirdiği ekonomik zorluklar ve Anayasada yapılmak istenen değişiklikler Ermenistan açısından ekonomik, siyasal ve toplumsal zorlukların oluşmasına neden olmuştur. 2018 yılında başlayan Kadife Devrim 2020 yılında da etkisini

sürdürmüştür. Devrim sonrası seçilen Paşinyan Hükümetinin anayasa üzerinde yapmak istediği değişiklikler konusunda ısrarcı olması ekonomik gelişmeye negatif yönde yansımıştır. Covid-19 salgını ve Dağlık-Karabağ sebebiyle başlayan çatışmalar ekonomiyi daha kötü bir duruma sokmuştur. Dağlık Karabağ'da yaşananlar hem iç hem de dış politikada büyük etki oluşturmuştur. Bu sebeple Dağlık Karabağ meselesi Dış Politika Gelişmeleri başlığı altında ele alınacaktır.

Kadife Devrim:

Ermenistan'da 2018 yılında meydana gelen Kadife Devrim'in kökeni 2015 yılında anayasada yapılan değişikliklerde ve hatta 2008 yılında meydana gelen kanlı protestolarda aranabilir (Lanskoy & Suthers, 2019: 89). Serj Sarkisyan 9 Nisan 2008 yılında yapılan Başkanlık seçiminde %52 oy ve 18 Şubat 2013 yılında yapılan Başkanlık seçiminde %58,64 oy alarak iki defa Devlet Başkanı seçilmiş ve başkanlık görevini 2018 yılının Nisan ayına kadar sürdürmüştür. Sarkisyan 2015 yılında Ermenistan Anayasası üzerinde değişiklik yapmış ve ülkenin yönetim şeklini yarı başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçirmiştir. Bu dönüşüm iç politikada 'Sarkisyan'ın elinde bulundurduğu gücü kaybetmemek adına yapıldığı' şeklinde yorumlanmıştır. Görev süresinin sonuna yaklaşan Sarkisyan bu iddiaların doğru olmadığını kanıtlamak amacıyla yeni dönemde seçilecek cumhurbaşkanı adaylığı konusunda Armen Sarkisyan'ı desteklediğini açıklamıştır (Kıyak, 2019: 70).

Serj Sarkisyan'ın partisi olan Cumhuriyetçi Parti, 2017 yılında yapılan parlamento seçimleri sonucunda parlamentoda çoğunluğu sağlamış ve Armen Sarkisyan'ı aday göstererek Cumhurbaşkanı seçmişlerdir. Anayasayı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirdiğine yönelik suçlamalara maruz kalan Serj Sarkisyan o dönem aksini iddia etmiş fakat 2018 yılında Başbakanlık makamı için adaylığını açıklamıştır. Bu adaylık Ermeni Anayasası'nda 2015 yılında yapılan değişikliğin ülke refahından ziyade kişisel menfaatler uğruna yapıldığı algısı

yaratmıştır (Seddon, 2018). Sarkisyan'ın adaylığını açıklaması sonucu Çıkış Yolu İttifakı (Yelk-Civil Contract) başkanı Nikol Paşinyan önderliğinde halk hareketi başlamıştır. Başlangıçta YELK muhalif partisiyle ortaya çıkan protestolara halk da katılmış ve protestolar ülkenin dört bir yanına yayılmıştır. 17 Nisan 2018 tarihinde meclis özel bir oturumla Serj Sarkisyan'ı başbakan olarak atamıştır (Baghdasaryan, 2018). Protestocular Serj Sarkisyan'ın görevi bırakmasını talep etmiş ve bu olayın gerçekleşmesini Kadife Devrim olarak adlandırmıştır. Fakat Sarkisyan bu durumu kabul etmemiş Paşinyan ile yapılan TV programında Paşinyan'ın "istifa etmelisin" sözlerine karşılık 2008 seçimlerinde yaşananları hatırlatarak Paşinyan aracılığı ile halkı tehdit etmiş ve programı terk etmiştir (Sandford, 2018). 22 Nisan 2018 günü Paşinyan tutuklanmıştır. Devrim sürecinde askeri kamuflaj giyinen ve devrimin sembolü haline gelen Paşinyan, ortaya çıkan tepkiler üzerine 23 Nisan 2018 tarihinde serbest bırakılmıştır. Kışlalarından üniformaları ile ayrılıp protestolara katılan askerler ile protestoların daha da büyüyeceğini öngören Serj Sarkisyan 24 Nisan 2018 tarihinde Başbakanlık görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.

Protestolara önyak olan Paşinyan, Sarkisyan'ın Başbakan olmasına karşı başlattığı gösterilerde amacına ulaşmış fakat bununla yetinmeyerek mecliste en çok vekil sayısına sahip olan Sarkisyan'ın partisi Cumhuriyetçi Partinin yeni bir başbakan adayı çıkarmasını engellemeye çalışmıştır. Paşinyan halkın desteklediği bir adayın başbakan olması gerektiğini ileri sürmüştür. Cumhuriyetçi Parti yeni bir aday çıkarmamış fakat tek aday olan Paşinyan'ı da desteklememiştir. Yeterli oy alamayan Paşinyan protestoların tekrar başlaması gerektiği konusunda halkı sivil itaatsizliğe davet etmiş, yedi gün sonra yapılan ikinci seçimde yeterli oya sahip olmuş ve 8 Mayıs 2018 yılında Ermenistan Başbakanı olmuştur (Kılıç, 2018: 16).

2018 yılı Nisan ayında başlayan protestolar ve gerçekleşen yeni seçimlerle birlikte devam eden bu süreç "Kadife Devrim" olarak adlandırılmaktadır. Kadife Devrim aslında 1989 yılında

Çekoslovakya’da ortaya çıkan halk hareketinin adıdır. Gerçekleşen bu hareket Çekoslovakya’da komünist sistemin kansız bir şekilde sonlanmış olması nedeniyle bu ismi almıştır. Paşinyan’ın Ermenistan’da yaşanan devrim hareketinin kansız ve barışçıl olması sebebiyle ‘Kadife Devrim’ tabirini kullandığı düşünülmektedir (Tuncel, 2018). İsimler benzer olsa da her iki devrimin içeriği birbirinden farklıdır. Devrim Çekoslovakya’da rejimin değişmesini sağlamış Ermenistan’da ise yalnızca Başbakan ve Bakanların değişmesine yol açmıştır.

Anayasa Değişikliği:

Ermenistan’da 2008 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi ile Robert Koçaryan dönemi sona ermiş ve Serj Sarkisyan dönemi başlamıştır. Gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerine usulsüzlük karıştırıldığı iddiası ile Ermenistan’ın ilk Cumhurbaşkanı olan Ter-Petrosyan’ın liderliğinde protesto gösterileri düzenlenmiş, bu protesto gösterisi sırasında 10 kişi ölmüş ve 100 kişi tutuklanmıştır. Protestocular arasında yer alan Nikol Paşinyan ise kaçmış ve bir yıl kaçak olarak saklanmıştır. Bir yılın sonunda yakalanıp tutuklanmış ve 2011 yılında gelen af ile birlikte serbest kalmıştır. Bu olaylar Ermenistan tarihinde 1 Mart 2008 olayları olarak kayda geçmiştir (Kıyak, 2019: 41). Paşinyan’ın 2018 yılında iktidara gelmesi ile 2008 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde meydana gelen olaylar tekrar gündeme gelmiştir. Paşinyan seçimlere hile karıştırma ve 1 Mart olaylarında protestoculara karşı polise vur emrini verme suçundan Koçaryan’ın yargılanma yolunu açmıştır (Sargsyan & Manougian, 2020). Koçaryan yargılama sonucunda sayılan suçlara ek olarak yolsuzluk ve rüşvet kabul etme gerekçeleriyle suçlu bulunmuş ve tutuklanmıştır. Mahkeme ve temyiz kararının aksine Anayasa Mahkemesi Koçaryan lehinde karar vermiş öncelikle tutuksuz yargılanmış, ardından kefaletle serbest bırakılmıştır. Bu karara yönelik Paşinyan, halkı sokaklara gösteri yapmaya çağırmıştır (AVİM, 2020). Anayasa Mahkemesi üyeleri tarafından alınan bu karar Paşinyan’a göre objektiflikten uzak taraflı bir karardır.

Eski Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan'ın yargılandığı davadan beraat etmesi üzerine Başbakan Paşinyan Anayasa Mahkemesi'ni ve eski yönetimle bağı olan Anayasa Mahkemesi üyesi Hrayr Tovmasyan'ı sorumlu tutmuştur. Paşinyan Tovmasyan'ın istifa etmesi konusunda halkı sokağa çağırmış, fakat Tovmasyan istifa etmemiştir. Bunun üzerine Paşinyan Anayasa Mahkemesi üyelerinin oluşumu ile ilgili olan Ermeni Anayasası'nın 213. maddesini değiştirmeye yönelik çalışma başlatmıştır. Ermeni Anayasası 213. maddesi mahkemeye 2015 yılı sonrasında atanacak yargıçların görev süresini 12 yıl olarak belirlemiştir. Atanan önceki yargıçlar emeklilik yaşı olan 65 yaşına kadar bu görevi sürdürme hakkına sahipken bu durum 2015 yılında Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın öncü olduğu anayasa değişikliği sonucu 12 yıl ile sınırlandırılmıştır. 2015 öncesinde göreve atanan yargıçlar bu sınırlamadan muaf tutulmuş ve görevlerine devam etmişlerdir. Paşinyan, 213. Maddeyi değiştirmek amacı ile 5 Nisan 2020 yılında referandum yapma kararı almış olmasına rağmen Covid-19 salgınının ortaya çıkması ile referandum ertelenmiş ve bir süre sonra salgının oluşturduğu belirsiz ortamda referandumun yapılamayacağı kabul edilmiştir. 30 Haziran 2020 tarihinde Mecliste yapılan özel bir oturumla toplamda dokuz üyesi bulunan Anayasa Mahkemesi'nin üç üyesinin görevine son veren karar kabul edilmiştir (Nalbandyan, 2020). Ermenistan'da hükümetin aldığı bu karara karşı muhalefet büyük tepki göstermiş fakat yine de üç üyenin görevden alınmasına engel olunamamıştır. Anayasa Mahkemesi başkanının başkanlık yetkisi sonlandırılmış üyeliği devam etmiştir. Bu üyeler kararı kabul etmediğini belirterek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuş fakat AIHM kararın yetkisi dışında kaldığı gerekçesi ile dosyayı reddetmiştir (Massispost, 2020c). Anayasada yapılan değişiklikler 22 Temmuz'da parlamento başkanı tarafından onaylanmış ve 15 Eylül tarihinde üç yeni üyenin ataması yapılmıştır.

Başbakan Paşinyan, Anayasa Mahkemesine yönelik yapılan değişiklikleri eski rejimle bağlantılı olan ve ülke adına yapılan yeni reformları engellemeye çalışan kişileri sistem dışına çıkarmak amacıyla gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür (Spectator, 2020). Paşinyan'ın uygulamaya çalıştığı bu değişimler bazı kesimlerce Paşinyan'ın diktatör yönetimini arttırıp en yetkili mercileri kendi destekçileri ile doldurmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmaktadır (Hetq, 2020). Ermenistan'da her iktidar döneminde anayasa üzerinde değişiklik yapılması nedeni ile Paşinyan'ın girişimi de bu şekilde yorumlara neden olmuştur.

Ekonomik Gelişmeler:

Ermenistan bağımsızlığını elde ettikten sonra modern dünyanın gelişmiş teknolojisinden geri kaldığını fark etmiş ve hızlı bir şekilde sanayisini geliştirmeye başlamıştır. Makine sanayinde kendini geliştirmiş ve dışarıya makine, işlenmiş mücevher ve gıda malzemesi ihraç etmiştir. Para birimi dram olan Ermenistan kalkınmasını gerçekleştirmek amacıyla yabancı devletlerden finansman desteği sağlamıştır. En büyük ihracat ortakları sırasıyla Avrupa Birliği, Rusya, İsviçre ve Irak iken en büyük ithalat ortakları sırasıyla Rusya, AB, Çin ve İran olmuştur (Societegenerale, 2020). Enerji kaynağı sağlamak amacıyla 1977 yılında Metzamor Nükleer Santrali inşa edilmiş ve 1988 yılında meydana gelen depremde santral ciddi zarar görmüştür. Çernobil Nükleer Santrali ile aynı standartlara sahip olması nedeniyle diğer ülkeler tarafından Metzamor Nükleer Santrali'nin kapatılması istenmiş ve bu amaçla Ermenistan'a baskı yapılmıştır. Santralin deprem bölgesinde inşa edilmiş olması durumu daha da riskli hale getirmektedir. Bu risklere rağmen ülke enerjisinin %40'ını karşılaması nedeniyle Ermenistan Metzamor Nükleer Santrali'nin kapatılmasını reddetmektedir (World, 2021).

Genel anlamda Ermenistan iyi bir ekonomik gelişmişliğe sahip olmamasına rağmen son yıllarda ekonomik kalkınma hamleleri

gerçekleştirmektedir. 2019 yılı verilerine göre Ermenistan %7,6 oranında büyüme göstermiştir. Salgının ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi ile birlikte Ermenistan'da 2020 yılında negatif büyüme gerçekleşmiştir. 2020 yılı için IMF tarafından GSYİH büyüme oranı küresel salgın sebebiyle %-1,5 olarak öngörülmüştür (Societegenerale, 2020). Ermenistan Merkez Bankası Başkanı Eylül ayı itibariyle 2020 büyüme oranını %-6,2 olarak açıklamıştır (Kılıç, 2020). Kişi başına düşen GSYİH 4655 dolar ve yoksulluk oranı ise günlük 5,5 dolar olarak açıklanmıştır (TheWorldBank, 2020).

Ermenistan ekonomisini tarihi olarak etkileyen birtakım meseleler bulunmaktadır. 1988 yılında meydana gelen deprem bu meselelerden biridir. Yaklaşık 25 bin insanın hayatını kaybettiği bu depremde ekonomi olumsuz yönde etkilemiş ve depremin etkileri günümüze kadar sürmüştür. Tarihten gelen sınır anlaşmazlığı olan Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerinin kötü olması Ermeni ekonomisinin önünde engel teşkil eden diğer bir meseledir. Nitekim Ermenistan hammadde ve enerji konusunda dışa bağımlıdır. Bu iki komşu devlet ile sınır kapılarının kapalı olması Ermenistan'ın seçeneklerini azaltmakta ve Rusya'ya bağımlılığını arttırmaktadır. Örneğin 2020 yılının Mayıs ayında bir grup devletle birlikte Paşinyan Putin'den gaz fiyatlarının düşürülmesini talep etmiş fakat Putin bu isteği reddetmiştir (Massispost, 2020b). Rusya'ya bağımlı olması nedeniyle bu konu üzerine fazla gidilememiştir. Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan'ın aksine diğer iki sınır komşusu olan İran ve Gürcistan ile iyi ilişkilere sahiptir. Ermenistan, İran ile bağlantısı olan Meghri sınır kapısını genişletmek amacı ile AB'den 23 milyon dolar finansman sağlamıştır. AB'den alınan finansman desteği ile Gürcistan sınırında bulunan üç sınır kapısı da yeniden inşa edilmiştir (Asbarez, 2020).

Ermenistan ekonomisini zor durumda bırakan bir diğer mesele Covid-19 salgınıdır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını Ermenistan'da Mart 2020 itibariyle ortaya çıkmıştır. 16

Mart tarihinden itibaren ülkede olağanüstü hal ilan edilmiş, 15 Nisan'da olağanüstü hâl durumu uzatılmış ve Mayıs ayında yasaklar gevşetilmeye başlanmış fakat olağanüstü hâl durumu sonraki aylarda da devam etmiştir. Vaka sayılarının artmasını engellemek amacıyla okullar ve üniversiteler kapatılmış, yabancı ülkelere riskli durumda olanlara uçuş yasağı konulmuş, seyahatlere ve toplu taşımalara belirli kısıtlamalar getirilmiştir. Uygulanan kısıtlamalar ekonomiyi zor duruma sokmuş, AB ve ABD mali destek paketleri ile ekonomiyi rahatlatmaya çalışmıştır (Elliott, 2020). Yasakların çok erken dönemde gevşetilmesiyle Eylül ayında salgının bulaşma oranı artmaya başlamıştır. Yılın üçüncü çeyreğinde ekonomi daha zor bir duruma gelmiştir. Ağustos 2020'de hükümet tarafında yapılan açıklamaya göre salgının yarattığı ekonomik ve sosyal zararı giderebilmek için 300 milyon dolarlık destek paketi açıklanmıştır (Massispost, 2020d). İşletme ve KOBİ'lerin kredileri iki-üç yıllığına sübvansé edilmiştir. Salgın sonrası işsiz kalan bireylere ve sosyal desteğe ihtiyaç duyulan 24 farklı alanda destek programları kabul edilmiştir (IMF, 2020a).

Dış destek olarak IMF salgın nedeniyle Ermenistan'a 36,7 milyar dolarlık finansman sağlayacağını Kasım ayında açıklamıştır (IMF, 2020b). Salgının eylül ayı ile birlikte tekrar yükselişe geçmesi ve hükümetin mayıs ayında yasakları gevşetmesine yönelik olarak hükümete karşı büyük bir tepki ortaya çıkmıştır. Paşinyan ve ekibi salgın sürecini iyi yönetememekle suçlanmış bu sebeple muhalefet ortak bir bildiri yayınlamıştır (Kılıç, 2020: 14). Ermenistan Azerbaycan arasında yaşanan Dağlık-Karabağ Savaşı Covid-19 salgınının ülke içerisindeki durumunu daha kötü hale getirmiştir. Savaş durumu nedeniyle yeterli tıbbi malzeme akışı yapılamamış ve sokaklara dökülen halk ile savaşta bir araya gelen askerler arasında salgının bulaşma oranı artmıştır. Covid-19 salgını savaşın çıkmasıyla ikinci planda kalmıştır (Kazaryan vd., 2020: 1).

Dağlık-Karabağ meselesi Ermenistan ve Azerbaycan ekonomisine ve hatta bölge ülkeleri ekonomilerine olumsuz yönde yansımıştır. Bölge ülkeleri arasında yaşanan anlaşmazlık ekonomik bütünleşmenin de önüne geçmiştir. Ermenistan özelinde değerlendirildiğinde ise en olumsuz etkilenen tarafın Ermenistan olduğu yorumlanabilir. İki toplumun anlaşamaması sonucunda Ermenistan'ın Azerbaycan tarafından enerji koridorlarının dışında kaldığı ileri sürülmektedir (Agencefrance, 2020). Her iki tarafta ekonominin kalkınması için gereken kaynakları askeri harcamalara yatırmaktadır. Berlin Economic dergisinin 2019 yılında yayınladığı rapora göre karşılıklı çatışmaların sonlandırılması ve anlaşmanın sağlanması ile Ermenistan'ın yıllık 334,1 milyon dolar tasarruf edeceği ileri sürülmüştür (Rusheva, 2019). Ermenistan'ın 2020 yılı bütçesinde askeri harcamalar için 634 milyon dolar ayrılmıştır. 44 gün süren çatışmalar sonucunda Ermenistan ordusunun yaklaşık 4 milyar dolar kayıp verdiği ileri sürülmüştür (Mushvig, 2020). Bu kayıp yıllık bütçenin altı katından fazlasına tekabül etmektedir.

Ekonominin 2020 yılında kötü seyrine karşı dış politikada bir takım ticari anlaşmalar yapılmıştır. Ürdün ile 10 Şubat 2020 tarihinde iş birliği muhtırası imzalanmıştır. Bu iş birliğinde Ermenistan'a yabancı yatırımcıları çekmek amacıyla açık kapı politikası benimsenmiştir (Massispost, 2020a). 2009 yılında İran ile Ermenistan arasında gaz ve elektrik takasına dayalı bir anlaşma imzalanmıştır. 26 Aralık 2020 tarihinde bu anlaşmanın uzatılması ve genişletilmesine dair yeni bir anlaşma imzalanmıştır (Tehrantimes, 2020).

Dış Politika Gelişmeleri

Ermenistan dış politikasını 1991 yılında elde ettiği bağımsızlığından bu yana iki temel mesele şekillendirmiştir. Bunlar sözde Ermeni Soykırımı ve Dağlık-Karabağ meselesidir. Milli çıkarların maksimize edilmesi mümkün olmasına rağmen Ermenistan'ın bu iki meseleye öncelik tanınması, Ermenistan

dış politikasında değişimden ziyade bir sürekliliğin var olduğu yönünde değerlendirilmiştir (Bayram, 2016: 69). Bu meseleler Ermenistan'da hem hükümet hem de yönetim için diğer tüm çıkarların üstünde tutulmuş fakat 2020 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında başlayan çatışmalar sonucunda bu temel meselelerden biri olan Dağlık-Karabağ'ın bir kısmı Azerbaycan'ın eline geçmiştir. 2020 yılının ikinci yarısında yaşanan bu çatışmalar dış politikada ateşkes temasları ile birlikte hareketli bir dönem yaşanmasına neden olmuştur. Yılın ikinci yarısının aksine birinci kısmı daha sakin geçmiş, genel itibariyle ekonomi ve salgın ile ilgili konular dış politikayı meşgul etmiştir.

Dağlık-Karabağ Meselesi:

Kafkasya'nın güney doğusunda bulunan Dağlık-Karabağ bölgesi 4392 km² yüzölçümüne sahiptir. Bölge, yüksek dağların olması sebebiyle Dağlık Karabağ veya Yukarı Karabağ olarak adlandırılmıştır. 2017 yılında yapılan referandum ile Dağlık Karabağ Cumhuriyeti tarafından Artshak Cumhuriyeti olarak ismi değiştirilmiştir. Konu hakkında yapılan çalışmaların bir kısmında bölge adının Artshak olarak kullanıldığı da görülmüştür.

Dağlık-Karabağ sorunu olarak bilinen meselenin tarihi özünü asırlar öncesi döneme kadar dayandırmak mümkündür. Yüzyıllardır bu bölgeye yerleşen halklar yönetimler ve etnik yapılar üzerinden bölgenin esas olarak kime ait olduğuna dair iki farklı taraftan birçok analiz yapılmıştır. Meselenin bu denli ayrıntılı incelemesi bu çalışmanın konusunu teşkil etmemesi sebebiyle yirminci yüzyıl itibariyle sorunun ana hatlarına değinilecek ve 27 Eylül 2020 yılında başlayan çatışmalar daha ayrıntılı ele alınacaktır.

1917 yılında Çarlık Rusya'nın yıkılmasının ardından Kafkasya bölgesinde Transkafkasya Demokratik Cumhuriyeti kurulmuş ve Dağlık-Karabağ'da bu bölgenin içerisinde kalmıştır. Kısa bir

süre sonra bu cumhuriyet içerisinde yer alan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan bağımsız birer devlet olmuş ve Dağlık-Karabağ bölgesi hukuken Azerbaycan topraklarına bağlı kalmış fakat fiilen bağımsız olmuştur (Özyılmaz, 2013: 199). 1921 yılına kadar geçen sürede Ermenistan ve Azerbaycan arasında çatışmalar ve anlaşmazlıklar yaşanmış, bu sürede Osmanlı Devleti'nin yardımıyla Dağlık-Karabağ Azerbaycan'ın eline geçmiş fakat Mondros Ateşkes Anlaşması sonrasında bölge İngilizler'in eline geçmiştir. 1920 yılında İngiltere bölgenin Azerbaycan tarafında kalmasına yönelik bir karar almıştır. Bu kararı takip eden günlerde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuş ve bölge Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal ile birlikte Kafkasya bölgesinde bulunan devletlerin bağımsızlıkları son bulmuştur. 1921-1991 yılları arasında SSCB yönetimi altında kalan Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan gerginlik 1988 yılı itibariyle yeniden ortaya çıkmıştır. Karşılıklı saldırılar meydana gelmiş ve ülke içlerinde örgütlenme faaliyetleri artmıştır.

1985 yılında Mihail Gorbaçov'un başlattığı glasnost ve perestrojka politikaları sonucu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde başlayan bağımsızlık hareketleri Dağlık-Karabağ'da bulunan Ermenileri bağımsızlık konusunda cesaretlendirmiştir. O dönem 192 bin nüfusa sahip olan Dağlık Karabağ'ın nüfusunun %70'ini oluşturan Ermeni kesim 1987 yılında Ermenistan ile bütünleşmek amacıyla 75 bin imza toplamıştır (Doğru, 2015: 217). Bu imzaların toplanması sonucu toplam 140 üyesi bulunan Dağlık-Karabağ Yerel Konseyi toplanmış ve 110 Ermeni üyenin oylamasıyla Ermenistan'a bağlanmayı kabul etmiştir. Bu karar Azerbaycan tarafından kabul edilmemiş ve geçersiz sayılmıştır. Ermenistan ise kararı onaylamıştır. 1988-1994 yılları arasında yaşanan savaşın asıl tetikleyicisi bu mesele olmuştur. SSCB, Azerbaycan'a bağlı özerk bölgenin bir başka devlet ile birleşebilmesi için Azerbaycan'ın onayının alınması gerektiğini, Azerbaycan'dan bu onayın alınmaması sebebiyle Ermenistan'ın

Sovyet Anayasası'nın 78. maddesinin ihlal ettiğini açıklamıştır (Gökçe, 2011: 1142).

SSCB konuya müdahil olmuş ve Dağlık-Karabağ bölgesinin Azerbaycan sınırları içinde kalması gerektiğini aksi bir kararın toprak bütünlüğüne aykırı olacağını belirtmiştir. Bu karar doğrultusunda bölgenin yönetimi Azerbaycan'a bırakılmıştır. Fakat bu karar çatışmaları durdurmamıştır. SSCB çatışmaların devam etmesi gerekçesi ile Karabağ'ı 12 Ocak 1989 tarihinde doğrudan Moskova yönetimine bağlamıştır (Koç, 2020: 94). Her iki ülkede milliyetçi hareketler artmış çeşitli eylemler ve çatışmalar sonucu sivil ve askeri can kayıpları meydana gelmiştir. Özellikle bu olaylar sırasında Azerbaycan'da aydınlar tarafından Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) kurulmuş ve ilerleyen yıllarda Azerbaycan siyasetinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bakü'de meydana gelen protesto gösterileri, çatışmalar ve karışıklıklar sonucu Kızıl Ordu Azerbaycan'a girmiştir. 1990 yılı itibariyle ateşkes yapılması amacıyla devletler araya girmeye başlamış fakat görüşmeler hemen sonuç vermemiştir. Ateşkes görüşmeleri sırasında dahi çatışmalar devam etmiştir. Ermenistan 23 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve bu ilanla birlikte Dağlık-Karabağ bölgesini de kendi sınırları içinde göstermiştir. 18 Ekim 1991 yılında ise Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir.

1992 yılına gelindiğinde Ermenistan ve Azerbaycan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın üyeleri arasına katılmıştır. Bu iki devletin AGİT üyesi olması ile birlikte Dağlık-Karabağ meselesi uluslararası alana taşınmıştır. Dağlık-Karabağ sorununun çözümlenmesi amacı ile AGİT Minsk Grubu kurulmuştur. AGİT Minsk Grubu'nda problemin tarafları olan Ermenistan ve Azerbaycan, eş başkanlar olan ABD, Fransa, Rusya ve üye devletler olan Almanya, Beyaz Rusya, Finlandiya, Hollanda, İsveç, İtalya, Beyaz Rusya ve Türkiye bulunmaktadır. 1980'ler itibariyle hareketlenen Dağlık-Karabağ meselesinde günümüze değin AGİT Minsk grubu çözüm için çabalamış

olmasına rağmen problemin çözülmesini sağlayamamıştır. Birleşmiş Milletler 31 Temmuz 1993 tarihinde aldığı 853 sayılı kararla Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu ve Ermenistan'ın bu topraklardan acilen çekilmesi gerektiğini bildirmiştir. Rusya'nın arabuluculuğunda Ermenistan, Azerbaycan ve Dağlık Karabağ'ın katılımı ile 12 Mayıs 1994 tarihinde yürürlüğe girecek ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Ateşkes sonrası barış anlaşması imzalanmamıştır. Bu süreç sonucunda Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. 1992-1994 tarihleri arasında yaşanan şiddetli çatışmalar sonucunda toplamda 30 bin kişinin yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir (Euronews, 2016). Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan çatışmalar bir milyondan fazla insanın yerinden edilmesine neden olmuştur (Doğan, 2018).

Dağlık-Karabağ meselesinde barış anlaşmasının yapılması ve bölgede taraflar arasında uzlaşmanın sağlanması amacı ile yıllar içerisinde birçok girişim gerçekleşmiştir. Bunlar:

- 1996 Lizbon'da AGİT Devlet Başkanları Zirvesi,
- Minsk Grubu çalışmaları sonucunda Haziran 1997'de sunulan 'paket çözüm planı', Ekim 1997'de sunulan 'aşamalı çözüm planı' ve Kasım 1998'de sunulan 'ortak bir devlet planı',
- 2004 Varşova'da gerçekleştirilen Avrupa Ekonomik Zirvesi,
- 2 Mart 2005 Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kararı,
- 1999, 2001, 2004, 2007 yıllarında Minsk eş başkanlarının çözüm girişimleri,
- BM tarafından alınan 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları,
- 14 Mart 2008 BM kararı,
- Kasım 2008 İlham Aliyev ve Serj Sarkisyan'ın Rusya'da görüşmesi,
- 2009 yılı 'Madrid İlkeleri',

- Mayıs 2009 Prag Zirvesi,
- 1 Mayıs 2010 tarihli AB kararı,
- 2016 'Lavrov Planı'.

Ermenistan ve Azerbaycan arasında yıllar içerisinde meydana gelen küçük çapta çatışmalar ve saldırılar günümüze kadar devam etmiş, yukarıda sayılan girişimlere rağmen bir çözüm elde edilememiştir. 2020 yılına gelindiğinde çatışmaların şiddeti artmıştır. 44 gün sürecek olan savaş 27 Eylül'de başlamış ve 10 Kasım 2020 tarihinde ateşkesin imzalanması ile son bulmuştur.

1994 yılında Ermenistan ve Azerbaycan arasında ateşkes sağlanmış olmasına rağmen dönem dönem Dağlık-Karabağ üzerinde çatışmalar meydana gelmiştir. 12 Temmuz 2020 tarihinde başlayan çatışmalar yaşanan diğer çatışmaların aksine doğrudan Ermenistan ve Azerbaycan arasında sınır olan Tovuz bölgesinde vuku bulmuştur. Ermenistan ilk saldırının Azerbaycan tarafından gerçekleştirildiğini, bir araç ile Azeri askerlerinin sınırdan geçmeye çalıştığını ileri sürmüştür (Galitsky, 2020). Azerbaycan ise bu iddianın aksine ateşkesi ihlal edecek şekilde ilk saldırının Ermenistan tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür (Rehimov, 2020). Karşılıklı yapılan saldırılarda etki gücü yüksek silahlar ve füzeler kullanılmış ve karşılıklı olarak düşman tarafa yoğun tahribat vermeye çalışılmıştır. 16 Temmuz günü Azerbaycan tarafından yapılan açıklamaya göre Ermenistan'a ait bir keşif uçağı düşürülmüştür. Aynı gün Azerbaycan Savunma Bakanı tarafından yapılan açıklama ile Azerbaycan'ın kolay bir şekilde Metzamor Nükleer Santrali'ni vurabileceğini ve Ermenistan'ın bunu düşünerek hareket etmesi gerektiği ifade edilmiştir (Heil, 2020). Ermenistan Dışişleri Bakanı tarafından yapılan açıklamada ise Azerbaycan'ın yalnızca Ermenistan'ı değil tüm bölgeyi tehdit ettiğini belirtmiş ve bu tehdit sebebiyle Azerbaycan'ı kınamıştır.

Uluslararası ortamda saldırılar nedeni ile ilk olarak Türkiye Ermenistan'ı kınamış ve her durumda Azerbaycan'ın yanında olduğunu açıklamıştır. Ağustos ayında İlham Aliyev Rusya Devlet Başkanı Putin ile bir araya gelmiş ve Ermenistan'a Rus askeri malzemelerinin verilmesinde duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Putin bu süreçte arabulucu rol üstlenmiş ve çatışmaların durması için çaba harcamıştır. İlham Aliyev Paşinyan'ın, Paşinyan da Aliyev'in çözüm yanlısı olmadığı yönünde iddialarda bulunmuşlardır. Tüm bunların ardından 27 Eylül 2020 sabahında başlayan saldırılar sonucunda 44 gün sürecek olan savaş başlamıştır.

Azerbaycan tarafından Ermenistan'ın hem sivil hem de askeri mevzileri vurduğu ve ciddi hasar verdiği açıklanmıştır. Fakat Ermenistan Azerbaycan tarafından alınan hasarın ve can kayıplarının boyutunu ateşkes sonrasında net olarak açıklamamıştır. Mevcut sunulan veriler tahmini olarak ileri sürülmüştür. Çatışmaların başlamasının hemen ertesi günü olan 28 Eylül tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Dağlık-Karabağ konusunda acil toplanma kararı almıştır. 29 Eylül günü Putin yaptığı açıklamada Karabağ'da yaşanan savaşa üçüncü tarafların dahil olmaması ve dikkatli olması konusunda uyarıda bulunmuştur (Azatutyun, 2020). Fransa AGİT Minsk Grubu üyelerinin uzun süreli çözüm için derhal toplanması çağrısında bulunmuştur (Aljazeera, 2020). Aynı gün Putin her iki ülkenin liderleri ile telefonda görüşerek ateşkes yapılmasını istemiş her iki devlette birbirleri ile görüşemeyeceklerini belirtmiştir. Yunanistan Azerbaycan'da bulunan elçisini geri çekerek tepkisini ortaya koymuştur. Azerbaycan'ın yanında olduğunu açıklayan Türkiye'ye yönelik olarak Ermenistan suçlamalarda bulunmuş bunun üzerine Putin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmüş ve ateşkesin yapılması konusunda destek istemiştir.

Fransa'da Türkiye'nin Dağlık-Karabağ meselesine askeri olarak dahil olmasını kınamış ve Dağlık-Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan tarafına destek vermek amacı ile Türkiye'nin

Suriye'den gelen cihadist paralı asker desteği sağladığını ileri sürmüştür (Irish & Rose, 2020). Fransa, Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan bu savaşta Türkiye'nin Suriyeli cihadist paralı askerleri getirdiğine dair iddialar neredeyse çatışma süresi boyunca gündemde kalmış ve iddialar Fransa dışında Ermenistan ve Rusya tarafında da dile getirilmiştir. Fransa bu askerlerin on yıl önce Suriye'de Esad rejimine karşı savaştığını ardından Erdoğan tarafından Azerbaycan sınırına destek vermek amacıyla getirildiğini ileri sürmüştür. Türkiye paralı cihadist askerlerin dışında savaşa teknolojik destek sağlaması sebebi ile de suçlanmıştır. Rusya ve Suriye cihadist paralı askerlerin Dağlık-Karabağ'da savaştığını doğrulamıştır (MassisPost, 2020e). Çatışmalar sırasında Türkiye'ye ait F-16'ların ve Türk ordusuna ait üniformalı askerlerin Azerbaycan topraklarında olduğuna dair görüntüler yayınlanmıştır (Trevithick, 2020). Azerbaycan suçlamaları reddetmiş fakat uydudan alınan görüntülerin ortaya çıkması ile İlham Aliyev F-16'ların varlığını kabul etmiştir (Massispost, 2020f). Türkiye'nin bu desteğinden rahatsız olan Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron AB'yi ve NATO'yu Türkiye'nin üyeliğini yeniden sorgulamak için görüşmeye çağırmıştır. Ermeni Lobisinin etkili olduğu ABD Senatörleri Türkiye ve Azerbaycan'a verilen yardımların askıya alınmasını talep etmiştir. Azerbaycan'a Türkiye dışında Ukrayna ve Pakistan da destek verdiğini açıklamıştır.

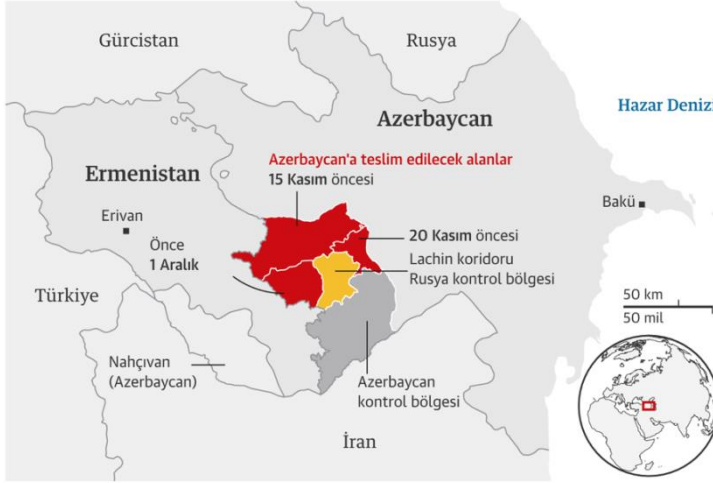
Rusya Devlet Başkanı Putin çatışmaların başladığı an itibariyle ateşkesin sağlanması için savaşan taraflarla ve konuyla ilgili diğer devletlerle devamlı bilgi alışverişinde bulunmuştur. Rusya 9 Ekim tarihinde taraflar arasında hayatını kaybedenlerin ve esirlerin değişimi konusunda kısa süreli bir ateşkes sağlamıştır. Fakat ateşkes çok sürmemiş, 13 Ekim tarihinde çatışmalar yeniden başlamıştır. 18 Ekim tarihinde tekrar bir ateşkes yapıldığı duyurulmuş fakat çatışmaların kesilmemesi sebebiyle ateşkes uygulanamamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 25 Ekim tarihinde yapılan açıklamada Ermenistan

ve Azerbaycan arasında ateşkes konusunda anlaşma sağlandığını bildirmiş fakat ateşkes yürürlüğe girmemiştir. Tüm bu çabalar sonucu Rusya'nın arabuluculuğunda iki devlet arasında ateşkes 9 Kasım'da imzalanmış, 10 Kasım'da yürürlüğe girmiştir.

Azerbaycan 1994 yılı öncesinde yaşanan çatışmalarda kaybettiği Fuzuli, Gervend, Köygediz, Yukarı Abdurrahmanlı Köyleri, Cebrayıl, Laçın, Hocalı, Terter, Agdam ve Hocavend topraklarını geri almıştır (Koç & Tarcan, 2020: 109). Suşa'nın alınması ile Ermenistan anlaşma yapması gerektiğinin aksi taktirde daha büyük kayıplar vereceğinin farkına varmıştır. Yapılan anlaşmaya göre Azerbaycan'ın aldığı topraklara ek olarak Azerbaycan ve Nahcivan Özerk Bölgesi arasında ulaşımın sağlanacağı bir koridor oluşturulacaktır. Dağlık Karabağ'daki temas hattına ve Laçın koridoruna Rus askerler konuşlanacak, bu askerler beş yıla kadar güvenliğin sağlanması hususunda görev yapacak ve yerinden edilen mülteciler topraklarına geri dönecektir (ICG, 2020:2). 44 gün süren çatışmalar sonucunda her iki taraftan toplamda beş bin civarında askerin öldüğü ileri sürülmüştür. Azerbaycan 2,783 askerinin öldüğünü ve 100 askerinin de kayıp olduğunu bildirmiştir. Ermenistan ise 2,425 askerinin öldüğünü açıklamıştır (BBCNews, 2020). Ayrıca Suriye'den Azerbaycan'a destek vermek için gelen 541 cihadist paralı askerlerin öldüğü açıklanmıştır (Shahnazarian & Khachaturova, 2020: 2). Her iki devlet askeri ve ekonomik anlamda büyük kayıplar yaşamıştır. Azerbaycan kayıplarına rağmen kazançlı çıkan taraf olmuştur. Fakat toprak kayıplarının Ermenistan tarafından olması sebebiyle Nikol Paşinyan'a yönelik olarak ciddi protesto gösterileri yapılmıştır. Ermenistan halkı yapılan ateşkesten öncelikle Paşinyan'ı sorumlu tutmuştur. Paşinyan ise ateşkesi yapmamak için çok çabaladığını fakat daha fazla kayıp vermemek adına ateşkesi imzaladığını açıklamıştır. Ermenistan'da muhalefetten eski devlet başkanlarına kadar birçok kesim Paşinyan'ı istifaya çağırmış fakat Paşinyan halkın

seçimiyle geldiğini bu sebeple halkın seçimiyle gideceğini belirtmiştir.

Tablo 1: Azerbaycan-Ermenistan Sınırlarının Son Hali

Kaynak: (Baghdasaryan, 2020)

Uluslararası Örgütlerle İlişkiler:

Ermenistan ile AB arasındaki ilişkiler 1999 yılında yapılan AB-Ermenistan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Programı ile ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 75). Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı Ermenistan ile 14 Kasım 2006'da kabul edilmiştir. AB, Kopenhag kriterleri ile AB'nin kabul ettiği temel değerlerin Ermenistan'da gelişmesini desteklemiştir. Doğu Ortaklığı Programı ile AB, Ermenistan'a 2007-2013 yılları arasında 255,4 milyon euro yardımda bulunmuştur (Özdaşlı, 2016: 140). AB, Dağlık-Karabağ meselesinde beklenen düzeyde aktif olamamıştır. Çıkan çatışmalarda genellikle AGİT Minsk Grubunu desteklediğini bildirmiştir. AB, Dağlık-Karabağ konusundan öncelikle

çatışmaların sonlandırılmasını, ikinci olarak savaşa dair söylemlerin sonlandırılmasını ve son olarak da kalıcı barışın sağlanmasını istemiştir (Aras, 2017: 102). 27 Eylül 2020 tarihinde çatışmaların yeniden başlaması ile AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi çatışmalara dışarıdan herhangi bir müdahalenin kabul edilemez olduğunu açıklamıştır. Dağlık-Karabağ'da savaştan etkilenen sivilleri korumak amacı ile üç milyon Euro yardım yapılacağı açıklanmıştır. Geçen yıllar içerisinde AB'nin bölgedeki etkisinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Yaşanan çatışmalarda AB, AGİT Minsk Grubuna destek verdiğini açıklamaktan öteye gidememiştir. Minsk Grubu ise 28 yıl boyunca soruna çözüm üretememesi sebebiyle eleştirilmiştir. Çatışma öncesinde ve çatışma döneminde toplanmış olan AGİT Minsk Grubu çatışmaların durdurulması, paralı askerlerin çekilmesi gibi çağrılarda bulunmuş bundan öteye gidememiştir.

Ermenistan ile BM arasındaki ilişkiler Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 2 Mart 1992 yılında BM'ye üye olması ile başlamıştır. BM üyeliği sonrası ilişkiler Dağlık-Karabağ meselesinde yaşanan anlaşmazlıklar üzerinden gelişmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Dağlık-Karabağ meselesinde 822, 853, 874 ve 884 sayılı dört önemli karar almıştır. Kararların tümü 1993 yılında alınmıştır. Kararlar genel itibarıyla Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarından çekilmesi ve çatışmaların durdurulması ile ilgilidir. BM'nin Dağlık-Karabağ meselesinde aldığı diğer bir karar 62/243 sayılı 14 Mart 2008 tarihli karardır. Bu kararla Azerbaycan'ın kabul görmüş sınırlarına, egemenliğine saygı gösterileceği ve sınırlarının korunmasının destekleneceği açıklanmış, Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çıkması talep edilmiştir. Minsk Grubu üyeleri bu görev için çalıştıklarını ve BM'nin bu durumu görmezden gelmesini gerekçe göstererek karşı yönde oy kullanmıştır (Brussels, 2013: 8). Bu kararlar dışında BM Dağlık-Karabağ meselesinde aktif bir rol üstlenmemiştir. Ermenistan ve Azerbaycan arasında

meydana gelen çatışmalarda BM ateşkes çağrısında bulunmuş veya dönem dönem alınan ateşkes kararlarına yönelik memnuniyetini dile getirmiştir.

NATO ile Ermenistan ilişkileri 1992 yılında Ermenistan'ın Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne katılması ile başlamıştır. İkili işbirliği Ermenistan'ın 1994 yılında Barış İçin Ortaklık programına katılması ile başlamıştır. Bu kapsamda NATO, Ermenistan'ın savunma, güvenlik, hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme konularında gelişmesi için destek vermiştir. NATO, Ermenistan'da özellikle Silahlı Kuvvetlerin demokratik bir yapıya kavuşması amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla Savunma Bakanlığı'na sivil personel alınmasını talep etmiştir. Ermenistan ise NATO'nun yaptığı Kosova ve Afganistan operasyonlarına askeri destek sağlamıştır (NATO, 2020). Ermenistan'ın NATO'dan beklentisi askeri alanda sahip olduğu bilgileri aktarması ve silahlı kuvvetlerin modernleşmesini sağlamasıdır. Ermenistan Rusya liderliğinde kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) üyesidir. Bu örgüt NATO karşıtı askeri bir yapılanma olarak görülmektedir. Ermenistan'ın hem bu örgüte üye olması hem de NATO ile işbirliği içinde hareket etmesi kurumlar arası çatışma oluşturabileceği yönünde bir algı yaratmıştır. Fakat NATO tarafından 2015 yılında yapılan açıklamada bu durumun herhangi bir çatışma yaratmadığı bildirilmiştir (Asbarez, 2015). Ermenistan'ın problem yaşadığı Dağlık-Karabağ meselesine NATO'nun yaklaşımı ise tarafsız bir tutum içermektedir. Ermenistan, Azerbaycan'ın NATO üyesi olan Türkiye'den destek almasını askeri açıdan tehlikeli bulmuş ve bu amaçla Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan 2020 yılının Ağustos ayında NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'i ziyaret etmiştir. Sarkisyan, Türkiye'nin desteğinin engellenmesi talebinde bulunmuş fakat Genel Sekreter Stoltenber Dağlık-Karabağ meselesinde NATO'nun herhangi bir tarafı tutmadığını net bir şekilde belirtmiştir (Dailysabah, 2020). NATO, Dağlık-

Karabağ meselesinde çatışmanın çözümünü istemiş ve çatışma dönemlerinde taraflara ateşkes için çağrıda bulunmuştur.

Devletlerle İlişkiler:

Ermenistan-Rusya ilişkileri resmi olarak 2 Nisan 1992 tarihinde kurulmuştur. Fakat iki ülke arasındaki gerçek ilişki tarihi 1800'lerin başlarına dayanmaktadır. Ermenistan'ın AB'ye yakınlaşması nedeniyle Rusya Ermenistan'a CSTO'ya katılmasını teklif etmiş katılmaması durumunda Gazprom fiyatlarına gümrük vergilerinin ekleneceği bu durumda %50 artış olacağını açıklamıştır. Ermenistan 2013 yılında AB ile yapılacak olan Üçüncü Doğu Ortaklığı Anlaşmasını bu sebeple imzalamaktan vazgeçmiş ve Rusya'nın Gümrük Birliği'ne katılma kararı almıştır (Kılavuz, 2017: 65). 2018 yılında Ermenistan yönetimine Paşinyan'ın gelmesi ile ilişkiler gerginleşmiştir. Paşinyan yönetime geçtikten sonra eski Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan'ın ve CSTO Genel Sekreteri Yuri Khatchaturov'un yargılanmasını istemesi ve Rus şirketleri ile anlaşmazlıklar yaşaması iki devlet arasında ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur (Dilaver, 2018). Daha önce meydana gelen Ermenistan-Azerbaycan çatışmalarında Rusya'nın Ermenistan tarafında yer aldığına dair algı Paşinyan'ın gelişi ile değişmiştir. Paşinyan'ın yönetimine kızan Putin Ermenistan'ı desteklememiştir. Dağlık-Karabağ çatışmasının başladığı ilk andan beri aktif olarak yer alan Rusya 44 gün süren son çatışmada ateşkesin imzalanmasını sağlayan devlet olmuştur. Çatışma süresince taraflara ateşkes çağrısında bulunmuş, üçüncü tarafları durumu kötüleştirmemek için uyarılmış ve çözüme katkı sağlayabilecek diğer devletler ile daima iletişimde olmuştur. Rusya Kafkasya bölgesinde kendi çıkarlarına uygun bir düzen sağlamak istemektedir. Nitekim Rusya aracılığı ile yapılan ateşkeste güvenliği sağlamak için Rus askerlerinin bölgeyi koruyacağı, anlaşma maddelerinden biri olmuştur.

Ermenistan-ABD ilişkileri Ermenistan'ın SSCB'den ayrılıp bağımsızlığını kazanması ile başlamıştır. ABD tıpkı NATO ve AB gibi Ermenistan'ın demokrasi, hukuk ve ekonomi konularında gelişimini desteklemektedir. Ermenistan lobisinin en güçlü olduğu ülkelerden biri olan ABD Ermenistan'a ciddi ekonomik destek vermekte ve programlar yapmaktadır. USAID (United State Agency for International Development), Ermenistan'a yönelik kalkınmayı desteklemek amacı ile 2020-2025 arası dönemi kapsayan beş yıllık kalkınma planı açıklamıştır. Program ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilecektir (Usembassy, 2019). ABD'nin Dağlık-Karabağ meselesine yaklaşımı daha pasif bir politikayı kapsamaktadır. ABD Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan bu problemde yeterince aktif olmaması konusunda eleştirilmektedir. ABD, petrol şirketlerine ve dolayısıyla Azerbaycan'a yatırım yapmaktadır. Diğer taraftan ABD içinde çok güçlü olan Ermeni Lobisi ise Ermenistan lehinde kararları desteklemesi konusunda ABD'ye baskı yapmaktadır. Bu iki sebebe ek olarak ABD, Dağlık-Karabağ meselesinin ABD'den ziyade Rusya'nın öncelikli alanı olduğu düşüncesine sahiptir (Kılavuz, 2017: 67). Sayılan sebepler nedeniyle ABD Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan bu problemde daha pasif bir politika izlemektedir. ABD, Dağlık-Karabağ meselesinin çözümünü sağlaması için geliştirilen AGİT Minsk Grubunun üç eş başkanından biridir. 28 yıl boyunca problem çözümünde herhangi bir ilerlemenin sağlanmamış olması ABD'nin pasif yaklaşımını destekler niteliktedir. Tüm bu politikalara rağmen 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan savaşa yönelik olarak ABD taraflara ateşkes çağrısında bulunmuş ve bölgeye İskandinav Barış Güçleri'nin yerleştirilmesi önerisinde bulunmuştur (Armenpress, 2020). Joe Biden'ın yardımcısı tarafından Trump yönetimine çağrıda bulunulmuş, ABD'nin Azerbaycan'a yaptığı tüm yardımların durdurulması istenmiş fakat etkili olunamamıştır (Biden, 2020).

Ermenistan-İran ilişkileri 1991 yılında İran'ın bağımsız Ermenistan'ı tanıması ile başlamıştır. Ermenistan ve İran birbirinden farklı inanç ve ideolojiye sahip olmasına rağmen iki ülke arasında iyi komşuluk ilişkisi mevcuttur. Bu ilişkinin Ermenistan açısından iyi olmasının nedeni Dağlık-Karabağ meselesinde İran'ın tutumudur. İran ülkede bulunan 30 milyon Azeri vatandaşının Azerbaycan ile birleşmek istemesinden ve Azerbaycan'ın bölgede güçlenmesinden çekinmektedir. Bu sebeple İran'ın Dağlık-Karabağ meselesinde Ermenistan'ı gizlice desteklediğine dair iddialar ortaya atılmıştır (Sofuoğlu, 2020). İran ülkesinde bulunan 30 milyon Azeri Türkü'nün tepkisini çekmemek için bu yardımları açıklamamıştır. 29 Eylül 2020 tarihinde başlayan çatışmalarda İran kamuoyundan gelen yoğun baskılar sonucu tarafsız bir tutum sergilemiş arabuluculuk yapmaya çalışmıştır.

Ermenistan-Türkiye ilişkileri bugünkü durumundan farklı olarak Ermenistan'ın bağımsız olduğu dönemde iyi bir konuma sahiptir. Türkiye bağımsızlığı kazanan Ermenistan'ı tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. Dağlık-Karabağ çatışmasının başladığı ilk dönemde Türkiye net bir taraf belirlememiş Ermenistan'la ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Hocalı Katliamı ve Kelbecer'in işgalinden sonra Türkiye Ermenistan'a karşı olan tutumunu değiştirmiştir (Gökçe, 2011: 1148). 1993 yılında Azerbaycan tarafında yer alan Türkiye Ermenistan ile olan sınırını da kapatmıştır. Türkiye, Dağlık-Karabağ meselesinin çözümü için AGİT Minsk Grubuna katılmıştır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkiler sınırların kapanması ile daha da kötüleşmiştir. 2009 yılında Abdullah Gül'ün Erivan'a Dünya Şampiyonası Grup Eleme Maçına gitmesi ile ilişkilerin düzeleceği düşünülmüş fakat Azerbaycan'ın Türkiye'ye tepki vermesi ile ilişkiler başlamadan sonlanmıştır (Tabak ve Tüfekçi, 2017: 84). Ermenistan açısından Türkiye ile ilişkilerin geliştirilememesinin birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlar: Ermenistan'ın Doğu Anadolu'yu kaybedilmiş Ermeni toprağı olarak görmesi ve 1915 yılında

Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ermenilere soykırım yapıldığını düşünmesidir. Bu iki konuya ek olarak Dağlık-Karabağ konusunda yaşananlar ilişkileri tamamen koparan ve uzlaşmayı engelleyen bir meseledir (Tüfekçi, 2020: 227). 2020 yılından Dağlık-Karabağ sebebiyle Ermenistan ve Azerbaycan sınırında yaşanan çatışmalarda Türkiye açık bir şekilde Azerbaycan'ı desteklemiştir. Bu duruma Ermenistan ve Fransa büyük tepki göstermiş ABD ve Rusya ise üçüncü tarafların karışmaması konusunda uyarıda bulunmuştur. Rusya Devlet Başkanı Putin ateşkes görüşmeleri için arabuluculuk yaparken Türkiye ile de sürekli iletişim kurmuştur. 10 Kasım'da yapılan ateşkes anlaşması sonrasında bölgeye gidecek Rus askerlerine ek olarak Türk askerlerinin de destek vereceği açıklanmıştır (BIA, 2020).

Ermenistan-Gürcistan arasında diplomatik ilişki 17 Temmuz 1992 yılında kurulmuştur. Söylemsel olarak iki ülke arasında dostluk ilişkisinin olduğu taraflarca dile getirilmiştir. Ermenistan için Gürcistan ile iyi ilişkilere sahip olması büyük önem taşımaktadır. Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile diplomatik ilişkilere sahip olmaması, Hazar ve Karadeniz'e sınırının olmaması dış bağlantı noktasında Gürcistan'ı önemli bir koridor haline getirmektedir. Tüm bu önemine rağmen iki ülke arasında açıkça dile getirilmemiş sorunlar mevcuttur. Gürcistan'ın Samtskhe-Cevaheti bölgesinde bulunan Ermeni azınlık ayrılıkçı hareketlerde bulunmaktadır. Gürcistan'da bu durumdan rahatsız olmaktadır. İki ülke arasında problem olan bir diğer mesele ise kiliselerin durumudur. Ermenistan ve Gürcistan'da bulunan tarihi kiliselerin Apostolik Kilisesine mi yoksa Ortodoks Kilisesine mi ait olduğu anlaşmazlık yaratmaktadır. Yaşanan bu problemler dışında 2020 yılında meydana gelen Dağlık-Karabağ meselesinde herhangi bir tarafa destek olmamış, arabuluculuk yapabileceği konusunda Azerbaycan ve Ermenistan'a teklifte bulunmuştur (Seskuria, 2020). Gürcistan'da bulunan Ermeni sayısının yüksek olması,

Rusya ile ilişkilerinin kötü olması gibi sebepler nedeniyle Gürcistan çatışmada taraf olmamayı tercih etmiştir.

Sonuç

Ermenistan için 2020 yılı ekonomik ve siyasal anlamda kayıplarla dolu bir yıl olmuştur. Ekonomik anlamda büyümeyi planlarken Covid-19 salgını nedeniyle küçülme yaşaması, Dağlık-Karabağ meselesinde çatışmaların bitmesini beklerken Dağlık-Karabağ'ın önemli bir bölümünü kaybetmesi ülke içinde karışıklıkların çıkmasını tetiklemiştir. Ermenistan, yarı başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçerek siyasal bir dönüşüm yaşamıştır. Bu siyasal dönüşüm öncesi ve sonrasında yönetimde bulunan liderlerin çatışması iç politikada öncelik verilmesi gereken meseleleri arka plana itmiştir. Demokrasinin ve hukukun geliştirilmesi, yolsuzlukların ortadan kaldırılması, ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi daha önem arz eden meseleler yerine anayasa değiştirilmeye çalışılmıştır. Ermenistan'da Başkan veya Cumhurbaşkanı olan her lider yönetimde bulunduğu sürede anayasayı değiştirme çabası içine girmiştir.

2018 yılında başlayan Kadife Devrim sonucunda yönetimi devralan Paşinyan, 2008 yılında yaşananların sorumlusu olarak gördüğü Robert Koçaryan'ın yargılanmasını istemiştir. Bu yargılamalar sonucunda Koçaryan'ın serbest kalması üzerine Paşinyan halkın sokaklara çıkıp gösteri yapmasını istemiş, Anayasa Mahkemesi üyelerini suçlamış ve bu üyelerin görevden alınması için iç politikayı meşgul edecek yeni bir gündem maddesi oluşturmuştur. Paşinyan, Anayasa Mahkemesi üyelerinin görevden alınması için referandum yapılmasını istemiş fakat Covid-19 salgını nedeniyle 5 Nisan'da yapılması planlanan referandum önce ertelenmiş ardından iptal edilmiştir. Paşinyan meclisten çıkardığı kararla üç üyenin görevden alınmasını gerçekleştirmiştir.

İç politikada referandum ve salgın meseleleri ile uğraşan Ermenistan dış politikada Azerbaycan ile doğrudan Ermenistan sınırında başlayan çatışmalar ile uğraşmıştır. Temmuz ayında parça parça gelişen çatışmalar 27 Eylül’de yoğunlaşmış ve 9 Kasım gecesine kadar sürmüştür. Paşinyan’ın gelişi ile bozulan Rusya-Ermenistan ilişkileri dolayısıyla uluslararası ortamda gerekli desteği bulamayan Ermenistan 1992’den beri elinde bulundurduğu toprakların bir kısmını kaybetmiştir. Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan çatışmalara uluslararası ortamda genel olarak ateşkes yapılması yönünde çağrıda bulunulmuş, Rusya ve Türkiye dışında aktif katılan bir taraf olmamıştır. 10 Kasım’da imzalanan Ateşkes Anlaşması sonucunda Ermenistan’da bir süre iç karışıklıklar yaşanmış, büyük protesto gösterileri yapılmıştır. Toprak kaybının sorumlusu olarak kabul edilen Paşinyan’ın istifa etmesi birçok kesim tarafından talep edilmiştir. Paşinyan istifa etmemiş, seçimle geldiğini ve seçimle gideceğini açıklamıştır.

Kaynakça

- Agencefrance. (2020, Ekim 22). *The Economic Cost of the Karabakh Conflict*.
<https://www.rappler.com/business/economic-cost-nagorno-karabakh-conflict-azerbaijan-armenia>
- Aljazeera. (2020, Eylül 29). *Azerbaijan-Armenia clashes over Nagorno-Karabakh escalate: Live | Asia News | Al Jazeera*.
<https://www.aljazeera.com/news/2020/9/29/nagorno-karabakh-battles-continue-for-third-consecutive-day-live>
- Aras, İ. (2017). Avrupa Birliği’nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü. *AVRASYA ETÜDLERİ*, 1(57), 95–122.
<http://teas.eu/tr/news-van-rompuy-azerbaijan-very-armenpress>
- Armenpress. (2020, Ekim 30). *USA suggests Scandinavian peacekeepers should be deployed in Nagorno Karabakh | ARMENPRESS Armenian News Agency*.
<https://armenpress.am/eng/news/1033383.html>

- Asbarez. (2015, Kasım 9). *No Conflict in Armenia's Work with NATO and CSTO Membership, Says NATO Representative* | Asbarez.com. http://asbarez.com/141614/no-conflict-in-armenias-work-with-nato-and-csto-membership-says-nato-representative/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+Asbarez+%28Asbarez+News%29
- Asbarez. (2020, Şubat 7). *Meghri Checkpoint at Armenia-Iran Border to be Renovated - Armenian National Committee of America*. <https://anca.org/meghri-checkpoint-at-armenia-iran-border-to-be-renovated/>
- AVİM. (2020, Temmuz 6). *ERMENİSTAN'DA ANAYASA KRİZİ*. Avrasya İncelemeleri Merkezi . <https://avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENISTAN-DA-ANAYASA-KRIZI>
- Azatutyun. (2020, Eylül 29). *Russia Warns Against Third-Party Involvement In Karabakh War*. <https://www.azatutyun.am/a/30864808.html>
- Baghdasaryan, V. (2018, Nisan 18). *Thousands protest in Armenian capital as Sargsyan approved as PM - EURACTIV.com*. <https://www.euractiv.com/section/armenia/news/thousands-protest-in-armenian-capital-as-sargsyan-approved-as-pm/>
- Baghdasaryan, V. (2020, Kasım 11). *"Nikol is a traitor": Armenia PM refuses to yield to opposition after Nagorno-Karabakh deal | World news | The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/11/nikol-is-a-traitor-armenia-pm-refuses-to-yield-to-opposition-after-nagorno-karabakh-deal>
- Bayram, M. (2016). Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması: Cumhurbaşkanlığı Dönemleri Bağlamında Bir Analiz Mürsel Bayram. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3(2), 69-74.

- BBCNews. (2020, Aralık 3). *Nagorno-Karabakh conflict killed 5,000 soldiers* - BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-55174211>
- BIA. (2020, Aralık 30). *Karabakh: Turkey sends general, troops to monitor truce* - english. <https://bianet.org/english/world/236835-karabakh-turkey-sends-general-troops-to-monitor-truce>
- Biden, J. (2020, Ekim 13). *Joe Biden for President: Official Campaign Website Nagorno-Karabakh - Statement by Vice President Joe Biden* |. <https://joebiden.com/2020/10/13/nagorno-karabakh-statement-by-vice-president-joe-biden/>
- Brussels, E. K. (2013). *The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation European Movement.*
- Dailysabah. (2020, Ağustos 10). *NATO not taking sides in Nagorno-Karabakh conflict, Stoltenberg tells Armenia's Sarkissian* | Daily Sabah. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/nato-not-taking-sides-in-nagorno-karabakh-conflict-stoltenberg-tells-armenias-sarkissian>
- Dilaver, T. (2018). *BATI İLE RUSYA ARASINDA ERMENİSTAN'IN REELPOLİTİK ARAYIŞI.* Avrasya İncelemeleri Merkezi . <https://avim.org.tr/tr/Analiz/BATI-ILE-RUSYA-ARASINDA-ERMENİSTAN-IN-REELPOLİTİK-ARAYIŞI>
- Doğan, M. S. (2018). *Dağlık Karabağ Çatışması Ana Hatları - Diplomatik Strateji.* <https://www.diplomatikstrateji.com/daglik-karabag/>
- Doğru, A. (2015). Nationalism and Democratization Process in Armenia: Impacts of the Nagorno-Karabakh Issue Ermenistan'da Milliyetçilik ve Demokratikleşme Süreci: Dağlık Karabağ Meselesinin Etkisi. *Akademik Bakış* , 8(16). <http://www.merriam-webster.com/>.
- Elliott, R. (2020, Temmuz 8). *European Union redoubles post-COVID-19 recovery assistance to Armenia.* <https://armenianweekly.com/2020/07/08/european->

- union-redoubles-post-covid-19-recovery-assistance-to-armenia/
- Euronews. (2016, Nisan 5). *Dates and facts around Nagorno-Karabakh's 30-year long conflict* | Euronews. <https://www.euronews.com/2016/04/05/key-dates-and-facts-to-understand-nagorno-karabakh-s-40-year-long-conflict>
- Galitsky, A. (2020, Temmuz 15). *Azerbaijan Attacks Armenia Under the Cover of the Global Pandemic*. Armenian National Committee of America. <https://www.globenewswire.com/news-release/2020/07/15/2062845/0/en/Azerbaijan-Attacks-Armenia-Under-the-Cover-of-the-Global-Pandemic.html>
- Gökçe, M. (2011). YUKARI KARABAĞ SORUNU VE TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *Turkish Studies*, 6(1). <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=1972>
- Heil, A. (2020, Temmuz 17). *Idle Threat? Azerbaijan's Hint At Missile Strike On Armenian Nuclear Plant Increases Tensions*. <https://www.rferl.org/a/idle-threat-azerbaijani-hint-at-missile-strike-on-armenian-nuclear-plant-increases-tensions/30733672.html>
- Hetq. (2020, Haziran 30). *Armenia: 3 Opposition Parties Condemn Government's Move to Modify Constitutional Court*. <https://hetq.am/en/article/118885>
- ICG. (2020). *Getting from Ceasefire to Peace in Nagorno-Karabakh*. [https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Getting from Ceasefire to Peace in Nagorno-Karabakh _ Crisis Group.pdf](https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Getting%20from%20Ceasefire%20to%20Peace%20in%20Nagorno-Karabakh_Crisis%20Group.pdf)
- IMF. (2020a). *Policy Responses to COVID19*. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>
- IMF. (2020b, Kasım 18). *IMF Reaches Staff-Level Agreement on Third Review for Armenia's Stand-By Arrangement*. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/11/18/pr2>

0345-armenia-imf-reaches-staff-level-agreement-on-third-review-for-sba

- Irish, J., & Rose, M. (2020, Ekim 1). *France accuses Turkey of sending Syrian jihadists to Nagorno-Karabakh* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-putin-macron/france-accuses-turkey-of-sending-syrian-mercenaries-to-nagorno-karabakh-idUSKBN26L3SB>
- Kazaryan, A. M., Edwin, B., Darzi, A., Tamamyan, G. N., Sahakyan, M. A., Aghayan, D. L., Fretland, Å. A., Yaqub, S., Gayet, B., & Against The War collaborators, D. (2020). War in The Time of COVID-19: Humanitarian Catastrophe in Nagorno-Karabakh and Armenia. *The Lancet Global Health*. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(20\)30510-6](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30510-6)
- Kılavuz, İ. T. (2017). Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği. *AVRASYA ETÜDLERİ*.
- Kılıç A. (2018). ERMENİ ARAŞTIRMALARI. *Ermeni Araştırmaları*, 59, 11–36. www.avim.org.tr
- Kılıç A. (2020). *ERMENİ ARAŞTIRMALARI*. 67. www.avim.org.tr
- Kıyak, F. (2019). *PROBLEMS OF DEMOCRATIZATION IN ARMENIA (1991-2019)* [MIDDLE EAST TECHNICAL UNIVERSITY]. <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12624769/index.pdf>
- Koç, H., & Tarcan, B. H. (2020). *JOURNAL OF INTERNATIONAL BANKING ECO NOMY AND MANAG EMENT STUDIES 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ERMENİSTAN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ*. 3(2), 87–116.
- Lanskoy, M., & Suthers, E. (2019). Armenia's VelVet reVolution. *Journal of Democracy*, 30(2), 85–99. <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2019/04/Armenias-Velvet-Revolution-Lanskoy-Suthers.pdf>
- Massispost. (2020a, Şubat 10). *Armenia and Jordan Sign Cooperation Memorandum* • *MassisPost*. <https://massispost.com/2020/02/armenia-and-jordan-sign-cooperation-memorandum/>
- Massispost. (2020b, Mayıs 19). *Putin Rejects Armenian*

- Demands Over Russian Gas Pricing* • MassisPost. <https://massispost.com/2020/05/putin-rejects-armenian-demands-over-russian-gas-pricing/>
- Massispost. (2020c, Temmuz 8). *European Court Rejects Injunction Sought By Ousted Armenian Judges* • MassisPost. <https://massispost.com/2020/07/echr-rejected-to-apply-interim-measure-requested-by-former-members-of-the-ra-constitutional-court/>
- Massispost. (2020d, Ağustos 16). *Armenia Spends Over \$300 Million On Pandemic Relief Programs* • MassisPost. <https://massispost.com/2020/08/armenia-spends-over-300-million-on-pandemic-relief-programs/>
- Massispost. (2020e, Ekim 6). *Russia and Syria Confirm Participation of Jhadist Mercenaries in Karabakh War* • MassisPost. <https://massispost.com/2020/10/russia-and-syria-confirm-participation-of-jhadist-mercenaries-in-karabakh-war/>
- Massispost. (2020f, Ekim 9). *Aliyev Admits Presence of Turkish F-16s in Azerbaijan* • MassisPost. <https://massispost.com/2020/10/aliyev-admits-presence-of-turkish-f-16s-in-azerbaijan/>
- Spectator, M (2020, Haziran 18). *Pashinyan Calls for New Constitution - The Armenian Mirror-Spectator*. <https://mirrorspectator.com/2020/06/18/pashinyan-calls-for-new-constitution/>
- Mushvig, M. (2020, Aralık 6). *Armenia's Military Equipment Loss in Recent Karabakh War Stands at \$4 Billion, Exceeding State Budget - Caspian News*. <https://caspiannews.com/news-detail/armenias-military-equipment-loss-in-recent-karabakh-war-stands-at-4-billion-exceeding-state-budget-2020-12-6-0/>
- Nalbandyan, N. (2020, Haziran 30). *Parliament Passes More Amendments On Constitutional Court*. <https://www.azatutyun.am/a/30699018.html>
- NATO, (2020, Ekim 21). *Relations with Armenia*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48893.htm

- Özdaşlı, E. (2016). Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde Avrupa Birliği-Ermenistan İlişkileri. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 135-146. <http://iibfdergi.aksaray.edu.tr>
- Özyılmaz, E. V. (2013). GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DAĞLIK KARABAĞ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 191-208.
- Rehimov, R. (2020, Temmuz 12). *3 Azerbaijani troops martyred in clash with Armenia*. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/3-azerbaijani-troops-martyred-in-clash-with-armenia/1907894>
- Rusheva, V. (2019, Şubat 1). *Nagorno-Karabakh resolution could bring economic gains to Armenia and Azerbaijan | New Europe*. <https://www.neweurope.eu/article/nagorno-karabakh-resolution-could-bring-economic-gains-to-armenia-and-azerbaijan/>
- Sandford, A. (2018, Nisan 23). *How 11 days of protests brought down Armenia's leader Serzh Sargsyan | Euronews*. <https://www.euronews.com/2018/04/23/how-11-days-of-protests-brought-down-armenia-s-leader-serzh-sargsyan>
- Sargsyan, L., & Manougian, H. (2020, Şubat 4). *The Armenian Government's Plan to Change the Constitution*. <https://www.evnreport.com/politics/the-armenian-government-s-plan-to-change-the-constitution>
- Seddon, M. (2018, Mayıs 8). *Armenia's Everyman on Brink of Election Victory | Financial Times*. <https://www.ft.com/content/13f1cb54-51f4-11e8-b3ee-41e0209208ec>
- Shahnazarian, N. & Khachaturova, A. (2020). Nagorno-Karabakh between Turkey's Scylla and Russia's Charybdis. *PONARS Eurasia*. 680, 1-6.
- Seskuria, N. (2020, Ekim 29). *The Nagorno-Karabakh Conflict and the Challenge for Georgia | RUSI*. <https://rusi.org/commentary/nagorno-karabakh-conflict-and-challenge-georgia>

- Societegenerale. (2020, Ekim). *Country risk of Armenia: Economy*. <https://import-export.societegenerale.fr/en/country/armenia/economy-country-risk>
- Sofuoğlu, M. (2020, Eylül 28). *What's Iran's role in the Armenia-Azerbaijan clash?* <https://www.trtworld.com/magazine/what-s-iran-s-role-in-the-armenia-azerbaijan-clash-40114>
- Tabak, H. ve Tüfekçi, Ö. (2017). "Turkey-Azerbaijan relations after 15 July: Expectations, Solidarity and Cooperation", *Caucasus International*, 7(2), ss. 83-96.
- Tehrantimes. (2020). *Iran, Armenia Agree to Expand Long-term Energy Cooperation* • *MassisPost*. <https://massispost.com/2020/12/iran-armenia-agree-to-expand-long-term-energy-cooperation/>
- The WorldBank. (2020, Ocak). *Armenia Overview*. The WorldBank. <https://www.worldbank.org/en/country/armenia/overview>
- Trevithick, J. (2020, Ekim 26). *Turkey's Forward Deployed F-16s In Azerbaijan Have Moved To A New Base*. <https://www.thedrive.com/the-war-zone/37278/turkeys-forward-deployed-f-16s-in-azerbaijan-have-moved-to-a-different-airport>
- Tuncel, T. K. (2018, Mayıs 16). "KADİFE DEVRİM" SONRASINDA ERMENİSTAN'DA SİYASET. <https://avim.org.tr/tr/Analiz/KADIFE-DEVIRIM-SONRASINDA-ERMENISTAN-DA-SIYASET>
- Tüfekçi, Ö. (2020). "Turkey's Relations with Russia, Central Asian and the Caucasus States". *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 216-243.
- Tüfekçi, Ö. ve Birinci, E. (2020). "Russian Foreign Policy". *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 62-91.

- Usembassy. (2019, Nisan 22). *USAID Launches - New Economic Opportunities Program*. <https://am.usembassy.gov/new-economic-opportunities/>
- World, N. (2021, Ocak). *Nuclear Power in Armenia - World Nuclear Association*. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/armenia.aspx>

BATI İLE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE GÜRCİSTAN: 2020

Hasan Yılmaz

[Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Gürcistan, Hazar havzasını en kolay ve kısa yoldan Karadeniz'e bağlayan Bakü-Gence-Tiflis-Gori-Kutaisi-Poti boyunca uzanan vadinin Karadeniz'e açılan kapısıdır. Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın sınırlarının açık olma ihtimalinde bile Küçük Kafkas Dağları nedeniyle Ermenistan sadece bir alternatif olarak kalmaktadır.

Tam bir Avrasya geçiş ülkesi olan Gürcistan'ın komşuları için stratejik önemi vardır. Ermenistan'ın Rusya ve Karadeniz ile olan bağlantısı, Azerbaycan'ın Karadeniz ve Türkiye bağlantısı, Türkiye'yi Azerbaycan üzerinden Türkistan'a bağlayan güzergâhın kapısıdır. Bu yönüyle Gürcistan'ın istikrarı komşusu olan ülkeler için vazgeçilmezdir. Hazar denizi kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa ve Akdeniz'e aktarıldığı bağlantının Kafkasya'daki kapısıdır. Bu açıdan küresel ve bölgesel güçler için önemli bir rekabet alanıdır. Gürcistan, eğer hayata geçirilebilirse, ekonomik getirisi ve jeopolitik kaldıraç etkisi yüksek olacak Anaklia derin deniz limanı vasıtasıyla coğrafyasının jeopolitik değerini daha da artırmış olacaktır (Avdaliani, 2020).

Gürcistan idari açıdan iki adet özerk cumhuriyet (Abhazya ve Acarya) ve dokuz adet idari bölge ve bir adet bölge statüsüne sahip şehirden (Tiflis) oluşmaktadır. Ayrıca idari bölgelere bağlı belediyelerce yönetilen 12 adet şehir ve 64 adet ilçe (rayon)

bulunmaktadır. Güney Osetya'nın kendine has idari bir yapısı bulunmamakta, Şida Kartli bölgesinin kuzey yarısını ve komşu bölgelerden küçük kısımları kapsamaktadır (Gov't of Georgia, y.y.).

2020 Aralık ayı itibarıyla yaklaşık 4 milyon nüfusa sahip Gürcistan'da bu nüfusun %86.8'i Gürcü, %6.3'ü Türk (Azeri), % 4.5'i Ermeni'dir. En kalabalık yaş grubu %40.59 ile 25-54 arası yaş grubudur. Nüfusun %59.5'i şehirlerde yaşamaktadır ve %99.4'nün okuryazarlığı bulunmaktadır (CIA, 2020). Ortalama yaşam süresinin 73.4 yıl olduğu nüfusun yaklaşık %16.3'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (BTI, 2020).

Müteakip bölümlerde iç gelişmeler, dış, güvenlik ve savunma politikaları ve, ekonomi ve kalkınma konularında Gürcistan'ın yakın dönem çerçeve gelişmelerinin üzerine 2020 yılında neler inşa ettiği ele alınacak ve sonuç bölümünde gelişmeler ana hatlarıyla özetlenecektir.

İç Gelişmeler

Siyasi durum:

Gürcistan'ın yarı başkanlık olan hükümet sistemi 2010 yılından itibaren parlamenter sisteme geçiş sürecindedir (ODIHR LEOM, 2020: 2). Parlamento seçimleri dört senede bir yapılmaktadır. Cumhurbaşkanı beş senede bir halk tarafından direkt seçilmekteyken, 2017 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile 2024 yılından itibaren geçerli olmak üzere 300 üyeli bir seçici kurul tarafından seçilmesi düzenlemiştir. Halkoyuyla seçilen son Cumhurbaşkanı Zurabişvili'nin görev süresi altı sene olarak düzenlenmiştir (CIA, 2020).

Gürcistan'ın en zengin kişisi olan Bidzina Ivanişvili iktidardaki Gürcü Hayali-Demokratik Gürcistan Partisinin (GHP) lideridir. Ancak hükümet veya kabinede hiçbir resmi görev almamakla birlikte ülkeyi perde arkasında yönettiği muhalefet tarafından

sıkça dile getirilmektedir. Geçen yedi senede başbakanlığın partisinde dört kez el değiştirmesi (CIA, 2020) muhalif kesimin iddiasını doğrular niteliktedir.

Ivanişvili'nin 2012'de iktidara gelmesi Gürcistan'ın iç siyasetinde bir kırılma noktası olmuştur denilebilir. 2013 yılındaki seçimlerde Saakaşvili'nin seçimi kaybederek ülkeden kaçmasından bu yana, Gürcistan'da mutlak-Rusya karşıtı bir hükümet bulunmamaktadır.

Muhalefet, iktidarın batı yanlısı politikalarının değişmeyeceğine ilişkin açıklamaların samimiyetinden şüphe etmektedir. Ivanişvili'yi ülkenin Batı yanlı politikalarına ihanet etmekle suçlamaktadır. Bu iddiaların karşısında iktidar temsilcileri Saakaşvili'nin, ana muhalefetin ve taşeronlarının kargaşa çıkarmaya çalıştığını iddia ederek, istikrar bozulmadığı sürece ülkenin Batı yanlısı politikaları ile Türkiye ile dostluğuna bir zarar gelmeyeceğini ifade etmektedir (Gogia, 2020).

Saakaşvili halen ana muhalefet partisi Birleşik Ulusal Hareket Partisinin onursal başkanıdır. 2015 yılında Ukrayna vatandaşlığını alarak Odesa valiliğine atanan Saakaşvili'nin Gürcistan vatandaşlığı, çifte vatandaşlığın yasadışılığı gerekçe gösterilerek, düşürülmüştür. Hüküm giyme korkusuyla kaçmış olan Saakaşvili, görevi kötüye kullanmak suçundan altı yıl ve bir Gürcü bankerin cinayetine ilişkin delil karartmak suçundan üç yıl غيابında ceza almıştır (RFE/RL's Georgian Service, 2018).

2018 yılında yapılan Anayasa reformu neticesinde 77'si parti listesi ve 73'ü çoğunluk seçimi bölgesi şeklinde parlamento seçim sistemi 2024'ten itibaren tamamen parti listeleriyle tam orantılı temsile olanak sağlayacak şekilde düzenlenmiştir (Welt, 2020). Haziran 2019'da bir Rus milletvekilinin meclis başkanı koltuğundan Gürcistan parlamentosuna konuşma yapması üzerine halkın parlamentonun çevresinde protestoya başlaması bir süre sonra polisle çatışmaya dönüşmüş ve toplam 240 kişi

yaralanmıştır (Antidze, 2020f). Bu olaylı protestodan sonra hükümetin istifasını ve karma sistem yerine tam orantılı temsil sistemi altında erken seçime gidilmesini talep eden gösteriler devam etmiştir. Baskı üzerine GHP 2020 seçimleri öncesinde tam orantılı temsil sistemine geçileceği sözünü vermiş, 93 milletvekili ile anayasal değişiklik sürecini başlatmıştır. Ancak parlamentoda Kasım 2019'daki oylamada bunun için gereken üçte ikilik çoğunluğa, iktidar partisinin çoğunluk sistemi bölgelerinden seçilen milletvekillerinin vazgeçmeleri üzerine, ulaşılamamış ve değişiklik parlamentodan geçmemiştir (ODIHR LEOM, 2020: 4). Bu gelişme üzerine GHP muhalefetten seçimleri manipüle etmekte olduğu yönünde giderek artan eleştiriyeye maruz kalmıştır (Eckert, 2019).

31 Ekim 2020 seçimleri:

Muhalefet, daha 2020 Şubat ayında Ekim seçimlerinde hile yapılacağını ve oligark İvanişvili'nin tam temsili engelleyerek, tüm isteklerini kolayca yasama sürecinden geçirecek, Rusya'daki gibi uyumlu bir parlamento yaratmaya çalıştığını iddia etmiştir. Bu durumun Gürcistan'ı tekrar Moskova İmparatorluğunun kucağına atacağını, ülkenin kaderine yönelik bu durumu önlemek için seçimlerde ortak güç oluşturarak GHP'yi yenmek için birleşeceklerini açıklamışlardır (Gogia, 2020).

İktidar partisinin sözünü tutmaması üzerine ortaya çıkan bu gerginliği azaltmak üzere ülkedeki yabancı diplomatik misyonlar devreye girmiştir. ABD, AB ve Avrupa Konseyi diplomatik misyonlarının arabuluculuğu ile yürütülen müzakereler neticesinde 08 Mart 2020 tarihinde sandalyelerde orantılı temsil miktarının artırıldığı karma bir sistem üzerinde mutabık kalınabilmiştir (*Georgian government...*, 2020). İmzalanan mutabakat muhtırası ile 150 sandalyeden 120'sinin parti listelerinden 30'unun da çoğunluk bölgelerinden (iki türlü) seçilmesi, %5'lik seçim barajının %1'e düşürülerek daha

çok partinin parlamentoda temsil edilmesi üzerinde anlaşılmıştır (Agenda.Ge, 2020g).

Muhalefetin seçime ilişkin gündemde tuttuğu bir başka konu ise muhalif liderlerin yargı aracılığıyla etkisiz hale getirilmeye çalışılmasıdır. Seçim öncesinde Gigi Ugulava, İrakliy Okuraşvili, Nika Meliya, Giga Bokeriye ve Nika Gvaramiya gibi isimlerin çeşitli iddialarla yürütülen yargı süreçleri devam etmiştir (Gogia, 2020). Bunlardan Gigi Ugulava (Avrupalı Gürcistan Partisi lideri), 2005-2013 yılları arasında Tiflis Belediye Başkanlığı görevindeyken yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle, Gürcistan Yüksek Mahkemesi tarafından 10 Şubat 2020 tarihinde 38 ay hapse mahkûm edilmiştir. Bu Ugulava'nın 2015 yılından beri aynı suçtan aldığı üçüncü ceza olmuştur (Antidze, 2020a). Bu olayı, AB, ülkenin siyasi kutuplaşmasına son verme gayretlerine ilişkin diyaloga müsaade etmeyen bir adım olarak değerlendirmiştir. ABD kongre ve senato üyeleri ise Gürcistan hükümetine gönderdikleri mektupta, seçim dönemi olması nedeniyle mahkeme kararının zamanı ve bağlamını manidar bulduklarını belirtmişler, muhalefetle başarılı diyalog için siyasi etkiden uzak bağımsız ve şeffaf bir yargının gerekliliğine vurgu yapmışlardır (Antidze, 2020a).

20 Haziran 2020 günü, bir yıl önceki Kremlin karşıtı gösterilerin sertçe dağıtılmasını protesto etmek maksadıyla binlerce insan başkent Tiflis'in merkezinde toplanmıştır. 2019 Haziran ayındaki olaylardan dolayı görme kaybı yaşayan 18 yaşındaki bir genç, bu seneki protestoda, kendisini vuranların halen cezalandırılmadığını belirtmiştir. Protestocular, Gürcistan'dan fiilen kopan Güney Osetya ve Abhazya'yı işaret ederek, "işgale karşı hep beraber" ve hükümete karşı da "seçimde görüşeceğiz" sloganları atmışlardır (Antidze, 2020f).

31 Ekim 2020 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde GHP 90 milletvekili çıkararak tek başına hükümeti kurmayı garantilemiştir. Birleşik Ulusal Hareketi Partisinin

öncülüğündeki ‘Birleşik Ulusal Hareketi-Birleşik Muhalefet’ seçim bloğu 36, Giorgi Vaşadza-Agmaşenebeli Stratejisi seçim bloğu 4, Avrupalı Gürcistan Partisi 5, Vatansaverler İttifakı Partisi 4, Gürcistan İşçi Partisi 1, Aleko Elisaşvili-Vatandaşlar Partisi 2, Kozalak Partisi 4 ve Lelo Partisi 4 sandalye kazanmışlardır (*Gürcistan’da 31 Ekim...*, 2020). Seçimi kazanan GHP’nin yeni kabinesi 18 Aralık 2020 tarihinde parlamentoda oylanarak göreve başlamıştır (*Georgian Parliament...*, 2020).

AGİT, NATO Parlamenter Assemblesi ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumların gözlemcileri tarafından seçimlerin sakin ve rekabetçi bir havada geçtiği, temel özgürlüklere genel olarak saygı gösterildiği teyit edilmiştir. Ancak yine de seçim için devlet kaynaklarının kullanılmasının getirdiği haksız rekabet ortamı, seçmenlere baskı yapıldığı iddiaları, seçim komisyonlarında iktidar partisi üyelerinin hakimiyeti, siyasi çizgilere göre kutuplaşmış medya ortamının varlığı gibi hususlar seçim sürecine ilişkin güvenilirliği zedeleyen faktörler olarak listelenmiştir (OSCE, 2020). Ayrıca, Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün seçim dönemine ilişkin bir diğer raporunda da, vatandaşa yönelik şiddet vakalarının çoğunun çözümlenmediği, yargının muhalefeti yıpratmaya yönelik kullanıldığı, Gürcistan özel birimlerinin muhalefeti itibarsızlaştırmak için gizli ses kaydı yaptığı, devlet parasıyla yapılan projelerin ve devlet memurlarının seçime yönelik kullanıldığı belirtilmektedir (TI Georgia, 2020).

Seçim sonrasında siyasi durum:

GHP’yi oy satın almak ve seçmenleri tehdit etmek (*Gürcistan’da seçim...*, 2020), bu sayede Rusya’daki gibi paraya ve güce dayalı bir siyaset ortamı yaratmak ve Batı’dan gelen Anaklia derin su limanı gibi yatırım projelerini engelleyerek özgürlüklere yönelik gelişmeleri aşındırmakla (Agenda.Ge, 2020h) suçlayan muhalefet, 3 Kasım 2020 tarihinde bir ortak bildiri imzalayarak seçim sonuçlarının iptal edilmesini, erken seçim düzenlenmesini ve seçim komisyonu başkanının

görevden alınmasını istemiştir (*Gürcistan'da muhalefetten...*, 2020).

ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'nun, özellikle seçim sonrası oluşan gergin ortamda ABD'nin Gürcistan'a desteğini göstermek adına, 17-18 Kasım 2020 tarihinde Tiflis'i ziyareti esnasında (Agenda.Ge, 2020i), yaptığı çağrı üzerine parlamentoya girmeye hak kazanmış sekiz muhalefet partisi sokak gösterilerini sonlandırmaya karar vermiştir. Ancak kararlarında belirttikleri gibi mecliste görev almayı boykota devam etmişler, merkezi seçim kuruluna güvenmedikleri için 17 seçim bölgesindeki ikinci tur seçimlere katılmamışlardır (Agenda.Ge, 2020h).

ABD Dışişleri Bakanlığınca yapılan açıklamada önceki seçimlere oranla bu seçimin daha rekabetçi, daha az nefret söylemli ve daha az saldırgan bir seçim öncesi döneme sahip olduğu belirtilerek, resmi sonuçların yerel gözlemcilerin kayıtlarına çok yakın seyrettiğini ve iddia edilen kusurlara ilişkin bu ülkenin kurumlarının çalıştırılmasının gerektiği vurgulanmıştır (Agenda.Ge, 2020j).

Gerginliği azaltmak için diplomatlar tekrar devreye girmiş (Agenda.Ge, 2020k) fakat 2020 Aralık ayı sonu itibarıyla yapılmış toplam beş tur müzakereden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Arabuluculuk yapan büyükelçiler muhalefet tarafından hükümet yanlısı olmakla ve GHP'nin çıkarlarını tatmin etmekle suçlanmaya başlamışlardır (Dumbadze, 2020a).

Şu ana kadar 60 muhalif milletvekilinin 55'i statülerinin askıya alınması için parlamentoya başvurmuş ve parlamento 11'inci dönemine muhalefet partileri olmadan başlamıştır (Agenda.Ge, 2020o). GHP boykot eden partilere yönelik bir yasa tasarısı geçirmiştir. Tasarıya göre, parlamentoya 'katılmayan' partilere devlet bütçesinden bir sene boyunca kaynak verilmemesi ve göreve başlamayan milletvekillerinin maaş alamamaları, istifa edenlerin bir daha seçime girmek için kayıt yaptırılmamaları ve

televizyonlardan seçim için serbest zaman kullanamamaları öngörülmüştür (Dumbadze, 2020b). Kamu ombudsmanı geçirilen bu yasayı siyasi partilerin Gürcü hukuku altındaki haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle kınamış (Civil.ge, 2020c), ABD büyükelçisi başta olmak üzere önde gelen diplomatik misyonlar ise bu yasanın tekrar değerlendirmeye alınmasını umduklarını belirtmişlerdir (Civil.ge, 2020b).

Gelen bu eleştiriler üzerine GHP bu konuda yumuşamış ve yasayı incelemesi için Avrupa Konseyi'nin Venedik Komisyonuna¹ ve / veya AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisine (ODIHR) göndererek onlardan gelecek gözden geçirmeye kadar yasayı tartışmamayı ve ikinci oylamaya sunmamayı teklif etmiştir (DF Watch, 2020b).

Siyasi partilere ilişkin bir diğer krizin ise parlamentonun bahar oturumunda gündeme getirilmesi planlanan bir yasa tasarısı üzerinden yaşanması beklenmektedir. Bu tasarıda, lideri ülkede ikamet etmeyen siyasi partiye üyeliğin hükümsüz kılınması öngörülmektedir. Böylece Saakaşvili'nin onursal lideri olduğu ana muhalefet partisi UHP'nin siyasete katılması engellenmeye çalışılmaktadır (DF Watch, 2020b).

Abhazya ve Güney Osetya:

12 Ağustos 2008 tarihinde imzalanan ateşkes anlaşmasıyla Cenevre Uluslararası Görüşmeler (GID) mekanizması kurulmuştur. AGİT, AB, BM Cenevre Ofisi (UNOG) eş başkanlığında, Gürcistan, Rusya, ABD, ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya temsilcileri ile eski (savaş öncesi) Abhazya ve Güney Osetya yöneticilerinin katılımıyla senede dört kez toplanan iki paralel çalıştay üzerinden çalışma yapmaktadır.

---

¹ Hukuk yoluyla demokrasi için Avrupa Komisyonu. Yeri vesilesiyle Venedik Komisyonu ismini almıştır. Amacı şu ana konularda üyelerine hukuk tavsiyelerinde bulunmaktır: demokratik kurumlar ve temel haklar; anayasal yargı ve sıradan yargı; seçimler, referandumlar ve siyasi partiler.

Birincisi, işgal edilmiş Abhazya ve Tskhinvali (Güney Osetya) bölgelerinin güvenlik ve istikrarı konularına ve ikincisi de yerlerinden edilmişlerin ve mültecilerin memleketlerine emniyetli ve onurlu dönüşüne yoğunlaşmaktadır (*Geneva International...*, y.y.). Salgın nedeniyle 2020 yılı içerisinde sadece bir görüşme yapılabildiği, 10-11 Aralık 2020 tarihlerinde yapılan 51'inci toplantıda ilk çalıştayda insanların hareket serbestisi üzerine kısıtlamanın insani durumu kötüleştirdiği, salgın döneminde insanların Gürcistan'ın sağlık hizmetlerine erişemediği, Olay Önleme ve Mukabele Mekanizmasının (Incident Prevention and Response Mechanism-IPRM) çatışmanın artmasını önlemede ve bu sayede sahada insanların güvenliğini sağlamakta önemli rol oynadığı, Ergneti'deki (G.Osetya) IPRM'nin görüşmelerine yeniden başladığı, Gali'dekin (Abhazya) de başlamasına çabalanması gerektiği konuları vurgulanmıştır. Yerinden edilmişlere ilişkin çalıştay ise mevcut Abhazya ve Güney Osetya idarelerinin temsilcilerinin toplantıyı terk etmelerinden dolayı yapılamamıştır. Şu ana kadar bir sonuç elde edilemeyen görüşmelerin bir sonraki turunun 23-24 Mart 2021 tarihlerinde yapılması planlanmıştır (GID, 2020).

Abhazya ve Güney Osetya ile olan idari sınırların sıklıkla geçişlere kapatılması buradaki toplumun kamu hizmetlerine zamanında erişim açısından sıkıntılar yaratmaktadır. Okullara ve sağlık hizmetlerine erişim sektöre uğrayabilmektedir. Ayrıca sözde sınırın her iki tarafında ailelerin, akrabaların bölünmüş olduğu da düşünüldüğünde durum daha vahimdir. Eşi ve çocuğu ile Abhazya tarafında olan ancak anne babası ve geçimini yaptığı toprağı karşı tarafta olan bir Gürcü için, tek geçiş yeri olan Enguri köprüsünün kısıtlı olarak geçişe açılması, Gürcistan tarafına geçişlerin negatif Covid testi koşuluna ve 14 gün karantinada kalma kurallarına maruz olması ve köprüünün de genelde sadece tek yönde açılarak dönüş için illegal yollara başvurulmak zorunda kalınması hayatı çekilmez hale getirebilmektedir (DF Watch, 2020a).

Benzer hususlar Tskhinvali bölgesi için de geçerlidir. Buranın idaresi de tek kapı olan Akhagori üzerinden geçişleri özel geçiş kartına bağlayarak eskiden pasaport veya özel geçiş kartı ile sağlanan geçiş esnekliğini sınırlandırma çabası içerisine girmiştir (Agenda.Ge, 2018d).

İşgal edilmiş topraklardaki halkla pozitif bir gündem geliştirerek tedrici olarak barışçıl yollarla buraları kazanmayı hedefleyen Gürcistan, 04 Nisan 2018 yılında parlamentoya sunduğu bir yasa tasarısı ile, tüm batılı aktörlerin büyük takdirini kazanan, 'Daha İyi Bir Geleceğe Doğru Bir Adım' isimli barış girişimini başlatmıştır. Girişim kapsamında işgal altındaki topraklardaki halkın insani, sosyal ve ekonomik yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik; sınırın iki tarafında ticaretin basitleştirilmesini ve desteklenmesini, kaliteli eğitim için ilave fırsatlar sunulmasını ve ülkede veya yurtdışında her seviyede eğitim imkanına erişilmesini, Gürcü vatandaşlarının vizesiz seyahat, serbest ticaret gibi ayrıcalıklarından faydalanılmasını kolaylaştıracak mekanizmalar kurulması öngörülmektedir (Agenda.Ge, 2018a).

Gürcistan Abhazya ve Gürcistan Osetya arasında koşullu da olsa ilişki tesis etmeye yönelik iyi niyet emareleri de bulunmaktadır. Başbakan Gakharia 24 Aralık 2020 tarihinde parlamentoya bu sorunların nasıl çözüleceğine ilişkin vizyonunu sunarken, Gürcistan'ın işgal altındaki topraklara yaklaşımının daha yapısal ve güçlendirilmiş olacağını, tüm kurumların ve paydaşların dahil olduğu kurumlararası çalışılmış yaklaşımın ağırlık kazanacağını, barış inisiyatiflerinin öncelikle vatandaşlarla ve Abhaz ve Osetyalı kardeşlerle güven inşa etmek için devam edeceğini ve uluslararası ortakların bu sürece aktif katılımlarını beklediklerini ifade etmiştir. Abhazya tarafından Gürcistan'la direkt müzakereler yürütmeye hazırlığın ilk sinyalleri ise Aslan Bzhania'nın Abhazya Cumhurbaşkanı olduğu 2020 Ocak ayından itibaren gelmiştir (Khashig, 2020). Bzhania'nın, 21 Aralık 2020'de mecliste eleştiriye maruz kalan, 'dış politika konsepti', GID'de çözümü

ele alınamayacak ortak çıkarlara ilişkin Gürcistan'la çok seviyeli müzakereler için ilave bir formatın oluşturulması ihtimalini kabul etmektedir (JAMnews, 2020c).

Ancak, Gürcistan'da, Saakaşvili'den beri izlenen "Abhazya'yla değil Rusya ile savaştık" tavrı devam ettiği için, Gürcistan, böyle bir girişime hazır görünmemektedir. İvanişvili iktidara geldiğinde önceleri bu tavrı yıkıp orijinal Gürcü-Abhaz çatışması algısına geri dönmek istediye de hem muhalefetten hem de kendi partisinden tepki alınca uğraşmaktan vazgeçmiştir. Çünkü Abhaz'lar da "Rusya geldi bizi kurtardı ve tanıdı, çatışma da sona erdi" tavrı ile müzakereye yanaşmayınca geriye kalan "Rusya ile görüşmek" seçeneği zaten "imkansız" talep etmek olacaktı (Khashig, 2020).

Salgınla mücadele:

Covid-19 salgını ile mücadelede ilk başta çok başarılı olan Gürcistan Eylül ayına kadar toplam hayat kaybını 15'te tutmuştur. Eylül ayında normalleşmeye başlandığından beri vaka ve ölüm sayılarında hızlı artış yaşanmış, baştaki başarı hikayesi maalesef yerini Aralık ayında nüfus/vaka oranında dünya sekizinciliğine bırakmıştır (JAMnews, 2020d).

Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları

Genel durum ve seçimin dış politikaya yansımaları:

Rusya'nın Güney Osetya'yı işgali ile Tiflis'in yaklaşık 50 km kuzeyinde birliklerinin bulunduğu gerçeği, Abhazya'nın işgali ile de Gürcistan'ın hem Karadeniz'de sahilinin daraltıldığı hem de Karadeniz'e çıkışının ve denizdeki haklarının tehdit altında olduğu gerçeği Gürcü siyaset hayatının merkezindedir.

Hibrit savaş tekniklerinde tecrübeli bir Rusya'nın varlığı, Gürcistan'ı iç ve dış siyasette Avrupa ile bütünleşmeyi ve Atlantik ittifakının desteğini garanti altına almayı ana ilke

edinen bir yol izlemeye sevk etmektedir. 2008'den itibaren başlayan bu gayret, 2014'ten sonra AB, ABD ve NATO'nun desteğiyle ivme kazanmıştır. Gürcistan bu doğrultudaki politika ve icraatlarına 2020 yılında da devam etmiştir. Ancak mevcut iktidar partisinin, Saakaşvili'nin mirası olan mutlak-Rusya karşıtı bir siyasetin yerine, Gürcistan'ın bekası için daha dengeli bir siyaset yürütmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Seçim, Batılı diplomatların, öncesinde ve sonrasında tansiyonu düşürmek için soyunduğu arabuluculukla ve Pompeo'nun Tiflis'e gelip muhalefete sokak eylemlerini durdurması için çağrı yapmasıyla uluslararası bir hal kazanmıştır. Muhalefet ile iktidar arasında seçime ilişkin gerilimin devamı, dezenformasyon ve manipülasyon yöntemleriyle Rusya'nın Gürcistan demokrasisinin temellerine zarar vermesine sebep olmuştur. Aşırı Batı yanlısı ve Rusya karşıtı muhalefet, seçim sonuçlarını kabullendiği için Batılı diplomatları iktidar yanlısı olmakla suçlamaya başlamıştır bile. Krizin devamı durumunda, 2008 savaşından sonra olduğu gibi, AB ve NATO ideallerinin toplum tarafından sorgulanma ihtimali vardır. Ayrıca, 2024 seçimlerinde tüm sandalyeler için %1'lik barajın uygulanacak olması hükümeti kurmada veya düşürmede küçük partilerin rolünü belirleyici hale getirebilecektir. Şu an dört sandalye ile yerini bulan Rusya mihverinin gelecekte genişlemesi ve siyaseti felç edecek orana ulaşması ihtimal dışı değildir (Rondeaux, 2020). Bu ve benzeri sebeplerden 31 Ekim seçim sonuçlarının NATO'nun geleceğine yönelik etkiler yarattığı değerlendirilmeleri mevcuttur (Rondeaux, 2020).

Güney Kafkasya politikası:

Güney Kafkasya, Karabağ'ın büyük oranda geri alındığı savaş sonrasında yeni bir sürece girmiştir ve Gürcistan bunun önemli bir parçası olmaya adaydır. Esas olarak 1990'ların sonunda, şu an Sokhumi Üniversitesi Rektörü olan, Profesör Zurab Khonelidze tarafından gündeme getirilmiş "altılı platform" (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Rusya ve

Türkiye) fikri (Ruhadze, 2020) savaştan sonra Erdoğan tarafından önerilmiş, Putin ve Aliyev tarafından kabul edilmiştir (Erdoğan: Karabağ..., 2020). Buna ilişkin açıklamasında Erdoğan'ın "hatta burada Gürcistan da gündeme geldi" vurgulaması Gürcistan'ın rolüne işaret etmektedir. Savaş sonrası Ermenistan-Türkiye ve Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerinin normalleştirilmesi sürecinde, Gürcistan'ın Batı bloku ile yakın ilişkisinden dolayı 'belirleyici' ve Ermenistan'la nispeten istikrarlı ve olumlu ilişkilerinden dolayı da 'yapıcı' bir rol oynama ihtimali bulunmaktadır. Nitekim Gürcistan'dan 'yapıcı role' ilişkin söylem bazında ilk emareler gelmeye başlamıştır. 2020 Gürcistan Büyükelçiler Konferansında konuşan Cumhurbaşkanı Zurabişvili, Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes sağlanması sürecinde aktif arabuluculuk yapamamalarının üzücü olduğunu ancak 'Kafkasya Platformu' girişiminde bu durumu tersine çevirmeleri ve 2021 yılında bu konuya el atmaları gerektiğini belirtmiştir (Zurabişvili'den..., 2020).

Türkiye ile ilişkiler:

Gürcistan'ın yeni parlamentosunun onaylamış olduğu karar tasarısında Türkiye ile olan stratejik iş birliğinin güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır (Kachkachishvili, 2020). Türkiye-Gürcistan ilişkileri özel mahiyete sahiptir ve stratejik ortaklık düzeyindedir. Türkiye Gürcistan'a koşulsuz siyasi destek vermekte ve Gürcistan'ın bir an önce NATO'ya üye yapılması gerektiğini savunmaktadır. İkili ilişkiler 2016 yılında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi toplantıları ile takip edilmektedir. Türkiye ayrıca Kafkasya'da istikrara yönelik girişimleri kapsamında Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan üçlü ve Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan-İran dördümlü mekanizmaları üzerinden de Gürcistan ile ilişkilerini derinleştirmektedir. En son üçlü dışişleri bakanları toplantısı 23 Aralık 2019 tarihinde icra edilmiştir. Gürcistan Türkiye'nin Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, TANAP Doğalgaz Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi jeopolitik projelerinin

ortaklarından biridir. İki ülkenin vatandaşları birbirlerinin ülkelerine kimlik kartları ile seyahat edebilmektedir. Türkiye Gürcistan'ın 2007 yılından beri en büyük ticaret ortağıdır ve en fazla doğrudan yatırım yapan ülkelerden biridir (T.C. D.İ.B., y.y.).

Azerbaycan'la ilişkiler:

Gürcistan'ın komşusu Azerbaycan'la dostane ilişkileri vardır. İki ülke 2020 yılı içerisinde bunun nişanesi olarak çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Azerbaycan Savunma Bakanı Hasanov'un 2020 Ocak ayındaki resmi ziyaretinde iki ülkenin savunma alanında gerçekleştirecekleri iş birliğinin eylem planı imzalanmıştır (Azerbaycan ve Gürcistan..., 2020). Ayrıca, Azerbaycan'ın SOCAR firmasının Gürcistan'a ticari sır olarak saklanan düşük fiyattan 200 milyon m³ doğalgaz satması için 18 Aralık 2020'de bir anlaşma imzalanmıştır (Agenda.Ge, 2020). Azerbaycan'ın Ermenistan'la savaşında Gürcistan iki ülke ile olan pozitif ilişkilerinden dolayı tarafsız kalmıştır.

Ancak iki ülke ilişkilerinde krize varmayan bazı pürüzler de mevcuttur. 1991 yılında bağımsızlıklarını kazandıktan sonra sınırlarını belirlemek için Özel Sınır Komisyonu kurarak barışçıl bir yol izleyen Gürcistan ile Azerbaycan 1995 yılından itibaren sınırın %66'sı üzerinde anlaşmıştır. Kalan %34'lük kısım ile ilgili teknik çalışmalara devam edilmektedir. Büyük çoğunluğu Gürcistan topraklarında bulunan Davit Gareca Manastır kompleksinin Azerbaycan'ın Keşikçidağ bölgesinde kalan Udabno Kilisesine erişimin zaman zaman engellenmesi pürüzlere neden olmaktadır (Alızada, 2019).

Yeni bir mesele ise Sırbistan'dan ve Rusya'dan Ermenistan'a satılan silahların tam da 2020 Temmuz ayında Azerbaycan-Ermenistan sınırında yaşanan çatışmalar esnasında Gürcistan üzerinden taşınmış olmasına ilişkindir. Basına yansıdığına göre Sırbistan'dan gelen büyük miktarda havan mühimmatı Gürcistan üzerinden sevk edilmiştir. Azerbaycan bu konuda

Gürcistan'a yönelik resmi bir açıklama yapmamış, eleştirilerini Sırbistan'a yöneltmekle yetinmiştir. Gürcistan hükümeti basındaki iddiaları yalanlasa da, muhalefetin 'stratejik ortağa ihanet etmek' ve 'Rusya'nın baskısına boyun eğmek' suçlamalarından kurtulamamıştır (JAMnews, 2020a). Ancak Azerbaycan'ın, resmi olarak açıklaması farklı da olsa, bir ay sonra beklenmedik şekilde hem Sırbistan hem de Gürcistan büyükelçilerini görevden alması olaya ilişkin Gürcistan üzerindeki şüpheyi kuvvetlendirmiştir (JAMnews, 2020b).

NATO ile ilişkiler:

NATO'nun 2008 Bükreş Zirvesinde Gürcistan'ın NATO üyesi olacağı kararı alınmasının ardından kurulan NATO-Gürcistan Komisyonu (NGC) o zamandan beri nihai üyeliğe yönelik siyasi diyalogun çerçevesini oluşturmaktadır. Gürcistan ayrıca 2014'ten beri NATO'nun 'Güçlendirilmiş Fırsatlar Ortakları'ndan biridir. Bu statü sayesinde Gürcistan NATO ile güvenlik meseleleri üzerine bakanlık seviyesi dahil düzenli siyasi istişare, karşılıklı çalışabilirlik programlarına ve tatbikatlarına güçlü katılım, NATO'nun bilgi paylaşımına erişim ve kriz ve harekate hazırlık dönemlerinde NATO ile daha yakın ilişkiler kurma olanağına sahip olmuştur (NATO, 2020b).

2014 Eylül ayındaki Galler Zirvesinde Gürcistan'ın kendisini savunabilmesine yönelik uygulamaya konulan 'Güçlü NATO-Gürcistan Paketi' (SNGP) 2016 Varşova, 2018 Brüksel Zirvelerinde (NATO, 2020a) ve en son da 03 Aralık 2020 tarihindeki NATO Dışişleri Bakanları toplantısında yeni ilavelerle güncellenmiştir (Updated SNGP..., 2020).

Gürcistan Savunma Kuvvetlerinin kapasitesini ve NATO ile beraber çalışabilirliğini güçlendirmeye yönelik 14 fonksiyonel alanda hayata geçirilen SNGP projeleri arasında NATO-Gürcistan Müşterek Eğitim ve Tatbikat Merkezi (2015 yılında açılmış, 2016 yılında faaliyete başlamıştır), Savunma Kurumu İnşa Okulu, (NATO ve Ortakların kuvvetlerinin ve lojistik

ağırlıklarının kabulü ve ileri hareketine yönelik) Lojistik Tesis kurulması gibi anahtar projeler bulunmaktadır (SNGP, 2020).

Bu desteğin karşılığında Gürcistan, ileride açıklanacağı şekilde, NATO'nun Afganistan'daki harekâtına katkı sağlamanın yanında ayrıca NATO Mukabele Kuvvetine (NRF) 2015-2019 arasında bir piyade bölüğü ile olan katkısını, 2019 yılından itibaren iki piyade bölüğü ile devam ettirmektedir (MOD.GE, y.y.).

AB ile ilişkiler:

AB'nin Komşuluk Politikasının Doğu Ortaklığının sonucu olarak 2014 yılında imzalanan AB-Gürcistan Ortaklık Anlaşması 2016 Temmuz ayında yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın bir parçası olan Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması da imzalandıktan hemen sonra yürürlüğe girmiştir. Serbest ticaret anlaşması ile Gürcistan'ın AB'ye olan ihracatı hissedilir şekilde artmaya başlamıştır. 21 Kasım 2018 tarihinde AB Komisyonu ve Gürcistan hükümeti arasında yapılan toplantıda üzerinde 'mutabık olunan hedefler'in ilişkilerin daha da ilerletilmesine rehberlik etmesi kabul edilmiştir. Bunun somut olarak hissedilmesi için de AB, Doğu Ortaklığı Enstrümanından Gürcistan'a senelik 120 milyon avro hibe yapmaktadır. Ayrıca, Gürcistan vatandaşları 28 Mart 2017 tarihinden itibaren Schengen bölgesine vizesiz olarak seyahat edebilme hakkına kavuşmuştur (AB Komisyonu, 2020). 2018 Mayıs ayında Gürcistan hükümeti, AB'ye entegrasyonu Ortaklık Anlaşmasında öngörülenden daha da hızlı gerçekleştirmeyi hedefleyen 'Roadmap 2EU' girişimini başlatmıştır (Agenda.Ge, 2018b). 05 Mart 2019'da beşincisi gerçekleştirilen Gürcistan-AB Ortaklık Konseyi toplantısında resmen açıklanan bu yol haritası AB tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Council of the EU, 2019).

Gürcistan'ın egemenlik hakları ve toprak bütünlüğü konusunda desteğini her açıklamada teyit eden AB, Abhazya ve

Güney Osetya ile oluşan ateşkes hattını izlemek üzere Eylül 2008'de başlattığı 'AB Gürcistan Gözlem Misyonu'nun görev süresini 2022 Aralık ayına kadar uzatmıştır (Agenda.Ge, 2020n).

Gürcistan'ın mevcut siyasi oryantasyonunu, yeni kurulan hükümetin Başbakanı Giorgi Gakharia 23 Aralık 2020'de parlamentodaki ilk konuşmasında, "AB ile daha gelişmiş ilişkileri tesis etmek hükümetin stratejik amacı olacaktır" şeklinde açıklamıştır (Agenda.Ge, 2020p). Ancak, Rusya ile bağlantılı bir siyasi liderliğin varlığı ve mevcut dönüşüm endeksinde ülkenin 10 üzerinden siyasette 6.60, yönetişimde 5.86, ekonomide 6.18 not aldığı (BTI, 2020) gerçeği göz önüne alındığında, Gürcistan'ın AB'ye entegrasyonunun bol iyi niyetli ancak icrada tedrici yol kat eden bir süreç olacağı değerlendirilebilir.

Gürcistan toplumunun AB hakkındaki düşüncesi de bu gerçeği yansıtır şekildedir. AB'nin Doğu Ortaklığı kapsamında yaptırdığı 2020 Gürcistan Düşünce Anketi sonuçları, Gürcistan halkının %77'sinin AB ile ilişkilerin iyi olduğunu hissettiğini, %69'unun AB'ye güvendiğini, %61'inin AB'nin mali desteğinin farkında olduğunu ve %69'unun bu desteğin etkili olduğunu düşündüğünü, ancak sadece %49'unun AB hakkında olumlu imaja sahip olduğunu göstermektedir (Annual Survey 2020 Georgia..., 2020).

BM ile gündem:

Başbakan Gakhira, 25 Eylül 2020 tarihinde BM'nin 75'inci yıl Genel Kurul çevrimiçi oturumunda bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, tüm dünya salgınla mücadele ederken bile Rusya'nın hukuk dışı hudutlaştırma sürecine ve işgal altındaki topraklarda kışkırtmalara devam ettiğini, Gürcistan milli salgın kontrolü altyapısı ana tesisi olan Richard Lugar Halk Sağlığı Merkezine dezenformasyon saldırıları yaptığını, işgal altındaki topraklarda yaşayan toplumların insani kriz içerisinde

olduğunu, uluslararası toplumun ateşkes anlaşması maddelerine uyması için Rusya'ya baskıyı artırmaları gerektiğini, 2018'de başlattıkları barış girişimi ile buraların halklarına Gürcistan'ın kazanımlarını paylaşabilmeleri için el uzattıklarını belirtmiştir (Agenda.Ge, 2020d).

Gürcistan BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SKH) ilişkin dört senelik değerlendirmesini içeren Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme raporunu Temmuz 2020 ayında BM Kalkınma Programına sunmuştur. Raporda SKH'nın gerçekleştirilmesi ve kazanımların korunmasının önündeki en büyük engel olarak topraklarını işgal etmiş olan Rusya'yı göstermiş ve bu konuda destek talep etmiştir (Georgia Secretariat of SDGs, 2020).

02 Ekim 2020 tarihinde Gürcistan ile BM beş yıllık (2021-2025) bir dönem için BM Sürdürülebilir Kalkınma İş Birliği Çerçeve anlaşmasını imzalamışlardır. Anlaşmada ana iş birliği alanları, kapsayıcı ekonomi ve insan kapitali gelişimi, etkin, şeffaf ve hesap verebilir kurumlar, kaliteli hizmetlere eşit ve kapsayıcı erişim, insan güvenliği ve dayanıklılık, çevre ve iklim değişikliği olarak sıralanmıştır (Agenda.Ge, 2020e).

AGİT kapsamında ilişkiler:

Daha önce bahsedildiği şekilde Gürcistan işgal edilen toprakları hakkında taraflarla görüşmelerini AGİT şemsiyesinde oluşturulan GID çerçevesinde yürütmektedir.

Ayrıca, AGİT bünyesinde bir 'Gürcistan'ın Dostları Grubu' (15 ülke) da bulunmaktadır. Bu grup 22 Mart 2020 tarihinde, Abhazya'da yapılmış olan sözde 'başkanlık seçiminin' meşruiyetini tanımadıklarını ve Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'yı tanıma kararını geri çekmesini ve AB tarafından müzakere edilen ateşkes anlaşmasına saygı gösterilmesini talep ettiklerini belirten bir açıklama yapmıştır (*Joint statement...*, 2020). AGİT içerisindeki bu destek en son olarak 3-4 Aralık 2020 tarihinde gerçekleştirilen 27'nci Bakanlar Konseyi

toplantısında 17 ülkenin ve AB Yüksek Temsilcisinin Gürcistan'ı destekler nitelikte yaptıkları açıklamalarla bir kez daha yinelenmiştir (Civil.ge, 2020a).

ABD ile ilişkiler:

GID mekanizmasının da ortağı olan ABD, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına ilişkin savlarını, Gürcistan'ın barış girişimini ve NATO üyelik perspektifini destekleyerek, Rusya'ya Gürcistan'ın karşı siyasi anlamda en büyük destekçisidir.

Mevcut ikili ilişkiler 2009 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık Şartına göre dört çalışma grubundan (demokrasi, savunma ve güvenlik, ekonomi, ticari ve enerji meseleleri, halktan halka ve kültürel değişimler) oluşan ABD-Gürcistan Stratejik Ortaklık Komisyonu vasıtasıyla yürütülmektedir. Komisyon her sene bir yüksek düzey toplantı ve sene içerisinde çalışma gruplarının düzenli toplantılarıyla faaliyet göstermektedir (US DoS, 2020).

2000'li yıllarda Gürcistan ABD'den Avrasya bölgesinde kişi başına en fazla yardım alan ülke olmuştur. 2008 yılından itibaren Gürcistan çeşitli başlıklarda ortalama 80-90 milyon dolar askeri olmayan yardım almıştır. 2021 yılı için ABD Kongresi Gürcistan'a 95 milyon dolar yardımı onaylamıştır (Welt, 2020: 23).

ABD, askeri iş birliği kapsamında Dış Askeri Finans kaynağını (FMF) başlarda Gürcistan'ın ABD'nin yanında yer aldığı harekate katılan Gürcü birliklerinin eğitim ve donatım faaliyetleri için kullanmıştır. Sonradan sınır güvenliği, deniz güvenliği ve harbe hazırlık gibi Gürcistan'ın kendi kapasitesini artırıcı alanların desteklenmesi de FMF kapsamına dahil edilmiştir. 2016 yılında imzalanan üç yıllık 'Güvenlik İş Birliği Çerçevesi' anlaşmasının ardından 2017 yılında başlatılan 'Gürcistan Savunma Hazırlık Programı' kapsamında Gürcistan'ın kendi kendine birlik kurmasını, eğitimini ve

idame ettirmesini sağlayacak kapasitenin kazandırılması hedeflenmiştir (Kogan, 2020). Çerçeve anlaşması 2019 yılında yenilenmiştir (Welt, 2020: 24).

Rusya'yı kışkırtmama adına Gürcistan'a ağır silah satışı konusundaki uzun süredir devam eden çekimserlik Trump yönetimi ile aşılmaya başlanmıştır. 2017 Kasım ayında toplam değeri 75 milyon dolar olan 410 taşınabilir, 72 araç üzerine lançerli Javelin anti-tank füzelerinin satışına onay verilmiştir. 28 Şubat 2020 tarihinde Gürcistan'a bir parti daha Javelin satışının gerçekleşeceği açıklanmıştır (Kogan, 2020).

Gürcistan'a 28 Ekim 2019 tarihinde yapılan büyük siber saldırıda yaklaşık 15 bin devlet, özel ve medya internet sitesi kullanılmaz hale gelmiş ve en az iki ulusal televizyon kanalının yayını sekteye uğramıştır. ABD ve İngiltere, 2020 Şubat ayında, saldırının kaynağının, GRU olarak da bilinen Rusya askeri istihbarat servisi 74455'inci Birim olduğunu açıklamışlardır (Antidze, 2020b). Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı Pompeo, siber güvenlik konusunda da ABD'nin Gürcistan'a milli yeteneklerini geliştirmesi için destek vereceğini açıklamıştır (Welt, 2020: 19).

ABD ayrıca ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) vasıtasıyla da Gürcistan'a destek vermektedir. 2020-2025 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanan 'Ülke Kalkınma İş Birliği Stratejisi' çerçevesinde Gürcistan'ın üç ana hedef üzerinden desteklenmesi planlanmaktadır. Bunlar, harici zararlı etkilere dayanıklılığın artırılması, vatandaşa-duyarlı gelişmiş yönetim vasıtasıyla hassas demokratik kazanımların sağlamaştırılması ve artan ekonomik gelişme yoluyla toplumun her kesimini dahil eden yüksek-değerli istihdam fırsatlarının yaratılmasıdır. Strateji, nihayetinde elde edeceği sonuçlarla Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik bloğuna entegrasyonunu ve ülke içi kazanımların artırılmasını amaçlamaktadır (Dzebisashvili, 2020).

Stratejik yatırımlar konusunda ABD'nin Gürcistan'da üzerinde durduğu ve sembolik önem verdiği Anaklia derin deniz limanı projesi bulunmaktadır. ABD bu limanın kendi ve NATO'nun kullanımına uygun bir çerçevede yapılmasında ısrar etmektedir. Bu konuya ileride değinilecektir.

Ukrayna ile ilişkiler:

İkisi de Rusya'dan mağdur olan Gürcistan ve Ukrayna arasındaki ilişkiler vatandaşlarının iki ülke arasında 2019 Mart ayından itibaren sadece kimlik kartı ile seyahat edebileceği kadar iyi seviyeye gelmiştir (GeorgianJournal, 2019). Ancak Saakaşvili'nin Ukrayna'daki varlığı, her ne kadar Ukrayna Gürcistan'la olan stratejik ortaklığını Başkanlık seviyesinde teyit etse de, gerginliğe sebep olmaktadır. 2020 Mayıs ayında Ukrayna Başkanı Zelensky'nin Saakaşvili'yi Ukrayna Reformlar İcra Komitesi Başkanı olarak ataması ve sonrasında Saakaşvili'nin Gürcistan'daki seçimlere ilişkin açıklamaları Gürcistan tarafından hoş karşılanmamıştır (Welt, 2020: 6).

Bu iki ülkenin ilişkileri bölgesel iş birliği örgütü olan GUAM üzerinden de devam etmektedir. GUAM en son 25 Kasım 2020 tarihinde Abhazya ve Güney Osetya'ya ilişkin Gürcistan'ın siyasi pozisyonunu destekleyen ve özellikle de 'hudutlaştırma' ve 'geçiş noktaları'nın kapatılması hususlarında endişelerini dile getiren bir bildiri yayımlamıştır (GUAM, 2020).

Rusya ile ilişkiler:

Gürcistan-Rusya ilişkileri, 2012 yılında İvanişvili'nin parlamento seçimini kazanmasından sonra iyileşmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Gürcistan hükümeti Rusya ile ekonomik ilişkileri geliştirme gayreti içerisinde olmuş, Rusya da 2006'dan beri bazı popüler Gürcü ihraç mallarına uyguladığı ambargoyu kaldırmıştır. Bunun sonucunda Rusya yeniden Gürcistan'ın ana ticari ortaklarından biri olmuştur. Ancak bu gelişme siyasi olarak karşılık bulmamış, son

seçimlerde dört sandalye kazanan Avrupa karşıtı Vatanseverler İttifakı Partisi bile Rusya'nın önderliğini yaptığı Avrasya Ekonomik Birliğine katılımı programlarına koymamıştır (Welt, 2020).

Rusya işgal altında tuttuğu her iki bölgede birer tugay seviyesinde muharip birlik ve birer alay seviyesinde hudut muhafız birliği bulundurmakta, ateşkes hattında sınır oluşturmaya yönelik tahkim çalışmalarına devam etmektedir (Welt, 2020). Rusya ayrıca bu bölgelerin bağımsızlıklarının tanınması için uğraşmaktadır. 2018'de Suriye'nin bu ayrılıkçı bölgeleri tanınmasının ardından (Agenda.Ge, 2018c), 2020 Ekim ayı başında Abhazya Şam büyükelçiliğini faaliyete geçirmiştir (Agenda.Ge, 2020f).

Ermenistan'la ilişkiler:

Gürcistan Ermenistan'la pragmatik çerçevede iyi ilişkiler sürdürmekte ve her sene yüksek düzeyde temaslara devam etmektedir. En son Ermenistan Başbakanı Paşinyan 03 Mart 2020 tarihinde Gürcistan'a ziyaret gerçekleştirmiştir (Agenda.Ge, 2020a). Ancak ilişkilerinde bazı potansiyel gerginlik sahaları mevcuttur.

İlk olarak, iki ülke bağımsızlıklarını kazanmalarından bugüne kadar henüz resmi olarak sınırlarını belirleyememişlerdir. Nitekim bu konuda çalışma yapmak isteği Gürcistan Cumhurbaşkanı Zurabişvili'nin 2019 Mart ayındaki Ermenistan ziyaretinde Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkizyan'la olan görüşmesinde gündeme gelmiştir (*Armenia, Georgia...*, 2019). İkincisi, Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin Güney Osetya ve Abhazya ile iki sorunu benzeştirir yönde temaslarda bulunmasıdır, ki aynı ziyarette Zurabişvili bu durumu eleştirmiştir. Bir diğer mesele Türkiye'nin Ardahan ve Kars illerine de komşu Ermenilerin yoğun yaşadığı Cevaheti bölgesidir. Milliyetçi duygularından dolayı Gürcistan'a entegre olmakta isteksiz olan Cevaheti bölgesi, Rusya'nın kıskırtmasına

müsaait bir alandır (Şir, 2019). Ancak bütün yük taşımacılığının %75'i Gürcistan'dan geçmek zorunda olan (Tarkhan-Mouravi, 2017) ve son savaşta Azerbaycan'a karşı hezimete uğrayan Ermenistan'ın mevcut konjonktürde Cevaheti'ye ilişkin ayrılıkçı bir politikayı desteklemesi mümkün görünmemektedir. Son olarak ise, Ermenistan'ın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünün (CSTO) bir üyesi olması ve bu bağlamda sınır güvenliği gerekçesiyle topraklarında Rus askeri birliklerinin varlığı Gürcistan'a doğudan da kuşatıldığı hissini vermektedir.

Jeopolitik gelişmeler:

Türkiye kendi inisiyatifi olan "Trans-Hazar-Orta Koridor" projesini Çin'le imzaladığı Mutabakat Muhtırası ile Kuşak Yol Projesinin (KYP) bir güzergahı haline getirmiştir (Demir, 2017). 30 Ekim 2017 tarihinde faaliyete geçirilen Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu (TCDD, 2017) sayesinde Pekin-Londra kesintisiz demiryolu ulaşımında Gürcistan önemli bir geçiş ülkesi olmuştur. İlki 04 Aralık 2020'de ikincisi ise 20 Aralık 2020'de İstanbul'dan hareket eden Türkiye'nin Çin'e ihracat malı taşıyan trenleri Gürcistan üzerinden 15 günlük yolculuğu başarı ile tamamlamışlardır (TCDD, 2020).

Gürcistan'ın Anaklia derin deniz limanı projesinin hayata geçirilmesi Karadeniz'in doğu kıyılarında bu tarz limanın olmadığı dikkate alındığında stratejik öneme haizdir. Proje kapsamında Anaklia şehrinin bir serbest ekonomik bölge olarak düzenlenerek Singapur gibi bir ekonomik ve serbest ticaret merkezine dönüştürülmesi öngörülmektedir (Avdaliani, 2020). Batı menşeli konsorsiyum tarafından inşası durumunda limanın NATO'nun Karadeniz'de Rusya'yı dengelemesine ve Asya içerilerine güç projeksiyonuna fırsat sağlayacak olanaklar sunması söz konusu olacaktır (Hess ve Otarashvili, 2020).

Rusya bu projeyi engelleyip yerine, Kerç Boğazının doğu kıyısında inşa edeceği, Taman limanını faaliyete sokarak KYP'nin kuzey kolunu çekici hale getirmeye çalışmaktadır. Çin

Anaklia'nın inşasına yatırım yaparak buradan istifade etmek istemektedir. Projeye sembolik önem atfeden ABD ise Rusya veya Çin'in bu projeye katılmasına net bir şekilde karşı çıkmaktadır (Avdaliani, 2020).

Saakaşvili'nin Gül Devriminden sonra Lazika ismiyle gündeme aldığı proje, 2012'deki iktidar değişimi ile rafa kalkmış, ancak 2015 yılında bu sefer Anaklia ismi ile tekrar gündeme alınmıştır. 2016 yılında ihalesi, içerisinde İngiltere ve ABD'den de şirketlerin bulunduğu, Anaklia Kalkınma Konsorsiyumuna verilen proje, yüklenici firma sorumluluklarını yerine getirmediği gerekçesiyle Gürcistan hükümetince 2020 Ocak ayında resmi olarak sonlandırılmış, Konsorsiyum da uyuşmazlığı tahkime götürmüştür. Hükümet bunun yerine şimdilik Poti ve Batum'daki, ancak derin deniz olmayan, limanları geliştirme ve güçlendirme faaliyetlerine girişmiştir (Hess ve Otarashvili, 2020).

Savunma ve askeri faaliyetler:

Rusya tehdidine karşı Gürcistan'ın ABD ve NATO ile yürüttüğü faaliyetlere daha önce değinilmiştir.

Gürcistan'ın 'Savunma Kuvvetleri' olarak anılan ordusu genellikle kara ağırlıklı olup, kısıtlı deniz ve hava yeteneklerine sahiptir. Gürcistan Parlamento Savunma ve Güvenlik Komitesi 2021 yılı için Savunma Kuvvetlerinin kapasitesini 37 bin askerle sınırlandırılmıştır (Agenda.Ge, 2020m). Kısıtlı yeteneklerine rağmen, Gürcistan NATO ve AB'nin desteğini yanına alabilmek için uluslararası misyonlara katılım sağlamakta, her sene tatbikatlar düzenlemekte veya tatbikatlara katılmaktadır.

NATO'nun Afganistan'daki misyonlarına 2004 yılından itibaren katkı sağlayan Gürcistan, 2015 yılından beri devam eden Israrlı Destek Misyonuna bir tabur ile Bagram havaalanında, bir bölük ile de Kabil bölgesinde altı aylık rotasyonlarla katkı

sağlamaktadır. 2020 yılı içerisinde de birliklerinin rotasyonu gerçekleştirilmiştir. (Agenda.Ge, 2020c).

Gürcistan, ayrıca, AB'nin Merkezi Afrika Cumhuriyeti Askeri Eğitim Misyonuna Ocak 2017'den beri bir takım kadar kuvvetle katkı sağlamaktadır. Bu kuvvetin beşinci rotasyonu 2020 Mart ayında gerçekleşmiştir (Agenda.Ge, 2020b).

Gürcistan ABD Avrupa Komutanlığı ile iki senede bir ortak olarak yürüttüğü 'Noble Partner' çok uluslu eğitim tatbikatına 7-18 Eylül 2020 tarihlerinde beşinci kez ev sahipliği yapmıştır. Tatbikata ABD, Gürcistan, Fransa, İngiltere ve Polonya'dan toplam 2700 asker katılmıştır (Mammadova, 2020). Gürcistan'ın yine ABD Avrupa Komutanlığı ile beraber iki senede bir düzenlediği bir diğer tatbikat 'Agile Spirit' ise en son 27 Temmuz-9 Ağustos 2019 tarihleri arasında 11'i NATO üyesi 14 ülkeden üç binden fazla personelin katılımıyla yine Gürcistan'da icra edilmiştir (Huseyinov, 2019). Gürcistan ayrıca NATO ile de 'NATO-Gürcistan Tatbikatı' icra etmektedir. NATO desteğiyle kurulmuş olan Müşterek Eğitim ve Değerlendirme Merkezinde iki sene de bir icra edilen komuta yeri tatbikatının ikincisi 2019 Mart ayında 21'i NATO üyesi toplam 24 ülkeden 350 katılımcı ile icra edilmiştir (Agenda.Ge, 2019). Bu son iki tatbikat muhtemelen 2021 yılı içerisinde yeniden icra edilecektir.

ABD ve Ukrayna'nın ortak ev sahipliğinde her sene Karadeniz'de icra edilen 'Sea Breeze' tatbikatının yirmincisine ise Gürcistan, Sahil Güvenlik Dairesinden bir devriye botu ile katılmıştır. Tatbikatta sekiz ülke (ABD, Bulgaristan, Gürcistan, İspanya, Norveç, Romanya, Türkiye, Ukrayna) 27 gemi 19 uçak ile yer almıştır (*Georgian Coast Guard...*, 2020).

Ekonomi ve Kalkınma

Salgının etkileri ve tedbirler:

Salgın nedeniyle Gürcistan ekonomisinin %6 civarında küçüldüğü tespit edilmiştir (World Bank, 2020b). Salgın nedeniyle işsizliğin arttığı ve resmi ve kayıt dışı istihdam arasındaki ayrımın derinleştiği, kadınların ve kırsal kesimin işlerini kaybetme riskinin yükseldiği ve aktif iş gücünün %52'sinin istihdam edildiği imalat, inşaat, toptan-perakende ticaret, ulaştırma, kargo, depolama ve ağırlamanın (otel ve restoran) en çok etkilenen sektörler olduğu belirtilmektedir (EMC / UNDP GE, 2020). Örneğin, 2019 yılında beş milyon turistin 3.1 milyar dolar gelir bıraktığı büyümekte olan turizm sektörü büyük darbe yemiştir (Antidze, 2020c). Hükümet salgınla mücadele kapsamında ekonomik olarak etkilenen kesimleri desteklemek üzere 1.1 milyar dolarlık bir paket açıklamıştır (Antidze, 2020e).

IMF, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Gürcistan'a salgınla mücadelede destek olmak ve ödeme dengelerinin bozulmasını engellemek amacıyla 1.5 milyarı devlete, 1.5 milyarı özel sektöre olmak üzere toplam 3 milyar dolar kredi yardımını işleme koymuşlardır (Antidze, 2020d).

Rakamlarla ekonomi:

Gürcistan'da işsizlik oranı erkeklerde %26.7, kadınlarda %35.3, ortalamada ise %29.9'la yüksek bir seyir izlemektedir. İhracatta en büyük üç ortağı Rusya (%14,5), Azerbaycan (%10), Türkiye (%7.9) iken, ithalatta en büyük üç ortağı Türkiye (%17.2), Rusya (%9.9) ve Çin (%9.2)'dir (CIA, 2020). Gürcistan'ın yıllık enflasyon ortalaması tüketici fiyat endeksi dikkate alındığında 2020 Kasım ayı itibarıyla %3.8 olup, artıştaki en fazla pay gıda fiyatlarına aittir (GEOSTAT, 2020c).

Gürcistan ekonomisi üçüncü çeyrek verilerine göre yaklaşık 4.3 milyar dolar gayrisafı milli hasıla üretmiş olup bu, kişi başı yıllık yaklaşık 4384 dolarlık gelire denk gelmektedir. Geçen senenin üçüncü çeyreğiyle karşılaştırıldığında bu rakamlar

%5.6'lık reel ekonomik küçülmeye tekabül etmektedir. 2020'de üretime katkı yapan sektörler %15.1 ile ticaret, %11.6 ile imalat, %10.7 ile gayri menkul, %10.4 ile inşaat, %9.3 ile ziraat, ormancılık ve balıkçılık, %6.9 ile kamu harcamaları, savunma, zorunlu sosyal güvenlik, %5.4 ile ulaştırma ve depolama, ve %4.8 ile finans ve sigorta faaliyetleri olmuştur (GEOSTAT, 2020f). Ödemeler dengesi açısından bakıldığında hem ihracat ithalat hem de kamu harcamaları açısından Gürcistan'ın açık verdiği anlaşılmaktadır (GEOSTAT, 2020b).

Gürcistan'a doğrudan yabancı sermaye yatırımı salgın nedeniyle 300 milyon dolar azalarak 1 milyar dolarda kalmıştır. Türkiye 2019 yılında 175.3 milyon dolarla İngiltere'nin ardından ikinci iken, 2020 yılının üçüncü çeyreği sonunda yatırımları 60 milyon dolarda kalmıştır. İlk üç ülke ise sırasıyla 250 milyon dolar ile İngiltere, 150 milyon dolar ile Hollanda ve 73 milyon dolar ile ABD olmuştur (GEOSTAT, 2020d). Boşluğu %50 civarında artışla Hollanda doldurmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma çabaları:

Gürcistan'ın BM'ye sunduğu raporda, BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) açısından bakıldığında 17 alanda toplam 36 ulusal belgenin hazırlandığı ve AB Ortaklık Anlaşmasının imzalandığı belirtilmektedir. Şehirler başlığı ve Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim alanları haricindeki alanlarda SKH'ye uygun strateji belgeleri oluşturulmuşsa da aynı alanlarda, Gürcistan'ın AB Ortaklık Anlaşması hedeflerinin henüz gerisinde olduğu anlaşılmaktadır (Georgia Secretariat of SDGs, 2020).

2020 Ekim ayında yayımlanan 2019 verilerine göre Gürcistan'da AR-GE için 48 kurum 43 milyon dolar harcamış ve bu amaçla %71.4'ü doktora dereceli 14 bin civarında personel istihdam etmiştir. AR-GE'de en büyük payı %23,5 ile fen bilimleri, %22,8 ile sosyal bilimler alırken en düşük payı ziraat ve veterinerlik almıştır (GEOSTAT, 2020a).

Dijitalleşmede gerekli altyapının, dijital pazarın, nitelikli iş gücünün oluşturulması ve siber dayanıklılığın sağlanmasına yönelik yürütülen AB 'EU4 Dijital Genişband Projesi'nin beş yıllık stratejisini Gürcistan 9 Ocak 2020'de onaylamıştır (EU4Digital, 2020). Bu gayrete Dünya Bankası da 700'den fazla köyü fiber optik kablo şebekesiyle internete bağlayacak 'Log-In Georgia' projesiyle ortak olmuştur (World Bank, 2020a).

2020 sonunda yayımlanan 2019 yılı enerji tüketim yapısı verileri ışığında, Gürcistan'ın % 36,4'lük payla doğalgaza talepte artış eğilimi gösterdiği ve % 0.4 payla da yenilenebilir enerji alanında iyi durumda olmadığı anlaşılmaktadır (GEOSTAT, 2020e).

Sonuç

Gürcistan 2020 yılını seçimin gerginliği ile geçirmiştir. Gerginliğin çözümü için AB, ABD ve Avrupa Konseyi iktidar ve muhalefet partileri arasında arabuluculuk yapmıştır. Krizin devam etmesinin Rusya'nın işine gelecek olması AB'yi ve ABD'yi endişeye sevk etmiştir.

Saakaşvili'nin Abhazya ve Güney Osetya'nın işgali ile, Paşinyan'ın Karabağ'da yalnız bırakılmasıyla cezalandırıldığı bu coğrafyada tamamen batı yanlısı profile sahip bir liderin Rusya'ya rağmen ayakta kalması zor görünmektedir. Bu anlamda, Rusya'da yatırımları ve Putin'le bağlantısı bulunan Ivanişvili belki de bu coğrafyaya uygun bir siyasi lider olarak öne çıkmaktadır. Anlaşılan odur ki, Kafkasya'da istikrarın sağlanması, Erdoğan, Aliyev, Ivanişvili gibi Batı ve Rusya ile ilişkilerine pragmatik bir denge ile yaklaşan liderler sayesinde mümkün olacaktır.

ABD ve NATO Gürcistan'ın savunma ve güvenlik alanında en büyük stratejik ortağı olmaya devam etmektedir. Bu anlamda 2020 yılında ikili iş birliği faaliyetleri ve tatbikatlar devam etmiştir.

2020 yılında Gürcistan'da halkın AB'ye bakışı açısı anketlerde genelde pozitif çıkmıştır. Ancak Rusya ile bağlantılı siyasi liderliğin varlığı ve AB ile uyum göstergeleri dikkate alındığında, söylem ve plandaki iyi niyet seviyesinin icrada yakananmasının biraz zaman alacağı söylenebilir.

Abhazya ve Güney Osetya'da Rusya'nın işgali ve hudut oluşturma faaliyetleri 2020 yılı içerisinde de devam etmiştir. Bu bölgelerdeki halkın temel hizmetlere erişim sıkıntıları devam etmektedir. 2020 yılında bir kez gerçekleşen Cenevre Uluslararası Görüşmelerinden de bir sonuç çıkmamıştır. Ancak Abhazya'da yeni seçilen Cumhurbaşkanının Gürcistan ile ikili ilişkiler geliştirmeye yönelik bir niyeti gözlemlenmiştir.

Gürcistan'ın Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye ile iyi olan ilişkileri 2020 yılında da aynı şekilde devam etmiştir. Gürcistan geçiş ülkesi olarak jeopolitik anlamda öne çıkmanın yanında, Orta Koridor projesi sayesinde kendi ziraat ve imalat ürünlerini kolayca Batı Avrupa'ya ve Doğu Asya'ya kadar transfer etme ve ihtiyaç duyduğu ithal ürünleri bu sayede kolayca tedarik etme olanağına sahip olmuştur.

Gürcistan'ın en stratejik projesi olan Anaklia derin deniz limanı projesi 2020 Ocak ayında devlet garantisi verilemeyeceği bahanesiyle sonlandırılmıştır. Anlaşılan Ivanişvili bu projede en azından Çin'in de olmasını sağlayarak Rusya'nın tepkisini ve muhtemel saldırgan tavrını engellemek istemektedir. Trump yönetimi net bir şekilde bu projede Rusya veya Çin'in olmasına karşı çıkarken, Biden yönetiminin projeye yönelik tavrının ne olacağı merak edilmektedir.

Gürcistan ekonomisi salgına ilişkin alınan tedbirlerden dolayı kötü etkilenmekle beraber uluslararası finans kuruluşları ve bağışçılar Gürcistan'a ödeme dengelerini korumak ve sosyal destek finansmanı için gerekli fonları sağlamışlardır.

Kaynakça

- AB Komisyonu. (2020). *Georgia | European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations*. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/georgia_en
- Agenda.Ge. (2018a, Nisan 4). *Georgian gov't launches new peace initiative for occupied Tskhinvali, Abkhazia*. <https://www.agenda.ge/en/news/2018/746>
- Agenda.Ge. (2018b, Mayıs 8). *Gov't initiates EU integration roadmap to go beyond expectations*. <https://www.agenda.ge/en/news/2018/991>
- Agenda.Ge. (2018c, Mayıs 20). *Syria recognises independence of Georgia's occupied Abkhazia and South Ossetia*. <https://www.agenda.ge/en/news/2018/1151>
- Agenda.Ge. (2018d, Aralık 26). *De facto South Ossetia restricts crossing of so called border with the rest of Georgia*. <https://www.agenda.ge/en/news/2018/2763>
- Agenda.Ge. (2019, Mart 18). *NATO-Georgia Exercise 2019 kicks off with 24 states, 350 soldiers involved*. <https://www.agenda.ge/en/news/2019/741>
- Agenda.Ge. (2020a, Mart 3). *President Zurabishvili, Armenian PM Pashinyan discuss "stability and peace" in region*. <https://www.agenda.ge/en/news/2020/654>
- Agenda.Ge. (2020b, Mart 4). *Georgian platoon leaves for EU's Central African Republic mission*. <https://agenda.ge/en/news/2020/669>
- Agenda.Ge. (2020c, Temmuz 23). *Georgian peacekeepers return from Afghanistan*. <https://agenda.ge/en/news/2020/2340>
- Agenda.Ge. (2020d, Eylül 25). *Georgian PM delivers speech for 75th anniversary of UN: 'Georgia will never accept occupation'*. <https://www.agenda.ge/en/news/2020/2981>
- Agenda.Ge. (2020e, Ekim 2). *Georgia, UN sign 5-year framework for sustainable development, inclusive economy*. <https://www.agenda.ge/en/news/2020/3069>

- Agenda.Ge. (2020f, Ekim 6). *Georgia condemns opening of so-called embassy of Russian-occupied Abkhazia region in Syria.* <https://www.agenda.ge/en/news/2020/3108>
- Agenda.Ge. (2020g, Ekim 29). *Why are the October 31 parliament elections so special? All you need to know about the race.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3354>
- Agenda.Ge. (2020h, Kasım 18). *Over 20 opposition parties release statement amid US State Secretary's visit to Georgia.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3637>
- Agenda.Ge. (2020i, Kasım 18). *US Department of State: Secretary Pompeo reiterated unwavering US support for Georgia's sovereignty, territorial integrity.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3643>
- Agenda.Ge. (2020j, Kasım 18). *US Department of State encourages Georgian opposition to stop rallies, enter parliament.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3639>
- Agenda.Ge. (2020k, Aralık 3). *Opposition ready for 3rd round of talks with ruling party with 'renewed offers'.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3809>
- Agenda.Ge. (2020l, Aralık 18). *Azerbaijan's SOCAR to supply 200 mln cubic metres of natural gas at cheaper tariff.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3954>
- Agenda.Ge. (2020m, Aralık 18). *Georgian Defence Forces capacity to be kept at 37,000 servicemembers for 2021.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3958>
- Agenda.Ge. (2020n, Aralık 20). *EUMM Georgia mission extended until December 2022.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3970>
- Agenda.Ge. (2020o, Aralık 21). *Alliance of Patriots requests parliament suspend status of party MPs.* <https://agenda.ge/en/news/2020/3982>
- Agenda.Ge. (2020p, Aralık 23). *Gakharia: ensuring further ties with EU will be government's strategic goal.* <https://agenda.ge/en/news/2020/4003>
- Antidze, M. (2020a, Şubat 12). *Europe, United States criticize Georgia over opposition leader's jailing | Reuters.*

- <https://www.reuters.com/article/us-georgia-politics/europe-united-states-criticize-georgia-over-opposition-leaders-jailing-idUSKBN2062C5>
- Antidze, M. (2020b, Şubat 20). *Georgia, backed by U.S. and Britain, blames Russia for “paralyzing” cyber attack* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-georgia-cyber/georgia-backed-by-u-s-and-britain-blames-russia-for-paralyzing-cyber-attack-idUSKBN20E1W3>
- Antidze, M. (2020c, Mart 20). *Coronavirus hits Georgia’s booming tourism industry* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/uk-georgia-tourism/coronavirus-hits-georgias-booming-tourism-industry-idUKKBN2171Y9>
- Antidze, M. (2020d, Nisan 15). *IMF to raise funding to Georgia to \$450 mln to fight coronavirus* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/georgia-economy-imf/imf-to-raise-funding-to-georgia-to-450-mln-to-fight-coronavirus-idUSL5N2C36WF>
- Antidze, M. (2020e, Nisan 24). *Georgia expects its economy to contract 4% in 2020: prime minister* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-georgia-economy/georgia-expects-its-economy-to-contract-4-in-2020-prime-minister-idUSKCN2261F0>
- Antidze, M. (2020f, Haziran 20). *Georgia marks first anniversary of anti-Kremlin protest* | Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-georgia-protests/georgia-marks-first-anniversary-of-anti-kremlin-protest-idUSKBN23R0SI>
- Armenia, Georgia want to resolve boundary delimitation issue.* (2019, Mart 13). <https://armenpress.am/eng/news/967376.html>
- Avdaliani, E. (2020, Mart 9). *Geopolitics Doomed Georgia’s Anaklia Project, But Can Also Resurrect It.* The Central Asia-Caucasus ANALYST. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13609-geopolitics->

- BTI. (2020). *BTI 2020 Country Report Georgia*. https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2020_GEO.pdf
- CIA. (2020, Aralık 17). *Middle East : Georgia — The World Factbook - Central Intelligence Agency*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>
- Civil.ge. (2020a, Aralık 4). *Georgia in OSCE Ministerial Council Statements – Civil.ge*. <https://civil.ge/archives/385473>
- Civil.ge. (2020b, Aralık 23). *U.S. Ambassador Hopes GD to Reconsider Bill Restricting Opposition – Civil.ge*. <https://civil.ge/archives/388658>
- Civil.ge. (2020c, Aralık 24). *Public Defender Condemns Bill Denying Funding to Opposition – Civil.ge*. <https://civil.ge/archives/388849>
- Council of the EU. (2019, Mart 5). *EU-Georgia Association Council, 05/03/2019 - Consilium*. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2019/03/05/>
- Demir, S. (2017). Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri: Eski Tanışıkların Yeniden Karşılaşması. İçinde S. Demir, P. Gürson, ve A. Eminoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikası, Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler* (1. baskı, ss. 371–396). Barış Kitap.
- DF Watch. (2020a, Aralık 10). *Georgians in Gali welcome the partial opening of Enguri Bridge, but want it opened in both directions - Democracy & Freedom Watch*. <https://dfwatch.net/georgians-in-gali-welcome-the-partial-opening-of-enguri-bridge-but-want-it-opened-in-both-directions-54444>
- DF Watch. (2020b, Aralık 24). *Georgia's ruling party softens stance on two controversial bills severely limiting opposition parties - Democracy & Freedom Watch*. <https://dfwatch.net/georgias-ruling-party-softens-stance-on-two-controversial-bills-severely-limiting-opposition-parties-54506>

- Dumbadze, A. (2020a, Aralık 17). *Georgia's Political Ups & Downs - Georgia Today on the Web*. <http://georgiatoday.ge/news/23352/Georgia's-Political-Ups-%26-Downs>
- Dumbadze, A. (2020b, Aralık 23). *Parliament Passes Bill on Abolishment of State Funding for Boycotting Parties*. <http://georgiatoday.ge/news/23399/Parliament-Passes-Bill-on-Abolishment-of-State-Funding-for-Boycotting-Parties>
- Dzebisashvili, D. (2020). *Georgia: Country Development Cooperation Strategy*.
- Eckert, C. (2019, Aralık 7). *The Failed Promises Of The Georgian Dream Party - The Organization for World Peace*. <https://theowp.org/the-failed-promises-of-the-georgian-dream-party/>
- EMC / UNDP GE. (2020, Aralık 18). *Labor market segmentation and informal labor during crisis. 2020 | UNDP in Georgia*. https://www.ge.undp.org/content/georgia/en/home/library/democratic_governance/covid-labor-market-segmentation.html
- Erdoğan: Karabağ Zaferi ile Kafkasların tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır - Sputnik Türkiye*. (2020, Aralık 11). <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202012111043382137-erdogan-karabag-zaferi-ile-kafkaslarin-tarihinde-yeni-bir-sayfa-acilmistir/>
- EU4Digital. (2020, Ocak 14). *Georgia approves broadband development strategy 2020-2025 | EU4Digital*. <https://eufordigital.eu/georgia-approves-broadband-development-strategy-2020-2025/>
- GENEVA INTERNATIONAL DISCUSSIONS - SMR.GOV.GE - Office Of The State Minister Of Georgia For Reconciliation And Civil Equality. (y.y.). 27 Aralık 2020 tarihinde <https://smr.gov.ge/en/page/26/geneva-international-discussions> adresinden erişildi.
- Georgia Secretariat of SDGs. (2020). *Report on the Implementation of the 2030 Agenda on Sustainable*

- Development* NVR.
https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26390VNR_2020_Georgia_Report.pdf
- Georgian Coast Guard participated in multinational Maritime Exercise SEA BREEZE 2020 - MIA Border Police of Georgia.* (2020, Temmuz 29).
<http://bpg.gov.ge/en/news/miscellaneous/georgian-coast-guard-participated-in-multinational-maritime-exercise-sea-breeze-2020.page>
- Georgian government reaches agreement with opposition over 2020 election.* (2020, Mart 9). <https://oc-media.org/georgian-government-reaches-agreement-with-opposition-over-2020-election/>
- Georgian Parliament to Vote for a New Government - GeorgianJournal.* (2020, Aralık 18).
<https://www.georgianjournal.ge/politics/36693-georgian-parliament-to-elect-a-new-government.html>
- GeorgianJournal.* (2019, Mart 1). *Travel with ID cards launched between Georgia and Ukraine - GeorgianJournal.*
<https://www.georgianjournal.ge/politics/35604-travel-with-id-cards-launched-between-georgia-and-ukraine.html>
- GEOSTAT. (2020a). *Survey of Research and Development in Scientific Institutions 2019.* www.geostat.ge
- GEOSTAT. (2020b). *Rapid Estimates of Economic Growth 2020 October.* www.geostat.ge
- GEOSTAT. (2020c). *Inflation Rate in Georgia 2020 November.* www.geostat.ge
- GEOSTAT. (2020d). *Foreign Direct Investment 2020 III Quarter (Preliminary).*
<https://www.geostat.ge/media/35306/Foreign-Direct-Investments---Q3-2020-%28Preliminary%29.pdf>
- GEOSTAT. (2020e). *Energy Consumption in Georgia, 2019.* www.geostat.ge
- GEOSTAT. (2020f). *Gross Domestic Product of Georgia 2020 III Quarter (Preliminary Data).* www.geostat.ge

- GID. (2020, Aralık 11). *Press Communiqué of the Co-Chairs of the Geneva International Discussions | OSCE.*
<https://www.osce.org/chairmanship/473550>
- Gogia, G. (2020, Şubat 25). *Kafkasya ülkesi tarihi seçimlere hazırlanıyor: Gürcistan, Türkiye'nin ve Batı'nın dostu olarak kalacak mı? | Independent Türkçe.*
<https://www.indytrk.com/node/137216/dünyadan-sesler/kafkasya-ülkesi-tarihi-seçimlere-hazırlanıyor-gürcistan-türkiye'nin-ve>
- Gov't of Georgia. (y.y.). *Government of Georgia – Regions of Georgia.* 02 Ocak 2021 tarihinde http://gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=227 adresinden erişildi.
- Gürcistan'da 31 Ekim genel seçimlerinin kesin sonuçları açıklandı.* (2020, Aralık 3).
<https://www.haber7.com/dunya/haber/3040892-gurcistanda-31-ekim-genel-secimlerinin-kesin-sonuclari-aciklandi>
- Gürcistan'da muhalefetten erken seçim yürüyüşü.* (2020, Kasım 14). <https://www.ortadoguhaber.com/haberler/gurcistanda-muhalefetten-erken-secim-yuruyusu>
- Gürcistan'da seçim sonuçlarını tanımayan muhalefet sokağa indi | ŞARKUL AVSAT.* (2020, Kasım 2).
<https://turkish.aawsat.com/home/article/2600221/gurci-standa-seçim-sonuçlarını-tanımayan-muhalefet-sokağa-indi>
- Huseyinov, İ. (2019, Temmuz 22). *Gürcistan “Agile Spirit 2019” tatbikatına hazırlanıyor.* <https://www.iha.com.tr/haber-gurcistan-agile-spirit-2019-tatbikatina-hazirlaniyor-791535/>
- JAMnews. (2020a, Temmuz 23). *Weapons shipments from Serbia to Armenia through Georgia – fact or fiction?*
<https://jam-news.net/azerbaijan-announced-the-supply-of-weapons-from-serbia-to-armenia-through-georgia/>
- JAMnews. (2020b, Ağustos 18). *Serbian arms sale to Armenia, dismissal of Azerbaijani ambassador to Georgia – how are*

- the two connected.* <https://jam-news.net/dismissal-of-azerbaijani-ambassador-to-georgia-weapons-from-serbia-to-armenia/>
- JAMnews. (2020c, Aralık 25). *Tbilisi's offer of "informal dialogue with Abkhaz public" rejected in Abkhazia.* <https://jam-news.net/tbilisis-offer-of-informal-dialogue-with-abkhaz-public-rejected-in-abkhazia/>
- JAMnews. (2020d, Aralık 29). *Georgia 8th in world in cases per million population. Armenia – 11th, Azerbaijan – 65th.* <https://jam-news.net/coronavirus-in-the-caucasus-news-statistics-armenia-azerbaijan-georgia-north-caucasus-diseases-deaths-histories-photos-videos/>
- Joint statement by the Friends of Georgia group in OSCE on the so-called presidential elections in Abkhazia | Ministry of Foreign Affairs.* (2020, Mart 22). <https://vm.ee/en/news/joint-statement-friends-georgia-group-osce-so-called-presidential-elections-abkhazia>
- Kachkachishvili, D. (2020, Aralık 25). *Gürcistan Türkiye ile stratejik iş birliğinin güçlendirilmek istiyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gurcistan-turkiye-ile-stratejik-is-birliginin-guclendirilmek-istiyor/2088961>
- Khashig, I. (2020, Aralık 22). *How to build an Abkhaz-Georgian dialogue and should it be built at all – discussions in Abkhazia.* <https://jam-news.net/why-direct-georgian-abkhaz-negotiations-do-not-work-out-news-analysis-conflict-in-abkhaz-foreign-policy-concept-of-abkhazia-aslan-bzhania/>
- Kogan, E. (2020, Kasım 17). *United States-Georgia Charter on Strategic Partnership: Defense and Security | Middle East Institute.* <https://www.mei.edu/publications/united-states-georgia-charter-strategic-partnership-defense-and-security>
- Mammadova, T. (2020, Ağustos 8). *US servicemen arrive in Georgia to participate in defense exercises.* <https://en.trend.az/scaucasus/georgia/3292130.html>
- ODIHR LEOM. (2020). *Georgia Parliamentary Elections 31*

- October 2020 Interim Report.
https://www.osce.org/files/f/documents/7/9/467364_0.pdf
- OSCE. (2020, Kasım 1). *Fundamental freedoms respected in competitive Georgian elections, but allegations of pressure and blurring of line between party and state reduced confidence, international observers say* | OSCE.
<https://www.osce.org/odihr/elections/georgia/469017>
- RFE/RL's Georgian Service. (2018, Haziran 29). *Saakashvili Convicted Of Abuse Of Power, Sentenced In Absentia*.
<https://www.rferl.org/a/saakashvili-convicted-of-abuse-of-power-sentenced-in-absentia/29327555.html>
- Rondeaux, C. (2020, Ekim 30). *How Elections in the U.S.—and Georgia—Could Determine the Purpose of NATO*.
<https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29179/how-elections-in-the-u-s-and-georgia-could-determine-the-purpose-of-nato>
- Ruhadze, B. N. (2020, Aralık 17). *The Regional Geopolitical Sextet - Georgia Today on the Web*.
<http://georgiatoday.ge/news/23353/The-Regional-Geopolitical-Sextet->
- Şir, A. Y. (2019, Ocak 12). *Ermenistan'la Gürcistan Arasında Yeni Bir Dönem mi, Yeni Gerginlikler mi?*
<https://avim.org.tr/tr/Pdf/Yorum/4242>
- T.C. D.İ.B. (y.y.). *Türkiye - Gürcistan Siyasi İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Tarihinde 27 Aralık 2020, adresinden erişildi <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Tarkhan-Mouravi, G. (2017, Aralık 15). *Armenia & Georgia: Resilient Relationship*.
<https://ge.boell.org/en/2017/12/15/armenia-georgia-resilient-relationship>
- TCDD. (2017, Ekim 30). *Bakü-Tiflis-Kars Demiryolunda İlk Tren Yoa Çıktı*. <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/haber/116/>
- TCDD. (2020, Aralık 23). *Çin'e Ulaşan İlk İhracat Treni İçin Karşılama Töreni Yapıldı*.

- <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/haber/546/>
- TI Georgia. (2020, Aralık 24). *Misuse of Administrative Resources during Georgia's 2020 Parliamentary Elections (Final Report)* - საქართველოს გამჭვირვალობა - საქართველო. <https://transparency.ge/en/post/misuse-administrative-resources-during-georgias-2020-parliamentary-elections-final-report>
- US DoS. (2020, Ekim 13). *U.S. Relations With Georgia - United States Department of State*. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-georgia/>
- Welt, C. (2020). *Georgia: Background and U.S. Policy*. <https://crsreports.congress.gov>
- World Bank. (2020a, Nisan 29). *World Bank Pledges \$80 Million to Support Georgia's Response to COVID-19 Pandemic*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/29/world-bank-pledges-80-million-to-support-georgias-response-to-covid-19-pandemic>
- World Bank. (2020b, Ekim 12). *Georgia Overview*. <https://www.worldbank.org/en/country/georgia/overview#2>
- Zurabişvili'den Türkiye'nin önerisine yeşil ışık! (2020, Aralık 23). <https://www.haber7.com/dunya/haber/3048408-zurabisviliden-turkiyenin-onerisine-yesil-isik>

DOĞU İLE BATI ARASINDA YÖNÜNÜ ARAYAN MOLDOVA:

2020

Selim Kurt

[Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasını takiben bağımsızlığını kazanan Moldova Cumhuriyeti büyük ölçüde tarihten getirdiği problemlerinin bir yansıması olarak karşı karşıya kaldığı toplumsal ve siyasal bölünme nedeniyle bir türlü istikrara kavuşamasa da, bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla jeopolitik açıdan son derece önemli bir ülkedir. Doğu ile batı arasında bir geçiş güzergahı olan ve SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu (RF) ile Avrupa Birliği (AB) arasında bir tampon bölge haline gelen Moldova bu ortada kalma durumunu iç siyasetine de taşıyarak, bağımsızlığından itibaren RF ile AB arasında savrulmuştur. Bu savrulma Dinyester Nehri'nin doğusunda yer alan Transdinyester bölgesindeki ayrılıkçılık hareketleri dolayısıyla daha da şiddetlenmiş ve adeta ülkenin bir gerçekliği haline gelmiştir.

Bu çerçevede 2016 yılındaki seçimleri batı taraftarı Maia Sandu'ya karşı kazanan Rus taraftarı Igor Dodon, cumhurbaşkanlığı süresince attığı adımlarla RF taraftarı politikalar hayata geçirerek ülkenin yönünü doğuya çevirmeye çalışmıştır. Bu noktada 2020 yılının Kasım ayında gerçekleştirilen ve 2016 yılının rövanşı mahiyetindeki seçimlerde yeniden karşı karşıya gelen Dodon ile Sandu ikilisinden batı taraftarı Sandu'nun seçimleri kazanması

ülkenin takip edeceği politikaların içeriği hususunda bizlere bilgi vermesi açısından son derece önem arz etmektedir.

Ayrıca seçim sonuçlarıyla bağlantılı bir diğer husus ise ülkenin en önemli problemi olan Transdinyester sorunudur. Özellikle bölgede yer alan ve sonradan adı Rus Kuvvetleri Operasyonel Grubu olarak değiştirilen RF'ye bağlı 14. Ordu'nun varlığı sorunun çözümü açısından önem arz etmektedir. Tarihsel süreçte söz konusu birliğin bölgeden çekilmesine ilişkin çeşitli kararlar alınsa da bunlardan hiçbirinin uygulanmadığı görülmektedir. Batı taraftarı duruşuyla bilinen Sandu'nun seçilmesi sonrasında bu konuda politika değişikliğine gidilmesi ve söz konusu birliğin bölgeden çekilmesi için girişimlerde bulunması muhtemeldir.

Ayrıca Aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC) tespit edilen ve takiben tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsünün Avrupa'nın en fakir ülkesi olarak kabul edilen Moldova Cumhuriyeti'nin ekonomik ve toplumsal yapısına tesir ederek ülkenin iç ve dış siyasetini dönüştürmesi de kaçınılmaz görünmektedir.

Bu çalışma 2020 yılında Moldova Cumhuriyeti'nin genel görünümüne ışık tutma amacı taşımaktadır. Bu amaçla bahsi geçen yılda ülkedeki iç ve dış politik gelişmelerin yanı sıra ekonomik durum ele alınmıştır.

İç Politika

2020 yılında da ülkedeki en önemli iç politik gündemin, ikiye bölünmüş siyasal yelpaze olduğu söylenebilir. 2016 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Rus yanlısı Igor Dodon'un iktidara geldiği ilk andan itibaren ülkede Rusya'nın etkinliğini artıracak ve batının etkisini azaltacak politikalar takip ettiği görülmektedir. Dodon'un ülkenin dilinin komşu Romanya'nın resmi dili olan Romence olarak anılmasına gösterdiği tepki bu durumun bir yansıması olarak

değerlendirilebilir. 31 Ocak Cuma günü Romanya devleti tarafından fonlanan Romanya Akademisi'nin bir bildiri yayınlarak Moldovaca'nın Romence'nin bir diyalekti olduğu yönündeki açıklaması ülkedeki RF taraftarı iktidarı kızdırmıştır. Romanya Akademisi, Moldovaca'ya sadece Romence denmesi gerektiğini savunarak, "Avusturyalıların konuştukları dile Almanca dendiğini veya Belçikalı Valonların Fransızca konuştuğunu ve bu dile farklı isim vermediklerini" bu duruma birer örnek olarak göstermiştir. Yayımlanan bildiride şu ifadeler kullanılmıştır: "Moldova diline Romence'den ayrı bir dil muamelesi yapmak kültürel ve kimliksel gerçekleri çarpıtmaktır. Uluslararası toplumun kabul etmeyeceği ideolojik bir manipülasyondur." Akademinin açıklamasının Moldova devlet başkanı Igor Dodon'un Strazburg'daki Avrupa Konseyi'nde Moldovaca hakkında söylediği sözler üzerine gelmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Her iki ülkedeki hükümetlerin politikaları nedeniyle komşuluk ilişkileri sıkıntılı bir dönem geçirmiş ve 2016 yılında göreve gelen RF yanlısı Dodon, Romanya'da 2019 yılında iktidara gelen ve Brüksel ile Bükreş ilişkilerini geliştirmek isteyen Ludovic Orban'ı hedef alan açıklamalarda bulunmuştur (Aktan, 2020).

Moldova Cumhuriyeti'ndeki iç çekişmenin bir diğer yansıması ise Anayasa Mahkemesi'nin, 8 Mayıs 2020 tarihinde, RF'den 200 milyon avro kredi alınmasını içeren anlaşmanın anayasaya aykırı olduğuna hükmetmesi kararıdır. Anayasa Mahkemesi basın merkezinden yapılan yazılı açıklamada: "RF'den 200 milyon avro kredi alınmasıyla ilgili anlaşma anayasaya uygun değildir. Bu karar kesindir ve temyiz edilmesi mümkün değildir. Karar, kabul edildiği tarihte yürürlüğe girer." ifadeleri yer almıştır. Cumhurbaşkanı İgor Dodon, Anayasa Mahkemesi'nin kararına tepki göstererek, "Bu, yardım bekleyen milyonlarca vatandaş için bir darbedir." ifadesini kullanmıştır. Kararın siyasi olduğunu belirten RF taraftarı devlet başkanı Dodon, "Mahkeme üyeleri, vatandaşların değil

siyasi partilerin çıkarlarını destekliyor.” değerlendirmesinde bulunmuştur. Moldova Parlamentosu, RF’den kredi alınmasıyla ilgili anlaşmayı 23 Nisan’da onaylamış, ancak Anayasa Mahkemesi anlaşmaya ilişkin yasanın yürürlüğünü durdurmuştur. Diğer taraftan RF Dışişleri Bakanlığı’ndan 30 Nisan’da yapılan yazılı açıklamada, “Kişinev’de bazı siyasi güçlerin Moldova’ya 200 milyon Euro’luk kredinin verilmesine yönelik tepkisi şaşkıncıdır.” ifadelerine yer verildiği de görülmektedir (Habertürk, 2020).

Moldova, 2020 yılında, Rus yanlısı Sosyalist Parti ile batı yanlısı sağ blok “ACUM DA şî PAS”ın koalisyon hükümeti kurması sonrası anayasanın farklı yorumlanması nedeniyle tarihinin en ağır krizlerinden biriyle karşı karşıya kalmıştır. Ülkede hem parlamento çoğunluğunun bir araya gelerek kurduğu koalisyon, hem de yönetimi yeni iktidara devretmeye yanaşmayan bir önceki hükümet olmak üzere iki ayrı hükümet ortaya çıkmıştır. Krizin başlamasında Anayasa Mahkemesi’nin aldığı bir kararın etkili olduğu gözlemlenmektedir. 7 Haziran’daki seçimlerin üzerinden 3 ay geçtiğini varsayan mahkemenin, artık hükümet kurulamadığı için Dodon’un parlamentoyu feshetmesi yönünde karar alması talebi karşılıksız kalmıştır. 8 Haziran’da Sosyalist Parti ile sağ blok “ACUM DA şî PAS”ın anlaşarak parlamentoda koalisyon hükümeti kurmasına ve bu hükümetin Dodon huzurunda yemin ederek göreve başlamasına Anayasa Mahkemesi karşı çıkmış ve yeni hükümeti tanımamıştır. Bunun üzerine anayasa gereği mahkeme, Cumhurbaşkanı Dodon’un yetkilerini alarak bir önceki hükümetin Başbakanı Demokrat Partili Pavel Filip’e vermiştir. Filip de cumhurbaşkanı yetkisi ile parlamentoyu fesheden ve 6 Eylül’de erken milletvekili seçimi yapılmasını öngören bir kararı imzalamıştır. Ancak cumhurbaşkanı sıfatıyla Dodon, bu kararı anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal eden yeni bir karar almıştır. Tartışmanın ana konusunu, seçimlerin sonuçlarının açıklanmasından sonra 3 ay içinde hükümetin kurulamaması halinde cumhurbaşkanının erken

seçim kararı olarak parlamentoyu feshetmesi gerekliliği oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi ve Demokrat Partililer “3 ay içinde” ifadesini 90 gün olarak yorumlayarak, sürenin 7 Haziran’da bittiğini savunurken, Dodon ve parlamento ise takvim hesabı tezinden yola çıkarak bu 3 aylık sürenin 92 gün olduğunu ve dolayısıyla da parlamentonun feshedilmesi için son tarihin 9 Haziran olduğunu öne sürmüşlerdir. Cumhurbaşkanı Dodon ve parlamentoda çoğunluğu teşkil eden milletvekilleri ileriki günlerde krizin kendi istekleri doğrultusunda çözülmemesi halinde halkı sokağa çağırmayı ve parlamentoda Anayasa Mahkemesi’nin yetkileri ile üyelerinin atamalarına yönelik yasal değişiklik yapmayı planladıklarını ifade etmişlerdir. Anayasa Mahkemesi’nden yana olanlar ise Dodon’un istifasını ve bir an önce erken seçimlere gidilmesini talep etmişlerdir (Cura ve Chirciu, 2020a).

Ancak bu krizde kazanan tarafın Dodon ile destekçisi parlamento olduğu görülmektedir. Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı İgor Dodon’un yetkisini eski Başbakan Pavel Filip’e devreden ve parlamentonun çoğunluğu tarafından kurulan hükümeti gayri meşru sayan kararlarını iptal ettiğini duyurmuştur. Mahkemenin olağanüstü toplantısının ardından yapılan açıklamada, mahkemenin 7-9 Haziran tarihlerinde aldığı kararların iptal edildiği bildirilmiştir. Böylece mahkemenin ülkede siyasi krize neden olan Cumhurbaşkanı İgor Dodon’un yetkisini eski Başbakan Pavel Filip’e devreden ve yeni kurulan koalisyon hükümetini gayri meşru sayan kararları ortadan kaldırmıştır. Demokrat Parti Başkan Yardımcısı Vladimir Çebotar yaptığı açıklamada, Demokrat Partili Pavel Filip hükümetinin istifa ettiğini duyurarak, muhalefet partisi olarak siyasete devam edeceklerini bildirmiştir. Bu kararın ülkedeki siyasi krizden tek çıkış olduğunu söyleyen Çebotar, erken milletvekili seçimi konusunda ise ısrarcı olduklarını da dile getirmiştir (Yeniçağ, 2020).

Ülkedeki siyasi çekişmenin bir diğer yansıması olarak AB yanlısı Hareket ve Dayanışma Partisi (PAS) ile Onur ve Hakikat Platformu Partisi (PPDA) 20 Temmuz'da Sosyalist hükümeti düşürmek amacıyla gensoru önergesi vermiş, ancak "sosyo-ekonomik krizin kötü yönetimine, hükümetin medyaya karşı tutumuna, yürütmenin dış politika eylemlerine ve yargıya müdahale girişimlerine" atıfta bulunan önerge 101 milletvekilinin sadece 46'sı tarafından desteklendiği için başarısız olmuş ve Başbakan Ion Chicu hükümeti görevde kalmıştır (IntelliNews, 2020).

Takiben 2020 yılı içinde ülkedeki en önemli iç politik gelişmenin Kasım ayındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri olduğu söylenebilir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri, 2016 yılında da olduğu gibi, Maia Sansu ile Igor Dodon arasında geçmiştir. Seçim sonrasında renkli devrim senaryolarının devreye sokulması ihtimalinden de bahsedilen ülkede, seçimleri Dodon'un kazanması halinde batı yanlılarının, Sandu'nun kazanması halinde ise RF yanlılarının sokaklara çıkarak protesto eylemleri başlatabileceği ifade edilmiştir. Ülkede 2016'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini ikinci turda yüzde 48 oy alan Sandu'ya karşı yüzde 52 oyla kazanan Dodon, RF yanlısı tutumu ile bilinmektedir. Seçim programında anayasada değişiklik yapılarak cumhurbaşkanlığı yetkilerinin genişletilmesini savunan Dodon, Moldova'nın Romanya ile birleşmesi düşüncesine de karşı çıkmaktadır. Bu seçimlerde Dodon'dan rövanşı almaya çalışan batı yanlısı Sandu ise, ülkenin AB'ye entegrasyon sürecini desteklemektedir. RF'nin Moldova üzerindeki etkisinin azaltılmasından yana olan Sandu, Rus propagandası ve Rusçaya karşı tavir sergileyerek, ülkede sadece Moldovaca'nın kullanılması gerektiğini savunmaktadır (Chirciu ve Cura, 2020).

15 Kasım'da gerçekleştirilen seçimleri batı yanlısı PAS lideri eski Başbakan Maia Sandu ikinci turda kazanarak ülkenin yeni Cumhurbaşkanı olmuştur. Moldova'da mevcut Cumhurbaşkanı İgor Dodon'un görev süresinin sona ermesi

nedeniyle 1 Kasım'da seçime gidilmiş ve seçimin ilk turuna katılım oranı yüzde 42,76 olmuştur. Moldova Merkez Seçim Komisyonu'nun verilerine göre, ilk turda PAS lideri Maia Sandu yüzde 36,16 oy alarak birinci, seçimlere "bağımsız aday" olarak katılan mevcut Cumhurbaşkanı İgor Dodon ise yüzde 32,61 oyla ikinci olmuştur. Adaylardan hiçbirinin yüzde 50'nin üzerinde oy alamaması nedeniyle seçimler ikinci tura kalmıştır (Euronews, 2020b). Resmi seçim sonuçlarına göre ikinci turda Maia Sandu yüzde 57,8 oy (943.006) alarak seçimi resmen kazanırken, rakibi İgor Dodon yüzde 42'de (690.615) kalmıştır (Chirciu, 2020. ve Tüysüzoğlu, 2020). Sandu'nun zaferini Dodon karşıtı aktif seçim kampanyasına ve yurtdışındaki Moldovalı göçmenleri iyi bir şekilde konsolide etmesine borçlu olduğu iddia edilmektedir. Sandu dönemin başbakanı Filat'ın eğitim bakanlığı teklifi üzerine 2012'de Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) ayrılarak ülkesine dönmüştür. Bakanlığı döneminde sert reform politikalarıyla ön plana çıkmıştır. Ayrıca onun döneminde Rusça okullarda zorunlu ders olmaktan çıkartılarak seçmeli yapılmıştır. 2015'teki yolsuzluk skandalı nedeniyle bakanlığı sona ermiş ve ardından kendi siyasi partisini kurmuştur. 2016 devlet başkanlığı seçimlerini Dodon'a karşı kaybetmiş ve ardından da 2019 parlamento seçimlerinde Nestase ile Acum ittifakını kurmuştur. İktidarı ve ülkenin kontrolünü elinde bulunduran dönemin başbakanı Plahotnyuk'a karşı Dodon ile işbirliği yapmıştır. AB, RF ve ABD'nin desteği sonucunda yeni yönetim kabul görmüş ve Sandu, Haziran 2019'da Başbakan olmuştur. Programında yolsuzlukla mücadele edeceğini, AB ile entegrasyonu devam ettireceğini ve RF'yle yapıcı ilişkiler yürüteceğini ilan etmiştir. Ancak Sandu 5 ay sonra başbakanlığı bırakmak zorunda kalmıştır. 2020 devlet başkanlığı seçimlerine aday olan Sandu hem eski ittifak ortağı olan Nestase hem de solcular tarafından popülizm ve Soros'la işbirliği yaptığı gibi gerekçelerle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Destekçileri Sandu'nun seçilmesi durumunda samimi olarak ülkede her şeyin düzeleceğine inanmaktadırlar. Fakat unutulmaması gereken en önemli

nokta, Moldova'nın parlamenter bir cumhuriyet olduğudur. Bu sistemde devlet başkanı neredeyse tüm kararlarını yürürlüğe koymak için parlamentoyla mutabakat sağlamak zorundadır. Parlamentoda Sandu'nun çoğunluğu elde edememesi ise ülkede devlet başkanı ile yasama arasında bir siyasi krizin başlamasına neden olacağı tahmin edilmektedir (Tass, 2020b).

Sandu'nun 24 Aralık'ta göreve resmen başlamasından önce sürpriz bir gelişme yaşanmış ve Başbakan Ion Chicu, görevinden istifa etme kararı aldığını açıklamıştır. Başbakan Chicu, basın toplantısında yaptığı açıklamada, "Ülke yönetimiyle erken parlamento seçimlerinin yapılması için gereken adımları istişare ettim. Bu, ülkedeki önemli sorunların çözümü için gerekli." demiş ve istifa ettiğini beyan etmiştir (Sözcü, 2020). Hükümetin istifa sonucunda gerçekleşecek olan parlamento seçiminin sonucunun ülkenin dış politikada takip edeceği çizgiyi tayin etmesi de beklenmektedir. Maia Sandu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde elde ettiği başarıyı perçinleyip parlamento üzerindeki kontrolü de ele geçirmeyi başarırorsa, Kişinev'in batı ile yakınlaşmaya gitmesi muhtemeldir. Başkanlık seçimini kaybeden Igor Dodon ve Sosyalist Parti'nin seçimi kazanması halinde ise Moskova'nın, ülke üzerindeki etkisini koruması öngörülmektedir (Kommersant, 2020).

RF taraftarı parlamento ile batı taraftarı cumhurbaşkanı arasındaki sürtüşme ise kısa sürede su yüzüne çıkmıştır. Sandu, Kasım ayındaki seçimleri kazanarak cumhurbaşkanlığına seçilse de parlamento halen RF'yi destekleyen Sosyalist Parti'nin kontrolündedir ve sosyalistler Sandu'nun batı taraftarı gündemini uygulamaya geçirmesini engellemek için çeşitli adımlar atmıştır. Bu çerçevede Sosyalist Parti, cumhurbaşkanının bazı yetkilerini sınırlandıran ve Rus diline resmi statü veren yasaları onaylamış ve bu duruma tepki gösteren Sandu halkı protesto eylemleri düzenlemeye çağırmıştır. Sandu, "Bugün (3 Aralık) olanlar Anayasaya, yasalara ve vatandaşlarına saygı duymayan bir grup suçlunun mecliste toplandığının bir başka kanıtıdır. Halka karşı çıkan

parlamento feshedilmelidir. Pazar günü, halkın ne düşündüğünü söylemek için hepimiz Büyük Ulusal Toplantı Meydanı'na çıkıyoruz.” diyerek, vatandaşları 6 Aralık Pazar günü protesto eylemi düzenlemeye davet etmiştir. Sosyalist Parti ile Şor Partisi'nin sadece birkaç dakika içinde devlet bütçesi dahil önemli yasa tasarılarını kabul ettiğini kaydeden Sandu, “İgor Dodon ve Sosyalistler son seçimden ders çıkarmadılar.” demiştir. Sandu, kabul edilen yasaların iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuracağını da sözlerine eklerken, Onur ve Hakikat Platformu Partisi de Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak, usulüne uygun şekilde yapılmadığı için oylama sonuçlarının iptalini isteyeceğini açıklamıştır. Parlamento'nun 3 Aralık tarihindeki oturumu sırasında Sosyalist Parti, Şor Partisi ve Pentru Moldova, muhalefetin karşı çıktığı birkaç yasa tasarısını onaylamıştır. Kabul edilen yasa tasarılarından biri yeni Cumhurbaşkanı Sandu'nun yetkilerinin kısıtlanmasını öngörürken, bir diğeri de Sandu'nun ülkenin istihbarat servisi üzerindeki kontrolünü ortadan kaldırmaktadır. Sosyalistler, Moldova parlamenter bir cumhuriyet olduğu için istihbarat servisinin kontrolünün parlamentoya verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ancak geçen yılın Haziran ayında Sosyalistler, Bilgi ve Güvenlik Servisi'nin (SIS) kontrolünü parlamentodan eski parti lideri İgor Dodon'a devretmeye yönelik bir karara imza atmaktan da geri durmamışlardı. Parlamento ayrıca, Rus diline milletler arası iletişim dili statüsü veren bir yasa tasarısını da kabul etmiştir. Bu durum resmi olarak, memurların Rus dilinde bilgi vermeleri ve vatandaşların taleplerine Rusça cevap vermeleri gerektiği anlamı taşımaktadır. Bunun yanı sıra yasa tasarısı Rus televizyon kanallarına da yayın izni vermektedir ki, söz konusu kanallar 2018 yılında yasaklanmıştır (QHA, 2020).

Sandu'nun protesto çağrısı üzerine binlerce protestocu, hükümetin istifası ve erken parlamento seçimleri talepleriyle 6 Aralık Pazar günü Moldova'nın başkenti Kişinev'de yürüyüş yapmışlardır. Sandu ve destekçileri, parlamento tarafından

kabul edilen yasanın amacının Sandu göreve başlamadan önce cumhurbaşkanlığını zayıflatmak ve Dodon'un destekçilerinin sayıca muhalefeti geride bıraktığı parlamentoyu güçlendirmek olduğunu iddia etmişlerdir. Gösterinin organizatörlerine göre 6 Aralık Pazar günü parlamento binası önünde 50 binden fazla protestocu toplanmıştır. Protesto sırasında göstericiler “Kahrolsun Dodon!” ve “Teslim olmayacağız!” şeklinde sloganlar atmışlardır (Euractive, 2020).

3 Aralık tarihinde parlamentoda alınan karara ilişkin olarak Sandu taraftarlarının yasal olarak da harekete geçtiği gözlemlenmiştir. Romanya'yla birleşmeyi savunan Ulusal Birlik Partisi milletvekili Oktavian Tsiku, Rusça'ya yeniden milletlerarası iletişim dili statüsünü kazandıran kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Ancak bu başvuru 22 Aralık tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiş ve mahkeme bu kararın nihai olduğunu ve temyiz edilemeyeceğini ilan etmiştir. Yeni dil kanunu kamu görevlilerine talep edilmesi durumunda vatandaşlara, yazılı da olmak üzere, Rusça cevap verme zorunluluğu getirmişti. Ayrıca vatandaşların devlet dili ve Rus dilinde eğitim görme haklarını da güvence altına almıştır (Tass, 2020a).

Moldova'nın yeni Cumhurbaşkanı Maia Sandu, 24 Aralık 2020 tarihinde yemin ederek görevine başlamıştır. Başkent Kişinev'deki Cumhuriyet Sarayı'nda düzenlenen yemin törenine, Parlamento Başkanı Zinaida Greçaniy, Anayasa Mahkemesi Başkanı Domnica Manole'nin yanı sıra eski Cumhurbaşkanı Mircea Snegur, ülkedeki siyasi parti ve diplomatik misyon temsilcileri ile çok sayıda davetli katılmıştır. Sandu, törende anayasaya el basarak yemin etmiştir. Cumhurbaşkanı Sandu, burada yaptığı konuşmada, görevi sırasında AB'ye entegrasyon süreci ilkelerini benimseyeceğini belirterek, “Ülkenin çıkarlarına saygı duyacağımı garanti ediyorum. İç siyasetin devamı olacak dış siyasette duvarların yerine köprüler inşa edeceğim.” demiştir. Erken parlamento seçimine gidilmesi gerektiğini yineleyen Sandu, “Bu, yasama

organının temizlenmesi ve çıkmaz bir yoldan dönülmesinin tek yoludur.” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ülkeyi yolsuzluktan kurtaracağını bildiren Sandu, konuşmasını takiben Cumhurbaşkanlığı binasına giderek görevi eski Cumhurbaşkanı İgor Dodon’dan teslim almıştır (TRT Avaz, 2020).

Son olarak Sandu 31 Aralık 2020 tarihinde Cumhurbaşkanlığı’nın resmi web sayfasında kamuoyuna yaptığı açıklamada Aureliu Ciocoi’nin Başbakan olarak atanmasına ilişkin kararnameyi imzaladığını duyurmuştur. Sandu, istifa eden Başbakan Ion Chicu’nun yeni kabinenin atanmasına kadar Başbakanlık görevini yürütmeyi reddetmesi dolayısıyla Cumhurbaşkanı’nın Anayasa gereğince Başbakanı mevcut Bakanlar arasından atanması zorunluluğu bulunduğuna dikkat çekerek, bu nedenle Dışışleri ve Avrupa Entegrasyon Bakanlığı görevlerini yürütmekte olan Aureliu Ciocoi’nin Başbakan olarak atanmasına ilişkin kararnameyi imzaladığını duyurmuştur (Moldpres, 2020).

Özerk Cumhuriyetler: Transdinyester ve Gagavuzya

Moldova’nın karşı karşıya olduğu en önemli siyasal problem olan Transdinyester hususunda 2016 yılında, Moldova hükümeti ile Transdinyester liderliğinin, bir dizi pratik konuya ve güven artırıcı önlemlere odaklanan “esaslı, sonuç odaklı bir diyaloga girmeyi” taahhüt etmeleri sonucunda taraflar, ulaşım, eğitim, tarım ve sivil istatistiklerin kaydedilmesiyle ilgili birçok soruna çözüm sağlamıştır. Ancak 2020 yılında, Covid-19 salgınıyla ilgili kısıtlamalar, taraflar arasındaki diyalogu yavaşlatsa da, Temmuz 2020’de iki taraf da ulaşım, telekomünikasyon ve finansal bağlantı gibi konularda müzakerelere başlamayı kabul etmişlerdir (Congressional Research Service, 2020).

Eski başbakan ve iktidar ortağı Demokrat Parti lideri Pavel Filip 9 Temmuz günü bir televizyona verdiği demeçte, partisinin

hala Rus askerlerinin 1992 yılından bu yana buldukları ayrılıkçı Transdinyester bölgesinden çekilmesini istediğini söylemiştir. Filip konuya ilişkin olarak, “Moldova’nın, Moskova’nın çekilme taahhüdünde bulunduğu 1999 İstanbul Deklarasyonu bağlamında, Rus askerlerinin geri çekilmesi çağrısında ısrar etmesi gerekiyor.” ifadesini kullanmıştır. Filip bu çağrıyı RF’nin Moldova Büyükelçisi Oleg Vasnetsov’un Rus barış gücünün SSCB’nin çökmesinden sonra Dinyester Nehri’ndeki kardeş katliamını durdurmaya yardım ettiğini söyleyerek bölgedeki Rus birliklerinin varlığını savunmasının ardından yapmıştır. Rus diplomat, “Objektif nedenlerle barışı koruma operasyonlarına yardım eden ve Transdinyester’deki eski mühimmat stoklarını koruyan yaklaşık 1.500 Rus askeri sihirle geri alınamaz.” şeklinde beyanatta bulunmuştur. Ayrıca Vasnetsov, RF’yi, yerel vatandaşların arzusu hilafına Moldova’dan çıkarma girişimlerinin başarı şansı olmadığını ve Moldova’daki 200.000’den fazla Rus vatandaşının Moskova tarafından hiçbir koşulda terk edilmeyeceğini söylemiştir (Necsutu, 2020).

Diğer taraftan 15 Kasım’daki cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Maia Sandu da, 30 Kasım’da yaptığı bir açıklamada Rus askerlerinin Ukrayna sınırında yer alan ayrılıkçı Transdinyester bölgesinden çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Moldova’nın müstakbel devlet başkanı olarak yaptığı ilk basın toplantısında Sandu, Rus kuvvetlerinin Transdinyester’de bulunma iznine sahip olmadığını söylemiştir. Kremlin, Sandu’nun bu çağrısını bölgedeki istikrarı bozabileceği gerekçesiyle geri çevirmiştir. Sandu, Moldova topraklarında yer alan Transdinyester Rus Kuvvetleri Operasyonel Grubu’nun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesindeki sivil gözlemcilerle değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. İlâveten başkent Kişinev’de gazetecilere verdiği bir demeçte de, “Yabancı askerlerin topraklarında kalmasını istemeyen bağımsız bir ülkeyiz.” açıklamasında bulunmuştur (BBC, 2020).

Diğer taraftan Moldova'ya bağlı bir diğer özerk cumhuriyet olan Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi'nin, ülkenin Transdinyester dolayısıyla yaşadığı ayrılıkçılık probleminin aksine, Moldova'nın toprak bütünlüğü içerisinde kendi varlığını korumaya yönelik bir politika güttüğü söylenebilir. Bu çerçevede özerk cumhuriyetin başkanı İrina Vlah, "27 Nisan Gagavuz Ana Dili Günü" dolayısıyla görüntülü bir mesaj paylaşarak, mesajında Gagavuz halkının "Ana Dili Günü"nü tebrik etmiş ve dilin korunmasının önemine işaret ederek, "Ana dilimiz ne kadar yaşarsa halkımız da o kadar yaşar." ifadesini kullanmıştır (Euronews, 2020a). Ancak Vlah ülkedeki dil tartışmalarına ilişkin olarak 12 Aralık tarihinde verdiği bir başka röportajda ise "En doğrusu Romence'yi öğrenmek ve bu konuyla ilgili anlamsız polemik yapmamaktır." şeklinde bir beyanatta bulunarak, Gagavuzların geleceğini Moldova Cumhuriyeti içerisinde gördüğüne de işaret etmiştir. Vlah söz konusu röportajda devlet diline hakim olduğunu ve bunun da o dile saygısını gösterdiğini ifade ederek henüz bilmeyenlere de Romence'yi öğrenmeye başlamalarını tavsiye etmiştir. Vlah ayrıca yeni neslin devlet dilini öğrenmesi için gerekli şartların oluşturulmasının öneminden de bahsetmiş ve bu bağlamda Komrat'ta Romanya'nın da mali desteğiyle Romen lisesini genişletme çalışmalarının sürdürüldüğünü ve halk nezdinde devlet diline yoğun bir ilginin olduğunu da kaydetmiştir (Ava.md, 2020).

Ayrıca Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi, 2020 yılı içerisinde, 15 Kasım cumhurbaşkanlığı seçimleri çerçevesinde de ülkenin politik gündeminde önemli bir yer işgal etmiştir. Bölgede yaşayan Gagavuz Türk halkı özerklik statüsü ile ilgili sorunların çözülmesini beklerken, cumhurbaşkanı adayları seçimlerde belirleyici pozisyonda olan bölge halkının oylarını almaya çalışmışlardır. Mevcut Cumhurbaşkanı Dodon, Moldova'nın güneyinde yaşayan Gagavuz Türklerinin oylarını kazanmak için, Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi'nin haklarının işlerliği ile ilgili hazırlanan yasa tasarısının kabul edilmesi için

adımlar atma yönünde vaatlerde bulunmuştur (Chirciu ve Cura, 2020).

Covid-19 Salgını

2019 yılının Aralık ayında ÇHC'nin Wuhan şehrinde ortaya çıktığı iddia edilen Covid-19 salgınına ilişkin Moldova Cumhuriyeti'ndeki ilk vakanın varlığı 7 Mart 2020 tarihinde teyit edilmiştir. Virüs nedeniyle ilk ölüm de 18 Mart 2020 tarihinde kayıtlara geçmiştir (Statista, 2020). Cumhurbaşkanı Dodon ülkede enfeksiyonun ortaya çıkmasına derhal ve zamanında yanıt verildiğini ve 7 Mart'ta ilk vaka tespit edilir edilmez bir dizi kısıtlayıcı önlem alındığını ifade etmiştir. Dodon 13-14 Mart'ta okulların ve anaokullarının kapatıldığını, 15 Mart'ta ise, yani ilk vakadan bir hafta sonra, acil durum ilan edildiğini belirtmiştir. Ayrıca Dodon, bu salgının kimin gerçek bir dost olduğunu ve kimin her zaman muhtaç durumda Moldova'nın yanında yer alacağını gösterdiğini de ifade ederek, RF ve ÇHC'nin yardım talebine ilk yanıt veren ülkeler olduğunu dile getirmiştir (Metzel, 2020).

Dodon'un bu ifadelerine karşın büyük ölçüde AB'nin girişimleriyle ülkeye 29 Aralık tarihinde yardımlı solunuma ihtiyaç duyan şiddetli Covid-19 hastaları için 34 ventilatör ile 41 hasta monitörü teslim edilmiştir. Doğu Ortaklığı ülkelerindeki Covid-19 salgınıyla mücadele amaçlı AB "Sağlık İçin Dayanışma" girişimi kapsamında AB ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) mali ve teknik desteği sayesinde bu temel tıbbi ekipmanlar ülkeye ulaştırılmıştır. Söz konusu tıbbi ekipman yaklaşık 1 milyon avro değerinde olup, AB ve DSÖ'nün en büyük bağışlarından biri olduğu dile getirilmiştir (Delegation of the EU to the Republic of Moldova, 2020b).

Covid-19 nedeniyle 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Moldova'da toplam 142.851 vaka tespit edilmiş ve 2.934 de ölüm gerçekleşmiştir. Salgın sürecinde Haziran ayında yükselmeye başlayan vaka ve ölüm sayılarının takiben, diğer ülkelerle de

benzerlik arz edecek şekilde, Eylül ve Ekim aylarında yeniden artışa geçtiği, Kasım ayında da yükselişini devam ettiren vaka sayılarının 10 Aralık tarihinde, ölü sayılarının ise 16 Aralık tarihinde zirve yaptığı görölmüştür. Takiben vaka ve ölü sayıları düşüşe geçse de yılın son günlerinden itibaren yeniden artış eğilimi içerisine girdiği gözlemlenmektedir (World Health Organization, 2020).

Dış Politika

2020 yılında Moldova'nın dış politik ilişkilerine en fazla etki eden faktörün yine RF ile AB'nin ülke üzerindeki mücadelesi olduğu söylenebilir. 2016 yılından Kasım 2020'deki seçimlere kadar ülkeyi RF yanlısı bir iktidar yönetse de, ülke üzerindeki etkisini yitirmek istemeyen AB'nin Moldova'ya yönelik faaliyetlerini sürdürdüğu görölmektedir. Bu çerçevede AB Ocak 2020'de, Moldova'nın Cahul ve Ungheni şehirlerini kapsayan "EU4Moldova: Odak Bölgeler" programını başlatmıştır. AB'nin, Cahul ve Ungheni şehirlerinde akıllı, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için 23 milyon Euro yatırım yapması planlanmaktadır (European Council, 2020). Ayrıca AB, Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ortak finansmanı ile satın alınan on iki modern dizel lokomotif 14 Temmuz tarihinde Moldova'ya teslim edilmiştir. Cumhurbaşkanı Igor Dodon, EBRD ve EİB'in Moldova'daki temsilcilerine ve AB Moldova Delegasyonu başkanına çeşitli projeler aracılığıyla stratejik sektörlerin finansmanına yönelik sağladıkları sürekli destek için şükranlarını ifade etmiştir (Delegation of the EU to the Republic of Moldova, 2020a).

Diğer taraftan Avrupa Komisyonu 30 Aralık tarihinde Moldova'daki polis sektöründe reformların uygulanmasına yardımcı olmak için 5 milyon Euro'luk bütçe desteği yardımının ödenmesini onaylamıştır. Bu AB programı, Moldova polis teşkilatının yapısının daha da modernleştirilmesi ve profesyonelleştirilmesi hususlarında destek sağlanması

amacını taşımaktadır. Söz konusu ödeme onayı Temmuz ayında sona eren Makro-Mali Yardım programının ikinci taksitinin (30 milyon Euro) ve Kasım ayındaki acil Makro-Mali Yardım programının ilk taksitinin (50 milyon Euro) ödenmesinin ardından gerçekleştirilmiştir (Delegation of the EU to the Republic of Moldova, 2020c).

İlave olarak AB ile Moldova Cumhuriyeti arasındaki siyasi temaslar da 2020 yılı içerisinde devam etmiştir. Bu çerçevede AB ile Moldova Cumhuriyeti arasında Haziran 2014'te imzalanan ve Temmuz 2016'dan beri tam olarak yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşması çerçevesinde 2020 yılı içerisinde 19 Ekim 2020 tarihinde Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma Hususunda AB-Moldova Cumhuriyeti Alt Komitesi'nin 5. Toplantısı, 20-21 Ekim 2020 tarihlerinde 7. AB-Moldova Cumhuriyeti Ticarete Konfigürasyon Ortaklık Antlaşması ve 25 Kasım 2020 tarihinde ise AB-Moldova Cumhuriyeti Ortaklık Antlaşması Gümrük Alt Komitesi'nin 6. Toplantısı gerçekleştirilmiştir (European Commission, 2020).

Diğer taraftan Moldova'nın bir diğer Avrupa-Atlantik yapı olan Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü (NATO) ile de temaslarını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Bu çerçevede NATO Genel Sekreter Yardımcısı Mircea Geoană, NATO-Moldova ortaklığıyla ilgili görüşmelerde bulunmak üzere 10 Eylül Perşembe günü Moldova Cumhuriyeti Dışişleri ve Avrupa Entegrasyonu Bakanı Oleg Țulea ile bir araya gelmiştir. Genel Sekreter Yardımcısı, Moldova Cumhuriyeti'nin NATO için önemli bir ortak olduğunu söylemiştir. NATO'nun Moldova Cumhuriyeti'nin güçlü kurumlar ile iyi yönetim inşa etmesine yardım ettiğini ifade etmiş ve NATO'nun Moldova'ya verdiği desteğin Moldova'nın talebine dayandığını vurgulamıştır. Geoană, NATO'nun savunma ve güvenlik sektörü reformlarında önemli bir deneyime sahip olduğunu ve Moldova'nın güvenlik kurumlarını ve silahlı kuvvetlerini modernize etmek için bu uzmanlıktan yararlanabileceğini dile getirmiştir. NATO ve Moldova Cumhuriyeti'nin önümüzdeki iki yıl için yeni bir Bireysel

Ortaklık Eylem Planı'nı (IPAP) tartışmaktadığunu da kaydetmiştir. Ayrıca Geoană, NATO müttefiklerinin ve ortaklarının Covid-19 salgınıyla mücadele için Moldova Cumhuriyeti'ne tonlarca tıbbi malzeme ve koruyucu ekipman da dahil olmak üzere sürekli destek sağladığını söylemiştir. Müttefiklerin, Moldova'nın NATO'nun Avrupa Atlantik Afet Müdahale Koordinasyon Merkezi'ne yardım talebine yanıt vererek, bu krizle bařa çıkmak için Moldova'yı desteklemeye kararlı olduklarını da vurgulamıştır (NATO, 2020).

2020 yılının başında Moldova-ABD ilişkilerine ise büyük ölçüde Moldova Demokratik Partisi (PDM) eski lideri dolayısıyla yaşanan bir krizin damga vurduğu söylenebilir. Ocak 2020'de ABD, PDM eski lideri Vladimir Plahotniuc'a (ve ailesine) "hukukun üstünlüğünü baltalayan ve Moldova'daki demokratik kurumların bağımsızlığını ciddi şekilde tehlikeye atan yolsuzluk eylemlerine" karıştıkları gerekçesiyle vize yasağı getirmiştir. ABD Dışışleri Bakanı Michael Pompeo, vize yasağının "ABD'nin yolsuzluğa tolerans göstermediğine dair güçlü bir sinyal gönderdiğini ve Moldova halkının yolsuzlukla mücadelesinde yanındadığunu." söylemiştir. Mart 2020'de Moldova'daki ABD Büyükelçiliği, Plahotniuc'un vize yasağının uygulanmasından önce ABD'ye girdiğini ve onu sınır dışı etme işlemlerinin sürdürdüğünü doğrulamıştır. Daha sonraki raporlar, Plahotniuc'un ABD'den siyasi sığınma arayışında başarısız olduğunu da göstermiştir (Congressional Research Service, 2020). Diğer taraftan yılın sonun da ise batı taraftarı Sandu'nun seçimi dolayısıyla ABD'nin memnuniyetini belirten bir tebrik mesajının yayınlandığı görölmektedir. Seçimi takiben Kasım ayında ABD Büyükelçiliği Sandu'yu "Moldova'nın ilk kadın seçilmiş başkanı olarak tarihi başarisından dolayı" tebrik eden bir bildiri yayınlamıştır. Büyükelçilik, "ABD'nin Moldova'nın reform, güvenlik ve halk sağlığı çabalarını sağlam bir şekilde destekleyeceğini" belirtmiştir (Congressional Research Service, 2020).

Diğer taraftan batı taraftarı Sandu'nun seçimi kazanmasına en çok memnun olan ülkelerden biri ise hiç şüphesiz akraba ülke Romanya'dır. Romanya Cumhurbaşkanı Klaus Iohannis ve yeni seçilen Moldovalı mevkidaşı Maia Sandu, ilişkilerde yeni bir sayfa açma sözü vermişlerdir. Iohannis, RF destekli Cumhurbaşkanı Igor Dodon'a karşı elde ettiği seçim zaferinin ardından eski Dünya Bankası ekonomistinin göreve başlamasından birkaç gün sonra, 29 Aralık'ta Kişinev'de Sandu'yu ziyaret etmiştir. Iohannis, ziyaretinin sembolik olduğunu, ülkenin ekonomik kriz ve korona virüs pandemisinden muzdarip olduğu bir dönemde yeni cumhurbaşkanını ve batı yanlısı gündemini desteklemek anlamına geldiğini belirtmiştir. Sandu ise ziyareti ülkenin iç ve dış politikalarında "Romanya ile stratejik bir ortaklığın geliştirilmesi" de dahil olmak üzere yeni bir başlangıç olarak nitelendiğini ifade etmiştir (RFERL, 2020).

Genel olarak dış politika sahasına bakıldığında, AB ile ortaklık anlaşması imzalanmasının ülkenin gelişimi üzerinde gözle görülür olumlu bir etki yaratmadığı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan siyasi konjonktürde Moldova ekonomisinin RF ve Avrasya Ekonomik Birliği istikametine yönelmesi de muhtemel gözükmemektedir. Romanya ile ilişkilerde ise iki devletin siyasi birlikteliği gerçekleşmemiş olup, böyle bir birleşme orta vadede de olanaklı görünmemektedir. İktidarda Dodon'un bulunduğu dönemde de Moldova ve Romanya ekonomileri arasındaki entegrasyon sürmüştür. Bükreş ile Tiraspol arasındaki diyalog yolları da açık kalmaya devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni Romen yatırımcıların bölgeye olan ilgisidir. Romanya ile entegrasyon yanlılarının elini kuvvetlendiren diğer hususlar da Moldova'daki nüfusun azalması ile ülke pazarının küçüklüğüdür. Tüm bunlar Moldova-Romanya yakınlaşmasının kuvvetlenmesine olanak sağlayan gelişmeler olarak nitelendirilmektedir (Ermakov, 2020).

Ekonomik Durum

Moldova Cumhuriyeti hükümeti 2019 yılının Kasım ayında 2020 yılı devlet (merkezi hükümet) bütçesi kanun tasarısını onaylamıştır. Söz konusu bütçe tasarısı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) % 3,3'ü oranında bir açık içermekte olup, söz konusu açık 2019'a göre üçte bir oranında bir artışa tekabül etmektedir. Bahsi geçen bütçe tasarısının 44,1 milyar Moldova Leusu (MDL) gelir ve 51,5 milyar MDL gider içermesi nedeniyle bütçe açığının 7 milyar MDL'yi aşması öngörülmüştür. Yine kamu borcunun da bu yılın sonunda GSYİH'nın %28,1'inden gelecek yılın sonunda GSYİH'nın %29,6'sına yükselmesi öngörülmüştür. Ayrıca tasarıda %3,8'lik ekonomik büyüme, %5,7'lik ortalama yıllık enflasyon, %9'luk ihracat artışı ile %7,1'lik ithalat artışı gerçekleşeceği tahmin edilmiştir (Ernst, 2019).

Diğer taraftan Dünya Bankası 7 Ekim Çarşamba günü yaptığı açıklamada, Haziran ayında yaptığı %3,1'lik daralma tahminini aşağı yönde revize ederek, Moldova'nın ekonomik çıktısının 2020'de, Covid-19 salgını nedeniyle, %5,2 oranında azalmasını beklediğini duyurmuştur. Ayrıca banka, Avrupa ve Orta Asya Ekonomik Güncellemesi Sonbahar 2020 Raporu'nda, 2021 yılı için Moldova'nın GSYİH'nın Haziran ayında öngörülenden (%4) daha düşük bir oranında (%3,5) büyümesinin beklendiğini ilan etmiştir. Banka, Covid-19'un, 2020'de beklenen önemli bir durgunluk ile birlikte, Moldova ekonomisinin görünümünü büyük ölçüde bozduğunu söylemiştir. Aynı zamanda, AB'deki zayıf ekonomik büyümenin, ekonomik kapanmanın etkileriyle de birleşince, 2020'de Moldova'nın GSYİH'sında önemli bir ekonomik daralmaya yol açmasının beklendiğini de ifade etmiştir (Banila, 2020). Görüldüğü üzere Moldova hükümetinin ülkenin 2020 yılı ekonomik görünümüne ilişkin olarak yaptığı, ve zaten olumsuz olan, tahminlerin Covid-19 salgını dolayısıyla daha da kötüleşeceğini öngörmek mümkündür.

12 Ağustos 2020 tarihinde Moldova'ya ilişkin olarak yayınlanan Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu'nda, tüm paydaşların ortak çabası ve eylemini gerektiren bir dizi çok

karmaşık zorlukla mücadele etmeye devam etmesine rağmen Moldova Cumhuriyeti'nin son on yılda insani gelişme açısından olumlu yönde bir ilerleme kaydettiği ifade edilmiştir. Bu zorluklar arasında göç (hem iç hem de dış göç) ve buna bağlı olarak beyin göçünün de yer aldığı belirtilmiş, ilaveten nüfusun azalmasına ek olarak demografik yapının kötüleşmesi hususlarına da dikkat çekilmiştir. Ayrıca Moldova'nın gelişiminin, özellikle ülke geneline yayılan kentsel yerleşimlerin yanı sıra yüksek kentleşme oranları ve başkentin büyümesi bağlamında risk altında olduğuna da işaret edilmiştir. Artan kirliliğe ilave olarak çevrenin sürekli olarak bozulması da genel olarak zorlu duruma olumsuz etki eden faktörler olarak sıralanmıştır (United Nations Development Programme, 2020).

Sonuç:

SSCB'nin dağılmasının ardından 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Moldova Cumhuriyeti'nde, bu tarihten itibaren ortaya çıkan ve artık kronikleşen problemlerin 2020 yılında da çözümsüz kaldığı görülmektedir. Bu noktada büyük ölçüde tarihsel süreçte şekillenen ülkedeki toplumsal bölünmenin iç siyaseti istikrarsızlaştırmaya ve ülkedeki ayrılıkçılık problemini de beslemeye devam ettiği değerlendirilmektedir. Bu sebeple özellikle iç siyasetin bu durumun bir yansıması olarak Avrupa ile RF arasında savrulma yaşadığı gözlemlenmektedir.

Bu noktada Kasım ayı içerisinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Rus taraftarı Igor Dodon'a karşı batı yönelimli Maia Sandu'nun kazanmasının 2020 yılında ülkede yaşanan en önemli değişimlerden biri olduğu söylenebilir. Sandu gerek koltuğu devralmadan gerekse devraldıktan sonra yaptığı açıklamalarla ülkenin bundan sonraki yönünün batı olacağını açık bir şekilde ifade etmiştir. Ancak ülkenin parlamenter bir yönetime sahip olması ve mevcut parlamentonun Rus taraftarı bir görünüm arz etmesi dolayısıyla, mevcut şartlarda Sandu'nun batı taraftarı politikalarını uygulaması çok da mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle Sandu seçildiği ilk

andan itibaren parlamento seçimlerinin de yenilenmesi çağrısında bulunarak, bu sıkıntılı duruma işaret etmiştir. Bu nedenle 2021 yılında iç siyasete ilişkin en önemli gündem maddelerinden birinin ülkedeki parlamento seçimlerinin yenilenmesi hususu olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan artık kronik bir hale gelen Transdinyester sorununun çözümüne yönelik 2020 yılında da herhangi bir ilerleme kaydedilmediği görülmektedir. Bu hususta Demokrat Parti lideri Pavel Filip'in Temmuz ayında İstanbul Deklarasyonu uyarınca RF Barışı Koruma Gücü'nün bölgeden çekilmesi gerektiği yönündeki çağrısına RF'nin Moldova Büyükelçisi Oleg Vasnetsov bölgedeki vatandaşların isteğinin aksine Rus Barışı Koruma Gücü'nü Moldova'dan çıkarma girişimlerinin başarı şansı olmadığını belirterek Moldova'daki 200.000'den fazla Rus vatandaşının Moskova tarafından hiçbir koşulda terk edilmeyeceği şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasına takiben Sandu 30 Kasım tarihinde yaptığı bir açıklamada RF'ye Transdinyester'deki askerlerini geri çekmesi çağrısında bulursa da, bu çağrı da RF tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bu nedenle "kronik" Transdinyester sorununun da yakın bir gelecekte çözümlenmesi çok da olası gözükmemektedir.

Ayrıca Aralık ayında ÇHC'de ortaya çıkan ve takiben tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgınına ilişkin ilk vaka 7 Mart tarihinde Moldova Cumhuriyeti'nde görülmüştür. 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Covid-19 kaynaklı ülkedeki toplam vaka sayısı 142.851, ölü sayısı ise 2.934'tür. Dünyanın tamamı gibi Moldova da bu salgına hazırlıksız yakalanmıştır. Ancak Avrupa'nın en yoksul ülkesi olarak kabul edilen ve bu nedenle de ekonomik olanakları son derece sınırlı olan Moldova Covid-19 ile mücadele için RF ve ÇHC gibi ülkelerin yanı sıra özellikle AB'den önemli bir destek görmüştür. Ancak Covid-19 salgını zaten zor durumda olan ülke ekonomisini daha da olumsuz bir şekilde etkilemiş ve Dünya Bankası 7 Ekim'de yaptığı bir

açıklamada, Haziran'daki %4'lük büyüme tahminini %3,5 olarak revize ettiğini duyurmuş ve Covid-19'un neden olduğu durgunluğun Moldova ekonomisinin görünümünü büyük ölçüde bozduğunu söylemiştir. Aynı zamanda, AB'deki zayıf ekonomik büyüme tahminlerinin, ekonomik kapanmanın etkileriyle de birleşince, ülke ekonomisinde gelecek dönemleri de etkilemesi muhtemel, önemli bir daralmaya neden olmasının da beklendiği ifade olunmuştur.

Kaynakça

- Aktan, S. (2020). "Moldovalılar ülkenin diline Romence denmesini istemiyor: Peki meselenin perde arkasında ne var?", <https://tr.euronews.com/2020/02/01/moldovalilar-ulkenin-diline-romence-denmesini-istemiyor-peki-meselenin-perde-arkas-nda-ne> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Ava.md (2020). "İrina Vlah: Ya Uchu rumynskiy Yazık i Dumayu. Chto Slishkom Mnogo Bessmyslennoy Polemiki Vokrug Etogo Voprosa", <https://ava.md/2020/12/12/irina-vlah-ya-uchu-rumynskiy-yazyk-i-dumayu/> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Banila, N. (2020). "World Bank sees Moldova's economy shrinking 5.2% in 2020 due to COVID-19", <https://seenews.com/news/world-bank-sees-moldovas-economy-shrinking-52-in-2020-due-to-covid-19-716393> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- BBC (2020). "Moldova's new president calls for Russian troops to withdraw from territory", <https://www.bbc.com/news/world-europe-55135213> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Chirciu, D. (2020). "Moldova'da Maia Sandu, cumhurbaşkanlığı seçiminin resmen galibi", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/moldovada-maia-sandu-cumhurbaskanligi-seciminin-resmen-galibi/2050894> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).

- Cura A. ve Chirciu, D. (2020). “Moldova’da anayasa krizi”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/moldova-da-anayasa-krizi-/1504255> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Chirciu, D.i ve Cura, A. (2020). “Moldova cumhurbaşkanı seçimine gidiyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/moldova-cumhurbaskani-secimine-gidiyor-/2025811> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- Congressional Research Service (2020). “Moldova: An Overview”, <https://fas.org/sgp/crs/row/IF10894.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2020).
- Delegation of the EU to the Republic of Moldova (2020a). “European partners help Moldova acquire new locomotives”, https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/82963/european-partners-help-moldova-acquire-new-locomotives_en (Erişim Tarihi: 01.01.2020).
- Delegation of the EU to the Republic of Moldova (2020b). “Ventilators and Monitors for Patients in the Fight Against COVID-19 - One of the Largest Donations from the European Union and WHO”, https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/91078/ventilators-and-monitors-patients-fight-against-covid-19-one-largest-donations-european-union_en (Erişim Tarihi: 01.01.2020).
- Delegation of the EU to the Republic of Moldova (2020c). “Moldova: EU approves €5 million in support of police sector reform”, https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/91075/moldova-eu-approves-%E2%82%AC5-million-support-police-sector-reform_en (Erişim Tarihi: 01.01.2020).
- Ermakov, A. (2020). “Moldova v 2021 godu”, <https://russiancouncil.ru/postsoviet2020-moldova> (Erişim Tarihi: 30.12.2020).
- Euractive (2020). “Thousands in Moldova call for government’s resignation”, <https://www.euractiv.com/section/europe->

- s-east/news/thousands-in-moldova-call-for-governments-resignation/ (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Euronews (2020a). “Gagauz Özerk Yeri Başkanı Vlah şiiir okuduğu video paylaşarak 'ana dil gününü' kutladı”, <https://tr.euronews.com/2020/04/27/gagauz-ozerk-yeri-baskan-vlah-siir-okudugu-video-paylasarak-ana-dil-gununu-kutlad> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Euronews (2020b). “Moldova'da cumhurbaşkanlığı seçimlerini AB yanlısı Maia Sandu kazandı”, <https://tr.euronews.com/2020/11/16/moldova-da-ab-yanli-s-maia-sandu-cumhurbaskanl-g-secimlerinin-ikinci-turunu-onde-goturuyor> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- European Commission (2020). “Countries and regions: Moldova”, <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/moldova/> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- European Council (2020). “Facts and Figures About EU-Moldova Relations” <https://www.consilium.europa.eu/media/44401/685-annex-5-e-moldova-factsheet.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Ernst, I. (2019). “Moldova builds 2020 budget on heavy public borrowing”, <https://www.intellinews.com/moldova-builds-2020-budget-on-heavy-public-borrowing-172507/> (31.12.2020).
- Habertürk (2020). “Moldova Anayasa Mahkemesi Rusya ile yapılan kredi anlaşmasını anayasaya aykırı buldu”, <https://www.haberturk.com/moldova-anayasa-mahkemesi-rusya-ile-yapilan-kredi-anlasmasini-anayasaya-aykiri-buldu-2671743> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- IntelliNews (2020). “Moldova's Socialist government survives no-confidence vote”, <https://www.intellinews.com/moldova-s-socialist-government-survives-no-confidence-vote-187887/> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).

- Kommersant (2020). “Moldaviya Ostavlyayet Jelat Luchshego: Kak Respublika Pogruzilas v Noviy Politicheskiiy Krizis”, https://www.kommersant.ru/doc/4627494?utm_referrer=https%3A%2F%2Fzen.yandex.com (Erişim Tarihi: 24.12.2020).
- Metzel, M. (2020). “Russia, China were first to meet Moldova’s request to tackle coronavirus - Dodon”, <https://tass.com/world/1153281> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Moldpres (2020). “Moldovan president appoints Aureliu Ciocoi as acting prime minister”, <https://www.moldpres.md/en/news/2020/12/31/20010401> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- NATO (2020). “Deputy Secretary General Mircea Geoană welcomes the Foreign Minister of the Republic of Moldova at NATO Headquarters”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_177876.htm?selectedLocale=en (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Necsutu, M. (2020). “Russia Rules Out ‘Magical’ Withdrawal From Moldova Region”, <https://balkaninsight.com/2020/07/10/russia-rules-out-magical-withdrawal-from-moldova-region/> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- QHA (2020). “Yeni Moldova Cumhurbaşkanı vatandaşlara sokaklara çıkma çağrısı”, <https://qha.com.tr/haberler/yeni-moldova-cumhurbaskaninidan-vatandaslara-sokaklara-cikma-cagrisi/282618/> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- RFERL (2020). “Romania, Moldova’s New President Vow Fresh Start After Pro-Russia Leader’s Exit”, <https://www.rferl.org/a/31025937.html> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Sözcü (2020). “Moldova Başbakanı istifa kararı aldı”, <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/moldova-basbakani-istifa-karari-aldi-6181277/> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).

- Statista (2020). “Number of new coronavirus (COVID-19) cases in the Republic of Moldova as of December 22, 2020, by day of report”, <https://www.statista.com/statistics/1127193/republic-of-moldova-covid-19-cases-by-day/> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- Tass (2020a). “KS Moldavii Povtorno Otkazalsya Priostonovit Prinyatıy Palamentom Zakon o Russkom Yazıke”, https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10327029?utm_referrer=https%3A%2F%2Fzen.yandex.com (Erişim Tarihi: 22.12.2020).
- Tass (2020b). “kurs na evropu. Chto mı znaem o pervoy jenschine na postu prezidenta moldavi maye sandu”, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/9988739> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).
- TRT Avaz (2020). “Yeni Moldova Cumhurbaşkanı Maia Sandu görevine başladı”, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/yeni-moldova-cumhurbaskani-maia-sandu-gorevine-basladi/5fe4aefd01a30a66f8eac956> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Tüysüzoğlu, G. (2020). “Moldova yönünü Batı'ya mı çevirdi?”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/moldova-yonunu-batiya-mi-cevirdi/2052847> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- United Nations Development Programme (2020). “National Human Development Report 2020: Moldova”, <http://hdr.undp.org/en/content/national-human-development-report-2020-moldova> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- World Health Organization (2020). “Republic of Moldova,” <https://covid19.who.int/region/euro/country/md> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- Yeniçağ (2020). “Moldova'da hükümet sorunu çözüldü”, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/moldovada-hukumet-sorunu-cozuldu-238194h.htm> (Erişim Tarihi: 01.01.2020).

PANDEMİ VE SEÇİM KISKACINDA ROMANYA: 2020

Eda TUTAK

[Öğretim Görevlisi, Gümüşhane Üniversitesi]

Giriş

2020 yılında Romanya için en önemli gelişme, küresel toplumu derinden etkileyen pandemi krizi olmuştur. Buna ek olarak yıl içinde gerçekleştirilen 27 Eylül 2020 Yerel Seçimleri, 6 Aralık 2020 Parlamento Seçimleri ülke içi siyasetin gerginleşmesine neden olurken salgın riski altında vatandaşların farklı sosyo-ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalması, bir kesimin siyasete ilgisiz kalmasına, diğer bir kesimin ise ortaya çıkan yeni sorunlar dolayısıyla ülke yönetimini eleştirmesine yol açmıştır. Romanya perspektifinden yıl içindeki en önemli mücadele alanı salgın kapsamında gerçekleştirilen kısıtlamalar nedeniyle ülke ekonomisinin daralmasıdır. 2008 krizinden sonra istikrarlı bir görünüme kavuşan ekonomi, küresel salgın kriziyle birlikte işsizlik, enflasyon, dış ticaret açığı, dış borç gibi finansal sorunlar ile istikrarlı görünümünden uzaklaşmıştır. Romanya Hükümeti'nin COVID-19 öncesinde ülke ekonomisinin istikrarlı görünümüyle ilgili olumlu tahminleri gerçekleşmemiş aksine yıl sonunda daralan ekonomi gerçekliği ile karşı karşıya kalınmıştır. Halkın bu süreçte ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve sağlık sorunlarıyla ilgili ülke yönetimini eleştirmesi, seçilmiş idarecilerin oy oranlarını da etkilemiştir. Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya'nın kesişme noktasında bulunan Karadeniz bölgesinde yer alan Romanya, eski doğu bloğu ülkesi olarak Sovyet rejiminin sona ermesiyle birlikte yönünü Batı'ya çevirmiş ve Avrupa Birliği içinde stratejik konumu itibarıyla önemli bir yer edinmiştir. Ekonomik problemlerle baş edebilmek amacıyla birlikten önemli derecede

mali destek alması ve çeşitli projelerle sektörel yatırımların gerçekleştirilmesi kriz sürecinden en az hasarla çıkılmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada Romanya'nın 2020 yılı ülke görünümü iki ana başlığa ayrılarak incelenmiştir. Ülke içi dinamikler olarak belirlenen ilk başlık altında ülkedeki pandemi krizi ve neden olduğu ekonomik sorunlara, geçmişten günümüze devam eden göç sorununa değinilmiş ve ülkede 2020 yılında gerçekleştirilen yerel ve genel seçimler incelenmiştir. Dış politika dinamikleri olarak adlandırılan ikinci başlıkta ise Romanya'nın içinde yer aldığı uluslararası örgütler ile ilişkileri ve diğer devletlerle olan ikili ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Ülke İçi Dinamikler

COVID-19 Kıskaçında Romanya Ekonomisi:

2020'de Romanya, yaklaşık 19 milyon vatandaşı olan ancak ortalama 20-50 yaş aralığındaki 4 milyona yakın aktif çalışan Romen nüfusunun Batı Avrupa'da yaşadığı bir ülke profiline sahiptir (Vaduva vd., 2020: 1). Ülkede kalan nüfusun genellikle devlet hizmetlerinin tüketicisi olan öğrenciler veya emekliler olması Romanya ekonomisinde ve toplumunda önemli zayıflıklara sebep olmaktadır. Komünist sistemin çöküşüyle birlikte, 1990'lı yıllar yoğun özelleştirmelerin yaşandığı bir süreci temsil ederken 21. yüzyılın ilk çeyreğinde 2004 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve ardından 2007 yılında Avrupa Birliği (AB) ile bütünleşmenin tamamlanması ülkede farklı sosyal ve ekonomik deneyimler yaşanmasına neden olmuştur.

Post-komünist ülkeler ekonomik ve politik alanlarda çeşitli dönemlerde istikrarsız bir görünüme sahip olabilmektedir. Bu kapsamda Romanya da gelişmekte olan bir ekonomi (Nalban ve Smadu, 2021: 804) olarak bazı yapısal zayıflıklara ve avantajlara sahiptir. Bağımsızlık sonrası süreçte ülke

ekonomisi 2008 küresel krizine kadar olumlu bir seyir izlerken bu krizle birlikte ekonomik durgunluk yaşanmış özellikle işsizlik önemli bir sorun haline gelmiştir (Simionescu, 2020:1). Buna ek olarak Romanya, AB'de Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) yüzdesi olarak en düşük vergi gelirin aynı zamanda en yüksek vergi kaçakçılığına ve en sorunlu vergi tahsilat sistemlerinden birine sahiptir (Todor, 2018:250). Romanya'nın vergi gelirlerinden yeterince kaynak elde edememesi devletin sağlık, eğitim, altyapı gibi alanlarda istenilen hizmet düzeyine ulaşamamasına sebep olmaktadır. Romanya'da hükümetler programlarında kayıt dışı ekonomi, enflasyon, işsizlik ve yolsuzluk ile mücadele konularına yer vermektedir. Oluşturulan politikalar çerçevesinde ülke 2020 yılına kadar önemli derecede gelişim göstermiştir. 2002 yılında kurulan Romanya Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Müdürlüğü (Direcția Națională Anticorupție "DNA") günümüze kadar yüksek ve orta düzeyde yolsuzlukla mücadele faaliyetini, yasaların belirlediği yetkilerle profesyonel ve tarafsız bir şekilde yürütmektedir (DNA Raportul de Activitate, 2019:3). Ülkede yaygın bir sorun olan yolsuzluk ile mücadelede önemli başarı sağlanmış, Avrupa Komisyonu DNA'nın AB'deki en iyi yolsuzlukla mücadele dairelerinin ilk 5'i arasında yer aldığını belirtmiştir (European Commission, 2014: 14). Romanya'da yolsuzluk köklü bir sorunu oluşturmaktadır öyle ki DNA 2019 raporunda; 2019 yılında ortalama 7.077 davayı çözmek üzere 103 savcının faaliyet gösterdiği ve bu davaların 2.794'ünün bu yıl içinde gerçekleştiği belirtilmiştir.

Romanya Hükümeti'nin Kasım 2019-Kasım 2020 Faaliyet Raporu'na göre; ekonomi, 2019'un sonlarında Çin'de ortaya çıkan ve 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 küresel salgın krizine kadar tüketime dayalı bir büyüme kaydetmiştir. Bu durum dış ticaret açığına ve enflasyon oranının yükselmesine neden olurken ithalat ve ihracat arasındaki dengesizlik ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir (Raport de Activitate Guvernamental, 2020a:15).

Salgın öncesi dönemde ülke ekonomisi istikrarlı bir beklenti oluşturmuş özellikle AB üyeliği ile rekabetçi bir sanayi sektörü ve iyileştirmeler kapsamında Reel GSYİH büyümesi 2017'de +%7,1, 2018'de +%4,4 ve 2019'da +%4,1 olarak kaydedilmiştir. Büyüme oranlarında azalma görülmesine rağmen ekonominin istikrara kavuşmaya başlaması ve Romanya ekonomisinin, esas olarak özel tüketim kaynaklı olmak üzere yıllık yaklaşık %4 oranında büyümesi 2020 yılı için salgın ortaya çıkmadan önce iyimser tahminler yapılmasını sağlamıştır (European Commission, 2020a: 132). Ancak ülkede 27 Şubat 2020 tarihinde koronavirüs ile ilk enfeksiyon vakası görülmesiyle birlikte ekonomideki iyimser tutum yerini negatif yönlü ekonomik gerçekliğe bırakmıştır.

Romanya Sağlık Bakanlığı tarafından ilk korona vakasının 27 Şubat'ta görüldüğü 22 Mart'ta ise ilk üç ölümün gerçekleştiği doğrulanmıştır (Ministerul Sănătății Comunicate de Presa, 2020). Küresel sağlık risklerine neden olan COVID-19 kapsamında Romanya Cumhurbaşkanlığı tarafından ilk kez 16 Mart 2020 tarihinde olağanüstü hâl ilan edilmiş ve ardından Mayıs ortasına kadar uzatılmıştır (Președintele României Decret, 2020). Söz konusu kararnamede serbest dolaşım; yakınlık, aile ve özel yaşam hakkı; evin dokunulmazlığı, eğitim hakkı; toplanma özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı; grev hakkı, ekonomik özgürlük gibi bazı anayasal hakların özlerine dokunulmadan olağanüstü hâl sırasında orantılı olarak salgınla mücadele kapsamında sınırlandırılacağı belirtilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre; ilk 3 ölümün gerçekleştiği 22 Mart'tan yılın son günü 31 Aralık'a kadar ülkede toplam 15.767 ölüm, ilk vakanın görüldüğü 27 Şubat'tan 31 Aralık'a kadar toplam 632.263 vaka görülmüştür (WHO Romania, 2020).

Salgın, günlük hayatın akışına getirdiği kısıtlamalar nedeniyle ekonomik ve sosyal sorunların da ortaya çıkmasına neden olurken Romanya hükümetinin salgınla mücadele kapsamında ekonomik olarak karşılaştığı ilk zorluklar; başta otomotiv

sektörü olmak üzere sanayide tedarik zinciri aksaklıkları yaşanması, dış talepte düşüşün gerçekleşmesi ve diğer ülkelerle sınırların kapatılması ile ülke içi karantina önlemlerinin yarattığı ekonomik etkilerdir. Avrupa Komisyonu raporuna göre Romanya'da ülke içi karantina önlemlerinin etkisiyle Reel GSYİH, 2020'nin ilk yarısında yıllık bazda %4,5 düşüş gösterirken uluslararası tedarik zincirlerinin bozulması ve zayıf dış talep, üretimi ve ihracatı yavaşlatmıştır. Pandeminin ekonomi üzerinde uzun süreli olumsuz etkilerinin devam edeceğini vurgulayan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), aşılamanın yaygınlaşmasının 2021 yılının ikinci yarısını bulacağını ve bu süreçte ortaya çıkan salgınları önleme amaçlı alınacak tedbirlerin ticaret beklentilerini düşüreceğini belirtmektedir. Dolayısıyla Romanya ekonomisindeki 2020'de %5,3 küçülmenin ardından GSYİH'nin 2021'de %2 ve 2022'de %4,4 büyüyeceği tahmin edilmektedir (OECD Romania, 2020: 233). Bükreş Ticaret Bakanlığı'ndan alınan verilere göre Romanya'da pandemiden en az etkilenen sektör ise gayrimenkul sektörüdür. Lojistik ve sanayi alanı en az etkilenen sıralamasında ikinci ve üçüncü sırada yerini almıştır. Öyle ki gayrimenkul yatırım piyasası 738 milyon Euro'nun üzerinde seyretmiştir (T.C Ticaret Bakanlığı, 2021). Tablo 1'de yer alan Romanya Hükümeti ve diğer kuruluşlardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde pandeminin devlet ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi açık bir şekilde görülmektedir.

Romanya Hükümeti faaliyet raporunda (2020b), hükümetin göreve başladıktan dört aydan kısa bir süre sonra, COVID-19 salgınının yarattığı hem ulusal hem de küresel ölçekte eşit görülmemiş bir krize yanıt vermek zorunda kaldığı belirtilirken ekonomik ve sosyal açıdan virüsten etkilenen vatandaş ve şirketleri desteklemek amacıyla mücadele ettikleri vurgulanmıştır. Hükümet önce 17 Nisan daha sonra 14 Ağustos'ta olmak üzere mücadele kapsamında destek paketlerinin hayata geçmesi amacıyla bütçe değişikliğine

gitmiş, ilk düzenlemede güncellenen programa kıyasla toplam harcamalarda 12,5 milyar RON artış, ikinci düzenlemede ise 18,1 milyar RON artış yer almıştır (DGEFA, 2020: 80). Son olarak 2020 yılının sonunda 30 Aralık günü hükümet tarafından yapılan basın açıklamasında, ülkede geçerli olan aktif desteklerin 30 Haziran 2021 tarihine kadar uzatılmasına karar verilmiştir (Ministerul Muncii și Protecției Sociale, 2020a). Diğer taraftan Romanya Hükümeti 2 Nisan 2020 tarihi itibarıyla COVID-19 pandemisinin yayılmasını önlemek ve bu konudaki önlemleri uygulayabilmek amacıyla Dünya Bankası tarafından sağlanan 400 milyon Euro değerinde mali yardım elde etmiştir (World Bank, 2020).

Tablo 1: Romanya Ekonomisi

Ekonomik Büyüme (GSYİH)	COVID-19 Öncesi 2020 Tahmini	COVID-19 Sonrası 2020 Tahmini	2020 Yılı Sonunda Gerçekleşen	2021 Tahmini
<i>Romanya Hükümeti</i>	5.6	-1.9	-5.1	4
<i>Avrupa Komisyonu</i>	3.8	-6	-5.2	3.3
<i>IMF</i>	3.5	-5	-4.8	4.6

Kaynak: IMF, 2020; European Commission, 2020b; Institutul Național de Statistică, 2020.

Küresel bir krize dönüşen COVID-19 salgını temelde tıbbi ve ekonomik olmak üzere iki yönlü sonuçlar doğurmaktadır. Tıbbi etkilerin sonuçları hastalığın yayılımını engellemek amacıyla alınan tedbirler; malzeme ve ekipman, tedavi tekniklerinin geliştirilmesi, vatandaşların ev ve hastanelerde tedavi süreçlerinin takip edilmesi gibi alanlarda gerçekleştirilirken salgınla mücadele kapsamında alınan tedbirlerin ekonomik sonuçları toplum yaşamını ve refah seviyesini derinden etkilemektedir. COVID-19'un ülke ekonomisindeki olumsuz etkilerinden biri de çalışan aktif nüfus sayısındaki azalış

olmuştur. Romanya'daki ekonomik durgunluğun ana faktörlerinden bir diğeri çok sayıda insanın işten çıkarılması ile satın alma gücünün düşmesi nedeniyle tüketime daralmasıdır. Pandemi öncesi dönemde halihazırda var olan işsizlik problemi pandemi sonrası daha belirgin ve ciddi bir görünüm kazanmıştır. Romanya Çalışma Bakanlığı'ndan alınan verilere göre; Romanya'da aktif çalışan sayısı 2018 yılında 6,573.000 kişi, Aralık 2019'da 6.474,300 iken 2020 yılına bakıldığında 2 Mart 2020'de 5.569,900 kişiye gerilediği görülmekte, son olarak 31 Aralık 2020 itibarıyla aktif çalışan sayısının 5.567.428 olarak tespit edildiği belirtilmektedir (Ministerul Muncii și Protecției Sociale, 2020b). Sonlandırılan iş sözleşmesi sayısı ise sadece 30.03.2020-12.05.2020 arası dönemde yaklaşık 111.000'den 344.000'e yükselmiştir. Ülke yönetimi çalışma hayatındaki olumsuz gidişat karşısında ilk olarak teknik işsizlikle mücadele politikası geliştirmiş ve bu kapsamda salgından etkilenen işletmelerin başvuruları sonucunda işçilerin maaşlarının %75'lik bir bölümünün devlet tarafından karşılanması kararını almıştır (Chivu ve Georgescu, 2020: 35). Bunlara ek olarak işyerleri ve işletmelere mali kontrolün olmayacağı; KDV, işçi sigortalarının ertelenmesi, özel/tüzel kişiliklerin bankalara olan kredi borçlarının da ötelenmesi kararı alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Klaus Iohannis 21 Nisan 2020 tarihinde yaptığı açıklamada, olağanüstü halin ilan edildiği 16 Mart'tan bu yana kademeli olarak sıkı önlemleri hayata geçiren tedbirlerin 15 Mayıs'tan itibaren gevşetileceğini açıklamış, bu kapsamda "COVID-19 Salgınının Etkilerini Önlemek ve Bunlarla Mücadele Etmek İçin Bazı Önlemlere İlişkin 55/2020 Sayılı Kanun" 15.05.2020 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanmıştır (Legea nr. 55/2020). Tedbirlerin gevşetilmesiyle birlikte ekonomide kısa süreli bir canlılık yaşanırken Eylül ayında giderek artan vaka sayılarıyla birlikte bu iyimserlik havası özellikle vaka sayısının en yüksek seviyeye ulaştığı Kasım ayında dağılmıştır.

Küresel bir salgın krizi olarak nitelendirilen COVID-19; küresel ticareti, devletlerin ekonomilerini, toplumların sosyal hayatını, bireylerin günlük yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla devletler bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak adına kapsamlı bir ulusal mücadele yürütürken uluslararası iş birliğine ve çözüm önerilerine ihtiyaç duymaktadır. COVID-19'a karşı geliştirilen aşı çalışmaları bu kapsamda en önemli mücadele alanlarından birini oluştururken Kasım 2020 itibarıyla üzerinde çalışılan 212 aday aşı çalışması olduğu, bu aşılardan 44'ünün klinik araştırma aşamasında olduğu bilinmektedir (Şenyiğit, 2020). 2020 yılının son aylarında birçok ülkede uygulanmaya başlayan farklı aşular mevcuttur. Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk kullanım izni alan COVID-19 aşısı 11 Aralık 2020 tarihinde onaylanan Pfizer/BioNTech ortaklığında geliştirilen aşı olmuştur (US Food&Drug Administration, 2020). 19 Aralık'ta İsviçre'de kullanım onayı alan bu aşı aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü tarafından onaylanan ilk aşıdır (WHO News Release, 2020). Bu gelişmeler sonucunda Romanya'da ilk aşılama 27 Aralık 2020 tarihinde bulaşıcı hastalık hastanelerinde gerçekleştirilmeye başlamıştır (Guvernul României Actualitate, 2020).

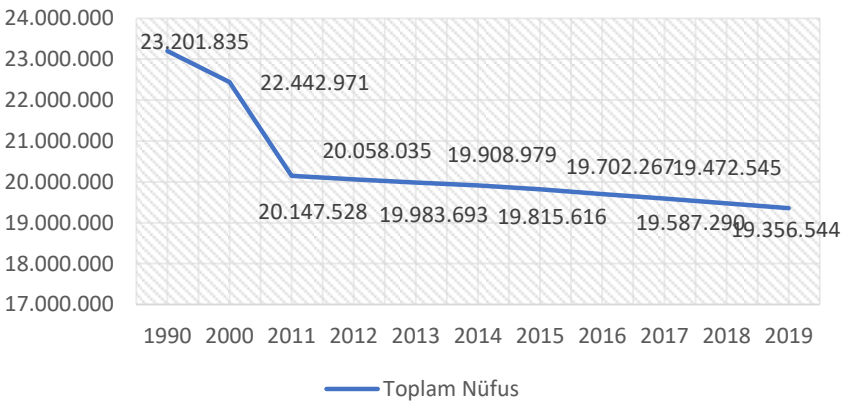
Göç Sorunu:

Romanya, komünist rejimin çökmesiyle birlikte 20 Mayıs 1990'da yasama organı ve devlet başkanı seçimlerini birlikte gerçekleştirerek demokratik hayata geçiş sağlamıştır (Yücel, 2011: 680). Bu tarihten itibaren Romanya, Batı Avrupa ile ilişkilerini sürekli geliştirerek serbest piyasa ekonomisinin gereklerini sağlayabilmek adına çeşitli reformlar gerçekleştirmiş, 2004 yılında NATO'ya 2007 yılında ise Avrupa Birliği'ne üyeliği kabul edilmiştir. 1990 yılından itibaren Romanya, ekonomik nedenlerle sürekli dışarıya göç veren bir ülke olmuş (Lazaroiu, 2003: 4) AB üyeliği bu durumu perçinlemiş, dışarıya verilen göçlerle birlikte ülke nüfusunda azalma eğilimi sürekli bir görünüme dönüşmüştür. Nüfusun azalma sebepleri arasında; ekonomik sorunlardan kaynaklı

düşük ücret, işsizlik ve refah seviyesinin düşüklüğü gibi nedenler öne sürülebilir.

Romanya, ülkeyi terk edenlerin sayısının ülkeye girenleri aşan bir göç ülkesidir (Hamberger, 2010:1). Dışardan gelen göçmenler ve mültecilerin çoğunlukla amacı ülkeyi transit geçiş olarak kullanmak ve buradan Batı Avrupa'ya geçebilmektir. Genel olarak Romanya'nın son birkaç yılda göçmenlik konusunda statü değişikliği yaşadığı söylenebilir. İlk olarak komünizm sonrası ekonomik nedenler ile göç konusunda menşe ülke konumundayken (Colipcă, 2008: 3) daha sonra AB üyeliğiyle birlikte bu mevcut durumuna transit ülke konumunu da eklemiştir. Son olarak ise Arap Baharı nedeniyle ülkelerini terk eden mültecilerin Avrupa'da daha iyi bir yaşam hayaliyle başvurdukları bir yol olmuştur. Dünya Bankası verilerine göre, ülke nüfusu doğal sebeplerin yanında göçün de etkisiyle önemli derecede bir azalış göstermiştir. Grafik 1'de 1990-2019 yılları arasındaki toplam nüfus sayılarına bakıldığında, 1990'da ortalama 23,21 milyon kişi olan ülke nüfusunun, 2019 yılında 19,4 milyona gerilediği görülmektedir.

Grafik 1: Yıllara göre Romanya Nüfusu

Kaynak: The World Bank, 2020

Genel olarak nüfus tahminlerine göre, Romanya önümüzdeki on yıllarda çok düşük doğurganlık oranları ve sürekli negatif göç nedeniyle hızlı bir nüfus kaybı süreciyle karşı karşıya kalacaktır (Pilinská ve Vaño, 2013). Nüfus azalışıyla birlikte nüfusun genç görünümü yerini yaşlı nüfusa bırakırken bu durum farklı ülke içi dinamikleri de olumsuz etkileyebilecektir (Romanian Institute for Research on National Minorities, 2014:5). Özellikle çalışma çağındaki nüfusun ülkeden ayrılışı işgücü piyasasında negatif yönlü etki bırakacağı tahmin edilirken vasıflı işgücünün ülkeden ayrılışının uzun dönemli ekonomik ve kültürel etki yaratacağı öngörülmektedir. Dünya Bankası'na göre 2000 ile 2017 yılları arasında nüfus sayısındaki düşüşün ortalama yüzde 75'inin sebebini göç oluşturmaktadır (Dospinescu ve Russo, 2018:17). Romanya'dan gerçekleşen göçün yönü İtalya, Almanya, İspanya ve Macaristan olarak öne çıkmaktadır (Simionescu, 2019: 3608).

Romanya'dan gerçekleşen göçle ilgili ulusal literatür daha çok göçmenlerin demografik profili, göçün yarattığı sosyal ve ekonomik etkiler, beyin göçü, işçi dövizleri, döngüsel göç, geri dönüş göçü vb. konular üzerine odaklanırken uluslararası literatür daha çok göçü harekete geçiren faktörler üzerinde durmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak göçün, menşe ülkeye özgü olumsuz (ret) faktörlerin aksine, varış ülkesine özgü pozitif (cazibe) faktörlerle tetiklendiğinin altı çizilmektedir (Goschin, 2018: 62).

2020 yılının en önemli küresel krizi olan COVID-19 pandemisi nedeniyle Romanya'ya dönen yaklaşık bir milyon kişi mevcuttur. 2020 yılının sonunda dahi krizin etkilerinin yaygın bir şekilde devam ettiği ve önümüzdeki birkaç yıl etkilerinin devam edeceği öngörüsü dikkate alındığında, devlet mekanizmalarının krizi nasıl yönettiğine bağlı olarak göç edenlerin ülkede kalma veya terk etme tercihleri belirginlik kazanacaktır. Avrupa ülkelerinden gelen nüfusun iç işgücü piyasasında doğru politikalar ile değerlendirilmesi söz konusu

olmaz ise son derece şiddetli ekonomik ve sosyal etkiye sahip yeni gerilimler ortaya çıkabilecektir (Chivu ve Georgescu, 2020: 39).

2020 Romanya Yerel ve Parlamento Seçimleri:

6 Aralık 2020 tarihinde gerçekleştirilen Romanya parlamento seçimlerinden yaklaşık bir yıl önce tamamlanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kısaca değinmek ülke iç siyasi gidişatı daha iyi analiz edebilmek adına faydalı olacaktır. Romanya’da devlet başkanı, 5 yıllık bir dönem için iki aşamalı bir sistemle salt çoğunlukla seçilmektedir. Başbakan ise parlamentonun onayı ile cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. 10 Kasım 2019 tarihinde ilk turu, 24 Kasım’da ise ikinci turu gerçekleştirilen Romanya Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin galibi mevcut Cumhurbaşkanı ve Ulusal Liberal Parti (Partidul Național Liberal “PNL”) adayı Klaus Iohannis olmuştur. İlk turda oyların yüzde 37,82’sini alan Iohannis, ikinci turda oyların yüzde 66,5’ini alarak rakibi Sosyal Demokrat Parti (Partidul Social Democrat “PSD”) adayı Viorica Dancila’yı geride bırakmış ve tekrar liderlik koltuğuna oturmuştur (Autoritatea Electorală Permanentă, 2020). Sonuç olarak 2019 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tekrar en yüksek oyu alan Klaus Iohannis, 21 Aralık 2014’ten beri Romanya Cumhurbaşkanı olarak görevini yürütmektedir. 10 Kasım 2019 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri’nde kayıtlı seçmen sayısı 18,286,865 iken oy kullanan seçmen sayısı 9.359.673 olarak kayıtlara geçmiştir (ElectionGuide, 2019). Ortalama %50 olan bu seçmen katılımı, kendisinden sonraki yerel seçimler ve parlamento seçimlerine kıyasla yüksek bir oranı temsil etmektedir.

Romanya’da 2020, hem yerel hem de parlamento seçimlerinin gerçekleştiği siyasi çekişmelerin ve ulusal krizlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Başlangıçta 28 Haziran 2020’de yapılması planlanan yerel seçimler, COVID-19 salgını bağlamında ertelenmiş 27 Eylül tarihinde mitingler ve halka açık toplantılar

yapılmadan yönetilecek seçim kampanyası ile yapılacağı Başbakan Ludoviç Orban tarafından duyurulmuştur (RELR, 2020). Küresel salgın krizi gölgesinde 27 Eylül 2020'de Romanya halkı yerel yönetimleri belirlemek üzere sandık başına gitmiş, ancak yürütülen seçim kampanyası açısından salgın tedbirleri nedeniyle alışılmadık yöntemler kullanılmış, dünyada olduğu gibi Romanyalı vatandaşların da bu süreçte farklı siyasi tecrübeler edinmesine neden olmuştur. Seçim kampanyası sırasında, sağlık krizinin getirdiği kısıtlamaların yoğun insan gruplarıyla etkinliklerin düzenlenmesine izin vermemesi nedeniyle bu süreçte yarışan adaylar, sosyal medya ve çevrimiçi reklamcılık kullanarak kampanya stratejilerini salgın sürecine uyarlayarak yürütmek durumunda kalmıştır (Krause ve Pârvu, 2020: 5).

Alışılmışın dışında bir seçim kampanyası süreci deneyimleyen Romanya siyasetçileri ve halkı zaman zaman gerilimli bir iç siyasi ortam içinde rekabet etmiş olsalar da süreç, Merkezi Seçim Bürosu (Biroul Electoral Central "BEC") ve Daimî Seçim Kurumu (Autoritatea Electorală Permanentă "AEP") tarafından etkili bir şekilde organize edilmiştir. AEP, siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanına ilişkin kanunda bir değişiklik taslağı başlatmış ve sonucunda paydaşlarla şeffaf bir şekilde tartışılan "Yerel Seçimlerin Finansmanına İlişkin Kılavuz" yayınlamıştır. Ayrıca yerel seçim kampanyasına katkıların büyük ölçüde adayların kendi gelirlerinden oluşmasına ve COVID-19 salgınına rağmen, 2016 seçimlerine kıyasla önemli ölçüde arttığı görülmektedir (Romania AEP, 2020).

Romanya Merkezi Seçim Bürosu ve Daimî Seçim Kurumu açıklamalarına göre COVID-19 ile mücadele kapsamında alınan önlemler çerçevesinde seçmenlere seçim sürecinde maske ve dezenfektan temin edilmiştir. 27 Eylül 2020 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimler, mesafe kuralı ve hijyen tedbirleri ile tamamlanmıştır. Salgın kısılacında gerçekleştirilen bu seçimlere katılım, salgının olumsuz havasından önemli ölçüde

etkilenmemiştir. Ülke genelinde seçimlere katılım oranı bir önceki 2016 seçimlerinde %48,44 iken 2020 yerel seçimlerinde seçmen katılım oranı %46,02 olarak belirlenmiştir (Krause ve Pârvu, 2020: 28). Romanya Merkezi Seçim Bürosu raporuna göre seçime katılan partilerin aldıkları oy oranları Tablo 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2: 27 Eylül 2020 Romanya Yerel Seçim Sonuçları

<i>Parti Adı</i>	<i>Oy Oranı</i>
<i>Partidul Național Liberal (PNL)</i>	%31,86
<i>Partidul Social Democrat (PSD)</i>	%28,06
<i>ALIANȚA USR Plus</i>	%8,40
<i>Partidul Mișcarea Populară (PMP)</i>	%5,84
<i>Partidul Pro România</i>	%4,76
<i>Uniunea Democrată A Maghiarilor Din România (UDMR)</i>	%4,52
<i>Partidul Alianța Liberalilor și Democratilor (ALDE)</i>	%2,59
<i>Candidații Independenți</i>	%1,80

Kaynak: Romania BEC, 2020a: 2

2020 yılının tüm dünyada yaşanan ortak ve en büyük krizlerinden biri olan COVID-19 salgını ve yarattığı ekonomik etkiler nedeniyle Romanya halkı salgın dönemi hükümet politikalarına yoğun bir şekilde eleştiri getirmiştir. Romanya Başbakanı ve Ulusal Liberal Parti (PNL) lideri Ludovic Orban Hükümeti, koronavirüs salgınıyla mücadele kapsamında halkın ve muhalefetin yoğun eleştirilerine maruz kalmıştır. Öyle ki bu durum gerçekleştirilen genel seçimlerde hükümetin değişmesine, PNL' nin oy kaybetmesine ve halkın seçimlere ilgisiz kalmasına sebep olmuştur (Albu-Comănescu, 2020).

Romanya Anayasası madde 61'e göre Romanya Parlamentosu; Temsilciler Meclisi ve Senato olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir ve madde 63'e göre meclis üyeleri 4 yıllık bir süre için seçilmektedir. Yine Romanya Anayasası'nda görevin uygulanmasında milletvekilleri ve senatörlerin halkın hizmetinde olduğu belirtilmektedir (Constitutia României, 1991). Ülkenin komünizm sonrası tarihindeki ilk seçim 1990 yılında gerçekleşmiş (Popescu, 2003: 326) günümüze kadar toplam dokuz parlamento seçim süreci yaşayan ülkede seçmen katılım oranı giderek azalan bir seyir izlemiş ve son seçimlerde ülke tarihindeki en düşük seviyeyi görmüştür (IPU Romania, 1996-2008; Runceanu, 2019:63).

6 Aralık 2020 tarihinde gerçekleştirilen parlamento seçimleri özellikle salgın baskısı altında halkın seçime olan ilgisizliği sonucunda ülkenin komünizm sonrası tarihindeki en az seçmen katılımının gerçekleştiği seçim olarak kayıtlara geçmiştir (BEC Comunicat, 2020). AĞİT tarafından yedi katılımcı devletten ve sekiz uzmandan oluşan bir ekip ile gözlemlenen (OSCE, 2020) parlamento seçimleri, sonucu itibarıyla ülke yönetiminde koalisyon oluşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ülkede son bir buçuk yılda vatandaşlar öncelikle cumhurbaşkanını seçmek üzere sandığa giderken daha sonra yerel idareleri belirlemek ve son olarak 2020'nin son ayında milletvekillerini seçmek üzere oy kullanmıştır. Dolayısıyla siyasi yorgunluk yaşayan vatandaşlar, parlamento seçimlerine ilgisiz kalırken bu ilgisizliğin arka planında; parlamentoyu yolsuzluk ve verimsizlik yuvası olarak nitelendiren bir bakış açısının varlığı, COVID-19'un siyasallaşması, seçim kampanyalarında radikal mesajların olmaması gibi nedenler yer almaktadır. 6 Aralık'ta gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde seçmen katılım oranı %31,84 ile ülkenin komünizm sonrası siyasi tarihinin en düşük seçmen katılım oranı olarak belirlenmiştir (Albu-Comănescu, 2020). 136 senatör ve 329 milletvekili olmak üzere toplam 465 parlamenterin seçildiği oylamada, mevcut iktidar

partisi ikinci sıraya gerilerken Romanya'nın sol görüşünü temsil eden sosyal demokratlar %28,90 oy alarak lider konuma geçmiştir (Romania BEC, 2020b: 14). İkinci sırayı liberaller alırken sivil toplum katılımıyla oluşturulan siyasi ittifak USR-Plus üçüncü sırada, Moldova Cumhuriyeti'nin Romanya ile birleşmesini hedefleyen Romenler Birliği İttifakı (AUR) dördüncü sırada ve son olarak Macar azınlığın bölgesel partisi UDMR beşinci sırada yer almıştır (Tablo 3). Seçim barajını aşan beş parti ülkeyi temsile yetkili hale gelirken bu sıralamada aşırı muhafazakâr milliyetçi parti olan AUR'un aldığı oy oranı çoğu çevrelerce analiz edilmesi gereken bir yükseliş olarak yorumlanmaktadır.

Tablo 3: 6 Aralık 2020 Romanya Parlamento Seçim Sonuçları

	<i>Temsilciler Meclisi</i>		<i>Senato</i>	
<i>Partidul Social Democrat (PSD)</i>	1,705,777 oy	%28,90	1,732, 276 oy	%29,32
<i>Partidul Național Liberal (PNL)</i>	1,486,401 oy	%25,19	1,511, 225 oy	%25,58
<i>Alianța USR Plus</i>	906,962 oy	%15,37	936,86 2 oy	%15,86
<i>Alianța pentru Unirea Românilor (AUR)</i>	535,828 oy	%9,08	541,93 5 oy	%9,17
<i>Uniunea Democrată A Maghiarilor Din România (UDMR)</i>	339,030 oy	%5,74	348.26 2 oy	%5,89

Kaynak: Romania BEC, 2020b: 14

Sonuç olarak seçimlerden sonraki gün, Romanya Başbakanı ve Ulusal Liberal Parti genel başkanı Ludoviç Orban görevinden

istifa ederken Cumhurbaşkanı Klaus Iohannis, hükümeti kurma görevini Ulusal Liberal Parti (PNL), Romanya Birliği-Özgürlük, Birlik ve Dayanışma Partisi (USR Plus) ve Romanya'daki Macaristan Demokrat Birliği (UDMR) koalisyonunun Başbakan Adayı Florin Citu' ya vermiştir (Demianenco, 2020). Böylece ülkede sağcı koalisyon tarafından desteklenen bir hükümet oluşturulmuştur. Parlamentoda 23 Aralık tarihinde güvenoyu alan yeni hükümet, eski Maliye Bakanı Florin Citu liderliğinde göreve başlamıştır. Citu, parlamentonun her iki meclisine hitaben yaptığı ilk konuşmasında hükümetin iki ana hedef (sağlık krizini aşma ve ekonomiyi tekrar canlandırabilme) doğrultusunda hareket edeceğini vurgulamıştır (Guvernul României, 2020).

Dış Politika Dinamikleri

AB ve NATO ile İlişkiler:

Romanya dış politikasının temeli üç ana unsura dayanmaktadır. Bunlar; AB ve NATO' nun aktif bir üyesi olmak, ülke kalkınmasına odaklanmak ve ABD ile stratejik ortaklık kurmaktır (Popovici, 2020: 1). Ülke, 2020 yılında yaşanan küresel salgın krizi nedeniyle dış politikadaki ortaklarıyla ekonomiyi iyileştirme odaklı iş birliği içindedir. Romanya, politika ve eylemlerinin etkilerini arttırmak ve vatandaşlarının özellikle güvenlik ve refah ile ilgili beklentilerine en iyi şekilde cevap verebilmek için NATO ve AB ile güçlü bir ortaklığın geliştirilmesini desteklediğini resmi kurumlar aracılığı ile devamlı vurgulamaktadır. Romanya, Cumhurbaşkanı Ion Iliescu'nun 4 Mart 2004 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması'na katılım belgesini imzalamasıyla birlikte NATO' ya resmen üye olmuştur. Ardından 2007 yılında AB resmi üye statüsünü kazanan Romanya' nın, 2020 yılı itibarıyla Avrupa Parlamentosu'nda 32 temsilcisi bulunmaktadır (European Union, 2020).

NATO için Romanya, doğu kanadının bir parçası olarak bölgede önemli bir müttefiktir. Tuna Nehri ve Karadeniz dolayısıyla ülkenin sahip olduğu stratejik önem uluslararası iş birlikleri bağlamında avantaj sağlamaktadır. Romanya'nın Karadeniz'deki en son ulusal savunma stratejilerinde (2015-2019 ve 2020-2024 dahil olmak üzere) vurgulanan başlıca hedefleri arasında; istikrarlı ve demokratik bir alanı sağlamlaştırmak ve müreffeh Karadeniz alanını, Avrupa ve Avrupa-Atlantik iş birliği değerlerine ve süreçlerine açarak bölgesel iş birliğini geliştirmek yer almaktadır (Delegația Permanentă A României La NATO, 2020). Kuzey Atlantik İttifakı için Karadeniz'in güvenlik ve istikrarının ayrı bir önemi mevcuttur ve bu önem özellikle Ukrayna krizi ve Kırım'ın Rusya tarafından gayri meşru bir şekilde ilhak edilmesinin ardından giderek artmıştır. Rusya'nın bölgedeki eylemlerine karşı oluşturulacak güvenlik koridorunda Romanya, önemli bir rol oynamaktadır. 2020 yılının pandemi nedeniyle değiştirdiği önceliklere rağmen NATO ile Romanya arasındaki ilişkiler olabildiğince üst düzeyde devam etmektedir. 12-13 Şubat 2020 tarihinde NATO Üye Devletlerinin Savunma Bakanları Toplantısı'na katılım sağlanmış, video konferans yöntemiyle gerçekleştirilen 2 Nisan 2020 NATO Üye Devletlerin Dışişleri Bakanları Toplantısı, yine video konferans yöntemiyle sırasıyla 15 Nisan ve 17-18 Haziran 2020 NATO Üye Devletlerin Savunma Bakanları Toplantısı gerçekleştirilmiş son olarak 21 Temmuz 2020 tarihinde Müttefik Dönüşüm Komutanlığı Başkanı General André Lanata, Romanya'yı ziyaret etmiştir (România în NATO, 2020). Bu ziyarette NATO'nun caydırıcı ve savunma konumunu güçlendirmeye yönelik çabaların, özellikle Doğu Kanadı ile ilgili olarak Romanya ve Karadeniz bölgesinde devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Romanya, genel olarak NATO ve AB aracılığıyla Karadeniz bölgesini Avrupa ve Avrupa-Atlantik değerlerine ve iş birliği süreçlerine bağlayarak istikrarlı, demokratik ve müreffeh bir bölgenin sağlamlaştırılması ve somut projelerle bölgedeki devletlere

doğrudan fayda sağlayacak bölgesel iş birliğinin teşvik edilmesini amaçlamaktadır.

AB ile olan ilişkilerinde Romanya, zaman zaman diğer AB üyesi ülkeler ile aynı haklara sahip olması gerektiğinin altını çizmekte örneğin Schengen Bölgesi ülkelerinden biri olması gerektiğini belirtmektedir. Yine de genel olarak AB ile olumlu seyreden bir ortaklık içindedir. Ülke açısından, ekonomik bağlamda Birlik içinde olmak aynı zamanda AB bütçesinden de önemli yardımlar almayı beraberinde getirmektedir. Özellikle 2020 yılında yaşanan ve devletlerin ekonomilerini derinden etkileyen pandemi kapsamında Romanya bütçesine AB'nin katkıları yadsınamayacak düzeydedir. Romanya, AB'den COVID-19 salgınının etkisini azaltabilmek amacıyla 2020/672 sayılı konsey kararı ile “*Acil Durumlarda İşsizlik Risklerini Azaltma Aracı (SURE)*” kapsamında 17 Ağustos 2020 tarihinde mali destek talebinde bulunmuştur. Bu talebe olumlu bakan Birlik, Romanya'ya maksimum 4.099.244.587 Euro tutarında kredi sağlayacağını, kredinin maksimum ortalama vadesinin 15 yıl olacağını 17 Eylül 2020 tarihli ve 10336/20 sayılı kararıyla açıklamıştır (European Council, 2020a).

AB ile olan ilişkilerinde sürekli gündem maddesi olma özelliğini koruyan bir diğer konu Romanya'nın kronik sorunlarından biri olan yolsuzluktur. Birliğe resmi üyelik başvurusu yaptığı 1995 yılından bu yana yolsuzlukla mücadele konusunda ortak politikalar ile iyileştirme çalışmaları söz konusu olmuştur. Devletlerin yıllık bazda yolsuzluk algılama endeksini 0 ile 100 puan arasında bir derecelendirme sistemiyle (0'dan 100'e doğru yolsuzluktan arınma artar) yayımlayan Uluslararası Şeffaflık Örgütü 2020 raporunda; Romanya, 44 puan ile AB üyeleri arasında son sırada, 180 ülke arasında ise 69. sırada yer almıştır (Transparency International, 2020). 2002 yılında kurulan Romanya Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Müdürlüğü aracılığıyla bu alandaki iyileştirme çabaları günümüzde de sürdürülmektedir.

AB ile Romanya arasında 2020 yılında gerçekleştirilen ortaklıklardan bir diğeri ise Siber Güvenlik Yetkinlik Merkezi'nin Bükreş'te kurulmasıdır. E-ticaret, akıllı mobilite gibi alanlar da dahil olmak üzere dijital tek pazarın güvence altına alınmasına yardımcı olacak, siber güvenlik alanında AB'nin özerkliğini artıracak olan “*Avrupa Siber Güvenlik Sanayi, Teknoloji ve Araştırma Yetkinlik Merkezi*”nin Romanya Bükreş'te kurulması kararını içeren taslak anlaşma metni 18 Aralık 2020 tarihinde imzalanmıştır (European Council, 2020b).

2020 yılı Avrupa Birliği için kriz yılı olarak öncelikle Brexit olarak adlandırılan Birleşik Krallığın birlikten ayrılma sürecinin yarattığı etkiler ve sorgulamalar ile başlamış daha sonra pandeminin üye devletlerdeki yıkıcı etkileri ile devam etmiştir. Özellikle örgütün önemli üyelerinden biri olan İtalya'da sağlık sisteminin çökme aşamasına gelmesi, Almanya, Fransa gibi ülkelerde COVID-19 nedeniyle artan ölüm sayıları ve salgının yarattığı etkiler, Avrupa Birliği'nin ruhu olan Avrupa dayanışmasını da sorgulanır hale getirmiştir. Üye devletler arasında serbest dolaşımı öngören Schengen bölgesinin geçici olarak durdurulması devletler arasındaki tıbbi malzeme akışını da olumsuz etkilemiştir. Daha önceki bölümde üzerinde durulan Romanya'nın COVID-19 sürecinde sağlık, ekonomi, toplumsal alanlarda yaşadığı olumsuzluklar toplamında Romanya-AB dayanışmasının Romanya açısından önemli katkılarının olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü Romanya, diğer üye devletlere kıyasla ekonomik bağlamda daha az gelişmiş, nispeten düşük gelirli bir ülke konumundadır. Dolayısıyla birlikten gelen mali destek ülke açısından kıymetlidir. Avrupa Birliği; pandemiyle mücadele kapsamında çeşitli mali paketler ile üye devletlerin ekonomilerindeki kriz yönetimine katkı sağlamıştır. AB'nin ekonomik iyileşme planı, iki ana finansal araca dayalı fonlar sağlamaktadır. İlki, COVID-19 sonrası ekonomik toparlanma planını kapsayan *Yeni Nesil AB Planı* ikincisi ise *2021-2027*

Çok Yıllı Finansal Çerçeve olarak sayılabilir. Romanya Hükümeti 2020-2024 Yönetim Programı'nda 2021-2027 AB Çok Yıllı Mali Çerçeve ve Yeni Nesil AB Programı kapsamında ülkeye yaklaşık 80 milyar Euro kazandırılacağını ve bu kaynağın altyapı, eğitim, sağlık, tarım, çevre ve enerji yatırımlarında kullanılacağını belirtmektedir. Bu kaynağın tarihi bir fırsat olarak nitelendirildiği programda 2021 yılında ekonominin toparlanabilmesi için yatırımların etkin şekilde kullanılacağı vurgulanmaktadır.

Devletlerarası İkili İlişkiler:

Romanya Dışişleri Bakanlığı, tüm devletlerle iş birliğine açık olduklarını ancak bazı devletlerle olan ikili ilişkilerin ve dayanışmanın öne çıktığını vurgulayarak bu devletleri şu şekilde sıralamıştır (Guvernul României Ministerul Afacerilor Externe, 2020a):

▪ Amerika Birleşik Devletleri	▪ Fransa	▪ Polonya
▪ Azerbaycan	▪ İtalya	▪ Türkiye
▪ Çin	▪ Gürcistan	▪ Macaristan
▪ Kore	▪ Japonya	▪ İspanya
	▪ Birleşik Krallık	▪ Moldova
		▪ Hindistan

ABD ile İlişkiler:

Haziran 2020'de Romanya, ABD ile diplomatik ilişkilerin kurulmasının 140. yılını kutlarken hem Romanya hem de ABD temsilcileri, iki ülke arasındaki stratejik ortaklığı derinleştirme ve geliştirme çabalarının artarak devam edeceğini vurgulamıştır. Başkan Iohannis, Romanya-Amerika stratejik ortaklığının ve transatlantik ortaklığın derinleşmesi ve daha da geliştirilmesi için devamlı bir çaba içinde olduklarını dile getirmiştir. COVID-19 salgınıyla mücadele de dahil olmak üzere pek çok güvenlik probleminin hâkim olduğu, derin ve hızlı bir

değişimin yaşandığı günümüz dünyasında ABD ile stratejik ortaklık içindeki ayrıcalıklı ilişki Romanya açısından son derece önemlidir. (Popovici, 2020: 2).

11 Temmuz 1997'de ABD Başkanı Bill Clinton'ın Bükreş ziyareti vesilesiyle başlayan Romanya ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki stratejik ortaklık günümüze kadar siyasi, askeri, siber güvenlik, enerji güvenliği, ekonomi, eğitim, kültür, bilim ve teknoloji alanlarında iş birlikleri ve ortaklıklar sağlanarak devam etmiştir. 2020 yılı içerisinde COVID-19 salgınıyla mücadele bağlamında, iki devletin Romanya'da tıbbi malzemelerin hava taşımacılığını kolaylaştırmak, vatandaşların ülkelerine geri gönderilmesi, tıbbi ekip aracılığıyla deneyim ve destek sağlamak da dahil olmak üzere karşılıklı iş birliği gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 31 Mayıs 2020 tarihinde bir doktor heyeti ABD Alabama'ya COVID-19 salgınıyla mücadele kapsamında bilgi, deneyim sağlayabilmek amacıyla gönderilmiş, ardından heyet ülkelere dönerek bu konuda edindikleri tecrübeleri aktarmıştır.

Moldova ile İlişkiler:

Avrupa'nın güneydoğusunda, Romanya ve Ukrayna arasında kalan Moldova, tarihsel olarak Romanya ile ortak dil ve kültüre sahiptir. Zaman zaman iki ülkenin birleşmesini savunan görüşler ortaya çıkmakta, bu görüş Romanya'da daha fazla kişinin taraftar olduğu, Moldova'da ise genellikle Batı yanlısı kesimler tarafından desteklenen bir gündem maddesini oluşturmaktadır. Romanya, dış politikasında Moldova ile ilişkilerini iki temele oturtmaktadır (Guvernul României Ministerul Afacerilor Externe, 2020b). Bunlar; Moldova'nın Avrupa'ya yönelmesini desteklemek ve Romanya ile Avrupa ilişkilerinde somut iş birlikleri oluşturmaktır. 27 Nisan 2020 tarihinde, Moldova'nın Avrupa entegrasyonu için "*Romanya ile Moldova Arasında Stratejik Ortaklığın Kurulmasına İlişkin Deklarasyon*"un imzalanmasının 10. yıldönümü kutlanmıştır. Bu kutlamada iki ülke arasındaki ayrıcalıklı ilişkinin altında

yatan ortak kültürel mirasın olduğu ve Moldova'nın yerinin Avrupa ailesi olduğunun altı çizilmiştir. Moldova'da kamuoyu, bir tarafta Rusya yanlısı olanlar diğer tarafta Batı yanlısı olanlar olmak üzere ikiye bölünmüş durumdadır. Rusya, zaman zaman Moldova'nın dondurulmuş sorunu olan "Transdinyester" bölgesini koz olarak kullanabilmekte, burada tek taraflı bağımsızlığını ilan eden yönetime destek vermektedir.

Romanya ve Moldova arasındaki iş birliği ve stratejik ortaklık üst düzeyde ve genellikle Romanya'nın ülkeyi Avrupa entegrasyonunda desteklemesiyle devam etmektedir. Romanya, Moldova Cumhuriyeti'nin ilk ticari ortağıdır ve ülkenin ihracat ve ithalat ortakları arasında birinci sırada yer almaktadır. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre; 30.04.2020 tarihinde Romanya'nın Moldova Cumhuriyeti ile olan ticaretinin toplam hacmi 611.079 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Ministerul Economiei, Energiei și Mediului de Afaceri, 2020). COVID-19 salgınıyla mücadele kapsamında ise Romanya Hükümeti, Moldova'ya 16,5 milyon lei destek vermiştir. Ayrıca buna ek olarak insani yardım, tıbbi ekipman, ilaç ve tıbbi cihaz (20 tır) bağışında bulunmuştur (Guvernul României Ministerul Afacerilor Externe, 2020b).

1 Kasım 2020 tarihinde Moldova'da gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini AB yanlısı olan Maia Sandu %57,8 oy alarak kazanmış bu seçim Romanya-Moldova ilişkilerini "Tek Millet, İki Devlet" söyleminin tekrar gündeme gelmesini sağlayacak kadar yakınlaştırmıştır. Romanya-Moldova birleşme söylemleri; Moldova açısından, AB üyesi olan ve tarihi ortaklığa sahip bir devletle bütünleşmesi bağlamında hem ekonomik hem siyasi açıdan avantaj sağlayabilecek bir hamle iken tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Transdinyester bölgesini arka planda destekleyen Rusya'nın ve onun desteklediği yönetimlerin bu birleşmeye sıcak bakmadıkları da bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Romanya-Moldova ilişkileri

ülke yönetiminin Rusya yahut Avrupa yanlısı olmalarına göre şekillenmektedir.

Bulgaristan ile ilişkiler:

Eski Doğu Bloğu ülkelerinden olan Romanya ve Bulgaristan AB'ye aynı süreçte dahil olmuş iki sınır ülkesidir. Romanya ve Bulgaristan, Karadeniz Sinerjisi ve Tuna Bölgesi için AB Stratejisi gibi projelerde özellikle ikili, Avrupa ve bölgesel ilişkilerde büyük bir iş birliği potansiyeline sahiptir. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler de üst düzeyde devam etmektedir. 2019 verilerine göre Romanya'nın Bulgaristan'dan ithalatı yaklaşık 2,8 milyar dolar, ihracatı ise 2,7 milyar dolardır (Trade Map, 2019).

Bulgaristan ile sağlanan iş birlikleri ile geliştirilen projelerden bazıları Romanya Dışişleri Bakanlığı tarafından şu şekilde listelenmiştir:

- BRUA Projesi kapsamında iş birliği (Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya)
- Romanya, Bulgaristan ve Türkiye arasındaki elektrik ağlarının birbirine bağlanması projesi
- Tarım, turizm, enerji vb. alanlarda iş birliği
- Juncker Planı kapsamında iş birliği

BRUA Projesi, Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya koridorunda ulusal gaz iletim sistemlerinin geliştirilmesi, yeni gaz kaynaklarına erişim sağlanmasının yanı sıra Hazar gazının Orta ve Doğu Avrupa pazarlarına taşınmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Projenin ilk aşaması 28 Kasım 2020 tarihinde 479 km uzunluğunda bir boru hattı ve 3 doğal gaz sıkıştırma istasyonunu içerecek şekilde tamamlanmıştır (TRANSGAZ, 2020). Avrupa Komisyonu tarafından proje, stratejik öneme sahip olarak nitelendirilmektedir.

2022'ye değin Avrupa Birliği iş pazarına 1,7 milyon daha fazla istihdam ve AB GSYİH' sini %1,8 oranında arttırması planlanan "Juncker Planı" Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker tarafından "AB Yatırım Alt Yapı Planı" olarak açıklanmıştır. Ancak daha sonra AB'deki yatırımı desteklemek için halihazırda mevcut olan çok sayıda AB finansal aracını tek bir çatı altında bir araya getirilmesini amaçlayan "InvestEU Programı" kabul edilmiştir. Juncker Planının AB'deki kamu ve özel kaynakları seferber etme çalışmalarını sürdüreceği olan InvestEU Programı kapsamında Romanya ve Bulgaristan iş birliklerini sürdürmeye devam etmektedir. Koronavirüs sonrası programda bir güncelleme yapılarak yatırımlar için sağlanan fonlarda bütçe artırımına gidilmiştir (European Commission, 2020c).

Türkiye ile ilişkiler:

Romanya'nın önemli ticari ortaklarından biri Türkiye Cumhuriyeti'dir. İkili ekonomik iş birliği; özellikle enerji, sanayi, bankacılık, inşaat, turizm, tarım vb. alanlarda uzun bir geleneğe sahiptir. TÜİK (2020) verilerine göre, iki ülke arasındaki ikili ticaret 2020 yılında tüm dünyayı etkileyen pandemi krizinin baskısıyla bir önceki yıla oranla azalmıştır. Tablo 4'te 2019 ve 2020 yıllarına ait Türkiye'nin Romanya ile gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat rakamlarına yer verilmiştir.

Tablo 4: 2020 Türkiye-Romanya Dış Ticaret Hacmi (Ocak-Aralık) (Bin ABD \$)

	2019		2020		
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değişim (%)
İhracat	4 073 075	2,3	3 895 770	2,3	-4,4
İthalat	2 770 908	1,3	2 769 244	1,3	-0,1

Kaynak: TÜİK, 2020

Günümüzde Türkiye ve Romanya, Karadeniz bölgesinin istikrar, güvenlik ve refahına ortak katkı sağlayan iki ülkedir.

Romanya, stratejik olarak hem Tuna nehri hem de Karadeniz bölgesinde yer alması dolayısıyla Avrupa açısından vazgeçilmez bir ortak aynı zamanda bölge ülkeleri için önemli bir partnerdir. Her iki ülke de Karadeniz havzasının barış, istikrar ve refah bölgesi olmasını amaçlayan, 1992 yılında İstanbul zirvesinde kurulan Karadeniz Ekonomik İş birliği Teşkilatı'nın (KEİ) kurucu üyelerindedir. Romanya, Ocak 2020-Aralık 2020 KEİ Dönem Başkanlığı'nı icra etmiş, başkanlık süresince esnek, sonuç odaklı ve KEİ üye devletlerinin yararına daha yakın bir KEİ-AB iş birliği gerçekleştirilmesi amacıyla faaliyetlerini yürütmüştür (BSEC, 2020). KEİ'nin kurucu üyeleri olmaları dolayısıyla iki ülke arasında çeşitli alanlarda iş birlikleri de mevcuttur. Bu kapsamda enerji, altyapı, doğrudan yabancı yatırım, turizm, çeşitli suçlarla mücadele, bilim ve araştırma, kültür alanlarında çeşitli projeler geliştirilerek iş birliği sağlanmaktadır (Busek, 2007: 3).

25 Eylül 2020'de gerçekleştirilen KEİ Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Romanya'nın, başkanlık döneminin ilk yarısındaki faaliyetleri değerlendirilmiş aynı zamanda COVID-19 pandemi krizinin sosyo-ekonomik sonuçlarını yönetmek için iş birliğinin bölgesel boyutu üzerinde durulmuştur. Romanya, bu toplantıda genel olarak pandemi krizinin ardından sosyo-ekonomik toparlanmaya yönelik ulusal çabaları desteklemek için bölgesel düzeyde hükümetler arası ekonomik iş birliğinin önemli olduğunu belirtmiştir (Guvernul României Ministerul Afacerilor Externe, 2020c).

Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya'nın kesişme noktasında bulunan Karadeniz bölgesinde Türk-Romen stratejik ortaklığı AB için son derece önemlidir (Diaconescu, 2009: 27). Nitekim bir tarafta AB üyesi olan Romanya diğer tarafta uzun yıllar yüzünü Avrupa'ya dönmüş Türkiye yer almaktadır. Bu iki ülke arasında gerçekleştirilecek ortaklıklar taraflar için kazan-kazan ilişkisi içinde AB ve NATO'nun desteğini alacak, her iki ülkenin de kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Romanya, Türkiye'nin

AB'ye üyelik sürecine olumlu bir bakış açısı sağlamakta, bu durum iki ülkenin komşuluk ve stratejik ortaklık ilişkilerinde olumlu etki yaratmaktadır.

Sonuç

Karadeniz bölgesinde stratejik bir konumda bulunan Romanya, sahip olduğu ülke dinamiklerini Avrupa'nın bir parçası olarak avantaja çevirebildiği sürece refah ve kalkınma düzeyini geliştirme potansiyeline sahiptir. Ancak ülke tarihinde var olan komünizm izleri beraberinde bazı zorlukları da getirmektedir. Ülke yönetimi bir yandan geçmişten gelen tarihsel, toplumsal, kültürel, yapısal sorunlarla mücadele ederken diğer yandan günümüz gelişmelerine uyum sağlamaya çalışmakta ve dinamik sorunlara çözümler aramaktadır. 2020 yılı, küresel çapta bir salgın krizi ile tüm dünya devletlerini karşı karşıya bırakırken ülkelerin sahip olduğu ayrıcalıklı konumlar bu salgınla mücadelede önemli bir yer edinmiştir. Romanya'nın ayrıcalıklı konumu ise içinde bulunduğu Avrupa Birliği olmuştur. Birlik, sağladığı mali destek ve yatırım projeleri ile Romanya'yı bu zorlu kriz sürecinde desteklemiş, ülke ekonomisinin çökmesini engelleyen önemli bir kaldıraç olmuştur. AB ve NATO üyesi olarak dış politikada yüzünü Batı'ya dönen ülke, aynı zamanda bölgesel iş birlikleri içinde olarak jeopolitik gücünü kullanmaktadır.

Romanya 2020 ülke görünümünde önemli gelişmelerden biri ülke yönetiminin değiştiği 6 Aralık Parlamento seçimleridir. Bu seçim iki açıdan önem taşımaktadır; bunlardan biri Sosyal Demokrat Parti'nin seçim sonucunda ilk sırada yer alması, ülke yönetiminde olan Ulusal Liberal Parti'nin ise ikinci sıraya düşmesidir. Diğer bir önemli nokta ise halkın seçimlere olan ilgisizliğidir. Öyle ki komünizm sonrası ülke tarihinin en düşük seçmen katılımının yaşandığı ilk seçim olarak tarihe geçmiştir. Parlamento seçimlerinin ardından ülkede PNL, USR-PLUS ve UDMR partilerinin oluşturduğu merkez sağ hükümeti eski Maliye Bakanı Florin Citu başkanlığında kurulmuştur.

Başbakan Citu, hükümetin öncelikli politikasının ülkenin içinde bulunduğu sağlık ve ekonomi alanında yaşanan krizi kısa sürede çözmek olduğunu belirtmiş, dış politikada ise 2020-2024 hükümet programında belirtildiği üzere Romanya'nın AB ve NATO'daki rol ve etkisinin artırılması ile ABD ortaklığının geliştirilmesinin hedeflendiğini açıklamıştır.

Kaynakça

- Albu-Comănescu, R. (2020). "Drawing a Defence Line in Europe's East Imperfect Elections Give a Direction to Romania", <https://visegradinsight.eu/romania-elections-drawing-a-defence-line-in-europes-east/>, (Erişim Tarihi: 21.12.2020).
- Autoritatea Electorală Permanentă, (2020). <https://www.roaep.ro/prezentare/en/prima-pagina/>, (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- BEC Comunicat, (2020). "Privind Participarea Populației la Vot Pentru Alegerea Senatului și a Camerei Deputaților din 6 Decembrie 2020", https://parlamentare2020.bec.ro/wp-content/uploads/2020/12/BEC_comunicat-prezenta_00.00.pdf, (Erişim Tarihi: 23.12.2020).
- BSEC, (2020). "Black Sea Economic Cooperation Chairmanship", <http://www.bsec-organization.org/>, (Erişim Tarihi: 02.01.2020).
- Busek, E. (2007). "Black Sea Economic Cooperation", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, KEİ Özel Sayı.
- Chivu, L. ve Georgescu, G. (2020). "Labor Market Vulnerabilities Under the COVID-19 Impact in Romania, Munich Personal Repec Archive", MPRA Paper No. 101676.
- Code for Romania, (2020). Date Oficiale, <https://datelazi.ro/>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- Colipcă, G. I. (2008). "Policy Analysis Report (WP3) Romania", *European Commission*, Grant Agreement no. 216065.

- Constitutia României, (1991).
<https://www.senat.ro/default.aspx?Sel=13E4870F-F976-4268-BE56-F8CF3F98780B>, (Erişim Tarihi: 20.12.2020).
- Delegația Permanentă A României La NATO, (2020).
<http://nato.mae.ro/node/178> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- Demianenco, A. (2020). “Romanian Elections and the Shaping Of a New Coalition–The Last Chance For Change”, *New Eastern Europe*, <https://neweasterneurope.eu/post-author/%ef%bb%bfalexandru-demianenco/>, (Erişim Tarihi: 20.12.2020).
- DGEFA (Directorate General Economic and Financial Affairs “EU”), (2020). “Policy Measures Taken Against the Spread and Impact of the Coronavirus”, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/coronavirus-policy-measures-8-december_en.pdf, (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- Diaconescu, C. (2009). “The EU Gate to Black Sea Regional Cooperation a Romanian-Turkish Common Ground”, *Turkish Policy Quarterly*, 8(1), 25-33.
- DNA (Direcția Națională Anticorupție, (2019). “Raportul de Activitate”, <http://www.pna.ro/obiect2.jsp?id=430>, (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- Dospinescu, A. ve Russo, G. (2018). “Romania Systematic Country Diagnostic Background Note Migration”, *The World Bank*, Washington, D.C., 1-22.
- ElectionGuide, (2019). “Romania Election for President”, <https://www.electionguide.org/elections/id/3195/>, (Erişim Tarihi: 21.12.2020).
- European Commission, (2014). “Report from the Commission to the Council and the European Parliament EU Anti-Corruption Report”, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf, (Erişim Tarihi: 23.12.2020).

- European Commission, (2020a). “European Economic Forecast”, *European Economy Institutional Paper*, No:125, Spring 2020.
- European Commission, (2020b). “European Economic Forecast”, *European Economy Institutional Paper*, No:136, Autumn 2020.
- European Commission, (2020c). “Questions and Answers: The proposed InvestEU Programme”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_947, (Erişim Tarihi: 29.12.2020).
- European Council, (2020a). “Implementing Decision: Regulation (EU) 2020/672”, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10336-2020-INIT/en/pdf>, (Erişim Tarihi: 08.01.2021).
- European Council, (2020b). “Selection of the Seat of the European Cybersecurity Industrial, Technology and Research Competence Centre”, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/seat-selection-cybersecurity-centre/>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- European Union, (2020). “Romania”, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/romania_en, (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- Fall, T. T. (2019). “Les Modalités D'accès Au Vote Et L'information Aux Électeurs Lors De L'élection Présidentielle Du 24 Février 2019”, *Revista Română de Studii Electorale*, 7(1-2), 39-41.
- Goschin, Z. (2018). “Regional Patterns of Romanian Emigration a Geographically Weighted Regression Model”, *Romanian Journal of Economics*, 46(55), 60–74.
- Gvernul României Actualitate, (2020). “Vaccinarea Împotriva COVID-19 A Început Astăzi în România, în Toate Cele 10 Spitale de Boli Infecțioase Aflăte în Prima Linie În Lupta

- Împotriva Noului Coronavirus”, <https://gov.ro/ro/stiri/>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- Guvernul României, (2020). “23 Decembrie Înregistrări, Declarații Susținute de Premierul Florin Cițu, După Votul În Parlament Pentru Investiția Noului Guvern”, <https://gov.ro/ro/stiri&page=2>, (Erişim Tarihi: 27.12.2020).
- Guvernul României Ministerul Afacerilor Externe, (2020a). “Parteneriate Strategice Şi Relații Speciale”, <https://www.mae.ro/node/1861>, (Erişim Tarihi:14.01.2021).
- Guvernul României Ministerul Afacerilor Externe, (2020b). “Republica MOLDOVA”, <http://mae.gov.ro/bilateral-relations/1677#827>, (12.01.2021).
- Guvernul României Ministerul Afacerilor Externe, (2020c). “Prezidarea De Către Ministrul Afacerilor Externe Bogdan Aurescu a Reuniunii Informale a Consiliului Miniştrilor Afacerilor Externe din Statele Membre ale Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN)”, <http://mae.gov.ro/node/53684>, (Erişim Tarihi: 29.12.2020).
- Hamberger, A. (2010). “Immigration and the Integration of Immigrants in Romania”, *Focus on Central and Eastern Europe*, September.
- IMF, (2020). “Romania Country Data”, <https://www.imf.org/en/Countries/ROU#countrydata>, (Erişim Tarihi: 20.01.2021).
- Institutul Național de Statistică, (2020). The Journal of National Institute of Statistics, <https://insse.ro/cms/ro>, (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- IPU (Inter-Parliamentary Union) Romania, (1996-2008). “Historical Archive of Parliamentary Election Results”, Http://Archive.İpu.Org/Parline-E/Reports/2262_Arc.Htm, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).
- Krause, M. ve Pârvu, S. (2020). “Raport Privind Observarea Alegerilor Locale”, *Expert Forum*, 27 Septembrie 2020.

- Lazaroiu, S. (2003). *Migration Trends in Selected Applicant Countries Volume IV-Romania*, International Organization for Migration (IOM), Vienna.
- Legea nr. 55/2020. “Privind Unele Măsuri Pentru Prevenirea și Combaterea Efectelor Pandemiei de COVID-19, Emitent Parlamentul României”, <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/225620>, (Erişim tarihi: 29.12.2020).
- Ministerul Economiei, Energiei și Mediului de Afaceri, (2020), *Îndrumar Pentru Afaceri*, http://www.imm.gov.ro/adaugare_fisiere_imm/2018/11/Indrumar-de-afaceri-Republica-Moldova-iunie-2020_.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- Ministerul Muncii și Protecției Sociale, (2020a). “30 Decembrie Comunicat de Presă”, <https://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/comunicare/comunicate-de-presa/6185-cp-prelungire-masuri-active-30122020>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- Ministerul Muncii și Protecției Sociale, (2020b). “Statistici”, <http://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/transparenta/statistici/date-statistice>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).
- Ministerul Sănătății Comunicate de Presa (2020). “Comunicate de Presa Buletin Informativ 28.02.2020”, <http://www.ms.ro/2020/02/28/buletin-informativ-28-02-2020-ora-1600/>, (Erişim Tarihi:30.12.2020).
- Nalban, V. ve Smadu, A. (2021). “The Interaction Between Private Sector and Public Sector Labor Markets: Evidence From Romania”, *Economic Modelling*, Volume 94, 804-821.
- OECD Romania, (2020). “Economic Forecast Summary”, *OECD Economic Outlook*, 2020(2), 233-235.
- OSCE, (2020). “Parliamentary Elections, 6 December 2020”, <https://www.osce.org/odihr/elections/romania/467130>, (Erişim Tarihi: 12.01.2021)
- Pilinská, V. ve Vaňo, B. (2013). “Comparative Analysis of Existing Major Population Projections in Eight South-

- East European Countries”, *SEEMIG Project Document*, <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGOverviewofpopulationprojections.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.12.2020).
- Popescu, M. (2003). “The Parliamentary and Presidential Elections in Romania”, November 2000, *Electoral Studies*, 22, 325–395.
- Popovici, O. C. (2020). “Romania External Relations Briefing: Outlook for the Second Half of 2020 in the External Field”, *China-CEE Institute Weekly Briefing*, Vol. 30, No. 4.
- Preşedintele României Decret, (2020). “Privind Instituirea Stării de Urgență”, <https://www.presidency.ro/ro/media/decrete-si-acte-oficiale/decret-semnat-de-presedintele-romaniei-domnul-klaus-iohannis-privind-instituirea-starii-de-urgenta-pe-teritoriul-romaniei>, (Erişim Tarihi: 29.12.2020).
- Raport de Activitate Guvernamental, (2020a). “Guvernul României un an de Guvernare în Slujba Românilor (4 Noiembrie 2019 – 4 Noiembrie 2020)”, https://gov.ro/fisiere/programe_fisiere/GOV2020_UN_A_N_final_final_2.pdf, (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- Raport de Activitate Guvernamental, (2020b). Raport de Activitate În Timpul Stării De Urgență”, https://gov.ro/fisiere/stiri_fisiere/Raport_de_activitate_al_Guvernului_Rom%C3%A2niei_pe_perioada_st%C4%83rii_de_urg%C8%9B%C4%83_instituit%C4%83_de_Pre%C8%99edintele_Rom%C3%A2niei.pdf, (Erişim Tarihi: 12.01.2021).
- Romania AEP, (2020). “Finanțarea Campaniei Electorale”, <https://www.roaep.ro/prezentare/alegeri-locale-din-27-septembrie-2020-formulare-3/>, (Erişim Tarihi: 12.01.2021)
- Romania BEC, (2020a). CL/BEC “Alegerile din 27 Septembrie 2020” Nr. 3680/15.10.2020, <https://locale2020.bec.ro/wp->

- content/uploads/2020/10/10-pv_cl_final_rectif.pdf ,
(Erişim Tarihi: 15.01.2021).
- Romania BEC, (2020b). “Alegerile Parlamentare din Data de 06.12.2020”, Nr. 1423/BEC/SCD/2020 Anexa 7, https://parlamentare2020.bec.ro/wp-content/uploads/2020/12/com_1423.pdf, (Erişim Tarihi: 11.01.2021).
- Romanian Institute for Research on National Minorities (2014). “SEEMIG National Strategy for Enhancing Migration Data Production and Utilization for Romania”, *SEEMIG Project Document*, <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGNationalStrategyRomania.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.12.2020).
- România în NATO, (2020). Cronologia Relațiilor România-NATO, <http://nato.mae.ro/node/419>, (Erişim Tarihi:16.12.2020).
- Runceanu, C. (2019). “Quelques Hypothèses Concernant La Participation Électorale Dans Les Pays d’Europe De l’Est”, *Revista Română De Studii Electorale*, Vol. VII, Nr. 1–2, 59-85.
- Simionescu, M., (2019). “European Economic Integration and Migration in Romania, *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 32(1), 3607–3626.
- Simionescu, M., (2020). “Improving Unemployment Rate Forecasts at Regional Level in Romania Using Google Trends”, *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 155, Article 120026.
- Şenyiğit, H. (2020). “Covid-19 Aşı Çalışmalarında Son Durum”, *Atlas Üniversitesi*, <https://www.atlas.edu.tr/2020/12/08/covid-19-asicalismalarinda-son-durum/>, (Erişim Tarihi: 12.01.2021).
- T.C Ticaret Bakanlığı, (2021). “Romanya’da Pandemi Döneminden Etkilenmeyen Sektörler”, <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/romanya>, (Erişim Tarihi:17.01.2021).

- The World Bank, (2020). "Population, Romania", <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country=ROU#>, (Erişim Tarihi: 08.01.2021).
- Todor, A. (2018). "Willing to Pay? The Politics of Engendering Faith in the Post-Communist Romanian Tax System", 250-270, In: Steinmo, S.H. (Ed.), *The Leap of Faith, the Fiscal Foundations of Successful Government in Europe and America*, Oxford University Press, Oxford.
- Trade Map, (2019). "Bilateral Trade Between Romania and Bulgaria Product: Total All Products", <https://www.trademap.org/>, (Erişim Tarihi: 25.12.2020).
- TRANSGAZ, (2020). "28 November 2020 Press Release", https://www.transgaz.ro/sites/default/files/Release%20completion%20project%20BRUA%20-%20phase%201_0.pdf, (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Transparency International, (2020). "Corruption Perceptions Index 2020", <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/rou> (Erişim Tarihi:15.01.2021).
- TÜİK, (2020). "Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2020", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2020-37412&dil=1>, (Erişim Tarihi: 30.01.2021).
- US Food & Drug Administration, (2020). "FDA Takes Key Action in Fight Against COVID-19 by Issuing Emergency Use Authorization for First COVID-19 Vaccine", *FDA News Release*, <https://www.fda.gov/news-events/press-announcements/fda-takes-key-action-fight-against-covid-19-issuing-emergency-use-authorization-first-covid-19>, (Erişim Tarihi: 30.12.2020)
- Vaduva, S., Echevarria-Cruz, S., Takacs, J. (2020). "The Economic and Social Impact of a University Education Upon the Development of the Romanian Tourism Industry", *Journal of Hospitality, Leisure, Sport &*

Tourism Education, 5 October, Volume 27, Article 100270.

Yücel, B. (2011). “Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri”, *AUHFD*, 60 (3), 635-690.

WHO News Release, (2020). “WHO Issues its First Emergency Use Validation for a COVID-19 Vaccine and Emphasizes Need for Equitable Global Access”, <https://www.who.int/news/item/31-12-2020-who-issues-its-first-emergency-use-validation-for-a-covid-19-vaccine-and-emphasizes-need-for-equitable-global-access>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).

WHO Romania, (2020). “COVID 19, Overview”, <https://covid19.who.int/region/euro/country/ro>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

World Bank, (2020). “02 Aprilie Comunicat De Presă”, <https://www.worldbank.org/ro/news/press-release/2020/04/02/euro-400-million-to-romania-to-combat-the-human-and-economic-impacts-of-the-coronavirus-pandemic>, (Erişim Tarihi: 25.12.2020).

BÖLGESEL MÜCADELENİN KÜRESEL AKTÖRÜ RUSYA: 2020

Yaşar Sarı

[Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Yaklaşık 145 milyonluk nüfusu ile Rusya, Avrupa'nın en kalabalık ve büyük, coğrafi olarak da Asya kıtasının en büyük ülkesidir. Topraklarının, on bir farklı zaman dilimine yayılması, bu ülkenin devasa büyüklüğünün tahayyül edilmesi açısından iyi bir göstergedir (DeBardleben, 2007: 355). Başka bir deyiş ile Avrupa ve Asya kıtalarını bir bütün olarak kabul edersek, Rusya Avrasya'nın büyük bir kısmını kontrol etmekte, sınırları, Avrupa'ya bakan St. Petersburg'dan Japon Denizinin kıyısındaki Vladivostok'a kadar uzanmaktadır. Yalnız, Rusya'nın sahip olduğu bu toprakların önemli bir bölümü, kuzey kutbuna yakındır ve bu topraklarda az sayıda insan yaşamaktadır. Nüfusun önemli bölümü, Rusya Avrupası adı verilen, Moskova ve St. Petersburg şehirleri ve bu şehirlere yakın bölgelerde yaşamaktadır. Rusya ayrıca direkt sınırı olmadığı Polonya ve Litvanya ile çevrili Kaliningrad bölgesinde de egemenliğe sahiptir. Coğrafi olarak, Rusya dünyaya deniz yolu ile doğuda Japon denizi üzerinden, batıda ise Baltık denizi ve güneyde Karadeniz üzerinden açılmaktadır. Bu sebeple, Karadeniz Rusya için, özellikle de sıcak denizlere açılmak için hayati öneme sahiptir.

Siyasi açıdan bugün Rusya, Çarlık ve Sovyet zamanları kadar iddialı olmasa da hala büyük güçlerden biridir. Küresel jeopolitik durum ve ülkelerin konuları zaman ile değişmektedir. Soğuk Savaş döneminin iki büyük gücünden biri olan Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile Moskova merkezli Rusya Federasyonu,

Sovyetler Birliği'nin mirasını siyasal ve uluslararası hukuk açısından sahiplendi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu daimi üyelik Rusya Federasyonuna geçti. Siyasal olarak da Rusya Federasyonu, kendisini Sovyetler Birliği'nin gerçek mirasçısı olduğunu ilan etti. Bağımsız Devletler Topluluğunu (BDT), Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı (KGAT) ve Avrasya Ekonomik Birliğini (AEB) kurarak hiç olmazsa bazı eski Sovyet Cumhuriyetleri ile beraber siyasal, askeri ve ekonomik yakın ilişkilerini devam ettirmek istemektedir. Sovyetler Birliği'nden kalan askeri tesislerin, üslerin ve malzemelerin önemli bir kısmına sahip oldu. Bunlar arasında nükleer silahlar ile Kırım'ın Sivastapol şehrindeki deniz üssü gibi askeri üsler, bugün Kazakistan topraklarında kalan Baykonur Uzay İstasyonu da dahildir. Fakat şu da kesinlikle söylenebilir ki Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından devlet olarak çok değişti ve değişmeye devam etmektedir.

Her ne kadar, Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonrası ilk on yılda Rusya'da büyük değişim olsa da, otoriter siyasi yapı ve fiziksel ortam, Rus kamuoyundaki hayatta kalma içgüdüğü baskın olması ve yaşanan ekonomik sorunlar Rusya'daki değişimi yavaşlatmaktadır. Ayrıca matruşka adı verilen ünlü Rus iç içe geçmiş tahta figürler benzeri Rusya da hem içeride hem de dışarıda karmaşık bir yapıya ve ilişkiler ağına sahiptir. Rusya'nın Karadeniz'e kıyısı olan Ukrayna ve Gürcistan ile son 30 yılda yaşadıkları buna örnektir.

Rusya Federasyonu'nun siyasi tarihini kısaca özetlemek gerekirse, iki ana döneme ayırabiliriz. Çağdaş Rus siyasetine, Mikhail Gorbaçov'un 1985'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin lideri olduğu ve onu izleyen reform çabalarıyla başlayabiliriz. 1990'lar, demokratik kalkınma ve piyasa ekonomisine geçiş için kargaşa ve gönülsüz reformlar dönemiydi. Bu dönemde Rusya'nın lideri Boris Yeltsin olduğu için Yeltsin dönemi adı verebiliriz.

İkinci dönem ise, 2000'li yılların başında Vladimir Putin'in önce atama ile sonra da seçimle Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olması ile başlatabiliriz. Bugün Rusya'nın istikrarlı bir siyasi rejimi vardır, fakat bu istikrar belirgin bir şekilde Rus karakterini taşımaktadır. Devlet Başkanı ve iktidar partisi siyasi alana hakimdir. Ekonomi politikası temelde devletin tercihlerine ve devletin temel ekonomik sektörler ve ilişkilerdeki etkisine dayanmaktadır. Rus sivil toplumu mevcuttur, ancak devletin katı bir denetimi altındadır. Bu döneme de Putin dönemi adını verebiliriz.

Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, Rusya devlet yapısını ve bürokrasisini, doğal kaynakların yüzde 90'ını, eski Sovyetler Birliği'nin varlık ve borçlarının yüzde 61'ini üstlendi. Sovyet sonrası devletlerarasında, Sovyetler Birliği'nin en güçlü halefidir. Rus Çarlık İmparatorluğu'nun ve Sovyetler Birliği'nin ana gövdesini oluşturan, nispeten sınırlı bir Rus milli devleti oluşturmak sıkıntılı bir süreçti. İmparatorluk mirasına sahip olmuş ve büyük devlet idealini yaşamış toplumların milli bir devlet ile sınırlandırılması hep zorlu olmuştur. Bunun örneklerinden birisi de, Rusya Federasyonudur. Rusya, beş yüz yıldan fazla bir süre Çarlık ve Sovyet imparatorluk misyonunun merkezi olmuştur. Başka bir deyişle, Rus devletleri bu süre zarfında çeşitli bölgesel, kültürel ve etnik yapı ve toplulukları bir arada tutmuş ve yönetmiştir. Rusya'nın uzun tarihi, Rus halkının psikolojisi, siyasi kültürü ve geleneklerinde derin bir iz bırakmıştır. Bu nedenle, Rusya'nın 21. yüzyıldaki gelişimini ve bugünkü durumunu anlamak için, Rus tarihinin yanı sıra Rus kültürünü anlamak gerekir (Çernayahovski, 2019: 196).

İç Politika

1. Siyasi Durum

Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği resmi olarak dağılmadan şekillenmeye başladı. Başkanlık pozisyonu Haziran 1991'de

oluşturuldu. Boris Yeltsin, halk oylamasıyla Başkan seçildi. Oyların% 57'sini aldı. Başkanlık seçimden sonra Yeltsin, Sovyetler Birliği'nin hukuki olarak devam etmesine rağmen Rusya'nın meşru lideri olarak görüldü. Seçim kampanyası sırasında ve sonrasında liberal demokratik değerlere ve kurumlara dayalı bir siyasi rejim yaratma sözü verdi. Yeltsin'den sonra Vladimir Putin ve Dimitri Medvedev, Rusya Devlet Başkanı seçildiklerinde aynı sözleri tekrarladılar. Fakat 31 Aralık 1999'da Putin'in iktidara gelmesi ile Rusya'daki siyasi rejim, zamanla liberal demokratik rejimden Rus tarzı otoriter karakterleri de taşıyan bir karma rejime dönüştü. Putin farklı zamanlarda yaptığı anayasa değişiklikleri ile Devlet Başkanının gücünü artırdı. Son olarak, 2020 yılı içinde yapılan Anayasa referandumu ile Putin için tekrar seçime girebilmesinin önü de açıldı. Bu nedenle Rus siyasi sistemi, Rusya'daki siyasi gelişmeleri takip eden bazı uzmanların yumuşak otoriterlik dediği bir siyasi rejime dönüştü. Bu açıdan, Rus siyasi rejimi, Rus siyasi kültürünün özelliklerini taşır. Rusya'daki siyasi sistem, Çarlık ve Sovyet geçmişinden aldığı tarihsel miras nedeniyle görece otoriter bir rejime sahiptir. Putin'in en yakın danışmanlarından biri olan Vladimir Surkov, Rus siyasi rejimini egemen demokrasi olarak tanımlamaktadır, bu da Rusya'daki demokrasinin Batı ideallerinden daha fazla Rus siyasi kültürüne ve tarihi özelliğe sahip olduğu anlamına gelmektedir (Sakwa, 2020: 31).

Genel olarak, günümüz Rus siyasi yapısını analiz edersek, şöyle bir yapıya sahip olduğunu görürüz. İyi organize edilmiş ve iyi tanımlanmış bir siyasi parti sistemi yoktur. Siyasi partiler ideolojik yönelimli değildir ve partilerine sadık güçlü bir seçmen kitlesine sahip değildir. Yürütme de, Devlet Başkanı çoğunlukla dış politika, güvenlik sorunları ve cumhuriyetler ve bölgeler gibi federal yapılarla ve merkezi hükümetle ilişkilerle ilgilenir. Buna karşılık, başbakan ekonomik ve sosyal konularla ilgilenmektedir (DeBardeleben, 2019: 578).

2008'de anayasa değişikliği yapılana kadar, cumhurbaşkanı, her biri dört yıl süren arka arkaya iki dönem için halk tarafından seçildi. Rusya Anayasası'nın 81. Maddesine göre Yeltsin (1991-1999) ve Putin (2000-2008) Rusya'nın cumhurbaşkanlığının ardışık iki dönemini yürüttüler. 2008 yılında yapılan değişikliklerle. Başkanlık süresi arka arkaya her iki dönem için 4 yıldan 6 yıla çıkarıldı. Putin, 2008 değişikliğinden sonra hem üçüncü dönem (2012-2018) hem de dördüncü dönem (2018'de başladı) için seçildi. Son Başkanlık seçimi olan 18 Mart 2018 seçiminde yüzde 76 oy aldı (Sakwa, 2020: 204-205). Haziran 2020 anayasa değişikliği, Putin'in her biri 6 yıllık iki dönem için tekrar Devlet Başkanı seçilmesinin de önü açıldı.

Rusya da yasama Rusya Federasyonu Federal Meclisi adı altında çift meclisli yapıdan oluşur: Federasyon Konseyi ve Devlet Duma'sıdır. Federasyon Konseyi, Rusya Federasyonunu oluşturan her bir federe biriminden atanan ikişer üyeden oluşan bir meclistir. Devlet Duma'sı, Rus yasama organının alt kanadıdır. Doğrudan halk tarafından seçilen 450 üyeden oluşmaktadır. Devlet Duma'sı, bu iki kanat arasında en etkili olanıdır. Fakat Devlet Başkanı'nın pozisyonu sahip olduğu yetkiler ve işlevleri açısından Devlet Duma'sının üzerindedir. Çünkü farklı siyasi partilerin ve grupların temsil edildiği ve seçmenlerin farklılaşan çıkarları arasında rekabetin olduğu Devlet Duma'sına karşı Devlet Başkanı olarak Rus ulusunun tamamını temsil ettiği düşünülmektedir (Kelley, 2016: 94-95). Böylelikle Başkanlık, sınırlı bölgesel federe idari yapılar, parçalı Devlet Duma'sı aksine karar alma gücüne sahip en önemli organ olarak Rus devlet yapısında öne çıkmaktadır. Yeltsin ve Putin'in etkili olduğunu kanıtladığı gibi, Başkanlığın bu niteliği Rus siyasetindeki diğer tüm güç kaynaklarından daha güçlüdür.

Rusya Federasyonu çok partili bir sisteme sahiptir. Yalnız Rusya'daki siyasi partiler, Avrupa'daki siyasi partilerden yapıları ve fonksiyonları açısından farklıdır. Çünkü Rusya'daki

siyasi partiler, sosyo-ekonomik sınıflar ve yelpazeler çerçevesinde örgütlenmemişlerdir. Bu partilerin çok azı sürekliliğe sahiptir. En eski partiler, 1993 ve 1995 parlamento seçimlerine katılanlardır. Belli dönemlerde ve seçimlerde ortaya çıkıp, kaybolan partiler mevcuttur. Bu sebeple, Rusya'daki partilerin temel faaliyet alanı ve zamanı seçim ve seçim tarihleri ile sınırlıdır. Son Duma seçimleri olan 2016 seçimleri sonucunda Devlet Duma'sına altı parti girebilmiştir. Bu partiler içinde, hükümet partisi diyebileceğimiz Birleşik Rusya Partisi çoğunluk sandalyesine sahiptir. Ayrıca, Rusya'daki partileri sınıflandırırken, "içeriden" ve "dışarıdan" olarak ikiye ayırmak mümkündür (Hesli, 2007: 192).

İçeriden partiler, Yeltsin ve/veya Putin dönemlerinde üst düzey görev almış siyasi, bürokrat ve iktidara yakın işadamlarının oluşturduğu ve hükümet politikalarını destekleyen partilerdir. Bu açıdan, içeriden partilerin siyasi ve ekonomik konulara yaklaşımı ve duruşları açısından görevdeki hükümetle farkları yoktur. Bu nedenle içeriden partiler, ideolojileri veya belirli sosyal sınıfları temsil etmek yerine siyasi iktidarın devamı için halk desteği almaya çalışırlar.

Dışarıdan partiler ise, Duma seçimlerinde iç partiler ile rekabet ederken, Devlet Başkanlığı seçimlerine de kendi adaylarıyla ya da ortak muhalif adayları destekleyerek katılan partilerdir. Bu partilerin, siyasi ve ekonomik konularda kendi alternatif tercihleri bulunmaktadır. Fakat bu partiler, dış politika konusunda, Rusya'nın büyük güç olarak kabul edilmesi konusunda daha hassas politikalara sahiptirler. Nitekim bu partiler, Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesini desteklemişlerdir. Ancak şimdiye kadar muhalefet partileri Devlet Duma'sında çoğunluğu sağlayamamış ve muhalif adaylar da Devlet Başkanlığı seçimlerinden hiçbirini kazanamamışlardır. Rusya Liberal Demokrat Partisi ve Rusya Komünist Partisi, tüm seçimlere katılan ve sandalye kazanan dışarıdan partilerdir. Bu partiler, yasal siyasi muhalefeti oluştururlar.

Rusya Federasyonu Devlet Duma'sı kurulduktan sonra 1993, 1995, 1999, 2003, 2006, 2011 ve 2016 seçimleri yapıldı. Son Devlet Duma'sı seçimleri Eylül 2016'da yapıldı. Önceki 2011 seçimlerinde Birleşik Rusya Partisi Devlet Duma'sında oyların %49'u ve 450 sandalyenin 238'ini kazandı. 2016 seçimlerinin sonucunda ise, Birleşik Rusya Partisi oyların % 55'i ve 450 sandalyenin 343'ünü alarak üstünlük sağladı. Rusya Komünist Partisi ise, oyların %14'ü (2011'deki önceki seçimlerden %5 daha az) ile Devlet Duma'sında 42 sandalye kazandı. Rusya Liberal Demokrat Partisi ise, oyların % 13'ünü (2011'deki önceki seçimlerden %1,5 daha fazla) ve 39 sandalye kazandı (DeBarlebeden, 2019: 590). 2003 parlamento seçimleri sonrası Rusya'nın parti sistemi için bir buçuk parti sistemi adı verilen yeni bir yapı oluştuğu da söylenebilir. İktidar partisi Birleşik Rusya'nın siyasi meselelerde diğer tüm partilerin toplamından daha fazla etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir (Hesli, 2007: 203).

Anayasaya göre Rusya federal bir devlettir. Bugün Rusya'nın Kırım ve Sivastopol şehri dahil seksen beş bölgesi vardır (Kırım, Mart 2014'te Rusya tarafından Ukrayna'dan zorla ilhak edildi ve Türkiye dahil, çoğu ülke Kırım'ın ilhakını tanımamaktadır). Yirmi bir cumhuriyet (Kırım ile birlikte yirmi iki), kırk dokuz bölge, altı kraıs, bir özerk cumhuriyet, dört özerk okrugs ve iki özerk statü sahip şehri vardır: Moskova ve St. Petersburg. Rusya, Sivastopol'u da, bu statüde değerlendirmektedir. Nispeten Sovyetler Birliği çok uluslu bir devlet iken, Rusya daha homojen bir ülkedir. Çünkü nüfusun %80'i Ruslardan ve diğer Slav topluluklarından oluşmaktadır. Yine de Rusya resmi olarak çok uluslu bir devlettir çünkü Rusya'daki birçok etnik grup, Tataristan, Çeçenistan ve Dağıstan örneklerinde olduğu gibi belli bölgelerde yoğunlaşmış olarak yaşamaktadırlar (Sakwa, 2008: 240-242).

Rusya, 1990'larda Yeltsin'in Devlet Duma'sı ile olan çatışması sürecinde kendi pozisyonunu kuvvetlendirmek ve destek alabilmek için federe yapılara, örneğin Tataristan'a, geniş

siyasal ve kültürel haklar ve özgürlükler teklif etti ve pazarlıklar yapıldı. Bu pazarlıklar sonucunda, bir ölçüde âdemi-merkeziyetçilik gerçekleşti. Fakat 2000'li yıllarda süreç tersine döndü ve merkezi hükümet 1990'ların kazanımlarının bir kısmını geri aldı. Böylece Putin'in liderliğinde, Rus merkezi hükümeti, merkezi hükümetin federe yerel birimler üzerindeki otoritesini artırdı. Putin bu politikayı bir dikey güç olarak tanımladı. Dikey güç, merkezi hükümetten yerel yönetimlere uzanan birleşik bütüncül bir yukarıdan aşağıya yürütme hiyerarşik yapısını ifade etmektedir. Putin, dikey güç fikrini uygulamak için önce mevcut federal birimleri yediye (sonradan dokuza çıkartıldı) çıkardı ve her federe bölgeye kendi temsilcisini üst otorite olarak atadı. Atananların çoğunu da bakanlık tecrübesi olanlardan seçti. Temel sorumlulukları, federal yasa ve yönetmeliklere federe yapılarda uyulmasını sağlamaktır. Putin'in attığı ikinci adım, seçilmiş siyasi yerel otoritelerin ve valilerin yetkilerini azaltmaktır. Valiler, Moskova'da kendi seslerini duyurmalarını sağlayan Federal Konsey'in doğrudan bir üyesiydi. Putin 2001'de Federal Konsey birleşimini revize etti ve valileri Konsey'den çıkardı (Hesli, 2007: 92). Böylece, yerel yönetimlerin siyasal gücünü azalttığı gibi, onları tam olarak merkezi hükümetin kontrolü altına da almış oldu.

2. 2020 Yılındaki İç Politika İle İlgili Gelişmeler

a. *Başbakan'ın Değişmesi*

Rusya'da Dimitri Medvedev liderliğindeki hükümetin 15 Ocak 2020 tarihinde beklenmedik bir şekilde istifa etmesinin ardından Devlet Başkanı Vladimir Putin'in aday gösterdiği Mikhail Mişustin'in başbakanlığı parlamentonun alt kanadı Duma tarafından onaylandı. Mişustin, 424 milletvekilinin 383'ünün oyu ile başbakanlığa seçilmiş oldu. Karşı oy kullanılmazken, 41 milletvekili çekimser kaldı (Interfax, 2020). Putin'in St. Petersburg'dan beri beraber çalıştığı siyasetçi Medvedev'den farklı olarak Mişustin, uzun yıllar Rusya'nın

Federal Vergi Dairesini yöneten bir teknokrattı. Böylece, uzun zamandan beri, Putin ile Devlet Başkanı olmadan önce çalışmamış ve Putin'in yakın çevresinde bulunmamış bir teknokrat başbakan olarak göreve getirilmiş oldu.

b. Kovid Salgını

Bütün dünyayı etkilediği gibi, Kovid Salgını Rusya'yı da derinden etkiledi. Başbakan Mişustin ve bazı bakanlar da Kovid'e yakalandı. 30 Mart'tan 12 Mayıs'a kadar ülke çapında kapanma uygulandı. Haziran ayında kısıtlamalar kaldırıldı. Bu süreçte, eczaneler ve temel malların satıldığı yerler hariç tüm alışveriş merkezleri, restoranlar, eğitim ve kültür kurumları ve ülke sınırları kapatıldı. Bu uygulamayı halka Putin duyurdu. Bu süreç içinde kısıtlamalar sebebi ile çalışamayan herkese maaş yardımı sözü verildi (BBC News, 2020a). Resmi istatistiklere göre, Mart ayından 2020 sonuna kadar 57.000 ölüm ve 3 milyondan fazla insanın salgından etkilendiği ifade edildi. Aralık ayında, Başbakan Yardımcısı Tatyana Golikova, 2020 yılındaki tüm ölümlerin yüzde 80'inin Kovid sonucu olduğunu belirtti (Moscow Times, 2021).

9 Mayıs'taki yapılması planlanan büyük 75. Zafer Bayramı kutlamaları planlarının hem küçültülmesine, hem de ertelenmesine sebep oldu. Kutlamalar ve geçit töreni 24 Haziran'da ancak gerçekleştirildi (Dixon, 2020). Kısıtlamaların kaldırılmasının ve ertelenen Zafer Bayramı törenlerinin Haziran ayı sonunda gerçekleştirilmesinin, Anayasa Referandumunu ile bir ilişkisi olup olmadığı sorusunu da gündeme getirdi.

Aynı zamanda, salgın Rusya'ya siyasi gurur kaynağı oldu: ülke, dünyanın ilk COVID-19 aşısı olan Sputnik V'i tescil ettirdi. Başlangıçtan itibaren, aceleyle geliştirilen aşı hakkında akıllarda sorular vardı. Ancak klinik deneylerde aşının antikor ürettiği görüldü. Rusya'da bir toplu aşılama programı, düşük sayıda mevcut doz ve üretimi artırmanın zorlukları nedeniyle problemlerle karşılaştı (Zagorodnov, 2021: 16-18).

c. Anayasa Değişikliği

Rusya Federasyonu Anayasası 12 Aralık 1993 tarihli referandumla kabul edildi ve dokuz bölümden oluşmaktadır. 2020 yılına kadar Anayasa'da bazı değişiklikler yapıldı. Fakat, bütün bu değişiklikler Rusya Anayasası üzerine yapılan tartışmaları sona erdirmeyi. Bazı Rus siyasi seçkinleri için 1993 Anayasası, komünist geçmişten nihai kopuş ve mevcut Rus siyaseti için yasal bir temel sağlamaktadır. Diğerleri için Anayasa'nın olumsuz bir anlamı vardır. Rusya'daki ekonomik, sosyal ve politik sorunların ve otoriter eğilimin ana kaynağının Anayasa olduğunu iddia etmektedirler. 2008, 2014 ve son olarak 2020 yıllarında Anayasa'nın bazı maddelerinde değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler ağırlıkla, güçler ayrılığının ve dağılımının yeniden düzenlenmesi ile ilgili idi (Medushevsky, 2020: 39-60).

Anayasa değişiklik tasarıları 20 Ocak'ta Başkan Putin tarafından Devlet Duma'sına sunuldu. İlk olarak Devlet Duma'sı ve sonra da Rusya Anayasa Mahkemesi değişikliklere onay verdi. Devlet Duma'sında Anayasa değişikliklerine yeterince destek olmasına rağmen Putin referandum gitmeye karar verdi. 25-30 Haziran'da Rusya'da referandum yapıldı. Referandum sonunda oy kullanan Rus vatandaşlarının yaklaşık % 78'i Anayasa değişikliklerini onayladı (Moscow Times, 2020).

Haziran 2020 Değişikliklerinde birkaç önemli madde vardır: Rus iç hukukunun, uluslararası hukukun hükümlerinden üstün olduğu; Devlet Duma'sının, Başbakan'ın adaylığını onaylama hakkına sahip olduğu; Federasyon Konseyi'nin, federal yargıçların görevden alınmasını Başkan'a önerebileceği; Rusya Anayasası'nın 81. maddesinden "birbirini izleyen iki dönem" ibaresinin kaldırılarak başkanlık süresinin uzatılması karar bağlandı. Böylece, teorik olarak Putin'in 2036'ya kadar iktidarda kalabilmesinin önü açıldı (Medushevsky, 2020: 39-60).

Yukarıdaki önemli değişiklikler dışında, bir dizi başka popülist değişikliklerde yapıldı: örneğin, bir aileyi bir erkek ve bir kadının birliği olarak tanımak ve devlet görevlilerinin ikinci bir vatandaşlığa sahip olmalarını yasaklamak gibi. Ama değişikliğin en önemli noktası, Devlet Başkanlığı'nın süresinin uzatılması ve yeniden seçilebilmesinin önünün açılması idi. Putin, yeniden seçime aday olup olmayacağına henüz karar vermediği konusunda ısrar etmesine rağmen, ancak yönetmeye devam edeceğine dair çok az şüphe bulunmaktadır. En azından, Putin Rus devletinin geleceğine şekil vermek için zaman kazanmış oldu.

ç. Navalnyi Olayı ve Etkileri

Aleksey Navalnyi, Rusya'daki yolsuzlukları ortaya koyan cesur tavırları ve organize ettiği protesto gösterileri ile ön plana çıktı. Yolsuzluklar karşısında Duma'daki muhalefet partilerin hareketsizliği ve duyarsızlığı, Navalnyi'ye siyasi bir alan açtı. Navalnyi'de herhangi bir siyasi parti bağlantısı olmadan ve daha çok da gençlerden oluşturduğu gruplar üzerinden muhalefet etmeye başladı. Bu da Putin ve yakın çevresini rahatsız etti. Navalnyi birkaç kez tutuklandı.

Navalnyi, aktif olarak Anayasa referandumunun boykot edilmesi için kampanya yaptı. Ona göre, bu referandum yasa dışıydı ve katılmak referandum sonucunu meşrulaştıracaktı. Fakat Ağustos 2020 tarihinde Tomsk şehrinden Moskova'ya dönerken uçakta rahatsızlandı. Noviçok adı verilen bir kimyasal madde ile zehirlendiği tespit edildi ve kısa zamanda Almanya'ya götürülerek, tedavi altına alındı. Almanya'da tedavi görürken Navalnyi aleyhine bir ceza davası açıldı. Yolsuzlukla mücadele için kurduğu vakfa yapılan hileli bağışlarla suçlandı. Tedavi sonucu, iyileşince Rusya'ya geri döndü, fakat havaalanında tutuklandı (BBC News, 2021).

Putin'in yıllık basın toplantısında: "Onu kim ister" diyerek durumu ve Navalnyi için ülke çapına yayılan protestoların etkisini küçümsedi (Light and Sauer, 2021). Gerçekte ise Navalnyi, Rus lideri ve yetkililerini yolsuzluk iddiaları ile ciddi şekilde kızdırdı. Almanya'daki tedavi sırasında, başta Alman hükümeti olmak üzere, Avrupa devletleri, Rus hükümetini Navalnyi'yi zehirlenmekten sorumlu tuttu (Guardian, 2020). Böylece, Rusya'daki sokağın muhalefet liderlerinden Navalnyi zehirlenmesi ardından Almanya'da tedavi görmesi ve ülkeye geri dönmesi sonrasında tutuklanması 2020 yılının önemli iç siyaset gelişmelerinden biri oldu. Rusya iç politikasında bir dalgalanmaya sebep olurken, asıl Rusya ile Avrupa devletleri arasındaki ilişkileri olumsuz olarak etkiledi.

Dış Politika

1. Genel Dış Politika

Bugünkü Rus dış politikasını anlayabilmek için, hem Rus devlet anlayışının oluştuğu yıllara ve hem de bugünkü uluslararası sistemdeki Rusya Federasyonu'nun konumu ve beklentilerine bakmak gerekir. Bu anlamda, tekdüze ve doğrusal bir dış politikadan bahsedemeyiz. Rus dış politikasının karmaşıklığının arkasında, Rusya devletinin uzun tarihi vardır; Rus Çarlık İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği gibi iki büyük devletin mirası vardır. 1917 Bolşevik Devriminin temel sosyal, ekonomik ve politikalarda yaptığı değişiklikler ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yansımaları da buna dahildir. Ayrıca, çeşitli etnik ve dini grupları ve geniş doğal kaynakları barındıran, 11 zaman dilimine ve farklı coğrafyalarda ve karakterde 18 ülke ile kara sınırı olan geniş bir ülkeden bahsetmekteyiz. Bu sebeple, Rus devlet tarihi boyunca yaşanan köklü değişikliklere rağmen, Rusya'nın ulusal kimliğini doğrudan şekillendiren kalıcı faktörleri de görmemezlikten gelemeyiz. Kısaca, Rus dış politikasının kapsamı ve özündeki değişimi ve devamlılığı kavramak önemlidir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, dış politikasına yeni bir yön vermek ve Sovyet sonrası Rus ulusal kimliğini tekrar inşa etmek çabasına girdi. Bu açıdan 1990'lı yıllar hem arayış hem de geçiş yılları oldu. 1990'ların ilk yarısında, yeni bir dış politika oluşturmak isteyen Rus siyasi elitlerinin aralarında fikir ayrılıklarının olması ve bölünmeleri dış politika yapım sürecini ve tutumlarını olumsuz olarak etkiledi. Örneğin, Rusya, 1990'ların başında ABD'nin hegemon olduğu tek kutuplu uluslararası düzeni kabul ederken, 1990 ikinci yarısından itibaren, Rusya'nın da temel aktörlerinden olduğu çok kutuplu dünya düzeni vurgusu yapmaya başladı. Çok kutuplu dünya düzeninde Rusya'nın uluslararası meselelerde belirleyici bir rol oynayabilecek büyük bir güç olarak kabul edilmesi esasına dayanan Primakov Doktrini ortaya atıldı. Böylece Yevgenie Primakov'un 1996'da önce Dışişleri Bakanı sonra da 1998'de Başbakan olması ile Rus dış politikası da Rusya'nın her ne pahasına olursa olsun batıya yanaşmasını öngören dış politika yaklaşımını terk etti. Putin'de iktidara geldiğinde bir ölçü de, Primakov'un politikalarını devam ettirdi (Tsygankov, 2016: 12-14).

Putin, Rus dış politikasında hedef ile uluslararası yapıdaki konum ve kapasite arasında bir denge yaklaşımı içinde oldu. Bu yaklaşımda konjonktürün izin verdiği anlarda, ön alıcı adımlar atılması da vardır. Bu açıdan, Putin'in dış politikası gerçekçi (realist) bir politika olarak kabul gördü. Putin'in dış politikasının gerçekçi özellikleri ulusal güvenliği ve egemenliği temel esas olarak alan, Rusya'nın çevresindeki ülkeler üzerindeki baskın konumunu koruduğu, özellikle de eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerini sürdürebileceği, çok kutuplu bir küresel düzenin oluşumunu içermektedir (Sakwa, 2020: 154). Örneğin, Putin ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD ve NATO'nun terörle mücadele koalisyonuna destek verdi. Bu da, Putin'in Primakov'dan farklı olarak pragmatik bir dış politika izlediğinin göstergesidir.

Rusya'nın muazzam büyüklüğü ve benzersiz jeopolitik konumu, Rus ulusal kimliğinin temel bir bileşeni olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana, Rusya Federasyonu'nun tarihsel ve coğrafi özellikleri, Rusya'nın uluslararası arenadaki büyük güç statüsünü geri kazanması için hayati unsurları olmuştur. Rusya, bu büyük güç rolünü tekrar elde etmek veya güçlendirmek için egemen olduğu coğrafyanın yanı sıra bütün Avrasya'ya odaklanmak zorundaydı. Çünkü diğer kıtalardaki ve bölgelerdeki gücünü kaybetmişti (Tsygankov, 2016: 99). Bu sebeple, Rusya önce “yakın çevre” politikası ile eski Sovyet cumhuriyetlerine ve sonra da Avrasya adı verilen sınırları muğlak ve değişken bir alana yoğunlaştı.

Rusya sahip olduğu uzun sınırlarından kaynaklı olarak dış tehditlere karşı güvenlik endişesi taşırken, topraklarını savunmak için güçlü bir ordunun gerekli olduğuna da inanmaktadır (Trenin, 2001: 56-57). Rus devlet adamlarına göre, ekonomik olarak zayıf bir ülke olan Rusya'nın sahip olduğu askeri kapasitesi en önemli dış politika aracıdır. Rus stratejistlerine göre, askeri kapasite, bir devletin güvenliğini ve bekasını belirleyen önemli faktörlerden biridir. Nitekim Rusya hala ABD'den sonra ikinci askeri güçtür ve nükleer silahlara ve yüksek teknolojiye sahiptir. Bu da büyük güç statüsüne sahip olmasına katkı sağlamaktadır. Rusya bu gücü kullanmaktan da çekinmemektedir. Nitekim 2008'de Gürcistan savaşında, 2014'te Ukrayna krizinde, 2015'te Suriye'deki askeri operasyonda bu gücünü de göstermiştir. Zorlayıcı askeri gücü, Rusya'nın, Sovyet sonrası bölgelerde ve Ortadoğu'da işbirliği ve ittifaklar geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Rusya'nın 2015'ten beri Suriye'deki askeri müdahalesi, buna örnektir.

Ayrıca Rusya, komşu bölgelerindeki NATO'nun genişlemesini ve yaptığı askeri yığınakları ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görmektedir. Örneğin Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyesi olması ve sonrasında bu ülkelerde kurulan askeri üsler ve Ukrayna ile Gürcistan'ın NATO ile geliştirdiği yakın ilişkiler

ve son olarak Karadeniz’de artan NATO ve ABD askeri faaliyetleri, Rusya’nın 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna müdahalesini hızlandırmıştır. Kırım gibi Karadeniz için stratejik olarak çok önemli bir yarımadanın ilhak edilmesinin en önemli sebeplerinden biri de Ukrayna’daki Rus etkisi yerini Batı etkisine bırakmasıdır.

2000’li yılların başında Ukrayna ve Gürcistan’da renkli devrimler, Rusya’nın yakın çevresindeki gücünün sınırlarını gösteren simgeler haline geldi. Bu ülkelerde renkli devrimlerin ardından Batı yanlısı hükümetlerin kurulması, Rus liderleri ve uzmanları tarafından, bu ülkelerdeki Rusya’nın konumunu zayıflatmak için yapılan Batı destekli müdahaleler olarak görüldü (Tsygankov, 2016: 179). Rus-Gürcü Savaşı’nın gerilimi artırması, Güney Osetya ve Abhazya’nın Gürcistan’dan koparılması, Rusya’nın Gürcistan ve Ukrayna üzerindeki ekonomik ve siyasi baskısı ve buna karşılık Gürcistan ve Ukrayna’nın NATO üyeliği arayışı girmeleri durumu daha karmaşık hale getirdi.

Ayrıca, başta ABD olmak üzere batılı devletlerin, eski Sovyet topraklarındaki faaliyetleri, Rusya’nın da uyguladığı politika ve taktikleri gözden geçirmesine neden oldu. Rusya’da sadece zorlayıcı askeri güçle değil, başka metotlar ile de diğer ülkeler üzerinde etki yapabileceğini anladı ve bu politikaları, özellikle de eski Sovyet cumhuriyetlerinde ve batılı ülkelerde uygulamaya başladı. Kriz ya da çatışma dönemlerinde uygulanan bu politikalara Rus Genelkurmay Başkanı Gerasimov tarafından geliştirildikleri için Gerasimov doktrini adı verildi. Gerasimov, Arap ayaklanmasını Renkli Devrimlerin bir devamı olarak algıladığından, Batı ülkelerinin Batı yanlısı hükümetleri iktidara getirmek için askeri olmayan yollar kullanma stratejilerini, askeri stratejiler ile birlikte Rusya’nın yakın çevresinde de uygulamayı önerdi. Bu bağlamda, Rusya’nın hibrit savaş tekniklerini Ukrayna’da ve Suriye’de uyguladığı öne sürülmektedir (Bolt ve Cross, 2018: 222). Bunun dışında, Rusya’nın ABD’deki seçimlere müdahale ettiği,

Avrupa'daki aşırı sağcı partileri desteklediği iddiası da yaygın olarak ifade edilmektedir.

2. 2020 Yılındaki Dış Politika Gelişmeleri

a. ABD ile İlişkiler

Soğuk Savaş'tan bu yana ABD, Rus dış politikasında sürekli olarak merkezi bir konuma sahip olmuştur. Rusya'nın uluslararası sistemdeki yerini nasıl tanımladığı, büyük ölçüde ABD ile ilişkilerine bağlıdır. Bu birazda, Soğuk Savaş'tan kalan bir mirastır. ABD ve SSCB Soğuk Savaş sırasında, iki kutuplu dünya sisteminin süper güçleri olarak birbirleri ile rekabet halinde idi ve birbirlerine karşı gerek taktiksel gerekse stratejik hamleler ile üstünlük sağlamaya çalışıyorlardı. Fakat Rusya Federasyonu'nun ilk on beş yılında, Batı ile işbirliği yaparak, Rusya'nın eşit derecede büyük bir güç olarak kabul edileceği bir uluslararası sistem amaçlandı. Örneğin, Putin, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Rusya'nın ABD'ye verdiği desteğin Rusya ile Batı arasındaki ilişkilere olumlu yansımaları olmasını umuyordu, ancak bu beklentiler tam olarak karşılanmadı. Beklentilerin karşılanmaması, Rusya'nın yeni arayışlara yönelmesinin kapısını açtı.

Nitekim ABD'nin 2003 yılında bütün itirazlara rağmen Irak müdahalesi ve işgali, Rusya'yı politikalarını değiştirmeye zorladı. Eski Sovyet ülkelerindeki sözde renkli devrimlere batı desteği, Rusya için olası senaryolar, Rusya'nın mevcut dünya düzeni ve ABD politikaları konusundaki şüphelerini ve eleştirilerini artırdı. Putin'in 2007'deki Münih Güvenlik Konferansındaki konuşmasından bu yana Rusya'nın eşit büyük güç olarak tanınması amacının ancak ABD hegemonyasının bölünmesiyle oluşacak çok kutuplu bir dünyada mümkün olacağını gördü ve bunu da açıkça ifade etti (Putin, 2007).

Putin'in 2007 yılındaki Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşma sonrası ilk hamlesi Gürcistan'da görüldü. NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna için Üyelik Eylem Planı hazırladığı bir dönem olan 2008 yılında Rus-Gürcü savaşı başladı. Bu savaş ile birlikte Rus-Amerikan ilişkileri daha da bozuldu. Aralarındaki güven bunalımı derinleşti. 2017 yılında, ABD'de Barack Obama yönetiminin iktidara gelmesi Rusya ile başlatılan "Sıfırlama (Reset) Politikası", Rusya'da da Medvedev'in Putin yerine Devlet Başkanı seçilmesi iki tarafı da, yakınlaşma arayışına itti. Örneğin, İran'ın nükleer sorunu konusunda iki devlet arasında işbirliği imkanı ortaya çıktı. ABD'nin Afganistan'a yaptığı operasyonlara Rusya'nın bir ölçüde lojistik desteği de devam etti (Donaldson ve Nadkarni, 2018: 416-425). İlişkilerdeki bu sıfırlama, START-III anlaşmasının, 2010'da İran'a karşı ek yaptırımlar yapılmasının, Rusya-NATO Komisyonu'nun tekrar işler hale getirilmesinin ve Rosneft ile ExxonMobil arasında Rusya'nın Arktik bölgesinde ortak petrol sondajı yapmak üzere bir enerji anlaşması yapılmasının önünü açtı (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 72).

Fakat Rusya ile ABD arasındaki bu bahar havası uzun sürmedi. İki ülkenin ulusal çıkarları Arap Baharı adı verilen Rusya'nın renkli devrimlerin bir türü olarak gördüğü halk hareketlerinin Arap dünyasında patlak vermesi, ardından Ukrayna Krizi ve Suriye İç Savaşı'ndaki farklı tutumlar ve pozisyon almaları ile ilişkiler tekrar gerildi. Rusya, ABD'nin 2003 yılında Irak müdahalesinden bu yana rejim değişikliği için güç kullanması ve Ukrayna'da Rus-yanlısı devlet başkanının devrilmesinde Batılı devletlerin verdiği desteği de görerek, kendi çıkarlarını korumak ve konumu açısından hayati olan Kırım'ı ilhak ederek Karadeniz'de bir oldu-bittiye fırsat vermemek için askeri gücünü kullandı. Buna cevaben de, başta ABD ve Avrupa Birliği'nin önde gelen devletleri tepki gösterdi. Rusya'ya karşı yaptırım uygulamaya başladılar. Rusya ile yapılan nükleer silahların kontrolü görüşmeleri

askıya alındı, Rusya G-8'den çıkarıldı. Buna karşılık Rusya, Suriye'de Esad rejimine arka çıktı ve askeri olarak Suriye'deki duruma müdahale etti. Rusya'nın Esad rejimine verdiği destek nedeniyle ABD ve Rusya'nın dış politikalarının ayrışması derinleşti (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 72).

Özellikle, Obama'nın ikinci Başkanlık döneminde kötüleşen Rusya-ABD ilişkileri, Donald Trump'ın seçilmesi ile bir ölçüde değişti. Trump, Rusya ile daha iyi ilişkileri destekledi, Ukrayna krizi sonrası konan yaptırımları kaldırmayı teklif etti. Oysa ABD'deki müesses nizamın Rusya ile ilgili olumsuz tutumunu korumaktaydı. Fakat Başkan Trump ise Rusya ve Rus lider Putin'e sempati ile yaklaşmaktaydı. Önce ABD medyasında ortaya atılan, sonra da istihbarat birimleri ve Kongre Araştırma Komisyonu tarafından da kabul edilen raporlara göre Rusya'nın 2016 ABD başkanlık seçimlerine karıştığı ve Trump'ın zafer kazanmasında katkıda bulunduğu iddia edildi (Donaldson ve Nadkarni, 2018: 447-448). ABD'de Başkan ile Kongre arasında Rusya politikasında farklı tutum, ABD'nin Rusya'ya karşı etkin bir politika izlemesini de engelledi. Kasım 2020'deki Başkanlık Seçimlerini Demokrat Parti adayı ve Obama'nın Başkan Yardımcısı olan Joe Biden'ın kazanması ile durumu değişti.

b. Avrupa Devletleri ile İlişkiler

Rusya'nın Avrupa'ya coğrafi yakınlığı, ekonomik ve sosyal bağları ve paylaştığı tarih Rus dış politikasını da etkilemektedir. Bu nedenle, Baltıklar, Doğu Avrupa, Balkanlar, Karadeniz'deki çıkar çatışmaları, Rusya-Avrupa ilişkileri açısından Rus-Amerikan ilişkilerinden daha fazla risk taşımaktadır. Rusya bir yandan büyük bir güç olarak konumunu vurgularken, batılı ittifak sistemlerinde Avrupa ile ABD arasındaki çıkar farklılıklarından yararlanmaya çalışmaktadır. Böylece, Rusya çok kutuplu dünya düzenindeki konumunu sağlamlaştırmak için ABD'den bağımsız Avrupa Birliği'nin siyasal ve ekonomik politikalar geliştirmesini

ummaktadır. Bunun en önemli örneği ise Rusya'dan Avrupa'ya (özellikle de Almanya'ya) doğal gaz taşıyan Kuzey Akım boru hattı projesinde görülebilir. Almanya projesinin tamamlanmasını isterken, ABD boru hattı projesinin sonlandırılmasını talep etmektedir (Donaldson ve Nadkarni, 2018: 276). Bu tutum ve çıkar farklılığını kullanarak, Rusya Avrupalı devletlerin kendisine karşı ABD ile birlikte hareket etmesini önlemeye çalışmaktadır.

Putin Avrupa'ya karşı Rusya'nın ekonomik ve siyasi çıkarlarına odaklanan daha pragmatik bir dış politika uyguladı. Ukrayna krizine kadar, ilişkilerde ekonomi ve enerji sorunları, kültürel değerler üzerindeki rekabet, Rusya'nın ülke içindeki demokratik olmayan politikaları nedeniyle Avrupa'dan gelen eleştiriler sebebi ile bir ölçüde rahatsızlık olsa da siyasal ve ekonomik ilişkilerde belli bir ölçüde devamlılık söz konusu idi. Fakat Avrupalı büyük devletler ile Rusya'nın menfaatlerinin farklılaşması, normatif ve kimlik meselelerinin sınırlarını aştı.

2020, Ukrayna krizinin derinleşmesi ve sokak muhalif lideri Navalnyi zehirlenmesi olayı ile birlikte, Rusya ve Avrupa'nın ileri gelen devletleri arasında karşılıklı güvensizlik ve rekabetin arttığı bir yıl oldu. Bu da, Rusya'nın ABD ile Avrupalı büyük devletleri birbirinden farklı politikalar geliştirerek ayrıştırma stratejisinin uygulanmasını engelledi. Ukrayna krizi ile güç mücadelesine dönüştü (Samokhvalov, 2017: 220-223). Hem Rusya hem de AB (Batı'nın bir parçası olarak) hibrit mücadele yöntemleri kullanarak birbirlerini Ukrayna'nın iç siyasetine müdahale etmekle suçladılar. Avrupa Birliği, Ukrayna'ya yönelik eylemlerinden dolayı Rus askeri ve petrol endüstrisine yönelik ABD ile birlikte bazı yaptırımları uygulamaya başladı ve ikili ticaretin geliştirilmesi için müzakereleri askıya aldı. Buna karşılık, Avrupa malları ve ürünleri için büyük bir pazar olan Rusya'da, AB, ABD ve Batılı müttefiklerin gıda ürünlerinin ithalatına karşı yaptırımlar uyguladı (Samokhvalov, 2017: 227-228).

c. Ukrayna ve Belarus ile İlişkiler

Rus Çarlığı'nın ve Sovyetler Birliği'nin parçası olan Ukrayna ve Belarus ülkelerinde Slav nüfus çoğunluktadır. Bu ülkeler, Kiev gibi Rus tarihinin önemli merkezlerini içermesi bakımından Rus kimliğinin ortaya çıkmasında katkıda bulunmuş coğrafyadan ve halklardan oluşmaktadır. Aynı zamanda, coğrafi konumları itibari ile Rusya ile Avrupa ülkeleri arasında tampon konumundadırlar. Rusya için ulusal kimliğinin bir parçası ve jeopolitik bir tampon olarak Ukrayna ve Belarus çok önemlidir.

Ukrayna'nın Karadeniz kıyıları ise jeopolitik ve tarihsel olarak Rusya'nın sıcak denizlere açılan bölgesi idi. Büyük Petro'dan itibaren önce Karadeniz'de bir çıkış noktası ele geçirme, sonra da güneye doğru genişleme politikası güden Rusya, 2. Katerina döneminde Kırım'ı ele geçirerek, ilk adımı atmış ve zamanla Karadeniz'de egemenlik alanını da genişletmiştir (Sarı, 2018: 384). 2004 yılından itibaren renkli devrimlerle gerçekleşen yönetim değişikliği ile birlikte Ukrayna batıya doğru meyletmeye başladı. Bu da, Rusya siyasi eliti tarafından endişe ile karşılandı. Çünkü bu ülkeler NATO ve AB'ye komşu olmaları sebebi ile Rusya için bir tampon güvenlik bölgesi konumundadırlar. 2014'te Ukrayna Krizi'nin patlak vermesi, Ukrayna-AB arasındaki serbest ticaret anlaşması yakınlaşmasıyla tetiklendi. Rusya'nın Kırım ilhakına, Ukrayna'nın Donetsk ve Luhansk bölgelerinde Rusya'nın ve Rus paramiliterlerin desteklediği ayrılıkçılar ile Ukrayna ordusu arasında devam eden çatışmalar, Rus-Batı ilişkilerinin bozulmasına yol açtı. Sonuç olarak Rusya, ABD'nin ve NATO'nun Karadeniz'de boy göstermesinden, Ukrayna'nın batılı kurumlar ve devletler ile kurduğu ilişkiden, Rusya sınırlarına yakın bölgelerde konuşlandırılan askeri güçlerden rahatsızlık duymaktadır.

Rusya'nın 2014 yılında bir olup-bitti ile Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk ve Luhansk bölgelerinde

ayrılıkçılara destek vermesi ilişkilerine başka bir büyük darbeyi indirdi. Aylar süren halk protestolarının ardından, Rusya yanlısı Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç Rusya'ya kaçtı ve yerini Batı yanlısı bir hükümet aldı. Kısa bir süre sonra, Rus birlikleri 1954'ten beri Ukrayna'nın bir parçası olan Kırım Yarımadası'nı işgal ve ilhak etmek için harekete geçerek Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Ukrayna ve Birleşik Krallığın taahhüt ettiği 1994 Budapeşte Mutakabâtı şartlarını ihlal etti (Melvin, 2017: 602). Ayrıca Rus destekli ayrılıkçılar ve Rus paramiliter birlikleri, yerel yetkilileri devirerek güneydoğu Ukrayna'daki Donetsk ve Luhansk bölgelerinin bazı kısımlarını işgal etmek için harekete geçti. 2014 baharından bu yana Donetsk ve Luhansk bölgelerinde çatışmalar devam etmektedir. Bu egemenlik ihlaline yanıt olarak ABD, Putin'e yakın Rus bireylere ve Rusya'nın finans piyasalarına erişim yasağı yaptırımları uyguladı (Euronews, 2020).

Belarus'ta 9 Ağustos 2020'deki başkanlık seçimleri sonrası, ülkeyi otoriter bir yöntemle 26 yıldır yöneten Aleksandr Lukaşenko'ya karşı muhalifler harekete geçti. Ülkenin Sovyet sonrası tarihinde ilk kez üç bağımsız aday ortaya çıktı. Blogçu Sergei Tikhanovsky, bankacı Viktor Babariko ve eski büyükelçi Valery Tsepkało seçim kampanyaları başlattılar. Lukaşenko muhalif adayları kendisine tehdit olarak gördüğü için Babariko ve Tikhanovsky tutuklandı ve Tsepkało ise ülkeden kaçtı. Bunun yerine, muhalefet birleşerek ortak bir seçim kampanyası yürüttü. Bu seçim kampanyası üç kadın tarafından yönetildi: Babariko'nun ekibinden Maria Kolesnikova ve Babariko ve Tsepkało'nun eşleri (Svetlana Tikhanovskaya ve Veronika Tsepkało). Tikhanovskaya cumhurbaşkanlığına aday oldu ve muhalefete göre de oyların yüzde 95'ini kazandı. Resmi sonuçların açıklanıp, Lukaşenko'nun yüzde 80 ile kazandığı ilan edilmesi sonrası, Belarus'ta benzeri görülmemiş ölçekte protestolar başladı (BBC News, 2020b). Belarus hükümeti protestoculara karşı sert tutum aldı. Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları İzleme Örgütü

yüzllerce işkence ve şiddet vakası kaydetti (UN News, 2020). Protestolar sonucu konumu sarsılan Lukaşenko Putin'den yardım istedi, Rus Özel Birlikleri, Belarus başkenti Minsk'e gönderildi.

Lukaşenko Başkanlık yeminini gizli bir törende yaptı. Fakat Avrupa'nın önde gelen devletleri ve ABD onu başkan olarak tanımadı. Ağustos 2020'deki Belarus cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonraki protestoların boyutu Rusya için beklenmeyen bir durumdu. Lukaşenko'ya devam eden desteğin Belarus kamuoyunda Rusya'ya desteği zayıflatacağını bilmesine rağmen, Kremlin onu desteklemeye devam etmeye karar verdi. Çünkü yıllar içinde Lukaşenko Belarus-Rusya ilişkilerinin temel odağı haline gelmişti. Bu sebeple de, hızlı bir şekilde onun yerine Rusya'nın tercih ettiği başka uygun bir aday bulmanın zor olduğu bir dönemden geçiyordu. Bir başka sebepte, Rusya, kendi kırılğan iç ortamı göz önüne alındığında, Lukaşenko'nun protestocular tarafından devrilmesini önlemek istiyordu. Her ne kadar, Rusya Lukaşenko'yu desteklese de, Belarus ve Rusya arasındaki ilişkinin ileriye dönük nasıl gelişeceği belirsizdir. Putin ve Lukaşenko'nun Eylül 2020 toplantısında Belarus'ta anayasa reformu yapılmasına karar verdiler. Ancak şimdiye kadar bu yönde herhangi bir adım atılmadı.

ç. Karabağ Savaşı ve Rusya

Kafkasya, doğusunda Hazar Denizi, batısında Karadeniz'in olduğu, Rusya ile Türkiye ve İran kara bağlantısını sağlayan bir bölgedir. Bu bölgede her üç bölgesel gücün hayati önemde gördüğü çıkarları söz konusudur. Çoğu zaman, uluslararası sistemin yapısına bağlı olarak, bu çıkarlar birbiri ile çatışma durumundadır. Bölge içindeki en önemli çatışma noktası ise Azerbaycan'ın Ermenistan tarafından işgal edilmiş Karabağ bölgesi idi.

Mayıs 2018'de Ermenistan'da yapılan protestolar sonucu iktidarı uzun yıllar elinde bulunduran Karabağ klanının bertaraf edilmesi ile Nikol Paşinyan iktidara geldi. Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinden gelen Robert Koçaryan ve Serj Sargisyan'ın Devlet Başkanlığı yaptıkları 1998-2018 yılları arasında Karabağ klanı Ermenistan devletini tamamen kontrol etmekteydi. Hatta Karabağ klanı 1990'lı yılların başlarında, kendisi Karabağ'dan olmaması ve bu klan tarafından devrilmesine rağmen, Karabağ Komitesinin aktif üyesi, Ermenistan devletinin kurucu Devlet Başkanı ve Karabağ'ın işgal edildiği dönemin lideri Levon Ter-Petrosyan döneminde güçlendiler. Fakat Ter-Petrosyan, pragmatik yaklaşımları, Türkiye ve Azerbaycan ile Karabağ sorununu görüşmesi ve barışçıl çözüme eğilimi olması nedeniyle Karabağ klanı tarafından görevden uzaklaştırıldı (Cabbarlı, 2020: 40).

Karabağ klanının iktidarı döneminde, Ermenistan'ın Rusya'ya siyasi ve ekonomik bağımlılığı arttı. Rusya, Ermenistan'a önemli miktarda askeri yardımda bulundu. Bir anlamda, Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal kaynaklardan elde ettiği gelirler ile arttırdığı askeri kapasitesini dengelemek için Rusya bu yardımı Ermenistan'a yaptı. Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı ve ikili anlaşmalar çerçevesinde Ermenistan'da Rus askeri üsleri kuruldu, Türkiye ve İran sınırlarına Rus askerleri konuşlandırıldı (Broers, 2018: 41).

Paşinyan'ın protestolar sonucu iktidara gelmesi, batılı kurumlarla ilişkileri ve batıya meyilli olması, Rusya'yı memnun etmedi. Ama Paşinyan'a karşı da adım atmadı. Paşinyan'ın iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, önceki Ermeni liderler gibi Karabağ konusundaki barışçıl çözüme ulaşma konusunda isteksiz olması, mevcut durumu koruma çabaları, hatta Tovuz bölgesine saldırarak, Azerbaycan'ın boru hatlarının geçtiği bölgeyi hedef alması, yeni bir çatışmaya sebep oldu (Kasım, 2020: 181).

2020 yılı içinde, Azerbaycan'ın Ermenistan tarafından 30 yıldan beri işgal altında tutulan Yukarı Karabağ bölgesini içine alan Azerbaycan-Ermenistan arasında yeni bir savaş başladı. Bu savaş, Temmuz 2020'de Ermeni birliklerinin sınırdaki Azerbaycan askeri birliklerine ve Tovuz kasabasına yaptığı saldırılarla başladı. Bu çatışmalar, Eylül'den itibaren 44 gün sürdü, Ermenistan işgal ettiği Karabağ topraklarında ağır bir yenilgiye uğradı ve Azerbaycan Karabağ topraklarının önemli bir bölümünü geri aldı (Kasım, 2020: 181).

Savaş sürecince, Rusya Ermenistan'a askeri malzeme transfer ederken, Paşinyan'ın Rusya'dan bütün taleplerine rağmen askeri olarak müdahil olmadı. Azerbaycan kuvvetlerinin tarihi Suşa şehrini kurtarması, Ermeni kuvvetlerini hezimeteye uğratması ve bunun sonucu olarak Hankendi'ne doğru harekete geçmesi, Rusya'nın arabuluculuğa soyunmasına sebep oldu. Rusya, Türkiye ile birlikte, Ermenistan ile Azerbaycan arasında ateşkes için arabulucu oldu. Rus lider Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ı bir araya getirerek, her iki tarafın ateşkesi kabul etmesini sağladı. Rus askeri kuvvetlerinin, hala Ermenilerin kontrolünde olan Hankendi ve çevresinde barış gücü olarak konuşlandırılmasını iki tarafa kabul ettirdi. Böylece, Rusya Abulfez Elçibey liderliği zamanında çıkarıldığı Azerbaycan topraklarına barış gücü olarak geri döndü (Aslanlı, 2020). Savaş sonrası durum en çok Rusya'ya yaradı. Çünkü Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığı artarken Azerbaycan'da her ne kadar topraklarının önemli bir kısmını geri alsa da Rus barış gücünün topraklarında bulunmasını kabul etmek durumunda kaldı. Rusya, Ermenistan'ın güneyindeki Zengezur üzerinden Türkiye-Nahçıvan-Azerbaycan'ı bağlayıp Türkiye ve Azerbaycan'ı bir ölçüde tatmin ederken bu durumun devam etmesini Rusya ile iyi ilişkiler kurulmasına bağlayan yeni bir Kafkasya siyaseti oluşturdu.

d. Suriye'deki Gelişmeler

Rusya, renkli devrimlerin devamı olarak gördüğü Ortadoğu'daki Arap Baharı'nın patlak vermesi ile kendisine yakın liderlerin yerinden edilmesinden rahatsızlık duydu. NATO destekli bir koalisyon tarafından Muammer Kaddafi'nin devrilmesi, Arap ayaklanmaları Rusya'nın geleneksel müttefiki Suriye'ye doğru yayılırken Rusya'nın endişesi daha da arttı. Suriye'de iç savaş patlak verdiğinde Rusya, yabancı askeri müdahaleye fırsat veren tasarıları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde engelledi. Tarihsel bağların, ekonomik ve jeopolitik faktörlerin sağladığı fayda sebebi ile Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığının Rusya için hayati olduğu vurgulandı. 2015 yılında Suriye'de Beşar Esad'a karşı iç savaşın gidişatı değiştiğinde Putin, Esad'ın talebi üzerine Suriye'ye askeri harekât başlattı. Rusya'nın 2015 yılında Beşar Esad'ı desteklemek için Suriye iç savaşına girmesi, Esad'a muhalif grupları destekleyen ABD ile de gerilim yarattı. Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na askeri müdahalesi, Ukrayna Krizi'nden sonra Batı ile ilişkilerinde bir pazarlık kozuna sahip olmak, rejim değişikliğine muhalefetini zorla göstermek ve nihayet DAES'in büyümesini engellemek için küresel politikasına hizmet edecek stratejik bir adımdı (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 77-78).

Suriye'deki Rus askeri operasyonları sadece Suriye'deki güç dengesinde bir değişikliğe yol açmakla kalmadı, aynı zamanda bölgesel ve küresel sonuçları da oldu. Rusya'nın Esad rejimine verdiği destek, bir müttefik olarak güvenilirliğini kanıtladı ve bölge ülkeleri arasındaki imajına katkıda bulundu, İsrail'den İran'a bölgenin tüm aktörleriyle pragmatik ilişkiler yürüten çok taraflı Ortadoğu politikası, Rusya'ya bir manevra marjı sağladı. Rusya sadece askeri olarak değil, Astana Sürecini başlatarak İran ve Türkiye ile diplomasiyi etkili bir şekilde kullanarak Suriye sorununda birincil aktör konumuna geldi (Sarı, 2018::414). Suriye'de kazanılan bu pozisyon, Rusya'nın

Libya'da devam eden iç savaşta rol almasını, böylece büyük güç imajını destekledi.

e. Karadeniz'deki Gelişmeler

Karadeniz, Avrasya kara kütlesinde önemli bir ekonomik ve uygarlık kavşağında yer almaktadır. Ayrıca, Karadeniz havzası hem doğal hem de beşeri kaynaklar açısından zengin bir bölgedir. Rusya için Karadeniz ekonomik ve jeostratejik nedenlerle özel bir öneme sahiptir. Tarih boyunca, Rusya'nın sıcak denizlere ulaşmak için tek güzergâh olarak hizmet etmiştir.

Karadeniz, özellikle Kırım'ı ilhak etmesi akabinde Rusya için Gürcistan, Ukrayna ve hatta Suriye gibi ülkelere müdahale de bulunabileceği bir sıçrama tahtası görevi görmektedir. Karadeniz'in kontrolü aynı zamanda Azak Denizi üzerinde tam kontrol anlamına gelmektedir (Zhiltsov, 2019: 152-154). Bir başka deyişle, Rusya'nın Karadeniz'e ve Ukrayna'ya verdiği önem, Kırım'ı ilhak etmesi, Karadeniz'de hâkimiyet kurma çabası, Kerç boğazına yaptığı köprü ile Azak Denizi'nin tamamen kontrol etmesi ile daha iyi anlaşılabilir. Azak Denizi, tamamen kontrol altına alınması ile birlikte, Volga-Don Kanalı üzerinden Hazar Denizinde, hem de Karadeniz'de deniz gücü bulundurulabilmesi ve bunları transfer edebilme kapasitesine sahip olması Rusya'nın Karadeniz'deki konumunu güçlendirmiştir (Zhiltsov, 2019: 159).

Son yıllarda NATO Karadeniz'de Rusya'nın artan etkisini sınırlandırmak için daha fazla çaba sarf etmektedir. NATO üyesi olan Bulgaristan ve Romanya'ya verilen destek, NATO ile sıkı bağları olan Gürcistan ve Ukrayna'ya yapılan askeri yardımlar buna örnektir. Fakat ittifak üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle İttifak'ın Karadeniz stratejisi konusunda tam bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bu anlaşmazlıkta, ABD, Almanya başta olmak üzere bazı Avrupa

devletleri ve Türkiye ittifak içinde farklı politikalar seslendirmektedirler.

Avrupa'da yıllarca süren yatırım ve savunma kesintileri nedeniyle, birçok NATO üyesi Karadeniz'de devriye sayısını artıracak uygun donanma gemisi sayısından yoksundur. Ayrıca, 1936 Montrö Konvansiyonu hükümleri NATO'nun varlığını sınırlamaktadır.

Rusya'nın Karadeniz bölgesindeki faaliyetleriyle ilgili başlıca dört nokta önemlidir:

Birincisi, Rusya'nın Karadeniz ülkeleri Ukrayna ve Gürcistan'ı kısmen işgal etmesidir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, 1945'ten beri Avrupa'daki sınırlar askeri güçler tarafından ilk kez değiştirilmesiydi. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, Ukrayna'nın kıyı şeridini azalttığı gibi, Kerç Köprüsünün inşası ile Azak Denizi'nin kullanımını da sınırlandırdı. Ayrıca, Rusya'nın Karadeniz filosu Kırım ve çevresindeki coğrafyayı tamamen kontrol altında tutmakta, Ukrayna dahil başka ülkelerin gemilerinin bölge de olmasına izin vermemektedir (Atland ve Kabanenko, 2020: 291-294).

Kırım, Rusya'nın Karadeniz kıyılarındaki işgal ettiği tek yer değildir. 2008'de Gürcistan'a müdahalesinden bu yana Rusya, Karadeniz'de yüzlerce millik kıyı şeridine sahip Abhazya bölgesini de de-facto olarak kontrol etmektedir. Abhazya'da önemli miktarda Rus birlikleri bulunmaktadır.

İkincisi, Rusya'nın işgal altındaki bölgeleri ve Karadeniz'i askerileştirmesidir. Rusya, Kırım'a 60.000 asker göndermiş ve konut inşa etmek, hava alanlarını restore etmek ve yeni radarlar kurmak için büyük bir program başlatmıştır. Rusya ayrıca, Karadeniz'in üzerindeki hava sahasına hakim olmak için gelişmiş S400 hava savunma sistemlerini bu bölgede konuşlandırmıştır (Atland ve Kabanenko, 2020: 292, 300).

Üçüncüsü, Rusya'nın Kırım Türklerine yönelik insan hakları ihlalleridir. Kırım Yarımadası'nın yerli Sünni-Müslüman ve etnik açıdan Türk azınlık grubu olan Kırım Tatarları, 2014 yılında Rusya'nın yasadışı ilhak ve işgalinden bu yana artan zulümle karşı karşıya kaldılar. 40.000'den fazla Ukrayna vatandaşı, çoğu Kırım Tatarı olduğu düşünülen, Rus işgalinden bu yana Kırım Yarımadası'ndan ayrılmak zorunda kaldılar ve Ukrayna'nın başka yerlerine yerleştiler. Kırım'da kalan Tatarlar, Rusya'nın baskı ve ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar. Uluslararası kuruluşlara göre, 2014 yılından bu yana Rus işgal güçleri, Kırım Türklerine karşı psikolojik baskı uygulamakta, camileri izlemekte ve kültür ve dil öğretimi büyük ölçüde kısıtlanmaktadır (Useinow, 2020).

Son husus ise, Rusya'nın Karadeniz'i daha uzaktaki operasyonlar için bir platform olarak kullanmasıdır. Kırım'ın kontrolü, Rusya'nın Karadeniz'i Doğu Akdeniz'de deniz operasyonlarını başlatmak ve desteklemek için bir platform haline dönüştürmesine izin vermiştir. Örneğin Rusya, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ı desteklemek amacıyla deniz operasyonlarını başlatmak için işgal altındaki Kırım'daki Karadeniz varlığını kullanmıştır. Moskova Suriye'ye gönderdiği askeri birliklerin bir kısmını Sivastopol üzerinden göndermiş ve ayrıca, Esad Rejimi'nin gıda kıtlığı sorunlarına yardım etmek için Kırım'dan Suriye'ye yüz binlerce ton tahıl ve buğday sevk etmiştir. Kırım'ın liman kenti Sivastopol ile Suriye'nin Tartus kentindeki Rus deniz üssü arasında askeri donanım ve ikmalleri taşımak için yüzlerce sefer yapılmıştır (Urcosta, 2019).

Karadeniz'in ekonomik, güvenlik ve politik önemi giderek artmaktadır ABD ve NATO'da Karadeniz havzasındaki varlıklarını artırmaya Ukrayna ve diğer bölge ülkelerine destek vermek için yeni adımlar atmaktadırlar. Bu adımlardan bir tanesi de, ABD ile NATO'nun Yunanistan'ın Dedeğaç limanı üzerinden Bulgaristan ve Romanya hattında askeri yığınak yaparak kapasitesini artırmaya çalışmasıdır. Diğer taraftan,

Rusya, ABD'nin ve NATO'nun Karadeniz bölgesinde askeri üs kurma ve yığınak yapma girişimlerine karşı çıkmakta, bu üsleri tehdit olarak görmektedir.

f. Türkiye İle İlişkiler

Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkileri, daha çok jeostratejik ve jeoekonomik karakter taşımaktadır. Her iki ülke de, dış politikalarındaki farklı duruşlarını değiştirmese de, aralarındaki problemler karşılıklı anlayış ve liderler diplomasisi ile çözmeyi ya da ötelemeyi başarmaktadırlar. Örneğin, çıkarlarının zıtlaştığı ve karşı karşıya geldikleri Suriye ve Libya'da sınırlı ve kontrollü bir anlayış geliştirmeyi başarmışlardır.

Rusya ile Türkiye Kasım 2015'teki jet düşürülmesi olayından sonra, ilişkilerini başka bir boyuta taşımışlardır. İlişkilerin stratejik işbirliği yapılabilecek seviyeye getirilmesinde Rus lider Vladimir Putin ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katkısı önemlidir. Liderler diplomasisini etkili olarak kullandıklarından dolayı iki ülkenin heyetleri arasında önemli konularda çözülemeyen anlaşmazlıklar ya bu iki liderin müdahalesiyle çözülmüş ya da sorun iki liderin kararı ile dondurulmuş ya da ötelenmiştir. Her iki lider de, uzun soluklu çözümler yerine, potansiyel çatışmayı önleyecek, kısa dönemli taktiksel kararlar alarak, anlaşmazlığın çatışmaya dönmesini engellemektedirler. Bu sebeple, Rusya ile Türkiye anlaşmazlık yaşanan sorunları dondururken, anlaşmışları konulara yoğunlaşmakta, bir ölçüde dışarıdan gelen baskılara karşı birbirilerini arkalamakta, bazen de kendi çıkarlarını maksimize etmek için birbirilerine karşı pazarlık unsuruna dönüştürmektedirler. Rusya ile Türkiye'nin ilişkilerine yön veren konular şunlardır: S-400 füze savunma sistemi, iki ülkenin Suriye'deki konumu, Libya'daki durum, Karabağ Savaşı ve Karadeniz (özellikle de Ukrayna'daki) ile ilgili gelişmelerdir. Bunun dışında, Türk Akım'ının iki ülke enerji

ilişkilerine etkisi ile Kovid salgını sonrası ekonomik ilişkilerde meydana gelen daralmayı da sayabiliriz.

Türkiye, Rus S-400 füze savunma sistemi anlaşmasını 2017 yılında imzalamış ve Haziran 2019 tarihinde de bu hava savunma sistemleri Türkiye'ye getirilmiştir. Sistemler Ekim 2020 tarihinde Karadeniz'de test edilmiştir. Rusya, S-400'lerin ikinci grubunu satma isteğinde olduğunu, görüşmelerin yapıldığını, süreç ile ilgili Türkiye'nin son kararını beklediklerini ilan ettiler (Mevlütöğlü, 2020). Rusya'nın bu açıklaması başta ABD olmak üzere NATO üyesi ülkelerin tepkisini çekmiştir.

ABD'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemi satın alması nedeniyle Türkiye'ye yaptırım kararı alması, Türkiye ile Rusya arasındaki stratejik işbirliğinin bir yansımasıdır. ABD'nin Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşı Koyma Yasasına (CAATSA) dayanarak Rusya'ya yönelik ambargoları deldiği iddiası ile bir NATO ülkesine karşı yaptırım kararı alması bir ilktir. Kongre'nin Senato ve Temsilciler Meclisi üyelerinin mutlak çoğunluğu tarafından desteklenmesine ve F-35 projesinden de çıkarılmasına rağmen Türkiye'nin S-400 konusunda geri adım atmaması Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin boyutunu göstermesi açısından önemlidir.

Rusya ile Türkiye ilişkilerini 2020 yılında etkileyen bir diğer konu ise Suriye'deki durumdur. Rusya'nın Beşar Esad rejimine verdiği destek, PYD/YPG ile olan temasları ve Türkiye'nin desteklediği muhalif gruplar ve bu grupların kontrol ettiği bölgeler üzerinde kurduğu baskı iki ülke ilişkileri için mayın tarlasını andırmaktadır. 2018 yılında Rusya ve Türkiye, Türkiye sınırına bitişik İdlib vilayetini gerginliği azaltma bölgesi ilan ettiler. Türk askeri birlikleri de bölgede gözlem noktası oluşturdular. Fakat Şubat 2020'de Türk askerinin bulunduğu gözlem noktasına yapılan saldırıda 30'dan fazla Türk askeri şehit oldu (NTV, 2020). Saldırının Rus güçler tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu saldırı ilişkileri germiş ve

çatışma ihtimalini artırmıştır. Saldırıdan sonra Erdoğan Moskova'da Putin ile görüşmüş ve Moskova'da yapılan görüşmeler sonucu, gerginliğin azaltılması ve Rus-Türk güçlerinin çatışma ihtimalinin ortadan kaldırılması için yeni bir Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır (Cengiz, 2020). 2020 yılı içinde bu mutabakat sonrası, Esad birliklerinin taciz ateşi ve Rus uçaklarının İdlib bölgesindeki muhalif gruplara zaman zaman yaptığı havadan saldırılar dışında İdlib sorunu donduruldu.

Suriye'de olduğu gibi Rusya ve Türkiye Libya'da da çatışan iki farklı grubu desteklemektedir. Türkiye açık bir şekilde Trablus'daki Birleşmiş Milletler tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümetini desteklerken, Rusya, özellikle de paramiliter Rus paralı grubu Wagner aracılığı ve sağladığı askeri malzeme desteği ile Bingazi'deki Halife Hafter ve diğerlerine destek vermektedir. Bu desteği sağlarken Trablus hükümeti ile de diplomatik ilişkilerine devam etmektedir. Türkiye'nin desteği ile Ulusal Mutabakat Hükümeti, Hafter birliklerinin Trablus kuşatmasını yararak, ülkenin doğusuna doğru ilerlemeye başlamış bunun üzerine, başta Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri Hafter'e olan desteklerini artırmışlardır. Fakat Trablus hükümetinin ilerleyişinin önce yavaşlamasının ve sonra da durmasının arkasında Rusya'nın dolaylı olarak Rus paramiliter gruplarını Libya'ya Hafter'e destek için göndermesi rol oynamıştır. Ocak 2020 tarihinde Rus-Türk liderler ve bakanlar arasında yapılan görüşmeler sonucu, Libya'daki çatışan taraflar arasında ateşkes sağlanmıştır. Yer yer çatışmaların devam etmesi üzerine, Rusya ve Türkiye Libya'daki durumu donduran bir ortak mutabakat oluşturdular. Nitekim Ekim 2020'de Birleşmiş Milletler aracılığı ile ülkede genel bir ateşkes ilan edildi (Askeroğlu, 2020).

Azerbaycan toprağı olan Karabağ'ın neredeyse 30 yıldan beri Ermenistan işgalinde olması, Rusya'nın Ermenistan'a verdiği destek, Türkiye'nin de Azerbaycan'ı desteklemesi sebebi ve diğer faktörlerin etkisi ile Karabağ sorunu donmuş sorun

olarak kabul edilmekteydi. Ermenistan Başbakanı Paşinyan'ın önce Azerbaycan'dan Türkiye giden petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçtiği bölge olan Tovruz rayonuna taciz atışları yaptırması ve krizin daha sonra Karabağ'da savaşa dönmesi ile iki ülke de pozisyonunu aldı. Karabağ Savaşı başlamadan önce Türkiye-Azerbaycan birlikte Ağustos ayına kadar devam eden büyük bir tatbikat başlattılar. Rusya, artan gerilimi düşürmek için itidal çağrısı yaparken, Ermenistan'daki birliklerini de teyakkuza geçirdi. Bu dönemde önemli miktarda askeri teçhizatı da Ermenistan'a taşıdı. Savaşın başlaması ile Türkiye Azerbaycan'ı açıktan desteklerken, Rusya Ermenistan'a açık destek vermekten imtina etti. Türkiye'de geliştirilen Silahlı İnsansız Hava Araçlarının sayesinde Azerbaycan birlikleri Ermenistan askeri birliklerinin envanterinde bulunan Rus yapımı İskender ve Pantsir hava savunma sistemlerini kısa sürede etkisiz hale getirdi ve 44 günlük savaş sonunda Karabağ topraklarının önemli bir bölümünü kurtardı. Rusya, Ermenistan'ın ağır bir yenilgiye uğraması ve kendi silah sistemlerinin etkisiz kalması karşısında, diplomatik atığa geçerek, Ermenistan Başbakanı Paşinyan ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'i Moskova'ya davet etti ve iki ülke arasında ateşkes anlaşmasının imzalanmasını sağladı (Karan, 2020). Bu süreçte Rusya, Türkiye ile koordinasyon halinde çalıştı. Nitekim savaş ve yapılan antlaşma ile Rusya ve Türkiye Kafkasya'da konumlarını güçlendirirken, başta Minsk Grubu üyesi ABD ve Fransa olmak üzere diğer aktörlerin Kafkasya'daki etkileri azaldı. Anlaşma ile Rusya, Türkiye'nin Nahçıvan üzerinden Ermenistan'ın Zengezur vilayet topraklarını geçecek transit geçiş sağlamak için güvence verdi. Buradan anlaşılacağı gibi, Rusya Türkiye'nin Kafkasya'da ağırlığının artmasına izin verirken, bunu da Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin geleceğine bağladı.

Rusya ve Türkiye üçüncü ülkelerin Karadeniz'de bulunmasına ve özellikle de bir şekilde askeri varlık bulundurmalarına karşı çıktılar. Karadeniz'de artan ABD faaliyetleri, Bulgaristan ve

Romanya'nın NATO üyesi olmasından sonra ABD ile geliştirdikleri askeri işbirliği özellikle de bu iki ülkede kurulan askeri üsler Rusya'yı tedirgin etmektedir. Buna, Ukrayna'nın ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olma istekleri eklenince, Karadeniz havzasının bir rekabet alanına dönme ihtimali daha da artmış ve hem Rusya'da hem de Türkiye'de rahatsızlık oluşturmuştur (Bayram ve Tüfekçi, 2018:9-10). Karadeniz havzasında, iki ülkenin ihtilafa düştüğü alanlar da vardır. Rusya'nın Kırım işgalini tanımayan Türkiye, Ukrayna ile yakın askeri ve siyasi ilişkiler geliştirmiştir. Bun karşın, Rusya, Türkiye'nin Kırım'ı ilhakını tanımamasını ve Ukrayna ile yakın ilişkilerine kuşku ile yaklaşmaktadır.

Rusya'nın Karadeniz'e kıyısı olan Anapa'dan, Türkiye'deki Kırıkköy'e uzanan 930 kilometrelik iki doğal gaz boru hattından oluşması planlanan Türk Akımı 8 Ocak 2020 tarihinde açıldı. Bu boru hattından öncelikle Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının karşılanması, daha sonra da hat Bulgaristan üzerinden Sırbistan'a, Macaristan'a ve diğer Avrupa ülkelerine doğal gaz sevk etmesi düşünülmektedir (Sputnik, 2020). Böylece Türkiye daha önce Ukrayna-Romanya-Bulgaristan üzerinden aldığı Rus doğal gazını bu hat üzerinden alma imkanını elde etmiştir. Fakat ABD, Türk Akım projesini CAATSA kapsamına almak ile tehdit etmektedir. Ayrıca, Rusya'nın Mersin ilinde inşa ettiği Akkuyu Nükleer Santrali da her iki ülke arasındaki enerji ilişkisinin boyutunu göstermesi açısından örnek bir projedir. Projenin yapımına ve Nükleer Santralda çalışacak uzmanların Rusya'daki eğitimleri de devam etmektedir.

2019 yılında Rusya-Türkiye ticaret hacmi 23.1 milyar doları ithalat, 4.2 milyar doları ihracat olmak üzere 27.3 milyar dolardır. Bu da iki ülke arasında zirve noktası olan 2012'deki 32,3 milyar dolardan ve uzun zamandan beri hedeflenen 100 milyar dolardan uzaktır. 2019 yılında Rusya'dan gelen turist sayısı 7 milyonu bulmuş ve 3.5 milyar dolarlık bir gelir elde edilmiştir. (Rusya Federasyonu Ülke Raporu, 2020). Yine de bu rakamlar her iki ülkenin birbirlerinin en önemli ticaret

ortakları olduğunu da göstermektedir. Doğal olarak Kovid salgınının etkisi ticari ve turizm ilişkilerine de yansımaktadır. Bu sebeple, 2020 rakamları çok daha düşüktür.

Ekonomi

1. Genel Ekonomik Durum

Geniş yüzölçümüne rağmen, Rusya topraklarının% 8'den azı ekilebilirken,% 45'i ormanlıktır. Rusya, genellikle Batı Sibirya ve Rusya'nın kuzeyinde yoğunlaşan doğal kaynaklar açısından zengindir. Rusya'nın zenginliği arasında petrol, doğal gaz, maden kaynakları (altın ve elmas dahil) ve geniş orman alanları sayılabilir. Petrol ve doğal gaz ihracatı Rusya'nın ekonomik zenginliğinin ve dış ticaretinin birincil kaynaklarıdır. (DeBardleben, 2007: 356).

Rusya, Gorbaçov'un Perestroyka (Yeniden Yapılandırma) politikasının son aşamasından itibaren piyasa ekonomisine geçmiştir. Fakat ekonomik kriz dolayısıyla Sovyet hükümeti devlete ait işletmeler üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Bu işletmeler içindeki nomenklatura, bu kurumların varlıklarını ve kârlarını kendilerine ve yakınlarına yasadışı olarak transfer etmişlerdir. Bu süreç, 1990'lı yıllar boyunca özelleştirme politikaları ile devam etmiştir.

Ekonomik reform, 1991 yılının sonlarında Rusya Federasyonu'nda başladı. Bu kolay bir süreç değildi. Ekonomik sistemi merkezi planlamaya dayanan sosyalist bir ekonomik düzenden piyasa ekonomisine dönüştürmenin iki önemli özelliği vardır: yeniden yapılanma ve istikrar. Yeniden yapılanma, sosyalist ekonomik yapının yıkılması ve yerine bir piyasa ekonomisinin bileşenlerinin yerleştirilmesini kapsamaktaydı. Böylece ekonomide istikrar sağlanacağı düşünülüyordu. Ancak istikrar, piyasa işleyişine elverişli bir ekonomik ortamın oluşturulması ve sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Bunu gerçekleştirmek için Rus ekonomistler iki

alternatif ekonomik plan sundular. Biri Shatalin Planı'ydı. Shatalin Planına göre, Rus ekonomisi beş yüz günde tamamen merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşecekti. Fakat uygulanamadı. Yegor Gaidar'ı ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı atayan Yeltsin, Rus ekonomisini yeniden yapılandırmak için kapsamlı bir ekonomik reform başlattı. Gaidar, bir bütün olarak ekonomik dönüşüme dayanan Şok Terapisini uyguladı (Barner-Barry, 1995: 187-188). Ancak, Rusya'daki makroekonomik durum bu dönemde daha da kötüleşti. Böylece, Rusya ilk ekonomik krizini yaşadı ve para birimi ruble değer kaybetti. Ekonomik kriz ekonomik durumu kötüleştirse de, Yeltsin yönetimini ekonomik reformları sürdürdü (Barner-Barry, 1995: 188-189).

Ekonomik reformların bir aşaması da, devlete ait şirket ve varlıkların özelleştirilmesiydi. Özelleştirme politikasına 1992-1994'te Başbakan Yardımcısı ve Devlet Mallarının Yönetimi Devlet Komitesi Başkanı Anatolii Chubais başkanlık etti (Boilard, 1998: 129-131). Onun yönetimi altında, nispeten kısa bir süre içinde, önemli sayıda devlet varlığı ve şirketi özelleştirildi. Bu süreçte, oligarklar, ya düşük fiyatlar ödeyerek ya da hiçbir şey vermeden bazı değerli devlet varlıklarını ve işletmelerini ele geçirdiler (Hesli, 2007: 213-214). 1990'ların ikinci yarısında oligarklar siyasi nüfuzlarını kullanırken, ülkedeki düzenlenmemiş mali piyasadan da yararlanarak kendilerini zenginleştirmeye devam ettiler. Ağustos 1998'de Rusya borsası değerinin % 90'ını kaybetti. Rus para birimi ruble ABD doları karşısında değerinin üçte ikisini kaybetti. Rus bankalarından bazıları iflas etti, ithal ürünlerin fiyatları üç katına çıktı ve işsizlik arttı (DeBardleben, 2007: 372-373). Böylece 1991-1999 döneminde Rusya ekonomik bir bunalım yaşadı.

Putin'in 1999 sonunda iktidara gelmesinden sonra, Rus ekonomisi ilk önemli ekonomik büyümesini ve 2010'lara kadar devam eden önemli yapısal iyileştirmeleri yaşadı. Bu dönemde Rus ekonomisi istikrar kazandı, cari fazlası oluştu ve

ekonomiye güven arttı. Ekonomik iyileşme esas olarak petrol ve doğalgazla ilgiliydi (Hesli, 2007: 214-215). Petrol ve doğal gaz ihracatı, Rus ticaret gelirinin neredeyse yarısını karşılamaktadır. Rusya, büyük ölçüde doğal kaynaklar ihracatına bağımlı hale gelmiştir. Nitekim 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nde açıkça görüldüğü üzere, petrol ve doğalgaza olan talebin azalması Rusya ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Yine 2013'ten günümüze, doğalgaz ve petrol fiyatlarındaki düşüş ve batı yaptırımları (Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi nedeniyle) ekonomik kırılganlığı artırmıştır (DeBardeleben, 2019: 567).

Rusya, ulusal çıkarlarına ulaşmak için dış yardım ve yabancı devletlerin finansmanı, ekonomik yaptırımlar, silah ticareti ve enerji gibi çeşitli ekonomik araçlardan yararlanmaktadır. Dış yardım Rusya için etkili bir dış politika aracı olmasa da, uluslararası yardım programlarına katılmaktadır. Düşük fiyatlarla doğal gaz satışı ve finansman destek de dahil olmak üzere Rus dış yardımı Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelere odaklıdır (Zaytsev, 2020: 66).

Rusya sorunlar yaşadığı Sovyet sonrası devletlere karşı ekonomik yaptırımlar uygulamakta ve Rusya'nın ekonomik yaptırımları çoğunlukla Ukrayna, Moldova ve Gürcistan gibi Avrupa Birliği üyesi olmayan eski Sovyet ülkeleri üzerinde etkisini göstermektedir. Yaptırımlarda petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları oldukça önemli bir role sahiptir. Örneğin Rusya, Gürcistan, Ukrayna ve Baltık devletlerine karşı enerji fiyat artışları ve arz kesintisi dahil olmak üzere cezai yaptırımlar uygulamaktadır (Seitz ve Zazzaro, 2019: 826).

Öte yandan Rusya, ekonomik yaptırımlarında turizm, mal ve ürün ticareti, hedef ülke vatandaşlarının istihdamı gibi diğer sektörleri de kullanmaktadır. Örneğin savaş uçağı krizinde Rusya, Türkiye'ye turizm ve ticaret alanlarında ekonomik yaptırımlar uygulamayı seçmiş, bu da Türkiye ekonomisinde önemli kayıplara neden olmuştur (Çalış, 2021::196). Ayrıca,

Rusya, Kırım krizinin ardından Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlara karşı yaptırım olarak Avrupa ürünlerine ambargo koymuştur.

Silah ticareti, Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanını genişletmek için büyük güç rekabetinde kritik bir dış politika aracıydı. Bugün, Rusya dünyanın en büyük ikinci silah ihracatçısıdır. Rus silahlarının önde gelen ithalatçıları, Doğu ve Güney Asya, Orta Doğu, Afrika ve bazı Latin Amerika ülkeleridir.

2. 2020 Yılındaki Ekonomi ile İlgili Gelişmeler

Büyük kalkınma planları, hükümetin vizyonu ve gücünün bir kanıtı olarak halka sunulmaya devam etmektedir. Rus hükümeti mali kaynaklarını görkemli projeler ve ülke dışındaki askeri operasyonlar için harcamaktadır. Örneğin, 2014 Olimpiyat Oyunlarına Soçi'de ev sahipliği yapmak yaklaşık 50 milyar dolara mal oldu. Kırım'ı Rusya'ya bağlayan Kerç Köprüsü'nü inşa etmek için 4 milyar dolar harcadı. Rus askeri operasyonlarını ve Suriye'deki Esad rejimini mali olarak desteklemek de Rusya için maliyetli faaliyetlerdir. Dolayısıyla 2014 yılından bu yana enerji fiyatlarında süregelen düşüş, diğer petrol ve doğalgaz tedarikçileriyle artan rekabet ve Rusya'nın en çok doğalgaz sattığı Almanya ile yaşanan gerginlik ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

a. Petrol ve Doğal Gaz Piyasası

2019'da dünyanın altıncı büyük ekonomisi olan Rusya'nın ekonomisi, ağırlıklı olarak hidrokarbon ihracatına dayanmaktadır. Rusya, dünyanın önde gelen doğal gaz ve ikinci en büyük petrol ihracatçısıdır ve onu küresel enerji pazarının en önemli oyuncularından biri yapmaktadır. Rusya'nın enerji politikası, küresel ekonominin ana itici güçlerinden biri olan küresel petrol fiyatları üzerinde doğrudan etkiye sahip olmasını ve OPEC+ bünyesine katılarak piyasada daha iyi bir pozisyon elde etmesini sağlamıştır.

Rusya'nın en büyük petrol ve doğalgaz ithalatçısı ve kritik ticaret ortağı olan AB, özellikle de Almanya, (2018'de Rusya ticaretinin% 42'si) kritik öneme sahiptir. Dahası, AB, doğrudan yabancı yatırımlardaki azalan eğilimlere rağmen Rusya'daki en büyük yatırımcıdır (EEAS, 2020). Avrupa'nın enerji arzındaki kesintiler gibi olumsuz deneyimlerle Rusya'ya bağımlılığı ve Rusya'nın daha çatışmacı bir dış politika izlemesi, Avrupa Birliği üyeleri için bir güvenlik tehdidi haline gelmiştir. Özellikle Ukrayna Krizi'nden sonra enerji ilişkilerinin siyasallaşması, siyasi ve ekonomik diyalogun sürdürülebilirliğini riske atmış ve bu nedenle AB, enerjide Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya ve seçeneklerini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Ama yine de Kuzey Akım 2 ve Türk Akım boru hattı projelerinin yapımına devam edilmiştir. Kuzey Akım 2 projesi konusunda AB içinde bölünme yaşanmış ve özellikle de Almanya'nın Kuzey Akım 2 projesine devam etmesini istemesi yalnızca AB'den değil, ABD'den de eleştirilere yol açmıştır (Geropoulos, 2021).

Hidrokarbon ihracatına bağımlılığı yüksek olan Rusya, batı yaptırımlarının kısıtlamaları altında, petrol fiyatlarını artırarak enerji gelirini maksimize etmeye çalışmaktadır. Rusya, zengin petrol kaynaklarının yanı sıra jeopolitik konumu - Avrupa'ya ve deniz yollarına yakınlığı sayesinde petrol piyasasında hayati bir rol oynamaktadır. ABD'deki kaya petrolü ve gazı üretimi, düşen petrol fiyatları, Rusya ve Suudi Arabistan'ın başını çektiği OPEC ülkelerini yeni gerçeği ele almak için müzakere masasına getirmiş ve OPEC+ anlaşması petrol fiyatlarını kontrol etmek için 2016 yılında imzalanmıştır (Mammadov, 2018:228). 2020'de küresel koronavirüs salgınının patlak vermesi ise petrol ve doğal gaz piyasasını sarsmıştır.

Ayrıca Rusya, Suudi Arabistan ile fiyat savaşına girişmiş fakat koronavirüsün neden olduğu kaosu ortasında, her iki ülkede zarardan dönmek için adımlar atmış ve Rusya, Suudi Arabistan ile anlaşma imzalarken, OPEC+ formatı yeniden düzenlenmiş ve OPEC ve müttefikleri, Covid-19'un etkisi ile azalan talebinin olumsuz etkisini engellemek için küresel

olarak Mayıs ayından itibaren üretim kesintileri uygulamıştır. Rusya'nın ham petrol ve doğal gaz üretimi, ülkenin OPEC+'a dahil olması ile 2020'de dokuz yılın en düşük seviyesine gerilemiştir. Rusya'nın Ural petrolünün değeri 1998 fiyat seviyelerine düşerken ham petrol fiyatı varil başına 40 dolara inmiştir (Cordell, 2020). 2020 yılsonu itibari ile ham petrol fiyatında bir toparlanma yaşanmasına rağmen bu toparlanma 2020 yılı içindeki kayıpları karşılamak için yeterli değildi.

b. Kovid'in Ekonomiye Etkisi

Kovid Salgını, küresel ekonomiyi II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en derin durgunluğuna sürüklemiştir. Bu bağlamda, 2020'de küresel GSYİH yüzde 5,2 daralmıştır. Ardından 2021'de yüzde 4,2'lik bir toparlanma olacağı tahmin edilmektedir (Global Economic Prospects, 2020: 4).

Kovid Salgını, Rusya'yı da derinden sarsmıştır. Dünya Bankası'nın en son Rusya Ekonomik Raporu'na göre, Kovid'in tetiklediği derin küresel durgunluktan etkilenen Rusya'nın 2020 GSYİH büyümesinin yüzde 6 daralması ve on bir yılın en düşük seviyesinde olması beklenmektedir (Global Economic Prospects, 2020: 4). Rusya'nın ekonomik büyümesindeki düşüş, Ocak ve Mayıs 2020 arasında ham petrol fiyatlarının yüzde 53 düşmesiyle daha da şiddetlenmiştir. Ayrıca, 2020 yılında, toplam hane halkı tüketiminin yüzde 4,9, brüt sabit sermaye yatırımının yüzde 8 küçülmesi beklenmektedir. Nisan ve Mayıs 2020 boyunca, negatif büyüme çoğu sektöre yansımış ve bu dönemde imalat yüzde 8,6 daralmıştır; maden kaynaklarının çıkarılması yüzde 8,4 oranında azalmış ve endüstriyel üretimin hızla daralmasına neden olmuştur ve ulaştırma sektöründe yılbaşından bu yana düşen ticaret hacimleri nedeniyle yüzde 7,7 daralma yaşanmıştır (Russia Economic Report, 2020).

Dünya Bankası'na göre, Rusya GSYİH'sinin yaklaşık yüzde 4'ü vatandaşları ve işletmeleri desteklemek için dağıtıldı (Russia

Economic Report, 2020). Bu da Salgın'ın Rusya'daki düzeyi göstermesi açısından önemlidir. Salgında, zaten Sovyetler Birliği'nden kalma büyük problemleri olan sağlık sektörü de olumsuz etkilendi. Sağlık sektörü dışında, Salgın ekonomiyi de etkisi altına aldı. Bu etkinin iki sebebi vardı. Birincisi, ülkedeki ekonomik sektörlerde ortaya çıkan problemler, ikincisi ise, doğal gaz ve petrole yönelik dış taleplerin azalması sonucu Rusya'nın ekonomik kayıplara uğramasıdır. Ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde devlet payının ve katkısının yüksek olması, kayıpların kontrol altında tutulmasına da yardım etti. Sonuç olarak, Kovid'in olumsuz ekonomik etkisi Rus toplumunda bir ölçüde daha az hissedilse de, Rus devleti ekonomik olarak ağır bir yük yüklenmek zorunda kaldı.

Sonuç

Rusya hem doğal özellikleri hem de beşeri özellikleri sebebi ile büyük bir ülkedir. Dünya tarihinin son 200 yılında da büyük bir devlet olarak aktif olarak rol oynamakta ve kendisinin uluslararası sistemde büyük devletlerden biri olarak tanınmasını istemektedir. Fakat, Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonrası yaşanan travma hala Rusya'yı etkilemektedir. Büyük imparatorluk geçmişine sahip bütün milletlerde ve kurdukları devletlerde görülen bir ikilemdir. Bir yanda, geçmişin ihtişamı, diğer yanda ise, siyasal ve ekonomik olarak arayış içinde olma durumu. Rusya, geçmişin ihtişamını hala dünyanın en geniş ülkesine ve askeri açıdan Sovyetler Birliği'nin mirası olan nükleer silah kapasitesine sahip olmakla devam ettirmektedir. Oysa ekonomik olarak doğal kaynaklarına bağlı, teknolojik olarak (askeri teknoloji hariç) güçlü devletler ile yarışacak durumda değildir. Ayrıca, Rusya'nın sahip olduğu siyasal sistemi de, Sovyet sonrası devletler için de çekici değildir. Bu sebeple, Rusya sahip olduğu zengin doğal kaynakları ve askeri gücünü kullanarak hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Doğal kaynaklar yarattığı imkanlar sebebi ile içeride sosyal ve siyasal istikrar için gerekli olduğu gibi, dışarı da dış politika aracı olarak önemli roller oynamaktadır. Nitekim 2020 yılında bütün

dünyayı etkileyen Kovid Salgın'ında Rusya sahip olduğu kaynakları kullanarak ülkedeki istikrarı korumaya çalıştı. Fakat siyasal ve ekonomik sistemdeki durağanlık, Putin ve etrafındakilerin iktidarlarını uzatma çabaları, toplumsal taleplerin siyasal sistem içinde karşılık bulamaması, gençleri sokaklara itmekte Navalyni gibi sokak siyasetçilerine fırsat vermektedir.

Dış politika açısından ise, Rusya çok kutuplu bir dünya da kendisine yer aramaktadır. Bu arayışı içinde iken, çevresindeki gelişmelere duyarlı kalmakta ve ön alıcı adımlar atmaktadır. Dış politikayı temel olarak, güvenlik ve güç oyunları çerçevesinden değerlendiren Rus karar vericileri, bu bakış açısına uygun olarak da güce dayanan gerçekçi (realist) politikalar uygulamaktadır.

Ukrayna ve daha genel olarak Karadeniz Rusya için hayati öneme sahiptir. Suriye ve Libya ise Rusya'nın büyük güç projeksiyonunun bir göstergesidir. Bu sebeple, Rusya'nın 2020 yılında attığı diplomatik ve askeri adımlara baktığımızda güç ve güvenlik eksenine bağlı çıkara dayanan ilişkiler geliştirdiğini de görebiliriz. Bu anlamda, Türkiye ile ilişkileri hem Karadeniz'de, hem de Kafkasya ve Doğu Akdeniz'de önem arz etmektedir. Her ne kadar, bölgesel çıkarları farklılaşsa da, uluslararası sistemdeki gelişmeler ve iki ülkenin konumları çatışma noktalarının dondurulmasını ve uluslararası gelişmelere göre işbirliği yapılmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim 2020 yılında Suriye, Libya ve Karabağ'da yaşananlar buna örnektir. Sonuç olarak, 2020 yılı Kovid Salgını sebebi ile Rusya dahil bütün devletlerin etkilendiği ve aynı zamanda arayış içinde oldukları bir yıl oldu.

Kaynakça

Askeroğlu, S. (2020). "Rusya'nın Libya'daki Hedefleri". *İRAM*. 30 Mayıs 2020. <https://iramcenter.org/rusyanin-libyadaki-hedefleri/>.

- Atland, K. ve Kabanenko, I. (2020). "Russia and Its Western Neighbors: A Comparative Study of the Security Situation in the Black, Baltic and Barents Sea Regions". *Europe-Asia Studies*. Mart 2020, Cilt. 20, No. 2:286-313.
- Aslanlı, A. (2020). "Analysis-Toward Permanent Solution to Nagorno-Karabakh Conflict", *Anadolu Agency*, 13 Kasım 2020. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-towards-permanent-solution-to-nagorno-karabakh-conflict/2043047>.
- Barner-Barry, C. ve Hody, C. J. (1995). *The Politics of Change: The Transformation of the Former Soviet Union*. New York: St. Martin's Press.
- Bayram, D. Ç. and Tüfekçi, Ö. (2018), "Turkey's Black Sea Vision and Its Dynamics". *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt. 15, No. 57, ss.1-16.
- BBC News (2020a). "Coronavirsu: Russia's Cases Rise by 10,000 in One-Day Record", 3 May 2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-52521426>.
- BBC News (2020b). "Belarus Election: Opposition Disputes Lukashenko Landslide Win". 10 Ağustos 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53721410>.
- BBC News (2021). "Russia Navalny: Poisoned Opposition Leader Held after Flying Home". 17 Ocak 2021. <https://www.bbc.com/news/world-europe-55694598>.
- Boilard, S.D. (1998). *Russia at the Twenty-First Century: Politics and Social Change in the Post-Soviet Era*. Forth Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Bolt, P. J., ve Cross, S. (2018). *China, Russia, and Twenty-First Century Global Geopolitics*. Oxford: Oxford University Press.
- Broers, L. (2018). "From "Frozen Conflict" to Enduring Rivalry: Reassessing the Nagorno Karabkh Conflict". G. Pashayeva ve F. Chitagov (ed.). *Trapped Between War and Peace: The Case of Nagorno-Karabakh*. Baku: SAM, ss.23-56.

- Cabbarlı, H. (2020). "Ermenistan Dış Politikasını Belirleyen Ögeler ve Kavramsal Yaklaşım". *Ermenistan Dış Politikası (1991-2019)*. E. Özdaşlı ve H. Cabbarlı (ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss.1-79.
- Cengiz, M. E. (2020). "Moskova Mutabakatı ve İdlib'de Kalıcı Barış Serabı". *Perspektif*. 11 Mart 2020. <https://www.perspektif.online/moskova-mutabakati-ve-idlibde-kalici-baris-serabi/>.
- Cordell, J. (2020). "Explainer: What Happened to Oil Prices and What Does It Mean for Russia?". *The Moscow Times*. 21 Nisan 2020. <https://www.themoscowtimes.com/2020/04/21/explain-er-what-happened-to-wti-oil-prices-and-what-does-it-mean-for-russia-a70055>.
- Çalış, Ş. H. (2021). "Ontological Concerns, Historical Realities and Conjunctual Developments: Continuity and Change in Turkey's Relations with Russia". *Bilig*. Kış 2021, No. 96, ss.177-205.
- Çernayahovski, C. F. (2019). *Politiçeskaya Kultura: Gosudarstvennaya Politika i Filosoifiya Budyşevo*, Moskova: Likhaçev Rus Kültürel ve Doğal Mirası Araştırmaları Enstitüsü.
- DeBardeleben, J. (2007). "Russia," *Introduction to Comparative Politics*, M. Kesselman, J. Krieger ve W. A. Joseph, (ed.). Fourth Edition, Boston: Houghton Mifflin Company.
- DeBardeleben, J. (2019). "The Russian Federation," *Introduction to Comparative Politics: Political Challenges and Changing Agenda*, M. Kesselman, J. Krieger ve W. A. Joseph, (ed.), Eighth Edition, Boston: Cengage.
- Dixon, R. "Russia Holds Victory Day Military Parade and, for a Day, Forgets the Grinding Pandemic", *The Washington Post*, 24 Haziran 2020, <https://www.themoscowtimes.com/2021/02/08/russias-yearly-mortality-surges-20-in-2020-a72866>.

- Donaldson, R. H. ve Nadkarni, V. (2018). *Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests*. Sixth Edition. London and New York: Routledge.
- Euronews (2020). “Kyiv Claims Two Breaches After Ceasefire Begins in Eastern Ukraine”. 27 Temmuz 2020. <https://www.euronews.com/2020/07/27/cease-fire-in-war-torn-eastern-ukraine-begins-after-six-years-of-conflict>.
- European External Action Service (EEAS)*. “The European Union and the Russian Federation” (2020), https://eeas.europa.eu/delegations/russia/35939/node/35939_en.
- Geropoulos, K. (2021). “Gazprom’s TurkStream Draws Less Heat than Nord Stream”. *NewEurope*. 11 Şubat 2021. <https://www.neweurope.eu/article/gazproms-turkstream-draws-less-heat-than-nord-stream-2/>.
- Global Economic Prospects*, June 2020, Washington, D.C.: The World Bank.
- Guardian (2020). “Alexei Navalny Novichok Finding Prompts Calls for Answers from Moscow”. *The Guardian*. 3 Eylül 2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/02/alex-ei-navalny-poisoned-with-novichok-says-german-government-russia>.
- Hesli, V. L. (2007). *Governments and Politics in Russia and the Post-Soviet Region*, Boston, Houghton Mifflin Company.
- Interfax (2020). “Putin Appoints Mishustin Prime Minister of Russia”, *Interfax: Russia & CIS Military Information Weekly*, 17 Ocak 2020, <https://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0&sid=95aebe37-a6ee-40b4-b456-0ea5dbffec6%40sessionmgr102&bddata=JmxhbmC9dHImc2l0ZT1lZHMtOGI1ZlZQ%3d%3d#AN=141592205&db=edb>.
- Karan, C. (2020). “Azerbaycan’ın Yanında Türkiye’de Kazandı, Rusya İki Tarafı Dengeleyerek Stratejik Kazanç Sağlayan En Etkili Aktör Oldu”. *Sputnik*. 16 Kasım 2020.

- https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/202011161043244788-azerbaycanin-yaninda-turkiye-de-kazandi-rusya-iki-tarafi-dengeleyerek-stratejik-kazanc-saglayan-en/.
- Kasım, K. (2020). "Foreign Policies of the Caucasus Republics". *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss.176-209.
- Kelley, D. R. (2017). *Russian Politics & Presidential Power: Transformational Leadership from Gorbachev to Putin*, Washington, D.C.: CQ Press.
- Light, F. and Sauer, P. (2021). "A Step Into the Unknown: Russians' Relationship with Jailed Navalny Is Complicated", *The Moscow Times*, 22 Ocak 2021, <https://www.themoscowtimes.com/2021/01/22/a-step-into-the-unknown-russians-relationship-with-jailed-navalny-is-complicated-a72691>.
- Mammadov, R. (2018). "Russia in the Middle East: Energy Forever?" *Russia in the Middle East*. T. Karasik ve S. Blank (ed.). Washington, DC: The Jamestown Foundation.
- Medushevsky, A. (2020) "Konstitutsionnaya Reforma v. Rossii: Soderzhaniye, Napravleniya i Sposoby Osushchestvleniya", *Social Sciences and Contemporary World*. No. 1, ss.18-27.
- Melvin, M. (2017). *Sevastopol's Wars: Crime from Potemkin to Putin*. Oxford: Osprey Publishing.
- Mevlütöğlü, A. (2020). "S-400'ler Türkiye'nin Savunması İçin Ne İfade Ediyor". *Perspektif*. 23 Haziran 2020. <https://www.perspektif.online/s-400ler-turkiyenin-savunmasi-icin-ne-ifade-ediyor/>.
- Moscow Times (2021). "Russia's Yearly Mortality Surges 20% in 2020", *The Moscow Times*, 8 Şubat 2021, <https://www.themoscowtimes.com/2021/02/08/russias-yearly-mortality-surges-20-in-2020-a72866>.

- NTV (2020). “Suriye İdlib’de 33 Şehit, 32 Yaralı”. 28 Şubat 2020. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/son-dakika-haberi-suriye-idlibde-33-sehit-32-yarali,8bKetwRLrOqSegN7DFRruA>.
- Putin, V. V. (2007). “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, *Rusya Federasyonu Başkanlığı Resmi Sayfası*. 10 Şubat, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.
- Russia Economic Report (2020). “Russia: Recession and Growth under the Shadow of A Pandemic”. Temmuz 2020. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34219/Russia-Recession-and-Growth-Under-the-Shadow-of-a-Pandemic.pdf?sequence=4&isAllowed=y>.
- Rusya Federasyonu Ülke Raporu* (2020). Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.
- Sakwa, R. (2008). *Russian Politics and Society*. Fourth Edition, London: Routledge.
- Sakwa, R. (2020). *The Putin Paradox*. London: I. B. Tauris.
- Samokhvalov, V. (2017). *Russian-European Relations in the Balkans and Black Sea Region: Great Power Identity and the Idea of Europe*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Sarı, Y. (2018). “Türkiye-Rusya İlişkileri”. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Dış Politikası*. A. Çaylak ve S. A. Avcu (ed.). Ankara: Savaş Yayınevi, ss.381-421.
- Seitz, W. ve Zazzaro, A. (2019). “Sanction and Public Opinion: The Case of the Russian-Ukraine Gas Disputes.” *The Review of International Organizations*. Cilt. 15, No. 4, ss.817-843.
- Sputnik (2020). “Türk Akım Doğalgaz Boru Hattı”. 9 Ocak 2020. <https://tr.sputniknews.com/infografik/202001091040988827-turk-akim-dogalgaz-boru-hatti/>.

- Trenin, D. (2001). *The End of Eurasia: Russia on the Border between Geopolitics and Globalization*. Washington, DC: Carnegie Moscow Center.
- Tsygankov, A. (2016). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. New York: Rowman & Littlefield.
- Tüfekçi, Ö. ve Birinci, E. (2020). "Russian Foreign Policy". *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 62-91.
- UN News (2020). "Belarus: End Ongoing Human Rights Violations, UN Rights Chief Urges". 4 Aralık 2020. <https://news.un.org/en/story/2020/12/1079282>.
- Urcosta, R. B. (2019). "Russian Proxy Diplomacy in Syria: Crimea and Sevastopol". *Eurasia Daily Monitor*. 24 Nisan 2020. <https://jamestown.org/program/russian-proxy-diplomacy-in-syria-crimea-and-sevastopol/>.
- Useinow, N. (2020). "Between Integration and Assimilation: The Crimean Tatars after Russian Annexation". *Forum for Ukrainian Studies*, 15 June 2020. <https://ukrainian-studies.ca/2020/06/15/between-integration-and-assimilation-the-crimean-tatars-after-russian-annexation-in-2014/>.
- Zaytsev, Y. (2020). "Noviye Vızovı dlya Rossiiskoy Vneşnei Pomoşu v Kontekste Dostujeniya Tselei Ustoçivovo Razvitiya". *Vestnik Mejdynarodnuh Organizatsiy*. Cilt. 15, No. 1, ss. 63-83.
- Zhiltsov::S. (2019). "Politika Rossii v Çernomorskom Regione: İtogi i Noviye Vızovı". *Problemu Postsovetskovo Prostranstva*. Cilt. 6, No. 2, ss. 149-164.

REFORM ARAYIŞININ GÖLGESİNDE UKRAYNA: 2020

Adnan Seyaz

[Dr., Kırklareli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Her geçen yıl daha karmaşık hale gelen küresel siyasetin zorluklarını en derinden hisseden ülkelerden biri de Ukrayna'dır. Bölgesinde Gürcistan ve Moldova ile birlikte uluslararası kurumların koruyucu şemsiyesini yeteri kadar kullanmaktan mahrum kalan Ukrayna, Avrupa Birliği ve NATO'ya üyelik vizyonunu eskisine göre çok daha umutsuz da olsa sürdürmektedir.

2004 Turuncu Devrimi ve 2014 Yevromaydan Devrimi sırasında üyelik perspektifi vermeyerek Ukrayna halkı ve siyasetçilerini hayal kırıklığına uğratan AB, Kırım'ın işgali ve Ukrayna'nın doğusundaki karışıklıkların sürdüğü dönemde bu vizyonundan daha da uzaklaşmıştır. Aksine, AB üyelik vizyonuna bu yıl çok daha fazla ihtiyaç duyan Ukrayna, yönetim standartları ve ekonomik göstergeler açısından oldukça geridedir. Balkan ülkelerinin arasında benzer durumdaki ülkelerin üyelik perspektifini elde etmesi, Ukrayna'nın - Moldova ve Gürcistan ile birlikte - farklı bir vaka olarak ele alındığını göstermektedir. Hiç şüphe yok ki burada ayırıcı unsur Rusya tehdidinin çok daha yakın olması ve bu tehdide nasıl cevap verileceğini tespit eden ne bir iradenin ne de uzun soluklu bir stratejinin bulunmasıdır. Soğuk Savaş yıllarında Doğu ve Batı Bloku arasında kalan ülkeler gibi bugün de Ukrayna ne yazık ki tampon bölge olmanın zorluklarını yaşamaktadır.

2020, AB ve NATO ittifakı içerisindeki çatlakların son yılların en yüksek seviyesine ulaştığı bir yıl olmuştur. Brexit sürecinin tamamlanmasına sadece birkaç gün kala AB ve Birleşik Krallık ticaret anlaşması üzerinde anlaşabilmiş ve ilk defa bir ülke AB'den ayrılmıştır. Bütün taleplerine rağmen NATO ittifakından ihtiyacı olan Patriot Füze Savunma Sistemlerini temin edemeyen Türkiye, S400 Füze Savunma Sistemini Rusya'dan almış ve Sinop'ta gerçekleştirdiği testlerle de kullanıma hazır hale getirdiğini göstermiştir. Yılın son günlerinde ABD'nin CAATSA yaptırımlarına maruz kalan Türkiye'nin bu hamlesi, NATO içerisindeki anlaşmazlıkların dışa vurulan önemli bir örneğini oluşturmuştur. Bu gelişmeler neticesinde ortak hareket etmekten aciz bir görüntü veren ittifakın yeni üyelerin kabulü konusunda Ukrayna'ya yeşil ışık yakması çok daha zor olacaktır.

Bu bağlamda Ukrayna, Moldova ve Gürcistan ile birlikte, AB ve NATO'ya katılımlarının kısa dönemde mümkün olmadığı anlayışını sindirmeli ve oldukça uzun bir döneme yönelik perspektif geliştirerek stratejisini belirlemelidir. 2020 yılında yaşanan gelişmeler Ukrayna'nın AB ile NATO ittifakının tutumundan çıkardığı dersler sonucunda bu doğrultuda hareket ettiğini göstermektedir. 2020 yılı içerisinde NATO'nun Geliştirilmiş Fırsatlar Ortağı olarak kabul gören Ukrayna, Barış ve Güvenlik için Bilim Programı'nda yoğun aktiviteler yürütürken üye olmadan elde edeceği en fazla desteği sağlamaya çalışmaktadır. Buna ek olarak, Birliğin ve İttifak'ın mevcut tutumu sonucunda kısa dönemde Ukrayna için en makul strateji, uluslararası alanda ABD'den güvenlik şemsiyesi talep etmektir. Bu bilgiler ışığında bu çalışma, Ukrayna'nın 2020 yılı içerisinde nasıl bir uluslararası konjonktürde mücadele ettiğini açıklayarak Ukrayna dış politikasının temel parametrelerini ortaya koymaktadır. ABD, NATO, AB ve Türkiye gibi net bir şekilde ülkenin toprak bütünlüğünden yana olduklarını belirterek siyasi, askeri ve ekonomik desteklerini sunan ülke ve örgütlerin Ukrayna ile ilişkileri ayrı

başlıklar altında değerlendirilmiştir. Ukrayna siyasetinin işleyişı ise dış politika ve burada alınan kararların uygulanmasını etkilediği seviyede yer bulmuştur. Rusya Federasyonu, hem Ukrayna'nın Kırım yarımadasını işgal eden hem de bölgesel bir güç olarak ülkenin doğusundaki çatışmaların sona ermesinde masada bulunan taraflardan biridir. Bu yönüyle ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Uluslararası Siyasetin Değişen Doğası ve Ukrayna Dış Politikası

Uluslararası siyaset, özellikle ABD'nin Irak işgalindeki tek taraflılığı ve başarısızlığı sonrasında 1990'lardan çok farklı bir yöne doğru evrilmiştir. ABD'nin tek kutuplu dünya düzeni iddiasının geçersizliği netleştikçe küresel ilişkilerde olduğu gibi bölgesel ilişkiler de karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Eski Sovyet ülkelerinin önüne konulan 1990'ların ekonomik ve siyasi liberalleşme reçetesinin on yılın sonuna gelindiğinde tek çözüm yolu olmadığı görölmüştür. Liberal demokratik düzenin liderliğini yürüten ABD'nin zayıflaması ile birlikte Rusya'nın etkinliğini artırması, Çin ve Hindistan'ın yükselişı çok kutuplu dünya yapısının habercisi olmuştur. Bu çerçevede eski Sovyet ülkeleri farklı çizgiler izlemeye başlamış ve hem AB ile ABD hem de Rusya bu gerçeğe göre bölgesel politikalarını güncellemek zorunda kalmıştır (Chimiris, 2019: 1). 2020 yılı bu çerçevede başka birçok bölgede olduğu gibi Ukrayna ve Karadeniz Havzasında da değişen uluslararası siyasetin izlerini taşımaktadır.

Uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı birçok ülkeye ABD ve Rusya'dan başka ittifak alternatifleri üretebilme imkânı tanısa da Ukrayna gibi coğrafi olarak Avrupa ile Rusya arasında sıkışmış durumdaki bir ülke için aynı şartlar çok da geçerli değildir. Rusya, Doğu Avrupa bölgesindeki gelişmeleri kendi etki alanında gerçekleşen gelişmeler olarak görmektedir. 2002 Prag zirvesinde İran'ın nükleer projesi karşısında bölgeye füze

savunma sistemleri yerleştirilmesi kararı alınması ve Polonya ile Çekya'nın bu füzelerin topraklarında konuşlandırılmasına yeşil ışık yakması üzerine Rusya, bu adımı bir tehdit olarak algıladığını ifade etmiştir. ABD ve Polonya'nın projeyi 2008'de resmi anlaşmaya dönüştürmesi Rusya'nın Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'ndan çekilmesiyle sonuçlanmıştır (Mankoff, 2012). İzleyen yıllarda NATO, projeyi iptal ederek AEGİS gemilerinin kullanımını öngörünce Rusya da Kaliningrad'da kurmayı planladığı füze sistemi projesini iptal etmiştir (BBC News Türkçe, 2009). Bu gelişmeler, NATO ittifakı ile Rusya'nın Doğu Avrupa üzerindeki etki mücadelesini ortaya koymaktadır. Ukrayna, hem Turuncu Devrim öncesi ve sonrasında hem de 2006/2009 gaz krizinde kendisinin NATO'nun güvenlik şemsiyesi altındaki Polonya ve Çekya'ya göre farklı bir konjunktürde mücadele verdiğini fark etmiştir.

NATO ile yakın ilişkileri bulunsa da Ukrayna, NATO güvenlik şemsiyesinden mahrum kalmış ve toprak bütünlüğünü koruyamamıştır. Kırım'ın işgali ile yetinmeyen Rusya, ülkenin doğusundaki istikrarsızlık sahalarının Kiev'e karşı mücadelesine verdiği destekle bölgede en az NATO ittifakı kadar etkin olmak istediğini uluslararası hukuku çiğneyerek göstermiştir. ABD ve AB yaptırımları Rusya'yı birçok alanda zor durumda bıraksa da yedi yıl geride kalmasına rağmen Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü yeniden sağlayacak ne bir mekanizma ne de bir politika geliştirilmiştir. Geçtiğimiz günlerde ABD Başkanlık koltuğuna oturan Biden, adaylık sürecindeki röportajında Ukrayna'yı ABD'nin dış politikasında bir öncelik olarak gördüğünü, kendisini savunabilmesi için askeri destek verileceğini, Obama-Biden dönemindeki askeri eğitim programına yeniden işlerlik kazandıracağını, enerji bağımsızlığına destek olmak için Amerikan şirketlerinin yatırımlarını sağlayacağını ifade etmiştir. Bu politikasındaki hedefinin Rusya'nın bu adımları sonucunda ödeyeceği bedelin en yüksek noktaya çıkarılması olduğunu ilan etmiştir (CFR, 2019). 3 Kasım 2020 seçimlerinde kazandığı Başkanlığının ilk

gününe Trump döneminin izlerini silmek üzere 17 kararnameyi imzalayarak başlayan Biden'ın Ukrayna konusundaki adımları Ukrayna'nın Rusya'ya karşı geliştireceği politikalarında bir dönüm noktası olacaktır.

Son dönem Ukrayna dış politikasının özellikle son altı yılı ülkenin Avrupa-Atlantik ittifakının içinde yer alması ve Rus işğali karşısında toprak bütünlüğünü sağlamak için uluslararası destek üretme çabası ile geçmiştir. Acil durum kaygısı ile ihtiyaçların değişmesi Ukrayna'nın bağımsız bir dış politika anlayışı geliştirmesini engellemiştir (Shyrokykh, 2018). Bölgesel ve küresel güçlerin vekil savaşları üzerinden kozlarını paylaştığı istikrarsız coğrafyalar çevre ülkeler için de tehdit oluşturmaktadır. Bunun en güncel iki örneğini Ukrayna tecrübe etmiştir. Ukrayna hava sahası üzerinden geçen Malezya Havayolları'na ait MH17 sefer sayılı yolcu uçağının ülkenin doğusundaki çatışma bölgesinden atılan bir füze ile vurulması sorumluları tespit edilemeden kalan ve zihinlere kazınan bir olaydır. Ukrayna, 2020 yılına ise bu sefer kendi topraklarından uzakta ancak Ukrayna Havayolları'na ait PS752 uçuş numaralı yolcu uçağının 8 Ocak'ta düşmesi ile başlamıştır.¹ Tahran İmam Humeyni Uluslararası Havalimanı'ndan kalkan ve Tahran-Kiev seferini yapan uçak ile kısa bir süre sonra irtibat kesilmiştir (BBC News, 2020).

Uçağın düşme nedenleri üzerine araştırmalar devam ederken enkaz parçalarından uçağın bir füzeyle düşürüldüğünün anlaşılması İran'ı zor durumda bırakmıştır. Olay, 3 Ocak'ta Irak'ta bir ABD siha saldırısıyla İran Devrim Muhafızları komutanı Kasım Süleymani'nin öldürülmesi ve İran'ın misilleme yaparak Irak'taki ABD üslerine füze saldırısı

---

¹ Boeing 737-800 tipi uçakta mürettebat dâhil 176 kişi yaşamını yitirmiştir. Uçak yolcularından 55 kişinin Kanada vatandaşı, 30'unun Kanada'da oturma izni bulunan kişiler olması sebebiyle kaza, 1985'ten beri Kanada tarihinin en ölümcül kazasıdır. Bu durum, Kanada lideri Justin Trudeau ve diğer yetkililerin olayla yakından ilgilenmesine yol açmıştır. Uçaktaki diğer yolcular İran, Ukrayna, İsveç, Afganistan ve Birleşik Krallık vatandaşlarıdır.

düzenlemesinin hemen arkasından bölgedeki tüm aktörlerin tetikte beklediği bir dönemde gerçekleşmiştir. Yerel halkın paylaştığı video görüntüleri ve çeşitli istihbarat kurumlarının açıklamaları üzerine 11 Ocak 2020’de İran hükümeti uçağın füze sanılarak yanlışlıkla imha edildiğini kabul etmiştir (Goodale, 2020). Yıl içerisinde İran ve Ukrayna liderlerinin görüşmeleri devam etmiş ve İran tazminat ödemeyi kabul etmiştir.

2020 yılı tamamlandığında Zelenski’nin geride kalan yaklaşık iki yıllık başkanlık dönemi boyunca mevcut durumu değiştirecek nitelikte adımlar atamadığı görülmektedir. Rus saldırganlığı sonrasındaki karmaşada uluslararası desteği artıracak ve Avrupa-Atlantik ittifakı ile ilişkilerini geliştireceği vaatleriyle seçilen Zelenski, tüm dünya ülkeleri gibi 2020 yılı ilkbaharıyla birlikte korona virüs salgını ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Her yıl Ukrayna dış politikasını değerlendiren Foreign Policy Council Ukrainian Prism, seçim sürecinin etkisinde geçen 2019 yılında iç politika konularının gündeme hâkim olmasının etkisiyle 2018’de B negatif olan derecelendirmesini 2019’da C pozitive düşürmüştür (Shelest, 2020). 2021’in ortalarında açıklanması beklenen 2020 derecelendirmesi korona virüs salgını sürecini de kapsayacağından merak konusudur.

Korona virüs pandemisi bir yandan ülkeleri sağlık sistemleri ve ekonomileri açısından çok zor durumda bırakırken diğer yandan yeni fırsatlara da kapı aralamaktadır. Ukrayna’nın Antonov ailesine ait AN-225 tipi dev kargo uçakları, pandemide ihtiyaç duyulan hayati önemdeki malzemelerin tedarik edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Gerekli malzemeleri Çin’den alıp ABD ve Avrupa ülkelerine ulaştıran Ukrayna’nın dev uçakları, 2020 başında görevine başlayan ülkenin yeni Dışişleri Bakanı Dmytro Kuleba’nın dış politika vizyonuna hizmet etmiştir. Ona göre Asya Pasifik, Ukrayna dış politikasında en önemli önceliklerden biri olacaktır ve Ukrayna Avrupa ile ekonomik ilişkilerinin yürütülmesinde bir geçiş

güzergâhı rolünü üstlenmelidir (Kuleba, 2020). Bu kapsamda 2020 verileri göz önüne alındığında pandeminin olumsuz etkilerine rağmen Ukrayna-Çin ticareti %20 artarak 15 milyar dolarlık rekor bir hacme ulaşmıştır. Üstelik Çin ile ticaret hacminin yaklaşık yarısı Ukrayna'dan Çin'e ihracat şeklinde gerçekleşmiş ve 2019'a göre %90'ı aşan bir artış kaydedilmiştir (Ukrayna Dışişleri Bakanlığı, 2021). Bu veriler Kuzey Atlantik İttifakı ve Rusya arasına sıkışmışlıktan kurtulma çabasındaki bir ülke için umut verici gelişmelerdir.

İç Politika: İşgal, Yolsuzluk ve Pandemi

Bir aktör olan Zelenski, daha önce rol aldığı bir dizide Halkın Hizmetkârı (Sluha Narodu) Partisi lideri ve başkan rolünde yer almıştır. Yıldızının parlamasından sonra Mayıs 2019 Ukrayna başkanlık seçimlerinde aday olarak ilk turda %30 ikinci turda ise %73 gibi tarihi bir oy oranı ile 5 yıllığına başkan seçilmiştir (Dickinson, 2019). Yaklaşık 2 yıldır görevde bulunan Zelenski, Ukrayna halkının birlik beklentisini karşılamaya çalışmış, yolsuzlukla mücadeleyi ön plana almış, Donbas çatışmalarına son vereceğini ve çözüm bulacağını vaat etmiş ve halkın ekonomik refahını artırmayı hedeflemiştir.

Zelenski, göreve geldikten sonra ülkenin bir numaralı gündemi olan Donbas çatışmalarına odaklanmış ve Rusya, Almanya ve Fransa'nın katılımıyla gerçekleşen Minsk görüşmelerini canlandırmıştır. 2019'da iki 2020'de de bir kez tutukluların değişimi bu sayede hayata geçmiştir. Cephe hattında en ölümcül çatışmaların yaşandığı yerlerde birliklerin karşılıklı olarak çekilmesine karar verilse de geçen aylarda asker kayıplarında bir azalma olmadığı görülmektedir. 2020'nin ilk aylarındaki çatışmalarda ölümlerin artması Normandiya formatındaki² görüşmelerin de daha sonraki bir tarihe ertelenmesine sebep olmuştur (Minakov, 2020). Böylece

² İlk kez 2014 yılında Normandiya çıkartmasının yıl dönümünde bir araya geldikleri için 'Normandiya Dörtlüsü' olarak anılan ve Ukrayna, Fransa, Almanya ve Rusya liderlerinin katılımıyla gerçekleştirilen zirvedir.

Zelenski'nin, iktidarının en önemli vaadi olan Donbas'ta çatışmaların sonlandırılması konusunda 2020 sonu itibariyle bir başarı sağladığını söylemek gerçekçi olmayacaktır.

Zelenski'nin tarihi düzeyde bir destekle başkanlık koltuğuna oturmasını sağlayan en önemli argümanlarından biri de yolsuzlukla mücadelede umut olmasıydı. Göreve geldikten sonra Poroşenko'nun koyduğu sınırları ortadan kaldıracak adımlar attı. Kamu çalışanlarının edindikleri zenginliklerin hesabının sorulmasını sağlayacak bir yasal düzenlemeyi Verhovna Rada (Ukrayna Meclisi)'dan geçirdi. Yolsuzlukla mücadele eden kurumların reformu ve Zelenski'ye sadık isimlerin atanması da bu anlamda umut veren adımlar olarak not edildi (Minakov, 2020). Ancak, Poroşenko'ya sadık Oleg Hlaskovski, Yuri Hrumçak gibi isimlerin tutuklanmasına rağmen son dönemde Zelenski'nin yakın çevresinden isimlerin yolsuzlukla suçlandığı videolar ortaya çıkmıştır. Bunların hükümet tarafından görmezden gelinmesi hayal kırıklığı yaratmıştır (Gagne-Acoulon, 2020). Koronavirüs gölgesinde ekonomisi zarar gören Ukrayna'nın dış borçları da düşünüldüğünde ülkenin büyük oranda IMF'den alacağı krediye bağlı olduğu görülmektedir. Yolsuzluk ile mücadelede bu fonların onaylanması açısından da kritik önemdedir.

Zelenski'nin yaklaşık bir yıllık performansı sonunda yıl ortasında yapılan kamuoyu yoklamalarına göre halkın %59'u Zelenski'ye güvenini ifade etmektedir. Partisi Sluha Narodu'ya olan destek ise %42.2 olarak tespit edilmiştir. Kamuoyunun Zelenski'den beklentilerine bakıldığında ise ekonomiden önce ilk sırada Donbas'taki çatışmaların sonlandırılması %64 oranla ilk sırada yer alırken ikinci sırada da %45 ile yolsuzlukla mücadele gelmektedir. Kamuoyu yoklaması, pandeminin ilk günlerinde gerçekleştirildiğinden sağlık hizmetleri, ekonominin arkasından dördüncü sırada yer almıştır (Raitinggroup, 2020).

2020 yılı Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) koronavirüs salgınını pandemi olarak ilan etmiştir. Pandemi, Ukrayna'da

Nisan ve Mayıs aylarında her gün yaklaşık yeni 500 vaka ile kendini hissettirmiştir. Temmuz'dan itibaren her ay istikrarlı bir artış gösteren vaka sayısı, Kasım ayının sonunda günlük 16 bini aşarak zirve yapmıştır. 2020 sonu itibariyle günlük 5 bin vaka seviyesine gerileyen ülkede korona virüs kaynaklı toplam ölüm sayısı bu satırların yazıldığı tarih itibariyle 21 bin 861'e ulaşmıştır (WHO, 2021). Kasım 2020'de Zelenski'nin kendisinin de korona virüs testi pozitif çıkmış ve hastalığı yüksek ateşle atlatmıştır. Ancak, ülkesi süreci daha ağır yaşamaktadır. Kasım 2020'de hastalığın zirve yaptığı dönemde Ukrayna Sağlık Bakanı Maksim Stepanov, tıbbi malzeme ve yeterli yatak kapasitesinin bulunmaması sebebiyle ülkenin bir sağlık krizine çok yakın olduğunu belirtmiştir (Sanders, 2020). Bunun üzerine acil ihtiyaçları karşılayan eczaneler vb. gibi sektörler hariç ülkede sıkı tedbirler alınmıştır.

Dış politikada Donbas çatışmalarına son veremeyen Zelenski, iç politikada korona virüsün de etkisiyle zor günler yaşayan sağlık sistemi yüzünden eleştirilere maruz kalmıştır. 2020 sonunda gerçekleşen yerel seçimlerde Zelenski beklediği desteği yakalayamamıştır. Odesa ve Harkiv gibi görevdeki başkanların çeşitli spekülasyonlar ile itibar kaybettiği şehirler dâhil 10 büyük şehrin hiçbirinde Zelenski'nin partisi, belediye başkanlıklarını kazanamamıştır. Bu sonuçların ortaya çıkmasında âdem-i merkeziyetçi reformların etkili olduğu söylenebilir (Romanova ve Umland, 2019). Yeni seçim kanunu ile belediye başkan adaylarının bir siyasi parti üyesi olma zorunluluğu birçok küçük, şehir bazında etkili siyasi partinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu da ulusal birlik ihtiyacı olan ülkede 144 partinin ortaya çıkarak siyasal alanı parçalaması anlamına gelmektedir (Lutsevych, 2020). Muhalif partilerin erken seçim çağrılarına yol açmasına kesin gözüyle bakılan bu sonuçlar, Zelenski'nin uluslararası arenada takınmak istediği güçlü lider tavrını olumsuz etkileyecektir.

NATO ile İlişkiler

Ukrayna, bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne üye olmuş ve NATO ile ilişkilerini geliştirmek istediğini göstermiştir. 1994 yılında Barış için Ortaklık girişimine katılan ilk Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi ülke Ukrayna'dır. Bosna-Hersek'te Barışı Koruma Gücü içerisinde askerleriyle yer alan ülke, 2002 yılında üyelik hedefini açıklamıştır. 2004 Turuncu Devrimi sonrası ilişkiler gelişmiş ve 2008 yılında NATO, Ukrayna'nın gelecekte ittifak üyesi olacağını açıklamıştır (NATO, 2020).

2013 yılında ülkede başlayan karışıklıklara müdahil olan Rusya'nın izleyen yıl Kırım'a müdahalesi ve yarımadayı ilhaki NATO'nun sert tepkisine yol açmıştır. Her fırsatta Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğine vurgu yapan İttifak, Rusya'yı 12 Şubat 2015'te imzalanan Minsk Anlaşması'nı³ uygulamaya çağırmaktadır. Ukrayna parlamentosu, ülkenin NATO ittifakı üyelik vizyonunu yeniden ilan eden bir karar almıştır. Ancak, 2020 yılı itibariyle ülkenin doğusundaki karışıklıklar halen devam etmekte ve Rusya Minsk Anlaşmalarını uygulamaktan uzak durmaktadır. Dolayısıyla NATO stratejik konseptinde en önemli tehdit olarak tanımlanan Rusya'nın Ukrayna'da işgalci ülke olması NATO-Ukrayna ilişkilerinin doğasını da etkilemektedir. Toprak bütünlüğü sağlanamayan bir ülkenin NATO'ya üyelik süreci sanıldandan çok daha fazlasını ifade etmektedir.

Ukrayna-NATO ilişkilerinde yıl içerisinde dikkat çeken en önemli gelişme NATO'nun Ukrayna'yı Geliştirilmiş Fırsatlar Ortağı olarak tanımasıdır. İttifak'ın bu statüde tanıdığı çok fazla ülke yoktur. Gürcistan, İsveç, Finlandiya, Avustralya ve

---

³ 5 Eylül 2014 ve 12 Şubat 2015 Minsk Anlaşmaları; Ukrayna, Luhansk Halk Cumhuriyeti ve Donetsk Halk Cumhuriyeti, Rusya ve AGİT temsilcilerinin imzaladığı, çatışmaları sona erdirerek iki ayrılıkçı cumhuriyeti özerk statüler ile Ukrayna egemenliği altına alan protokollerdir. Başarısız olsalar da Ukrayna'nın doğusundaki istikrarsızlıklar üzerine daha sonraki görüşmelerin (Normandiya Formatı'nda olduğu gibi) temelini oluşturmuşlardır.

Ürdün'den sonra altıncı ülke olarak Ukrayna, Ortaklık Birlikte Çalışabilirlik Girişimi (Partnership Interoperability Initiative) kapsamında değerlendirilmiştir (QHA, 2020). Bu statünün elde edilmesinde Ukrayna'nın daha önce Afganistan ve Kosova'daki NATO operasyonlarında görev alması ve bu ülkelere asker göndermesinin yanı sıra Avrupa-Atlantik İttifakı'na uzun yıllardır gösterdiği bağlılık etkili olmuştur. Bu sayede Ukrayna, tekil ülkelere özel NATO imkânlarından faydalanabilecek, Birlikte Çalışabilirlik projelerine erişebilecek ve en önemlisi NATO tecrübesinden istifade edebilecektir (NATO, 2020) Bu bağlamda dikkat çeken noktalardan bir tanesi de ülkeye verilen bu statünün NATO üyeliğine giden yolda herhangi bir garanti verilmesi anlamına gelmediğinin belirtilmiş olmasıdır. Dolayısıyla, bir yandan ittifak çerçevesinde Ukrayna'ya her türlü destek sunulmaya çalışılmakta diğer yandan ise hem Gürcistan hem de Ukrayna örneğinde uluslararası hukuku gerektiğinde çiğneyebileceğini daha önce göstermiş olan Rusya'yı tekrar bu yola sevk etmemeye özen gösterilmektedir.

Bir diğer önemli gelişme Ukrayna'nın Barış ve Güvenlik için Bilim Programı (NATO SPS Programme) kapsamında 27 aktivite gerçekleştirmiş olmasıdır. Özellikle terörle mücadele kapsamında Dexter (Detection of Explosives and Firearms to Counter Terrorism) projesinin bayrak ülkesi olması kamu alanlarında insanların sirkülasyonunu durdurmadan patlayıcı ve ateşli silahların tespit edilmesini sağlayarak NATO ittifakına önemli katkılar sağlamıştır. Ukrayna ile yürütülecek olan 13 yeni projenin 2020'de onaylanmasıyla birlikte sivillerin ve askeri personelin kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer zararlı etkilerden arındırılması amaçlanmaktadır (NATO, 2020).

Ukrayna, Sovyet döneminden kalma eski ve kullanım ömrünü tamamlamış çok sayıda mühimmata sahiptir. Bu mühimmatların modernizasyonu mümkün olmayan çoğunluğu hem çevreye hem de asker ve sivil vatandaşlara tehdit oluşturmaktadır. 2005 yılında Ukrayna Hükümeti'nin NATO'dan talebi üzerine bu konu ile ilgilenmek üzere Güven

Fonu oluşturulmuştur. Bu kapsamda toplamda 29 bin 600 ton mühimmat ile 2 milyon 400 bin anti personel mayın imha edilmiştir. Bu fon dahilinde çalışan yaklaşık 110 kişiye de istihdam sağlanmıştır. 2020 yılında yeni bir safhası başlatılan bu fon ile yılsonuna kadar 1500 ton servis dışı kalmış mühimmatın daha imhası gerçekleştirilmiştir (NATO, 2020a). Türkiye de bu projeye sponsor olan 11 ülkeden biridir.

Avrupa Birliği ile İlişkiler

2019'un son günlerinde Ukrayna krizine çözüm bulmak için gerçekleştirilen Normandiya Dörtlüsü Zirvesi Paris'te gerçekleştirilmiş ve Minsk Anlaşmalarının uygulanması üzerine görüşmeler yapılmıştır (Habertürk, 2019). Zirve, 2020'nin Temmuz ayında işlemeye başlayan tutukluların değişimi süreci haricinde önemli bir değişiklik yaratmamıştır. Oysa temas noktasının iki yanında mayınlı arazilerin temizlenmesi, yeni giriş-çıkış kapılarının açılması gibi birçok sorun çözülme beklemektedir.

Yılın hemen başında AB-Ukrayna 6. Ortaklık Konsey toplantısı gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık altı ay kadar önce gerçekleştirilen önceki toplantıdan sonra geçen sürede ikili ilişkilerin seyri masaya yatırılmıştır. Oleksiy Honçaruk'un ilk kez başbakan olarak katıldığı toplantıya 8 Ocak'ta İran'da PS 752 uçağının düşürülmesinin değerlendirilmesi ile başlamıştır. Uluslararası standartlarda şeffaf bir soruşturma yapılmasının beklendiği ifade edilmiştir. 1 Eylül 2017'de yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşması'nın hem AB hem de Ukrayna için olumlu bir gelişme olduğu kaydedilmiş ve geçen yılın ilk üç çeyreklik döneminde ikili ticaretin bir önceki yıla göre %13 arttığı kaydedilmiştir (European Council, 2020). Bu kapsamda 2013 yılından beri AB'ye yapılan ihracat, toplam miktarın içerisinde %26'dan %47'ye yükselmiş ve Ukrayna AB'ye en fazla tahıl ihraç eden üçüncü ülke olmuştur. Rusya %10.4 ile Ukrayna'nın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında Çin (%17.74) ve Almanya'nın (%12.33) gerisinde kalmıştır (Kuzio, 2020: 8).

Ticaretin yanı sıra Haziran 2017’de vize serbestisinin yürürlüğe girmesini izleyen dönemde Ukrayna Devlet Sınır Muhafızları Birimi’nin verilerine göre 2018’de 17.5 milyon, 2019’da 18.65 milyon Ukrayna vatandaşı AB ülkelerini ziyaret etmiştir. Birlik ile Ukrayna arasında derinleşen ilişkiler açısından artan sosyal bağlantılar kayda değer gelişmelerdir. 2020’nin ilk üç ayında ise 3 milyon Ukraynalı AB ülkelerini ziyaret etmiştir. Geçen yılın aynı döneminde bu sayı 2.3 milyondur (Shengenvisainfo, 2020). Vize serbestisinin yanı sıra düşük maliyetli hava yolları şirketlerinin (Ryan Air gibi) Kiev, Harkov, Odesa ve Lviv kentlerinden Avrupa şehirlerine uçuşlar başlatması özellikle genç neslin Avrupa ülkelerini ziyaret etmelerine imkân vermiştir (Romanenko, 2017). Macaristan’ı ziyaret eden Ukrayna vatandaşı sayısı (3.4 milyon) neredeyse Rusya’yı ziyaret edenleri (3.9 milyon) yakalamıştır. Nisan 2020 itibariyle pandeminin tüm dünyayı etkisi altına alması her alanı olduğu gibi Ukrayna-AB ilişkilerini ve karşılıklı ziyaretleri de olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen, Ukrayna vatandaşlarının Avrupa ülkelerine ziyaretlerinin artması dikkat çekmektedir.

Her fırsatta Rus saldırganlığını kınayan AB, 2020’nin ilk ayında gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi toplantısında da Kırım Özerk Cumhuriyeti’nin ilhakını tanımadığını ve uygulanan yaptırımların devam etmesi beklentisini dile getirmiştir. Kırım yarımadasında Rusya hâkimiyetinde yerel seçimler düzenlenmesini, Kerç Boğazı’nın iki yakasının bir köprü ile bağlanmasını ve en son 23 Aralık’ta demiryolu bağlantısının sağlanmasını kınamıştır. Rusya’nın Haziran 2018’de başlattığı Denetleme Rejimi çerçevesinde Kerç Boğazını geçen gemilerin denetlenmesi Avrupa ülkeleri ile bağlantılı tüm gemileri de olumsuz etkilemiştir (EC AI Report on Ukraine, 2020: 9). 2020 yılı içerisinde pandemi döneminin etkisiyle önemli azalma gösterse de bu denetlemeler devam etmektedir. AB, her fırsatta Rusya’yı derhal Azak Denizi’nin güvenli ve istikrarlı bir şekilde kullanımını sağlamaya davet etmiştir (European Council, 2020).

Avrupa Birliği ile Ukrayna arasında ilk defa ikili bir zirve gerçekleştirilmiş ve pandemi şartlarına rağmen liderlerin Brüksel’de bir araya gelmeleri sağlanmıştır. Zirve sonrası alınan kararların ciddiyetini yansıtmaması bakımından önemli olan nokta Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrel’in Avrupa Komisyonu’nu temsilen katılımlarıdır. Volodimir Zelenski’nin de Ukrayna’yı temsilen bulunduğu zirvenin bildirgesinde ekonomik ve siyasi entegrasyon sürecine olan bağlılık teyit edilmiştir.

Ülkede pandeminin etkisini en aza indirme noktasında AB, Ukrayna’nın en büyük destekçisi olmuştur. Bu kapsamda 190 milyon avroluk destek paketi ve 1.2 milyar avroluk finansal destek Ukrayna ekonomisine nefes aldirmiştir. Ayrıca, Birlik ile imzalanan Ortaklık Anlaşması ve Serbest Ticaret Anlaşması’ndan başarılı sonuçlar alındığı ve karşılıklı ticaretin son beş senede %65 arttığı kaydedilmiştir (EC, 2020: 2).

Avrupa Birliği, Rus saldırganlığı karşısında hem Kırım’ın işgalini hem de Ukrayna’nın Doğusunun istikrarsızlaştırılmasındaki rolü sebebiyle Rusya’yı kınamaktadır (EU EAS, 2020). AB, Ukrayna ve Rusya arasında ilişkilerin normalleşmesi için Minsk Anlaşması’nın temel alınmasını istemektedir. Bu anlaşmanın gereklerinin yerine getirilmediği sürece Rusya’ya uygulanan yaptırımların devam edeceği belirtilmiştir. Bu kapsamda Eylül 2020’de AB’nin Rusya’ya uyguladığı yaptırımların hedefindeki kişi sayısı 177’ye ve birim sayısı da 48’e çıkarılırken yaptırımların süresi de Mart 2021’e kadar uzatılmıştır (EC, 2020: 3). 2020’nin son günlerinde Rus ekonomisinin belirli bazı sektörlerini hedef alan yaptırımların 31 Temmuz 2021’e kadar uzatıldığı açıklanmıştır. Bu yaptırımlar Rus banka ve şirketlerinin AB’nin sermaye piyasalarına erişimini engellemektedir. Savunma ile ilgili her tür malzemenin Rusya’ya sevkini de yasaklamaktadır (EC, 2020).

Ukrayna'nın tüm olumsuzluklara rağmen istikrarlı bir demokratik düzene geçişı ancak kurumlarının güçlendirilmesini sağlayacak reformlar ile mümkün olacaktır. Güçlü devlet kurumları, vatandaşları öngörülebilir bir düzen içinde hizmet alabildikleri kurumsal bir yapıya kavuşturacaktır. Ülkenin içerisinde bulunduğu konjonktürde bunu birlikte başarabileceği yegâne yapı Avrupa Birliği ve Ortaklık Anlaşması sürecidir. 2019 yılı ve pandeminin etkisini gösterdiği 2020 yılı ikinci çeyreğine kadar bu anlamda önemli adımlar atılmıştır. Göreve başladıktan sonra Zelenski'nin vizyonu, parlamento çoğunluğunu da elinde bulundurduğundan önemli reformları hayata geçirmek olmuştur.

Aralık 2019'da seçim kanunu yenilenmiş ve 2020'de bazı teknik eksikliklerin giderildiği bir değişiklik daha yapılarak Ekim 2020 yerel seçimlerinde uygulanmıştır. Bu sayede istikrarsız bölgelerden kaçan 'yerinden edilmiş insanların' ve engeli bulunan insanların da oy kullanabilmesi sağlanmış, seçimlerde cinsiyet eşitliğine yönelik düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Roudik, 2020). Buna rağmen yerel seçimlerin Kırım ve Donbas'ta uygulanamaması da kayıtlara geçmiştir. Oy verme işleminin yapılamamasının yanı sıra Temas Hattı'nın iki yakasında yaklaşık 3.5 milyon insan halen insani yardıma muhtaç yaşamakta ve kontrolsüz top atışlarına maruz kalmaktadır. Pandeminin de etkisiyle 2020 yılının Haziran ayında BM tarafından öngörülen fonların sadece %28'i bölgeye ulaştırılabılmıştır (UN OCHA, 2020). Bu nedenle bölge insanları elektrik, su, barınma gibi temel ihtiyaçlardan mahrum kalmaktadır.

Yolsuzluğun ülke kurumlarının çalışmasını etkileyecek seviyede seyretmesi AB'nin Ukrayna'dan beklentilerine de yansımış ve Yolsuzluğa Karşı Yüksek Mahkeme 2019 sonunda Ukrayna kurumsal yapısına dâhil edilmiştir (EC AI Report on Ukraine, 2020: 2). Haziran 2020 itibariyle kararlarını vermeye başlayan mahkeme, istikrarlı ve verimli ülke yönetimi için

umut vermiştir. Finansal istikrar için önemli bir adım da Mayıs 2020’de gerçekleştirilen bankacılık düzenlemesidir. Ancak bu düzenlemenin ardından Ukrayna Ulusal Bankası’nın başkanının istifa etmesi bankanın bağımsızlığına gölge düşürmüştür. İstikrarsızlık göstergesi olan bu gelişmeler ve halen Ukrayna mahkemeleri ile uluslararası mahkemelerde devam eden milyar dolarlık yolsuzluk davaları, Avrupa Komisyonu Ortaklık Anlaşması Uygulama Raporu’na yansımıştır (EC AI Report on Ukraine, 2020). Zelenski’nin başkanlığı ile birçok alanda reform yapmak için gerekli ivmeyi yakaladığı düşünülen Ukrayna’nın 2020 yılı sonu itibariyle çok daha fazla yol kat etmeye ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Türkiye ile İlişkiler

Tarihi 17. Yüzyıl’da Ukrayna Kozakları ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan anlaşmaya kadar varan ikili ilişkiler Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile bugünkü yapısına kavuşmuştur. Rusya Federasyonu’nun eski Sovyet ülkelerine yönelik politikalarının Türkiye’nin bölgede etkin olma çabalarıyla kesişmesi, Kırım Tatarları ile var olan tarihi bağlar, Karadeniz Havzasının güvenliği bakımından Ukrayna’nın stratejik konumu Türkiye ve Ukrayna’yı bir anlamda birbirine mecbur bırakmaktadır (Ukrayna Ankara Büyükelçiliği, 2020). Türkiye Cumhuriyeti hem tarihsel bağlar ve stratejik çıkarlar gereği hem de uluslararası hukukun açık bir ihlali olması sebebiyle Ukrayna’nın Kırım Özerk Cumhuriyeti’nin Rusya tarafından işgal edilmesini kınamış ve kabul edilemeyeceğini her fırsatta dile getirmiştir (DW, 2020). Türkiye, 2014 yılında Ukrayna’nın toprak bütünlüğü ile ilgili BMGK kararının ve izleyen yıllarda ‘Özerk Kırım Cumhuriyeti ve Sevastopol Şehrinde İnsan Hakları Durumuna İlişkin Kararı’nın eş yazarı olmuştur (Ukrayna Ankara Büyükelçiliği, 2020). Son olarak 7 Aralık 2020’de BMGK’da kabul edilen ‘Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sevastopol (Akyar), Karadeniz ve Azak Denizi’nin Askerileştirilmesi Sorunu’ kararının eş yazarlığını yapan Türkiye, Türk Dışişleri personelinin tam desteğini

aktarması sebebiyle Dünya Kırım Tatar Kongresi (DQTK)'nden takdir görmüştür (QHA, 2020).

Ukrayna-Türkiye ikili ilişkileri Rusya'nın saldırgan tavrı karşısında takınılan ortak tavırdan çok daha ötesine geçmektedir. 1 Haziran 2017 itibariyle kimlik kartlarıyla karşılıklı seyahatin mümkün olması toplumlar arası ilişkilerin gelişmesine de imkân sağlamıştır. 2019 yılında Türkiye'yi 1.5 milyondan fazla Ukraynalı turist ziyaret etmiş (Çurku, 2019), 2020 yılında ise pandemi şartlarına rağmen bu sayı 1 milyonu aşmıştır. Türkiye, Ukraynalıların en fazla tercih ettiği destinasyon olmuştur (Hürriyet, 2021). Şubat 2020'de Cumhurbaşkanı Erdoğan Ukrayna'yı ziyaret etmiş ve Kiev'deki Mariyinski Sarayı'nda Zelenski ile bir görüşme yapmıştır. Bu ziyarette Erdoğan 36 milyon dolarlık askeri yardım sözü vermiş ve iki lider 2023 hedefi olarak ikili ticaretin 10 milyar dolara çıkarılmasını kararlaştırmışlardır (Melanovski, WSWS, 2020). Bu ziyaretin hemen ardından Zelenski, iki ülke arasında serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasına sadece bir adım kaldığını ve Kırım'ın işgali gibi bölgesel sorunların çözülmesinde Türkiye Cumhurbaşkanı'nı da masada görmek istediğini ifade etmiştir (Çurku, 2020).

2019'da 6 adet Bayraktar TB2 insansız hava aracını 69 milyon dolara Türkiye'den alan Ukrayna, 2020'de ortak üretim ile yapılacak 48 adet daha insansız hava aracının alımına talip olduğunu açıklamıştır (Habertürk, 2020). Türkiye, İHA teknolojisinde Dünya ülkeleri arasında ABD, İsrail ve Çin gibi birkaç ülkenin hemen arkasında zikredilmektedir. Türkiye'nin motor üretimi ve füze teknolojisi alanındaki eksikliklerini Ukrayna'nın birikimlerinden faydalanarak gidermek istemesi, iki ülkenin geride kalan birkaç yılda olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da askeri teknoloji alanında işbirliği yapabileceğini göstermiştir. Ocak 2020'de düzenlenen Savunma Sanayii İşbirliği Ortak Komisyonu yedinci toplantısı bu işbirliğinin göstergesidir. İkili ilişkilerin yüksek düzeyli seyri her yıl olduğu gibi 2020'de de sekizincisi düzenlenen Yüksek Düzeyli Stratejik

Konsey toplantısı ve Dışişleri Bakanları Stratejik Planlama Ortak Grubu çerçevesinde devam etmiştir.

Karadeniz Havzasının gerek NATO-Rusya gerginliğinin ortaya çıktığı saha olması gerekse de enerji nakil güzergâhları üzerinde yer alması Ukrayna-Türkiye işbirliğinin bölgedeki hassas dengeleri de etkileme potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye, bölgedeki gerilimler ve Rus saldırganlığı karşısında Ukrayna'nın ABD'yi Karadeniz Havzasına davet eden tutumuna karşı yapılan uyarıları dikkate almalıdır (Sudagezer, 2020).

İkili ticaret ve savunma sanayi işbirliği açısından ikili ilişkiler gelişse de son dönem gelişmeleri göz önüne alındığında Ukrayna'nın Türkiye kaynaklı rahatsızlıklarının bulunduğu unutulmamalıdır. Türkiye'nin Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'ne Rus delegasyonunun dönmesi yönünde oy kullanması Ukrayna'yı hayal kırıklığına uğratmıştır. Rusya'nın uluslararası alanda çeşitli platformlardan dışlanarak buradaki temsil olanağından mahrum kalması önemli bir yaptırımdır, ancak bu yaptırım Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde 62 hayır oyu 10 çekimser oy ve 118 evet oyu ile kaldırılmıştır. Ocak 2020'de açılan ve Ukrayna'yı bypass eden Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı, Rusya'dan S400 alımı ve Türkiye'nin Montrö Anlaşması'nın dokunulmazlığını savunmasını Ukrayna ulusal çıkarları bakımından rahatsız edici olarak değerlendirmektedir (Bureiko, 2020: 180). Kuzey Akımı II hattı gibi Türk Akımı da Ukrayna topraklarını bypass ettiğinden hem Ukrayna'nın alacağı transit geçiş ücretinden mahrum bırakmakta hem de Rusya'nın Ukrayna'dan geçen hatta gaz pompalama zorunluluğunu azaltarak Ukrayna'yı zor durumda bırakmaktadır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ise Ukrayna tarafından acil müdahale gerektiren durumlarda (2008 Gürcistan'a Rusya müdahalesi ve 2014 Kırım'ın işgali örneğindeki gibi) Batı'dan gelebilecek yardımların önünde bir kısıt olarak görülmektedir (Arıdemir, 2016: 250).

Ukrayna'nın Batılı müttefiklerini bölgeye daveti ve ABD'nin bölgede varlık gösterme çabaları, Boğazlar konusu ve Montrö Anlaşması'nın tekrar tekrar gündeme getirilmesine sebep olacaktır. Diğer yandan Suriye ve Libya'da yaşanan gelişmelere Türkiye'nin Ukrayna üzerinden cevap vermesi uluslararası arenada Rusya'ya bir mesaj iletilmesi bakımından mümkün olsa da Karadeniz Havzasının istikrarını daha fazla tehlikeye atacaktır seviyeye ulaşmamalıdır. Türkiye, son yıllarda giriştiği proaktif dış politika adımları ile bölgede etkisini artırırken izlediği denge siyasetini de terk etmemelidir.

Rusya ile İlişkiler

Ukrayna-Rusya ilişkilerinde son dönem çatışmaları ile ortaya çıkan gerilimin temelleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından beri Rusya'nın Ukrayna'nın bağımsız dış politikasını sindirememesinde yatmaktadır. Bu anlamda Ukrayna ne zaman Rusya'dan bağımsız adımlar atsa Rusya'dan karşılık görmüştür. 2014 yılı başlarında Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin ilhak edilmesi de AB yörüngesinde ciddi adımlar atmaya kalkışan Ukrayna'ya karşı Rusya'nın verdiği en önemli cevaptır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken nokta böyle büyük bir adımın ikili ilişkilerde yarattığı kalıcı etkidir.

İlk olarak, son yıllarda en fazla yaralanma, ölüm ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı Ukrayna'nın doğusunda Rus yanlısı 'Doğu Ukrayna Bölgeleri' kalmamıştır. Çatışmalar Donbas ve Ukrayna arasında devam etmektedir. Cephe hattına yakın diğer bölgelerde (Örneğin; Dnipropetrovsk, Zaporizhzhya vd.) Ukrayna vatanseverliğinde önemli oranda artış görülmektedir (Kuzio, 2020: 3). Eylül 2020 itibarıyla BM'nin verilerine göre bölgede çatışma ile ilişkili olarak 3368'i sivil olmak üzere toplam 13200 kişi hayatını kaybetmiştir (EC AI Report on Ukraine, 2020: 9). Ukrayna'nın doğusunda ateşkes sürekli ihlal edilmiş ve çatışmalar yıl boyunca devam etmiştir. AGİT'in Özel Gözetleme Misyonu'nun bölgeye erişimi aylarca engellenmiş ve coronavirus pandemisi bunun için dayanak

olarak kullanılmıştır (OSCE SMM to Ukraine, 2020). Bu adımlar Ukraynalı bölge halkı üzerinde birleştirici bir etki yaratmıştır.

İkinci önemli etki ise askeri gücünü ön plana çıkararak uluslararası hukuku net bir şekilde ihlal eden Rusya'nın bölgede yumuşak gücünün çöküşe uğramasıdır. Rusya'ya olumlu yaklaşımların oranı %90'dan %30'a düşmüştür. 2009 yılında Ukrayna'da Putin'e olumlu yaklaşımların oranı ise %59 iken on yıl sonra 2019'da bu oran %8 civarındadır (Yermolenko, 2020). Rusya, bu çöküşün farkında olduğundan Ukrayna kamuoyunda, Batı'nın Ukrayna'yı yalnız bıraktığı ve bölgedeki esas düşmanın Batı olduğu algısını oluşturmaya çalışmaktadır. Enformasyon savaşları şeklinde gerçekleşen bu algı yönetme operasyonları Rusya'nın Sovyet döneminden beri çok etkin olduğu bir alandır. Ancak, Ukrayna bizzat eski bir Sovyet ülkesi olarak bir dizi tedbir ile harekete geçmiştir. 2020 yılında Başkan Zelenski'nin süresini uzattığı düzenlemeler ile Ukrayna, 2014'ten itibaren uygulanan Rus televizyonlarının ülkede yayın yapması yasağını, 2016'dan itibaren uygulanan Rus kitaplarının ülkeye giriş yasağını ve 2017 yılından itibaren uygulanan tehdit olarak görülen Rus vatandaşlarının ülkeye giriş yasağını devam ettirmiştir. Bu yasaklar Facebook'un Rus muadili olan VKontakte, Odnoklassniki gibi platformları da kapsamakta ve ülkedeki Rus etkisini en aza indirmektedir. Öyle ki 2020 itibarıyla Facebook'u kullananların oranı %60'ı bulurken yasakların etkisiyle VKontakte'yi kullananların oranı sadece %7'dir (Kuzio, 2020: 7-8).

Ukrayna halkının Zelenski'den en büyük beklentisi Donbas çatışmalarının sonlandırılmasıdır. Donbas'taki çatışmalara yönelik politikası en kısa zamanda ateşkesin sağlanmasıdır. Ancak, tarafların askeri güçlerinin görece bir simetri oluşturması ve iki tarafın da ateşkes sağlanması durumunda karşı tarafın lehine olacak şekilde süreci kaybedecekleri algısı Temmuz 2020'de ilan edilen ateşkesin öncekiler gibi hemen sona ermesine neden olmuştur (ICC, Ağustos 2020).

Diğer yandan, Donbas'taki çatışmaların nihayete erdirilmesi Zelenski gibi siyaset tecrübesi bulunmayan bir liderin yanı sıra tecrübeli devlet adamları için bile 'iki ucu keskin kılıç' ibaresi ile tanımlanmalıdır. Nitekim başkanlık ofisinin başındaki isim olan Andrey Yermak, Zelenski'nin tam yetkili temsilcisi Dmitri Kozak ve diğer yetkililer 11 Mart 2020'de Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri ile Danışma Konseyi kurulmasına dair bir protokol imzalamışlardır. Bu protokol, bölgede Rusya'nın vekilleri (proxy) olan ayrılıkçı iki cumhuriyetin protokolün tarafları olarak tanındığı şekilde ağır eleştirileri beraberinde getirmiştir (Obe, 2020). Aynı dönemde bir de Denis Şmıgal'ın başbakanlığa getirilerek 17 bakanlı kabinede 11 bakanın yolsuzluğa karşı mücadelede yetersiz kalması gerekçesiyle değiştirilmesi istikrarsızlık algısı yaratmıştır. Buna bağlı olarak kamuoyunda Zelenski'ye olan desteğin %80'lerden %50'lere kadar düştüğü gözlemlenmiştir (Obe, 2020).

Ukrayna Müşterek Kuvvetler Operasyonu'nun verilerine göre Rusya, ülkenin doğusunda ayrılıkçı bölgelerin halkına yaklaşık 200 bin Rus pasaportu vermiştir (EC AI Report on Ukraine, 2020: 9). Nisan 2019'da Putin'in imzaladığı başkanlık kararnamesi ile mümkün olan bu işlem, hem Ukrayna egemenlik haklarının hem de Minsk Anlaşması'nın açık ve net ihlalidir. Yanı sıra Rus pasaportuna sahip bu Ukrayna vatandaşlarının Rus anayasasındaki değişiklikler üzerine yapılan referandumda oy kullanmaları için 2020 Haziran ayı sonunda yoğun çaba harcanmıştır. İlhakı gerçekleştirilen Kırım Özerk Cumhuriyeti ise Rusya'nın bir bölgesi olarak oylama sürecine dâhil edilmiştir (Ukrinform, 2020; BBC News, 2020). Bunun da gösterdiği gibi Ukrayna'da başkanlık koltuğuna kim oturursa otursun bölgede büyük bir güç olan Rusya ile ilişkilerin düzeltilmesi bir yana ateşkese dayalı görelî bir istikrar sürecinin başlatılması bile çok zordur.

Siyasete girmesinden önce genç bir komedyen olan Volodimir Zelenski'nin iktidara gelmesiyle Rusya yanlısı medya kuruluşlarının takındığı tavır değişmiştir. Kırım'ın

kaybedilmesi ve Donetsk ile Luhanks'ın Kiev'den ayrı hareket etmesi üzerine Rusya'nın istediğini aldığı düşünülebilir. Ancak Rusya, yumuşak gücünü de kullanarak Ukrayna'nın geri kalanına yönelik politikalarını devam ettirmektedir. Buradaki Rus stratejisi, Yermolenko'ya göre, Ukrayna'nın ülke dışından, 'Batı'dan' yönetildiği algısını yerleştirerek Ukraynalıların liberal düzene olan inançlarını bitirmektedir. Bu anlamda hedef tahtasına oturtulan da renkli devrimlerle sık sık adı eşleştirilen George Soros ve IMF'dir. Soros vakfının Ukrayna'daki birimi olan Uluslararası Rönesans Vakfı da hedef tahtasına oturtulmuştur. Rusya'nın ve Putin'in azalan popülerliğinin karşısında alternatif bir düşman yaratma çabasındaki Ukrayna'da çalışan Rus medya kuruluşları 2020'nin ilk altı ayında 79.811 haberde Soros ve onunla bağlantılı kurumları kötülemekte 12.678 haberde de Ukrayna'nın Batı'dan yönetildiğini ifade etmektedir (Yermolenko, 2020: 3). Son yıllarda Batı ve Rusya arasında her geçen yıl daha çok sıkışmış bir ülke olarak Ukrayna'da Rusya dışında kabul görebilecek tek gelecek vizyonunun bu derecede aşağılanması tabii ki tesadüf değildir.

Rusya ile ilişkilerin önemli bir boyutunu da dini ilişkiler oluşturmaktadır. Yanukoviç haricindeki bütün Ukrayna başkanları ulusal kilisenin Rus Ortodoks Kilisesi'nden bağımsızlığını (otosefali) savunmuştur. Bu bağımsızlık, bugün Moskova'da bulunan Rus Ortodoks Kilisesi'nden bağımsızlığı ifade etmenin yanında Kiev merkezli kurulan ilk Rus devleti ve buradaki Ortodoks Kilisesi'nin varisinin Kiev olduğunun savunulması açısından da ayrıca önemlidir. Dünyada en fazla Ortodoks Hıristiyan inancına mensup insanın bulunduğu iki ülke olan Rusya (100 milyon) ve Ukrayna (35 milyon)'nın dini anlamda da gerginlikler yaşaması gayet anlaşılabilir (European Parliament, 2020: 33). Ancak, Ukrayna kilisesinin bağımsız (otosefali) olarak kabul edilmesini kınamak için toplantı yapıldığında sadece Rusya, Sırbistan ve Kudüs Ortodoks Kiliseleri katılmıştır (Kuzio, 2020: 8). Dolayısıyla

Rusya'nın bu mücadele sahasında çok da başarılı olduğu söylenemez.

Sonuç olarak Rusya, 2014 yılından beri işgal altında tuttuğu Kırım'da hâkimiyetini tescil ettirmenin peşindedir. Yerel seçimlerin burada da uygulanması, yarımadanın anakarayla bağlantı yollarının en hızlı şekilde tamamlanması bölgenin bir an önce ülkenin geri kalanıyla entegrasyonunu sağlamayı amaçladıklarını göstermektedir. Donetsk ve Luhansk bölgelerinin yeniden özerk bir statü ile Ukrayna hâkimiyetine döndürülmesi her platformda dile getirilmiş ve hatta Minsk Anlaşmaları ile Rusya tarafından da teyit edilmiş olmasına rağmen, Rusya bölgede kendi askeri varlığının olmadığı konusunda ısrarcıdır.

Encke'ye göre Rusya, bölgede kendi askeri varlığını reddetse de diğer yandan Minsk II protokolünde belirtildiği gibi Ukrayna topraklarından yabancı askeri birliklerin ve her tür yabancı askeri mühimmatın çekilmesi konusunu tartışmaya dahi yanaşmamaktadır. AGİT Özel Gözlem Misyonunun bölgedeki çalışmaları da Rusya destekli ayrılıkçı savaşçılar tarafından engellenmektedir. Bölgenin Ukrayna ile yeniden entegrasyonunu tartışmaya dahi açmayan Rusya, diğer yandan 2020 yılı içerisinde de bölgede ruble kullanılması ve ayrılıkçı bölge halkına Rus pasaportu verilmesi çalışmalarına devam etmiştir (Encke, 2020). Bu şartlar altında Rusya'ya uygulanan yaptırımların hafifletilmesi Avrupa-Atlantik ittifakının inandırıcılığına zarar vereceği gibi bölgenin daha da istikrarsızlaşmasına yol açacaktır.

Enerji Faktörü

Ukrayna Hükümeti, enerjinin uluslararası ilişkilerde önemli bir silah olarak kullanılabildiğini gördükten sonra enerji güvenliği alanında çalışmalar yapmış ve yeni politikalar geliştirmiştir. Rusya'nın devlet destekli şirketleri tarafından şantaj yöntemi kullanılarak fiyatlarla oynanması ve enerji arzının kesilebilmesi

yeni bir stratejiyi zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda hükümet 'Ukrayna 2035 Enerji Stratejisi (2017)' ve bir Eylem Planı (2018) benimsemiştir (OECD, 2020).

Temelde yıllardır aşırı bürokratik düzenlemelere maruz kalan ve tekeller üzerinden idare edilerek şeffaf bir yapıdan mahrum olan enerji sektörünün, AB hukukuna uygun bir şekilde reformdan geçirilmesi amaçlanmaktadır. Ortaklık Anlaşmasının da gereği olan bu adımlar atıldığında sadece gaz ve petrol gibi hidrokarbon kaynakları değil ülkenin yenilenebilir enerji kaynakları bakımından da önemli gelişmeler kaydedilebilecektir. Böylece hem Ukrayna'nın enerji bağımsızlığı hem de tüketicilerin daha iyi ve istikrarlı hizmet alması sağlanacaktır. 2035 stratejisi dâhilindeki reformların 3 safhada gerçekleştirilmesi planlanmaktadır (OECD, 2020: 14):

- a) 2017-2020 arasında, Ukrayna'nın gaz ve elektrik pazarı AB hukuku ile entegre hale getirilecek ve kömür sektörü yeniden yapılandırılarak yenilenebilir enerjinin payı artırılacak,
- b) 2021-2026 arasında, enerji altyapısı modernize edilerek ülkenin enerji sektörünün Avrupa enerji sektörü ile entegrasyonu sağlanacak,
- c) 2026-2035 arasında sürdürülebilir kalkınma odaklı adımlar atılacaktır.

İlk safhada belirlenen eylem planındaki hedeflere yönelik 2020 yılı içerisinde Ukrayna otoriteleri tarafından 186 eylemin bitirilmesi hedeflenmiş, ancak 2020 yılında bu hedeflerin ne kadarına ulaşıldığı yayımlanmamıştır. Henüz AB enerji sektörü ile entegrasyon sürecine yeni geçen Ukrayna'nın bir süre daha Rusya ile kavgacı siyasetinin enerji alanında da devam etmesi öngörülmektedir.

Rusya, Kuzey Akım II Doğal Gaz Boru Hattı projesi ile Ukrayna'yı bypass etmeyi amaçlamış, fakat ABD yaptırımları Rusya'yı bu karardan vazgeçirmiştir. Kuzey Akım II de

tamamlanırsa Ukrayna topraklarından gaz sevk etme zorunluluğu kalmayan Rusya, Ukrayna'ya verdiği gazı hiç çekincesi olmadan kesebileceğini tasarlamaktadır. Böylece 2006 ve 2009 gaz krizlerinde Avrupa ülkelerine gaz akışının kesilmesi gibi bir problem yaşamayacağı için Ukrayna'yı tek başına karşısına alabilecektir. Henüz bu gerçekleşmediğinden Rusya, 5 yıl için Ukrayna ile anlaşmaya mecbur kalmış ve Ocak 2020 itibariyle yine Ukrayna toprakları üzerinden Avrupa'ya gaz sevk etmeye devam etmektedir.

Ülkenin gaz depolama kapasitesi kışın yumuşak geçmesi ve kaynakların da yeterli olması sebebiyle son 30 yılın en yüksek seviyesindedir (EC AI Report on Ukraine, 2020: 20). Rusya-Ukrayna anlaşmazlığı ve Rusya'nın saldırgan politikaları Ukrayna'nın enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında kaynak çeşitlendirmesi yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda Ukrayna enerji ihtiyacını merkez Avrupa ülkelerinden almaktadır. Ayrıca, 2019 itibariyle ABD LNG ve petrolü Polonya üzerinden ülkeye sevk edilmektedir (Kuzio, 2020: 9). Enerji kaynaklarını dış politika kozu olarak kullanan Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması, ülkenin bağımsız bir dış politika çizgisi benimseyebilmesi bakımından hayati önemini sürdürmeye devam etmektedir.

Sonuç Yerine

Ukrayna halkının önemli bir bölümü sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamadan pandemi dönemini yaşamaktadır. Bunun yanı sıra Donbas'a yakın çatışma hattına yaklaştıkça ekonomik zayıflık ve siyasi düzensizlik de artmaktadır. Donetsk ve Luhansk ayrılıkçı bölgelerinde ve Rus işgali altındaki Kırım'da durumun ne olduğunu tespit edebilecek mekanizmalar dahi mevcut değildir.

Altı yıl geride kalmasına rağmen bu problemlerde çözüme yaklaşılamaması geleceğe dair belirsizlik ile birleşmiştir. Ukrayna hükümeti ve siyasi liderlerinin bir numaralı önceliği

çatışma bölgelerinde ateşkesin sağlanması olmalıdır. Rusya gibi bölgesel ve küresel ölçekte bir gücün anlaşmak niyetinde olmadığı düşünülürse Ukrayna, AB ve NATO başta olmak üzere tüm müttefiklerinden destek görmelidir. Toprak bütünlüğü ve egemenliği tehdit altında olan ülkenin bu şartlarda Avrupa Birliği ve NATO'ya üye olarak alınması mümkün görünmemektedir. Buna rağmen hem AB hem de NATO, Ukrayna'ya sağlayabilecekleri tüm ekonomik, askeri ve toplumsal desteği sağlamalıdır. Bu sayede elde edeceği ivme ile Ukrayna, ekonomisi ve askeri yapısını modernize etmelidir. Rusya'ya olan bağımlılığın en aza indirilmesi ve Avrupa ülkeleri ile entegrasyon, NATO ittifakının desteği ile birlikte Rusya'nın bölgedeki özgüveni kırılmalıdır.

Uluslararası hukuk normları çerçevesinde ülkelerin toprak bütünlüğü ve egemenliklerinin dokunulmazlığı vurgulanmalıdır. 2014 sonrası yaşanan süreç ve 2020 yılında Ukrayna'nın tecrübesi, siyasi liderlere Milletler Cemiyeti'nin 1930lardaki başarısızlığını anımsatmalıdır. Rusya'nın bölgedeki saldırgan tutumuna yeterli seviyede ve sürede tepki gösterilmediği takdirde hem bölge ülkeleri ve ittifakların hem de uluslararası hukuk normlarının daha fazla zarar göreceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Arıdemir, H (2016). Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Montrö Sözleşmesi'nin Sağladığı Denge Rejimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Aralık 2016, 244-253.
- Association Implementation Report on Ukraine (2020). European Commission. 27 November 2020.
- Bureiko, N (2020). Eds. Ukrainian Prism: Foreign Policy. Kiev.
- Chimiris, E (2019). Russia-Ukraine Relations 2020: Equation with Many Variables. A view from Russia. Russian International Affairs Council.

- Çurku, K (2019). 1.5 milyona yakın Ukraynalı turist Türkiye'yi ziyaret etti. Ukrhaber. 2 Aralık 2019.
- Çurku, K (2020). Zelenskiy Ukrayna'yı ve Türkiye ile İlişkileri TRT Haber'de anlattı. Ukrhaber. 5 Mart 2020.
- Dickinson, P (2019). Why a comedian won Ukraine's Presidency in a landslide. Foreign Affairs. 24 April 2019.
- Disposal of Unserviceable Ammunition Resumes in Ukraine under NATO Trust Fund Project (2020). NATO. 18 August.
- Dmytro Kuleba and Wang Yi Discuss Key Priorities of Developing Strategic Partnership Between Ukraine and China for 2021 (2021). Ukrayna Dışışleri Bakanlığı. 21 Ocak 2021.
- Dünya Kırım Tatar Kongresi Genel Sekreteri'nden Türkiye'ye teşekkür (2020). QHA. 8 Aralık 2020.
- Encke, F (2020). An independent and sovereign Ukraine is key to Euro-Atlantic security. NATO. Review. 8 July.
- Erdoğan: Kırım'ın yasadışı ilhakını tanımıyoruz (2020). DW. 3 Şubat 2020. <https://p.dw.com/p/3XDPU> Erişim: 18.01.2021.
- EU-Ukraine Summit, 6 October 2020". European Council.
- Füze Kalkanı projesi rafa kaldırıldı (2009). BBC News Türkçe. 17 Eylül 2009.
- Gagne-Acoulan, S (2020) Ukraine probes mp who leaked videos compromising top official. OCCRP. 1 April.
- Goodale, R (2020). Flight PS752: The Long Road to Transparency, Accountability and Justice. Report of the Special Advisor to the PM of Canada. <https://www.international.gc.ca/gac-amc/assets/pdfs/publications/flight-vol-ps752/flight-vol-ps752-en.pdf> Erişim: 26.01.2021
- Humanitarian Response Plan Ukraine: Revised Requirements due to the Covid-19 Pandemic. UN OCHA. June 2020.
- Iran plane crash: What we know about flight PS752. BBC News. 14 January 2020.

- Joint press statement following the 6th Association Council meeting between the EU and Ukraine (2020). European Council. 28 January 2020.
- Kaptan, A. H (2020). NATO, Ukrayna'yı 'Gelişmiş Fırsatlar Ortağı' olarak tanıdı. QHA (Kırım Haber Ajansı). 13 Haziran.
- Kuleba, D (2020). Ukraine's Road to Asia. The Diplomat. April 30.
- Kuzio, T (2020). Impact of War and Prospects for Peace between Russia and Ukraine. November 30. <https://www.e-ir.info/pdf/88400> Erişim: 27.01.2021.
- Lutsevych, O. 2020. Ukraine Local Elections Challenge Zelenskyy's Plans. Chatham House. 3 November 2020.
- Mankoff, J (2012). The politics of US missile defence cooperation with Europe and Russia. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 88(2), 329-347. Retrieved January 22, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/41428609>
- Mejlis: Holding Russian Constitutional Referendum in Crimea is Crime (2020). Ukrinform. 1 July 2020. <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3054605-mejlis-holding-russian-constitutional-referendum-in-crimea-is-crime.html> Erişim: 16.01.2021.
- Melanovski, J (2020). Ukrayna ve Türkiye, Karadeniz bölgesinde askeri ittifakı pekiştiriyor. WSWS. 9 Kasım 2020.
- Minakov, M (2020). Ukraine from war to covid-19: Zelensky's Performance so far. ISPI. 17 April 2020.
- Monitoring the Energy Strategy of Ukraine 2035 (2020). OECD. April 2020.
- NATO boosts scientific cooperation with Ukraine (2020a). NATO. 7 Ağustos 2020.
- NATO recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner (2020b). NATO. 12 June 2020.
- Normandiya Dörtlüsü'nden Ukrayna'da 'tam ateşkes' Anlaşması (2019). Habertürk. 10 Aralık 2019

- <https://www.haberturk.com/normandiya-dortlusu-nden-ukrayna-da-tam-ateskes-anlasmasi-2547912> Erişim: 11.01.2021
- Obe, J. S (2020). The end of Zelenski's dream. ICDS. 26 March 2020.
- OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine Thematic Report: Restrictions to the SMM's Freedom of Movement and Other Impediments to the Fulfillment of Its Mandate. January-June 2020 (2020). OSCE. November 2020.
- Peace in Ukraine (II): A New Approach to Disengagement (2020). ICG Report. No 260. Brussels. 3 August 2020.
- Putin strongly backed in controversial Russian reform vote (2020). BBC News. 2 July 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53255964> Erişim: 16.01.2021
- Relations With Ukraine (2020). NATO. 11 November 2020.
- Religion and the EU's External Policies: Increasing Engagement (2020). European Parliament. February 2020.
- Romanenko, M (2020). Ryanair enters Ukraine with big ticket sale. Kyiv Post. March 15.
- Romanova, V. and Umland A (2020). Ukraine's Decentralization Reforms Since 2014: Initial Achievements and Future Challenges. Ukraine Forum. Chatham House. September 2019.
- Roudik, P (2020). Ukraine: Amendments to Election Code Simplify Elections For Voters and Political Parties. 28 July 2020. Library of Congress.
- Russia: The EU prolongs economic sanctions for another six months (2020). Council of the EU. 17 December 2020.
- Sanders, L (2020). Coronavirus: Ukraine's president Volodymyr Zelensky tests positive for covid-19. Euronews. 9 November 2020.
- Shelest, H (2020). Broadening Ukraine's Foreign Policy Horizons in the Post-Coronavirus World. Foreign Policy Council Ukrainian Prism. 4 May.

- Shyrokykh, K (2018). The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors. *Europe Asia Studies*. 70/5, 832-850, DOI: 10.1080/09668136.2018.1479734
- Socio-political Moods of Population, 22-26 January 2020 (2020). Raitinggroup.ua. 4 February 2020. http://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_naseleniya_22-26_yanvary_2020_goda.html Erişim: 23.01.2021.
- Sudagezer, E (2020). Türkiye'nin 200 milyon hibe edeceği Ukrayna'dan beklentisi ne?. Sputnik News. 3 Şubat 2020.
- The EU non-recognition policy for Crimea and Sevastopol: Fact Sheet (2020). European Union External Action Service. Brussels. 12 March 2020.
- The Presidential Candidates on Russian Aggression Against Ukraine (2019). Council on Foreign Relations (CFR). 30 July 2019.
- Türkiye Ukraynalılar için 2020'de bir numaralı turizm durağı oldu (2021). Hürriyet. 12.01.2021.
- Ukrainians have made nearly 49 million trips to EU, during three years of visa-free travel (2020). Shengenvisainfo. 19 June 2020.
- Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski: Ukrayna ve Türkiye arasındaki ilişkiler benzeri görülmemiş bir seviyede (2020). Habertürk. 20 Ekim 2020.
- WHO (2021). The current covid-19 situation, Ukraine. <https://www.who.int/countries/ukr/> Erişim: 24.01.2021
- Yermolenko, V (2020). Why Russian soft power is a threat for both Ukraine and Europe. IRF (International Renaissance Foundation). 26 August 2020.

MÜZMİN SORUNLAR SARMALINDA YUNANİSTAN: 2020

Şeyma Kalyoncu

[Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş:

2020 yılı, Yunanistan dış politikası açısından oldukça hareketli geçmiştir. Doğu Akdeniz’de artış gösteren sondaj faaliyetleri ile dış politikada hali hazırda var olan sorunlar yeniden gündeme gelmiştir. Aynı zamanda Kardak krizinden bu yana Türkiye ile en uzun süreli gerginliğin yaşanmasına da sahne olmuştur. Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemi sürecinin iki ülke arasındaki gergin gündemi kısa süreli meşgul etmesine karşın, Doğu Akdeniz bölgesindeki mücadeleye engel olmamıştır.

Öte yandan 2019 yılı Yunanistan seçimlerini takip eden süreçte, siyasi iktidar değişikliğinin ikili ilişkilerde hangi yönde etkili olacağı da Miçotakis’in yaptığı açıklamalar neticesinde, geleneksel Yunan dış politikasının sürdürüleceğini göstermiştir. Suriyeli mültecilerin Türkiye tarafından koz olarak kullanıldığı düşüncesi Yunanlılar tarafından AB’ye karşı eylemlerine meşru zemin ve destek sağlamak adına sıkça kullanılmıştır. Özellikle Doğu Akdeniz ve Ege sorunu çerçevesinde Türkiye-Yunanistan arasında zirveye çıkan gerginliğin tarihi bir kökeni bulunsa da, meselenin 2020’de bu hale gelmesinde pek çok farklı nedeni bulunmaktadır. Yunanistan’ın Türkiye’yi oyun dışı bırakarak, Doğu Akdeniz’de bölge ülkeleri olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (adanın tamamı adına), İsrail, Mısır, Lübnan, Ürdün ve Filistin ile çeşitli ittifaklar yapması, gerginliğin tırmanmasında önemlidir. Bunun dışında Yunanistan İtalya ile yaptığı Münhasır Ekonomik Bölge

anlaşması ile de bölgedeki etkinliğini artırma faaliyetlerinde bulunmuştur.

Genel itibari ile çıkarları ile doğru orantılı olarak dış politika tutumları izlediğini düşünsek de, Yunanistan'ın bazı hamleleri özellikle Türkiye ile arasında yaşanan gerginlik bağlamında çelişkileri de yansıtmaktadır. Bu doğrultuda Yunanistan'ın dış politikada kadim sorunları olan Batı Trakya sorunu, Ege sorunu ve Doğu Akdeniz meselelerini inceledikten sonra, özellikle gündemi sıkça meşgul eden ve uluslararası aktörlerin de varlık gösterdiği Doğu Akdeniz konusunda, diğer devletler ile yaptığı anlaşmaları incelemek faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra uluslararası aktörlerin, özellikle NATO ve AB'nin de meseleye ilişkin yaklaşımlarını değerlendirmek, 2020 Yunanistan dış politika krizlerini anlamlandırmak açısından yerinde olacaktır.

Bu çalışmada başta Türkiye olmak üzere Yunanistan'ın dış politikasında diğer ülkelerin ve uluslararası yapıların konumu ve işlevi ele alınacaktır. Çalışma daha ziyade tematik bir incelemeyi barındırmasının yanında, Türkiye ile ilişkiler perspektifinde değerlendirilecektir. Bu bağlamda 2020 yılı içerisinde meydana gelen olaylar, krizlerin ortaya çıkış nedenleri ve çözümsüzlüğe neden olan meseleler üzerinden bir dış politika görüntüsü ortaya konmaya çalışılacaktır. Akabinde Yunanistan'ın dış politika refleksi doğrutusunda meselelere ilişkin yaklaşımları değerlendirilecektir.

Türkiye İle İlişkiler: Uzun Süreli Gerginlik ve Nedenleri

2019 Yunanistan Seçimleri ve İkili İlişkilerin Geleceği:

7 Temmuz 2019 tarihinde Yunanistan'da yapılan erken genel seçimlerde Çıpras'ın yerine Miçotakis başbakan seçilmiştir. Başbakan seçilir seçilmez Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni ziyareti Türkiye-Yunanistan ikili ilişkilerinin geleceği hakkında bilgi vermiştir (Berberakis, 2019). Nitekim ziyaret sırasında

yaptığı açıklamalar iki ülkenin kadim sorunlarını da göz önüne alındığında şaşırtıcı olmamıştır. Türkiye ile ilişkiler ve AB dış politikası ile örtüşme, Yunan dış politikasının en önemli konuları olmuştur. Yapılan seçimlerle 2020 yılında yeni iktidarın Yunanistan dış politikasına ilişkin tutumlarını bu doğrultuda değerlendirmek yerinde olacaktır. Geçmişten günümüze Türkiye-Yunanistan sorunları arasında; Kıbrıs sorunu, Ege sorunu (karasuları) ve hava sahası, kıta sahanlığı, Batı Trakya meselesi, adaların silahsızlandırılması ve şimdilerde deniz yetki sahası ile ilişkili olarak Doğu Akdeniz meselesi yer almaktadır.

Yunanistan'daki değişen iktidarın söz konusu bu dış politika sorunlarını değerlendirirken, NATO'nun ve AB'nin varlığını görmezden gelmesi pek de mümkün değildir. Dolayısıyla yeni hükümet, dış politika reflekslerini bu perspektiften değerlendirmek durumundadır. Bunun yanı sıra Miçotakis'in AB üyeliğini, Türkiye-Yunanistan sorunları üzerinde etkin bir şekilde kullandığı ve kullanacağı da açıktır. Öte yandan yeni hükümetin geleneksel Yunan dış politikasını etkin bir şekilde uygulayacağı da görülmektedir. Buna örnek olarak ilk resmi ziyareti GKRY'ye yapılması ve ziyaret sırasında yapılan açıklamalar gösterilebilir (Berberakis, 2019). Seçimlerin akabinde Doğu Akdeniz'de yaşanan sıcak gelişmeler ışığında Miçotakis'in geleneksel dış politika hamleleri ile hareket edecek olması, Türk-Yunan ilişkilerinin kritik bir döneme gireceğini göstermektedir. Nitekim muhafazakâr bir iktidarın önceki dönem dış politika tutumlarından farklı bir yaklaşım benimseyeceği beklentisi mümkün görünmemektedir.

Seçimler neticesinde yeni hükümetin uygulamaları doğrultusunda iki ülkenin ilişkilerinin geleceği AB, NATO ve ABD ile ilişkilerine de bağlıdır. Nitekim Yunanistan, Türkiye ile sorunlarında NATO üyesi olmasından kaynaklı güvencesini ön planda tutarken AB içerisindeki konumunu da her fırsatta etkin bir biçimde kullanmaktadır. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 savunma füzelerini alması ise NATO ve dolayısıyla ABD ile

gergin ilişkilere sebebiyet vermiştir (Egeli, 2018:14). Öte yandan Doğu Akdeniz meselesinde ise Yunanistan'ın, Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerini BM, AB ve NATO içerisinde gündemde tutma çabası dış politika hedeflerinde oldukça anlamlıdır. Yunanistan'ın bu davranışı aynı zamanda, Türkiye'nin Doğu Akdeniz faaliyetlerinden oldukça rahatsız olduğunun da bir göstergesidir. Bu sebeple yeni hükümet, AB'nin Türkiye'ye yönelik yaptırımlar uygulamasını savunmaktadır.

Yunanistan'da yapılan seçimlerin öncesinde, Miçotakis'in vaatlerinden ve aynı zamanda eski yönetimi eleştirdiği noktalardan biri de mülteciler olmuştur (Rori, 2020:3). Özellikle Türkiye-AB arasında göçmenlere yönelik imzalanan mutabakat ile Ege adalarında tutulan binlerce sığınmacı, 2020 yılında da önemini koruyan ve iki ülke arasında sorun teşkil eden bir başka konuyu oluşturmaktadır. Nitekim yeni başbakanın seçim vaatlerinde Ege adalarındaki mülteci kamplarının boşaltılması bulunmaktadır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki diğer sorunlar ve özellikle de Doğu Akdeniz'deki karşılıklı çıkar çatışması içerisinde, sığınmacı meselesinin Türkiye tarafından kullanılması olağan gözükmektedir.

Covid Pandemisi:

Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde 2020 yılı pek çok gelişmeye sahne olmuştur. Bu dönemde Çin'de başlayarak tüm dünyaya yayılan COVID-19 salgınının Yunanistan dış politikasına etkisi, iki ülke arası sorunlar içerisinde mülteci meseleleri üzerinden olmuştur. Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki kendisini yok sayan faaliyetlerine karşı göçmen kozunu kullanan Türkiye, 28 Şubat'ta Meriç'teki Avrupa sınırlarını göçmenlere açmıştır (Berberakis, 2020). Bu durum iki ülke arasında yeni bir krizin doğmasına sebebiyet vermiştir. Sınırdaki AB ve Yunanistan göçmenlere yönelik sert bir tutum sergilemiş, sınır güvenliğini sağlamak adına personel artırımına giderek mali destek sağlanması öngörülmüştür (EU Commission, 2020). Bunun

yanı sıra Yunan polisi tarafından göçmenlere yönelik insanlık dışı uygulamalar gerçekleştirilirken, Yunanistan Türkiye'nin göçmenleri bilinçli olarak sınıra yönlendirdiğini iddia etmiş ve meseleyi AB zirvesine taşımıştır (AB Komisyonu, 2020:5). Böylelikle kriz Yunanistan-Türkiye krizi olmaktan çıkarak AB-Türkiye meselesi haline gelmiştir. Fakat aynı dönemlerde Avrupa'da COVID-19 salgınının yayılması, krizin gidişatında değişikliğe neden olmuştur. Avrupa'ya ulaşma amacıyla Meriç sınırına akın eden göçmenler, Türkiye'nin aldığı salgın önemleri çerçevesinde sınırların kapanması ile Yunanistan'a geçememiştir. Türkiye, Yunanistan üzerinden gelebilecek her türlü salgın tehdidini önlemek amacıyla sınırdaki göçmenler açısından pek çok tedbir almıştır. Bu durum göçmenlerin Yunanistan'a olan hareketliliğini tamamen olmasa da kısmen engellemiştir. Salgın devam ederken Yunanistan, bölgedeki kamplarda uygulanan insanlık dışı olaylar sebebiyle eleştirilmiştir. Öte yandan salgın kontrol altına alındığı süreç içerisinde, Türkiye'nin sınırdaki göçmenlerin yoğunluğunu azaltması ile Yunanistan rahatlamıştır (Uzuner, 2020: 4).

Salgın döneminin ilerleyen günlerinde Yunanistan-Türkiye arasındaki mevcut krizler ve deniz yetki sınırlandırması anlaşmaları gibi gerginliği tırmandıran karşılıklı girişimler, ivme kazanmıştır. Öyle ki hemen hemen her ülkenin gündemi COVID-19 salgını iken, Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde en önemli gündem salgına rağmen Doğu Akdeniz meselesi olmuştur. Pandemi sürecinde ilişkilerin yumuşaması beklenirken, Türkiye'nin bölgede arama ve sondaj faaliyetleri için TPAO'ya ruhsat çıkarması, salgın nedeniyle durulan ilişkilerin yeniden gerilmesine sebebiyet vermiştir (DW, 2020). Meseleye ilişkin bölge dışı aktörlerin yaklaşımı ve bölgede etkinliklerini artırma çabaları doğrultusunda, iki ülke arasındaki anlaşmazlığa ilişkin tutumları da oldukça önemlidir. Sonuç olarak Yunanistan-Türkiye ilişkileri içerisinde siyasi ve askeri nitelikli pek çok sorun, salgın sürecinde de giderek karmaşık bir hal almaya devam etmiştir.

Batı Trakya Sorunu:

Batı Trakya meselesi, günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yaşayan ve nüfus yoğunluğu sebebiyle mübadeleye dahil edilmeyen Türklerin, Lozan Anlaşması'ndan doğan hakların Yunanistan tarafından sürekli ihlal edilmesi meselesidir. Dolayısıyla Türkiye-Yunanistan arası dış politika gündeminde günümüzde hala sorun teşkil eden bir mesele olarak varlığını korumaktadır. Meselenin kökeni I. Dünya Savaşı'na dayanmaktadır. Savaş neticesinde İşgal ettiği Batı Anadolu ve Doğu Trakya topraklarından çekilen Yunanistan, Lozan Anlaşması ile bu yenilgiye rağmen güçlü kazanımlar etmiştir. Batının güçlü devletleri, özellikle İngiltere nezdinde Balkanlar ve Ege'nin yeni durumunu belirlemede Yunanistan üzerinden şekillenen bir politika izlemeleri, bu kazanımların nedenini oluşturmaktadır. Büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda izlenen politikalar ile cesaret bulan Yunanistan, uluslararası anlaşmaları yok sayan faaliyetlerini sürdürmüştür. Öyle ki ahlaki normlar ile temellendirilen Batı, bu değerlerden yoksun faaliyetleri görmezden gelerek, Yunanistan'ın bölgedeki mevcut statükoyu kendi politik refleksleri doğrultusunda okumasına da zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Batı Trakya sorunu ve diğer meseleler iki ülke arasındaki gerginliği tırmandırırken, aynı zamanda Batılı devletlere de bölgede hareket alanı sağlamış ve müdahillik konusunda dayanak olmaya devam etmiştir.

1923 yılından imzalanan Lozan Anlaşması'nda Batı Trakya Türklerine ilişkin azınlık statüsü tanınmıştır. Fakat esasen sorunun kaynağı burada başlamaktadır. Nitekim bölgedeki bazı şehirlerde Türk nüfusu yaklaşık %67 olmasına karşın (Serdar, 2014: 104), ittifak ülkelerinin kendi kaderini tayin ilkesine karşı çıkması üzerine, bölgede yaşayan azınlıkların statüsüne ilişkin kararlar Lozan Anlaşması'nın III. kısım 37.-45. maddelerinde kabul edilmiştir (Lozan Andlaşması,1923: 9-11). Bu maddelere göre bölgede yaşayan Türklerin statüsü etnik değil, dini azınlık statüsü olarak kabul edilmiştir.

Dolayısıyla Yunanistan Lozan Anlaşması'nda böyle bir ifade geçmediğini ileri sürerek, Batı Trakya'daki Türk azınlığın varlığını inkar etmektedir (Yalınkılıç ve Yağmur, 2014: 305). Bu nedenle Yunanistan, pek çok alanda insan haklarına aykırı faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir. Bunlardan en önemlileri eğitim, çift başlı müftülük ve vakıflar sorunlarıdır.

2011 yılından itibaren Batı Trakya'daki Türk azınlık okulları kapatılmış ve yerine yeni eğitim kurumlarının açılmasına müsaade edilmemiştir (TBMM Meclis Haber, 2020). 2020 yılına gelindiğinde ise mesele hala önemini korumaktadır. Özellikle COVID-19 sürecinde Yunan hükümeti, Batı Trakya Türklerine kendi dillerinde bilgilendirme yapmamış ve haklarını salgın sürecini bahane ederek keyfi olarak kısıtlamıştır. Batı Trakya'daki Türklerin etnik kimliği Yunanistan tarafından tanınmadığı için, Türkçe'nin kamusal alanda kullanılmasına izin verilmemektedir. Bölgede pek çok ilde Türkler sayıca fazla olmasına rağmen, salgınla mücadelede Türkçe bir bilgilendirme yapılmamıştır. Bunun yanı sıra salgının başlarında, hastalığa yakalananların Yunanistan içerisinde hangi ilde olduğu bilgisi verilmezken, Batı Trakya'da Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin isimleri ve hastalığa yakalanan kişilerin şahsi bilgileri dahi paylaşılmıştır (Haykır, 2020). Salgının ilk günlerinde vakaların hangi bölgelerden olduğu açıklanmazken, Batı Trakya Şahin köyünden çıkan vakanın açıklanması, beraberinde halkın tepkisine sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra aşırı sağcı Velopulos'un Şahin köyünde yaşayan Türklerle "Ankara'nın Casusları" ifadesini kullanması, bölgenin salgın döneminde suçlamaların hedefi haline gelmesine neden olmuştur (Haykır, 2020). 2020 pandemi sürecinde dahi, Türkiye-Yunanistan arasındaki Batı Trakya sorununu yeni gelişmelerle varlığını korumuştur.

Bunun yanı sıra daha evvel kendi müftülerini seçebilen Türk azınlıkların bu hakları ellerinden alınmış ve müftüler 1990 yılında yayınlanan bir kararname ile merkezi atama ile göreve gelmeye başlamışlardır (Cin, 2007:81). İçerisinde Türk kelimesi

geçen vakıflar da benzer şekilde alınan kararnameler ile kapatılmış ve Türk azınlıkların bölgedeki varlığı inkar edilmiştir. Bu uygulamalar karşısında AIHM Atina Hükümeti aleyhine kararlar almış, fakat Yunanistan Batı Trakya Türklerin haklarını görmezden gelmeye ve yok saymaya devam etmiştir (TBMM Meclis Haber, 2020). 2020'de salgın sürecinde de sorun varlığını korumaktadır. Bölgedeki Türklerin etnik kimlikleri inkar edilerek Müslüman azınlık olarak nitelendirilmesine karşın, halkın dini hakları da pandemi bahanesi ile ihlal edilmiştir. Ramazan davullarının çalınması engellenmeye çalışılırken, diğer yandan da önceki yıllarda çekilmiş fotoğraflarla, toplu ibadet yaşağının ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. Tüm bu gelişmeler neticesinde Yunanistan, pandemi sebebiyle zor günler geçiren Batı Trakya Türklerinin Lozan Anlaşması'ndan kaynaklı haklarına müdahale etmeye devam etmiştir.

Ege Sorunu:

Yunanistan ile Türkiye arasındaki Ege sorunu (karasuları sorunu) esasen Lozan Anlaşması'na dayanmaktadır. Anlaşmada alınan kararların ilerleyen yıllarda Yunanistan'ın çıkarları doğrultusunda bozulması iki ülke arası anlaşmazlığa sebebiyet vermiştir. Lozan anlaşmasında 3 mil olan karasuları, Yunanistan tarafından 17 Eylül 1936 tarihli Yunanistan Karasuları Hududunun Tespiti Hakkında 230/1936 sayılı Kanun ile 6 mile çıkartılmıştır (Pazarcı, 2004:184; Sezal, 2007: 113). Tek taraflı yapılan bu değişikliğe, dönemin olumlu havasından ötürü Türk tarafından itiraz gelmemiştir. Fakat ilerleyen yıllarda durumun giderek değişmesi meseleye ilişkin yaklaşımları da değiştirmiştir.

1964 yılında iki ülke arasında gerilimi tırmandıran Kıbrıs sorunu neticesinde mesele daha da derinleşmiştir. Öyle ki Yunanistan'ın Kıbrıs sorunu sebebiyle bazı adaları silahlandırması karşısında, Türkiye de karasularını 6 mile çıkarmıştır. Hadiseden 10 yıl sonra Türkiye'nin gerçekleştirdiği

Kıbrıs Barış Harekatı neticesinde, Yunanistan hakimiyet alanını genişletmek için karasularını 12 mile çıkarmak istemiştir.

İki ülke arasında sorunlar sürerken, 1982 yılında BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin oluşturulması ile mesele daha farklı bir mihvale taşınmıştır. 1994 yılında yürürlüğe giren anlaşmaya Türkiye taraf değilken, 1995 yılında Yunan parlamentosunun onayıyla Yunanistan taraf olmuştur. Sözleşmeden kaynaklanan Karasularının Sınırları Bölümü'nün 3. Maddesine göre 12 deniz mili esaslı Yunanistan tarafından Türkiye'ye karşı tehdit unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır (Arı, 1995: 51). Aynı sözleşmede mevcut statüsünü "anakara ve adaların birleşimi" olarak tanımlayan Yunanistan'ın görüşünü onaylayan maddeler de bulunmaktadır. Dolayısıyla BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre adaların kıta sahanlığının bulunduğunu ifade etmek mümkündür (Sönmezoğlu, 2000: 329).

Yunanistan karasuları sınırını 12 mile çıkardığı takdirde Yunan karasularında %30'luk bir artış söz konusu olurken, Türkiye ise Ege Denizi üzerindeki hakkını kaybedecektir. Bu sebeple Türkiye, Yunanistan'ın taraf olduğu anlaşmanın öngörüsünden doğan 12 mil esasının önüne geçmek ve Ege Denizi üzerindeki haklarını korumak adına, 1995 yılında TBMM tarafından bir karar almıştır. Alınan karar ile Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarmasının savaş sebebi sayılacağı ifade edilmiştir (Başdemir, 2007: 103). Türkiye aldığı bu kararlar Ege Denizi'ndeki statükoyu korumaya çalışmaktadır.

2020 yılında Ege sorununa ilişkin gerçekleşen en önemli mesele ise Yunanistan'ın 9 Haziran'da İtalya ile yaptığı Deniz Sınırı Anlaşması örneğidir (Xinhua, 2020). İki devlet arasında 1977 yılında imzalanan Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması'nda belirlenen sınır, 2020 yılında da Münhasır Ekonomik Bölge sınırı olarak kabul edilmiştir. Burada önemli olan Yunanistan'ın İtalya ile yaptığı anlaşmadaki tutumları ve

Türkiye-Yunanistan Ege sorununa yaklaşımları arasındaki çelişkilerdir (Acer, 2020a). Nitekim Yunanistan Türkiye ile Ege'de deniz yetki sınırları üzerine sorunlar yaşadığı dönemlerde, İtalya ile Adriyatik'te kıta sahanlığı anlaşması imzalamıştır. Anlaşmaya göre eşit uzaklık ilkesi dahilinde kıta sahanlığı belirlenmiştir. Fakat o dönemde İtalya Cenevre Kıta Sahanlığı sözleşmesine taraf değilken, Yunanistan bu sözleşmeye taraftı. Yapılan anlaşma söz konusu sözleşmeye göre değil, yapılageliş esasına dayalı oluşturulmuştur (Langford, 1993: 524). İki arasında fark bulunmasa da, Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'ne göre devletlerin yapılageliş esasına dayalı kıta sahanlığının sınırlandırılmasında hemfikir olmaması durumunda, özel şartlar doğrultusunda sınırın eşit uzaklık ilkesinden sapması söz konusu olabilmektedir. Sözleşme, taraf ülkelerin kıta sahanlığı sınırlarını bir anlaşma ile belirlemesini öngörmüştür. Dolayısıyla kısaca ifade etmek gerekirse uygulanabilirliği mümkün yerlerde eşit uzaklık ilkesi içerisinde, özel şartlar doğrultusunda kıta sahanlığı sınırları farklılık arz edebilmektedir. Nitekim Yunanistan-İtalya arasında 1977'de imzalanan anlaşmada eşit uzaklık ilkesine bağlı kalındığı, ancak iki ülkenin de onayıyla küçük değişiklikler yapıldığı görülmüştür. Öte yandan bu anlaşma, 2020 yılında Yunanistan-İtalya arasında imzalanan MEB Anlaşması ile aynı sınırları öngörmektedir. Burada önemli olan nokta, İki ülkenin 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 83. Maddesine dayanarak bazı adalara sınırlı etki verilmesi ile hakça çözüm ve hakkaniyet içerisinde deniz yetki sınırlarını belirlemesidir (UNIC Turkey, 2001:29). Söz konusu sınırlı etki adaların büyüklüğü, üzerinde yaşam olup olmaması ve bunun gibi pek çok gerekçeye göre belirlenmektedir. Yunanistan, İtalya örneğinde esasen eşit uzaklık ilkesinin mutlak bir prensip olmadığını kabul etmesine karşın, Ege sorununda Türkiye'ye yönelik uygulamalarında ve iddialarında aynı tutumu benimsememektedir (Acer, 2020a:10).

Mesele günümüzde hala çözülebilmiş değildir. Özellikle Yunanistan'ın Doğu Akdeniz faaliyetleri ve Türkiye'nin de benzer şekilde kıyıdaş devlet olmasından kaynaklı hakları çerçevesinde gerçekleştirdiği faaliyetlerle, sorun Ege sorunu olmaktan çıkararak Doğu Akdeniz eksenine kaymaktadır. Bu bağlamda iki ülke arası gerginlik 2020 yılında hiç olmadığı kadar uzun sürmüş, sorunlar da daha karmaşık bir hal almıştır.

Doğu Akdeniz Sorunu:

Yunanistan ana karası dışında pek çok adaya sahip bir ülkedir. Bunların bir kısmı Ege'de, bir kısmı İyon Denizi'nde bir kısmı da Doğu Akdeniz'de bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'de Meis, bazı cepheleri Akdeniz'e bakan Girit ve Rodos, Yunanistan'ın bu adalar bağlamında Doğu Akdeniz'de Deniz yetki alanlarına sahip olduğunu iddia etmesinin gerekçelerini oluşturmaktadır. Yunanistan, sahip olduğu adalar ile Türkiye ile deniz yetki sınırlarının eşit uzaklık prensibine uygun olması gerektiğini savunmaktadır. İtalya örneğindeki gibi adaların boyutlarına göre sınırlı etki uygulaması da mümkünken, Yunanistan Türkiye'ye karşı oldukça geniş ve Türkiye'nin aleyhine deniz yetki alanı talep etmektedir. Öyle ki Yunanistan, Türkiye'nin Antalya ilinin Kaç ilçesine yaklaşık 1.5 mil uzaklıkta ve birkaç km'lik çapa sahip Meis Adası için 40 bin km²'lik deniz yetki alanı istemektedir. Tüm bunların yanı sıra GKRY'nin Kıbrıs'ın tamamını temsil ettiğini kabul ederek, diğer kıyıdaş devletlerle Türkiye'nin aleyhine imzaladığı deniz yetki alanlarını sınırlandıran anlaşmaları desteklemiştir. Bu yönüyle Yunanistan'ın tutumu Türkiye ile olan sorunlarına bir cephe de Doğu Akdeniz meselesiyle eklemiştir diyebiliriz.

2020 yılı bu bağlamda krizlerin sürekliliği ve çözümsüzlüğü sebebiyle oldukça gergin geçmiştir. Bu gerginliğin temeli, 2019 yılında Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi saf dışı bırakan ittifak hamlelerine dayanmaktadır. Yunanistan 2019 yılında başta GKRY ile olmak üzere, Mısır, İsrail, Ürdün,

Lübnan ve Filistin ile deniz yetki sınırları ve MEB sınırları üzerine çeşitli ittifaklar kurma girişiminde bulunmuştur. Bunun üzerine Türkiye’de Doğu Akdeniz’deki haklarını koruma amaçlı BM’nin desteklediği Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Deniz Yetki Sınırlandırması Mutabakatı imzalamıştır. Anlaşma Türkiye’nin güney batı kıyıları ile Libya’nın kuzey doğu kıyıları arasında kalan deniz bölgesinin yetki sınırlarını öngören bir anlaşma niteliğindedir. Böylelikle Türkiye Doğu Akdeniz’de Yunanistan’a karşı haklarını korumak adına aradığı müttefiki bulmuştur. Öte yandan anlaşmanın öngördüğü bölgede Yunanistan’ın Rodos ve Girit gibi adalarının bulunması ve halihazırda Ege Sorunu’nda bahsi geçen kıta sahanlığı ve MEB alanları meseleleri, Yunanistan’ın tepkisine dayanak oluşturmuştur. AB ve Yunanistan, Libya ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın hukuki dayanaktan yoksun olduğunu ileri sürerek yok hükmünde saymıştır (AB Komisyonu,10.2020:113). Söz konusu gelişmeler iki ülke arasında 2020 yılı boyunca uzun süreli gerginliğin başlamasına sebebiyet vermiştir.

Gelişmeler üzerine 2020’nin Ocak ayında Yunanistan ABD’nin de desteklediği, GKRY ve İsrail ile bölgede Türkiye’yi saf dışı bırakan EastMed projesini imzalamıştır. Proje kapsamında AB Enerji Direktörlüğü’nün finansman sağlaması ile doğalgazın Doğu Akdeniz üzerinden İsrail’in Leviathan sahasından başlayarak, GKRY ve Girit adaları üzerinden Yunanistan’a, oradan da İtalya ve Bulgaristan’a ulaştırılması öngörülmüştür (Yılmaz, 2020: 39). Hemen sonrasında Yunanistan başbakanı Miçotakis, Türkiye ile Libya’nın imzalamış olduğu mutabakattan duyduğu rahatsızlığı ABD Başkanı Trump’a yaptığı resmi ziyaretinde dile getirmiştir. Akabinde 16 Ocak’ta General Hafter Atina ziyaretinde Türkiye’nin meşru hükümet ile yaptığı mutabakatı kınayarak, mutabakatı tanımadıklarını ifade etmiştir.

Yunanistan-Türkiye arasındaki gerginlik sürerken, 25 Ocak 2020’de Türkiye Cumhuriyeti Savunma Bakanı Hulusi Akar

Yunan adalarının silahsızlandırılması konusunu gündeme getirmiştir. Türkiye'nin, Yunanistan tarafından Lozan Anlaşması'nın açıkça ihlal edildiğini ileri sürmesi, iki ülke arası gerginliğin kısa vadede çözülemeyeceğini göstermiştir. Yunanistan Montreux Sözleşmesini dayanak göstererek, Limni Adası'nın NATO tatbikatına dahil edilmesiyle silahsızlandırma hükümlerinin ortadan kalktığını iddia etmektedir. Türkiye ise Lozan'da alınan silahsızlandırma kararlarının hala geçerli olduğunu savunmaktadır. (Yılmaz, 2020: 38).

Akabinde 5 Şubat 2020'de Yunan Dışişleri Bakanı İtalya, Malta, Cezayir ve Tunus'u Türkiye'nin Libya meşru hükümeti ile yaptığı anlaşmayı kınamaları amacı ile ziyaret etmiştir. Buna rağmen Nikos Dendias 7 Şubat'ta yaptığı bir açıklamada iki ülke arası ilişkilerin yumuşama dönemine girdiğini ifade etmiş ve yaklaşık 10 gün sonra asker ve diplomatlardan oluşan Türk heyet ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden net bir karar çıkmamış fakat görüşmelerin Ankara'da devam edeceği ifade edilmiştir (Berberakis, 2020).

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını, 2020 Şubat ayında önce Yunanistan'ın, daha sonra Mart ayında Türkiye'nin kısa süreli de olsa gündemini değiştirmiştir. Fakat salgına rağmen Doğu Akdeniz sorunu üzerinden olaylar durulmamıştır. Nitekim 30 Mayıs'ta Türkiye'nin Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) Girit adası ve çevresinde arama ve sondaj faaliyetleri için ruhsat çıkarması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Yunanistan cephesinde ise özellikle Ege Sorunu bağlamında, Türkiye ile olan anlaşmazlığında çelişkiler içermesi açısından, İtalya ile imzaladığı deniz yetki alanları mutabakatı da oldukça önemlidir. Haziran ayında gerçekleşen bu olaylar neticesinde iki ülkenin bölgede yaptığı karşılıklı askeri tatbikatlar da kısa vadede geri adım atılmayacağını ve sorunun çözümünün derinleştiğini göstermektedir.

2020 Temmuz ayında durum daha da karmaşık bir hal almıştır. Türkiye'nin 21 Temmuz'da araştırma gemisi olan Oruç

Reis'in Meis Adası ve çevresindeki faaliyetleri için NAVTEX ilan etmesi, Yunanistan'ı da harekete geçirmiştir. Karşılıkla olarak hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin NAVTEX ilanını iki ülkenin deniz kuvvetlerini karşı karşıya getirmiştir (Yılmaz, 2020: 32). Daha evvel Ege sorunu başlığı altında belirttiğimiz adaların kıta sahanlığı meselesi Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler neticesinde yeniden gündeme gelmiştir. Yunanistan bölgedeki adaların deniz yetki alanları bulunduğunu ve Türkiye'nin ilan ettiği NAVTEX'lerin meşru olmadığını iddia ederken (Yılmaz, 2020: 32; Chrysopoulos, 2020), Türkiye ise tam tersini savunmuştur.

26 Temmuz'da Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çalışmalarına bir aylık bir ara verdiğini ilan etmesi üzerine, iki ülke arasında 2002 yılında başlayan ve 2016 yılında kesilen Ege ve doğu Akdeniz sorunlarının görüşüleceği istikşafi görüşmelerin yeniden başlaması öngörülmüştür. AB Konseyi dönem başkanlığını üstlenen Almanya'nın girişimleri ile görüşmenin başlaması öngörüldürken, Yunanistan'ın 6 Ağustos'ta Mısır ile MEB anlaşmasını imzalaması, görüşmelerin gerçekleşmesini engelleyici bir hamle olmuştur. Oruç Reis gemisinin bakım için limana çekilmesi esasen, Türkiye'nin Yunanistan ile diplomatik yollardan çözüm arayışının bir simgesidir. Fakat Yunanistan'ın Mısır ile yaptığı anlaşma üzerine, sorunun masada çözülme ihtimalinin yerini, Oruç Reis'in yeniden Meis Adası'nın güneyine gönderilmesi ile Türkiye'nin karşı faaliyetleri almıştır. İki ülkenin donanmaları ve silahlı kuvvetleri söz konusu gelişmeler dahilinde yeniden alarma geçmiştir. 12 Ağustos günü iki ülkenin donanmalarına ait fırkateynleri bölgede gerçekleşen araştırmalar sırasında bir manevra sonucu çarpışmıştır (Berberakis, 2020). Gerginliği tırmandıran bu gelişmeler neticesinde Almanya iki ülke arasındaki anlaşmazlığın savaşa dönüşmemesi için arabuluculuğu üstlenmeye karar vermiştir (Claus, 2020). Fakat iki tarafın da geri adım atmaması sebebiyle çabalar sonuçsuz kalmıştır. Hemen hemen aynı tarihlerde Yunanistan'ın bölgede

gerçekleştirdiği askeri tatbikatlara ABD, Fransa, Mısır, GKRY, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin de katılması Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir.

2020 yılının Eylül ayında da Yunanistan-Türkiye gerginlikleri artarak devam etmiştir. Özellikle Temmuz ve Ağustos ayı boyunca Türk ve Yunan basınında çıkan karşılıklı suçlama içerikli haberler de sorunu derinleştiren unsurlar arasındadır. Eylül ayı boyunca Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ın, ABD ile gerçekleştirdiği ortak tatbikat ve Fransa'dan RAFALE tipi 18 savaş uçağı alacağını açıklaması (Newdick, 2020), uzun vadede gerçekleştirilen ittifaklar dahilinde bölge dışı aktörlerin meseleye ilişkin yaklaşımlarını yansıtmaları açısından önemlidir. Bu durum Türkiye için oldukça rahatsız edicidir. Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin dar bir alana sıkıştırılmasını öngören hamleler karşısında, meseleye taraf olan ülkelerin NATO bünyesinde müttefik konumunda olması da bir yandan sorunu daha karmaşık hale getirirken, diğer taraftan Türkiye açısından en önemli güvencelerden birini oluşturmaktadır.

Eylül ayı içerisinde bir yandan diyalog arayışlarının sürdüğü gözlemlenmiş, diğer yandan da karşılıklı hamleler devam etmiştir. Özellikle Eylül ayının son günlerinde ABD Dışişleri Bakanı'nın Girit Adası'ndaki ABD üslerini ziyareti, Türkiye açısından meselenin gidişatına yönelik olumsuz mesajlar vermiştir.

Ekim ayının başında 29 Ekim resmi bayramında Türkiye'nin ve 28 Ekim Yunan resmi bayramında Yunanistan'ın bölgede tatbikat yapacağını açıklaması ikili ilişkiler açısından yeni bir krize sebebiyet vermiştir. Akabinde 11 Ekim'de Türkiye'nin NAVTEX ilan ederek Oruç Reis'i Meis Adası'nın çevresine göndermesi, Yunanistan tarafından çok sert karşılanmıştır (BBC News, 2020b). Yunanistan konuya ilişkin yaptığı resmi açıklamalarla, Yunan kıta sahanlığına gönderilen Oruç Reis'in faaliyetleri çerçevesinde diyaloga yanaşmayacağını ifade etmiştir (BBC News, 2020b).

Hali hazırda müttefik konumunda olan iki ülke, NATO'nun araya girmesi ile tatbikatları karşılıklı olarak iptal etmişlerdir. Diyalog arayışları sürerken aynı zamanda sahada gerçekleşen gelişmeler, sorunun diplomatik yollarla çözülmesine engel teşkil etmektedir. Öte yandan Yunanistan, AB üyesi olmasından kaynaklı meselenin çözümü için konuyu AB bünyesine taşımak adına pek çok girişimde bulunmuştur. Söz konusu girişimler 2019 yılında başlamış ve yaptırım uygulanması yönünde çağrıda bulunulmuştur. Bu doğrultuda 2020 yılı 15-16 Ekim AB zirvesinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz faaliyetleri görüşülmüştür (European Council, 2020: 5). Zirvede Yunanistan, AB ülkelerinin Türkiye'ye Doğu Akdeniz uygulamalarından ötürü yaptırım uygulanmasını istemiştir. Yunanistan'ın uluslararası hukuka aykırı tutumlarını her fırsatta destekleyen ve finanse eden AB, Türkiye'yi oyun dışı bırakan tutumlarına rağmen Yunanistan'a destek verirken, yaptırımlar ve silah ambargosu konusunun 11 Aralık AB Liderler zirvesinde görüşüleceği ifade edilmiştir (Çam, 2020).

Öte yandan Kasım ayında da iki ülke arasındaki gerginliğe sebebiyet veren gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir. Türkiye'nin Oruç Reis'in NAVTEX'ini 29 Kasım'a kadar uzattığını açıklaması (Euro News, 2020), akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Kasım'da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Maraş sahilinin açılışına katılması, Yunanistan nezdinde oldukça sert karşılanmıştır. Halihazırda Türkiye'nin Doğu Akdeniz faaliyetleri AB Aralık zirvesinin odağı halindeyken, söz konusu ziyaret Birlik tarafından kınanmıştır.

AB Aralık zirvesinde yapılan görüşmeler ve alınan kararlar çerçevesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin son üç aya nazaran sakin olduğunu ifade etmek mümkündür. Fakat söz konusu sakinliğin ömrü sahada uzun soluklu olmamıştır diyebiliriz. Nitekim Aralık ayının son günlerinde Yunanistan'ın 2021 Ocak-Şubat aylarında Doğu Akdeniz'de askeri tatbikatlar gerçekleştireceğini ilan etmesi üzerine Türkiye bu kararı kınamıştır. Yine de diyalog çağrıları ve beklentileri söz konusu

olmuştur. Fakat bu noktada da iki ülkenin beklentileri arasında farklılıklar olduğundan söz etmek mümkündür. Yunanistan söz konusu görüşmelerin kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırması üzerinden olması beklentisindeyken, Türkiye genel itibari ile Ege sorunu, Kıbrıs sorunu, adaların silahsızlandırılması ve fir hattı konularının da görüşülmesinden yanadır. Karşılıklı diyalog şartlarının farklılığı ve meseleye ilişkin bölge ve bölge dışı aktörlerin tutumları da bu doğrultuda sorunu derinleştirmektedir (Berberakis, 2020).

Kıbrıs Sorunu:

Kıbrıs meselesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra 1930'lara kadar askıya alınan sorunlar, nüfus mübadelesinin gerçekleştirilmesi ve İngiltere'nin Kıbrıs Adası'ndan çekildiğini bildirmesi ile gün yüzüne çıkmıştır. Yaklaşık 53 yıl boyunca gerçekleştirilen müzakereler Yunanistan ve Türkiye nezdinde henüz çözüme kavuşturulamamıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, Yunanistan'ın Ada'yı kendi toprağı olarak görmesinden kaynaklı (Enosis) hukuka aykırı ve uzlaşımaya yanaşmayan tutumudur. Çözüme ilişkin atılan en ciddi adımlardan biri Kıbrıs genelinde gerçekleştirilen referandumdur. BM Genel Sekreteri'nin 2002 yılında hazırladığı ve kendi adıyla anılan Annan Planı dahilinde, iki taraflı ortaklığa ilişkin pek çok maddeyi öngören çözüm önerisi, 2004 yılında Kıbrıs genelinde referanduma sunulmuştur (Arslan, 2020). Türk kesimi plana evet derken, Yunan tarafı reddetmiştir. Yaklaşık bir hafta sonra ise GKRY tüm adayı temsilen AB üyesi olmuştur. Dolayısıyla bu bağlamda, 2020 yılı Yunanistan-Türkiye gerginliğinin odağı haline gelen Doğu Akdeniz meselesi bağlamında en önemli sorunlardan biri Kıbrıs sorunudur. Bunun yanı sıra GKRY'nin tüm adayı temsilen AB üyeliğine alınması, KKTC'nin uluslararası hukuktan doğan haklarını yok sayarken, aynı zamanda sorunun AB-Türkiye sorunu haline dönüştürmüştür.

GKRY'nin AB üyeliği, Yunanistan'ın meseleye yaklaşımı ve bölge dışı aktörlerin Doğu Akdeniz bağlamında meseleye ilişkin tutumları, Türkiye'nin bölgedeki faaliyetleri ve Yunanistan ile ikili ilişkilerini etkileyen en önemli sorunlardandır. Nitekim Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları, bölgedeki pek çok ülke için olduğu gibi, Yunanistan için de oldukça önemlidir. Yıllık doğalgaz tüketim oranının yaklaşık olarak %50'sini bölgedeki mevcut enerji rezervinden karşılayabilme olasılığı, Yunanistan'ın bölgedeki ülkeler ile yaptığı anlaşmalar çerçevesinde etkin faaliyetler gerçekleştirebilmesi açısından teşvik edici olmuştur. Doğu Akdeniz enerji rezervleri, enerjide dışa bağımlı Yunanistan'ın ihtiyaçlarını karşılama ve AB'ye kendi sınır güzergahı üzerinden enerji nakil hattını oluşturma isteği, bölgedeki çalışmalarına ve ikili anlaşmalara teşvik edici olmuştur. Benzer şekilde enerji arzında dışa bağımlı olan Türkiye'nin de arama ve sondaj faaliyetleri gerçekleştirme isteği, Ege ve Doğu Akdeniz'de hali hazırda mevcut sorunların derinleşmesine sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda 2020 yılında ön plana çıkan en önemli sorunlardan biri de dolayısıyla Kıbrıs sorunudur (Örselli ve Babahanoglu, 2019:393).

Önceki yıllarda Doğu Akdeniz enerji sondaj araştırmaları bağlamında GKRY'nin AB'nin de desteğini alarak BM'ye yapmış olduğu 200 mil MEB ilanı, KKTC'nin haklarını yok sayması açısından Türkiye ile ilişkilerinde büyük sorun yaratmıştır. Bunun yanı sıra GKRY aynı zamanda bölgedeki pek çok ülke ile de ikili anlaşmalar imzalamıştır. Mısır ile 2003, Lübnan ile 2007 ve İsrail ile 2011 yılında MEB sınırlarını belirleyen anlaşmalar imzalanmıştır (SDE, 2019:8). Söz konusu anlaşmalar ile Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin oldukça küçük bir alana sıkıştırılması ve KKTC'nin haklarının yok sayılması, Türkiye'nin kendi haklarını korumak adına bölgede arama ve sondaj faaliyetleri gerçekleştirmesine zemin hazırlamıştır. GKRY'nin faaliyetleri ise Türkiye tarafından fırsatçılık olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye

bölgede KKTC'nin haklarını korumak adına 2020 yılı boyunca başta Yunanistan olmak üzere diğer aktörler ile de gerçekleşmesi muhtemel gerginlikleri göze almıştır diyebiliriz. Bu durum Yunanistan-Türkiye arasındaki 53 yıllık Kıbrıs sorununu daha da derinleştirmiştir.

Kıbrıs sorunu bağlamında 2020 yılında gerçekleşen bir diğer önemli gelişme ise KKTC seçimleridir. Ekim ayında gerçekleşen seçimleri, adada egemen eşitlik temelinde iki devlet kurulması gereğini öngören Ersin Tatar kazanmıştır. Bu gelişme, adada federasyon modeli ile çözümün yerine, farklı ve kesin çözümler getirecek bir yaklaşımın yönetime gelmesi açısından oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın daha evvel gerçekleştirilen müzakerelerde pek çok kez pazarlık gündemi olan ve yaklaşık 46 yıldır kapalı olan Maraş'ı ziyareti, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımında yeni bir döneme girildiğinin göstergesidir (Arslan, 2019).

Mevcut sorunlar ve yeni gelişmeler çerçevesinde Yunanistan-Türkiye arasındaki Kıbrıs sorunu artan bir ivme ile 2020 yılında da önemini korumuştur. Doğu Akdeniz meselesinin yanında pek çok konuda KKTC'de yaşayan Türklerin uluslararası hukuktan doğan haklarının yok sayılması, iki ülke arası sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. 2017 yılında Crans Montana'da olduğu gibi (DW, 2017), 2020 yılında da Rum kesimi uzlaşmaya yanaşmazken, KKTC ve dolayısıyla Türkiye açısından da mevcut yaklaşımların, 2020 KKTC seçimleri ile değişmeye başladığını ifade etmek mümkündür (Ekinci, 2020:5).

AB İle İlişkiler

Yunanistan'ın enerji açısından Rusya'ya bağımlı olan AB ile ilişkileri, özellikle son yıllarda enerji rezervleri keşfedilen Doğu Akdeniz meselesi üzerinden şekillenmektedir. Bölge dışı ve kıyıdaş olmayan aktörlerin dahi mevcut enerji kaynakları üzerinde, otonom çıkarları dahilinde etkin olma isteği söz

konusudur. Dolayısı ile AB'nin enerji açısından dışa bağımlılığını azaltabilecek bir kaynağın varlığı, Yunanistan ile ilişkilerinin belirleyicisi haline gelmiştir.

AB'nin bölgeye ilişkin politikaları üye ülke statüsünde olan Yunanistan'ın hukuka aykırı ve diğer ülkelerin haklarını gasp eden tutumlarını destekler niteliktedir. Öte yandan Doğu Akdeniz'deki konumu itibari ile en önemli aktörlerden biri olan Türkiye üzerinden gerçekleştirilmesi muhtemel enerji nakil hattı yerine, Yunanistan anakara ve adaları üzerinden ihtiyacını sağlama yönünde bir tavır sergilemektedir. Söz konusu tavır, AB'nin Türkiye ile ilişkilerini kötü yönde etkilerken, Birlik'in Doğu Akdeniz'de daha etkin politikalar izlemesinin de önüne geçmesine sebebiyet vermiştir. Bunun yanında Yunanistan açısından ise AB üyesi olmasının avantajı Doğu Akdeniz faaliyetlerinde somut bir şekilde görülmektedir (Örselli ve Babahanoğlu, 2019:395).

Yunanistan'ın ve GKRY'nin, Türkiye'yi oyun dışı bırakan tutumları ve imzaladıkları MEB anlaşmaları üzerine Türkiye bölgede haklarını güvence altına almak adına Libya meşru hükümeti ile Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma, AB tarafından Yunanistan ve GKRY'nin MEB alanında yapıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Benzer şekilde Yunanistan'ın Mısır ile yaptığı anlaşmaya ise Birlik aynı şekilde karşılık vermemiştir. Bu durum AB'nin 2020 Yunanistan dış politikası tutumlarını desteklediğini gösterirken, sorunun diplomatik yollarla çözülmesine yönelik fikir birliği sağlanamamıştır. Bu bağlamda 2020 Ağustos ayında AB nezdinde Doğu Akdeniz meselesi görüşülmüştür. Yunanistan ve Fransa'nın Türkiye'ye yönelik yaptırım uygulanmasına ilişkin yoğun baskısına rağmen, Birlik içerisinde farklı görüş sahibi diğer üyeler, yaptırım kararına karşı çıkarak diyalogun önemine vurgu yapmışlardır.

Öte yandan Doğu Akdeniz üzerinden gerginleşen Yunanistan-Türkiye ilişkileri, AB'nin sorun teşkil eden yanlarını,

çelişkilerini ve fikir ayrılıklarını açığa çıkarması açısından önemlidir. Aralık ayında toplanan AB zirvesinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz faaliyetleri ve Yunanistan'ın bu faaliyetler doğrultusunda Türkiye'ye uygulanması talebinde bulunduğu yaptırımlar görüşülmüştür. Zirve sonrasında yapılan açıklamada, 2021 yılı Mart ayı zirvesine kadar Türkiye'nin arama ve sondaj faaliyetlerine dikkat etmemesi durumunda yaptırımların uygulanacağı açıklanmıştır. Fakat bu noktada AB'nin Yunanistan'ın hukuk dışı faaliyetlerine verdiği açık destek, Birlik içerisinde sorun teşkil eden alanları da ortaya çıkarmıştır. Nitekim AB üyesi devletler arasında Yunanistan'ın talepleri doğrultusunda Türkiye'ye uygulanacak olan yaptırımlara ilişkin farklı pozisyon ve tutumlara sahip ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkelerin başında Macaristan, İspanya, Malta ve İtalya gelmektedir. Macaristan AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde samimi davranması gerektiğini dile getirirken, İspanya ise sorunun çözümünün diplomatik yollarla gerçekleştirilmesi görüşündedir. Benzer şekilde İtalya, GKRY ve İsrail'in öncüsü olduğu EastMed projesinden çekildiğini açıklamış ve bölgedeki sorunlarda taraf olmaktan kaçınmıştır. Yine AB dönem başkanlığını yürüten Almanya, Yunanistan-Türkiye arası sorunun diyalog yöntemi ile çözülmesinden yana bir tutum sergilemiştir (BBC News, 2020a). Yaptırım çağrılarına rağmen Almanya, konuya ilişkin arabulucu bir tavırdan yana olduğunu vurgulamıştır (Claus, 2020). Fransa ise Yunanistan'ın ve GKRY'nin bölgedeki faaliyetlerini destekleyerek Doğu Akdeniz'de kendine nüfuz alanı sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda AB'nin Türkiye'ye ilişkin yaptırımlarını destekleyerek Yunanistan'ın yanında yer almaktadır. Fransa Doğu Akdeniz meselesinde baskı unsuru olarak yaptırımların devreye sokulması taraftarıdır. Tüm bu gelişmeler Doğu Akdeniz bağlamında AB içerisindeki görüş farklılıklarını ortaya koymaktadır (Güngörmez, 2020).

NATO İle İlişkiler

Her ikisi de NATO müttefiki olan Yunanistan ve Türkiye arasındaki Doğu Akdeniz krizi, ittifakın konum ve rolü açısından da oldukça önemlidir. Nitekim ittifakın güney sınırında güvenliğin tesisi açısından kilit rol oynayan iki ülke arasındaki sorunun çözümünde, NATO'nun tutumu Yunanistan açısından mühimdir. Bu bağlamda NATO Genel Sekreteri'nin açıklaması doğrultusunda 2020 Eylül ayında hem Atina'da hem de Ankara'da teknik görüşmeler yapılacağını ifade etmiştir. Görüşmelerde esas amaç, sorunun çözümünden ziyade güvenliği tesis edici ve bölgede olası çatışmaları önleyici kararların alınması yönündedir. Fakat Yunanistan NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'in açıklamalarının doğru olmadığını ifade ederek, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Oruç Reis faaliyetlerini durdurmadığı sürece diyaloga yanaşmadıklarını açıklamıştır. Yunanistan'ın bu doğrultuda Doğu Akdeniz bağlamında NATO ile ilişkilerinden ziyade, AB perspektifinde hareket ettiği görülmüştür.

Doğu Akdeniz sorununda NATO'nun daha ziyade tarafsız kalma çabası ve sembolik varlığı, Yunanistan'ın AB desteğini sağlamaya yönelik girişimlerine ve Fransa ile ortak hareket tarzı benimsemesine sebebiyet vermiştir. Bölgede halihazırda iki önemli müttefik konumunda olan Türkiye ve Yunanistan arası sorunun, ittifaka zarar vereceği öngörüsü NATO'nun meseleye ilişkin güvenlik kaygısı haline gelmiştir (BBC News, 2020a).

Ortadoğu İle İlişkiler

Yunanistan'ın 2020 yılı dış politikasının en belirleyici unsuru olan Doğu Akdeniz meselesinde en önemli aktörlerden biri de İsrail'dir. İsrail, Türkiye-Yunanistan arası anlaşmazlığa genel itibari ile bölgedeki mevcut rezervlerin, inşa edilmesi planlanan doğalgaz boru hattına yönelik olası etkileri çerçevesinde yaklaşmaktadır. İsrail bölgedeki bozulan istikrar ve olası

anlaşmazlıklarda, Yunanistan tarafında yer alacağını ve meselenin gidişatına ilişkin jeopolitik sonuçlara odaklanacağını, politik hamleleriyle göstermektedir (BBC News, 2020a).

Öte yandan Doğu Akdeniz enerji rezervlerine yönelik kıyıdaş ve bölge dışı aktörler içerisinde en bağımsız ve bireysel politikalar izleyen devlet İsrail'dir. Filistin'in uluslararası hukuktan doğan haklarını gözardı ederek ve kendisine ait olmayan doğal kaynaklara yatırım yaparak, Filistin'e ait bölgelerde arama ve sondaj çalışmaları yapmış ve bulunan rezervlere el koymuştur. Filistin 2012 yılından beri kendi bölgesinde herhangi bir çalışma gerçekleştirememiştir. Fakat İsrail bölgede yaptığı arama ve sondaj faaliyetleri sonucunda, Tamar ve Leviathan başta olmak üzere ciddi kaynaklar keşfetmiştir. Söz konusu keşifler neticesinde İsrail'in gündemindeki en önemli meselesi, bölgedeki rezervlerin dünyaya ihracı üzerinedir (BBC News, 2020a).

Bu bağlamda İsrail, başta GKRY olmak üzere bölgedeki pek çok ülke ile enerji anlaşmaları yapmaya çalışmaktadır. İsrail'in bölgedeki enerji sondaj ve arama faaliyetleri 1960'lara kadar dayansa da özellikle son birkaç yıldır Türkiye-Yunanistan arasındaki anlaşmazlık sebebiyle dikkat çekici hale gelmiştir (Örselli ve Babahanoglu, 2019:393). Bu bağlamda 2018 yılında Kahire'de İsrail, Yunanistan, GKRY, İtalya, Ürdün ve Filistin enerji bakanları bir araya gelerek doğalgaz konusunda işbirliğini sağlamak amaçlı görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. AB Komisyonu ve Dünya Bankası'nın da aralarında bulunduğu toplantıda, işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu (EMGF) oluşturma kararı alınmıştır (SD Rapor, 2019).

Gelişmeler doğrultusunda Doğu Akdeniz'e kıyısı olan devletler içerisinde ayrışma söz konusu olmuştur. Nitekim kıyıdaş olmasına karşın EMGF'ye Türkiye, KKTC, Lübnan, Libya ve Suriye'nin katılmamasıyla, bölgedeki ülkeler iki farklı taraf

olarak konumlanmıştır (Yılmaz, 2020: 40). 2020 yılında söz konusu bölünmüşlük ve bölgedeki karışıklıklar artarak ilerlemiştir. Yunanistan-Türkiye arasındaki gerginlik pek çok açıdan, uluslararası aktörler vasıtası ile bölgedeki diğer ülkelere de yansımaktadır diyebiliriz.

Afrika İle İlişkiler

Yunanistan'ın 2020 yılında Afrika kıtasındaki en önemli gelişmeler Mısır ve Libya ile ilişkileri bağlamında olmuştur. Türkiye'nin Libya meşru hükümeti ile yaptığı anlaşma neticesinde bölgede ittifak arayışına giden Yunanistan, söz konusu ittifakı Mısır ile sağlamıştır. Ağustos ayında iki ülke arasında Doğu Akdeniz üzerinde MEB sınırlandırma anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma dahilinde sınırlandırmanın konumu ve içeriği tam anlamıyla ilan edilmemişse de Mısır'ın Yunanistan-Türkiye arasındaki Doğu Akdeniz meselesinde Yunanistan'ın yanında yer alacağı açıktır. Söz konusu anlaşma ile taraflar arasındaki deniz alanında adaları da dahil eden karşılıklı deniz yetki sınırı belirlenmiştir.

Yunanistan Türkiye'nin bölgedeki faaliyetleri karşısında Mısır ile yapılan anlaşmanın imzalanması için oldukça yoğun çaba göstermiştir. Bu çabanın temelinde Türkiye-Libya arasında imzalanan anlaşmadan doğan hukuki durum söz konudur. Nitekim Yunanistan açısından kendi haklarını ihlal eden ve hukuki dayanağı bulunmayan bu anlaşmanın geçersiz kılınması için, Mısır ile yapılan bu anlaşma oldukça önemlidir.

Benzer şekilde Mısır tarafından da konuya ilişkin olumlu yaklaşımlar söz konusudur. Anlaşma dahilinde Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerinin kullanımına ilişkin Türkiye-Libya mutabakatının öngördüğü bölgede kendi doğal kaynak arama ve işletme hakkını koruduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Mısır'ın Türkiye ile ilişkileri çerçevesinden bakıldığında kendi çıkarları doğrultusunda ve Yunanistan yanlısı hareket ettiği açıktır (Acer, 2020b: 16). Benzer şekilde

güvenlik bağlamında 11 Kasım'da Sisi'nin Atina ziyareti sırasında Yunanistan'a yönelik olası bir tehdit söz konusu olduğunda Mısır'ın Yunanistan'ın yanında yer alacağını ifade etmesi de konuya ilişkin yaklaşımını yansıtmaktadır (Berberakis, 2020).

Öte yandan Libya ile ilişkilerinde Yunanistan'ın Libya'ya yönelik politikalarını, Doğu Akdeniz bölgesinde Türkiye ile yaşadığı anlaşmazlıklarla bağdaştırmak mümkündür. Bu durumun en önemli nedeni ise Türkiye ile Libya yaptığı MEB sınırlandırma mutabakatıdır. Yunanistan ve GKRY ise, Türkiye-Libya mutabakatına teknik ve hukuki açıdan karşı çıkmaktadır. Anlaşma, öngördüğü bölgede yer alan Girit, Rodos ve Meis adası ve Yunanistan'ın adaların ana kara gibi MEB alanı hakkına sahip olduğu iddiası sebebiyle, Yunanistan'ın çıkarları ile ters düşmektedir (İnat, 2020). Türkiye-Libya arasında imzalanan anlaşma dahilinde ayrıca Türkiye'ye Yunanistan'a ait adaların kendi deniz yetki alanlarını kesmeme (principle of non-cut off) ve kapatmama (non-encroachment) ilkeleri çerçevesinde sınırlarını belirleme hakkı vermiştir (İnat ve Duran, 2020:9-22).

27 Kasım'da imzalanan Türkiye-Libya mutabakatı neticesinde Yunanistan, Libya'nın Atina Büyükelçisi'ni istenmeyen kişi (Persona non grata) ilan etmiştir (BBC News, 2019). Bu doğrultuda Yunanistan, Libya'da BM'nin tanıdığı resmi hükümet yerine Hafter'i desteklemektedir. Libya'da Hafter'in yönetime gelmesi halinde Türkiye-Libya MEB sınırlandırma anlaşması geçersiz sayılacaktır (BBC News, 2019). Bu bağlamda ilişkilerin gidişatını belirleyen bir diğer unsur ise Yunanistan'ın Libya iç savaşından Hafter'in galip geleceği inancı olmuştur. Bunun yanı sıra Fransa'nın da benzer şekilde Hafter'e verdiği destek göz önünde bulundurulduğunda, Yunanistan'ın Türkiye ile yaşadığı sorunda, bölgedeki diğer aktörlerin desteğini alarak Türkiye-Libya mutabakatını dengelemeye çalıştığı görülmektedir (İnat, 2020).

Sonuç

Yunanistan dış politikası açısından geçtiğimiz yıl hayli hareketli geçmiştir. Bu hareketliliğin merkezinde ise Türkiye ile Doğu Akdeniz bölgesinde girdiği mücadeleler yer almaktadır. İki ülke arasında henüz çözülememiş pek çok sorun, Doğu Akdeniz meselesi ile daha da görünür hale gelmiştir. Dolayısıyla 2020 yılı Yunanistan dış politikası, genelde Türkiye ile ilişkileri, özelde ise Doğu Akdeniz meselesi etrafında şekillenmiştir diyebiliriz.

İkili ilişkilerde bölgede gerçekleştirilen arama ve sondaj faaliyetleri, diğer kıyıdaş devletler ile yapılan anlaşmalar ve uluslararası aktörlerin bölgedeki etkinliğini artırmak amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetler belirleyici olmuştur. Bu noktada Yunanistan'ın İtalya ve Mısır ile imzaladığı anlaşmalar oldukça önemlidir. İtalya ile imzalanan anlaşmada İyon Denizi'ndeki Yunan adalarına sınırlı etki alanı tanınması, Yunanistan'ın Türkiye ile olan Ege adaları sorununa ilişkin beklentilerinin farklı olması açısından hukuksal çelişkiler içermektedir. Söz konusu çelişkiler sorunun çözümüne ilişkin ileride gerçekleşmesi muhtemel görüşmeler önemli hukuki dayanakları oluşturacaktır. Öte yandan Mısır ile imzalanan anlaşma ise Yunanistan açısından, Türkiye-Libya mutabakatını engelleyici ve oldukça önemli bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Yunanistan, bölgedeki etkinliğini artırmak adına mevcut dış politika reflekslerini ve tutumlarını, AB politikalarıyla uyumlaştırmaya çalışmaktadır. Bu noktada 2020 yılı içerisinde AB politikaları ile uyumlaştırma sürecinde Yunanistan'ın karşılaştığı en önemli sorun, AB üyelerinin meseleye ilişkin farklı yaklaşımlarıdır. Fransa, Yunanistan ve GKRY için etkin bir müttefikdir. Bunun yanı sıra Fransa bu politikasıyla Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji mücadelesindeki etkinliğini ve askeri varlığını sağlamaktadır. Almanya ve Macaristan ise sorunların diplomatik yollarla çözülmesi taraftarıdır. Bölgedeki faaliyetleri

sebebiyle Türkiye'ye AB nezdinde yaptırım talep eden Yunanistan'la henüz aynı fikirde olmadıkları açıktır.

Konuya ilişkin bir diğer önemli husus ise, Doğu Akdeniz bölgesinde sürekli çatışma halinde olan bu iki devletin aynı zamanda NATO müttefiki konumunda olmalarıdır. NATO'nun Doğu Akdeniz meselesine ilişkin varlığı daha ziyade sembolik kalırken, son dönemde AB ve dolayısıyla Yunanistan'ın faaliyetlerini desteklemeye daha yatkın olduğunu ifade etmek mümkündür. ABD'nin bölgedeki etkinliğini NATO üzerinden sağlayacağını öngörürsek, ABD'de yapılan seçimleri Biden'ın kazanması üzerine AB Komisyon Başkanı'nın "Dört yılın ardından Beyaz Saray'da yeniden dostumuz var" açıklaması, NATO'nun ve ABD'nin Doğu Akdeniz'e ilişkin yaklaşımlarının geleceği açısından oldukça önemlidir. NATO'nun iki ülke arasındaki sorunlara tarafsız bir tutum ile yaklaşması, bu doğrultuda ilerleyen günlerde Yunanistan'dan yana bir yaklaşıma dönüşebilir. Öte yandan Türkiye'nin göçmen kuzu da hala geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların kontrolden çıkması halinde, Türkiye tarafından yeniden caydırıcı veyahut yatıştırıcı bir hamle olarak kullanılabilir.

Kaynakça

- AB Komisyonu. (2020, 30 Ekim). "2020 Türkiye Raporu"
https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf
- Acer, Y. (2020). Doğu Akdeniz'de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Anlaşması ve Türkiye. *Adalet Dergisi*, (65), ss.13-26.
- Acer, Y. (2020). Yunanistan'ın Adalara Dair Hukuksal Çelişkileri Yunanistan İtalya Deniz Sınırı Antlaşması Örneği. *SETA yayınları*
- Arı, T. (1995). Ege Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri: Son Gelişmeler Işığında Kara Suları ve Hava Sahası Sorunları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (1).

- Arslan, M. İ. (2020, 22 Ekim). “52 Yıldır Çözülemeyen Düğüm: Kıbrıs Meselesi”, (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/52-yildir-cozulemeyen-dugum-kibris-meselesi/2014857#>)
- Başdemir, M. M. (2007). Türkiye'nin Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yunanistan ile Olan Karasuları Sorunu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(6) , ss. 93-122.
- BBC News. (2019, 6 Aralık). “Doğu Akdeniz: Türkiye-Libya Anlaşması Bölgede Dengeleri Nasıl Etkiler?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50682215>
- BBC News. (2020a, 7 Eylül). “Doğu Akdeniz’de Önemli Aktörler Kim, Hangi Stratejileri izliyorlar”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54057801>
- BBC News. (2020b, 12 Ekim). “Oruç Reis: Türkiye Yeni NAVTEX İlan Etti, Oruç Reis'in Faaliyetleri 27 Ekim'e Kadar Uzatıldı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54507810>
- Berberakis, S. (2019, 29 Temmuz). “Yunanistan’ın Yeni Başbakanı Miçotakis: Kıbrıs Görüşmeleri İçin Çekimser Bir İyimserlik Besliyorum”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49154973>
- Berberakis, S. (2020, 28 Aralık). “Türkiye-Yunanistan Arasındaki En Uzun Süreli Gerginliğin Yaşandığı 2020'de Neler Oldu?” <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-yunanistan-arasindaki-en-uzun-sureli-gerginligin-yasandigi-2020de-neler-oldu-1802009> .
- Chrysopoulos, P. (2020, 23 Ağustos). “Turkey Extends Illegal NAVTEX for Gas Exploration in the Aegean, Greek Reporter, <https://greece.greekreporter.com/2020/08/23/turkey-extends-illegal-navtex-for-gas-exploration-in-the-aegean/>

- Cin, T. (2007). Batı Trakya’da Mevcut Müftülükler Sorununa İlişkin Yunanistan Danıştay Kararının Tahlili, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), ss.65-130.
- Claus, P. (2020, 13 Ağustos). EU Council President, Merkel Speak with Erdogan; Reportedly “In Favor of Dialogue”, Greek Reporter, <https://greece.greekreporter.com/2020/08/13/eu-council-president-merkel-speak-with-erdogan-reportedly-in-favor-of-dialogue/>
- Çam, Ö. T. (2020). “AB Yüksek Temsilcisi Borrell’den Türkiye Açıklaması: Son Zirveden Bu Yana İlerleme Göremedik”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-yuksek-temsilcisi-borrell-turkiye-ile-iliskilere-liderler-karar-verecek/2068618>
- DW. (2017, 7 Temmuz). “Kıbrıs Görüşmelerinden Yine Sonuç Çıkmadı”, <https://www.dw.com/tr/kıbrıs-görüşmelerinden-yine-sonuç-çıkmadı/a-39589588>
- DW. (2020, 4 Haziran). “Yunanistan Türkiye’yi AB’ye Şikayet Etti”, <https://www.dw.com/tr/yunanistan-türkiyeyi-abye-şikayet-etti/a-53688387>
- Ediz, İ. (2020, 30 Eylül). “Yunanistan ve batı Trakya meselesi”, <https://kriterdergi.com/dis-politika/yunanistan-ve-bati-trakya-meselesi>
- Egeli, S. (2018). Making sense of Turkey’s air and missile defense merry-go-round. *All Azimuth*, 8(1), ss. 1-23.
- Ekinci, M. U. (2020). 2020 KKTC Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Ardından. *SETA Perspektif*, (299), <https://setav.org/assets/uploads/2020/10/P299.pdf>
- EU Commission. (2020, 3 Mart). Extraordinary Justice and Home Affairs Council: Commission presents Action Plan for immediate measures to support Greece, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_384
- Euro News. (2020, 21 Kasım). “Oruç Reis’in Doğu Akdeniz’deki Çalışma Süresi 29 Kasım’a Kadar Uzatıldı”,

- <https://tr.euronews.com/2020/11/21/oruc-reis-in-dogu-akdeniz-deki-cal-sma-suresi-29-kas-m-a-kadar-uzat-ld>
- European Council, (2020, 16 Ekim). “European Council Meeting Conclusion”, <https://www.consilium.europa.eu/media/46341/1516-10-20-euco-conclusions-en.pdf>
- Güngörmez, O. (2020, 9 Eylül). “Odak: AB’de Yunanistan Çatlağı”, <https://www.setav.org/odak-avrupa-birliginde-yunanistan-catlagi/>
- Haykır, F. (2020, 28 Mart). “Yunan Irkçılardan Türklere Alçak Saldırı”, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/03/28/yunan-irkcilar-dan-turklere-alcak-saldiri>
- İnat, K. (2020). “Yunanistan’ın Libya Politikası”, <https://www.setav.org/yunanistanin-libya-politikasi/>
- İnat, K. ve Duran, B. (2020). Türkiye’nin Doğu Akdeniz Uygulamalarının Temel Parametreleri. *Doğu Akdeniz Ve Türkiye’nin Hakları*, Kemal İ., Burhanettin D. & Muhittin A. (Der.), 1. Baskı, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, ss.9-22.
- Korkut, H. (2019, 30 Temmuz). “Yunanistan’daki İktidar Değişimi Ve Türk-Yunan İlişkilerinin Geleceği”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yunanistandaki-iktidar-degisimi-ve-turk-yunan-iliskilerinin-gelecegi/1544783>
- Korona Konuşuyor Musunuz?. (2020). <https://www.fuen.org/tr/article/Korona-konusuyor-musunuz-Yunanistandaki-Bati-Trakya-Tuerkleri-anadilleri-Tuerkcede-bilgi-alamadi-mevcut-haklar-pandemi-suerecinde-keyfi-olarak-kisitlandi>
- Langford, S. R. (1993). *Issues and Problems in Mediterranean Maritime Boundary Delimitation: A Geographical Analysis*. (Doktora Tezi), Durham University, Durham
- Lozan Andlaşması. (1923). http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf

- Newdick, T. (2020, 14 Eylül). "Greece Is Buying French Rafale Fighters In Light Of Tensions With Turkey", <https://www.thedrive.com/the-war-zone/36397/greece-is-buying-french-rafale-fighters-in-light-of-tensions-with-turkey>
- Örselli, E. Ve Babahanoğlu, V. (Ekim 2019). Doğu Akdenizde Açılmaya Çalışılan Pandoranın Kutusu: Enerji Kaynaklarından Alan Hakimiyetine Uzanan Ekonomi Politik Hesaplar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66).
- Pazarıcı, H. (2004). Ege Sorunları Paneli, Ankara *Universitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. Mayıs- Kasım Sayısı (33-34), ss. 167-215
- Rori, L. (2019). The 2019 Greek parliamentary election: retour à la normale. *West European Politics* , Canada: CrossMark
- SDE Rapor. (2019, 10 Temmuz). Doğu Akdenizde Yükselen Gerilim Siyasi Askeri ve Ekonomik Açından Yapılması Gerekenler. <https://www.sde.org.tr/dergi/sd-rapor-dogu-akdenizde-yukselen-gerilim-siyasi-askeri-ve-ekonomik-acidan-yapilmasi-gerekenler-yayini-10417>
- Serdar, A. (2014). Tarihsel Sürec, İçerisinde Batı Trakya Türklerinin Ekonomik ve Demografik Gelişimi, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(2), ss. 97-126.
- Sezal, F. (2007). *Türk ve Yunan İlişkileri Açısından Ege'de Karasuyu Sorunu*. (Yükseklisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Veri Tabanı, İzmir.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*. İstanbul: Der Yayınları.
- TBMM Meclis Haber. (2020, 18 Ağustos). "TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Batı Trakya ve Oniki Adalar'da yaşayan Türk azınlığın sorunları ile Yunanistan'daki ortak kültürel mirasın korunmasında yaşanan güçlükleri inceleyerek, bir rapor hazırladı",

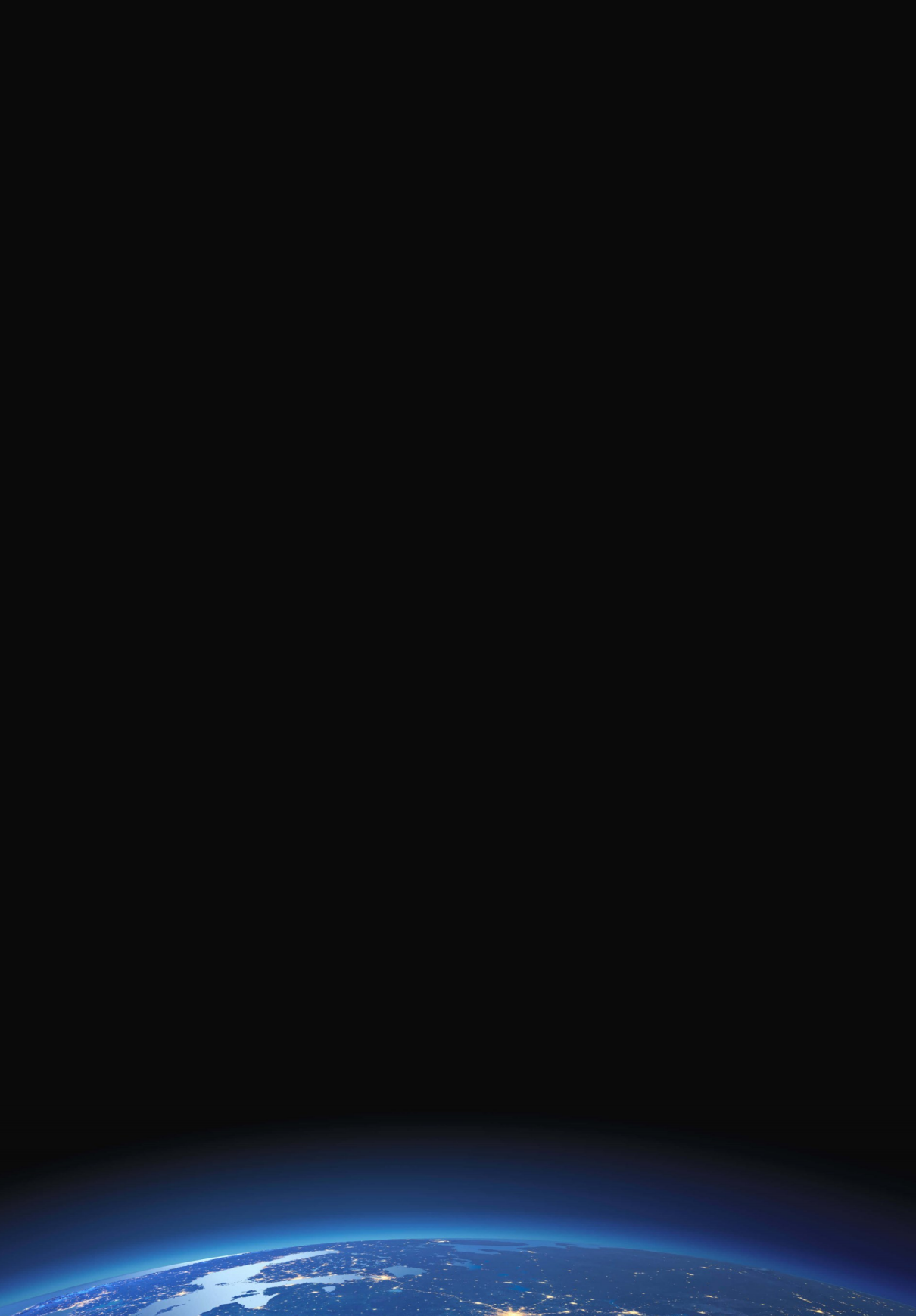
- https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.ciklama?p1=149241
- UNIC Turkey, (2001, 5 Nisan). BM Deniz Hukuku Sözleşmesi. *BM Enformasyon Merkezi UNIC Ankara*, <http://www.turkishgreek.org/images/belgeler/unclos.pdf>
- Uzuner, Z. M. (2020). “COVID-19 Salgını Döneminde Türk-Yunan İlişkileri, Global Political Trends Center”, <http://gpotcenter.org/sites/default/files/opinion/Covid19%20salgini%20doneminde%20Turk%20Yunan%20iliskileri.pdf>
- Xinhuanet, (2020, 10 Haziran). “Greece, Italy Sign Agreement for Delimitation of Maritime Zones”, http://www.xinhuanet.com/english/2020-06/10/c_139127045.htm
- Yalınkılıç, K. & Kutlay, Y. (2014). Batı Trakya Türklerinin Anadillerine ve Kültürlerine Karşı Tutumları. *Bilig , Yaz Sayısı*, (70), ss. 283-308.
- Yılmaz, E.A. (2020). Doğu Akdeniz’deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikası’nın Dünü ve Bugünü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Kış Sayısı(48), ss.27-48.
- Yılmaz, İ. (2020, 15 Ekim). “Son Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkileri”, <https://www.globalsavunma.com.tr/arama.html?tur=arama&kelime=SON+GELİŞMELER+IŞIĞINDA+TÜRK-YUNAN+İLİŞKİLERİ>

Uluslararası
Aktörler ve Geniş
Karadeniz
Havzası

2. BÖLÜM

TRUMP GİDERKEN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI: 2020

Murat Ügöl

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) geniş Karadeniz havzasına olan ilgisini, on dokuzuncu yüzyılın başında Berberi Kıyısı'ndaki korsanlık eylemlerinin ardından Thomas Jefferson'ın ısrarıyla güçlü bir donanmaya sahip olma yönünde attığı adımlara kadar götürmek mümkündür (Spellberg, 2018, 141-142). George Washington'ın başkanlığa veda konuşmasında işaret ettiği gibi (Kalaitzidis ve Streich, 2011, 18-26), Avrupa meselelerine siyasi ve özellikle de askeri konularda dâhil olmaktan kaçınan fakat ticari ilişkileri de engelsiz ve yoğun bir şekilde yürütmek isteyen Amerikan başkanları, güçlü donanmayı diğer ülkelerle serbest ticareti sağlayacak önemli bir araç olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda Karadeniz bölgesine de büyük ölçüde ticari amaçlarla yaklaşan ABD, hem bölgedeki ülkelere kendi ürettiği malları satmak hem de bu bölgeden sanayisi için hammadde sağlamak amacıyla Türk Boğazlarının kendi gemilerine açılması için Osmanlı Devleti bazında diplomatik girişimlerde bulunmuş ve bu hakkı 1830 yılında elde etmiştir (Erhan, 2015, 129). Her ne kadar Karadeniz bölgesindeki ticaret ABD'nin beklentilerinin altında kalsa da serbest ticaret ve denizlerde seyrüsefer serbestliğini kuruluşundan itibaren en önemli iki uluslararası norm olarak kabul eden Amerikan yönetimleri için

Karadeniz'in, kıyı ülkeleri dışındaki ülkelere açık olması büyük önem taşımıştır.

ABD'nin serbest ticarete yaptığı vurgu ile sınırlı olan Karadeniz politikası, 1917 yılında siyasi ve ekonomik sisteminin merkezine kapitalizm ile mücadeleyi koymuş olan Bolşevik yönetiminin Rusya'da iktidara gelmesi ve Washington'ın Osmanlı Devleti'nin de içinde olduğu İttifak Devletleri'ne karşı Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasıyla ciddi değişime uğramıştır. 1917-1923 yılları arasında gerek Rusya'daki iç savaş gerekse Amerikan halkının Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yunanlıların ve Ermenilerin durumuna olan ilgisiyle ABD'nin Karadeniz politikası serbest ticaretin yanında güç politikaları ve insani meseleleri de içerisine alacak şekilde gelişmiştir (Shenk, 2012). Bununla birlikte ABD'nin savaşın ardından tekrardan kıtasına çekilmesi ve denizlerdeki güç dengesini ilgilendiren Washington Deniz Konferansı gibi gelişmeler haricinde dış dünyadaki gelişmelerde önemli rol oynamaktan kaçınması - 1929 Büyük Depresyonu da bu tercihte etkili olmuştur - Karadeniz bölgesine yönelik ilgisini sınırlı tutmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde ise Avrupa ülkelerinin büyük bir yıkıma uğramasıyla Sovyetler Birliği'ni dengeleme gereksinimini üzerine alan ABD, George Washington'ın mesajını tamamıyla arkada bırakmış ve özgür dünyanın savunulması gerekçesiyle Sovyetler Birliği ile her alanda mücadele görevine soyunmuştur. ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü çevreleme politikasının önemli sınırlarından birini Karadeniz bölgesi teşkil etmiş, bölgenin kuzey, doğu ve batısında Doğu Bloğu etkisini gösterirken, ABD Karadeniz politikasını Türkiye ile kurduğu ittifak üzerinden yürütmüştür. Bu dönemde güç politikası ve güvenlik endişeleri diğer tüm dış politika önceliklerine ağır basmıştır.

ABD'nin Truman Doktrini ile tartışmasız bir şekilde üzerine aldığı liberal uluslararası düzene liderlik etme görevi uzun yıllar Amerikan dış politikasının pusulası işlevini görmüş ve Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile liberal

uluslararası düzeni gerçek anlamda küresel bir sisteme dönüştürmenin yolu açılmıştır. Bu bağlamda Bruce Jentleson'ın (2010, 9) Amerikan dış politikasının dört temel unsuru olarak tanımladığı güç, refah, barış ve değer amaçlarını ABD'nin çıkarları doğrultusunda tüm dünyada olduğu gibi geniş Karadeniz havzasında şekillendirmek de tek kutuplu düzende mümkün hale gelmiştir. Öncelikle ABD Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Karadeniz bölgesinde gücünü daha rahat bir şekilde artırma fırsatını yakalamış ve ilerleyen dönemlerde Rusya ile problem yaratabileceğini bilmesine rağmen bölge ülkelerinin Avrupa Birliği ve NATO gibi Batı-merkezli uluslararası örgütlere üye olmasına destek vermiştir (Sarotte, 2019). ABD'nin bölgede artan gücü ve etkisi özellikle 2000'lı yıllarda ABD ile Rusya'yı karşı karşıya getirmiş, Putin yönetimi Rus etki alanında gördüğü Ukrayna ve Gürcistan'ın Batı bloğuna kaymasını engellemek için askeri güç de dâhil her türlü baskı aracını kullanmıştır. Rusya'nın bölgedeki kontrol politikaları ise ister Demokrat ister Cumhuriyetçi olsun tüm Amerikan yönetimleri için karşı çıkılması ve önlem alınması gereken bir durum olarak değerlendirilmiş ve bölgedeki büyük güç rekabetini tekrardan ortaya çıkarmıştır.

ABD'nin Karadeniz bölgesindeki geleneksel amacı olan ekonomik faaliyetler de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeniden ve daha önemli ölçüde dış politika kararlarını etkilemiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya ve Kafkasya'da doğal kaynak zengini ülkelerin ortaya çıkması Amerikan enerji şirketlerini bölgeye çekmiş ve Eylül 1994'de Azerbaycan ile bir dizi enerji şirketi arasında imzalanan "Yüzyılın Antlaşması" ABD'nin Rusya ile ekonomik bir rekabet içerisine de gireceğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Bölgede Bakü-Tiflis-Ceyhan gibi enerji güzergahlarına destek veren ABD, bir yandan Batı ülkelerinin Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmaya çalışırken, diğer yandan kendi şirketlerinin çıkarlarını da korumayı amaç edinmiştir (Kauzlarich, 2019). Ukrayna, Gürcistan, Çeçenistan ve Dağlık

Karabağ gibi Karadeniz'e yakın birçok sıcak çatışma bölgesinin rekabet eden enerji yollarının merkezinde olması bu bağlamda şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası Amerikan yönetimleri bölgedeki Amerikan varlığını ve faaliyetlerini realist bir siyasi, askeri ve ekonomik güç rekabetinden ziyade liberal bir barış siyaseti olarak yansıtmaya özen göstermişlerdir. Bu bağlamda bölgede demokrasi, serbest pazar ve insan hakları gibi liberal ilke ve değerlerin kabul edilmesinin bölgesel barışa ve istikrara katkıda bulunacağını öne süren Washington, bölgenin nükleer silahlardan arındırılmasından çatışmaların barışçıl çözümüne, seçimlerin demokratik bir ortamda sürdürülmesinden bölgesel göç hareketlerine kadar birçok meselede Karadeniz bölgesindeki ülkelerin iç ve dış politika tartışmalarına ve meselelerine dahil olmuştur.

Donald Trump ve ABD'nin Küresel Liderlik Rolü, 2017-2019

Liberal uluslararası düzene liderlik etme görevi Soğuk Savaş sonrası bütün Amerikan başkanları için tartışmasız bir gerçek olarak kabul edilmiş, partiler arasında büyük strateji farklılıklarından ziyade Amerikan kamuoyunun tepkisine göre vurgu farklılıkları görülmüştür. Örneğin, 11 Eylül saldırılarının ertesinde George W. Bush başkanlığında tek taraflı güç kullanımı öne çıkarken, Afganistan ve Irak maceralarının uzun süreli hale gelip kamuoyunun tepkisini çekmesiyle Barack Obama döneminde ilke ve değerlere daha sık vurgu yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte her dönemde ABD, Karadeniz de dahil farklı coğrafyalarda güç arayışında ve gücünü gösterme derdinde olmuş, ekonomik çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye çalışmış, bölgesel ve küresel barışın ABD olmadan sağlanamayacağına inanmış ve Batılı liberal değerlerin tüm dünyada yayılmasını teşvik etmiştir. Bu politikalar kısaca "blob" adı verilen Amerikan müesses nizamının çalışmalarıyla süreklilik kazanmış (Porter, 2018, 11-16), Amerikan medyası ve aydınları da Amerikan dış politika sisteminin içerisinde yer

alabilmek ve kendi çıkarlarını da gerçekleştirebilmek amacıyla liberal uluslararası düzene liderlik görevini desteklemişlerdir (Walt, 2019).

Dış politika elitleri arasındaki bu anlayış birliğine rağmen Amerikan kamuoyu ülkelerinin dünyada bir polis rolü oynamasına soğuk bakmış, Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği ya da Osama bin Ladin gibi somut bir düşman olmadığında yöneticilerin içeride sağlık, eğitim ya da işsizlik gibi kendi hayatlarını daha fazla etkileyen sorunlara odaklanmalarını istemişlerdir. Aslında Soğuk Savaş sonrasında gerçekleşen seçimlere bakıldığında Amerikan başkanlarının da bu gerçeğin farkında oldukları net bir şekilde görülmektedir. 1992 seçimlerinde dış politika deneyimi bağlamında rekabet edemeyeceği, Soğuk Savaş'ın ve Körfez Savaşı'nın muzaffer başkanı George H.W. Bush'a karşı yarışan Bill Clinton başkanlık yarışını iç politika üzerinden kurgulamış ve ünlü "Mesele ekonomi, aptal" sloganıyla seçimlerden galibiyetle çıkmıştır (Levy, 2002, 205). Fakat Clinton sekiz yıllık başkanlığı döneminde Somali, Haiti ve Kosova gibi farklı coğrafyalarda aktif bir askeri dış politika sergileyince, George W. Bush dış politikayı arka plana atan ve insani müdahaleleri ve rejim değiştirme operasyonlarını eleştiren bir seçim stratejisi ile 2000 yılındaki başkanlık seçimlerini kazanmıştır (Barilleaux ve Zellers, 2009, 74). 11 Eylül saldırıları ve yönetimindeki neo-muhafazakar yöneticiler ise oğul Bush'u Clinton'ın eleştirdiği politikalarını kendisinin takip etmesine neden olmuş ve 2008 yılında Barack Obama "Değişim" sloganıyla seçimleri kazanmıştır. Fakat Obama döneminde de liberal uluslararası düzene liderlik etme stratejisinde büyük bir değişiklik olmamış, sadece söylemsel düzeyde bir yumuşama ve "Aptalca şeyler yapma" sloganıyla bilinen dış politikada bir risk almama eğilimi sergilenmiştir (Rothkopf, 2014).

Bu dış politika sürekliliği ve kamuoyu beklentileri arasında görülen çatışma doğal olarak Amerikan siyasetinde yeni bir siyaset akımı yaratmış ve hem Demokrat hem de Cumhuriyetçi

Parti'de geleneksel dış politika normlarını paylaşmayan siyasetçiler parti içi baskılara ve engellemelere rağmen kamuoyunda büyük destek almışlardır. Örneğin, Demokrat Parti içinde Bernie Sanders ve Elizabeth Warren gibi isimler iç politikaya dönük yaklaşımlarıyla ve Amerika'nın geleneksel güvenlik-merkezli dış politika algılamalarını paylaşmamalarıyla başkanlık için yarışmışlardır (Patrick, 2019). Fakat parti içi güç odaklarının destekleriyle uluslararası liderliğin savunucuları olan Hillary Clinton ve Joe Biden sırasıyla 2016 ve 2020 seçimlerinde Demokrat Parti'nin başkan adayları olmuşlardır. Benzer bir durum 2016 seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'de de görülmüş ve hiçbir siyaset tecrübesi olmayan ve başkanlık için de ciddiye alınmayan – hatta alay edilen – Donald Trump beklenmedik bir şekilde önce partiden başkan adaylığı biletini almış, ardından da daha büyük bir sürprize imza atarak ABD'nin 45. başkanı olarak Beyaz Saray'a yerleşmiştir. Trump, kamuoyunun beklentilerini de dikkate alarak seçim stratejisini Amerika'nın uluslararası liderlik politikalarının sert bir şekilde eleştirilmesi üzerinden şekillendirmiştir. Trump, Amerika'nın çıkarlarına hizmet etmeyen uluslararası örgütlerden ve antlaşmalardan çekileceğini belirtmiş, Orta Doğu'da Amerikan askerlerinin varlığını sorgulamış, liberal serbest ticaret sisteminin ABD'nin aleyhine işleyerek diğer ülkeleri zenginleştirirken ülkede işsizlik sorunu yarattığını vurgulamış, demokrasi ve insan hakları meselelerinin dış politika anlayışında temel kriterler olmadığına işaret etmiş ve göçmenlere karşı popülist ve yabancı-düşmanı söylemler geliştirerek Amerikan'ın her şeyden önce kendi menfaatlerine yoğunlaşması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda 2016 başkanlık yarışı daha önce şahit olunmayan ölçüde iki farklı dış politika stratejisi arasında geçmiştir. Hillary Clinton Amerikan müesses nizamının bir parçası olarak Amerikan istisnacılığını vurgulayacak şekilde ülkesinin liberal uluslararası düzene liderliğinin devamını savunurken, Donald Trump ABD'nin içinde olduğunu iddia ettiği siyasi ve ekonomik düşüşü ancak milliyetçi politikalarla, müttefik-rakip devlet

ayrımı yapmadan bütün diğer devletlerle sil baştan çıkar pazarlıkları yaparak gerçekleşeceğine inanmıştır (Cherkaoui, 2016).

“Önce Amerika” sloganıyla Amerikan dış politikasında büyük değişiklikler vaat eden bu strateji doğal olarak geleneksel eğilim ve yönelimlerle çatıştığı ölçüde dış politika karar alma sürecinde çatışma, belirsizlik ve düzensizlik getirmiştir. Büyük ölçüde başkan seçileceğine kendisi de pek inanmamış olan Trump, seçim öncesinde milli güvenlik takımını oluşturmak için önemli bir hazırlık yapmamış ve geçiş sürecinde kendisine dış politikada yardımcı olacak isimleri seçerken de belli bir plan dahilinde hareket etmemiştir (Daalder ve Lindsay, 2018). Trump'ın kendisinin de dış politikada karar alınırken belli bir disiplin, süreç ya da kurumsal anlayışla hareket etmediği dikkate alındığında farklı gruplar ve ideolojiler arasındaki rekabet, dış politika tartışmalarına damga vurmuştur. Bu dış politika arenasında bir tarafta Steve Bannon ve Peter Navarro gibi danışmanlar ve yöneticiler başkanı seçim vaatleri ve Önce Amerika stratejisi bağlamında hareket etmesi için teşvik etmişlerdir. Yönetimin diğer tarafında ise basında “odadaki yetişkinler” olarak anılan Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Savunma Bakanı Jim Mattis ve Ulusal Güvenlik Danışmanı H. R. McMaster gibi ABD'nin küresel liderlik politikalarının devamından yana olan ve başkanın milliyetçi eğilimlerini sınırlamaları ve hatta engellemeleri beklenen isimler yer almıştır. Ayrıca bu iki ideolojik kutbun arasında Trump'ın damadı Jared Kushner ya da ABD'nin Birleşmiş Milletler Temsilcisi Nikki Haley gibi başkan ile ailevi ve kişisel yakınlıkları sebebiyle dış politikada otonom şekilde hareket eden yetkililer yer almıştır. Dış politikada herhangi bir deneyimi ya da bilgi birikimi olmayan bir başkanın yönetimi altında söz konusu güç odakları sürekli bir rekabet halinde olmuş ve bu durum Trump yönetiminin ilk üç yılında istikrarlı ve tahmin edilen bir dış politika oluşturmasının önünde en büyük engel olmuştur.

Bu bağlamda Trump yönetiminin Karadeniz politikası 2020 yılına kadar bir bilinmezlik gölgesi altında şekillenmiştir. Önce Amerikalılar ABD'nin dış politikada en fazla Çin'den gelen tehdide odaklanmasını beklemişler, Avrupa ülkelerinin güvenliği ya da NATO ittifakı gibi meseleler dış politika gündemlerinin ilk sırasında yer almamıştır. İdeolojik olarak bu gruba yakın olan Başkan Trump'ın NATO ülkelerini savunma bütçelerini artırmama konusunda sürekli ve şiddetli bir şekilde eleştirmesi ve hatta örgütten ayrılmayı ciddi bir şekilde değerlendirmesi hem Amerikalı yöneticiler hem de müttefik ülkeler için Trump'un yönetimi boyunca sürekli bir korku kaynağı olmuştur (The New York Times, 2020). Ayrıca Trump'ın NATO'nun genişlemesine soğuk bakması ve üyeliği Rusya ile ABD arasında tartışma konusu olan Karadağ'ı agresiflikle suçlayarak, Avrupa'nın küçük ülkeleri için üçüncü dünya savaşı başlatmaya niyeti olmadığını ifade etmesi, NATO üyesi Karadeniz ülkeleri için ABD'nin kolektif güvenlik garantilerine çok güvenmemeleri yönünde açık bir mesaj olmuştur (The Guardian, 2018). Bunların da ötesinde Trump'ın sürekli olarak Rusya'yı eleştirmekten kaçınması, Putin'i överken Avrupalı müttefikleri düşman olarak tanımlaması ve Rusya'nın askeri eylemlerine geç ve yetersiz reaksiyonlar göstermesi ABD'nin müttefikliğine güven konusunda soru işaretlerini artırmıştır. Kasım 2018'de Karadeniz ile Azak Denizi'ni birleştiren Kerç Boğazı'nda Rusya'nın üç Ukrayna gemisine el koyması ve yirmi dört mürettebatını tutuklaması sonrası danışmanlarının Rusya'ya yeni yaptırımlar ve Karadeniz'de daha fazla askeri güç bulundurulması tavsiyelerinin aksine Trump'ın sadece Arjantin'de düzenlenecek G-20 zirvesinde Putin ile yapacağı görüşmeyi iptal ettiğini açıklaması başkanın Rusya ile çatışmak istememesinin belirgin örneklerinden biri olmuştur (Weiland, 2019).

Trump'ın uluslararası liderlik rolünü reddeden eğilimlerine rağmen "odadaki yetişkinler" olarak bilinen politikacılar ABD'nin geleneksel politikalarını yönetimin ilk iki yılında

mümkün olduğunca sürdürmeye gayret etmişlerdir. Örneğin, Trump'ın NATO ülkelerini eleştiren açıklamalarının akabinde Savunma Bakanı Jim Mattis müttefik ülkeleri ziyaret ederek ABD'nin Rusya'ya karşı güvenlik garantilerinin kalıcı olduğunun garantisini vermiştir. Savunma Bakanlığı'nı görev yaptığı dönemde "Yeniden Güven Verme Bakanlığı" olarak adlandırılan Mattis (Snodgrass, 2019), yönetimde görev almadan önce Trump'ın NATO karşıtı görüşlerini "delilik" olarak yorumlamış, ittifak ilişkilerinin ABD'nin güvenliği için vazgeçilmez önemde olduğunu sıklıkla vurgulayarak NATO'yu da "işbirliğinin esas kayası" olarak nitelendirmiştir (BBC, 2017). Karadeniz bölgesinde Rus etkisini de bu bağlamda sınırlandırmayı amaç edinen Mattis, Ulusal Güvenlik Danışmanı McMaster ile birlikte Ukrayna ve Gürcistan'a silah gönderilmesini sağlamış, Ukrayna'ya yapılan savunma yardımları da 2014 ile karşılaştırıldığında 91 milyon dolardan 415 milyon dolara çıkmıştır (Joja, 2020). Mattis ayrıca Dışişleri Bakanı Rex Tillerson ile işbirliği halinde Obama döneminde bölgesel gerilimi artırabileceği endişesiyle onaylanmayan Javelin füzelerinin Ukrayna'ya satılmasını da sağlamışlardır (Doubleday, 2018). Mattis, Doğu Avrupa ve Karadeniz bölgesinde Rusya'ya karşı güvenliğin sağlanması amacıyla NATO bünyesinde "Dört Otuz" adı verilen planın hayata geçirilmesi için çalışmalar da yapmıştır. Bu plan, bir çatışma durumunda 30 gün içerisinde 30 uçak filosunun, 30 donanma gemisinin ve 30 muharebe taburunun savaşa hazır hale gelmesini öngörmüştür (Werner, 2018).

Mattis'in başkanın dış politika çizgisinden ayrılan bu tutumuna Tillerson ve McMaster da destek vermiştir. Yönetimde görev almadan önce uzun yıllar enerji şirketi ExxonMobil'in yönetim kurulu başkanlığını yapan ve bu görevi sırasında Vladimir Putin ile de yakın ilişkiler geliştirdiği için bakanlığına şüphe ile yaklaşılan (Reuters, 2016) Tillerson, bu endişelere rağmen Dışişleri Bakanlığı'nı yürüttüğü Mart 2018'e kadar Mattis'in dış politika çizgisine yakın durmuş ve ABD'nin

küresel düzene liderlik etmesini ve müttefiklik ilişkilerini güçlendirmesini savunmuştur. Görev süresi boyunca Rusya'ya karşı rekabetçi bir söylem kullanan Tillerson'ın Moskova'yı İngiltere'de eski bir Rus ajanına kimyasal saldırıdan dolayı suçlamasının ardından görevden alınması da Rusya ile ilişkiler konusunda görev aldığı yönetimle arasındaki farklılığı açık bir şekilde göstermiştir (BBC, 2018). Benzer şekilde McMaster da Rusya'ya karşı yönetimdeki şahinlerin arasında yer almış ve Batı ülkelerinin, saldırgan eylemleri karşısında Rusya'ya gerekli bedeli ödetmediği konusunda eleştirilerde bulunmuştur (Sen, 2018). Nisan 2018'de görevden alınmasının ardından yazdığı *Savaş Alanları: Özgür Dünyayı Savunma için Savaşmak* adlı kitabında Soğuk Savaş sonrası Amerikan yönetimlerini büyük güç mücadelesinin tarih olduğunu düşündükleri için eleştiren McMaster (2020), Putin'in temel amacının uluslararası alanda güçlenmek değil, rakip devletleri aşağı çekerek zayıflatmak ve müttefiklik ağlarını parçalamak olduğunu ifade etmiştir. ABD'nin müttefikleriyle ortaklaşa hareket ederek Rusya'nın saldırgan eylemlerini Ukrayna'da, Suriye'de ve hatta ABD'nin içinde engellemesi gerektiğini savunan McMaster da bu bağlamda yönetim içinde küresel liderlik rolünün aktif savunucularından biri olmuştur.

Trump yönetiminin ilk iki yılı Önce Amerikalılar ile küresel liderlik politikasını savunanlar arasında bir güç mücadelesi olarak geçmiştir. Her ne kadar Steve Bannon'ın Ağustos 2017'de Trump'ın baş danışmanlığı görevinden uzaklaştırılmasıyla "odadaki yetişkinler" bir zafer kazanmış gibi gözükse de önce 2018 baharında Tillerson ve McMaster'ın görevlerinden alınması, ardından da Trump'ın Suriye'den çekilme kararını protesto amacıyla aynı yılın Aralık ayında Mattis'in istifa etmesi ile geleneksel liderlik politikalarını savunanlar da ağır bir darbe yemiştir. Mattis'in ardından Amerikan dış politikasının bir bekleme dönemine girdiğini söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Nisan 2018'den Eylül 2019'a kadar Ulusal Güvenlik Danışmanlığı

görevini yürüten John Bolton hariç tutulursa, boşalan koltuklara getirilen Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Savunma Bakanı Mark Esper ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert O'Brien gibi isimler küresel liderlik rolünü savunmakla birlikte öncüllerinin aksine Başkan Trump ile doğrudan bir politika çatışması içerisine girmekten kaçınmışlardır. Bu da ABD'nin Karadeniz bölgesinde 2019 ve 2020 yıllarında aktif bir dış politika izlemesini engelleyen bir unsur olmuş, aşağıda açıklanacağı üzere Amerikan yönetimi bölgede rutin politikaların ötesinde adım atmamıştır. Bu rutinliğin tek istisnası 2019 yılında Trump'ın Ukrayna'nın yeni seçilen devlet başkanı Volodimir Zelenski'den 2020 seçimlerinde rakibi olacağı Joe Biden'ın oğlu Hunter Biden'ın Ukrayna'daki ekonomik faaliyetlerini incelemesini istemesi olmuştur. Bu süreç sırasında Ukrayna'ya yapılacak olan askeri yardımın dondurulması Amerikan iç ve dış politikasına sert tartışmalar getirmiş, Trump kişisel amaçları için önemli bir müttefikin güvenliğini tehlikeye atmak ve bölgede Rusya'ya elverişli bir ortam oluşturmakla eleştirilmiştir (Demirjian, 2019).

Trump yönetiminde yaşanan ideolojik çatışmalar yanında iki ek sebebin daha ABD'nin 2020 yılında Karadeniz bölgesinde aktif bir dış politika oluşturmasını engellediği söylenebilir. Bunlardan birincisi, Kasım 2020'de düzenlenen başkanlık seçimleridir. Bu dönemde dış politika tartışmaları başkan adayları arasında genel stratejik eğilim üzerinden gerçekleşmiş, Demokrat Parti'nin başkan adayı Joe Biden ABD'nin uluslararası liderlik politikalarına geri dönmesi üzerinden kampanyasını yürütmüştür. Bu bağlamda Biden'ın (2020) internetteki seçim sayfasında dış politika bölümünün başlığının "Amerikan liderliği" olması başkan seçilmesi durumunda Karadeniz bölgesinde Trump öncesi güç, refah, barış ve prensipler amacına uygun hareket edeceğini göstermiştir. Trump'ın milliyetçiliği yansıtan ve ABD'nin uluslararası alandaki rolünü reddeden "Amerika'yı yeniden büyük yapın" sloganının aksine "Amerika yeniden liderlik

etmelidir” söylemini benimseyen Biden, başkan seçilmesi durumunda Trump döneminde bozulan tarihsel ortaklıkları onarmaktan daha fazlasını gerçekleştireceğini ve dünyanın karşı karşıya olduğu tehlikeleri yeniden düşünmesini sağlayacağını ifade etmiştir. Bu tehlikelerden biri olarak da Rusya’yı gösteren Biden, Kremlin’in NATO’dan korktuğunu belirtmiş ve Rus saldırganlığına karşı bu örgütün askeri kapasitesini artırmanın yanında geleneksel olmayan Rusya-kaynaklı tehditler olan siber hırsızlık ve dezenformasyona karşı da NATO’yu güçlendireceğini söylemiştir. Biden ayrıca Rusya’nın uluslararası normları ihlalinin bir bedel ile karşılaşması gerektiğini savunarak Karadeniz bölgesinde Moskova’ya karşı mücadeleye geri döneceğinin sinyallerini de vermiştir (Biden, Jr., 2020, 73). Bununla birlikte bu tartışmalar esas olarak başkanlık yarışı çerçevesinde geliştiğinden politika bağlamında Trump yönetiminin son yılında Karadeniz politikası durağan bir görünümde olmuştur. Bu durağanlığın son bir sebebi ise 2020 yılı boyunca uluslararası güvenliği tehdit eden ve devletlerin enerjisini büyük oranda bu yönde harcamasına sebep olan pandemi süreci olmuştur. Bütün devletlerin temel olarak odaklandıkları konunun halklarının sağlığı ve tedavi geliştirme süreci olduğu bu dönemde Amerikan yönetimi ister istemez kendisini bir içeriye odaklanma süreci içerisinde bulmuştur.

Amerika’nın Karadeniz Politikası, 2020

Daha önce de ifade edildiği gibi ABD geleneksel olarak Soğuk Savaş döneminde Karadeniz politikasını Türkiye ile kurduğu ittifak ilişkisi üzerinden yürütmüş, iki ülkenin NATO bünyesinde geliştirdiği stratejik ittifak, Türkiye’nin kesişme noktasında bulunduğu geniş Avrasya coğrafyasında ABD’nin etki gücünü artıran temel unsurlardan biri olmuştur. Bununla birlikte özellikle Obama döneminin ikinci yarısında iki ülke arasındaki ilişkilerde belli bir güvensizlik ve gerilim yaşanmış, bu durum Ankara’nın Trump’ın başkan seçilmesini memnuniyetle karşılamasına neden olmuştur. Ankara ve

Washington arasında Brunson olayı gibi sınırlı kriz örnekleri yaşansa da Erdoğan'ın Trump ile kurduğu liderlik diplomasisi iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların büyümemesine önemli katkıda bulunmuştur (Ülgül, 2019). Rusya ve Türkiye arasında gerçekleşen S-400 füze sisteminin Türkiye'de konuşlandırılması konusu ise liderler arasındaki yakın ilişkinin bile çözemediği bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür. Türkiye'nin S-400 füze sisteminin parçalarını Temmuz 2019'dan itibaren elde etmesiyle birlikte özellikle Amerikan Kongresi, Türkiye'ye ABD'den silah satımını durdurmaya yönelik kararlar almış, ayrıca Türkiye F-35 savaş uçağı programından çıkarılmıştır. Washington S-400 füze sisteminin NATO'nun savunma sistemleriyle uyumlu olmadığını ve örgütün çıkarlarını tehlikeye attığını öne sürerken, Türkiye'nin kendi güvenliğini öne sürerek füze sisteminden vazgeçmemesi Kongre'nin ABD'nin Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşı Koyma Yasası'nın (CAATSA) 231. maddesini uygulama konusunda baskılarını artırmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin 2020 yılının Ekim ayında S-400 füzelerini Sinop'ta test etmesi ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın testleri doğrulayarak, ABD'nin tavrının kendilerini bağlamayacağını ifade etmesi iki ülke arasındaki gerilimi tekrar artırmıştır (BBC Türkçe, 2020a). Her ne kadar bu konuda Türkiye'ye yapılacak baskıların ve olası yaptırımların Ankara'yı daha çok Rus etkisine maruz bırakacağı yönünde uyarılar olsa da (McLeary, 2019), Sinop'taki testler Kongre'nin yaptırım baskılarını artırmış, Amerikan Savunma ve Dışişleri Bakanlıkları da füze testlerini kabul edilemez olarak nitelendirerek Türkiye'yi kınamışlardır (Burns, 2020). Kongre'de özellikle Doğu Akdeniz meselesinden Dağlık Karabağ çatışmasına kadar neredeyse Türkiye'nin attığı her dış politika adımına yönelik eleştirileri ve yaptırım baskıları ile bilinen Senato Dış İlişkiler Komitesi Üyesi Bob Menendez, S-400 testinin ardından CAATSA yaptırımlarını tekrar gündeme getirmiş, Erdoğan'ın sözlerden değil, eylemlerden anladığını ve ABD'nin karşılık vermemesinin

Türkiye'yi cesaretlendirirken, Rusya'ya karşı ABD'nin elini zayıflattığını öne sürmüştür (United States Senate Committee, 2020). Bu baskılar Aralık ayında somut bir hale gelmiş ve Trump yönetimi CAATSA'yı devreye sokarak Türkiye'nin savunma sanayisine kredi verilmemesi, mal ve teknoloji ihracatı ruhsatı verilmemesi ve Türk savunma sektöründeki bazı isimlere yönelik kişisel yaptırımları da içeren bir dizi kararı ilan etmiştir (Macias, 2020).

Yaptırımların etki ve boyutu hakkında farklı yorumlar getirilebilirse de, Ankara ile Washington arasındaki anlaşmazlıkların artması, Rusya'nın Karadeniz bölgesinde NATO'nun mevcut ve potansiyel üyeleri arasında takip ettiği öne sürülen "böl-ve-ele geçir" stratejisini kolaylaştırıcı bir etki yapmaktadır (Peck, 2020). Putin'in sürekli olarak Erdoğan ile kişisel ilişkilerine vurgu yapması (BBC Türkçe, 2020b), iki liderin çeşitli zirvelerde bir araya gelmeleri, Suriye'de Rusya'nın Türkiye ile istihbarat alışverişinde bulunması, iki ülkenin Doğu Akdeniz'de ortak askeri tatbikatlar yapması ve kimi zaman da Moskova'nın Ankara'ya mesaj içeren eylemlerde bulunarak – Karadeniz'de Türkiye ile ilişkileri iyi olmayan Mısır ile ortak askeri tatbikat gerçekleştirmek gibi (Magdy, 2020) – ilişkilerin bozulmasının Türkiye'nin yararına olmayacağını göstermesi ABD'nin Ankara'ya yönelik sert politikaları ile birlikte değerlendirildiğinde Karadeniz bölgesinde ABD'nin önemli ve tarihsel bir müttefikini elden geçiriyor olduğuna işaret etmektedir.

2020 yılında ABD ve Rusya etki mücadelesinin yaşandığı bir diğer Karadeniz ülkesi Gürcistan olmuştur. Ekim ve Kasım ayında bu ülkede gerçekleşen parlamento seçimleri öncesi Amerikan yönetimi Rusya'dan seçimlere yönelik müdahale gerçekleşmemesi yönünde çalışmış ve Rusya'dan Gürcistan'a yönelik gerçekleştiği iddia edilen siber saldırılara dikkat çekmiştir. İlk olarak Şubat ayında Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 28 Ekim 2019 tarihinde Unit 74555 ya da Kumkurdu olarak bilinen Rusya Federal Güvenlik İstihbarat

Servisi'ne bağlı Özel Teknolojiler Ana Merkezi'ni Gürcistan'a yönelik siber saldırıda bulunmakla suçlamıştır. Bu saldırının Gürcistan hükümetince ya da özel olarak işletilen binlerce internet sitesini ve en az iki ana televizyon kanalını hedef aldığını belirten Amerikan yönetimi, Gürcistan hükümetine bu saldırılara karşı mücadele etmesi için destek vereceğini belirtmiş ve Moskova'yı bölgede güvensizlik yaratmakla ve demokratik kurumların altını oymakla suçlamıştır (U.S. Department of State, 2020). Bir başka siber saldırı uyarısı Eylül ayında Gürcistan Sağlık Bakanlığı'na yönelik eylem sonrasında gelmiş, ABD'nin Tiflis Büyükelçiliği Gürcistan'ın pandemi ile mücadeleye yönelik bilgilere erişme amacı taşıyan bu saldırıyı kınamıştır (U.S. Embassy in Georgia, 2020a). Siber saldırılar konusunda Rusya'yı bölgedeki olağan şüpheli olarak değerlendiren ABD, bu müdahalelerin parlamento seçimlerinin sonuçlarını etkilemeye yönelik de gerçekleşeceğine inanarak Rusya ile Batı arasında bir denge politikası sürdürmeyi amaçlayan iktidardaki Gürcistan'ın Rüyası partisini açık ve şeffaf bir seçim düzenlenmesi konusunda uarmıştır (U.S. Embassy in Georgia, 2020b) .

Her ne kadar Donald Trump Gürcistan seçimleri üzerinden Rusya ile yeni bir güç mücadelesi başlatma konusunda istekli olmasa da, parlamento seçimlerinin ikinci turundan günler önce Amerikan Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Gürcistan'a önemli bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Pompeo'nun devlet ve dini yetkililerle görüşmeler gerçekleştirdiği ziyaret sırasında özellikle muhalif gruplar pankartlar ve gösterilerle seçimlerin hileli olduğunu iddia etmiş ve Gürcistan'ın Rüyası partisi lideri Bidzina Ivanishvili'yi hedef alarak ABD yönetiminin Rus oligarklara karşı kendilerini desteklemesini talep etmişlerdir. Bununla birlikte uluslararası gözlemciler seçimlerin rekabetçi olduğunu ve temel özgürlüklere saygı gösterildiğini belirtmiş ve muhalefetin iddialarını doğrulamamışlardır. Pompeo ziyareti sırasında açık bir şekilde taraf görünmekten kaçınsa da hem seçimlerin açık ve şeffaf düzenlenmesi konusuna vurgu

yapmış, hem de ülkedeki 2008 savaşındaki beri devam eden Rus işgali karşısında Gürcistan'ın yaşadığı acıyı ve zorlukları anladıklarını belirtmiştir. Pompeo'nun ziyareti Karadeniz bölgesindeki güç rekabetine yönelik bir son dakika girişimi olarak değerlendirilse dahi, Rus muhalif lider Giga Bokeria'nın "Putin'in saldırganlığına" karşı "Birleşik Devletler'in devamlı ve aktif müdahalesini" talep etmesi başkanlık seçimlerini kaybeden Trump yönetiminin total ördek döneminde karşılık bulması neredeyse imkansız olan bir talep olarak cevapsız kalmıştır (Antidze, 2020).

İşin gerçeği, Amerikan başkanlarının yönetimlerinin son dönemlerinde Rusya'nın yakın çevresinde aktif ve kimi zaman da saldırgan politikalar sürdürmesi artık gittikçe yerleşen bir uygulama haline gelmeye başlamıştır. 2008 yazında Bush yönetiminin son yılında Rusya'nın Gürcistan'la savaşıması karşısında Washington müdahale edememiş ve Moskova bölgesel çıkarlarını ve gücünü ciddi anlamda artırmıştır. Yine 2014 yılından itibaren Rusya'nın Ukrayna'da Kırım'ı ilhak edip Doğu Ukrayna'da ayrılıkçı hareketleri desteklemesi o zamana kadar statükocu ve müdahale eğilimi olmayan dış politika anlayışını değiştirmeyeceği oldukça açık bir hale gelen Obama yönetiminin yaptırımlar dışında herhangi bir adım atmadığı bir güç gösterisi olmuştur. Bu bağlamda özellikle Karadeniz'e kıyıdaş ABD müttefikleri, başkanlık yarışını kaybetmesi muhtemel Trump yönetiminin son yılında bölgesel bir avantaj elde etmek isteyen Rusya'nın olası bir müdahalesinden çekinmişler ve umutsuz bir şekilde – ya da yeni Amerikan başkanına mesaj vermek niyeti ve amacıyla – Amerikan yönetiminin desteğini talep etmişlerdir. Örneğin, Temmuz 2020'de Ukrayna, Romanya ve Gürcistan'ın ABD Büyükelçileri Rusya'nın bölgede atabileceği saldırgan adımları caydırmak amacıyla ABD'nin ve NATO'nun Karadeniz'de varlığını artırması çağrısında bulunmuşlar ve kendilerinin tek başına Rusya'ya karşı direnemeyeceklerini belirtmişlerdir. Büyükelçiler ayrıca sağlam bir bölgesel güvenlik politikası için Türkiye'nin

desteğinin de gerekli olduğunu vurgulayarak Türk-Amerikan ilişkilerinin iyileştirilmesi ve Ankara'nın Rus etkisine bırakılmaması yönünde de mesaj vermişlerdir. Bu çağrı Luke Coffey gibi Türkiye'ye olumlu bakan Amerikalı bölgesel uzmanlar tarafından da desteklenmiş, Coffey "yılın her bir günü, en az bir NATO gemisinin" Karadeniz'de bulunması gerektiğini belirtmiştir (Liu, 2020).

Bu çağrıların Trump Beyaz Sarayı'ndan karşılık görmese bile ABD'nin küresel liderlik rolünü savunan müesses nizamın unsurları tarafından dikkate alındığını belirtmek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Trump'ın Batı Avrupa'dan ve Almanya'dan Amerikan askeri varlığını çekme ısrarı karşısında Rusya'ya karşı alternatif bir mücadele alanı arayan Amerikan Savunma Bakanlığı bunu Karadeniz bölgesinde bulmuş ve askeri varlıklarını Rusya'ya biraz daha yakın konuşlanacak şekilde Polonya, Baltık bölgesi ve Karadeniz'e kaydırma kararı almışlardır. Amerikan askeri yetkilileri özellikle daha önce büyük önem verilmeyen Karadeniz'in askeri öneminin farkına varılmasını memnuniyetle karşılamışlar, Rusya'nın Suriye, Libya ve Doğu Akdeniz'deki askeri faaliyetlerinde Karadeniz'i bir üs olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Karadeniz bölgesinin ayrıca Ukrayna, Moldova, Kafkasya ve Balkanlar gibi geniş bir coğrafyadaki gelişmeler için kritik bir jeostratejik alan olduğunu belirten yetkililer, Savunma Bakanı Mark Esper'in Stryker çatışma tugayını bölgeye yerleştirme fikrini de iyi bir fikir olarak değerlendirmişlerdir (Woody, 2020). Bu bağlamda bölgedeki Amerikan askeri eylemleri özellikle Amerikan başkanlık seçimlerine kısa bir süre kala artmış, Eylül ayında Ukrayna ile askeri tatbikat düzenlerken (Reuters, 2020), Romanya savunmasını güçlendirmek için bu ülkeye Patriot füzeleri gönderilmiştir (Marinas, 2020). Bu adımların Rusya'nın Amerikan başkanlık değişimi döneminde yakın çevresinde gerçekleştirdiği askeri operasyonları Karadeniz bölgesinde ne kadar engellediği ya da Rusya'nın etki ve güç gösterimini daha çok 2020 sonunda patlak veren Dağlık Karabağ çatışmasında

göstermesine neden olup olmadığı üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

ABD'li dışişleri ve savunma yetkililerinin son dönemde Karadeniz'e artan derecede ilgi göstermesinin bir diğer nedeni son yıllarda bölgede artan Çin etkisidir. 2013 yılında dönemin başkanı Xi Jinping tarafından ilan edilen Kemer ve Yol İnisiyatifi bağlamında Avrasya coğrafyasının Batı bölgesine de ilgi göstermeye başlayan Pekin için Karadeniz, ekonomik anlamda önemli köprülerden biri olmuştur. Çin hükümeti kendi ürünlerine pazar sağlamak amacıyla Karadeniz bölgesindeki varlığını artırırken, büyük güç rekabetinin merkezine koyduğu ticari projesini sağlamlaştırmak için altyapı faaliyetlerinde de yer almaya başlamıştır (Middle East Institute, 2020). Çin'in 2015 yılında iki firkateyni İkinci Dünya Savaşı'nın 70. zafer yıldönümü kutlamaları için Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk deniz üssüne göndermesi ise sembolik de olsa bu ülkenin Karadeniz'de artan eylem ve istekliliğini göstermesi açısından önemli olmuştur (Panda, 2015). Her ne kadar Karadeniz bölgesinde ABD için doğrudan tehdit Rusya olsa da, küresel güç rekabetinde Moskova'dan çok Pekin'i rakip gören Amerikalı yöneticiler için Çin'in etki bölgesini genişletmek istemesi endişe verici bir gelişmedir.

Bu bağlamda ABD'nin Doğu Avrupa ve Karadeniz bölgesindeki en önemli projelerinden biri olan Üç Deniz İnisiyatifi'nin aslında bölgedeki Çin etkisine karşı hazırlandığı da öne sürülmüştür (Sieradzka, 2020). 15 Şubat 2020 tarihinde düzenlenen Münih Güvenlik Konferansı'nda ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun (2020) Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine 1 milyar dolar finansal destek sözü verdiği bu proje, temel olarak Baltık Denizi, Adriyatik Denizi ve Karadeniz arasında kalan bölgede yer alan on iki ülkeyi içerecek şekilde bölgede enerji, ulaşım, dijital altyapı ve ekonomik kalkınma bağlamında bölgesel işbirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Karadeniz kıyısında Romanya ve Bulgaristan'ın da dahil olduğu bu girişimin destekçileri bir yandan Rusya'nın denetimindeki

doğu-batı istikametinde giden altyapı sistemine kuzey-güney yöneliminde bir alternatif oluşturmak isterken, projenin ayrıca Çin'in Kemer ve Yol İnisiyatifi'ni dengeleyeceği de öne sürülmüştür (Congressional Research Service, 2020). Girişimin ayrıca Çin'in 2012 yılında Orta ve Doğu Avrupa bölgesinden 16 devlet ile oluşturduğu altyapı işbirliğine yönelik 17+1 mekanizmasına benzerliği de dikkat çekmiştir. Üç Deniz İnisiyatifi'nin çok taraflı işbirliği mekanizmalarına sıcak bakmayan Trump'ın desteğini aldığı da belirtilmesi gereken bir diğer husustur. Dış politika anlayışının merkezine Çin ile ekonomik rekabeti yerleştirmiş Trump için bu girişim Çin'i ticari olarak zayıflatacak bir unsur olarak değerlendirilmiş ve başkan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin 17+1 mekanizmasını terk edip, Üç Deniz İnisiyatifi'ne katılmaları için çağrıda bulunmuştur (Brinza, 2020).

Son olarak ekonomik rekabet bağlamında ayrıca Washington'ın 2020 yılında daha önce de hoşnutsuzluğunu belirttiği Rusya'nın ortak olduğu projelere karşı itirazlarını devam ettirdiğini belirtmekte fayda var. Temmuz ayında Trump yönetimi Almanya-Rusya ve Türkiye-Rusya doğal gaz boru hatları projelerinde yer alan firmaları yaptırımlarla tehdit etmiş ve artık şirketlere muafiyet vermeyeceklerini, faaliyetlerine devam etmeleri durumunda ise Amerika'dan ceza alacaklarını belirtmiştir. Bu uyarı özellikle Kuzey Akım-2 ve Karadeniz bölgesinde Türk Akımı projelerinde yer alan Avrupalı ve diğer yabancı şirketleri hedef alırken, Pompeo ABD'nin Avrupa ülkelerine sıvı hale getirilmiş doğal gaz ihraç etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir (Daily Sabah, 2020). Bu uyarıda büyük güç rekabeti ve ekonomik çıkarların yanında Trump'ın dış politika ideolojisinin de etkili olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Trump yönetimi boyunca Avrupa ülkeleri, Rusya'nın bölgede siyasi ve askeri etkisinin artmasından endişe etmiş ve bu bağlamda ABD'yi ve NATO'yu bölgede daha etkin rol oynamaya çağırmışlar, Trump küresel liderliğe sıcak bakmadığında ise Beyaz Saray'ı eleştirmişlerdir. Başkan ise

Avrupa ülkelerinin bir taraftan Rus tehdidinden şikâyet ederken diğer taraftan Moskova ile ekonomik işbirliği yapmalarını iki yüzlülük olarak değerlendirmiştir. 2018 yılında yaptığı bir konuşmada “Biz Almanya’yı koruyoruz, Fransa’yı koruyoruz, bütün bu ülkeleri koruyoruz. Ardından çok sayıda devlet gidiyor ve Rusya’nın kasasına milyarlarca dolar ödeme yaparak Rusya ile boru hatları antlaşmaları yapıyorlar” diyerek açık bir şikâyette bulunan Trump bu bağlamda güvenlik ve ekonomik ilişkileri bağlantılı olarak değerlendirmiştir (Mason, 2018). Trump’ın NATO’yu eleştirilerinde “Önce Amerika” stratejisinin yanında Avrupa ülkelerinin Rusya ile ekonomik ilişkilere girerek milyarlarca dolar gelir elde etmesi ve askeri harcamaları ise ABD’nin karşılmasını beklemelerinin önemli bir payı vardır.

6 Ocak Kongre Baskını ve Yeni Dönemde Amerika’nın Karadeniz Politikası

Görüldüğü üzere 2020 yılında ABD’nin Karadeniz politikası aksiyon ve etkinlikten uzak rutin politikalar bağlamında ilerlemiş, bölgede dikkat çeken bir gelişme yaşanmamıştır. Gerek başkanlık seçimleri gerekse Covid-19 sürecinin yarattığı yeni tehdit algılamaları ve öncelikler bölge ülkelerini bir bekle-gör tavrı sergilemeye itmiş ve Amerikan başkanlık seçimlerinin sonuçlarına göre politikalarını revize edecekleri bir durum yaratmıştır. 3 Kasım 2020’deki seçimleri Joe Biden’ın kazanmasından başkanlık devir tarihi olan 20 Ocak 2021 dönemine kadar yaşananlar ise aslında beklenmedik bir siyasi ortamın oluşmasına neden olmuştur. Normalde görevden ayrılacak başkanın yeni başkana görev teslimini en sıkıntısız şekilde gerçekleştirmek ve yeni başkanın planlamaları için yeterli zaman vermek amacıyla tasarlanan ve görevini terk edecek başkanın siyasi güçsüzlüğünü vurgulamak için “topal ördek” dönemi adı da verilen bu yaklaşık iki aylık süreçte aslında temel nitelikli siyasi gelişmelerin yaşanmadığı görülür. Topal ördek dönemlerinde görevi terk edecek başkan son bir defa tarihe adını yazdırma amacıyla önemli bir diplomatik

girişimde bulunabilir – Clinton'un 2000 sonunda Filistin sorununu çözmek amacıyla çabalarını artırması gibi. Ya da özellikle yeni başkan rakip partiden ise total ördek konumundaki başkan halefinin eline bir bomba bırakarak başkanlığı terk edebilir – örneğin, George H. W. Bush'ın seçim döneminde aktif dış politikasını eleştiren Clinton'a hediye olarak Aralık 1992'de Somali'ye asker sevk etme kararı. Bununla birlikte tarih yazma girişimlerinin genelde başarısızlıkla sonuçlandığı ve bırakılan bombaların da iyi kontrol edilirse ve daha fazla yanlış adım ile kötüleştirilmezse çok büyük tahribatlar yaratmadığı görülür (Franklin, 2014, 71-99).

Donald Trump'ın başkanlığa nasıl veda edeceği ise 3 Kasım'dan sonra sürekli bir endişe konusu olmuştur. Popülist politikaya, komplo teorilerine ve yalan iddialara olan eğilimi zaten başkanlığı dönemince tartışma konusu olan Trump (Kessler, Rizzo ve Kelly, 2020), bazı uzmanların seçimlerde yakın bir sonucun çıkması durumunda önceden uyardığı gibi (Gellman 2020) Biden'in zaferini kabul etmede isteksiz olmuş ve oylama sürecine hile karıştırıldığını iddia etmiştir. Bununla birlikte Trump aynı zamanda hem son bir tarihe geçme hem de halefinin eline bomba bırakma denemesi olarak görülebilecek şekilde seçimlerin hemen ardından İran'ın nükleer tesislerine bir saldırı planlamaya başladığı basına yansımıştır. Bu girişim danışmanlarının tavsiyesiyle engellense de (Schmitt vd., 2020) Trump'ın uluslararası güvenliği tehdit edecek herhangi bir eylemde bulunması Demokles'in kılıcı gibi sallanmaya devam etmiştir. Uluslararası toplumun şansına Trump'ın total ördek döneminde gökyüzünde bir mantar bulutu belirmedi ama Trump'ın popülist söylemleri ve seçim sonuçlarını tanımaması 6 Ocak 2021 tarihinde bir grup Trump destekçisinin Amerikan Kongresi'ni basmasına ve ülkede artan kutuplaşmanın çok açık bir şekilde görülmesine neden oldu.

Şüphesiz 6 Ocak 2021 Kongre baskınının genelde Amerikan dış politikası ve özelde Karadeniz politikası üzerinde birtakım

dolaylı etkileri olacaktır. Her ne kadar Joe Biden, başkanlığı döneminde Amerika'nın küresel liderliğini tekrardan canlandıracağını ifade etmişse de, Amerika'nın iç politikasında yaşanan olaylar başkanın dikkatini küresel liderlikten ziyade iç politikaya yöneltmesi gerektiğini kanıtlamıştır. Trump gibi deneyimsiz ve popülist birinin Beyaz Saray'a yerleşmesi Amerikan toplumunun ekonomik ve sosyal sorunlarına Amerikan müesses nizamının cevap verememesinin bir sonucuydu ve her ne kadar Trump başkanlıktan uzaklaşsa bile söz konusu problemler ve bu problemlerin yarattığı kutuplaşma hala varlığını devam ettirmektedir. Buna Trump yönetimi altında geçen dört senelik siyasi yozlaşma da dahil edildiğinde Biden yönetiminin ilk yıllarında büyük oranda iç politikadaki hasar kontrolüne odaklanması gerektiği açıktır. Beyaz aşırılıkçıların son yıllarda gerçekleştirdikleri silahlı gösteriler ve bunun zirve noktası olan 6 Ocak Kongre baskını ABD'nin belki 11 Eylül saldırılarından daha acil bir şekilde etkili bir İç Güvenlik Yasası'na ihtiyacı olduğunu gösterdi.

Bu bağlamda Biden yönetiminin iç gelişmeleri görmezden gelerek küresel liderlik peşinde koşması ABD'nin küresel etki gücüne herhangi bir olumlu katkıda bulunmayacak ve ülkenin dış politikasında yokuş aşağı gidiş daha da hızlanmaya devam edecektir. İç politikaya odaklanma ise en azından kısa vadede ABD'nin Karadeniz'de etkili bir strateji takip etmesini engelleyecektir. Bu bağlamda Biden döneminde Karadeniz bölgesi özelinde büyük ölçüde barış ve ilkeler doğrultusunda daha yoğun bir vurgulama gerçekleşecek ve bölgede artan Rusya ve Çin varlığına karşı Avrupalı devletlerle daha fazla işbirliği yaparak bir dış politika stratejisi gerçekleşecektir. Bununla birlikte askeri ve ekonomik rekabetin ABD'yi bölgeye odaklanacak bir seviyeye çıkarmaması Biden yönetiminin tercih edeceği bir yönelim olacaktır. Bu da ABD'nin Rusya ve Çin ile bir yumuşama dönemi başlatmasını ve daha önce oğul Bush ve Obama'nın denediği gibi Biden'ın başkanlığının ilk

döneminde büyük güçler arasındaki ilişkileri yeniden ayarlama (reset) stratejisinin takip edilmesini beraberinde getirebilir.

Sonuç

Bu çalışma özelde ABD'nin Trump yönetiminin son yılında Karadeniz bölgesinde takip ettiği politikalara odaklanırken, genel olarak Amerikan dış politikasının içerisinde bulunduğu açmazları ve gelecekteki olası yönelimlerini de analiz etmeyi amaçlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya politikalarında liderlik yapma amacını taşımış olan ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu rolü küresel düzeyde uygulama imkânı bulan Washington, Jentleson'un güç, refah, barış ve ilkeler olarak formüle ettiği dört amacı, aralarındaki her türlü çelişkilere rağmen, Karadeniz bölgesi de dâhil dünyanın her bölgesinde uygulamayı amaçlamıştır. Fakat bu oldukça iddialı politika Amerikan geleneksel karar alıcılarının toplum içerisindeki ekonomik ve sosyal sorunları görmezden gelmesine ve 2016 yılında daha önce herhangi bir dış politika tecrübesi olmayan ve popülist söylemleri nedeniyle seçilmesine ihtimal verilmeyen Donald Trump'ın 45. Amerikan başkanı olarak Beyaz Saray'a yerleşmesine neden olmuştur. Bu emsali görülmemiş liderlik değişimi, yönetimin ilk iki yılında farklı ideolojik grupların çatışması gölgesinde Amerikan dış politikasının şekillendirilmesine neden olmuştur. Bir yanda ABD'nin küresel liderlik rollerini ve müttefiklik ağlarını reddeden başkan Trump liderliğindeki Önce Amerikalılar Karadeniz de dahil uzak coğrafyalarda Amerika'nın liderlik rolünü devam ettirmekte ilgisiz olmuşlardır. Diğer yanda yönetimin tecrübeli isimleri olan Mattis, Tillerson ve McMaster gibi isimler Amerikan müesses nizamının tercihleri doğrultusunda ABD'nin küresel sorumluluklarını ve müttefiklik ağlarını koruma derdinde olmuşlar, bir başka deyişle Trump'ın milliyetçi söylem ve yönelimlerinin yaratabileceği herhangi bir zararın minimum seviyede kalmasını amaçlamışlardır.

2018 yılında “odadaki yetişkinler”in tek tek yönetimden ayrılmasıyla bu ideolojik kavganın boyutu azalsa da Trump yönetiminin kalan zamanında başkan ile açık bir şekilde rekabet etmeden hasar kontrolü sağlayan yöneticiler sayesinde 2019 ve 2020 yılları bir bekleme dönemi olarak geçmiştir. Bu bağlamda ABD Karadeniz’de önemli bir dış politika girişimi ya da değişiminde bulunmamıştır. 2020 yılının ayrıca seçim yılı olması ve pandemi sürecinin gündem değiştiren etkisiyle ABD’nin Karadeniz politikası rutin gelişmeler doğrultusunda şekillenmiştir. Biden’ın seçim stratejisi ve beyanları doğrultusunda bu durumun yeni dönemde değişeceği ve ABD’nin dünya genelinde ve özelde Karadeniz bölgesinde tekrar liderlik politikalarına döneceği yönünde bir beklenti doğmuştur. Fakat 6 Kasım 2021 günü seçim sonuçlarını kabul etmeyen Trump destekçilerinin Amerikan Kongresi’ne baskın düzenlemeleri yeni yönetimin öncelikleri bakımından bir yeniden değerlendirmeyi beraberinde getirebilecektir. Bu bağlamda Biden’ın resmi olarak göreve başladığı 20 Ocak’tan sonra dikkatini dış politikadan ziyade iç politikaya vermesi ve ülkedeki kutuplaşma, bireysel silahlanma, ırkçılık, sosyal ve ekonomik problemler gibi sorunlara eğilmesi muhtemeldir. Bu da Karadeniz bölgesinde büyük güçler arasında bir ılımlılık ve yeniden diyalog kurma ihtimalini doğurmaktadır. Bununla birlikte bölgede Ukrayna ya da Gürcistan gibi ülkelerde tansiyonun artması Washington’ın liderlik kompleksini tetikleyeceği ölçüde bu ılımlılığın uzun vadeli olmayacağını da altını çizmek gerekir.

Kaynakça

- Antidze, M. (2020, 18 Kasım). As Pompeo Visits ex-Soviet Georgia, Thousands Protest over Election Results. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-us-georgia-idUSKBN27Y10M>.
- Barilleaux, R. J., ve Zellers, D. (2009). How George W. Bush Remade American Foreign Policy. İçinde M. J. Rozeel ve

- G. Whitney (Ed.), *Testing the Limits: George W. Bush and the Imperial Presidency* (ss. 73-89). Rowman & Littlefield Publishers.
- BBC (2017, 15 Şubat). Trump Defence Chief Mattis Hails Nato as 'Bedrock' of Co-operation. <https://www.bbc.com/news/world-europe-38979190>.
- _____ (2018, 14 Mart). Rex Tillerson: Secretary of State Fired by Trump in Russia Warning. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-43391982>.
- BBC Türkçe (2020a, 23 Ekim). S-400: Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sinop'ta S-400 Denemeleri Yapıldığını Doğruladı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54664164>.
- _____. (2020b, 17 Aralık). Putin: Bazı Konularda Anlaşmasak da Erdoğan Sözü'nün Eri. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55349483>.
- Biden, Jr., J. R. (2020). Why America Must Lead Again: Rescuing U.S. Foreign Policy After Trump. *Foreign Affairs*, 99(2), 64-76.
- Brinza, A. (2020, 28 Ekim). Under Trump, the US Strategy for Countering China is Mimicking China. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2020/10/under-trump-the-us-strategy-for-countering-china-is-mimicking-china/>.
- Burns, R. (2020, 25 Ekim). Trump Administration Slams NATO Ally Turkey for Test-Firing S-400 Air Defense System. *Military Times*. <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2020/10/25/trump-administration-slams-nato-ally-turkey-for-test-firing-s-400-air-defense-system/>.
- Cherkaoui, M. (2016, 23 Ağustos). Clinton versus Trump: Two Distant Visions for America. *Al Jazeera*. https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/reports/documents/67a0ed56cc4c4ed187c23ae03d677930_100.pdf.

- Congressional Research Service (2020, 12 Mayıs). The Three Seas Initiative. <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11547.pdf>.
- Daalder I. H., ve Lindsay, J. M. (2018). *The Empty Throne: America's Abdication of Global Leadership*. Public Affairs.
- Daily Sabah (2020, 16 Temmuz). US Warns Firms about Sanctions for Work on Nord Stream 2, Turkstream. <https://www.dailysabah.com/business/energy/us-warns-firms-about-sanctions-for-work-on-nord-stream-2-turkstream>.
- Demirjian, K. (2019, 21 Eylül). Trump's Freeze on Ukraine Aid Draws New Scrutiny amid Push for Biden Investigation. *Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/national-security/trumps-freeze-on-ukraine-aid-draws-new-scrutiny-amid-push-for-biden-investigation/2019/09/20/f22f0a98-dbd3-11e9-ac63-3016711543fe_story.html.
- Doubleday, J. (2018, 1 Mart). State Approves Javelin Missile Sale to Ukraine. *Inside Defense*. <https://insidedefense.com/insider/state-approves-javelin-missile-sale-ukraine>.
- Erhan, Ç. (2015). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. İmge Kitabevi.
- Franklin, D. P. (2014). *Pitiful Giants: Presidents in Their Final Terms*. Palgrave Macmillan.
- Gellman, B. (2020, Kasım). The Election That Could Break America. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2020/11/what-if-trump-refuses-concede/616424/>.
- Jentleson, B. W. (2010). *American Foreign Policy: The Dynamics of Choice in the 21st Century*. W.W. Norton&Company.
- Joe Biden (2020). The Power of America's Example: The Biden Plan for Leading the Democratic World to Meet the Challenges of the 21st Century. Erişim 27 Aralık 2020, <https://joebiden.com/americanleadership/>.

- Joja, I. S. (2020, 8 Nisan). US Engagement in the Black Sea and Middle East. What More Can be Done? *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/us-engagement-black-sea-and-middle-east-what-more-can-be-done>.
- Kalaitzidis A., ve Streich, G. W. (2011). *U.S. Foreign Policy: A Documentary and Reference Guide*. ABC-CLIO.
- Kauzlarich, R. (2019, 3 Ekim). America and Azerbaijan: Five Reflections on the Contract of the Century. *The American Interest*. <https://www.the-american-interest.com/2019/10/03/america-and-azerbaijan-five-reflections-on-the-contract-of-the-century/>.
- Kessler, G., Rizzo, S. ve Kelly, M. (2020, 13 Temmuz). President Trump Has Made More Than 20,000 False or Misleading Claims. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/07/13/president-trump-has-made-more-than-20000-false-or-misleading-claims/>.
- Levy, P. B. (2002). *Encyclopedia of the Clinton Presidency*. Greenwood Press.
- Liu, N. (2020, 2 Temmuz). US Strategic Partners Urge More Attention to Black Sea. *Voice of America*. <https://www.voanews.com/europe/us-strategic-partners-urge-more-attention-black-sea>.
- Macias, A. (2020, 14 Aralık). U.S. Sanctions Turkey over Purchase of Russian S-400 Missile System. *CNBC* <https://www.cnn.com/2020/12/14/us-sanctions-turkey-over-russian-s400.html>.
- Magdy, M. (2020, 18 Ekim). Are Egypt-Russia Naval Drills in Black Sea Message to Ankara? *Al-Monitor*. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/10/egypt-russia-naval-drills-black-sea-tension-turkey.html>.
- Marinas, R. S. (2020, 17 Eylül). Romania Receives Patriot Missiles from U.S. to Boost Defences. *Reuters*.

- <https://www.reuters.com/article/romania-defence-usa-patriot-idUSL8N2GE1YJ>
- Mason, J. (2018, 11 Temmuz). Trump Lashes Germany over Gas Pipeline Deal, Calls It Russia's 'Captive'. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-nato-summit-pipeline/trump-lashes-germany-over-gas-pipeline-deal-calls-it-russias-captive-idUSKBN1K10VI>.
- McLeary, P. (2019, 10 Ekim). Tough Sanctions May Drive Turkey into Russia's Arms. *Breaking Defense*. <https://breakingdefense.com/2019/10/tough-sanctions-may-drive-turkey-into-russias-arms-as-erdogan-kills-kurds/>.
- McMaster, H. R. (2020). *Battlegrounds: The Fight to Defend the Free World*. HarperCollins.
- Middle East Institute (2020). A Sea Change?: China's Role in the Black Sea. *Frontier Europe Report*. <https://mei.edu/sites/default/files/2020-11/A%20Sea%20Change%3F-China%27s%20Role%20in%20the%20Black%20Sea.pdf>.
- Panda, A. (2015, 7 Mayıs). Why are Chinese Frigates in the Black Sea? *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2015/05/why-are-chinese-frigates-in-the-black-sea/>.
- Patrick, S. M. (2019, 28 Ekim). How Do Warren and Sanders' Progressive Foreign Policy Visions Stack Up? *World Politics Review*. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/28298/how-do-warren-and-sanders-progressive-foreign-policy-visions-stack-up>.
- Peck, M. (2020, 8 Aralık). Russia's Best Strategy for Controlling the Black Sea: Divide and Conquer. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/michaelpeck/2020/12/08/russias-best-strategy-for-controlling-the-black-sea-divide-and-conquer/?sh=7e8433755c55>.

- Pompeo, M. R. (2020, 15 Şubat). The West is Winning. *U.S. Department of State*. <https://www.state.gov/the-west-is-winning/>.
- Porter, P. (2018). Why America's Grand Strategy Has Not Changed: Power, Habit, and the U.S. Foreign Policy Establishment. *International Security*, 42(4), 9-46.
- Reuters (2016, 29 Aralık). Senator McCain Says Has 'Concerns' about Tillerson Nomination. <https://www.reuters.com/article/us-baltics-usa-mccain-tillerson-idUSKBN14110Y>.
- _____ (2020, 17 Eylül). Ukraine-U.S. Military Exercises Begin as Russia Holds Drills in Belarus. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-usa-drills-idUSKBN2682AI>.
- Rothkopf, D. (2014, 4 Haziran). Obama's 'Don't Do Stupid Shit' Foreign Policy. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2014/06/04/obamas-dont-do-stupid-shit-foreign-policy/>.
- Sarotte, M. A. (2019). How to Enlarge NATO: The Debate inside the Clinton Administration, 1993-95. *International Security*, 44(1), 7-41.
- Schmitt, E., vd. (2020, 16 Kasım). Trump Sought Options for Attacking Iran to Stop Its Growing Nuclear Program. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/11/16/us/politics/trump-iran-nuclear.html>.
- Sen, A. K. (2018, 4 Nisan). LTG H.R. McMaster: The Toughest Man on Russia. *Atlantic Council*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/lt-gen-h-r-mcmaster-the-toughest-man-on-russia/>.
- Shenk, R. (2012). *America's Black Sea Fleet: The U.S. Navy amidst War and Revolution, 1919-1923*. Naval Institute Press.
- Sieradzka, M. (2020, 18 Ekim). Europe's 'Three Seas Initiative' Aims to Curb Chinese Influence. *Deutsche Welle*.

- <https://www.dw.com/en/europes-three-seas-initiative-aims-to-curb-chinese-influence/a-55314607>.
- Snodgrass, G. N. (2019). *Holding the Line: Inside Trump's Pentagon with Secretary Mattis*. Sentinel.
- Spellberg, D. A. (2018). *Thomas Jefferson'ın Kur'an'ı*. Kalyon.
- The Guardian (2018, 19 Temmuz). 'Very Aggressive': Trump Suggests Montenegro Could Cause World War III. <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jul/19/very-aggressive-trump-suggests-montenegro-could-cause-world-war-three>.
- The New York Times (2020, 3 Eylül). Allies and Former U.S. Officials Fear Trump Could Seek NATO Exit in a Second Term. <https://www.nytimes.com/2020/09/03/us/politics/trump-nato-withdraw.html>.
- U.S. Department of State (2020, 20 Şubat). The United States Condemns Russian Cyber Attack Against the Country of Georgia. <https://www.state.gov/the-united-states-condemns-russian-cyber-attack-against-the-country-of-georgia/>.
- U.S. Embassy in Georgia (2020a, 3 Eylül). U.S. Embassy Statement on September 1, 2020 Cyberattack Against Georgian Ministry of Health. <https://ge.usembassy.gov/u-s-embassy-statement-on-september-1-2020-cyberattack-against-georgian-ministry-of-health/>.
- _____ (2020b, 27 Temmuz). Secretary Pompeo's Call with Georgian Prime Minister Gakharia (July 27). <https://ge.usembassy.gov/secretary-pompeos-call-with-georgian-prime-minister-gakharia-july-27/>.
- United States Senate Committee on Foreign Relations (2020, 16 Ekim). Menendez Statement on Turkey's Reported Test of S-400 Air Defense System. <https://www.foreign.senate.gov/press/ranking/release/menendez-statement-on-turkeys-reported-test-of-s-400-air-defense-system>.

- Ülgül, M. (2019). Erdoğan's Personal Diplomacy and Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*, 21(2), 161-182.
- Walt, S. M. (2019). *The Hell of Good Intentions: American Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. Picador.
- Weiland, N. (2019, 21 Ocak). 5 Times the Trump Administration Has Been Tougher Than Trump on Russia. *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2019/01/21/us/politics/trump-administration-russia-president.html>.
- Werner, B. (2018, 30 Ağustos). SECDEF Mattis' New 'Four Thirties' Initiative Designed to Reinforce NATO Against Russia. *USNI News*.
<https://news.usni.org/2018/08/30/mattis-says-natos-four-thirties-force-structure-shows-political-strength>.
- Woody, C. (2020, 12 Ağustos). The US and NATO are Boosting Their Presence in a Hotspot for Military Activity Near Russia. *Business Insider*.
<https://www.businessinsider.com/us-nato-russian-militaries-increasingly-active-in-black-sea-2020-8>.

NATO VE GENİŞ KARADENİZ

HAVZASI: 2020

Pelin Çolak

[Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Ceren Hakyemez

[Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bunun sonucunda iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi; Uluslararası İlişkiler açısından birçok yeniliğin yaşanmasına neden olmuştur. Bu anlamda yeni dönemde, hem yapı hem süreç hem de nitelik açısından önemli değişikliklerle karakterize edilen uluslararası düzen içerisinde, özellikle 2001 sonrası gelişen çeşitli öncelikler; Karadeniz'i yeni çekim merkezlerinin en önemlilerinden biri haline getirmiştir (Triantaphyllou, 2009: 225-226). Stratejik olarak Asya, Avrupa ve Afrika arasında hayati bir kavşak noktasında yer alan ve coğrafya-siyaset-strateji üçgeninin odağında bulunan Karadeniz coğrafyası, tarihsel süreçte küresel ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesinde bulunduğu bir oyun sahası olarak görülmüş ve kendi içerisinde de önemli değişimler geçirmesiyle sonuçlanmıştır (Prevelakis, 2008: 148; Demir, 2019: 583).

Buna göre öncelikle Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler; 1991 yılına kadar SSCB, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya olmak üzere dört tane iken, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Ukrayna ve Gürcistan'ın da bağımsızlığını kazanmasıyla altıya çıkmıştır (Öztürk, 2015). Dolayısıyla Karadeniz, uzun bir süre kuzeyde Ukrayna, güneyde Türkiye, doğuda Rusya ve Gürcistan, batıda ise Romanya ve Bulgaristan'ın varlığı ile şekillenmiştir. Ancak ABD ve AB ittifakının; Batılı değerler

olarak kabul edilen unsurları söz konusu coğrafyaya aktararak, Karadeniz'i kendi stratejilerine eklemek istemeleri Geniş Karadeniz Havzası olarak adlandırılan yeni bir bölgesel tanımlamanın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Böylece Karadeniz Havzası'nın klasik tanımı değişirken, Soğuk Savaş dönemindeki kapsamından çok daha geniş bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Tüysüzöğlü, 2013: 1146-1147). Oluşan bu yeni tanımlamada havzanın sınırları; Balkanlardan Kafkasya'ya, Ukrayna ve Rusya'dan Anadolu'ya kadar genişlerken Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da içeren bir konuma sahip olmuştur (King, 2008: 1). Nitekim genişleyen sınırlar ile küreselleşmenin getirdiği ihtiyaçlar, havzaya yönelik risk ve fırsatların artmasını sağlayarak günümüzde Geniş Karadeniz'in önemini daha da öne çıkarmıştır.

Bu nedenle çalışma; "NATO, 2020 yılı itibariyle Geniş Karadeniz Havzası'nda hangi boyutlarda ve hangi gerekçelerle faaliyette bulunmaktadır?" sorusundan hareketle oluşturulmuştur. Buradaki varsayım ise; NATO'nun, Geniş Karadeniz Havzası'nda yürüttüğü faaliyetlerin yapısının ve niteliğinin şekillenmesinde, bölge konjonktürü açısından Rusya Federasyonu'nun oldukça önemli olduğudur. Çünkü özellikle 2001 yılında yaşanan terör saldırılarından sonra kendisine yeni bir güvenlik misyonu tanımlayan ve Rusya'ya karşı havza üzerinde güvenlik çemberi oluşturma amacıyla hareket eden NATO'nun, yürüttüğü stratejilerinin faaliyetlere dökümü ancak askeri ve siyasi odaklı yapılan tatbikatlar ile gerçekleştirilebilmektedir.

Çizilen bu çerçevede; ilk bölümde, Geniş Karadeniz Havzası'nın stratejik öneminden bahsedilirken ikinci bölümde, NATO'nun tarihsel olarak havzada yürüttüğü faaliyetlerin kökenlerine değinilmiştir. Son bölümde ise, NATO'nun günümüzde gerçekleştirdiği faaliyetler incelenerek, bu faaliyetleri şekillendiren unsurlar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Geniş Karadeniz Havzası'nın Stratejik Önemi

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm, birçok yönden etkili olarak yeni sebepler doğrultusunda, yeni jeopolitik çekim merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde de önemli bir jeopolitik alan olarak kabul edilen Karadeniz Havzası, oluşan yeni dönemde ortaya çıkan devletlerin varlığı ve konjonktürel gelişmelerin yansımalarıyla söz konusu önemini daha da artırarak, çok boyutlu bir role sahip olmuştur. Bu durum ise, havza üzerinde güç mücadelelerinin yaşanması şeklinde kendini göstermiştir.

Bu bağlamda Geniş Karadeniz Havzası'nın ne kadar önemli olduğu Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmak için, AB, ABD, NATO veya Türkiye gibi küresel veya bölgesel aktörlerin zaman kaybetmeksizin harekete geçmelerinden anlaşılmaktadır (Demir, 2012: 21). Her aktör yeni koşullar altında ortaya çıkan gerekçelerle, bu havza üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Bu anlamda da Geniş Karadeniz Havzası'nın; özellikle iki kıtanın birleştiği bir coğrafi alanda yer alması sebebiyle doğu-batı yönlü önemli ulaşım, ticaret ve enerji geçiş güzergahlarının üzerinde bulunması ön plana çıkmıştır (İrge, 2017: 81). Günümüzde özellikle de enerji bakımından son derece kritik bir alan oluşturan havza, 1970'li yıllardan itibaren Avrasya'da bulunan enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılması sonucunda önemli bir enerji nakil koridoru halini almıştır (Özdemir ve Hasan, 2018: 404). Bu bakımdan havza üzerinde yer alan ülkelerin tamamının enerji üreticisi, tüketicisi veya transit ülke konumunda bulunmaları ile Avrasya, Hazar ve Orta Doğu gibi enerji zengini bölgelere ulaşımında kilit bir role sahip olmaları Geniş Karadeniz Havzası'nın dünya ekonomi ve siyasetinde hayati bir işleve haiz olmasına sebep olmuştur (Tüysüzöğlü, 2013: 252). Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılığın da etkisiyle enerjiye olan ihtiyacın her geçen gün giderek

artması ise bu işlevin daha da önemli bir boyuta gelmesini sağlamaktadır.

Burada bahsedilen stratejik önem; Geniş Karadeniz Havzası'nın, Rusya açısından doğal etki alanı içerisinde değerlendirilmesini sağlarken, AB ve NATO eliyle de ABD'nin genişleme stratejilerini yönlendirmiştir (İrge, 2017: 82). Buna göre Rusya; birliğin dağılmasından sonra uluslararası sistemdeki güç dengesinin, kendi aleyhine dönüşmesinin etkisiyle eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik "Yakın Çevre Doktrini"ni geliştirerek, kendisini çevreleyen devletlerin bulunduğu coğrafyayı, dış politikasının en öncelikli etki alanı olarak tanımlamıştır (Keskin, 2015: 1-2). Bu bakımdan da dağılma sonrasında bölge üzerinde kaybettiği prestiji yeni ticaret ve enerji politikalarıyla dengelemeye çalışarak, Karadeniz'deki etki alanını genişletmeye odaklanmış ve zaten yerleşmiş olan jeopolitik algının devamını sağlamaya yönelik hareket etmiştir (Çalışkan, 2017: 2; Erbaş, 2012: 141). AB ve ABD-NATO ise; öncelikle güvenlik ve daha sonra da enerji ihtiyaçlarına yönelik olarak bölgeye öncelik vermiştir. Buna göre de AB; kendi üye ülkelerinin güvenliğini sağlamak amacıyla havzanın, istikrarlı bir yapıya sahip olmasını isterken ABD; özellikle 11 Eylül sonrasında benimsediği terörizm ile savaş doğrultusunda Karadeniz'deki varlığını güçlendirmeye gayret etmiş ve NATO aracılığıyla genişleyerek, artık küresel bir sorun haline gelen güvenliği önceliklelemiştir (Kamalov, 2009: 15; Koçer; 2011: 32).

Bu anlamda da uluslararası bir deniz olma özelliği göstererek, oldukça önemli bir stratejik konumda yer alan Geniş Karadeniz Havzası'nın (Polat, 2017: 56), enerji faktörünün ön plana çıkması ile birlikte yeniden şekillenen dengelerde, önemini daha da arttırarak bölgesel ve küresel güçlerin odak noktası haline geldiği görülmektedir.

NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki Faaliyetlerinin Tarihsel Kökenleri

Kuzey Atlantik bölgesinde birincil görevi kolektif güvenlik olan NATO için Karadeniz Havzası'nın önemi yadsınamaz durumdadır. Bu bölge NATO'nun sorumluluk alanının güneydoğu sınırını oluşturmaktadır (Coffey, 2020). Tarih boyunca Karadeniz'in jeopolitik ve ekonomik açıdan önemi göz önünde bulundurulduğunda, bölgenin istikrarlı kalması NATO'nun çıkarlarıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki görünümünü anlamlandırabilmek için tarihsel süreçte uluslararası sistemdeki değişimleri incelemek gerekmektedir.

Öncelikle, NATO'nun kurulduğu dönemi de kapsayan, İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'a kadar geçen sürede Karadeniz'in, uluslararası sistem içerisindeki rekabet ve çatışma ortamından etkilenmediği dikkat çekmektedir. Bunun en önemli nedeni, iki kutuplu sistemin sunduğu gerçeklikler ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Karadeniz Havzası'nda yer almayan ülkeler için Boğazlardan geçişleri engelleyen uygulamalarıdır (Tüysüzöğlü, 2012). Soğuk Savaş dönemi süresinde ise hem Karadeniz'e kıyası olan hem de NATO üyesi olan Türkiye'nin Doğu Bloğu'na karşı güvenliği sağlama misyonuna sahip olması oldukça önemlidir. Karadeniz Havzası'nda Rusya'ya rakip olabilecek Türkiye 1990'larda aktif politikalar yürütmüştür (Çalışkan, 2017: 2).

Ancak Soğuk Savaş ardından dünyada değişen dengeler, Karadeniz Havzası'nı da etki alanı içerisine almıştır. İki kutuplu sistemin blok liderlerinden SSCB'nin çözülmeye başlaması ve sistemin blok örgütlerinden Varşova Paketi'nin dağılması, diğer bir blok örgütünü temsil eden NATO'nun varlığını sorgulatmıştır. Bu dönemde uluslararası konjonktürde milliyetçi fikirlere paralel olarak artan ayrılıkçı hareketlerin, kökten dincilik ve terörizm gibi sorunların sık sık gündeme gelmesi NATO'nun varlığına yeni sebepler oluşturmuştur (Polat,

2017: 52). Atlantik İttifakı, Bosna-Hersek'teki barışı koruma operasyonları (1995) dahil olmak üzere, Avrupa'da işbirliğine dayalı güvenlik çabalarına destek sağlayarak yeni dünya düzeninde siyasi ve askeri olaylara yön vermeye çalışmıştır (Edi ve Beyazipek, 2019). Değişen sürecin bir parçası olarak NATO dönüşüm sürecine girerek Orta ve Doğu Avrupa'da genişleyen bir ittifak haline gelmiştir. Ancak örgüt esas itibariyle 11 Eylül sonrası dünyada kendine yeni bir rol bulmuştur (Paraipan, 2004). Her şeyden önce, 11 Eylül saldırıları, NATO devletlerinin ve adaylarının, ulus ötesi tehditlerle daha etkili bir şekilde başa çıkmak, sınırlarını güvence altına almak ve hem ulusal yeteneklerini hem de bölgesel işbirliğini geliştirmek için somut yardıma ihtiyaç duyduklarını göstermiştir. Dolayısıyla örgütün, Avrupa-Atlantik bölgesinin karşı karşıya olduğu yeni zorlukların önünde bir engel görevi olarak bulunabileceği fikri oluşmuştur (Rumer ve Simon, 2006: 4).

NATO üstlendiği yeni ve tartışmalı misyonları somutlaştırmak, yeni müdahale alanlarının sınırlarını belirlemek ve örgütün yeniden yapılanmasını sağlamak için çeşitli toplantılar ve zirveler yürütmüştür. Bu faaliyetler içerisinde Karadeniz Havzası'nı da yakından ilgilendiren kararlar alınmıştır. 1996 yılında Berlin'de yapılan NATO Dışişleri Bakanlar Toplantısı'nda hazırlanan bildiriye, Karadeniz'e kıyısı bulunan Ukrayna ve Rusya ile ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye yönelik hedefler belirlenmiştir (Bailes, 1996: 37). NATO'nun 2002 tarihli Prag Zirvesi ise örgütün artık coğrafi sınırlamaya bağlı kalmadan tehdit unsuru barındırabilecek dünyanın herhangi bir bölgesine müdahale edebileceği yönündeki kararları içermiştir. Bu karar, örgütün gelecekte alabileceği yön ve şekil açısından oldukça önemliyken (Kesgin, 2009: 30) aynı zamanda NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki gelişiminin de belirleyicisi olmuştur. Prag'da alınan kararlar "büyük patlama" olarak nitelendirilen genişlemenin (Abenheim, 2003) NATO'nun güvenliğini daha geniş sınırlara yaymak ve çatışmaların önünü kesmek için bir araç olarak nitelendirilmesi Karadeniz

Havzası'nda da yankı uyandırmıştır (Praks, 2014). Nitekim Karadeniz'e kıyısı bulunan Bulgaristan ve Romanya'nın da içinde bulunduğu 7 ülkenin NATO'ya üyeliği için müzakerelere başlanmıştır (NATO News, 2002). 2004 yılında Romanya ve Bulgaristan Karadeniz'e kıyısı olan NATO müttefiklerinin sayısını üçe yükseltmiş ve Atlantik İttifakı'nın doğu kanadının güneyini sağlamlaştırmıştır (Kaplan, 2014: 55).

Diğer Karadeniz devletlerinden Gürcistan siyasi açıdan Batı yanlısı bir ülke gibi davranırken, Ukrayna da dış politikasında benzer bir tavır sergilemiştir. Ukrayna Yuşçenko, Yanukoviç ve Poroşenko başbakanlık görev süreleri boyunca açık ve kapalı dönemler geçirmiştir. Böyle bir ortamda ABD tarafından iki Sovyet sonrası cumhuriyet için bir NATO katılım daveti hazırlanmıştır. Ancak Nisan 2008'deki Bükreş Zirvesi'nde iki ülkenin üyeliği Batı Avrupa devletleri tarafından reddedilmiştir (Erlanger ve Lee Meyers, 2008). Bu kararda Rusya'nın NATO'nun Karadeniz'deki genişlemesini tehdit olarak değerlendirilmesinin de etkisi olmuştur (Rumer ve Simon, 2006: 6). Gürcistan'ın NATO'ya erişim sağlama çabaları ise Ağustos 2008'deki Rus-Gürcü Savaşı nedeniyle çıkmaza girmiş ve Tiflis'i tam üyelik için zor bir konuma sokmuştur (Naumescu, 2017: 192).

NATO'nun bölgedeki faaliyetlerinin Rusya'nın tutum ve faaliyetleriyle şekillendiğini gösteren bir diğer önemli gelişme de 2014 yılında gerçekleşmiştir. Rusya, Kırım İlhakı ile Karadeniz'i bir Rus gölüne çevirmeye çalışmış ve Kırım'da yasadışı olarak bulunan asker ve gemi sayısını artırmıştır. Hava savunma ve gemi karşıtı füzelerin konuşlandırılmasıyla Karadeniz boyunca erişim alanını genişletmiştir (Coffey, 2020). Ayrıca Rusya, Ukrayna'nın doğu kesiminde iktidara karşı bir halk ayaklanmasını teşvik ederek Karadeniz Havzası'nda yeni bir dondurulmuş çatışma alanı oluşturmuştur (Ünalmiş ve Oğuz, 2019: 2). NATO ise, 2014 Kırım İlhakı'ndan bu yana Rusya'nın Avrupa ile Asya arasındaki suları askerileştirmesinin rakipsiz kalamayacağını vurgulayan bir stratejinin parçası olarak,

Karadeniz'deki varlığını önemli ölçüde artırma kararları almıştır (Dettmer, 2021). Örneğin NATO, Rusya'yı saldırgan tutumundan caydırmak için Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'da "Geliştirilmiş İleri Varlık" (EFP) savaş grupları konuşlandırılmıştır (Paulauskas, 2018). 2016 yılı Varşova Zirvesi'nde ise NATO, "Uyarlanmış İleri Askeri Varlığı" (TFP) oluşturarak Karadeniz'deki askeri varlığını artırmayı taahhüt etmiştir. Bu karardan bir yıl sonra bölgede büyük bir askeri tatbikat düzenlemiştir (Weiss, 2018). Özellikle deniz unsurunda Romanya ve Bulgaristan limanlarında NATO deniz gemisi ziyaretleri, sınırlı konvansiyonel tatbikatlar ve geliştirilmiş eğitimler yapılmıştır (Toucas, 2017). Bunların yanı sıra denizlerin seyrüsefer ve uçuş özgürlüklerini ve denizin diğer yasal kullanımlarını hukuk dışı kısıtlama girişimlerine karşı, denizlerin özgürlüğünü desteklemek için tasarlanmış deniz operasyonlarından oluşan ABD'nin "Seyrüsefer Özgürlüğü Operasyonları (FONOPS)" (Annual Freedom of Navigation Report, 2018), 2019'un ilk altı ayında Karadeniz'de deniz operasyonları düzenlemiştir. ABD 6. Filo Komutanı bu operasyonları, "ABD'nin denizcilik özgürlüğüne ve Karadeniz'deki NATO müttefikleri ve ortaklarına olan bağlılığımız" olarak tanımlamıştır (Wyland, 2019).

Karadeniz bölgesinde, NATO'nun EFP ve TFP ile geliştirdiği politikalar, Rusya'nın davranışlarının giderek daha provokatif olmasına yol açmıştır. Kasım 2018'de, Karadeniz'i Azak Denizi'ne bağlayan ve Kırım'ı fiziksel olarak ayıran Kerç Boğazı'ndan iki Ukrayna donanma botu ve bir römorkör geçerken, Rus gemileri kendi sularına girdiklerini iddia ederek Ukrayna botlarına el koymuş ve denizcileri esir almıştır (DW, 2018). NATO, Ukrayna'ya desteğini genişletmenin yanı sıra, bölgedeki devriye, liman çağrıları ve tatbikatlar yoluyla kararlılığını ve yeteneklerini aktarmaya ve artırmaya devam etmiştir. Öyle ki NATO 2017 yılında 80 güne kadar gemilerini geçirirken, 2018 yılında 120 güne çıkararak görünürlüğünü artırmıştır (Göcek, 2019). Bu noktada 1997 yılında ABD ile

Ukrayna arasında bir eğitim programı olarak başlatılan sonra uluslararası bir yapıya dönüştürülen “Sea Breeze” tatbikatları da oldukça önemlidir. Sea Breeze Ukrayna'nın askeri kapasitesine katkıda bulunurken aynı zamanda Karadeniz'in güvenliğini ve istikrarını sağlamlaştırmıştır. Belirli aralıklarla yürütülen tatbikat programına 2019 yılında Ukrayna, ABD, Moldova ve Gürcistan katılmıştır. Askeri kapasitenin fazla olduğu bu tatbikatta Tuna Nehri ile Karadeniz arasındaki sivil gemilerin güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir (Sputniknews, 2019).

NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki faaliyetlerinin yanı sıra bölgede dengeleri ve işbirliğini sağlamak için oluşturulan kuruluşlar vardır. Bunlardan ilki Türkiye, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Yunanistan, Arnavutluk ve Sırbistan 1992 yılında İstanbul'da yapılan bir toplantıda bir araya gelerek kurdukları Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)'dir. Bölgesel bir ekonomik kuruluş olan KEİ, Karadeniz bölgesinde barış ve güvenliğin sağlanmasını hedeflemiştir. Diğer bir önemli kuruluş ise 2001 yılında İstanbul'da toplanan Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülkenin oluşturduğu BLACKSEAFOR'dur. Örgüt üye devletlerin donanmaları arasında işbirliği sağlarken aynı zamanda bölgenin güvenliğini artırmayı hedeflemiştir. Her iki kuruluşta da NATO üyelerinin bulunduğu dikkate alındığında, söz konusu kuruluşlarla NATO arasında bir bağın olduğu söylenebilir (Polat, 2017: 61-62).

NATO'nun odak noktası açısından bakıldığında, Karadeniz Havzası'nın ekonomik, güvenlik ve politik önemi giderek daha önemli hale geldiği görülmektedir. Ayrıca bölgede Rusya gibi güçlü bir aktörün bulunması ve askeri varlığını giderek artırması karşısında NATO kayıtsız kalmamıştır. Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülkeden üçünün (Türkiye, Bulgaristan ve Romanya) ve Geniş Karadeniz Havzası'na dahil edilen Yunanistan'ın NATO'nun bir parçası olması, bununla birlikte Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO ile yakın işbirliği içinde

çalışmaları NATO'nun bölge oyununda görünümünü artıran en önemli faktörlerdir. NATO'nun Karadeniz üzerindeki faaliyetleri tarihsel süreçte artma eğilimi göstermiş ve önemli stratejiler geliştirilmiştir. Bu noktada bölgenin enerji arz ve güvenliğinin sağlanması, ekonomik potansiyelinin hayata geçirilmesi ve bölgesel sorunların azaltılması NATO'nun bölgede koruması gereken öncelikli çıkarlarını temsil etmektedir.

NATO'nun Günümüz Faaliyetleri ve Bunları Şekillendiren Unsurlar

Karadeniz bölgesinin kilit roldeki konumunun, ekonomik potansiyele sahip yapısının, rekabet ve çatışma alanlarının uluslararası sistem içerisinde bir güvenlik sorunsalını ortaya çıkarması, doğrudan ya da dolaylı olarak bölge ile NATO arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin NATO için bir dönüm noktası teşkil etmesi ve tarihsel süreçle NATO faaliyetlerinin gelişmesi neticesinde bağlantı kanallarının güçlendiği söylenebilir. Bununla birlikte Kırım'ın işgaline, Ukrayna'ya ve diğer NATO üye ülkelere karşı başlatılan siber suçlara ve uluslararası sularda görev yapan Ukrayna donanmalarına yönelik Rus saldırılarına karşı NATO bölgedeki duruşunu değiştirmesi gerektiğinin farkındadır. Nitekim NATO kara, hava ve deniz kuvvetlerini güçlendirme, devriyeleri artırma ve daha fazla bölgesel tatbikat gerçekleştirme hedeflerini benimsemiştir (Brzozowski, 2019). Ancak burada sorgulanması gereken, NATO'nun mevcut politikalarının ne ölçüde başarılı olduğudur.

2020 yılında NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan ile ilişkileri, bölgede yürüttüğü tatbikatları ve enerji güvenliği yaklaşımı ayrı öneme sahip konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası'ndaki Ortaklarına Yaklaşımı (2020):

Karadeniz stratejisinin kilit bir parçası olan Gürcistan, özellikle 2008'deki Rus saldırılarından ve ardından topraklarının yaklaşık %20'sinin işgalinden sonra NATO ile ilişkilerini daha da geliştirmek istemektedir. Günümüzde Gürcistan, NATO kuvvetlerinin Afganistan'a geçişi için topraklarını, altyapısını ve lojistik yeteneklerini sunmaya devam etmektedir. Ayrıca Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, Bakü-Supsa boru hattı, Gürcistan üzerinden Güney Gaz Koridoru transit geçişi gibi kilit boru hatlarına ve yakın zamanda açılan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu gibi önemli demiryollarına sahip olması, Avrupa'nın enerji güvenliği için önemli bir görünüm sunmaktadır. Rusya'nın bölgedeki en son saldırgan eyleminin hedefi olan Ukrayna'nın ise Karadeniz'in istikrarı ve güvenliği açısından önemli bir rolü bulunmaktadır. Ukrayna, Batı ve Moskova arasında gelecekteki jeopolitik yönelimini belirleyecek ulusal bir mücadelenin ortasında yer almaktadır. Bu mücadelenin sonucu uzun vadeli etkilere sahip olacağı için son derece önemlidir (Coffey, 2020). Ayrıca Ukrayna, koronavirüs pandemisine verilen yanıtta da kilit rol oynamıştır. NATO'nun SALIS (Strategic Airlift International Solution) programı çerçevesinde, Ukrayna'nın devasa Antonov kargo uçakları filosu, dünyanın dört bir yanındaki ülkelere insani kargo ulaştırmıştır (Euromaidan Press, 2020). Bu çerçevede NATO'nun her iki devletle yakın temaslarda bulunarak kendine güvenli bir hat oluşturmak istemesi, bölge çıkarlarının bir gereği olarak yorumlanabilir.

Tarihsel süreç içerisinde belirlediği amaçlar doğrultusunda Gürcistan ve Ukrayna ile işbirliği çerçevesinde Karadeniz Havzası'nda bulunan NATO, 2020 yılını içeren son döneminde de bazı adımlar atmıştır. Nisan 2020'de NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, NATO'nun geleceğini tanımlamak amacıyla "Bağımsız bir Düşünce Grubu" atamıştır. Grup kısa süre sonra "NATO 2030: Yeni Bir Çağ İçin Birliktelik" başlıklı kapsamlı bir rapor yayınlamıştır. Bu yayın Gürcistan ve Ukrayna hakkında sadece "NATO, üyelik isteyen ve Rusya'nın sürekli dış ve iç baskısı altında olan savunmasız demokrasiler olarak Ukrayna

ve Gürcistan ile ortaklıkları genişletmeye ve güçlendirmeye çalışmalıdır” gibi önerileri içermiştir (Jova, 2021).

Müttefikler, Karadeniz Havzası’ndaki tatbikatlar, hibrit savaşa karşı koyma ve ek hava trafiği verilerini paylaşma gibi alanlarda Gürcistan ve Ukrayna’yı desteklemeyi kabul etmiştir. Bu karar akabinde 12 Haziran 2020’de Kuzey Atlantik Konseyi, Ukrayna’yı “Gelişmiş Fırsatlar Ortağı” olarak tanımlamıştır (Dickinson, 2020) NATO’nun “Birlikte Çalışabilirlik Ortaklığı Girişimi”nin bir parçası olan bu statü, müttefikler ile NATO liderliğindeki operasyonlara ve misyonlara önemli katkılarda bulunan ortaklar arasındaki işbirliğini derinleştirmiş ve Ukrayna’nın NATO operasyonlarının planlanmasına katılması öngörülmüştür. Bununla birlikte NATO, “Barış ve Güvenlik için Bilim” (SPS) isimli bir program ile Ukraynalı bilim camiasına, güvenlikle ilgili konularda NATO müttefiklerinin ve ortak ülkelerinin ortak çalışabilecekleri bir platform sağlayarak bilimsel işbirliğini artırmıştır (NATO News, 2020a). “Birlikte Çalışabilirlik Ortaklık Girişimi”ni başlattığı 2014’te NATO’nun Galler Zirvesi’nde “Gelişmiş Fırsatlar Ortağı” statüsü verilen beş ortaktan biri olan Gürcistan’ın ise statüsü 2017 ve 2020’de NATO müttefikleri tarafından yenilenmiştir (NATO News, 2020b).

Bölgesel Güvenlik Odaklı Gerçekleştirilen NATO Tatbikatları (2020):

2020 yılı itibariyle NATO tatbikatlarının ön plana çıkması, NATO’nun bölgeye yönelik geliştirmiş olduğu stratejilerin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu hususta 2020 yılında NATO’nun denizcilik unsurunun çekirdeğini oluşturan ve ittifakın çok çeşitli denizcilik misyonlarını yürüten NATO Daimi Mayın Karşı Tedbirleri Deniz Grubu-2 (SNMCMG2) ve NATO Daimi Denizcilik Grubu-2 (SNMG2) birimlerinin faaliyetleri öne çıkmaktadır.

2020'nin ilk ayında Romanya Deniz Kuvvetleri'ne ilk kez NATO Daimi Deniz Grubu Komutanlığı'nın verilmesi hem ülke hem de bölge açısından önemli bir gelişmeyi teşkil etmiştir. Romanya Deniz Kuvvetleri Komutanı Valentin-Catalin Vlad, SNMCMG2 komutasını İtalyan Deniz Kuvvetleri Kaptanı Alessandro Falcone'den devralmıştır. SNMCMG2, NATO'nun müttefikler ve ortaklarıyla birlikte çalışabilirliği ve işbirliğini geliştirirken askeri duruşunu güçlendirme taahhüdünü göstermek için Akdeniz'e girmeden önce Karadeniz bölgesinde konuşlanarak yıllık operasyon planını başlatmıştır (NATO News, 2020c). SNMCMG2, mayın savaşı, deniz trafiğini izleme ve NATO Deniz Muhafızı Operasyonu'nu destekleme görevleri ve İttifak'a karşı olası tehditleri caydırmak için eylemler gerçekleştirmiştir.

SNMG2 birimleri ise 23 Mart'ta Gürcistan Donanması ile yapılacak tatbikatlar da dahil olmak üzere bölgedeki rutin operasyonları için Karadeniz'e giriş yapmıştır. Görev birimi, İtalyan Donanması Tuğamiral Paolo Fantoni komutasındaki Kanada, İtalya ve Türkiye'den oluşmuştur. Karadeniz'i çevreleyen Bulgaristan, Romanya ve Türkiye bölgede düzenli olarak bir dizi faaliyet göstermiştir. Daimi Deniz Kuvvetleri Karadeniz'in uluslararası sularında düzenli olarak devriye gezerek müttefiklerin denizcilik alanında birlikte çalışma yeteneğini artırmıştır. Bu faaliyetlere dahil olanların küresel salgına maruz kalma riskini önlemek ve azaltmak için olağanüstü önlemler alınmıştır (NATO News, 2020ç).

Ayrıca SNMG2 gemisi, 30 Mart 2020 Pazartesi günü Köstence sularının hemen dışında Romanya Donanması ve Hava Kuvvetleri ile birlikte tatbikat yapmıştır. Eğitimin bir parçası olarak, Romanya Donanması tatbikatta liderlik yapmak için gruba katılmıştır. Bu simülasyonda, deniz mayınları için yüksek riskli olduğundan şüphelenilen bir alandan yüzey gemilerine kılavuzluk etme görevi Romanya'ya verilmiştir (NATO News, 2020d).

NATO ortaklarından olan Gürcistan'la planlanan faaliyetler ise COVID-19'a maruz kalmaktan korunmanın bir önlemi olarak iptal edilmiştir. Ancak Gürcü Sahil Güvenliği'nin de dahil olduğu tatbikatlar planlandığı gibi devam etmiştir. Bu bağlamda SNMG2 birimleri 7-9 Nisan 2020 tarihleri arasında Gürcistan'ın Poti limanını ziyaret etmiştir (NATO News, 2020e).

Öte yandan Romanya Komutanı Valentin-Catalin Vlad, COVID-19 önlemleri nedeniyle uzaktan düzenlenen bir törenle, SNMCMG2 komutasını 15 Haziran 2020'de Yunan Komutan Dimitrios Katsouras'a devretmiştir. Devir sırasında Romanya'ya verilen görevin ülke için ilk olma özelliğinin yanı sıra COVID-19 salgınının dayattığı ağır operasyonel ortamda faaliyetlerini gerçekleştirmiş olması memnuniyetle karşılanmıştır¹ (NATO News, 2020i).

SNMG2 ve SNMCMG2 birimleri, daha fazla rutin operasyon yapmak ve Bulgar ve Ukrayna Donanmaları tarafından düzenlenen iki bölgesel tatbikata katılmak için Temmuz ayında tekrardan Karadeniz'e giriş yapmıştır. Bu girişime İspanya Deniz Kuvvetleri Komutanı liderliğindeki İspanya, Romanya ve Türkiye'den üç firkateyn katılmıştır. Uluslararası sularda deniz güvenliği devriyeleri yürütmenin yanı sıra, iki tatbikat Müttefikler ve bölgesel ortaklar arasındaki birlikte çalışabilirliği artırmaya yardımcı olmuştur (NATO News, 2020i).

---

¹ 2021 yılında Komutan Yüzbaşı Dimitrios Katsouras, COVID-19 önlemleri nedeniyle uzaktan düzenlenen bir törenle, 11 Ocak Pazartesi günü SNMCMG2 komutasını devretmiştir. Yaklaşık 7 ay süren görev süresinde 6 tatbikata katılmışlardır. NATO'nun deniz iletişim hatlarını izlemiş ve Karadeniz'in güvenliğine katkıda bulunmuşlardır (NATO News, 2020f). 20 Şubat 2021'de ise Türkiye, NATO'nun Daimi SNMCMG2 komutasını devralmıştır. Türk Donanması'nın yeni SNMCMG2 Komutanı, Yüzbaşı Yusuf Karagülle olmuştur. (NATO News, 2020g). SNMCMG2; Türk amiral gemisi Sokullu Mehmet Paşa, ROS Lupu Dinescu (Romanya), ESPS Tajo (İspanya) ve TCG Ayvalık'tan (Türkiye) oluşmuştur. Grup, Romanya mayın savaşı tatbikatına Poseidon katılmış ve Ukrayna Donanması ile geçici bir tatbikat düzenlemiştir. (NATO News, 2020h).

SNMG2, 20-24 Temmuz 2020 tarihleri arasında ABD-Ukrayna ikili Sea Breeze tatbikatına katılmıştır. Sea Breeze şu anda 20. yinelemesinde, Bulgaristan, Gürcistan, Norveç, Romanya, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve ABD'den gemi, uçak ve personelin katıldığı Ukrayna kıyılarında Karadeniz'de düzenlenen yıllık bir tatbikattır. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin birçoğunun bu tatbikatta yer alması işbirliklerini ve birlikte çalışabilirliği geliştirmesi ve benzersiz eğitim fırsatları sağlaması açısından önem taşımaktadır (NATO News, 2020j). Tatbikat, hava savunma, denizaltı karşıtı savaş, hasar kontrolü ve arama kurtarma dahil olmak üzere çok sayıda savaş alanına odaklanmış ve 2.000'den fazla personeli içermiştir. NATO Grupları, Ukrayna'yı ziyaret ettikten ve iki bölgesel tatbikata katıldıktan sonra 29 Temmuz 2020 Çarşamba günü Karadeniz'den ayrılmıştır. (NATO News, 2020k).

Çokuluslu tatbikatlar, müttefiklerin ve ortaklarının bölgedeki yeteneklerini ölçen önemli bir gösterge olurken aynı zamanda yapılan düzenli eğitim ve işbirliği, aralarında güçlü ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgınında müttefik ve ortakların güvenliği nasıl sağladıklarının ve kriz ortamında nasıl hareket ettiklerinin bir yansımaları ortaya koymuştur.

NATO'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı (2020):

Geniş Karadeniz Havzası'nda yer alan petrol ve gaz boru hatları Avrupa'nın enerji güvenliği ve dolayısıyla NATO'nun bölgedeki çıkarları için özellikle önemlidir. Ancak NATO gündeminde enerji konularının yer alması örgütün kuruluş tarihi düşünüldüğünde oldukça geç bir dönemde başlamıştır.²

---

² NATO'nun başlangıcından bu yana, her zaman örgütün işlerliği ve üye devletlerinin güvenliğiyle doğrudan bağlantılı olduğu için, kesintisiz enerji kaynağı akışının sağlanması İttifak için öncelik olmuştur. NATO için enerji

Bu bağlamda NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası'nda enerji konularını bünyesinde tartışması doğrudan Rusya faktörüyle ilişkilendirilir. Havza'nın doğu-batı ve kuzey-güney yönünde enerji koridorlarını içermesi ve Rusya'nın uzun yıllardır dünyanın önde gelen enerji tedarikçilerinden olması bölgenin enerji güvenliğinin sağlanmasını elzem kılmaktadır. Rusya'nın enerji kaynakları, ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlamış olmakla birlikte dış politika stratejilerinin belirlenmesinde de ayrıcalıklı önemi olmuştur (Alekseev vd., 2019: 95). Rusya'nın enerji odaklı stratejilerinin giderek ağırlık kazanması Geniş Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkelerde ve daha geniş çapta dünya enerji piyasaları üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla NATO gündeminde enerji konularının yerleşmesi, Rusya'nın bölgede uyguladığı stratejiler ve faaliyetler sonrasında bölge ve üye devletlerinde ortak tehdit algısının artan seviyelere ulaşması sonucunda oluşmuştur (Peşken, 2012: 61).³

---

güvenliği her şeyden önce askeri birliklerine düzenli bir yakıt tedariki sağlamak anlamına gelmektedir. NATO bünyesinde enerji konuları farklı biçimlerde tartışılmış olsa da, NATO'nun 2006 Riga Zirvesi'nden önce, enerji ve enerji güvenliği NATO'nun politika beyanlarının tutarlı bir parçası olmamıştır. Diğer bir ifadeyle NATO enerji konularına yönelik sistematik bir yaklaşım geliştirmemiştir (İşeri ve Dilek, 2008: 235). Söz konusu zirvede NATO, tarihinde ilk kez enerji güvenliğini siyasi gündemine koymuş ve NATO'nun rolünün ne olması gerektiğini ve dünyanın genel enerji güvenliğine nerede değer katabileceğini belirlemek için görüşler bildirilmiştir (Khamashuridze, 2008: 54). NATO için önem arz eden 2010 Lizbon Zirvesi'nde de bu tartışmalar devam etmiştir. Zirvenin bildirgesinde sık sık enerji güvenliği konusuna atf yapılmıştır. Bu bağlamda istikrarlı ve güvenilir bir enerji temini, güzergahların, tedarikçilerin ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji ağlarının birbirine bağlanabilirliğinin kritik öneme sahip olmaya devam ettiği belirtilmiştir. Ayrıca enerji güvenliği alanındaki en acil riskler konusunda danışmayı taahhüt edilmiş ve NATO Stratejik Kavramı onaylanmıştır. Böylece enerji güvenliği gibi yeni "Ortaya Çıkan Güvenlik Sorunları" NATO gündeminin ön saflarına yerleştirilmiştir (Energy Security: Operational Highlights, 2014: 5).

³ Bu duruma örnek oluşturabilecek gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle Ukrayna'ya gönderilen Rus gazı için yeni bir fiyat formülü üzerinde anlaşma sağlanamaması ve bunun sonucunda 1 Ocak 2006'da Rus gaz tekeli Gazprom tarafından ülkenin gaz arzının kesilmesi, birçok Avrupalı uzman ve hükümet temsilcisinin bu gazların güvenilirliği hakkında düşünmesine yol açmıştır (Monaghan, 2008: 2). Enerji güvenliğinin gerekliliğini Rusya'nın faaliyetleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkaran bir diğer gelişme de 2009 yılında yaşanmıştır.

NATO gibi kolektif güvenliği sağlamayı amaç edinen bir örgüt için enerji ve enerji güvenliği konularından uzun bir süre uzak durması, örgütün günümüzdeki faaliyetlerinin eksikliğini ya da yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte NATO'nun Rusya'nın faaliyetleri ile şekillenen ve yerleşen enerji güvenliği kavramında lider bir role sahip olduğunu iddia etmek oldukça zordur (Shea, 2006). Bu anlamda NATO'nun enerji güvenliği perspektifinde kendine biçtiği rol, üye devletlerinin ya da ortaklarının enerji çalışmalarına nasıl katkılar sağlayabileceği ve tamamlayıcı bir rol üstlenebileceği ile sınırlı kalmıştır (İşeri ve Dilek, 2008: 238).

Sonuç

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonlanan Soğuk Savaş, uluslararası sistemin tüm aktörlerini ve bölgelerini etkileyen bir değişim ve dönüşüm sürecini başlatmıştır. Değişen dengeler içerisinde NATO'nun geleceği uzmanlar tarafından sorgulanmış ve tartışılmıştır. Ancak uluslararası sistem içerisinde ortaya çıkan yeni güvenlik sorunlarının doğal bir sonucu olarak, NATO kendine kısa sürede yeni roller üstlenmiştir. Öte yandan Geniş Karadeniz Havzası'nın jeopolitik ve jeostratejik öneminden ve bölge içerisinde yer alan aktörlerin farklı stratejilerle bölgeye yaklaşmasından kaynaklanan sorunlar, NATO'nun Karadeniz Havzası'na ilgisini artırmıştır. Daha açık bir ifadeyle; bölgenin mevcut jeopolitik ekosistemi ve Rusya ile Batı arasında ortaya çıkan çatışma nedeniyle, bölge genellikle iki taraf arasında bir sürtüşme noktasını temsil etmiştir. Geniş Karadeniz Havzası, dört NATO üyesine (Yunanistan dahil) ve ittifakın birkaç ortak ülkesine ev sahipliği yaptığından; bölgedeki olası herhangi bir düşmanlık,

---

Rusya-Ukrayna arasında yaşanan ikinci krizde sorun yine gaz fiyatlandırılmasından kaynaklanmıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya ve dolaylı olarak Avrupa'ya ulaşan gazı kesmesi Doğu Avrupa ülkelerini çıkmaza sürüklemiştir (Bireselioğlu, 2012: 34).

ittifakın çıkarlarını doğrudan etkileme ve üye devletlerini dahil etme ihtimallerini güçlendirmiştir. Dolayısıyla bölgenin enerji, ticaret, suç ve terörist faaliyetlerinin ana kavşağı olarak artan önemi karşısında NATO bölgede genişleme stratejisi izlemiştir.

Bununla birlikte NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası'ndaki yaklaşımının en belirleyici aktörü Rusya'dır. Rusya'nın mevcut Karadeniz stratejisi, yalnızca toprak fetihlerinden çok daha fazlasını yansıtmaktadır. Moskova için limanların ve deniz yollarının etkin kontrolü, batı yanlısı devletlerin ticaret ve enerji yollarını engellemek için bir araç sağlamaktadır. Rusya'nın büyük güç statüsüne ilişkin stratejik hedefleri doğrultusunda bölgeye yaklaşımı ve Batı'ya karşı giderek daha saldırgan duruşu NATO'yu daha fazla savunma ve caydırıcılık pozisyonlarına yönlendirmiştir (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 66). Ancak 2008 Güney Osetya ve Abhazya sorunlarında ve 2014 Kırım İlhakı'nda olduğu gibi NATO'nun bölge stratejileri sembolik olmaktan öteye geçememiştir.

2020 yılına gelindiğinde NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası ile ilişkileri, tarihsel sürecinin bir yansıması olarak devam etmiştir. NATO'nun genişleme stratejisi ile Ukrayna ve Gürcistan ile işbirliğini artırma çabaları son dönemde de bulunmakla birlikte NATO'nun uzun süredir gündeminde bulunan iki ülkenin üyelik konuları belirli bir seviye katedememiştir. Rusya'nın Ukrayna ve Gürcistan'ı kırmızı çizgisi olarak görmesi karşısında NATO daha istikrarlı ve güçlü adımlar atamamıştır. Rusya'nın Geniş Karadeniz Havzası'nda askeri duruşunu güçlendirme, yeni üst düzey yetenekleri konuşlandırma ve bölgesel güvenliğe meydan okuma faaliyetlerini artırması NATO'nun duruşunu etkileyen en önemli faktörler olmuştur. NATO ancak Ukrayna ve Gürcistan ile hâlihazırda yürütülen ortaklık faaliyetlerini, 2020 yılında "Birlikte Çalışabilirlik Ortaklığı" statüsü altında resmileştirerek daha fazla işbirliği yapma yolunu açabilmiştir. Bu bağlamda NATO önümüzdeki yıllarda Ukrayna ve Gürcistan ordularıyla birlikte çalışabilirliği artırmalı ve ortak askeri tatbikatları,

istihbarat paylaşımını ve diğer ortak faaliyet biçimlerini yoğunlaştırarak ittifak standartlarının daha fazla benimsenmesini teşvik etmelidir. Ayrıca NATO ileriye dönük olarak, Ukrayna ve Gürcistan için nihai üyeliğe götüren güvenilir yol haritaları geliştirerek açık kapı politikasına olan kararlılığını kanıtlayabilir. Bu gelişmeler NATO'nun kolektif savunmasını artırabilecek ve ittifakın kriz yönetimi yeteneklerini geliştirebilecek önemli adımlar olacaktır.

2020 yılında NATO bünyesinde yapılan tatbikatlar ise NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası'ndaki faaliyetlerinin büyük bir bölümünü kapsamıştır. Havza'da yer alan birçok devletle ortak yapılan tatbikatlar, öncelikle bölgesel güvenlik bağlamında önemli adımları temsil etmiştir. Ardından bölge ülkeleri arasında dayanışma ve işbirliği ruhunu güçlendirmekle birlikte ABD, İspanya, Norveç, İtalya gibi bölge dışı aktörlerle de yakın ilişkiler geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda küresel salgın ortamında gerçekleştirilen tatbikatlar, devletlerin hem donanmalarını hem de kriz yönetimi olgularını belirli bir seviyeye taşımıştır.

Geniş Karadeniz Havzası'nın güvenlik ekosistemini değerlendirmede merkezi bir faktör olan enerji konusu, NATO'nun yetersiz kaldığı bir alandır. Bölgenin enerji kaynaklarını ve geçiş güzergahlarını içermesi güvenliğe duyulan ihtiyacı kanıtlar nitelikte önemlidir. Orta Asya gazını Avrupa'ya taşımak ve Avrupa pazarlarının Rus gazına bağımlılığını hafifletmekte Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye kilit ülkelerdir. NATO enerji güvenliği yaklaşımını geliştirerek, enerji koridorunda önemli roldeki devletlerin çalışmalarını destelemeli ve katkılar sağlamalıdır. Bu bağlamda NATO bölgede stratejik enerji dar noktalarında devriye gezerek, denizcilik yollarında izleme ve tehdit değerlendirmeleri yaparak ve yerel güvenlik hizmetlerine eğitim ve destek sağlayarak, bölgenin enerji kaynaklarının akışını güvence altına almakta önemli bir rol oynayabilir. Kritik enerji altyapısını korumak, müttefiklerinden ya da ortaklarından birine enerji akışının

kesintiye uğraması durumunda, dayanışma sağlamak ve hatta yasaklama operasyonları gerçekleştirmek NATO'nun yakın gelecekte ele alması gereken konular olmalıdır.

Kaynakça

- Abenheim, D. (2003), "The Big Bang of NATO Enlargement", *Hoover Institute*, <https://www.hoover.org/research/big-bang-nato-enlargement>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- Alekseev A.N. vd. (2019), "A Critical Review of Russia's Energy Strategy in the Period until 2035", *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 9, No. 6, p. 95-102.
- Atamer, A. (t.y), "Energy And Allyship: The Implications of Turkey's Natural Gas Policies", *Turkish Heritage Organization*, <https://www.turkheritage.org/en/publications/analysis-by-tho-contributors-and-liaisons/energy-and-allyship-the-implications-of-turkeys-natural-gas-policies-9283>, (Erişim Tarihi: 14.03.2021).
- Bailes, A. (1996), "NATO: Towards a new synthesis, Survival: Global Politics and Strategy", *Global Politics and Strategy*, Vol. 38, No. 3, p. 27-40.
- Bireselioğlu, M.E. (2012), "NATO'nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye'nin Olası Konumu", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34 ss. 227-252.
- Brzozowski, A. (2019), "US and NATO step up presence in increasingly tense Black Sea region", *Euractiv*, <https://www.euractiv.com/section/defence-and-security/news/us-and-nato-step-up-presence-in-increasingly-tense-black-sea-region/>, (Erişim Tarihi: 13.03.2021).
- Coffey, L. (2020), "No time for NATO complacency in the Black Sea", *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/no-time-nato-complacency-black-sea>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

- Çalışkan B. (2017), “Karadeniz’de Değişen Güç Dengeleri ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, 2017, *İHH İnsani Yardım Vakfı’nın Araştırma Merkezi*, Analiz 22, Kafkasya, ss. 1-24.
- Demir, K.A. (2019), “Karadeniz’in Türkiye için Kıyasal Jeopolitik Açından Önemi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Vol.15, No.32, ss. 573-604.
- Demir, S. (2012), “Karadeniz’in Güvenliğini Yeniden Düşünmek”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 35, Sayı 35, ss. 19-50.
- Dettmer, J. (2021), “NATO Boosts Black Sea Naval Presence”, *Voanews*, <https://www.voanews.com/europe/nato-boosts-black-sea-naval-presence>, (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- Dickinson, P. (2020), “NATO upgrades Ukraine”, *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nato-upgrades-ukraine/#:~:text=NATO%20moved%20to%20upgrade%20its,%2C%20Sweden%2C%20Georgia%20and%20Jordan>, (Erişim Tarihi: 13.03.2021).
- DW (2018), “Ukrayna ile Rusya arasında Kerç Boğazı'nda gerilim”, <https://www.dw.com/tr/ukrayna-ile-rusya-aras%C4%B1nda-ker%C3%A7-bo%C4%9Faz%C4%B1nda-gerilim/a-46445241> , (Erişim Tarihi: 07.03.2021).
- Edi, A. ve Beyazipek, B.(2019), “NATO’nun Bosna-Hersek Askeri Müdahalesi Öncesi Türkiye’nin Siyasi Çabaları”, *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, Vol. 14, No. 3, p. 793-802.
- Erbaş, G. (2012), “Jeopolitik KAVRAMINDA Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 135-146.
- Erlanger, S. ve Myers, L. (2008), “NATO Allies Oppose Bush on Georgia and Ukraine”, *Nytimes*,

- <https://www.nytimes.com/2008/04/03/world/europe/03nato.html>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- Euromaidan Press* (2020), “Ukrainian dream team lends NATO a helping wing”, <http://euromaidanpress.com/2020/04/28/why-ukraines-giant-planes-help-eu-nato-fight-covid-19/>, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- Göcek, N. (2019), “NATO in the Black Sea”, *NATO Association of Canada*, <https://natoassociation.ca/nato-in-the-black-sea/>, (Erişim Tarihi: 05.03.2021).
- Hasan, B. ve Özdemir, V. (2018), “Uluslararası Ekonomi Politik Bir Değerlendirme: Karadeniz Ve Doğu Akdeniz Deniz Alanları Sorunu”, *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, Cilt 13, Sayı 22, ss. 401-416.
- İşeri, E. ve Dilek A.O. (2012), “Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO’nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye’nin Potansiyel Katkıları”, *Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 10, ss. 229-248.
- İrge, N.F. (2017), “Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı Nisan, ss. 79-92.
- Joja, I. (2021), “Roadmap for a strengthened NATO-Georgia partnership”, *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/roadmap-strengthened-nato-georgia-partnership>, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- Kamalov, İ. (2009), “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 21, Bahar, ss. 13-21.
- Kaplan, D.R. (2014), *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*, Bucharest: Litera.Ankara.
- Kavaz, İ. (2020), “5 Soru: Türkiye Tarihinin En Büyük Doğal Gaz Keşfi”, *SETA*, <https://www.setav.org/5-soru-turkiye->

- tarihinin-en-buyuk-dogal-gaz-kesfi/, (Erişim Tarihi: 14.03.2021).
- Keskin, M. (2015), “Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi”, *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 45-62.
- Kesgin, S. (2009), *NATO-Rusya İlişkileri*, Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Basımevi,
- Khamashuridze, Z. (2008), “Energy Security and NATO: Any Role for the Alliance?”, *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*, Vol. 7, No. 4, p. 43-58.
- King, C. (2008), “The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century”, Hamilton, Daniel and Mangott, Gerhard (eds.), *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* (Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations).
- Koçer, G. (2011), “Karadeniz’in Jeopolitiği ve Güvenliği: Türkiye Perspektifi”, ORSAM Karadeniz Kitapları No: 1, Ersan Başar (ed), *Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu*.
- Monaghan, A. (2008), “Energy Security: NATO’s Limited, Complementary Role”, *Research Division - NATO Defense College*, Rome - No. 36.
- NATO Energy Security* (2014), “Energy Security: Operational Highlights” , No 7.
- NATO News* (2002), “Prague Summit Declaration” https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- NATO News* (2020a), “NATO boosts scientific cooperation with Ukraine” https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_177476.htm, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- NATO News* (2020b), “Partnership Interoperability Initiative”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132726.htm, (Erişim Tarihi: 13.03.2021).

- NATO News* (2020c), “Romania 1st Time Commands NATO’s Naval Group”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/romania-1st-time-commands-nato-naval-group>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News* (2020ç), “NATO Forces Enter Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-enter-black-sea->, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News* (2020d), “Standing NATO Maritime Group 2 Exercise With Romania in The Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/standing-nato-maritime-group-2-exercise-with-romania-in-the-black-sea->, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News* (2020e), “NATO Forces Visit Georgia”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-visit-georgia->, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News* (2020f), “Greece Hands Over Command of Standing NATO Mine Countermeasures Group 2”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2021a/greece-hands-over-command-of-standing-nato-mine-countermeasures-group-2>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- NATO News* (2020g), “Turkey Takes Over Command of Standing NATO Mine Countermeasures Group 2”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2021/turkey-takes-over-command-of-standing-nato-mine-countermeasures-group-2>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- NATO News* (2020h), “Standing NATO Mine Countermeasures Group 2 in The Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2021/standing-nato-mine-countermeasures-group-2-in-the-black-sea-2>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- NATO News* (2020ı), “Romania Hands Command of Standing NATO Mine Countermeasures Group 2 To Greece”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/romania-hands-command-of-standing-nato-mine-countermeasures-group-2-to-greece>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).

- NATO News (2020i), “NATO Forces Return to Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-return-to-black-sea>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News (2020j), “NATO Forces Participate in Sea Breeze Exercise in The Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-participate-in-sea-breeze-exercise-in-the-black-sea>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News (2020k), “NATO Forces End Their Black Sea Deployment”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-end-their-black-sea-deployment>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- Öztürk, O.M. (2015), “Dünden Bugüne Karadeniz (Güncel Jeopolitiği, Enerji, Montrö, Rusya Ve Sorunlar)”, *Asya Çalışmalar Merkezi*, <https://ascmer.org/dunden-bugune-karadeniz-guncel-jeopolitigi-enerji-montro-rusya-ve-sorunlar/>, (Erişim Tarihi:10.03.2021).
- Paraipan, M. (2004), “ A New Role for NATO”, *World Security Network*, <https://www.worldsecuritynetwork.com/NATO/manuela-paraipan/A-New-Role-for-NATO>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- Paulauskas, K. (2018), “ İttifak’ın gelişen duruşu: Her Şeyin Teorisi’ne doğru”, *NATO Review*, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2018/07/06/ittifakin-gelisen-durusu-her-seyin-teorisine-dogru/index.html>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- Pekşen, H.D. (2012), “NATO’nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği”, *Güvenlik Stratejileri*, Sayı 23, ss. 35-69.
- Polat, D.Ş. (2017), “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, ss. 51-66.
- Praks, H. (2014), “NATO Enlargement: New Strategic Map Strengthens Stability and Freedom”, *International Centre For Defence Studies*, <https://icds.ee/en/nato-enlargement-an-analysis/>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

- Prevelakis, G. (2001), "The geopolitics of the black sea region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol.1, No. 3, p.148-152.
- Rystad Energy - Energy Knowledge (2020), "There's a Catch! Turkey's Hooked Tuna Gas Discovery Could Save It up to \$21 Billion in Import Costs." House. [https://www.rystadenergy.com/newsevents/news/press-releases/theres-a-catch-turkeys-hooked-tuna-gas-discovery-could-save-it-up-to-\\$21-billion-in-import-costs/#:~:text=The future development of Turkey's,appraisal drilling and further testing,](https://www.rystadenergy.com/newsevents/news/press-releases/theres-a-catch-turkeys-hooked-tuna-gas-discovery-could-save-it-up-to-$21-billion-in-import-costs/#:~:text=The future development of Turkey's,appraisal drilling and further testing,) (Erişim Tarihi: 14.03.2021).
- Rumer, E.B. ve Simon, J. (2006), "Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region", *Institute for National Strategic Studies*, Occasional Paper 3.
- Shea, J. (2006), "Energy security: NATO's potential role", *NATO Review*, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2006/09/01/energy-security-nato-s-potential-role/index.html>, (Erişim Tarihi: 12.03.2021).
- Sputniknews* (2019), "Sea Breeze 2019 tatbikatı Odessa'da başladı", <https://tr.sputniknews.com/savunma/201907021039531419-sea-breeze-2019-tatbikati-odessada-basladi/>, (Erişim Tarihi: 08.03.2021).
- Toucas, B. (2017), "NATO and Russia in the Black Sea: A New Confrontation?," *Centre for Strategic and International Studies*, March 6, <https://www.csis.org/analysis/nato-and-russia-black-sea-new-confrontation>, (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- Triantaphyllou, D. (2019), "The 'security paradoxes' of the Black Sea region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 3, September, p. 225-241.
- Tüfekçi, Ö. ve Birinci, E. (2020), "Russian Foreign Policy". *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A.

- Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 62-91.
- Tüysüzoğlu, G. (2014), “Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, (Temmuz), ss. 241-273.
- Tüysüzoğlu, G. (2013), “Karadeniz Havzası'nda Dengeleyici Bir Aktör Olarak Türkiye”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, No. 7, p. 1139-1159.
- Tüysüzoğlu, G. (2012), “Karadeniz Havzası'nın Mevcut Görünümü ve KEİT'in İstanbul Zirvesi”, *TUİÇ Akademi*, <https://www.tuicakademi.org/karadeniz-havzasinin-mevcut-gorunumu-ve-keitin-istanbul-zirvesi/>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- US Department of Defense, Report to Congress* (2018), “Annual Freedom of Navigation Report, Fiscal Year”, 31 December.
- Ünalmiş, A.N. ve Oğuz, Ş. (2019), “Karadeniz'de Rusya-ABD Rekabeti ve Ukrayna Krizi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 7, ss.1-10.
- Weiss, C. (2018), “Rusya, Ukrayna Donanması'nın gemilerine ateş açıp el koydu”, *World Socialist*, <https://www.wsws.org/tr/articles/2018/11/29/ukra-n29.html>, (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- Wyland, S. (2019), “USS Porter enters Black Sea as Navy continues to boost patrols in tense region”, *Stars and Stripes*, 12 October, <https://www.stripes.com/news/navy/uss-porter-enters-black-sea-as-navy-continues-to-boost-patrols-in-tense-region-1.602880>, (Erişim Tarihi: 08.03.2021).

GENİŞ KARADENİZ HAVZASI'NDA ÇİN'İN YENİDEN KONUMLANMA STRATEJİSİ: 2020

Müge Yüce

[Dr., Atatürk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Karadeniz havzasında son yirmi yılda ortaya çıkan gelişmeler, küresel güç dengesinde yaşanan değişimin bölgesel dinamikler üzerindeki etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda bölgede ortaya çıkan stratejik yeniden yapılanma süreci, yalnızca bölgenin iç dinamikleri açısından değil küresel güç dağılımında meydana gelen değişimler üzerinden yorumlanmaya ihtiyaç duymaktadır.

Uluslararası ekonomik ve siyasi sistemde yüksek ihracat rakamları, artan doğrudan yatırım ve dış yardım miktarları, bölgesel ve uluslararası örgütlere etkin katılımı ile istikrarlı bir yükseliş gösteren Çin, küresel güç dağılımındaki değişimin belirleyici aktörlerinden birisi olarak ön plana çıkmıştır. Çin'in ekonomik olarak ön plana çıkması, Pekin yönetiminin geleneksel dış politika etki alanlarının da genişletilmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak Çin, kendisine uzak coğrafyalarda ve tarihsel ilişkilerinin zayıf olduğu bölgelerde giderek daha etkin ve aktif bir politika izlemeye başlamıştır (Blanchard, 2020: 44).

Pekin yönetiminin geleneksel etki alanı dışında kalan bölgelerden birisi olarak Geniş Karadeniz Havzası, Çin'in son yıllarda giderek etkisini artırdığı bölgelerden birisi haline gelmiştir. Çin'in bölgedeki artan etkisi, Karadeniz kıyısı ve

çevresindeki ülkelerin Çin ile doğrudan bağlantılarından ziyade Pekin'in Orta ve Batı Asya politikalarının bir uzantısı olarak belirmektedir.

Nitekim Çin'i Orta ve Batı Asya üzerinden Avrupa ile bağlantılı hale getiren tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırmayı hedef edinen Kuşak Yol İnisyatifi (KYİ), Geniş Karadeniz Havzası'ndaki ülkeleri Çin için önemli hale getirmiştir. Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Xi Jinping tarafından 2013 yılında ilan edildikten sonra dünya tarihinin en büyük jeo-politik bağlantı projesi olduğu kabul edilen KYİ, Pekin yönetiminin Geniş Karadeniz Havzası'na yönelik dış politikasını yeniden şekillendiren belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Bu sebeple Geniş Karadeniz Havzası'nı içine alan coğrafyada meydana gelen gelişmeler ve Çin'in tutumu detaylı şekilde incelendiğinde Pekin yönetiminin temel stratejisinin "dış politikada süreklilik ve değişim unsurlarını dengelemek" olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Çin'in bölgeye yönelik dış politikası, geniş kapsamlı bir bakış açısı ile bütünsel olarak ele alındığında Pekin'in Geniş Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkeler ile ilişkilerinin diğer bölgelere oranla daha az gelişmiş olduğu fark edilmektedir. Bunun önemli bir sebebi, bölgenin Doğu-Batı rekabetinin yaşandığı bir coğrafya olması ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Rusya'nın bu coğrafya üzerinde belirli etki alanlarına sahip olmalarıdır (Weitz, 2020). 2008 Güney Osetya ve 2014 Kırım krizlerinin de işaret ettiği gibi bölgede geleneksel olarak etki sahibi olan ABD, Rusya ve Avrupa Birliği (AB), bölgede güçlerini yeniden konumlandırmaya çalışmaktadırlar.

2014 Kırım Krizi sonrasında Rusya ile Çin arasında gözlemlenen yakınlaşmanın stratejik boyutu, 2020 yılında yeniden gündeme gelen Dağlık Karabağ sorununda Çin yönetiminin belirlediği duruşun temel zeminini oluşturmaktadır. Dağlık Karabağ'da Azerbaycan ve Ermenistan

tarafından öne sürölen egemenlik hakları ile sorunun uzun süredir çözümlenemeyen karmaşık yapısı, Güney Kafkasya ve Batı Asya coğrafyasını lojistik ve ulaştırma projelerinin merkezine yerleştiren Çin için önemli bir engel teşkil etmektedir. 2019 ve 2020 yıllarında Azerbaycan ve Ermenistan'a yatırımlarını sürdüren Çin yönetimi için Dağlık Karabağ, dış politikadaki geleneksel ilkeler ile duruma özgü esnekliğin dengelenmesini gerektiren özgün bir sorun alanı oluşturmaktadır. Nitekim 2020 yılının son aylarında gerilimin giderek tırmandığı çatışma sürecinde Çin yönetimi yalnızca Azerbaycan ve Ermenistan ile ikili ilişkilerini değil Rusya, İnan ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin soruna yönelik tutumlarını da göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır.

Böyle bir küresel atmosfer içerisinde ekonomik, siyasi ve kültürel bir güç merkezi olarak yükselmeye devam eden Çin'in Geniş Karadeniz Havzası'nda nasıl bir politika izleyeceği önemli soru işaretlerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim kurulduğu tarihten itibaren Çin yönetiminin resmî dış politika söylemleri süreklilik göstermiş, Çin Komünist Partisi (ÇKP) yönetimi "egemenliğe saygı" ve "iç işlerine karışmama" ilkelerini dış politikasının temeli olarak belirlemiştir (Zhang, 2014: 18). Bu ilkelere dayanan Çin dış politikasının, bölgesel krizlerde nasıl bir strateji belirleyeceği ve bu stratejiyi hangi söylemler üzerinden meşrulaştıracadı ise Çin dış politikası çalışmalarının dinamik bir araştırma alanını oluşturmuştur.

Bu gelişmeler ışığında bu çalışmada, Çin yönetiminin Geniş Karadeniz Havzası'nda meydana gelen gelişmeler karşısında nasıl bir dış politika stratejisi izlediği ve bu dış politikanın belirlenmesinde etkili temel faktörlerin neler olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu sebeple çalışmada öncelikle bölgenin stratejik ve ekonomik açıdan Çin yönetimi için taşıdığı önem incelenmiş, daha sonra Çin'in bölgeye yönelik dış politika araçları ile Kırım krizindeki tutumu analiz edilmiştir.

Geniş Karadeniz Havzası'nın Çin Dış Politikası için Önemi

2014 yılında Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Çin'in dış politikasını küresel ve bölgesel sorunların çözümü ile yabancı ülkelerdeki Çin vatandaşlarının haklarının korunması gibi alanlarda Çin'in daha önemli bir rol oynamasını gerektirecek "aktif dış politika" olarak tanımlamıştır.

Çin yönetimi bu resmî açıklamayı yapmadan önce 2012 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile 16+1 İş Birliği mekanizmasını, 2013 yılında ise toplamda 60'dan fazla ülkeyi kapsayan Kuşak Yol İnisiyatifini ilan etmiştir. Çin'in geleneksel olarak etkin olduğu Doğu ve Güney Asya'nın dışında Avrupa, Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkaslar'da etkinliğini artırmaya yönelik bu girişimleri, birçok Batılı uzman tarafından "Çin tehdidi" ve hegemonya söylemlerinin haklı gerekçesi olarak sunulmuştur (Clarke, 2017: 72).

Bununla birlikte Çin yönetimi küresel sistem içerisinde kendisine yönelik artan "Çin tehdidi" söylemlerini, Çin dış politikasının temel prensiplerine bağlılığını dile getirerek etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Nitekim 1949 yılındaki kuruluşundan bugüne kadar Çin dış politikası, önemli reform dönemleri geçirmiş olmakla birlikte benimsemiş olduğu temel ilkelere önemli ölçüde bağlılık göstermiştir. Egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda temeline dayanan bu ilkeler bütünü 1950'li yıllardan bugüne kadar temel alınmaya devam etmiştir. Çin'in dış politikasının belirlenmesinde birinci derecede önemli olan Çin merkezli dünya görüşü, uluslararası sistemin tarihsel gelişimi içerisindeki sürekliliğe vurgu yapmakta ve Çin'in konumunu da bu süreklilik içerisinde açıklamaktadır (Agnew, 2010: 573).

Çin dış politikasında bu temel ilkelere bağlılık devam ederken ortaya çıkan yenilik, özellikle Çin anakarasına uzak olduğu kabul edilen bölgeler için etki doğurmaktadır. 2013 ve 2014 yıllarında ortaya konulan hedeflere göre Çin yönetimi, daha önceden uzak saydığı bölgelerde daha etkin olmayı ve bu kapsamda Ortadoğu, Afrika, Avrupa ve Latin Amerika'da yeni açılımlar yapacağını vurgulamıştır. Tüm bu açılımları yaparken Çin dış politikasında belirgin olan en önemli husus, Pekin'in kendine özgü stratejik yol haritasının kısa dönemli refleksif tepkiler vermek yerine statüko içinde uzun dönemli dnşmmn esas alınmış olmasıdır (Davutoğlu, 2020:179).

Bu yeni vizyon çerçevesinde Çin'in Karadeniz ve Geniş Karadeniz Havzası'ndaki çıkarları, Pekin tarafından Orta Asya, Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrupa'da izlenen dış politikanın doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır (Safranchuk ve Denisov, 2020: 20). Çin'in geniş kapsamlı dış politik atılımları göz önünde bulundurulduğunda Geniş Karadeniz Havzası sahip olduğu stratejik coğrafi konumu ve büyük g politikalarında önemli bir rekabet alanı olması gibi iki temel özelliği ile Çin yönetimi için önemi artan bir bölge haline gelmiştir.

Stratejik Coğrafi Konumu:

Güney Kafkasya, Doğu Avrupa, Rusya ve Türkiye'yi içine alan Geniş Karadeniz Havzası, tarih boyunca küresel sistemde etkin olmak isteyen büyük glerin temel rekabet alanları içerisinde olmuştur. Sahip olduğu enerji kaynakları ve enerji nakil hatları üzerindeki önemli konumu sebebi ile bölge, son rnekleri 2008 Güney Osetya ve 2014 Kırım krizlerinde grldğu gibi 21. Yüzyılda da Rusya, ABD ve AB gibi temel aktörlerin g rekabetlerine sahne olmaya devam etmektedir.

Küresel enerji nakil hatları için önem taşıyan bölge, küresel enerji tüketiminde birinci sıraya yerleşen Çin için enerji arzından ziyade küresel nihai ürün tedarik zincirindeki konumu üzerinden önem taşımaktadır. Nitekim bölgenin Çin

için önemli çıkar alanlarından birisi haline gelmesi 2013 yılında ilan edilen KYİ kapsamındaki ekonomik koridorların güvenliği ile başlamıştır.

Çin Komünist Partisi'nin en güçlü liderlerinden birisi olduğu kabul edilen Xi Jinping'in 2013 yılında ilan etmiş olduğu Kuşak Yol İnisiyatifi, Geniş Karadeniz Havzası'nı Çin için Batı Asya ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılan bir ulaştırma hattı olarak öncelikli bölgelerden birisi haline getirmiştir. KYİ kapsamında üstlenilen projeler ve ulaştırma hatları kapsamında Çin yönetimi ve Çinli şirketler Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Türkiye, Bulgaristan, Ukrayna, Moldova, Romanya gibi Karadeniz havzası içerisinde yer alan tüm ülkeler ile iş birliği anlaşmaları imzalamıştır (OECD, 2018: 9).

Çin'in küresel politikada etkisini artırmak istediğine ve Çinli liderlerin 2050'de bir süper güç haline getirmek istediğine yönelik resmî söylemleri göz önünde bulundurulduğunda Karadeniz'in ve çevresindeki ülkelerin Çin için önemlerinin giderek artan bir seyir izleyeceği şüphesizdir. Ancak, küresel sistemdeki etkisini artırırken “büyük güçler ile karşı karşıya gelmeme” ve “hegemonya kurmaktan kaçınma” yönünde ihtiyatlı davranan Çin için Geniş Karadeniz Havzası Rusya, ABD ve AB'nin temel çıkarları ile çatışma riski barındıran bir bölgedir. Bu sebeple bölgenin stratejik konumu, Çin'in büyük güçler ile karşı karşıya gelmeme politikasına zarar vermediği ölçüde bir etki alanı oluşturacaktır.

Büyük Güç Politikaları:

Avrupa, Asya ve Afrika arasında bağlantı sağlayan bir bölge olarak Karadeniz Bölgesi, küresel süper güçler açısından ticari ve jeopolitik etki için rekabet edilecek merkezî bir bölge konumundadır (Okano-Heijmans, 2018: 1). 2014 yılında yaşanan Kırım Krizi de Karadeniz'in büyük güçlerin bir rekabet

alanı olmaya başladığı gerçeğini ortaya çıkarması açısından önemlidir (Safranchuk ve Denisov, 2020: 23).

Bu açıdan Çin, Ortadoğu ve Balkanlar'da olduğu gibi Karadeniz havzasını da büyük gler ile ilişkilerini yeniden belirleyebileceği bir “yeniden konumlanma” alanı olarak görmektedir. Çin, büyük gler ile doğrudan karşı karşıya gelmemekle birlikte Rusya ve ABD'nin geleneksel olarak etkili olduğu bölgelere nc bir güç olarak girme yönünde politikalar izlemekte ve yumuşak güç unsurları ile etki alanını genişletmeye çalışmaktadır (Shambaugh, 2015: 99).

Çin'in bu politikasında etkili olan en önemli faktörlerden bir tanesi ABD yönetiminin 2011 yılında başlatmış olduğu Asia Pivot politikasıdır. Çin'in Asya&Pasifik bölgesinde artan etkisine karşı geliştirilen bu politika ancak bölgesel hegemonya ve güç dengesi dinamikleri üzerinden anlaşılabilir bir nitelik göstermektedir (Ikenberry, 2014: 55). Bu politika ile ABD, Çin'in giderek etkisini artırdığı Asya&Pasifik bölgesinde Çin'i dengeleyerek bölgede hegemon g olmasını engellemeyi amaçlamaktadır. ABD yönetiminin Çin'i Asya-Pasifik bölgesinde dengelemeye yönelik adımları karşısında Çin yönetimi “Batı'ya yürüyüş” (*marching westward*) politikası ile etkinlik alanını genişletme politikası izlemektedir. “Batıya yürüyüş” politikası, ABD'nin Çin'i çevreleme çabaları karşısında daha dengeli bir Çin-ABD ilişkisi kurabilmek ve bu ilişkiyi karşılıklı güven temelinde sürdürebilmek misyonu ile oluşturulmuş bir stratejidir (Jisi, 2014: 129).

Bu stratejinin AB ve NATO'nun genişleme abaları, Rusya'nın bu çabalara karşı kendi nüfuz alanını kaybetmeme yönündeki politikaları ile eş zamanlı olarak ortaya konması, Çin'in “Batı'ya yürüyüş” politikasının büyük gler ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesi hedefi kapsamında oluşturulan bir strateji olduğuna da işaret etmektedir. Bu strateji kapsamında Çin yönetimi Geniş Karadeniz Havzası'ndaki bölgesel dış

politikasını hangi araçlar üzerinden sürdürdüğü bu politikanın gelecekte nasıl bir şekil alacağını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Geniş Karadeniz Havzasında Çin'in Temel Dış Politika Aracı olarak 17+1 Platformu ve Kuşak Yol İnisiyatifi

Çin'in ekonomik ve siyasi alanlarında olduğu gibi modern dönem dış politikasında da 1978'de Deng Xiaoping tarafından başlatılan "reform ve dışa açılım" politikaları ile önemli bir kırılma noktası yaşanmıştır. Bu politikaların bir sonucu olarak Çin, 1949-1978 yılları arasında benimsemiş olduğu farklı siyasi sistem ve ideolojiye sahip ülkeler ile arasına "sınır koyma" politikasından uzaklaşmış ve küresel sistem ile bütünleşme çabalarını başlatmıştır (Karaca ve Yüce, 2020: 277).

1990'lı yıllar boyunca istikrarlı bir ekonomik yükseliş gösteren Çin, 2000'li yıllardan itibaren küresel sistemde belirleyici bir güç merkezi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Nitekim 2000'li yıllarla birlikte Çin ekonomik, sosyal ve askerî gücündeki gelişme ve güçlenmeyle bağlantılı olarak yeni bir dış politika izlemeye başlamıştır (Fidan, 2012: 147). Bugün Çin dış politikasının temel öncelikleri ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlayacak barışçıl bir çevre ile Komünist Parti rejiminin meşruiyetini sağlayacak kalkınmayı sağlamaktır. Bu öncelikler doğrultusunda Çin, doğrudan bir savaş ve kriz içerisinde yer almaktan kaçınmakla birlikte, jeo-politik önemi yüksek bölgelerde "büyük güç" statüsünü kazanmak için iddialı adımlar atmaktan da çekinmemektedir.

17+1 İş Birliği Mekanizması:

2011 yılında kararlaştırılan ve 2012 yılında resmî olarak ilan edilen 16+1 Mekanizması, Çin ile 16 Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki karşılıklı ticaret ve iş birliğinin

Kaynak: EU-China Commission EUCNC, <https://eu-cnc.org/business/the-17-1-initiative>

Çin'in Karadeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkeleri ile geliştirdiği en önemli dış politika araçlarının başında gelen 17+1 mekanizması kapsamında Çin, üye ülkelerin tamamı ile ilişkilerini geliştirmiştir. 17+1 İş Birliği mekanizması kapsamında kurulan sektörel birliklerden Tarım Teşvik Birliği'nin genel merkezi Bulgaristan'da oluşturulmuş, Enerji İş Birliği'nin genel merkezi ise Romanya'da kurulmuştur (Kavalski, 2019b: 409). Gelişen ilişkiler kapsamında Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki Varna limanının altyapı inşasını Çin firmaları üstlenmiş ve Çin'in Shantou limanı ile Bulgaristan'ın Burgas Limanı iş birliği anlaşması imzalamışlardır.

Çin ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında gelişen ekonomik ve siyasi iş birliği süreci, Çin'in AB'yi bölmeye çalışmakla itham edilmesine ve 17+1 üyesi ülkelerin Avrupa'da Çin'in "Truva Atı" haline getirilmeye çalışıldığı yönünde kaygılara yol açmıştır. Nitekim Avrupa Komisyonu üyesi Johannes Hahn 2018 yılında, Batı'nın son dönemde Balkanlarda Rusya'nın faaliyetlerine odaklandığını ancak Çin'in mevcut yatırım ve projelerinin daha fazla kaygı uyandırması gerektiği yönünde bir açıklaması olmuştur (Heath ve Gray, 2018).

17+1 iş birliği mekanizması henüz ekonomik beklentileri karşılamasa da bu mekanizma, Çin'in bölgesel diplomasisi ve KYİ kapsamında geliştirdiği bölgesel iş birliklerinin önemli bir laboratuvarı olarak görülmektedir (Vangeli, 2018: 680). Dahası 17+1 Mekanizması kapsamında geliştirilen iş birlikleri, Çin'in ekonomik yetkinliğini mevcut norm ve kurallara karşı çıkmak üzere kullanma kapasitesini gösteren bir atılım haline gelmeye başlamıştır (Kavalski, 2019b: 406).

17+1 iş birliği mekanizması 2012 yılında ilan edilmiş olmakla birlikte bu mekanizma, 2013 yılında ilan edilen KYİ'nin Avrupa'da başarılı olabilmesinin en temel parçası olarak görülmektedir (Liu, 2019: 91). Karadeniz, Kuşak Yol İnisyatifi kapsamında oluşturulması planlanan ulaştırma ve nakil hatlarının güvenceye alınması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu sebeple Çin ve 17+1 üyesi ülkeler arasında 2016 yılında imzalanan Riga İş Birliği Yönergesi (Riga Guideline Cooperation)'nde Karadeniz liman bölgeleri iş birliği sürecine dahil edilmiştir (Safranchuk ve Denisov, 2020: 20). 17+1 Mekanizması içerisinde yer alan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, KYİ kapsamında planlanan deniz ipek yolu ve ekonomik koridorların giriş noktasında konumlanan bir bölgedir. Özellikle Çin'in COSCO (China Ocean Shipping Company) şirketinin Yunanistan'ın Pire Limanı'ndaki hisselerin çoğunluğunu satın alması ile bölge ülkeleri KYİ'nin başarıya ulaştırılmasında stratejik bir önem kazanmıştır (Kavalski, 2019b: 411).

Kuşak ve Yol İnisyatifi:

Kuşak ve Yol İnisyatifi içerisinde dahil olan ülke ve projelerin detaylı listesine ilişkin resmî bir yayın bulunmamakla birlikte KYİ yüksek hızlı tren yolları, otobanlar, hava ve deniz limanları, enerji nakil hatları, petrol ve doğal gaz boru hatları ve telekomünikasyon ağları gibi büyük altyapı yatırımları içermektedir. Bu kapsamda ayrıca Özel Ekonomik Bölgeler (Special Economic Zones) ve sanayi parkları ile bu alanlarda büyük imalat merkezlerinin kurulması planlanmaktadır.

60'dan fazla ülkeyi içine alan KYİ, dünya nüfusunun yaklaşık %70'ini kapsayan bir bölgede ve 6 trilyon dolarlık maliyete sahip bir projedir (Cau, 2018: 40). Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarındaki ülkeleri kapsayan KYİ'nin en önemli stratejik noktalarından birisi de geniş Karadeniz Havzası'nı içine alan bölgedeki liman ve durakları olacaktır. Geniş Karadeniz

Havzası içerisinde yer alan ülkeler, KYİ kapsamında geliştirilen Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru planlaması içerisinde yer almaktadır. Bu koridorun oluşturulması ile Çin, Geniş Karadeniz Havzası'ndaki varlığını ve etki alanını artırmaktadır (FPRI, 2019: 2).

Çin'in Xian kentinden başlayarak Orta Asya ülkeleri üzerinden İran ve Türkiye'ye uzanması planlanan bu hattın Azerbaycan, Gürcistan ve Rusya üzerinden geçerek Ukrayna'ya ulaşan bir hat ile desteklenmesi planlar arasındadır. Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru, Geniş Karadeniz Havzası içerisinde yer alan Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Moldova'yı kapsamakta; Ukrayna ve Rusya ise Çin-Moğolistan-Rusya hattı üzerinden projeye katılmaktadırlar (OECD, 2018). KYİ kapsamında Çin, 2017'de Moldova ile 2018'de Ukrayna ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) görüşmelerini başlatmış, Azerbaycan ve Ermenistan ile ticaretini artırmış, Türkiye ve Ukrayna'da birçok alt yapı projesi üstlenmiştir.

Tablo.1 Geniş Karadeniz Havzası Ülkelerinin İthalatında En Fazla Paya Sahip Üç Ülke (2018)

Ülke	Toplam İthalatında ilk 3 Ülkenin Payları		
Azerbaycan	Rusya %16,44	Türkiye %13,76	Çin % 10,44
Bulgaristan	Almanya %12,37	Rusya %9,72	İtalya %7,54
Ermenistan	Rusya %25,97	Çin %13,63	İran %5,55
Gürcistan	Türkiye %16,12	Rusya %10,23	Çin %9,13
Moldova	Romanya %14,54	Rusya %12,51	Çin %10,42
Romanya	Almanya %20,46	İtalya %9,38	Macaristan %6,86
Rusya	Çin %21,74	Almanya %10,62	Belarus %5,37

Türkiye	Rusya %9,86	Çin %9,29	Almanya %9,15
Ukrayna	Rusya %7,72	Polonya %6,88	İtalya %5,55

*Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü,
https://wits.worldbank.org/countrystats.aspx?lang=en (erişim tarihi:
05.01.2020)*

Yukarıdaki tabloda Çin'in Geniş Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkelerin ithalat partnerleri arasındaki yeri gösterilmiştir. Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna hariç olmak üzere diğer tüm ülkelerin ithalat partnerleri arasında Çin, ilk üç sırada yer almıştır. Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna'nın en çok ithalat yaptığı ülkeler AB bölgesi ve Rusya olmakla birlikte, Çin bu ülkeler ile karşılıklı dış ticaretini önemli ölçüde artırmıştır. Çin'in Geniş Karadeniz Havzası ülkelerine yönelik ihracatını artırması, 2012'de kurulan 17+1 mekanizması ve KYİ kapsamında geliştirilen ilişkiler sayesinde gerçekleşmiştir.

Bu kapsamda Çin, Gürcistan ile 2017 yılında bir Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma sonrasında Çin, Gürcistan'ın Poti Limanı'nda yer alan Poti Endüstri Serbest Bölgesi'nin %75'ini satın almıştır (Bergmann, 2019). Gürcistan Milli Eğitim Bakanlığı ve Çin Büyükelçiliği arasında 2019 yılında imzalanan mutabakat anlaşması ile Çince'nin öğretilmesinin teşvik edilmesi amaçlanmış ve bu kapsamda Çince Gürcistan'da Rusça ve İngilizce'den sonra müfredat kapsamında öğretilen üçüncü yabancı dil olmuştur (Lambert, 2019). Çin'in Gürcistan Büyükelçisi Li Yan tarafından belirtildiği üzere 20'den fazla üniversitede yaklaşık 1000 öğrenci Çince derslerine kayıt olmuştur (Ivaniadze, 2020).

Çin ve Ermenistan, 2015 yılında KYİ kapsamında Mutabakat Anlaşması imzalamış ve bu gelişme sonrasında 2016 yılında Ermenistan, Şangay İşbirliği Örgütü diyalog partneri olmuş, 2017 yılında ise Asya Altyapı Yatırım Bankası'na üye olarak kabul edilmiştir (Yu, 2020). Çin ve Ermenistan arasındaki

karşılıklı ticaret 2011'de 169 milyon dolardan 2018 yılında 771 milyon dolara yükselmiştir (Hovhannisyan, 2019).

17+1 mekanizmasının üyesi olmayan Ukrayna, Çin'in Karadeniz bölge politikası ve daha geniş kapsamlı atılımları için stratejik önemde bir ülkedir. Bu kapsamda Ukrayna Ticaret ve Sanayi Odası 2018 yılında Kuşak Yol Ticaret ve Yatırım Teşvik Merkezi'ni Kiev merkezli olmak üzere kurmuştur (Xinhua, 2018). Bu tarihten sonra Çin-Ukrayna karşılıklı ticareti 2018 yılına göre %30.4 oranında artış göstererek 2019 yılında 12.79 milyar dolara ulaşmıştır (MFA, 2020). Bu gelişmelere paralel olarak Çin, 2018 yılında Ukrayna'nın Karadeniz kıyısındaki Chornomorsk limanında büyük bir inşa projesine başlamış, projeyi 11 ayda tamamlayarak 2019 yılında bitirmiştir (CTS, 2018). 2014 yılında gerçekleşen Kırım krizi sırasında Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkilerin bozulması, Çin-Ukrayna ilişkilerinin geliştirilmesi için fırsat ve riskleri beraberinde getirmiş, Çin yönetimi Rusya'nın tepkisini çekmeden Ukrayna ile ilişkilerini geliştirmeyi başarmıştır.

Çin'in KYİ projesi, Geniş Karadeniz Havzası, Kafkaslar ve Ortadoğu politikalarının kesişim noktasında yer alan Türkiye, Çin için stratejik öneme sahip bir diğer ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda karşılıklı ticaret 2019 yılında 20 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Çin, Türkiye'de Kumport Limanı'nın %65 hissesini satın almış ve bu alımı farklı sektörlerdeki yatırımlar izlemiştir (Ekonomist, 2020).

2015 yılında Azerbaycan ile KYİ iş birliği mutabakatı imzalayan Çin, ülke ile ilişkilerini KYİ kapsamında geliştirmektedir. Bu proje kapsamında Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu projesinin tamamlanması ve Alat Limanı'na yapılan yatırımlar Azerbaycan'ın KYİ kapsamındaki stratejik önemini de artırmıştır (Calabrese, 2019). Pekin'de düzenlenen ikinci KYİ İş Birliği Forumu'na katılmak üzere 25-28 Nisan 2019 tarihleri arasında Çin'e giden İlham Aliyev'in bu ziyareti esnasında Çinli

şirketler ile Azerbaycan şirketleri arasında toplam değeri 821 milyon dolar olan on anlaşma imzalanmıştır (Huseynov, 2019).

Çin'in bølge ÷lkelerinin tamamı ile gerçekleştirmiş olduğu bu atılımlar, orta ve uzun vadede Pekin yönetiminin bölgedeki çıkarlarının artacağı ve bölgedeki istikrarsızlıklardan daha fazla etkileneceği anlamına gelmektedir. Bölge ÷lkelerinde yapmış olduğu yatırımlar, Çinli şirketler tarafından üstlenilen projeler ve bu ÷lkelerdeki Çin vatandaşlarının sayısının artmış olması, Pekin yönetimini bölgedeki gelişmelerin bir paydaşı haline getirmektedir. Bölge ile etkileşimi artmış olan Çin yönetiminin, geleneksel dış politika ilkeleri olan çatışmalarda taraf olmama ve iç işlerine karışmama unsurlarına bağlılık gösterip gösteremeyeceği ise önemli bir araştırma sorusu olarak belirlemektedir. Bu kapsamda 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ile gelişen olaylar, bu araştırma sorusuna cevap olabilecek unsurları içinde barındıran bir nitelik göstermiştir. Çin dış politikasının temel ilkeleri ile çelişkili bir tutum sergilenmesi, iki büyük g arasındaki g mücadelesinin dengelenmeye çalışılması ve Çin'in tarihsel etki alanı dışında kalan bir bölgede ortaya çıkan krizden fayda sağlanması gibi önemli unsurları barındıran Kırım Krizi, Çin'in Karadeniz Havzası'nda yakın gelecekteki tutumunu göstermesi açısından incelenmesi gereken bir örnek olay oluşturmaktadır.

Rusya'nın Kırım İlhakı ve Çin'in Politikası

Rusya'nın 2014 yılının şubat ve Mart aylarında Kırım'ı ilhak ederek Ukrayna i ve dış politikası üzerinde yeniden etkili bir güç haline gelme yönündeki agresif dış politikası, uluslararası alanda Soğuk Savaş sonrası düzen üzerine geniş çaplı bir tartışmayı başlatmıştır. Bu tartışmalar çoğunlukla Rusya'nın Batı hkimiyetindeki yeni dünya düzenine karşı kendi nüfuz alanını korumaya çalıştığı ve özellikle NATO ve AB'nin genişleme stratejilerine karşı koymaya çalıştığı argümanları üzerine odaklanmıştır. 2014 Kırım ilhakı ile Rusya'nın

“dışlayıcı emperyalizm” (preclusive imperialism) uyguladığı ve Ukrayna’nın NATO’ya katılmasını engellemeyi amaçladığı kabul edilmiştir (Gardner, 2016: 491).

Kırım üzerindeki bu hamlesi ile Karadeniz’de mevcut hâkimiyetini pekiştiren Rusya, aynı zamanda Batı ile ilişkilerinde bir dönüm noktasının yaşanmasına ve Asya’ya dönerek (pivot to east) Çin ile ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına da yol açan bir adım atmıştır (Biersack ve O’Lear, 2014: 260). Rusya’nın Asya’ya yakınlaşma politikası, yalnızca Rus dış politikası için değil Karadeniz kıyısında yer alan ülkeler ile bölgede etkisini artırmaya çalışan Çin için de önemli bir sürecin başlangıcı olmuştur. Nitekim sürdürülebilirliği konusunda önemli tartışmalara yol açan Asya’ya yönelme politikası Rus dış politikasının önemli bir bileşeni durumuna gelmiş ve bu politikada Çin, en öne çıkan partner olarak kabul edilmiştir (Tsvetov, 2016: 69).

Rusya’nın Kırım ilhakından sonra uluslararası çevre, Çin’in bu hamle karşısında nasıl bir tutum geliştireceğine odaklanmıştır. İthal enerjiye bağımlılık oranı %70’e yaklaşan Çin için Rusya’nın Kırım ilhakı, birbiri ile çelişen çıkarların dengelenmesi adına örnek olay teşkil etmiştir. Bu kapsamda Çin tarafından Kırım ilhakına karşı gösterilen ilk somut adım, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)’nin Mart ayında gerçekleştirilen iki oylamasında atılmıştır.

Kırım’ın Rusya ile birleşmesi yönünde 16 Mart 2014’te yapılan referandumdan bir gün önce, 15 Mart 2014’te BM Güvenlik Konseyi Kırım’ın Rusya ile birleşmesi kararının geçersiz olacağını ilan eden bir karar almış fakat Çin bu kararın alınması sırasında çekimser kalarak oy kullanmamıştır (Overland ve Kubayeva, 2018: 98-99). Mart ayının sonlarında yapılan ikinci BMGK toplantısında Kırım’ın uluslararası statüsünde yapılacak herhangi bir değişikliğin tanınmayacağı yönünde bir oylama yapılmış ve bir önceki ile aynı şekilde

Rusya kararı veto ederken Çin çekimser kalmıştır. Çin her iki oylamada da çekimser kalmasını başlıca üç gerekçe ile açıklamaktadır: (Zhang, 2015).

- Geçmişteki benzer referandumlarda Batı'nın çifte standart uygulaması
- Pekin tarafından "başka ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi"ne gösterilen bağlılık
- Kırım sorununda tarihsel faktörlerin karmaşıklığı

Kırım'ın Rusya'ya katılması yönündeki referanduma Avrupa ülkelerinin karşı çıkması, Çin'de yayınlanan *People's Daily* tarafından "Batı ikiyüzlülüğü" olarak tanımlanmış ve daha önce Kosova'daki referandumu kabul eden ve kendi kaderini tayin hakkını savunan Batı'nın Ukrayna krizindeki tutumu eleştirilmiştir (People's Daily, 2014). Çin Dışışleri Bakanlığı ve Çin BM temsilcisi, bu oylamada çekimser kalma gerekçelerini yukarıdaki faktörlerle açıklamakla birlikte, BMGK kararlarının içeriğine ilişkin yorumlarda da bulunmuşlardır. Çin Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Qin Gang, bu oylamada Çin'in çekimser kalmasının temel sebebini BM kararının tarafların karşı karşıya gelmesine yol açacak ve durumu daha da zorlaştıracak bir karar olması olarak açıklamıştır. Buna göre Çin, tarafların karşı karşıya gelmesini hiçbir zaman onaylamamakta ve Çin dış politikasının temel prensipleri olan "devlet egemenliği" ve "bağımsızlığa saygı" ilkesine göre hareket etmektedir (Qin, 2014). Nitekim Çin, kendi ülkesel bütünlüğüne yönelik Tibet, Sincan ve Tayvan gibi bölgelerden algıladığı tehdit sebebi ile Kırım örneğindeki gibi bir bağımsızlık bildirisini kabul etmemek yönünde tavır sergilemelidir. Etnik, dilsel veya kültürel ayrılıklara dayanan bir bağımsızlığın onaylanması Pekin için büyük bir iç tehdit olarak karşısına çıkma potansiyeli taşımaktadır (The Diplomat, 2014).

Aslında, Çin dış politikasının devlet egemenliği ve içişlerine müdahale etmeme yönündeki prensiplerini göz önünde

bulunduran BMGK'nin diğer üyeleri (ABD, İngiltere, Fransa) Rusya'ya karşı alınacak kararlarda Çin'in kendi yanlarında yer almasını sağlayabileceklerini düşünmüşler ve bu konuda ikna çalışmalarında bulunmuşlardır. Bu kapsamda Çin'in 15 Mart tarihli oylamada veto hakkını kullanmaması ve oylamada çekimser kalması Pekin tarafından Moskova'nın ilhakının örtülü şekilde kınandığı ve bu çekimserliğin Batılı diplomatlar tarafından bir "zafer" olarak görüldüğü yorumlarına da yol açmıştır (Tiezzi, 2014).

Bununla birlikte, Rusya'nın Kırım ilhakı ile meydana gelen Batı ile ilişkilerindeki bozulmanın, Rusya'nın Asya ülkeleri ve özellikle Çin ile artan stratejik ilişkilerinin bir yansıması olduğu, bu sebeple Çin'in diğer büyük güçleri karşısına almadan Rusya'yı desteklemeye çalıştığı daha fazla kabul gören bir yaklaşım olmuştur (Mankoff, 2015: 67). Bu görüşü destekleyen en önemli argüman, Rusya'nın Kırım ilhakından yalnızca iki ay sonra gerçekleşen Rus-Çin enerji anlaşması ile ortaya çıkmıştır. Mayıs 2014'de Çin ve Rusya, Power of Siberia ismini taşıyan doğalgaz boru hattı konusunda yaklaşık değeri 400 milyar dolar olan doğal gaz boru hattı konusunda uzlaşmaya varmıştır. İki ülkenin bu anlaşmayı imzalaması, uluslararası çevrelerde Rusya'nın Kırım ilhakının Çin tarafından örtülü şekilde finanse edildiği şeklinde yorumlara yol açmıştır (Overland ve Kubayeva, 2018: 96).

Bu konuda yapılan analizlerden bir tanesi, Avrupa ve ABD tarafından Rusya'ya uygulanacak yaptırımlardan ve Kırım krizinden avantajlı çıkacak tek tarafın Çin olacağı yönündedir. Nitekim Batı ülkelerinin Rusya'dan enerji alımını durdurması, daha önce İran ve Kuzey Kore'de olduğu gibi Çin için avantajlı bir durum ortaya çıkartacak, Rus enerjisini alırken Çin'in pazarlık gücünü artıracaktır (Synovitz, 2014).

Tüm bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, Çin'in Karadeniz havzasının yakın geleceğini şekillendiren

Kırım Krizi'nde Çin dış politikasını tanımlayan en önemli özellik olan "esneklik" ve "şartlara uyum sağlama" stratejisi ile hareket ettiği görülmektedir. Tayvan, Tibet ve Sincan gibi bölgelerin ayrılıkçı taleplerini derinleştirecek olmasına rağmen Çin, Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılık talebini meşru görerek Rusya'nın yanında yer almıştır. Rusya'nın yanında yer alırken Batılı büyük güçleri doğrudan karşısına almaktan kaçınan Çin, dış politika tarihine geçecek önemli bir dengeleme hareketinde bulunmuştur. Bu tutum ile Çin, Geniş Karadeniz Havzası'na henüz girmekte olan bir güç olarak 2012 ve 2013 yılında başlattığı inisiyatifleri Rusya'nın bölgesel hâkimiyeti altında gerçekleştireceği yönünde bir izlenim yaratmıştır.

Bu izlenimi haklı çıkartacak son gelişme, 2020 yılının son aylarında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun yeniden gündeme gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Çin'in 2014 Kırım Krizi ve takip eden dönemde izlediği dış politika, Dağlık Karabağ sorununda Rusya ile karşı karşıya gelmeme ilkesi üzerinden sürdürülmüştür. Azerbaycan'ın zaferi ile sonuçlanarak önemli bir tarihsel kırılma yaratan 2020 Dağlık Karabağ Savaşı'nın sonlanmasında Rusya'nın arabulucu rolünü üstlenmesi etkili olmuştur. Bununla birlikte Rus askerlerinin bölgede sınır güvenliğini korumak üzere konuşlanmış olması, Azerbaycan için uzun vadede bir egemenlik sorununu gündeme getirme potansiyeli taşımaktadır. Bölgedeki Rus hâkimiyetinin sert güç unsurlarına dayanması fakat Çin'in ikili ilişkilerini ticaret ve yatırımlar üzerine kurması Pekin için bölgede önemli bir manevra sahası oluşturmaktadır.

Bu kapsamda kendisini KYİ hattında stratejik bir bağlantı noktası olarak gören Azerbaycan, özellikle Dijital İpek Yolu inisiyatifinde trans-Avrasya iletişim ağının merkezinde yer almayı istemektedir. Azerbaycan yönetiminin bu vizyonu doğrultusunda 2019 yılı sonunda AzerTelekom ile China Telekom şirketleri bir iş birliği mutabakat anlaşması

imzalamıştır (Eurasianet, 2020). Azerbaycan ve Ermenistan'ın KYİ kapsamında kendilerine merkezî bir rol verilmesi yönündeki beklentileri, her iki ülkenin Çin yönetiminden bölgesel sorunlara daha aktif katılım beklemesine yol açmaktadır. Ancak, Azerbaycan-Ermenistan çatışması devam ederken 28 Eylül 2020 tarihinde Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Wang Wenbin, çatışmanın taraflarına sakin kalmalarını, gerilimi düşürmeyi tavsiye etmiş, bölgedeki barış ve huzurun tüm taraflara fayda sağlayacağını dile getirmiştir (FRMPRC, 2020). Bu açıklama ile Çin, 2013 yılından itibaren bölgesel dış politikasında benimsediği ilke ve hedefleri, 2020 yılında korumaya devam ettiğini göstermiştir.

Sonuç

Coğrafi konum, sahip olduğu enerji kaynakları ve küresel enerji transit hatlarının bağlantı noktasını oluşturması gibi özellikleri ile Geniş Karadeniz Havzası içine aldığı farklı etnik, tarihi, siyasi ve ekonomik yapıdaki devletler ile küresel politikayı etkileme kapasitesine sahip öne çıkan bir bölgedir.

ABD'nin NATO, Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği ve Rusya'nın Avrasya Ekonomik İş Birliği gibi örgütler üzerinden bölgeyi etki altına almaya çalışan politikaları tarihsel sürecin de gösterdiği gibi çatışmaktadır. Her üç gücün de bölgedeki siyasi amaçları, bölgenin çatışma ve istikrarsızlıktan kurtulmayan ve çatışma unsurlarının sürekli dinamik tutulduğu bir görünüm arz etmesine sebep olmaktadır. Son örnekleri 2008 Gürcistan, 2014 Kırım ve 2020 Dağlık Karabağ krizleri üzerinden gözlemlenebilen bu güç rekabeti, küresel ekonominin artan enerji talebi doğrultusunda gelecek yıllarda devam etme olasılığı taşımaktadır.

Bölgenin sahip olduğu stratejik, jeo-ekonomik ve siyasi fırsat ve riskler, küresel sistemin etkin bir gücü olma yönünde politikalar izleyen Çin için de göz önünde bulundurulması

gereken unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim geleneksel dış politika ilkeleri arasında “büyük güçler ile karşı karşıya gelmeme” ve “bölgesel çatışmalarda taraf tutmama” unsurlarına güçlü bir bağlılık gösteren Çin yönetimi, Geniş Karadeniz Havzası'nda etki sahibi güçler ile karşı karşıya gelmekten kaçınmayı öncelik olarak belirlemiştir. Bölge politikalarında AB, Rusya ve ABD ile doğrudan bir mücadele içerisine girmektense Çin, diğer bölgelerde olduğu gibi ilişkilerinin temelini kültürel ve ekonomik iş birliği çerçevesinde sürdürmeyi tercih etmektedir.

Bununla birlikte 2014 Kırım Krizi, Çin dış politikasının bölgesel işleyişi açısından önemli bir kırılma noktası yaratmıştır. Başka devletlerin iç işlerine karışmama ve toprak bütünlüğü konularını kırmızı çizgisi olarak benimseyen Çin yönetimi, Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılma yönündeki kararını reddetmemiş, Rusya'nın Kırım'a müdahalesini ise kınamaktan çekinmiştir. Çin dış politikası için bir dönüm noktası olan bu politika, Çin'in bölgede Rusya ile karşı karşıya gelmeme politikasının birincil öncelikte olduğuna işaret etmektedir. Dahası, Çin bu kriz sırasında gösterdiği politik duruş ile Geniş Karadeniz Havzası'nda giderek kendi öz çıkarlarını takip eden etkili bir güç olmaya başladığını göstermiştir.

Bölgede yaşanan krizlerden sonra ekonomik ilişkilerini geliştiren Çin, bölge ülkelerinin dış ticaret partnerleri arasında ilk sıralara yerleşmiş ve bu ülkelerin en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında çoğunlukla ilk üç arasında yer almıştır. Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan ve Türkiye gibi Karadeniz kıyısındaki önemli ülkelerden liman işletme hakları alan Çin yönetimi, KYİ kapsamında büyük projeler üstlenmiş, 17+1 mekanizması ile Avrupa içerisine girebilmiştir.

Tüm bu bölgesel dış politika unsurları Geniş Karadeniz Havzası'nın Çin için artık uzak ve önemsiz bir bölge olmaktan çıktığını göstermektedir. Bölge ülkelerinin yanı sıra bölgede

etkili olan büyük güçlerin de Çin'in bu atılımlarına yönelik kaygılarının artması, Pekin yönetiminin kısa vadede aşması gereken birtakım engellerle karşılaşma olasılığını güçlendirmektedir. Ancak, ABD'nin Asya'ya yönelme politikası, AB'nin Brexit ile başlayan bütünleşme karşıtı dinamikleri yönetme süreci ile Rusya'nın Suriye ve Karabağ gibi diğer bölgesel krizlere müdahil olması, Çin'in Geniş Karadeniz Havzası'nda oluşacak bir güç boşluğunu doldurması için avantaj sağlayacak gelişmelerdir.

Dahası 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi sürecinde Çin, Avrupa ülkeleri arasında bir krize dönüşen maske ve aşı temininde önemli diplomatik adımlar atmıştır. Pandemi ile mücadele sürecinde AB'den yardım alamayan Avrupa ülkeleri ile iş birliği içerisinde kalmaya devam eden Çin, "maske diplomasisi" olarak adlandırılan girişimleri ile bölge ülkeleri nezdindeki imajını güçlendirmeye çalışmıştır. Benzer şekilde 2020 yılının son aylarında Dağlık Karabağ sorunu ile ortaya çıkan bölgesel istikrarsızlık sürecinde Çin yönetimi, Azerbaycan ve Ermenistan arasında taraf tutan bir görünüm arz etmekten özenle kaçınmış, Rusya'nın sorunun çözümü yönündeki aktif tutumunu desteklemiştir.

2000 yılı aşkın devlet geleneği bulunan ve bugün sürdürmüş olduğu dış politika ilkelerinin temellerini imparatorluk dönemine kadar geriye giden bir geçmişten alan Çin, Geniş Karadeniz Havzası'nda konumlanırken kendi hâkimiyet alanı olan Asya & Pasifik Bölgesi'ndeki üstünlüğünü korumayı temel alan bir yaklaşımı benimseyeceğini göstermektedir. Bu yaklaşım, çoğunlukla bölgede hâkim güçler ile karşı karşıya gelmeme fakat güç boşluğu oluşan alanlara ekonomik ve kültürel iş birliği kanalları ile nüfuz etme üzerinden sürdürülmektedir.

Kaynakça

- Agnew, J. (2010). "Emerging China and Critical Geopolitics: Between World Politics and Chinese Particularity", *Eurasian Geography and Economics*, 51(5), 569-582.
- Bergmann, S. (2019). "Armenia in the Belt and Road Initiative", <https://www.evnreport.com/economy/armenia-in-the-belt-and-road-initiative>, (erişim tarihi: 18.01.2021).
- Biersack, J. ve O'Lear, S. (2014). "The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy", *Eurasian Geography and Economics*, 55 (3), 247-269.
- Blanchard, J.M. F. (2020). "Keeping Current on the BRI in the Black Sea: Small Ripples, but no Big Waves", *A Sea Change?: China's Role in the Black Sea*, The Middle East Institute (MEI) Frontier Europe Initiative, Kasım 2020, <https://mei.edu/sites/default/files/2020-11/A%20Sea%20Change%3F-China%27s%20Role%20in%20the%20Black%20Sea.pdf>
- Calabrese, J. (2019). "Setting the Middle Corridor on track", Middle East Institute, November 18, 2019. (erişim tarihi: 19.01.2021).
- Cau, E. (2018). "Geopolitical Implications of the Belt and Road Initiative: The Backbone for a New World Order?", *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*, 4(1), pp. 39-105.
- Centre for Transport Strategies (CTS), "China-Based CHEC Begins Dredging in Chornomorsk Port", 10 August 2018, https://en.cfts.org.ua/news/china_based_chec_begins_dredging_in_chornomorsk_port, (erişim tarihi: 19.01.2021)
- Clarke, M. (2017). "The Belt and Road Initiative: China's New Grand Strategy?", *Asia Policy*, 24, 71-79.
- Davutođlu, A. (2020). *Sistemik Deprem ve Dñnya Dñzeni*, Kñre Yayınları, İstanbul.

- Dünya Ticaret Örgütü,
<https://wits.worldbank.org/countrystats.aspx?lang=en>
(erişim tarihi: 05.01.2021)
- Ekonomist, “Çinliler Türkiye’de yatırım peşinde”, 8 Şubat 2020,
<https://www.ekonomist.com.tr/arastirmalar/cinliler-turkiyede-yatirim-pesinde.html>, (erişim tarihi: 19.01.2021).
- Eurasianet (2020). “How China gains from Armenia-Azerbaijan war”, Nima Khorrami, December 2, 2020,
<https://eurasianet.org/perspectives-how-china-gains-from-armenia-azerbaijan-war>, (erişim tarihi: 07.02.2021).
- Fidan, G. (2012). *Zamanın Yenemediği Ülke Çin*, Sinemis Yayınları, Ankara.
- Foreign Ministry of People’s Republic China (FRMPC) (2020). Foreign Ministry Spokesperson Wang Wenbin's Regular Press Conference, September 28, 2020,
https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1819548.shtml, erişim tarihi: 07.02.2021).
- Foreign Policy Research Institute (FPRI) (2019). On the Fault Line: Georgian Relations with China and the West, *FPRI Black Sea Initiative*.
- Gardner, H. (2016). “The Russian annexation of Crimea: regional and global Ramifications”, *European Politics and Society*, 17 (4), 490–505.
- Jisi, W. (2014). “ ‘Marching Westwards’: The Rebalancing of China’s Geostrategy”, *The World in 2020 According to China : Chinese Foreign Policy Elites Discuss Emerging Trends in International Politics*, (Ed.) Shao Binhong, Brill Publications: London, 129-136.
- OECD, China's Belt and Road Initiative in the Global Trade, Investment and Finance Landscape, 2018.
- Qin G. (2014). “Foreign Ministry Spokesperson Qin Gang's Remarks on the UN Security Council's Vote on the Draft Resolution on the Referendum in Crimea”,

- <http://www.fmcoprc.gov.mo/eng/gsxwfb/fyrth/t1137754.htm>
- Karaca, R. K. ve Yüce, M. (2020). "Çin Merkezli Dünya Düzeni Anlayışını Belirleyen Jeopolitik Yaklaşımlar", *Jeopolitik Düşünce, Büyük Güçler ve Türkiye*, (Ed.) M. Cem Oğultürk ve Güngör Şahin, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Kavalski, E. (2019a). "China's "16+1" Is Dead? Long Live the "17+1.", *The Diplomat*, 29 Mart 2019.
- Kavalski, E. (2019b). "China in Central and Eastern Europe: the unintended effects of identity narratives", *Asia Europe Journal*, 17, 403-419.
- Heath, R. ve Gray, A. (2018). "Beware Chinese Trojan horses in the Balkans, EU warns", *Politico*, 27 July 2018, <https://www.politico.eu/article/johannes-hahn-beware-chinese-trojan-horses-in-the-balkans-eu-warns-enlargement-politico-podcast/>
- Hovhannisyan, A. (2019). "Armenian-Chinese relations", 22 May 2019, Orbeli Analytics Research Center, <https://orbeli.am/en/post/214/2019-05-22/Armenian-Chinese+relations>, (erişim tarihi: 18.01.2021).
- Huseynov, V. (2019). "Can China Broker the Resolution of the Armenia-Azerbaijan Conflict?", *The Diplomat*, 22 Haziran 2019.
- Ikenberry, G. J. (2014). "From Hegemony to the Balance of Power: The Rise of China and American Grand Strategy in East Asia", *International Journal of Korean Unification Studies*, 23 (2), 41-63.
- Indra, O. and Gulaikhan, K. (2018). "Did China Bankroll Russia's Annexation of Crimea? The Role of Sino-Russian Energy Relations", *Russia's Turn to the East, Domestic Policymaking and Regional Cooperation*, (Ed.) Helge Blakkisrud and Elana Wilson Rowe, 95-118, Palgrave Macmillan, Switzerland.
- Ivaniadze, M. (2020). "China's Activities in the South Caucasus", Rondeli Foundation,

- <https://www.gfsis.org/ge/publications/view/2879>,
(erişim tarihi: 18.01.2021).
- Lambert, M. E. (2019). "China takes it all in the Black Sea region", *New Eastern Europe*, February 19, 2019, <https://neweasterneurope.eu/2019/02/19/china-takes-it-all-in-the-black-sea-region/> (erişim tarihi: 18.01.2021).
- Liu, Z. (2019). "China's Investment in the Balkans under the Belt and Road Initiative: A Chinese Perspective", *Insight Turkey*, 21 (2), 91-105.
- Mankoff, J. (2015). "Russia's Asia Pivot: Confrontation or Cooperation?", *Asia Policy*, 19, 65-88.
- Ministry of Foreign Affairs (2020). "Trade and Economic Relations between Ukraine and China", <https://china.mfa.gov.ua/en/partnership/186-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem>, (erişim tarihi: 19.01.2021)
- Okano-Heijmans M. (2018). "Promoting Sustainable Connectivity in the Balkans and Black Sea Region", Clingendael Institute, 1-11.
- People's Daily (2014). "Four lessons to be learned from the Ukraine crisis", Wang Yiwei, 19 Mart 2014, <http://en.people.cn/98649/8570918.html>
- Richet, X. (2019). "The Chinese presence on the periphery of Europe. The "17 + 1 Format" 1, The Trojan horse of China?", *Global Economic Observer*, 17 (1), 152-167.
- Shambaugh, D. (2015). "China's Soft-Power Push: The Search for Respect", *Foreign Affairs*, 94 (4), 99-107.
- Safranchuk, I. ve Denisov, I. (2020). "China and Russia in the Black Sea: Between Global Convergence and Regional Divergence", *A Sea Change?: China's Role in the Black Sea*, The Middle East Institute (MEI) Frontier Europe Initiative, Kasım 2020, <https://mei.edu/sites/default/files/2020->

- 11/A%20Sea%20Change%3F-China%27s%20Role
%20in%20the%20Black%20Sea.pdf
- Synovitz, R. (2014). "China Set to Gain from Most Outcomes in Crimea", 14 Mart 2014, Radio Free Europe Documents and Publications; Washington.
- Tiezzi, S. (2014). "China Reacts to the Crimea Referendum", *The Diplomat*, 18 Mart 2014.
- Tsvetov, A. (2016). "After Crimea: Southeast Asia in Russia's Foreign Policy Narrative", *Contemporary Southeast Asia*, 38 (1), 55-80.
- Xinhuanet, "Ukraine establishes center to promote Belt and Road trade, investment", 06.07.2018, [http://www.xinhuanet.com/english/2018-07/06/c_137304440 .htm](http://www.xinhuanet.com/english/2018-07/06/c_137304440.htm), (erişim tarihi: 19.01.2021).
- Vangeli, A. (2018). "Global China and Symbolic Power: The Case of 16 + 1 Cooperation", *Journal of Contemporary China*, 27:113, 674-687
- Weitz, R. (2020). "China and the Black Sea Region: A Bridge Too Far?", 16 Eylül 2020, Middle East Institute, <https://www.mei.edu/publications/china-and-black-sea-region-bridge-too-far>
- Yu, H. (2020). "Silk Road Pathways: The China-Central Asia-West Asia Economic Corridor", 13 Eylül 2020, Center for International Security and Strategy Tsinghua University, <http://ciss.tsinghua.edu.cn/info/OpinionsandInterviews/2138>
- Zhang, B. (2014). "Perspective Shifts during the Development of Chinese Diplomacy: From Revolution and Nationalism to Development and Globalization", *The World in 2020 According to China: Chinese Foreign Policy Elites Discuss Emerging Trends in International Politics*, (Ed.) Shao Binhong, Brill Publications: London, 13-33.
- Zhang, L. (2015). "Explaining China's Position on the Crimea Referendum", 01 Nisan 2015, Carnegie-Tsinghua Center for Global Policy.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞ KARADENİZ HAVZASI'NA YÖNELİK POLİTİKALARI: 2020

Fevzi Kırbaoğlu

[Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özgür Tüfekçi

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Karadeniz, farklı coğrafi birimlerin geçiş güzergahı üzerinde yer almasından dolayı Avrasya'nın en mühim iç denizi yakıştırmaya layık görülmüş ve Halford J. Mackinder'in (kara hakimiyeti) teorisinden hareketle, Avrasya'nın deniz kalpgahının merkezinde konuşlandığı ifade edilmiştir (Koçer, 2007: 197-198). Karadeniz aynı zamanda Nicholas J. Spykman, Alfred T. Mahan ve Hausy Scitaklian gibi çağdaş kuramcılarının da dikkatini çekmiştir. Söz konusu teorisyenler, Karadeniz'in Ortadoğu ve Asya'yı Avrupa'ya bağladığı, merkez bölgeye en kolay ulaşım olanaklarını sağladığı ve bunların ötesinde karasal alanları kapsayan coğrafya ile medeniyetleri de içerisinde barındırdığı için dünya adasının kontrolünü ele geçirmek isteyen referans nesnelere daha geçerli politikalar üretmesi gereken bir nitelik kazandığını vurgulamıştır (Koçer, 2014: 27-28, 63-64).

Avrasya ve Orta Doğu'yu buluşturduğu için dünyanın en kritik kavşaklarından biri kabul edilen Karadeniz'in sahip olduğu hususiyetlere rağmen tarifi üzerinde fikir birliğine varılamamıştır. Bu cihetle Karadeniz, çevresindeki altı ülkeye karşılık gelen dar bir bölge; Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) tarafından sınırlandırılmış bir alan ya da Avrupa

Komisyonu'nun kıyı devletlerine ek olarak Azerbaycan, Ermenistan, Moldova ve Yunanistan'ı da (doğal) bölgesel aktörler gördüğü geniş bir havza olarak adlandırılabilir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemin ürünü olan bu çok parçalı yaklaşımlar, ülkelerin iç ve dış politikada işbirliği yapmalarına olanak sağlayan ve müşterek bir topluluğa ait olma duygusunu ortaya çıkaran öz bilinçli projeler sunamadığı için Karadeniz'in çoğunluğun mutabık kalacağı şekilde tasvir edilmesini engellemiştir (Konoplyov ve Delanoe, 2014: 356). Bu farklı bakış açıları neticesinde Karadeniz'in Mackinder tarzı jeopolitik kalpgahın merkezinde yer alan bir pivot mu yoksa sınır veya tampon bölge mi olup olmadığının belirsizliğini koruduğu ve bölgenin hangi yönde ilerlediğine dair net bir temayülün geliştirilemediği iddia edilmektedir (Triantaphyllou, 2012: 4).

Bu bağlamda bölgenin ne tür gelişmeler üzerine, hangi birimler tarafından şekilleneceğinin ve yeniden adlandırma girişimlerinde nereye doğru evrileceğinin sorgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, ilk olarak Karadeniz'in kendine özgü hususiyetleri belirtilerek, referans nesnelere bölgeye yönelik argümanları temellendirilecektir. Ardından Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz'in nasıl bir kavramsal ve sistemsel dönüşüm sürecine girdiği sorgulanacak ve Avrupa Birliği'nin (yeni bir çerçevedeki) Karadeniz stratejilerinin ana hatları ortaya konularak, günümüzdeki politikalarıyla ne ölçüde uyumlu ve uygulanabilir olduğu analiz edilecektir.

Karadeniz'in Kavramsal ve Sistemsel Dönüşüm Deneyimi Çerçevesinde Geniş Karadeniz Havzası ve Avrupa Birliği

Antik çağlardan itibaren büyük güçler arasındaki rekabete ev sahipliği yapan Karadeniz, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte benzer bir misyon üstlenmiş ve Soğuk Savaş sonrası döneme hakim olan askeri, iktisadi ve coğrafi atmosferden etkilenmiştir. Bu doğrultuda Karadeniz'in siyasi görünümü ve güvenlik mimarisi ciddi bir dönüşüm geçirmiş ve (Avro-Atlantik

ittifakının Kafkasya merkezli terörle mücadele stratejilerinde jeopolitik öneme haiz olması, Avrupa ülkelerinin Asya ve Ortadoğu bölgelerinden enerji tedarik sürecinde kavşak görevi görmesi ve Hazar havzasında Batı merkezli çok uluslu şirketlerin faaliyet göstermesi gibi nedenlerden ötürü) bölge dışı yapılanmaların dikkatini üzerine çekmiştir (Aydın, 2004: 5-9).

Avrupa Birliği (AB), söz konusu dönem aralığında Karadeniz'in öneminin farkına varan ve bölgeye katılımını arttıran en önemli yapılanmalardan biri haline gelmiştir. 1990'lı yıllara kadar bölgeye yönelik çoğunlukla ikili teknik yardım programlarına odaklanan AB, milenyumun yaklaşmasıyla birlikte daha modern perspektifler geliştirmiş ve çıkar alanlarını dört ana kategori altında toplamıştır. Bunlar, hukukun üstünlüğünü ve demokratik kurumları güçlendirmek, Avrupa devletlerinin düzenli enerji arzını sağlamak, organize suçlarla ve organize suç örgütleriyle mücadele etmek ve bölgedeki uzun vadeli istikrarını korumaktır (Cornell, Jonsson, Nilsson ve Häggström, 2006: 6; Efe, 2012: 151).

AB'nin Karadeniz'e yönelik bakış açısını bu denli değiştirmesinin en önde gelen sebeplerinden biri, 11 Eylül saldırıları ve akabinde havza mefhumunun kapsamındaki genişlemedir. Karadeniz Havzası, terörist eylemlerin ardından Avro-Atlantik yapının Ortadoğu'ya müdahalesi üzerine vazgeçilmez bir aktör konumuna ulaşarak, Batı hinterlandında nitelendirilmeye başlanmış ve bu durumun sürdürülebilmesi için bölge ülkelerinin Batı değerleriyle bağdaşması gerektiği ileri sürülmüştür (Oktay, 2006: 154). Bu doğrultuda Karadeniz, önceleri, içerisinde barındırdığı muhtelif etno-kültürel ve coğrafi altyapılara rağmen görece barış içerisindeki altı kıyıdaş ülke üzerinden anlatılırken, 11 Eylül saldırıları sonrasında doğuya doğru değer aktarımı sağlayabilmek için genişlemeyi dış politikasının merkezine alan AB tarafından değiştirilerek, Geniş Karadeniz Havzası'na doğru dönüşüm geçirmiştir (King, 2008: 9).

Geniş Karadeniz Havzası sadece kıyıdaş ölkeleri değil aynı zamanda bölge merkezli iktisadi ve siyasi politikalardan etkilenen (kıyıdaş olmayan) ölkeleri de kapsamına dahil etmektedir. Altı kıyı devletinin yanı sıra Azerbaycan, Ermenistan, Moldova ve Yunanistan'ı bünyesine dahil eden Karadeniz Sinerjisi girişimi ile biraz önce ifade edilen devletlere ek olarak Arnavutluk, Sırbistan ve Kuzey Makedonya'yı bünyesine dahil eden KEİ, Geniş Karadeniz Havzası'nın ana aktörleri arasında yer almaktadır (Bayram ve Tüfekçi, 2018; Communication from the Commission, 2007: 2).

AB, Geniş Karadeniz Havzası sayesinde doğuya doğru genişleme faaliyetleri sırasında güvenliği ve istikrarı sağlamak, (Hazar Havzası ve Ortadoğu gibi) hidrokarbon zengini bölgelerden enerji tedarik etmek ve Rusya'nın bölgesel girişimlerini yakından takip ederek onu kontrol altına almak istemiştir. Bu sayede Geniş Karadeniz Havzası, AB'nin kendi sistemsel gücünü kabul ettirebilmek için yeni ve daha tutarlı politikalar üreteceği bir konuma ulaşmıştır (Tüysüzoğlu, 2014: 89-90).

Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Erken Dönem Girişimleri ve Avrupa Komşuluk Politikası

Milenyumun başlamasıyla birlikte, somut radikal dönüşüm hamleleri dahilinde uluslararası ilişkilerin yeniden gözden geçirildiği bir alan olan Geniş Karadeniz Havzası, AB'nin dönüştürücü veya normatif gücünü deneyimleyip, zamanın ruhuna göre politikalar ve projeler üretebilmesi için olanak sağlamıştır. Bu düşünceler doğrultusunda, yakın ve uzak coğrafyalardaki birimlerle geliştirdiği münasebetlerde demokrasi ve hukukun üstünlüğü çerçevelerini kılavuz edinen AB, 2000'li yıllarla birlikte Kafkasya, Orta ve Doğu Avrupa ile Akdeniz'in güneyindeki (komşu) ölkelerin karşılaştığı sosyo-ekonomik meydan okumaları ortadan kaldırıp, barış ve istikrar ortamını tesis edebilmek için acil önlemler seti hazırlamıştır (Acikmese ve Triantaphyllou, 2014: 280-281).

AB, Geniş Karadeniz Havzasının da dahil edildiği bölgesel yaklaşımlarını çoğunlukla ikili ilişkiler, yani Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları yoluyla dizayn etmeye başlamıştır. Rusya¹, Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile başlangıç seviyesinde anlaşmalar imzalayan Birlik, serbest piyasa düzenine dayanan iktisadi ve siyasi mimariyi içselleştirmek için iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasını, liberal demokratik mekanizmalarının hayata geçirilmesini ve bunların ötesinde Sovyet tarzı sosyalist ideolojinin terk edilmesini amaçlamıştır (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 75). AB'nin havzayı da kapsayan erken dönem açılma izlemleri sadece Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarıyla değil aynı zamanda üyelik perspektifleriyle, yani (ifade edilen zaman itibarıyla) Yunanistan'ın üye; Bulgaristan ve Romanya'nın aday ülke; Türkiye'nin ise adaylığının onaylanmasıyla farklı odaklara da yönelmiştir (Najšlová, 2016: 30; Aydın, 2004: 17).

Avrupa Komisyonu, havza özelinde bütüncül ve tutarlı bir vizyon sunamaması nedeniyle ilkel adımlar olarak değerlendirilen, bu erken dönem Ortaklık ve İşbirliği girişimlerini adalet ve içişleri, sürdürülebilir kalkınma, ulaştırma, enerji ve haberleşme ağları üzerinden dönüştürmek istemiştir. Bu minvalde çalışmalarına başlayan Komisyon üyeleri, beşinci genişleme dalgasıyla birlikte üyeliğe kabul edemeyeceği devletlere yönelik düzenlemeleri de içeren birtakım önerileri Avrupa Komşuluk Politikası (AKOPO) adı altında Avrupa Konseyi'ne sunmuştur. Konsey, Komisyonun bu teklifini değerlendirmeye alarak 2004 yılında tasdik etmiş ve AKOPO'nun yöntemi ile uygulanma şartlarına açıklık getiren strateji belgesini yayınlamıştır (Açıkmeşe, 2012: 18).

---

¹ AB'nin Rusya'ya yönelik geliştirdiği politikalarından en önemlilerinden biri stratejik ortaklık anlaşmalarıdır. Etkin çok taraflı sistemin baskın bir karakteri olarak değerlendirilen bu ortaklık seviyeleri, taraflar arasındaki öncelikli hususları tespit etmeyi ve kilit sektörlerdeki altyapıları geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçeveler, Birliğin etkin çok taraflılık düşüncesi ile uyum içerisinde çalıştığı için Avrupa değerlerinin tatbik edilebilmesini kolaylaştıracığı düşünülmektedir (Kırbaşoğlu ve Tüfekçi, 2020: 58).

AKOPO, AB'nin refah, güvenlik ve istikrarı doğrultusunda doğu ve güney komşularıyla ihtilafların önüne geçerek temaslarını sağlamlaştırmak üzere geliştirilmiş olup, taraflar arasında müşterek çıkarları hayata geçirebilmek için ortak değerler ve mütakabiliyet esası üzerine tatbik edilen imtiyazlı ilişkiler serisini anlatmaktadır. AB, aralarında Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın da bulunduğu on altı ülkeden teşkil olan, AKOPO aracılığıyla ülkelerin göç ve hareketlilikle ilgili zorluklar da dahil olmak üzere karşılaştıkları tehditleri aşabilmek için devlet ve toplumsal dirençlerini güçlendirmek arzusunda olduğunu belirterek, bunu gerçekleştirmek için Avrupa pazarına, programlarına ve kurum standartlarına daha fazla erişim fırsatı vermektedir (European External Action Service, 2015).

AB, AKOPO'nun başlatılmasının ardından Geniş Karadeniz Havzası'ndaki çatışma bölgelerinde sivil/askeri operasyonlar yapmak ve özel temsilciler göndermek suretiyle varlık göstermeye başlamıştır. Bu minvalde AB, Gül Devrimiyle birlikte Gürcistan'da yargı reformunu gerçekleştirmek ve yolsuzlukla mücadele alanını desteklemek amacıyla (EUJUST Themis) Hukukun Üstünlüğü Misyonu'nu başlatmıştır. Gürcistan'ın bölgenin istikrarı açısından AB'nin desteğine mazhar olduğu diğer bir alan da sınır kontrollerinin AB Özel Temsilcisinin rehberliğinde gerçekleştirilmesi olmuştur. Avrupalı yetkililer, Moskova ile Tiflis arasında güven inşasını kolaylaştırmak ve sınır durumu hakkında rapor vermek üzere kapsamlı sınır yönetimi planını uygulamaya koymuştur. Bunun yanı sıra AB, Moldova ile Ukrayna arasında yer alan Transdinyester'de de (EUBAM) Sınır Yardım Misyonu'nu harekete geçirmiş ve özellikle kaçakçılık ve insan ticareti gibi yasa dışı faaliyetlerine karşı uğraş vermiştir. Ayrıca AB, 2008 Rusya-Gürcistan savaşı sonrasında bölgenin istikrarını ve normalleşmesini amaçlayan (EUMM) İzleme Misyonunu da icra ederek, AKOPO kapsamında havzadaki varlığını sürdürmüştür (Açıkmeşe, 2012: 18-19; Weaver, 2016b: 25, 97). Ancak AB'nin

ihtilaflı bölgelerde mevcudiyetini işaret eden icraatlerine rağmen özellikle Abhazya ve Güney Osetya'da yeterli bir profil çizemediği ve Dağlık Karabağ'da arabuluculuk çabalarına yeterince destek veremediği düşünülmüş ve bu nedenle AKOPO'nun güvenlik ve gönenç sağlama vizyonuna şüpheyle yaklaşımaya başlanmıştır (Emerson, 2008).

AB'nin yakın coğrafyasıyla işbirliğini ilerletip, havzanın güvenliğini tesis edebilmek için karşılıklı çerçevelerle desteklemeye çalıştığı AKOPO içerisindeki şüphelere rağmen, bazı Avrupalı yetkililer tarafından amiral gemisi dış politika girişimi olarak değerlendirilmiş ve taraflar üzerinde somut etkilerinin hissedilmeye başlandığı savlanmıştır. Bu cihetle dönemin AB Dış İlişkiler Komiseri Benita Ferrero-Waldner, AKOPO'nun Birliğin doğu ve güneydeki komşularıyla münasebetlerini çevreleyen birleşik politikaya hayat verdiği, etkili bir entegrasyon sunduğu ve böylece komşu devletlerin üyelik isteklerini sönmüştür, genişlemeye alternatif bir bakış açısı geliştirdiğini iddia etmiştir. Ferrero-Waldner, AKOPO'nun etkisinin 2003 yılında Gürcistan'da gerçekleşen Gül Devrimi ile başladığını ve ilk başarısını da 2004 yılında Ukrayna'da gerçekleşen Turuncu Devrim ile elde ettiğini belirtmiştir (Wolczuk, 2016: 46-47). Ferrero-Waldner'ın bu perspektifleri Avrupa Komisyonu eski Başkanı Romano Prodi'nin "kurumlar hariç her şey" yaklaşımı tarafından desteklenmiştir. Prodi, AKOPO'nun daha başarılı politikalar üretebilmesi için komşu ülkelere üyelik sözünün verilmesinden ziyade AB araç yelpazesinin daha geniş bir şekilde kullanımına sunulması gerektiğini düşünmüştür (Marcinkowska, 2016: 28).

AKOPO, günün şartlarına bağlı olarak gerektiğinde revize edilebilecek biçimde tasarlandığı için küresel sistemi etkileyen bir dizi radikal meydan okumaya, yani Geniş Karadeniz Havzası'ndan kaynaklanan daha iddialı bir Rus dış politikasına ve (Arap Ayaklanmaları ve mülteci krizi gibi) diğer gelişmelere yanıt verebilmek için (2011 ve 2015 yıllarında olmak üzere) iki defa gözden geçirilmiştir. Bu mucip üzere AKOPO, artık

tarafların sürdürülebilir demokrasiye ve katılımcı ekonomik yapıya sahip olabilmeleri için destek verilmesi gerektiğini vurgulayan “daha fazlası için daha fazla ilkesi”ni benimsemiş ve merkezine dört yeni temel alanı (iyi yönetim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları; istikrar için ekonomik kalkınma; güvenlik; göç ve hareketlilik) yerleştirmiştir (European Commission, 2019).

AKOPO'nun gözden geçirilmesinin ardından çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerinden bazıları, AKOPO'nun, revize sürecinin AB Küresel Stratejisi hususunda yürütölen çalışmalara paralel olarak gerçekteği için, taraflar arasındaki ortaklık altyapısını güçlendireceğini ve güvenlik, refah ve istikrar açısından komşuluk ilişkilerini daha sağlam bir zemine oturtacağını düşünmüştür (European Commission, 2019). Diğer bir görüşe göre de AKOPO'nun öлке çapında farklılaştırılmış ortaklık ve kişiselleştirilmış özel yaklaşımlar gibi kapsamlı politikalar setini geliştirdiği ifade edilmiş ve yine de bu işbirliği çerçevesinden makul nedensel sonuçlar çıkarabilmek için erken olduğu uyarısında bulunulmuştur (Exadaktylos ve Lynggaard, 2017: 38, 50). Ayrıca başka bir görüş ise AB'nin hem kendi rol algısı ile ortaklarının rol beklentileri hem de AB'nin havzadaki performansı ile ortaklarının öngöröleri arasında farklılıkların mevcut olduğunu belirtilerek, tarafların beklentiler/güvenilirlik boşluğuna düştüğu ve bu nedenle AKOPO'nun başarı sağlayamadığı iddia edilmiştir (Dekanozishvili, 2020: 5, 12).

Avrupa Birliği'nin Karadeniz Sinerjisi

AKOPO'nun başlatılmasından bu yana, aralarında ihtilaf eden bazı havza ölkelerinin demokrasi, iktisadi kalkınma ve güvenlik gibi temel değerlerden ziyade daha yüksek beklentiler içersine girmiş olması, AB'nin hususi bölgesel politika ihtiyaçlarını dikkate alan yeni işbirliği mekanizmalarının tartışılmasını gerektirirken; Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye üye olarak kabul edildiği beşinci genişleme dalgasının ardından

Avrupa'nın derin, köklü ve iç içe geçmiş tehditlerle çevrili bir bölgeye, yani (dar anlamda) Karadeniz'e komşu olarak yaklaşması neticesinde havza ülkeleriyle denizcilik politikalarından, enerjiye ve dondurulmuş çatışmalara kadar birçok muhtelif sektörde teşrikimesaisini zorunlu kılmıştır (Marcinkowska, 2016: 28).

Biraz önce ifade edilen sektörler mucibinde çalışmalarına başlayan Komisyon üyeleri, Karadeniz Sinerjisi adı altında geliştirdiği yeni bölgesel işbirliği konseptini 2007 yılında Bakanlar Konseyi'ne sunmuş ve bir yıl sonra Kiev'de gerçekleştirilen Dışişleri Bakanları toplantısıyla çalışmalarına başlamıştır (Acikmese ve Triantaphyllou, 2014: 281-282). Avrupalı yetkililer, Karadeniz Sinerjisi ile birlikte havzadaki ortaklarının gereksinimlerini ve önceliklerini belirleyip, birlikte neler yapabileceklerini deneyimlemek istediği için ilk olarak bölgedeki çevre sorunlarının, etnik milliyetçilik hareketlerinin ve dondurulmuş çatışmaların mevcudiyetini anımsatarak, bölgesel düzeyde devam eden işbirliklerinin demokrasi, iyi yönetim ve insan haklarına saygı, enerji, güvenlik, iletişim, çevre, sosyal meseleler ve istihdam gibi kilit sektörlerde geliştirilmesi gerektiğini beyan etmiş ve (ilgili dönem itibarıyla) Karadeniz'e taraf en kapsamlı stratejinin hayata geçirildiğini öne sürmüştür (Cichocki, 2016: 19; Communication from the Commission, 2007: 2-8).

AB'nin AKOPO ve diğer bölgesel işbirliği devinimlerini güçlendirmek üzere yürürlüğe koyduğu Karadeniz Sinerjisi, dönemin AB Dış İlişkiler Komiseri Benita Ferrero-Waldner tarafından orta ve uzun vadeli hedefleri içerisinde barındıran esnek bir teşebbüs olarak tanıtılmıştır. Ferrero-Waldner, AB'nin Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla birlikte havza içerisinde yer alan bir aktör konumuna ulaştığını ifade ederek, Karadeniz kıyılarındaki (yeni) varlığını ve herkesin gelecekteki ortak yararına yönelik işbirliğini Karadeniz Sinerjisi aracılığıyla güçlendireceğini söylemiştir. Ayrıca dönemin zorlayıcı koşulları dahilinde değerlendirmesini yapan Ferrero-Waldner, hem

Avrupalı ulusların hem de bölge ülkelerinin müşterek iyiye ulaşabilmesi için KEİ ve Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması (Bükreş) Sözleşmesi gibi bölgesel çapta faaliyet gösteren kuruluşlarla ortak çalışma düzenlerinin kurulması gerektiğinin altını çizmiştir (European Commission, 2008).

Avrupa Komisyonu'nun Geniş Karadeniz'e yönelik geliştirdiği yaklaşımların (ya da sektörlerin) hangisinin daha gerçekçi ve kullanılabilir olduğunu öngörmek için deneysel dönem olarak tasarladığı Karadeniz Sinerjisi (Hamilton, 2008: 335), uygulanmaya başlandığı ilk yıllarda salt katı güvenlik ve askeri meseleleri değil aynı zamanda eklettik önerileri de dikkate aldığı için hemen her sektörel departmanının havzada faaliyet gösterebileceğini akıllara getirmiştir. Avrupalı yetkililerin bölgedeki uyuşmazlıkların çözümüne yönelik irade beyanları, biraz önce ifade edilenlerin güvenlik boyutunu kanıtlar nitelikteyken; Avrupa Komisyonu'nun Karadeniz Sinerjisi'ni başlattıktan kısa süre sonra enerji, ulaşım ve çevre politikalarına yoğunlaşarak, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'ya yeni misyonlar yüklemiş olması da diğer boyutları kapsamaktadır (Emerson, 2008: 264-265; Weaver, 2016a: 73).

Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu'nun havzaya yönelik politikalarının geliştirilmesi çağrısında bulunan (ikinci) bir kararı kabul etmesinin ardından 2012 yılında, Karadeniz Sinerjisi'nin revize edilmesi minvalinde fikir beyanlarında bulunmuştur. Şöyle ki, dönemin Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Komiseri Maria Damanaki, Karadeniz Sinerjisi ile birlikte çevreye, denizciliğe ve daha nice konulara odaklandıklarını hatırlatarak, öncelikli hedeflerinden birinin bölgesel işbirliğine katkı sağlayabilmek olduğunu belirtmiş ve bu ideallerini gerçekleştirebilmek için söz konusu girişimi canlandırmayı planladıklarını aktarmıştır (Weaver, 2016b: 49-50). Ancak Damanaki'nin bu açıklamalarının ardından düşünürler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Örneğin, AB'nin dış politikada mikro-bölgeselcilığe ve iki taraflılığa geri döndüğü belirtilerek, Karadeniz Sinerjisi'nin amaçları doğrultusunda çok

daha kararlı adımlar atana kadar bölgesel işbirliğinin geliştirilmesinde herhangi bir somut katkısının olmayacağı savunulmuştur (Triantaphyllou, 2012: 5-6; Açıkmeşe, 2012: 17). Diğer bir görüşe göre ise Karadeniz Sinerjisi'nin enerji tüketicileri, üreticileri ve transit ülkeler arasında enerji kaynaklarının ve piyasalarının etkin ve adil işleyişinin sağlanması için ulaşım, enerji ve çevre altyapılarını geliştirmesi yönünde girişimlerde bulunduğu anımsatılarak, onun uluslararası rekabeti en çok etkileyen mesele olan enerji sektörü üzerinde bir girişim sağladığı düşünülmüş ve bu nedenle (AKOPO'dan sonra) Geniş Karadeniz'e taraf en ciddi teşebbüs olarak yorumlanmıştır (Efe, 2012: 152, 155).

Karadeniz Sinerjisi, Karadeniz'e kıyıdaş devletler arasında meydana gelen bazı problemler nedeniyle hedeflerini gerçekleştirmede güçlüklerle karşılaşmıştır. 2014 yılında Kırım Yarımadası'nın Rusya tarafından yasa dışı olarak ilhak edilmesi, AB'nin Geniş Karadeniz Havzası'ndaki politika ve programlarını etkileyen meselelerin başında gelmiştir. AB, Ukrayna'daki olayların akabinde, (sivil toplumu ve vatandaşlar arası teması destekleyen projeler hariç) kendisi tarafından finanse edilen bütün projeleri askıya almış ve Rusya ile işbirliği programlarını yeniden değerlendirmiştir (Yazgan, 2017: 71). Kırım'ın yasa dışı ilhakına, Karadeniz Sinerjisi'nin düzenli olarak gözden geçirildiği raporlardan biri olan "2015-Bölgesel İşbirliği Girişiminin Gözden Geçirilmesi" belgesinde yer verilmiştir. Raporda, Avrupalı ülkelerle birlikte uluslararası toplumun da Kırım'ın ilhakına karşı çıktığı kesin bir dille ifade edilmiş ancak bölgesel işbirliği potansiyelinin mevcut karmaşık jeopolitik bir ortamda geliştirildiği belirtilerek, kaybedilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu sebeple AB'nin havza ülkeleriyle müşterek çalışma düzeni hem Avrupalı ulusların hem de Geniş Karadeniz Havzası'nda yer alan paydaşların aktif katılımı sayesinde ve çeşitli araç ve projeler yoluyla güçlükleri aşabileceği belirtilmiştir (European Commission, 2015: 9-11). Bu minval üzere, Kırım'ın ilhakından sonra AB'nin Geniş

Karadeniz'e yönelik politikalarında açıkça formüle edilen hedeflere riayet edilmesi ve Bakü Girişimi gibi belirli projelere destek verilmesi elzem görölmüştür. Ayrıca KEİ deneyiminden hareketle, söz konusu mekanizmanın optimum bir şekilde çalışabilmesi için çevre, ulaşım ve enerji sektörlerinin korelasyon içerisinde olması gerektiğini vurgulanmış ve böylece bu tematik sektörlerde gerçekleştirilen faaliyetlerin sinerjinin özünü yansıtacağı iddia edilmiştir (Cichocki, 2016: 21).

Karadeniz Sinerjisi için çeşitli meydan okumaları beraberinde getiren Geniş Karadeniz Havzası, bazı yapısal gerçekliklerinden ve politika eksikliklerinden ötürü Avrupa'nın temel değerlerini yansıtamadığı bir coğrafya olarak düşünölmüştür. Şöyle ki, Geniş Karadeniz ölkelerinin ve paydaşlarının çoklu kimliklerinin havzanın stratejik ortamını devamlı olarak yeniden yapılandırđı, kilit paydaşlarının önceliklerini yansıttığı ve stratejik tartışmaları sürdürdüğü için bölgedeki gelişimi ve istikrarı olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir. Dolayısıyla AB'nin, Karadeniz'deki çoklu kimliğin en önemli bileşenlerini temsil eden Rusya ve Türkiye ile arasındaki çekişme, havzayı gri istikrarsızlık bölgesi olmaktan ziyade güvenlik, özgürlük ve refah alanına dönüştürme zorunluluğunu beraberinde getirmiş ve bu durumun kalıcı hale getirilebilmesi için teşrikimesai çerçevesine stratejik ve siyasi unsurların eklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu ifade edilenlerden hareketle, Karadeniz'deki işbirliğinin arzu edilen seviyeye ulaşamadığı sonucu çıkarılabilir ancak taraflar arasındaki eylemlere rasyonel düşünce hakim olduğu takdirde, yani AB üye devletlerinin ortakları ile talep ve beklentilerini karşılayacağı müşterek bir anlatı ve paradigmanın ortaya çıkacağı zaman Karadeniz Sinerjisi'nin daha etkin işbirliği sunabileceği görölmektedir (Triantaphyllou, 2014: 294-295). Ayrıca tüm bu olumsuzluklara ve AB'nin bir dış politika aktörü olarak yapısal eksikliklerinin yaygınlığına rağmen, Karadeniz Sinerjisi'nin taraflar arasındaki siyasi ihtilafları bir kenara

bırakarak, münasebetleri sürdürme potansiyeline sahip olduğu gerçeği yadsınamazdır (Yazgan, 2017: 76-77).

Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı

Avrupa sınırlarının ötesinde güvenlik, enerji ve ulaşım gibi işbirliklerini desteklemek üzere inşa edilen AKOPO ve Karadeniz Sinerjisi, AB'nin ekonomik ve diplomatik politikaları çerçevesinde Karadeniz'e ve diğer Doğu ile Güney komşularına yönelik ikili çalışma ortaklıklarını temsil etmektedir. AB, bu teşrikimesailer sayesinde 11 Eylül saldırılarından sonra havzadaki ve diğer bölgelerdeki çatışma alanlarının istikrara kavuşması için belirli misyonlar edinmiş ve beşinci genişleme dalgasıyla birlikte özellikle Karadeniz'e mahsus daha stratejik politikalar geliştirme ihtiyacı duymuştur. Ancak Birlik bu gereksinimlerini karşılamak isterken, uzun vadeli perspektifler sunmadığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve bu durumdan kurtulmanın yolunun AKOPO'nun hususi olarak Geniş Karadeniz'e doğru dönüşüm geçirmesinden geçtiği belirtilmiştir. AKOPO'nun, Karadeniz Sinerjisi'nden daha farklı bir formatta bazı havza ülkelerine indirgenmesini öngören bu görüş, üyelik perspektifine sahip olan havza ülkelerinin daha ciddi şekilde desteklendiği zaman bölgesel işbirliğini teşvik edeceğini öne sürmüştür (Emerson, 2008: 254, 258).

2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı'nın ardından Avrupa Konseyi, AKOPO'nun farklılaştırılmış bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüş ve Avrupa Komisyonu'na bu minvalde çalışması için tavsiyelerde bulunmuştur. Konsey'in önerisi üzerine çalışmalarına kısa bir süre sonra başlayan Komisyon, aralarında Geniş Karadeniz Havzası'ndan Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın da yer aldığı ortaklık yaklaşımını, Doğu Ortaklığı (DO) adıyla sunmuştur. Konsey, Komisyon'un bu teklifini değerlendirmeye alarak, 2009 yılında onaylamış ve DO'nun (ilgili ülkelerle siyasi ve iktisadi bağlarını güçlendirebilmek için

yol haritası niteliğindeki) strateji belgesini yayınlamıştır (European Council, 2020).

Birliğin (beşinci genişleme dalgasıyla birlikte) Eski Sovyet nüfuzu altında bulunan devletleri üyeliğe kabul etmesinin ardından hem Rusya'nın olası tepkilerini hafifletmek hem de enerji arzı alanında tek bir monopole bağlı kalmamak amacıyla komşularıyla güçlendirmek istediği münasebetler serisini anlatan DO, AKOPO ve Karadeniz Sinerjisi'ni hem tamamlayıcı hem de devamı niteliğinde bir politika olarak hayata geçirilmiştir (Wolczuk, 2016: 45; Raszewski, 2016: 147). AKOPO'nun ölkeler çapında farklılaştırılmış ortaklık ve kişiselleştirilmiş özel yaklaşımları; Karadeniz Sinerjisi'nin ise sektörel işbirlikleri gibi kapsamlı politikalar seti sunduğu akıllara getirildiğinde, DO'nun da benzer stratejiler doğrultusunda Geniş Karadeniz'e yaklaşacağı düşünölmüştür (Exadaktylos ve Lynggaard, 2017: 37). Bu cihetle DO, hukukun üstünlüğu, insan haklarına saygı, iyi yönetim ve azınlıkların korunması gibi temel değerleri odağına alarak, Avrupalı uluslar ile derin ekonomik entegrasyon, hareketlilik ve güvenlik konularında işbirliği yapmayı ve bağlarını güçlendirmeyi ve piyasa odaklı reform için kalıcı bir dayanışma ortamı oluşturmayı hedeflemiştir. DO'nun söz konusu reformları üstlenmesi karşılığında olası vize serbestisi sözleşmeleri, yeni işbirliği çerçevelerine dayalı ilişkileri ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmaları üzerinden çok taraflı bir perspektif sunması söz konusudur (Cichocki, 2016: 17; Efe, 2012: 158).

AKOPO ve Karadeniz Sinerjisi'nin tamamlayıcısı olarak uygulanır duruma getirildiği belirtilen DO'nun, söz konusu işbirliği girişimleriyle temel farklılıkların olduğu da bilinen bir gerçektir. şöyle ki DO, kapsamındaki ölkelerin tek ve iki taraflı yaklaşımlar sayesinde iktisadi ve siyasi açılardan dönüşüm geçirmesini teşvik ederek, onların AB politikaları ile uyum içerisinde çalışmasını ve üyeliğe bir adım daha yaklaşmasını amaçlamıştır. Avrupa ölkelerinin kendi içerisinde tutarlı bir politika geliştirememesinden ötürü Rusya'nın meydan

okumalarına maruz kalan diğer mekanizmalar ise partnerlerinin AB standartlarına uyum sağlayacak donanımına sahip olmadığı için havzayı merkeze alarak, enerji, güvenlik ve ulaşım gibi muhtelif sektörlerde çok taraflı işbirliğini teşvik etmeyi ve halihazırdaki uyum sorunlarını çözüme kavuşturmayı hedeflemiştir (Hajizada, 2016: 128; European Commission, 2010).

Avrupa ülkeleri ile Geniş Karadeniz'deki partnerleri arasında işbirliğini özendirilebilmek için tek ve iki taraflı münasebetler geliştiren DO, eylem planlarını ortaklarının bireysel taleplerine ve yeteneklerine göre hazırlamıştır. Şöyle ki ortaklığın yeni işbirliği çerçeveleri, ortaklık anlaşmaları, daha derin ekonomik entegrasyon ve hareketlilik kapsamında tatbik edilerek, dört tematik alan etrafında yapılandırılmış ve bazı önemli girişimler vasıtasıyla uygulanmıştır (Cichocki, 2016: 17-18). DO'nun çok taraflı işbirliğinin, çok taraflı konularda gerçekleştiğini anlatan dört tematik alan, vize serbestisi görüşmeleri ile insanlar arasındaki hareketliliğin ve temasların arttırılması; ticaret anlaşmaları ve ekonomik entegrasyon yoluyla pazar fırsatlarının geliştirilmesi; iyi yönetim ve kurumların güçlendirilmesi; enerji güvenliğinin tesis edilmesi ve enerji tedariki için ara bağlantıların çeşitlendirilmesi kapsamlarından teşkil olmuştur. DO'nun tek taraflı işbirliği mekanizmaları ise Ortaklık Anlaşmaları, Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Vize Diyaloğu etrafında şekillenmiştir (European Council, 2021).

AB, Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya, Ukrayna ve Transdinyester'deki hassas güvenlik koşullarının bir an önce iyileştirilmesi için tüm ülkeleri içerisine dahil eden bir anlayıştan ziyade tek ve iki taraflı münasebetler çerçevesine odaklanırken, iddialı bir Rusya ile karşı karşıya kalan ve Sovyet mirasından kurtulamayan DO partnerleri de AB ile ilişkilerinde (özdeş ülkelere sahip olmadığı için) birebir teması tercih etmiştir. Bu haliyle söz konusu ülkeler, artık Rusya karşısında istikrarını sağlamak için kendini dışarıda yeniden üretmenin yeterli olmadığı görüşünü paylaşarak, yalnızca AB

üyelik perspektifi sayesinde söz konusu durumu aşabileceğini düşünmüş ve nihayetinde Avrupa ile Rusya arasında dengeleme işlevini benimsemiştir (Triantaphyllou, 2014: 287, 292).

Avrupalı yetkililer, DO'nun genişlemeye bir alternatif mi yoksa adaylık öncesindeki bir aşama mı olduğu konusunda kararsızlık yaşamıştır. Örneğin bazı yetkililer, Birliğin gücünü arttırmak için Turuncu Devrim'den hemen sonra Ukrayna'ya tolerans göstererek, değişim için hızlı bir şekilde çalıştıkları zaman diğer partner ülkelerden daha yüksek bir seviyede üyelik talebini değerlendirmeye alacağını belirtirken; diğer yetkililer ise bu durumla birlikte işbirliği mekanizmalarının zarar göreceğini, yani partner ülkelerin üyelik beklentileri üzerinde yapıcı belirsizliğe yol açacağını belirtmiş ve bu belirsizliklerin uzun sürmesi halinde araçsal kullanımların verimliliğini düşüreceğini öngörmüştür (Wolczuk, 2016: 55).

DO ülkelerinin üyeliği ile ilgili biraz önce ifade edilen uyumsuzluk durumu, sadece yetkililerin değil aynı zamanda devletlerin de ihtilaf yaşamasına neden olmuştur. Avrupa Komisyonu'na göre ortaklığın kurucularından olan İsveç ve Polonya, Roma Antlaşması'nın 237. ve AB Antlaşması'nın 49. maddesine atıfta bulunarak, AB üyeliğinin gerekli kriterleri karşılayan tüm DO ülkelere açık olması görüşünü savunurken; Fransa, Almanya ve Hollanda ise genişleme taraftarı olmadıklarını belirterek, kurumsal üyelik olmadan "kurumlar hariç her şey" yaklaşımı üzerinden yakın bir ittifak kurulmasının tercih edilmesi ve mekanizmanın orijinal taslaklarının kendi perspektifleri doğrultusunda değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Weaver, 2016a: 68; Weaver, 2016b: 50-51).

AB'nin DO'yu başarıyla tatbik edebilmesi için tarafların beklentileri ile politika çıktılarının eşleştirilmesi gerektiği öne sürülmüş ve bunun gerçekleştirilmesinin enerji bağımlılığı hususunda Rusya'ya karşı güzergah ve kaynak alternatiflerinin

çoğalmasa ile mümkün olabileceği savunulmuştur (Triantaphyllou, 2014: 292). Avrupalı yetkililerin, özellikle Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna ve Gürcistan'ı referans aldığı bu görüş doğrultusunda, DO partnerlerinin üyeliğe kabul edilmelerindeki en büyük etkenin enerji güvenliği olacağı düşünülmüştür. Şöyle ki, 2008 ve 2014 yıllarında Gürcistan ve Ukrayna'ya yapılan müdahaleler ile 2020 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ'da gerçekleşen çatışmalar, enerji güvenliği tartışmalarının yeniden gündeme gelmesine neden olmuş ve böylece AB'nin enerji güvenliğini sağlamak ve bölgesel münasebetlerini geliştirmek için DO'ya olan ihtiyacını ortaya koymuştur (Najšlová, 2016: 34; European External Action Service, 2021). Bu görüşlere paralel olarak, DO'nun tedarik ağlarını ve geçiş yollarını çeşitlendirmek üzere orta ve uzun vadeli planları göz önüne aldığı belirtilmiştir. Ayrıca Ortaklığın Bakü Süreci ve Güney Gaz Koridoru gibi projeler ile geliştirilmesi için çağrıda bulunulmuş ve Orta Asya ülkeleriyle (özellikle enerji alanında) daha ciddi bağlantılar kurulması gerektiği hatırlatılmıştır (Raszewski, 2016: 148).

DO, partneriyle geliştirdiği ilişkilere rehberlik etmek üzere her iki yılda bir devlet veya hükümet başkanları düzeyinde zirveler gerçekleştirilmesini planlamıştır. Bu cihetle, 2009 ile 2020 yılları arasında gerçekleştirilen ortaklık zirveleri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo1: 2009-2020 Yılları Arasında Gerçekleşen Doğu Ortaklığı Zirveleri

	<u>Zirvenin Gerçekleştirildiği Tarih/Tarihler</u>	<u>Zirveye Ev Sahipliği Yapan Şehir</u>	<u>Zirvede Üzerinde Durulan Konular</u>
1.	7 Mayıs 2009	Prag	- Taraflar arasında daha iddialı ortaklık düzeyi. - Çok taraflı işbirliğine odaklanmak/güçlendirmek. - Finansman sağlamak.
2.	29-30 Eylül 2011	Varşova	- Siyasi birlik, sosyo-

			ekonomik entegrasyon ve hareketlilik. - AB programlarına ve ajanslarına katılım ve gelişmiş sektörel işbirliği.
3.	28-29 Kasım 2013 (Doğu Ortaklığı: Önümüzdeki Yol)	Vilnius	- Ortaklık ve Serbest Ticaret Antlaşmalarını gözden geçirmek. - Paydaş katılımını tesis etmek.
4.	21-22 Mayıs 2015	Riga	- Kurumların güçlendirilmesi ve iyi yönetim. - Pazar fırsatlarını yakalamak. - İnsandan insana hareketlilik ve ara bağlantılar.
5.	24 Kasım 2017	Brüksel	- Enerji verimliliği. - Çevre ve iklim değişikliği. - "2020 İçin 20 Çıktı" anlayışını tatbik etmek.
6.	18 Haziran 2020 ²	COVID-19 pandemisi nedeniyle telekonferans yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.	- Ortak bildiri yayınlanmamıştır.

Kaynak: Euronest Parliamentary Assembly, 2017.

DO'nun (2009 yılında) resmi olarak faaliyetlerine başlamasının ardından içerisinde bulunulan zaman aralığına kadar birçok zirve gerçekleştirilmiştir. Söz konusu zirvelerde, çoğunlukla, taraflar arasında ortaklık düzeyini güçlendirmek, mali destek sağlamak, ekonomik entegrasyon gerçekleştirmek, iklim değişikliğine karşı mücadele etmek ve AB programlarına katılmak konuları tartışılmıştır. Bu tartışılan konular mucibince, AB ve DO ülkelerinin devlet (veya hükümet) başkanlarının daha güçlü ve sağlam iletişim kanalları inşa

² DO Zirvelerinin iki yılda bir gerçekleştirilmesi kararlaştırıldığı için altıncı zirvenin 2019 yılında gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ancak söz konusu plan, Avrupa Konseyi ile Komisyon üyelerinin değişimi, Avrupa Parlamentosu seçimleri ve Brexit süreciyle sekteye uğramış ve 2020 yılına ertelenmiştir (European Commission, 2020a).

edebilmek için çaba harcadığı anlaşılmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde “2020 İçin 20 Çıktı” anlayışının da uygulanmaya başladığı görülmektedir. Söz konusu çerçeve ile daha güçlü ekonomi, daha güçlü yönetim, daha güçlü bağlantısallık ve daha güçlü toplum olmak üzere dört temel işbirliği alanına odaklanılarak, DO ülkelerinde yaşayan vatandaşların yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. “2020 İçin 20 Çıktı” belgesi yayınlandıktan kısa bir süre sonra “2020'nin Ötesinde Doğu Ortaklığı Politikası” olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, DO'nun somut sonuçlar elde ettiği iddia edilerek, dirençlilik mefhumuna dikkat çekilmiş ve DO'nun yeni odağının dirençliliğin güçlendirilmesi olduğu ifade edilmiştir (European Commission, 2020: 1-4).

Avrupalı ülkeler ile DO partnerleri sadece zirveler aracılığıyla değil aynı zamanda Dışişleri Bakanlarının yıllık olarak gerçekleştirdiği toplantılar vesilesiyle de münasebetleri bir ileri noktaya taşıma fırsatı yakalamaktadır. Bu minvalde, 2009 ile 2020 yılları arasında gerek yüz yüze gerekse çevrimiçi on bir kez bir araya gelen üst düzey yetkililer, iktisadi kalkınma ve pazar fırsatları; çevre ve iklim değişikliği; hareketlilik ve insandan insana iletişim; kurumların güçlendirilmesi ve iyi yönetim çerçevelerini gerçekleştirmeyi hedefleyerek, karşılıklı beklentilerin somut sonuçlarına odaklanması, havzadaki gergin ortamın bir an önce son bulması ve antlaşma çerçevelerine sadık kalınması gerektiğini belirtmiştir (Euronest Parliamentary Assembly, 2020).

AB ile DO ülkeleri, Dışişleri Bakanlarının gerçekleştirdiği toplantıların yanı sıra 2012 ile 2020 yılları arasında enerji ve enerji güvenliği alanlarında çalıştaylar, paneller ve çalışma programları gibi çok sayıda etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler kapsamında taraflar, 2020 yılı sonrası enerji projeksiyonları ve bağlantıları, atmosferi karbondan arındırma, yenilenebilir enerji, enerji reformları, enerji verimliliği ve bölgesel enerji işbirliği konuları üzerinde fikir alışverişinde bulunmuştur (European Commission, 2020a).

AB üye devletleri ve DO paydaşları, (biraz önce ifade edilen zirve ve toplantılar haricinde) 2019 yılında ortaklığın onuncu seneyi devriyesi vesilesiyle üst düzey etkinliklerle bir araya gelmiştir. Dönemin AB Dışışleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin açılış konuşmasıyla başlatılan Dışışleri Bakanları toplantısı, dönemin Avrupa Konseyi başkanı Donald Tusk'un ev sahipliğindeki faaliyetlerle farklı seviyelerde devam etmiştir. Bu cihetle özellikle Mogherini'nin konuşmasına dikkat çekenler, Geniş Karadeniz Havzası'ndaki mevcut zorluklara rağmen DO ülkelerinin ekonomik kalkınma, sivil toplum örgütlenmeleri, vize serbestisi ve diğer birçok alanda müşterek iyi ulaşabilmek için Avrupalı ülkelerle geliştirdiği münasebetleri çok daha ileriye taşımayı başardığını ifade ederek, havza ülkelerinin bir dizi temel kazanım elde ettiğini öne sürmüştür. Söz konusu kazanımlardan bazıları, DO Avrupa Okulu'nun açılması, Karayolu ve Ray Projesi (TEN-T) için hazırlanan eylem planlarının sonuçlandırılması ve havzadaki ülkelerde faaliyet gösteren KOBİ'lere halihazırdaki desteğin arttırılmasıdır (European Council, 2019a).

DO'nun onuncu yıl kutlamaları münasebetiyle gerçekleştirilen toplantıların kapanış konuşmasını da yapan Mogherini, tarafların odak noktasını müdafaa edeceğini, yani gelecek yıllarda temel değerlere bağlılığını koruyacağını/güçlendireceğini, reformları tatbik edeceğini, kararlaştırılan taahhütleri yerine getireceğini ve havzadaki işbirliğini güçlendireceğini belirtmiştir. Ancak Mogherini, tüm bu hedefleri yerine getirirken, (her an) sistemsel bir dizi meydan okumayla karşılaşabileceklerini hatırlatmış ve bu olası yeni meydan okumalara cevap verebilmek için teyakkuzda olduklarının altını çizmiştir (European Council, 2019b).

2019 yılının Mayıs ayında bu konuşmaları yapan Mogherini'nin küresel arenanın zorluklarla karşılaşabileceği durumlara karşı uyanık olduklarını dile getirmiş olması, Birliğin ve Geniş Karadeniz'deki partnerlerinin çeşitli sınamalara karşı

hazırlıklarını tamamladığı izlenimini vermektedir. AB'nin, kuruluş felsefesi olan uluslararası güvenlik sorunlarıyla mücadele edebilmek için dünya adasındaki paydaşlarıyla bir araya gelmesinin elzem olduğu düşüncesi akıllara getirildiğinde, Yüksek Temsilcinin söylemleri anlaşılır bulunmaktadır. Ancak tüm bu irade beyanlarından yaklaşık yedi ay sonra ortaya çıkan Yeni Koronavirüs Hastalığı (SARS-CoV-2/COVID-19), küresel çok yönlü krizlere sebebiyet verdiği için tedbirlilik durumunu boşa çıkardığı ve başta Avrupalı ülkeler olmak üzere sistemdeki diğer birçok birimi kendi kendine yetme prensibine yönlendirdiği düşünülmektedir.

COVID-19 Pandemisinin Doğu Ortaklığına Etkisi

Küresel salgınlar, ulusal sınırları aşarak, genellikle çok sayıda insanı ve insan topluluklarını derinden etkileme kapasitesine sahip olan bir hastalığın salgını şeklinde tarif edilmektedir (World Health Organization, 2010). Geniş bir düzleme yayıldığı ve etkilerinin dünya çapında hissedildiği anlaşılan COVID-19 pandemisinin de başta güvenlik olmak üzere çeşitli sosyo-ekonomik meseleleri ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Tablo 2: COVID-19 Pandemisinin Dönüm Noktaları

<u>Tarih</u>	<u>Olay</u>
31 Aralık 2019	Çin'in Wuhan kentinde kaynağı bilinmeyen bir pnömöni vakası, Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) bildirildi.
7 Ocak 2020	Çin'de hastalık kaynaklı ilk ölüm gerçekleşti.
24-31 Ocak	Fransa ve İngiltere'de ilk vakalar görüldü.
26 Ocak	Gürcistan, Romanya ve Yunanistan'da ilk vakalar görüldü.
30 Ocak	DSÖ küresel acil durum ilan etti.

31 Ocak	Rusya'da ilk vaka görüldü.
11 Şubat	DSÖ, bu yeni Koronavirüs hastalığına COVID-19 adını verdi.
28 Şubat	Azerbaycan'da ilk vaka görüldü.
1 Mart	Ermenistan'da ilk vaka görüldü.
3 Mart	Ukrayna'da ilk vaka görüldü.
8 Mart	Bulgaristan ve Moldova'da ilk vakalar görüldü.
11 Mart	Türkiye'de ilk vaka görüldü./DSÖ, COVID-19'u salgın olarak ilan etti.
24 Mart	2020 yılında gerçekleştirilmesi planlanan Tokyo Olimpiyatları iptal edildi.
26 Mart	COVID-19 konulu olağanüstü sanal G20 Liderler Zirvesi gerçekleştirildi.
2 Nisan	#HealthyAtHome kampanyası başlatıldı.
8 Nisan	Dünya genelinde 1,5 milyon insanda COVID-19 vakası görüldü.
31 Aralık 2020	Dünya genelinde 83 milyon insanda COVID-19 vakası görüldü ve 1,8 milyon kişi hayatını kaybetti. ³

Kaynak: World Health Organization, 2020a.

Tablo 2 incelendiğinde, bir hastalığın hem pandemi olarak nasıl değerlendirilebileceği hem de neden ulusal güvenlik açısından tehlikeler meydana getirebileceği gözler önüne serilmektedir. Çin'in Wuhan kentinde kaynağı bilinmeyen bir pnömöni vakası olarak başlayan ve yaklaşık doksan beş gün içerisinde bir buçuk milyon insanı etkileyen COVID-19'un yayılma hızı ve şiddeti, ulus-devletleri ve diğer aktörleri

³ Vakaların görülmeye başladığı günden 16 Şubat 2021 tarihine kadar, sadece Marshall Adaları, Mikronezya, Kamboçya, Dominik, Laos, Saint Kitts ve Nevis, Samoa, Solomon Adaları, Doğu Timor ve Vanuatu'da COVID-19 kaynaklı ölüm yaşanmamıştır (The Guardian, 2021).

etkileyebilme potansiyelini kanıtlamıştır. Vakaların ilk görülmeye başlandığı tarihten yüz gün sonra tüm Avrupa ve Geniş Karadeniz ülkelerine yayılmış olması, hastalığın yayılma şiddetini göstermiş ve acil önlemler setinin geliştirilmesine yönelik faaliyetleri zorunlu kılmıştır. COVID-19'un salgın olarak ilan edilmesinin ardından, DSÖ Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus basın açıklaması yapmıştır. Ghebreyesus, COVID-19 pandemisinin yayılma hızını ve etkileme gücünü, konuşmasının ana argümanları olarak temellendirerek, politika yapıcılarının gerekli önlemlerini almamasını şaşkınlıkla karşıladığını ifade etmiş ve tüm ülkeleri bu tehdede yönelik siyasi birliktelik içerisinde olmaya davet etmiştir (World Health Organization, 2020b).

AB, COVID-19 pandemisine karşı mücadele edebilmek için Entegre Siyasi Krize Müdahale Mekanizması (IPCR)'ni etkinleştirmiştir. AB'nin başta Kuzey İtalya olmak üzere diğer birçok ülkede vakaların ve enfekte insan sayısının çok hızlı artması sonrasında yürürlüğe koyduğu IPCR, COVID-19 salgını boyunca sağlık, ekonomi ve konsolosluk gibi sektörler arasında yaşanabilecek olası kriz anlarında en yüksek seviyede siyasi koordinasyonu, yani hızlı karar alma becerisini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bir kriz durumunda üye devletlerin sorumluluklarına saygı göstererek, yetki ikamesi ilkesine dayandırılan bu düzenlemeler, Avrupa Konseyi Başkanı, Avrupa Komisyonu, Avrupa Dış İlişkiler Servisi, sektörel gelişmelerden etkilenen üye devletler ile diğer tarafların temsilcilerini yuvarlak masa etrafında bir araya getirmektedir (European Council, 2020b).

Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, salgının etkisini hissettirmeye başladıktan sonra hastalığa karşı ortak bir Avrupa tepkisinin oluştuğunu belirterek, komşularının ve uluslarının sosyo-ekonomik açılardan etkilenmemesi için ellerindeki tüm araçları seferber ettiklerini ve virüsün kontrol altına alınması için objektif önlemler setini hazırladıklarını söylemiştir. Bu cihetle Leyen, Geniş Karadeniz ülkeleri de dahil

olmak üzere komşu ölkelere, ventilatörler, laboratuvar kitleri, maske ve koruyucu ekipman bağışları ile bazı hastaların sınır ötesi tedavilerini üstlenmek yoluyla destekte bulunduğunu ifade etmiş ve bu durumun Avrupa dayanışmasına örnek teşkil ettiğini vurgulamıştır (European Commission, 2021). AB, DO ölkelerinin COVID-19'dan kaynaklanan problemlerini hafifletebilmek için sadece tıbbi yardım üzerine değil aynı zamanda ekonomi, eğitim ve diğer birçok alanda da girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, başta DO ölkeleri olmak üzere komşu ölkelere 20 milyar eurodan fazla destek sağlayan "Team Europe" paketi yürürlüğe koyulmuş; "DO Dayanışma Programı" başlatılmış; DO ölkelerindeki dijital/yüksek teknoloji odaklı start-up'lar için pazar değerlendirmesi gerçekleştirecek olan "Dijital Yenilik ve Ölçek Büyütme" girişimi genişletilmif; DO'nun ihtiyaçlarını vurgulamayı amaçlayan "#Prepare EaP4Health" kampanyası yürürlüğe konulmuş; DO ölkelerinin vatandaşları için iş programları, stajlar, burslar, konferanslar ve etkinlikler düzenlenmiş; DSÖ ile DO ölkelerinin güvenli ve etkili aşılanmasına (yerel) hazırlık sağlamak için yeni bir program geliştirilmiştir (EU Neighbours, 2021).

COVID-19 pandemisi, sağlık sektöründen, iktisadi düzene ve tedarik zincirlerine, örgütlenmelerin yapısındaki kırılmalardan, sosyal yaşama kadar hayatın her alanına tesir ettiği için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemi derinden etkileyen en önemli gelişme olarak kabul edilmiştir (Tanrısever, 2020: 75). Bu düşüncelerden hareketle, referans nesnelерinin artık kendi kendine yetebilme anlayışı çerçevesinde hareket edeceğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla AB'nin, kendi iç çekişmeleri ve siyasi görüş ayrılıkları da hesaba katıldığında, (DO özelinde) Geniř Karadeniz Havzası'ndaki partnerlerine yapmış olduğu yardımların ve yeni işbirliği mekanizmalarının belirli bir seviyeye kadar fayda sağlayabileceği muhakeme edilmektedir. Özellikle, AB'ye aday ölkelerden biri olan, Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić'in salgın sürecinde Avrupa dayanışmasından

amaçlananla elde edilen arasında çok büyük farklılıkların olduğunu ifade etmesi ve söz konusu mekanizmayı “kağıt üzerindeki bir peri masalı” olarak adlandırması; Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron’un AB’nin salgından etkilenen komşularını ve diğer devletleri destekleyip, kurtaramadığı sürece çökeceğini iddia etmesi ve böylece siyasi bir proje olarak sonunun gelebileceğini öngörmesi; COVID-19 krizinin er ya da geç sona ereceğini düşünen Avusturya Başbakanı Sebastian Kurz’un ise ilerleyen dönemlerde AB üye devletlerinin zorlu tartışmalar içerisine girebileceğini ifade etmesi ve olası yeni krizlere karşı temkinli davranılması gerektiğini hatırlatması (Zweiri, 2020: 161), Birliğin Geniş Karadeniz Havzası’ndaki partnerleri başta olmak üzere komşu ülkelerin ihtiyaçlarını gidermede etkisiz ve yetersiz kalabileceğini göstermektedir. Bu irade beyanlarına rağmen, AB’nin salgın sürecinde komşu ülkeleriyle arasındaki uyumu güçlendirebileceğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu fikirlere sahip olanlar, Avrupa Birliği Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Joseph Borrell’in “AB’nin, gücünün ve cazibesinin Avrupa dayanışması üzerine inşa edildiğini unutmadan, gücün dilini yeniden öğrenmek zorunda olduğu” sözlerine atıfta bulunarak, AB’nin gecikmeli de olsa üye devletler ile bazı komşuları için hızlıca tedbirler aldığını ve gelecek dönemlerde de bu işbirliğini geliştirebilecek (yeni) güç odaklarına sahip olacağını iddia etmektedir (Perthes, 2020: 115).

2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nın Doğu Ortaklığı’na Etkisi

COVID-19 pandemisinin, acil tıbbi müdahale ile iktisadi krizle mücadele etme safhaları geride bırakıldıktan sonra üçüncü bir döneme, yani siyasi buhranlar dönemine geçiş yapılmıştır. Acil tıbbi müdahale, insanların COVID-19 gibi kural tanımayan ve güçlü bir sınımayla karşı karşıya kaldıkları bir periyodu ifade ederken, iktisadi kriz dönemi de pandeminin neden olduğu/olacağı uzun vadeli olumsuzluklara yönelik ekonomik toparlanmanın gerçekleştirilemediği bir sürece vurgu

yapmaktadır. İçerisinde bulunulan siyasi buhranlar dönemi ise küresel veya bölgesel düzlemde yeni bir devlet aklını bulmaya yönelik stratejilerin geliştirildiği dönemi yansıtmaktadır (Coratella, 2020: 33-34).

Siyasi buhranlar dönemi içerisinde, AB'nin Geniş Karadeniz Havzası'ndaki politikalarına yönelik önemli meydan okumalar gerçekleşmiştir. 2020 Dağlık Karabağ Savaşı, söz konusu meydan okumalardan en önemlisini temsil etmektedir. 2020 yılının Temmuz ayında Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki sınır şehirlerinden biri olan Tovuz'da başlayan kısa süreli çatışmalar, yerini 27 Eylül'de savaşa bırakmış ve 9 Kasım'da Rusya'nın devreye girmesiyle sona ermiştir. 10 Kasım'a gelindiğinde ise çatışmalar tamamen durdurulmuş ve taraflar, Rusya'nın ara buluculuğunda bir araya gelerek, ateşkes anlaşması imzalamıştır. Dağlık Karabağ bölgesindeki ateşkesi sağlayacak olan anlaşmanın maddeleri incelendiğinde, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı çevreleyen rayonlarda işgalini sonlandıracağı, Rusya'nın bölgedeki stratejik noktalarda barış gücü konuşlandıracağı ve bölgenin ulaşım kontrolünün Rusya Federal Güvenlik Servisi Sınır Muhafız Organları tarafından yürütüleceği göze çarpmaktadır (Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs, 2020).

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmaları sona erdiren ateşkes anlaşması tetkik edildiğinde, Rusya'nın etkin bir devlet profili çizdiği görülmüş ve bu nedenle AB'nin çatışma bölgesine yönelik herhangi bir girişimde yer alamayacağı gözler önüne serilmiştir. Dolayısıyla AB'nin Dağlık Karabağ'daki sorunların çözümüne yönelik AKOPO, Karadeniz Sinerjisi ve DO çerçevesinde çeşitli eylem planlarını hazırladığı, özel temsilciler atadığı, Dağlık Karabağ atışması'nın Barışçıl özümü için Avrupa Ortaklığı girişimini başlattığı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde kurulan Minsk Grubu'nun çabalarını desteklediği bilinmesine rağmen (Mukhtarova, 2020: 47-53) hem Rusya'nın Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra bölgeye üçüncü bir aktörün dahil olmasını istemediği hem de

AB'nin havza ülkelerini üyeliğe kabul etmesine rağmen, bölgede dönüştürücü bir güce sahip olamadığı için Dağlık Karabağ sorununun çözümünde etkin bir sorumluluk üstlenemeyeceği tetkik edilmektedir.

Sonuç

Karadeniz üzerine değerlendirme yapanlardan bazıları bölgeyi sadece kıyı devletlerinden ibaret olarak algılamak, diğerleri ise KEİ tarafından sınırlandırıldığını ileri sürmüştür. Ancak bu çalışmanın dikkate aldığı Karadeniz tarifi ise Karadeniz Sinerjisi belgesinin birinci dipnotuna, yani Karadeniz'e kıyıdaş olan devletlerin yanı sıra Azerbaycan, Ermenistan, Moldova ve Yunanistan'ın da içerisinde yer aldığı Geniş Karadeniz Havzası'na işaret etmektedir.

Karadeniz'in Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan güç dönüşümlerinden etkilendiğini anlatan Geniş Karadeniz Havzası, doğuya doğru genişlerken uluslarının güvenliğini tesis etmek, enerji gereksinimlerini karşılamak ve Rusya'nın girişimlerini sınırlandırmak gerekçeleriyle AB'nin ilgisine mazhar olmuştur. Bu hedeflerini gerçekleştirebilmek için (komşu olduğu) havza ülkeleriyle AKOPO, Karadeniz Sinerjisi ve DO gibi bölgesel işbirliği mekanizmalarını hayata geçiren AB, hem daha dengeli politika ve projeleri uygulamak hem de dönüştürücü gücünü deneyimlemek istemektedir.

AB, AKOPO ile taraflar arasında siyasi ve ekonomik entegrasyonu sağlamayı amaçlamış ve havzadaki ihtilafli bölgelerde EUJUST Themis, EUBAM ve EUMM mekanizmalarıyla varlık göstermiştir. AKOPO, küresel arenada meydana gelen gelişmelere cevap verebilmek için iki defa gözden geçirilmiştir. Ancak AKOPO değerlendirildiğinde, Dağlık Karabağ ile Abhazya ve Güney Osetya'daki arabuluculuk girişimlerine yeterince destek verilmediği düşünülerek, gözden geçirilme çabalarının henüz somut çıktılar alınabilmesi için

erken olduğu uyarısında bulunulmuş ve bu sebeple söz konusu işbirliğine şüpheyle yaklaşılmıştır.

AKOPO'dan üç yıl sonra başlatılan Karadeniz Stratejisi ise Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye üyeliğinin ardından tehditlerle çevrili bir bölgeye komşu olarak yerleşmesinin tezahürü olarak değerlendirilmiştir. Şöyle ki, bu durum neticesinde özellikle çevre, ulaşım ve enerji olmak üzere çeşitli sektörlerde işbirliğinin zorunlu hale geldiği görülmüştür. Ancak bu mekanizma, Kırım'ın yasa dışı olarak ilhak edilmesinin ardından hedeflerini gerçekleştirmede zorluklarla karşılaşmış ve bölgenin istikrarını sağlayabilmek için etkin çaba gösterememiştir.

Avrupa Konseyi, bu gelişmelerin akabinde halihazırdaki işbirliklerinin dönüştürülmesi gerektiğini düşünmüş ve DO'yu hayata geçirmiştir. AKOPO ve Karadeniz Sinerjisi'ni hem tamamlayan hem de devamı niteliğinde olan DO, partnerleri ile işbirliğini özendirilebilmek için düzenli aralıklarla zirve ve toplantılar gerçekleştirmiş ve söz konusu ülkelere üyelik perspektifi kazandırabileceği belirtilmiştir. Ancak DO'nun adaylık öncesi aşama mı yoksa genişlemeye yönelik bir alternatif mi olduğu konusunda kararsızlıkların yaşanması ve 2020 yılındaki meydan okumalar, işbirliğinin kapasitesini sorgulatmıştır. Özellikle aktörlerin COVID-19'la mücadelesinde kendi kendine yetebilme nosyonunun ön plana çıkmış olması, AB'nin Geniş Karadeniz'deki partnerleriyle geliştirdiği münasebetleri ilerletememesine neden olmuştur. Ayrıca Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından bölgenin istikrarına yönelik atılan adımlar, Rusya'nın çatışma bölgesine üçüncü bir gücün girmesini istemediği için etkisiz kalmıştır. Bu ifade edilenlerden hareketle, AB'nin Geniş Karadeniz Havzası için uygulanır duruma getirdiği girişimlerin meydan okumalara ve zamanın ruhuna direnemediği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Açıkmeşe, S. A. ve Triantaphyllou D. (2014). The Black Sea Region: The Neighbourhood too Close to, yet still Far from the European Union. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(3), 279-285.
- Açıkmeşe, S. A. (2012). The EU's Black Sea Policies: Any Hopes for Success?. *Euxeinos Online Journal of the Center for Governance and Culture in Europe*, 6, 17-22.
- Aydın, M. (2004). Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement. *Institute for Security Studies Occasional Papers*, No: 53, 1-37.
- Bayram, D. Ç. ve Tüfekçi, Ö. (2018). "Turkey's Black Sea Vision and Its Dynamics". *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt. 15, No. 57, 1-16.
- Black Sea Synergy: Review of a Regional Cooperation Initiative, Joint Staff Working Document. SWD (2015) 6 final. 20 January 2015.
- Cichocki, M. (2016). European Neighbourhood Policy or Neighbourhood Policies. In K. Henderson ve C. Weaver, (Ed.). *The Black Sea Region and EU Policy* (9-29). New York: Routledge.
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. (2007). Black Sea Synergy-A New Regional Cooperation Initiative. 160 final. 11 April 2007.
- Coratella, T. (2020). Covid-19 and Europe: Looking For A Geopolitical Megaphone. In U. Ulutaş, (Ed.). *The World After COVID-19 Cooperation or Competition?* (33-37). Ankara: SAM Publications.
- Cornell S., Jonsson A., Nilsson N. ve Häggström, P. (2006). *The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security*. Uppsala: The Silk Road Studies Program Department of Eurasian Studies Uppsala University.
- Dekanozishvili, M. (2020). The European Union's credibility-expectations gap in its European neighbourhood policy: perspectives from Georgia and Ukraine. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1-17.

- Eastern Partnership Policy Beyond 2020. Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Social Committee and the Committee of the Regions. SWD (2020b) 56 final. 18 March 2020.
- Efe, H. (2012). The European Union's Black Sea Region Policy. *Karadeniz*, 4(15), 150-164.
- Emerson, M. (2008). The EU's New Black Sea Policy. In D. Hamilton ve G. Mangott, (Ed.). *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* (253-277). Washington: Center for Transatlantic Relations.
- EU Neighbours (2021, January 15). *Stay Informed-News*. https://euneighbours.eu/en/east/stay-informed/news?f%5B0%5D=special_actions%3A991.
- Euronest Parliamentary Assembly (2017, November 24). *Eastern Partnership Summits*. <https://www.europarl.europa.eu/euronest/en/eastern-partnership/summits.html>.
- Euronest Parliamentary Assembly (2020, December 19). *Eastern Partnership Ministerial Meetings*. <https://www.europarl.europa.eu/euronest/en/eastern-partnership/ministerial-meetings.html>.
- European Commission (2008, February 14). *Benita Ferrero-Waldner European Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy Black Sea Synergy*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/SPEECH_08_77.
- European Commission (2010, March 15). *Black Sea Synergy*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_10_78.
- European Commission (2019, January, 21). *European Neighbourhood Policy*. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/european-neighbourhood-policy_en.

- European Commission (2020, October 19). *Meetings of the Eastern Partnership*.
https://ec.europa.eu/energy/topics/international-cooperation/key-partner-countries-and-regions/neighbourhood-east/meetings-eastern-partnership_en.
- European Commission (2021, February 19). *Coronavirus Response*. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response_en.
- European Council (2019a, May 13). *Eastern Partnership Foreign Ministers meeting*.
<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2019/05/13/>.
- European Council (2019b, May 13). *Eastern Partnership foreign ministers' meeting*.
<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/13/eastern-partnership-foreign-ministers-meeting-chair-s-conclusions-on-the-occasion-of-the-eastern-partnership-10th-anniversary/>.
- European Council (2020a, June 16). *Ten years of the Eastern Partnership*.
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/ten-years-of-the-eastern-partnership/>.
- European Council (2020b, January 13). *The Council's response to crises (IPCR)*.
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ipcr-response-to-crises/>.
- European Council (2021, October 20). *Eastern Partnership*.
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>.
- European External Action Service (2015, August 18). *ENP Action Plans*. https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/8398/enp-action-plans_en.
- European External Action Service (2021, February 8). *European Neighbourhood Policy (ENP)*.

https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en.

- Exadaktylos T. ve Lynggaard K. (2017). Research Design in the Study of the European Neighbourhood Policy. In: D. Bouris ve T. Schumacher, (Ed.). *The Revised European Neighbourhood Policy* (37-56). London: Palgrave Macmillan.
- Hajizada, M. (2016). Complex Regionalization In The Wider Black Sea Area. In K. Henderson ve C. Weaver, (Ed.). *The Black Sea Region and EU Policy* (119-135). New York: Routledge.
- Hamilton, D. (2008). A Transatlantic Strategy for the Wider Black Sea?. In D. Hamilton ve G. Mangott, (Ed.). *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* (319-337). Washington: Center for Transatlantic Relations.
- Kırbaşoğlu F. ve Tüfekçi, Ö. (2020). Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçler Politikası: BRICS ve MIKTA Ülkelerinin Meydan Okumaları. *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 39-70.
- King, C. (2008). The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century. In D. Hamilton ve G. Mangott, (Ed.). *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* (1-23). Washington: Center for Transatlantic Relations.
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış*, 1(1), 195-217.
- Koçer, G. (2014). *Menekşe Renkli Deniz*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Konoplyov S. ve Delanoe I. (2014). Continuities and Ruptures: Tracking the US Interests in the Black Sea Area in the Context of the 'Pivot to Asia'. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(3), 356-369.
- Marcinkowska, P. (2016). European Neighbourhood Policy, A Polish Perspective. *UNISCI Journal*, 40, 27-52.

- Mukhtarova, M. (2020). *The EU's Constraints in Involvement of the Post- Soviet Frozen Conflicts*. Unpublished master's thesis, Linköping University.
- Najšlová, L. (2016). The EU In The Wider Black Sea Region: Clumsy But Attractive?. In K. Henderson ve C. Weaver, (Ed.). *The Black Sea Region and EU Policy* (29-45). New York: Routledge.
- Oktaç, E. G. (2006). Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Uluslararası İlişkiler*, 3(10), 149-179.
- Perthes, V. (2020). The Corona Crisis and the International Relations: Open Questions, Tentative Assumptions. In U. Ulutaş, (Ed.). *The World After COVID-19 Cooperation or Competition?* (111-115). Ankara: SAM Publications.
- Raszewski, S. (2016). The EU's External Policy of Energy Diversification In The Wider Black (And Caspian) Sea Region: Regional Security Complex or Security Community?. In K. Henderson ve C. Weaver, (Ed.). *The Black Sea Region and EU Policy* (135-161). New York: Routledge.
- Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs (2020, November 10). *No:406/20*.
<https://mfa.gov.az/en/news/7026/view>.
- Tanrısever, O. F. (2020). After the Coronavirus Pandemic, Nothing will be the Same Again with International Relations Theories (or Will it?). In U. Ulutaş, (Ed.). *The Post-COVID-19 Global System: Old Problems, New Trends* (75-79). Ankara: SAM Publications.
- The Guardian, (2021, February 17). *Covid world map*.
<https://www.theguardian.com/world/2021/feb/17/covid-world-map-which-countries-have-the-most-coronavirus-vaccinations-cases-and-deaths>.
- Triantaphyllou, D. (2012). The Uncertain Times of Black Sea Regional Security. *Euxeinos Online Journal of the Center for Governance and Culture in Europe*, 6, 4-10.

- Triantaphyllou, D. (2014). The European Union and the Black Sea Region in Search of a Narrative or a New Paradigm. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(3), 286-299.
- Tüfekçi, Ö. ve Birinci, E. (2020), "Russian Foreign Policy". *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 62-91.
- Tüysüzoğlu, G. (2014). Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Güvenlikleştirme Yaklaşımı Çerçevesinde Anlatılması. *Karadeniz Araştırmaları*, 41, 87-109.
- Weaver, C. (2016a). Black Sea or Black Lake? How US-Russian Tensions Are Affecting EU Policy. In K. Henderson ve C. Weaver, (Ed.). *The Black Sea Region and EU Policy* (65-79). New York: Routledge.
- Weaver, C. (2016b). *The Politics Of The Black Sea Region*. New York: Routledge.
- Wolczuk, K. (2016). Convergence Without Finalité: EU Strategy Towards Post-Soviet States In The Wider Black Sea Region. In K. Henderson ve C. Weaver, (Ed.). *The Black Sea Region and EU Policy* (45-65). New York: Routledge.
- World Health Organization (2010, February 24). *What is a Pandemic?*.
https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/.
- World Health Organization (2020a, April 28). *Rolling Updates on Coronavirus Disease*.
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen>.
- World Health Organization (2020b, March 12). *Director-General's opening remarks at the Mission briefing on COVID-19*.
<https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---12-march-2020>.

- Yazgan, H. (2017). Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union?. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5, 67-78.
- Zweiri, M. (2020). COVID-19 and the Future of the Global System: Shifting-Sands or Earthquake. In U. Ulutaş, (Ed.). *The World After COVID-19 Cooperation or Competition?* (160-164). Ankara: SAM Publications.

Geniş Karadeniz
Havzasında
Sınıraşan
Sorunlar

3. BÖLÜM

UKRAYNA VE SURİYE KRİZLERİNİN KESİŞİMİ: RUSYA VE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK MÜCADELESİ

Rahman Dağ

[Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü]

Giriş: Uluslararası Düzenin Devinimi

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ve Sovyetler Birliği arasında geçen ideolojik karşıtlık askeri, ekonomik, sosyal ve siyasi mücadeleyi de beraberinde getirmiş ve dünya ülkeleri kendilerini yeni şartlara hazırlayıp, yeni oluşacak sistemde kendilerine en uygun yeri bulmak için mücadele etmişlerdir. Başka bir deyişle, 20.yy'ın son on yılı, Soğuk savaş sonrası dünya sisteminin denge bulma çabasıyla geçmiştir. ABD önderliğinde Batı bloğunun galibiyetiyle sonuçlanan Soğuk savaş sonrası dönem, Batının tüm bileşenlerinin dünya siyasetinde hâkim olmasının önünü açmış ve 1990'lar boyunca tüm ulusal ve uluslararası siyasetin belirleyicisi olmaya başlamıştır. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası sorunların nasıl ve neye göre çözümleneceği konusunda Batının temsil ettiği yöntem ve hedefler baz alınmıştır. Soğuk savaş döneminin iki kutbundan birini oluşturan Batı, bu anlamda ekonomik olarak liberal/kapitalist ve serbest piyasaya dayalı, siyasi olarak liberal demokratik, kültürel olarak seküler çok kültürlü ve toplumsal olarak da açık ve katılımcı bir yapının temsilciğini yapmış ve potansiyel sorunlara yaklaşımı bu fikirler ve değerler üzerine inşa etmiştir. 1990'lardan önce her iki kutbun bahsi geçen alanlarda farklı temsiliyetleri ve karşıtlıkları üzerinden bir denge varken, Soğuk savaşın bitmesiyle beraber, Batı'nın askeri, siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıları da kendi alanlarında galip geldiği fikri kabul görmüştür.

Bu bağlamda 1990'ların uluslararası sorunlarına Batının müdahalesi sahip olduğu değerler doğrultusunda olmuş ve bu değerlerin korunması ve diğer ülkelerde uygulamaya koyulması da ulusal çıkarlarına uygun olduğu düşünülmüştür. Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile birleşerek, bahsi geçen tüm alanlarda Batı Almanya'ya entegre olması bu galip gelme düşüncesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, sosyalist ve kapalı bir ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi sisteme sahip olan Doğu Almanya, liberal ve açık bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi sisteme sahip olan Almanya'ya kendi yapısal özelliklerinden vazgeçerek birleşme sağlamıştır. Galip gelme düşüncesinin uygulamaları Almanya'nın birleşmesi ile sınırlı kalmamış, 20. yy'nın son on yılında, Birinci Körfez Savaşı, Kosova, Bosna ve Ruanda krizlerinde de etkin bir rol oynamıştır. Bu uluslararası sorunların çözülmesi konusunda, tek kutuplu dünya vizyonu ile müdahale eden Amerika ve Batı Avrupa devletleri sorunların çözüm yöntemi ve çözüm sonrası kurulacak nihai siyasi, ekonomik ve sosyal yapılar hakkında söz sahibi olmuşlardır. Bu durum, Soğuk Savaş sonrası dönemde sağlandığı düşünülen küresel güç dengesinin Amerika'nın liderliğini üstlendiği tek kutuplu bir sisteme geçişin emareleri arasında değerlendirilmiştir.

1990'lar boyunca Batı'nın her müdahalesinde kullanmış olduğu yöntem ve araçlar, ulusal çıkarlar veya beklentiler üzerine kurulu uluslararası sistem için bir meşruluk kaynağı haline gelmiştir. Bu yöntemlerden en dikkat çekenini barış gücü oluşturmak ve uluslararası kuruluşların çatısı altında faaliyet göstermektir (Neack, 1995). Bu dönemde, Birinci Körfez Savaşı, Ruanda, Kosova ve Bosna müdahalelerinde, Birleşmiş Milletler ve ilgili birimleri (kalkınma yardımları, barış gücü, silahsızlandırma vb.) hem meşruluk hem de çok taraflılık için zemin hazırlamıştır. Aynı dönemde oluşturulan en etkili uluslararası müdahale söylemi ise insani müdahale kavramıdır. Devletlerin kendi toprakları üzerindeki egemenlik

haklarının ihlali anlamına gelecek olan bu kavram, insan ve insani değerleri baz alarak devlet yönetimlerine müdahale hakkını uluslararası kurumlarla mümkün hale getirmiştir (Weiss, 2016).

21. yy'ın uluslararası siyaset açısından dönüm noktası ise 11 Eylül terör saldırısıdır. Amerika'nın bu terör saldırısına karşı geliştirdiği politika önleyici müdahale kavramıyla açıklanmış ve dönemin ABD Başkanı George Bush, teröre karşı ya bizimlesiniz ya da bize karşısınız ifadesiyle sert ve müdahaleci bir dış politikanın ip uçlarını vermiştir (Ikenberry, 2004). Sonrasında Irak ve Afganistan müdahaleleri askeri gücün baskın olduğu tek kutuplu bir dünya düzeni tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Amerikan müdahalelerinin askeri başarısı kısa sürede açıklanmasına rağmen müdahale sonrası yıllarda hem Irak hem de Afganistan'ın yeniden inşası ABD'nin ekonomik, siyasi ve sosyal sorunların çözülmesi konusunda başarısızlığı ile sonuçlanmıştır (Bailey ve Immerman, 2015). Aynı zamanda, tek kutuplu dünyada küresel polis gücü olarak görülmeye başlanan ABD'nin askeri, siyasi ve sosyal müdahalelerinin ekonomik ve siyasi açıdan sürdürülebilir olmadığı fikri tartışmaya açılmıştır. Tek taraflı uluslararası siyasete diğer ülkeler, özellikle Batı bloğu temsilcileri, tarafından ekonomik ve siyasi desteğin istenilen düzeyde verilmemesi de bu tartışmaları küresel siyaset açısından anlamlı hale getirmiştir (Fettweis, 2017).

1990'larda başlayan ve dünya siyaseti açısından etkinliğini arttırarak devam ettiren bir diğer küresel sorun, devrimler veya sosyal hareketler olmuştur. Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu bloğunda yer alan ülkelerin (Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Doğu) Soğuk Savaş sonrası kendilerine ait siyasi ve ekonomik sistem kurma çabaları, yukarıda bahsi geçen hâkim fikirler üzerinden devam etmiştir. Bir başka deyişle, Soğuk savaş döneminde uydu devletler olarak pozisyon alan veya üçüncü dünya ülkeleri, ulusal sınırları içerisinde kendi soğuk savaşlarını ideolojik olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu

yüzden Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile birleşmesinden itibaren, tüm dünya ülkeleri kendilerini nerede ve nasıl konumlandıracakları konusunda kendi içerlerinde siyasi, ekonomik ve sosyal mücadelelere sahne olmuşlardır (Sarotte, 2014; Öniş, 1995).

Sovyet-sonrası yeni kurulan ülkeler, Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Uzak doğu ülkeleri bu dönüşümü iç karışıklıklar, devrimler, iç savaş, darbeler veya sosyal hareketler olarak yaşamaktadırlar. Söz konusu ulusal devinimler, büyük veya süper güçlerin ulusal çıkarları veya değerleri doğrultusunda müdahalelerine zemin oluşturmaktadır. Bu müdahalelerin meşruiyetini sağlayan kavramsal çerçeve, soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan insani müdahale, diktatörlük veya otokrasileri demokratik rejimler ile değiştirmek, teröre destek verenleri ve küresel ve bölgesel düzeyde istikrarsızlık oluşturan devletleri cezalandırmak gibi sebeplere dayandırılmaktadır. Sırpların Bosnalı Müslümanlara uyguladığı insanlık dışı muamele insani müdahale kavramını ortaya çıkarmıştır, Ruanda'da toplu öldürme olayları, insan hakları merkezli olmak üzere katliamları önlemek amacıyla uluslararası toplumun müdahale etmesine zemin hazırlamıştır. Latin Amerika ve Ortadoğu'da diktatörlerin veya teröre destek veren ülkelerin rejimlerinin değişmesi için hem askeri müdahalenin yolu açılmış hem de ekonomik ve siyasi yaptırımlarla yönetimlerin cezalandırılması yöntemleri ön plana çıkmıştır. Latin Amerika'da sosyalist diktatörlere karşı sivil ve askeri muhalefeti destekleme yöntemleri de uluslararası siyasetin müdahale yöntemlerine çeşitlilik kazandırmıştır.

Soğuk savaş sonrası uluslararası sistemin kendini yeniden inşa etme sürecinde tek kutupluluk denemesi ABD tarafından uygulamaya konulmuş fakat tek kutuplu uluslararası sistem yerleşik hale gelmeden 21. yy'dan itibaren çok kutupluluğa geçişi gösteren küresel bir dinamik hala yaşanmaktadır. Çok kutuplu bir küresel sistemin yerleşik hale gelip temayüllerinin ve kurallarının oturduğunu iddia etmek için erken olabilir.

Ancak her uluslararası sorunun taraflarına bakıldığında, tek kutuplu bir sisteme karşı direncini arttıran bölgesel ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bölgesel ve büyük güçlerin varlığı artık tartışılmaz bir uluslararası ilişkiler gerçeğidir. ABD'nin hala dünyanın en büyük gücü olduğu ve uluslararası sorunlara karşı geliştirdiği politikaların büyük önem arz etmesi ile beraber ABD'nin politikalarına karşı tavır alan büyük güçler ve Soğuk savaş dönemindeki gibi Batı'nın veya SSCB'nin bölgesel düzeyde vekil-devleti (Proxy or Satellite States) olmayı reddeden devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamışlardır. Bu şartlar altında devam eden güç siyaseti, direk bir karşıtlık olarak değil uluslararası sorunlara ve çözümlerine Amerika'dan farklı yaklaşmakla gerçekleşmektedir (Tudoroiu, 2015).

Arap Baharı ve sonrasındaki siyasi ve askeri gelişmeler yukarıda bahsi geçen 21. yy güç siyaseti için en önemli örneklerden bir tanesidir. Daha özeldense, hala askeri ve siyasi bir çözüm bulunamayan Suriye Krizi, dünya siyasetini kendi çıkarları doğrultusunda dizayn etmek isteyen bölgesel ve büyük güçler için bir mücadele alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Diğer yandan, Ukrayna Krizi de Soğuk savaş döneminden sonra Batı ve Doğu blokları arasında etkin bir mücadelenin yaşandığı bir alan olarak görülebilir. Bu iki krizin çok önemli tarafları ABD, Avrupa Birliği, Rusya, Çin, Türkiye ve diğer Avrasya ve Arap ülkeleri olarak sıralanabilir. Her iki krizde mevcut güç siyaseti aktörlerinden olan Türkiye ve Rusya soruna bakışlarını varlıksal bir tehdit olarak görmektedir. Türkiye için Suriye Krizi büyük güç statüsünün tescillenmesine sebep olabilecek bir meydan okumayı temsil ederken (Demirtas-Bagdonas, 2014: 140), Ukrayna Krizi sınır aşırı politika belirleme gücünün sınırıldığı bir alan olarak görülmektedir. Etkin rolüne bakıldığında, Suriye Krizi, Rusya için, Sovyet etki alanının dışında yeniden var olma mücadelesini temsil ederken, Ukrayna Krizi ise, Sovyet-etki alanının aleyhine daralmasının en kritik noktasını ifade etmektedir. Her iki ülke

kendi çıkarları doğrultusunda uluslararası politika belirleyip uygulamaya çalışırken, uluslararası sorunların tanımlanması ve çözüm yöntemleri konusunda kendi aralarında ve de diğer büyük güçlerle (ABD, Avrupa Birliği ve hatta Çin) farklılaştıkları ve benzeştikleri görülmektedir. Bu çalışma Rusya ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde Suriye ve Ukrayna Krizlerine nasıl yaklaştıklarına, politikalarına ve çözüm önerilerine odaklanarak, bu iki krizin Rusya ve Türkiye için jeopolitik önemlerini ortaya koymaya çalışacaktır.

Makalenin devamı Suriye ve Ukrayna Krizlerinin çıkış sebeplerinin ve kapsamının neler olduğunu gözler önüne serecek bir bölüm ile devam edecektir. Daha sonra, Rusya ve Türkiye'nin bu söz konusu krizlere nasıl yaklaştıkları ve yaklaşımlarını neye dayandırdıkları hem iç hem de dış siyasetleri açısından ele alınacaktır. Genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümü ile tamamlanacaktır.

Suriye ve Ukrayna Krizleri

Bir devlette yaşanan siyasi ve sosyal çalkantılar o ülkenin iç sorunları olarak değerlendirilmesine rağmen bu durum söz konusu olan devleti bölgesel veya büyük güçlerin ulusal çıkarları doğrultusunda müdahalelerine açık hale getirmektedir. O devletin mevcut rejimi veya yönetimi ile iyi ilişkilere sahip olan küresel güçler ilgili devlet üzerindeki etki alanını kaybetmemek için siyasi ve gerekirse askeri destek vererek aralarındaki ilişkiyi korumaya yönelik politika geliştirmektedir. Aynı zamanda, o devletin rejiminden veya yönetiminden rahatsız olan küresel veya bölgesel güçler de rejim veya yönetim değişikliği için alternatif siyasi veya askeri gruplara destek vermektedirler. Dolayısıyla, yerleşmiş bir siyasi yapıya sahip olmayan devletle kendi içlerinde yaşadıkları siyasi devinimlerden dolayı diğer güçlerin müdahalesine açık hale gelmektedirler. Böyle bir müdahale kapısının açık hale gelmesinde sadece rejim veya yönetimin karşısında olan muhalif gruplar iktidara gelmek için dış güçlerin siyasi ve

askeri desteklerini aleni bir şekilde talep etmektedirler. İktidara gelmek isteyen ulusal güçlerin talepleri ve kendi destekledikleri ulusal grubun iktidara gelip o devlet üzerinden etkinlik kazanmak isteyen bölgesel veya büyük güçlerin sayısının artması, sorunun çözümünü daha zor hale getirmektedir. Çözülemeyen sorunlar ise süreklilik kazanıp ulusal, bölgesel ve uluslararası istikrarsızlığa sebep olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, ulusal düzeyde muhalif gruplar ve bölgesel/büyük güçlerin çıkarlarını korumak için geliştirdiği politikaların zıtlaşması uzlaşmazlığı da beraberinde getirmektedir.

Suriye

Arap Baharı olarak bilinen sosyal hareketlilikler, uzun yıllar iktidarda olan diktatörlere ve otoriter rejimlere karşı halkın isyanının bir sonucu olarak patlak vermiştir. Bu sosyal devinimler meydan hareketlerine dönüşüp Arap ülkelerinin her yanına dağılmaya başladığında siyasi iktidarın istifası veya devlet başkanlarının ülkeden ayrılmasıyla yeni bir yönetimin kurulmasına sebep olmuşlardır. Tek bir diktatöre veya rejime karşı bütünleşen muhalif kesimler, yeni bir sistem kurulmanın yolu açıldığında ise kendi aralarındaki farklılaşmalardan dolayı yeni bir istikrarsızlığa meydan vermişler ve neredeyse her bir farklı siyasi grubun bölgesel ve küresel düzeyde destekçileri ortaya çıkmıştır. Buradan anlaşılacağı gibi, sosyal hareketler sonrası kurulacak yeni yönetimlerin hangi grup tarafından kurulacağı, yani iktidara hangi grubun geleceği, sorunun süreklilik kazanmasında büyük bir etkiye sahiptir. Tunus'ta başlayan sosyal isyan, Libya, Mısır ve Yemen'de diktatörlerin görevden el çektilmesine sebep olmuştur. Tunus göreceli olarak bu değişimi daha iyi yönetmesine rağmen, siyaseten kırılganlığı devam etmektedir. Fakat, Libya ve Suriye'de iç savaş devam ederken, Mısır'da Arap Baharı sonrası seçimle iktidara gelen Muhammed Mursi karşı bir askeri darbe ile görevden alınmıştır.

Suriye özelinde bakıldığında ise, Hafız Esad'ın Baas Partisi liderliğini bir darbe ile ele geçirmesiyle başlayan baskı rejimi, ülkedeki rahatsızlığı yıllarca yoğunlaşan bir dinamit haline getirmiştir. Alevi mezhebinin resmi kadrolar için bir şart olarak uygulamaya konulması Sünni çoğunluk tarafından tepki ile karşılanmış ve Kürt kimliğinin reddedilmesi ile Arap milliyetçiliği karşısında etnik bir muhalif grup inşa edilmiştir. Muhalif olan Arap Sünnilerin ve etnik Kürtlerin kendi içlerindeki farklılıklar ise kümülatif olarak muhalefet ortak paydasında buluşmalarına sebep olsa da Esad sonrası iktidardan pay alma mücadelesini iyice derinleştirmiştir (Lund, 2019). Özellikle, Beşşar Esad'ın ve Baas Rejiminin muhalif silahlı gruplar karşısında zayıfladığı dönemlerde muhalefetin kendi içerisindeki fikri ayrılıklar Esad sonrası dönem için yeni çatışmaların emaresi olarak görülmüştür. Uygulamadan da görüleceği gibi, dini referanslarla muhalefette bulunan silahlı yapılanmalar arasındaki güç mücadelesi İŞİD gibi bir terörist örgütün palazlanmasına ve bir dönem Suriye'nin önemli bir kısmını kontrol etmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan, KDP ve PKK'nın Suriye uzantıları da kendi içlerinde siyasi ve silahlı mücadeleye girip alan kapmaya çalışmışlardır. Her iki ana muhalif damarın kendi içlerindeki mücadelesi, Hafız Esad'a karşı yürütülen siyasi ve silahlı mücadeleyi sekteye uğratmış ve Esad'ın liderliğini yaptığı Baas rejiminin toparlanarak iktidarını sürdürmesine sebep olmuştur. An itibariyle, 2011 yılında başlayan halk ayaklanması üç farklı grubun etkin olduğu bir çözümsüzlük hali ile devam etmektedir. Bunlar, Şam çevresi ve Güney Suriye'yi kontrol altında tutan Esad rejimi, Kuzey Suriye'de konuşlanmış PYD/YPG (PKK'nın Suriye kolu)'nin temelini oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri ve Kuzey Batı Suriye'nin sınırlı bir bölgesinde varlığını sürdürmeye çalışan Özgür Suriye Ordusudur (Lund, 2019). Hâkimiyet alanlarını korumaya çalışan bu üç gruptan ilkinin Rusya ve İran, ikincisini Amerika ve Avrupa ülkeleri ve sonuncusunu ise Türkiye ve Katar desteklemektedir.

Ukrayna

Sovyetlerin dağılmasıyla beraber bağımsızlığını kazanan Ukrayna, Sovyet mirası iddiasıyla ortaya çıkan Rusya ve Avrupa'nın arasında kalmıştır. Ukrayna krizinin en genel ve önemli sebebi, ülkenin geleceğini şekillendirecek olan temel fikirlerin neler olacağı konusunda ülke içerisindeki mücadeledir. Bir taraftan Rusya'ya yakın bir iş birliği isteyen kesim ile diğer taraftan Batı'ya siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik entegrasyonu savunan siyasi görüşler arasındaki sert kutuplaşmaları beraberinde getirmiştir. Rusya'nın ve Orta Asya enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması konusunda jeo-stratejik bir öneme sahip olan Ukrayna hem Rusya ve hem Avrupa devletleri için büyük öneme sahiptir. Bu yüzden, her iki taraf Ukrayna yönetiminin kendilerine daha yakın olmasını kendileri açısından ulusal-çıkarcı sorunu haline getirmektedir. 20. yy'ın son yıllarında Doğu Avrupa ülkelerinin Batı Avrupa ülkelerine entegre olma çabası Ukrayna'da 21. yy'da etkin hale gelmiştir. 2004'te gerçekleşen turuncu devrim ile insanlar sokakları doldurmuş ve Batı yanlısı Viktor Yushchenko ve Rusya yanlısı Viktor Yanukovych arasında 2004 başkanlık seçimi sıradan bir seçim olmaktan çıkmış ve Turuncu devrim olarak bilinen sosyal bir devrimine sebep olmuştur. 21 Kasım 2004'te gerçekleşen seçimi, Ulusal Seçim Komisyonunun kesin olmayan sonuçlarına göre, Moskova yanlısı Yanukovych'in kazandığı ilan edilince sokaklar seçim sonuçlarını protesto eden göstericilerle dolmuştur. Hem içeriden hem de dışarıdan seçimlere müdahale edildiği yönündeki sert eleştiriler sonrasında, Ukrayna Yüksek Mahkemesi seçimlerin yenilenmesine karar vermiş ve 26 Aralık 2004'te yapılan seçimde Batı yanlısı Yushchenko başkanlık seçimini kazanmıştır (Kuzio, 2005). Ukrayna siyaseten Moskova yanlısı ve Rusça konuşan bir sosyal ve siyasi blok ile Batı yanlısı olan Ukrayna milliyetçisi blok arasında kalmıştır (Arel, 2018).

Aynı zamanda, Suriye'deki şartlara benzer bir şekilde, blokların kendi aralarındaki çekişmeler siyasi istikrarsızlığı arttırıcı bir

etki yaratmıştır. Özellikle Batı yanlısı Yushcenko ve Tymoshenko arasındaki yönetim tarzı krizi Turuncu devrim sonrası dönemde Ukrayna'nın sağlam bir iç ve dış politika geliştirmesini engellemiştir. Turuncu devrimin yarattığı sosyal ambiyans Batı yanlısı koalisyon hükümetlerinin kurulamamasıyla gücünü kaybetmiştir. Aynı grup içerisindeki önemli siyasi figürlerin kişisel düşmanlıkları siyaseten uyuşmazlığa sebep olmuştur (Labbare, 2010: 39). Diğer taraftan, Moskova yanlısı bazı siyasi grupların Ukrayna'nın bağımsızlığını zedeleyecek kadar Rusya yanlısı olması, Rus oligarkların Ukrayna siyaseti ve ekonomisinde güçlü olmaları da Moskova yanlılarının kendi aralarındaki iktidar mücadelesini körükleyen bir etken olarak hala varlığını sürdürmektedir. Bu şartlar altında aynı Suriye krizinde olduğu gibi büyük güçler kendilerinin çıkarları doğrultusunda finansal, siyasi ve hatta gerekirse askerî açıdan destekleyecekleri yerel gruplar bulmakta zorlanmamışlardır.

2013 yılının sonu ve 2014 yılında, Yanukovych önderliğindeki Ukrayna yönetiminin Avrupa Ortaklık Anlaşmasını imzalamak istememesi, Batı yanlısı gruplar tarafından demokratik reformların gerilemesi ve Moskova yanlılarının siyasi güçlerinin artması olarak değerlendirilmiş ve sonuç olarak meydanlar Batı yanlısı gruplar tarafından doldurularak hükümetin düşmesi ve yerine Batı yanlısı hükümetlerin gelmesi sağlanmıştır. Fakat bu siyasi dönüşüm, meydan hareketlerinin silahlı çatışmaya dönmesiyle başarılmıştır. Batı yanlıları ile Rusya yanlısı gruplar arasında çıkan silahlı çatışmalar sonucunda, Rusya Kırım'ı ilhak etmiş ve aynı zamanda Rus nüfusunun ve etkisinin hâkim olduğu yerlerde ise (Donetsk ve Lugansk) tek taraflı özerklik ilanı gerçekleştirilmiştir. Bu şartlar altında, Ukrayna hükümeti Batı yanlısı bir politika izlemeye devam etmekte, Rusya Kırım'ın ilhakından vazgeçmemekte ve AB ve Amerika da Kırım'ı ilhakından dolayı Rusya'ya yaptırım uygulamaktadır. Türkiye ise Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını

tanımamakta (Rüma ve Çelikpala, 2019:75) ve Ukrayna hükümeti ile iyi ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir.

Türkiye ve Rusya'nın Dış Politika Ontolojisi

Türkiye-Rusya için sırasıyla Suriye ve Ukrayna krizleri bölgesel etkinliklerini arttırma açısından büyük öneme sahiptir. Bölgesel veya büyük güç olma niyetlerini uyguladıkları dış politikalarla açık bir şekilde göstermektedirler. Bu niyetlerini sırasıyla Suriye ve Ukrayna krizlerine yaklaşımlarında görmek mümkündür. Geo-politik vizyonlarında bu krizlerin yaşandığı coğrafya kilit bir role sahiptir. Türkiye ve Rusya her iki krizde farklı taraflarda yer almalarına rağmen iş birliği alanlarını da genişletmekten geri durmamaktadırlar. Rusya, Türkiye'nin tüm Esad ve Baas Partisi karşıtı açıklamalarına rağmen Suriye Krizinde Türkiye ile iş birliğinden vazgeçmemektedir. Diğer yandan, Türkiye'nin Kırım ilhakını tanımayıp uluslararası hukuka aykırı olduğunu dış politika söylemlerinde dile getirmesine rağmen, Rusya Türkiye ile ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerini devam ettirmektedir. Bu durum literatürdeki karşılığı, bölümlendirme/sınıflandırma anlamına gelen "compartmentalization" kavramı ile açıklanmaktadır (Tüfekçi, 2017a; Rüma ve Çelikpala, 2019). Her ne kadar Suriye'nin Türkiye uçağını düşürmesi ve sonrasında Türkiye'nin Rus savaş uçağını düşürmesi sonrasında kısa süreli bir kesinti tecrübesi olsa da tüm farklılıklara rağmen Türk-Rus ilişkilerinin sorunsuz olarak devam ettiğini iddia edebiliriz (Kınık ve Tüfekçi, 2018).

Durumun daha iyi anlaşılması için her iki ülkenin bölgesel ve küresel siyasette kendilerine biçtikleri rollerin neler olduğunu ve bu rollerin yer yer çatışmasına rağmen belirli alanlarda neden ortak hareket etmeye devam ettiklerini açıklamak gerekmektedir. Rusya'nın bölgesel ve küresel vizyonundan başlanması gerekirse, Sovyet dönemindeki sınırları kendi etki alanı olarak tanımladığını ve bu alanlarda ayrıcalıklı bir pozisyona sahip olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu etki

alanında yer alan devletlerin Batıya entegre olmak istemelerini kabul etmeyen ve engelleyememesi halinde ise askeri müdahale uygulamaya varacak kadar ileri gidebilmektedir.

SSCB sonrası bağımsızlığını kazanan Doğu Avrupa ülkelerinin, Avrupa Birliği ve NATO üyeliği için istekli olması bu ülkelerin birer birer Batı Avrupa'nın siyasi, kültürel ve ekonomik yapılarına entegre olmalarına sebep olmuştur. Bu süreçte Sovyet varisi Rusya'nın yaşanan gelişmeleri uzaktan izlemesinin sebebi yeterli güce sahip olmamasıdır (Larrabee, 2010). 2000'lerden sonra Vladimir Putin önderliğinde toparlanan Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Moldova ve Belarus gibi ülkelerin kendi etki alanından çıkmasına göz yummayacağını ortaya koymuştur. Gürcistan ve Ukrayna'nın AB ve NATO'ya yakın durmaları ise Rusya için yeniden tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın olası NATO üyelikleri Rusya'nın çevrenmesi olarak değerlendirilmiştir (Larrabee, 2010: 36). Bu konudaki tehdit algısı, Rusya'yı ilgili ülkelerin yönetimlerini kontrol edemeyeceğini anladığında askeri müdahale seçeneğini kullanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden, Rusya, Gürcistan'a müdahale ederek, Güney Osetya ve Abhazya'yı kontrol etmiş ve Sovyet sonrası Orta Asya ülkeleri ile iki ve çok taraflı anlaşmalar yaparak kendi etki alanı olarak gördüğü coğrafyada Amerika başta olmak üzere diğer büyük güçlerin varlık göstermesini engellemeye çalışmıştır. Bu minvalde, Malyarenko ve Wolff tarafından kaleme alınan makale, Rusya'nın Ukrayna krizine yaklaşımı açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Rusya'nın Ukrayna politikasının nihai amacını Rusya yanlısı ve istikrarlı bir yönetimin iktidarda kalmasını sağlamak olarak açıklamışlardır. Bunun mümkün olmaması halinde ise, Batı yanlısı bir Ukrayna'nın ortaya çıkması kaçınılmaz ise, Rusya'nın bu ülkeyi istikrarlı bir şekilde Batı'ya entegrasyonunu engellemek için istikrarsızlaştırarak etkisiz hale getirmeye çalıştığını iddia etmişlerdir (Malyarenko ve Wolff, 2018). Mevcut haliyle, azınlık sorunları, sınır sorunları

ve siyasi istikrarsızlık yaşayan bir Ukrayna'nın hem AB üyeliği hem de NATO üyeliklerinin hayal olduğunu çok iyi bilinmektedir.

Rusya'nın özelde Ukrayna politikası ve genelde ise Sovyet-sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelere bakış açısı, Rusya için kendi etkinlik alanının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu coğrafyada diğer büyük güçlerin nüfusunun artmasının kendi ulusal çıkarlarını ve uluslararası sistemde büyük güç olma statüsünü zedelediğini düşünmektedir. Bu açıdan, Orta Asya'daki enerji kaynaklarının çıkarılması ve dünya piyasalarına sürülmesi konusunda bir tekel oluşturmaya çalışmaktadır. Diğer yandan, bu ülkelerin siyasi yapılanmalarının Batı'ya göre şekillendirmelerine karşı çıkararak gerek seçimlere dışarıdan müdahale ederek gerek siyasi ve askeri baskı kurarak ve gerekse de muhalif grupları kendi etrafında toplayarak bölgedeki siyasi gelişmelere sesiz kalmamaktadır. Sovyet sonrası bağımsızlığını kazanan ülkeler, Soğuk Savaş döneminde Sovyet etkisi altında olan ülkeler ve dahi diğer tüm uluslararası sorunlara kendi ulusal çıkarları ve büyük güç statüsüne göre politika geliştiren Rusya aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin daimi üyesi olarak veto hakkını kullanarak, Amerika ve diğer Avrupa ülkelerinin etkinlik alanını arttıracak çözümlerine de engel olabilmektedir. Alternatif olarak, kendisine has çözüm önerileri üreterek Batı dışı bir güç odağının olduğunu her zaman hatırlatmaktadır.

Ukrayna, Rusya hinterlandı için hayati bir öneme sahiptir. Avrupa ana karasına bağlantı sağlayan son kale olarak değerlendirilecek olan Ukrayna coğrafyasının Batı yanlısı bir yönetime sahip olması Rusya'nın Sovyet sonrası sınırlarına kapanması anlamına gelecektir. Aynı zamanda Rusya'nın Avrupa'ya enerji tedarikinin güzergahında yer alması Rusya'nın bölgesel ve küresel anlamda enerji politikalarının sürekliliği açısından jeo-stratejik bir öneme sahiptir. Diğer taraftan, Rusya'nın Kırım yarımadasında yer alan Karadeniz donanması

için askeri ve stratejik önemi de göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir (Terterov, Van Pool ve Nagornyy, 2010: 192). Jeostratejik açıdan bu kadar öneme sahip bir coğrafyadan Rusya'nın kolay kolay vazgeçmesi beklenemez. Bu durum, Rusya'nın Sovyet coğrafyası ve Sovyetler etkisinde bulunan diğer ülkeler üzerinde hiçbir tasarrufunun olmadığı anlamına gelecektir. Özellikle, Kafkasya, Belarus, Suriye, Libya sorunlarını Rusya'nın ulusal-çıkarlarının dışında düşünmesi beklenemez fakat Ukrayna sorununun, Batı Avrupa ve Rusya arasında tarihi güç mücadelesi bağlamında çok daha büyük öneme sahip olduğu iddia edilebilir.

Rusya'nın Suriye krizine bakışını makalenin temel argümanı bağlamında ele alırsak, Sovyetlerin uluslararası büyük güç statüsünün daha ağır bastığı görülmektedir. Ukrayna'da olduğu gibi AB ve Rusya arasında tampon bölge olmak, enerji hatlarının güzergahında yer almak (Terterov, Van Pool ve Nagornyy, 2010: 195) veya en önemli Deniz gücü filosuna ev sahipliği yapmak gibi özelliklere sahip değildir. Ancak, Sovyetlerin soğuk savaş döneminde Ortadoğu'daki son uydu devleti olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır (Blank, 2018). Suriye'nin Tarsus limanında yer alan Rus deniz üssü, Rusya'nın uluslararası gücünün bir göstergesi olarak değerlendirilse bile, Kırım'daki Rus donanması Rus anakarasını koruması açısından daha büyük bir öneme sahiptir. Bu çerçevede, Rusya'nın Suriye politikasını uluslararası sorunlarda söz sahibi olma ve böylece büyük güç olma statüsünün tasdiki olarak okumak gerekmektedir. Sadece etki alanını arttırma açısından değil, diğer büyük güçlerin etki alanını daraltma açısından da Rusya'nın Suriye politikası önemli bir fonksiyona sahiptir (Tudoroiu, 2015; Lund, 2019). Ancak, Suriye'ye nazaran, Ukrayna'nın Rus sınırlarına yakınlığından dolayı önem açısından Ukrayna'da Batı etkisini engelleme politikası ile karşılaştırılmaz.

Türkiye ise, soğuk savaş döneminde Batı bloğunun doğudaki sınırı olarak değerlendirilmiş ve Amerika ve Avrupa

devletlerinin dünya ve bölge politikalarına uyması beklenen bir pozisyona sahipti. 2000'lerden sonra, tarihi mirasına dayanarak kendi bölgesindeki tüm ülkelerle bağ kurmaya çalışan ve bölge politikalarında belirleyici olmaya çalışan bir Türkiye'den bahsetmek mümkündür (Terterov, Van Pool ve Nagornyy, 2010: 197; Tufekci, 2017b). Bir başka deyişle, Türkiye, Batının bölgedeki politika uygulayıcısı olmaktan bölgede ve dünyada politika belirleyen bir ülke olma mücadelesi içine girmiştir. Komşularla Sıfır Sorun (Aras ve Fidan, 2009), Kazan-Kazan, Bölgenin kendi dinamikleri gibi söylem ve politikalar ile kendisini çevreleyen Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu, Basra Körfezi, İran Nükleer sorunu (Aras ve Karakaya Polat, 2008:507), Kuzey Afrika gibi bölgelerde veya sorunlar üzerinde etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır (D'Alema, 2017). Adı geçen her bölge ile tarihi bağlarını, dini ve etnik bağlarını kullanarak ekonomik ve siyasi ilişkilerini derinleştirmeye çalışmaktadır. En geniş anlamda medeniyet kavramını kullanıp siyasal sınırları etkinleştirerek ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal bağları siyaseten kullanmaktadır (Dağ, 2016). Geniş çerçevede kendisini yeniden tanımlayan bir Türkiye, dış politikasını da yeniden tanımlamış, dört tarafı düşmanlarla çevrili bir ülke fikrinden, dört tarafı potansiyel iyi ilişkilerle dolu bir Türkiye tanımlaması yapılmıştır. Türkiye bahsi geçen tüm çevre bölgelerde ara-bulucu rolüne bürünerek kendi coğrafyasında söz sahibi olmaya çalışmış ve her ne kadar tamamen başarılı olduğu iddia edilemese de etkin bir güç olma noktasında ilerleme kaydetmiştir (Taşpınar, 2012).

Yeni dış politikasının temelini ve varlıksal zeminini oluşturan tarihi ve kültüre mirasını yeniden canlandırmaya çalışan Türkiye, Kafkaslar'da etnik kimliğini, Balkanlar'da dini kimliğini, Arap dünyasında Müslüman demokrasi etkileşimini ve Kuzey Afrika'da Osmanlı mirasını kullanarak etki alanını genişletmeye çalışmaktadır. Suriye' krizinde demokratik reformlar için Beşşar Esad'ı ikna etme çabasına girişmesi hem Osmanlı mirasını hem dini ve tarihi bağları hem de Müslüman-

demokrasi olma özelliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Reform taleplerinin karşılık bulmaması ve Baas yönetiminin göstericiler üzerine ateş açmasıyla protestolar silahlı direnişe evrilmiş ve bunun üzerine Esad yönetimini doğrudan karşısına alan Türkiye tüm muhalif gruplara destek vererek, Esad sonrası Suriye üzerinde etkinlik kazanmak istemiştir. Muhalefete vermiş olduğu destekten ve kısa zamanda Esad rejiminin yıkılacağına olan inançtan dolayı, Türkiye baskı altındaki Suriye halkına açık kapı politikası uygulamış ve bu politikasını tarihi sorumluluk olarak değerlendirmiştir. Böylece düzensiz göçmen sorunu Türkiye için büyük bir sorun haline gelmiştir. Suriye'nin Türkiye ile uzun bir sınıra sahip olması ve kriz öncesi Suriye'nin Türkiye için Arap dünyasına açılan kapısı olarak görülmesi, Suriye krizini Türkiye dış politikasında çok önemli hale getirmiştir. Yıllarca kendi sınırları içerisinde mücadele ettiği PKK terör örgütünün Suriye kolu olan PYD/YPG'nin Kuzey Suriye'de de facto bir yönetim kurması ise Suriye krizinin hayati önemini arttıran bir etken olmuştur (Dag, 2018; Rûma ve Çelikpala, 2019: 77; D'Alema, 2017). PKK'nın Suriye'deki güç boşluğundan faydalanması ve Türkiye'ye karşı yaptığı terör saldırılarını oradan güvenli bir şekilde koordine etmesi Türkiye'nin Suriye krizine yaklaşımını derinden etkilemiştir.

Suriye krizini Türkiye dış politikası açısından çok önemli kılan bir diğer nokta, Türkiye'nin bölgesel ve küresel aktör olarak uluslararası sorunlarda söz sahibi olma çabasının uygulama alanı olarak değerlendirilmesidir. Bir başka deyişle, Suriye krizi, 2000'li yıllarda inşa edilen edilgen değil etken olma politikalarının sahada karşılığının olup olmadığının ve bu söylemleri sürdürülebilir bir şekilde uygulayacak gücünün olup olmadığının deneme tahtasıdır. Hem kendi ulusal çıkarlarını korumak hem de bölgesel sorunların dışında kalmamak için Suriye krizinin çözümü veya çözümsüzlüğü için tüm siyasi ve askeri manevraların içinde var olmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin Ukrayna krizine bakış açısı ise, her ne kadar Suriye krizi kadar hayati öneme sahip olmasa da Kırım Türklerinin haklarını korumak ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini savunma doktrinlerine dayanmaktadır. Ukrayna'daki sosyal hareketlere ve devrimlere siyasal destek sunan Türkiye, Ukrayna ile askeri iş birliğine girerek Karadeniz'deki etkinliğini arttırmak istemektedir. Bu dış politikanın temelini ise, Kırım Hanlığı ile Osmanlı dönemine dayanan tarihi bağlarına ve ortak etnik kimliğe sahip olma söylemlerine dayandırmaktadır (Terterov, Van Pool ve Nagornyy, 2010: 199).

Rusya ve Türkiye'nin Suriye ve Ukrayna Krizlerinde Dış Politika Kesişmesi ve İş Birliği

Arap Baharı ve Sovyet sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerdeki devrimler, birer birer yıkılan diktatör rejimler altında yaşayan halka ve muhtemel muhalif gruplara iktidar için uygun siyasi ve sosyal zemini sağlamıştır. Tüm devrimlerde olduğu gibi, taleplerin içeriği devrimler sonrası kurulacak olan yönetim şeklinin, ekonomik, sosyal ve siyasal yapısının ip uçlarını vermektedir. 21. yy'da insan hakları, özgürlük, serbest piyasa ekonomisi, demokrasi gibi kavramların küresel anlamda hâkim fikirler olması neredeyse tüm muhalif gruplar tarafından ya desteklenmiş ya da farklı versiyonlarının uygulanması için çalışma yürütülmüştür. Bu bağlamda, Müslüman, demokrat ve AB aday ülkesi kimlikleriyle örneklik sunan Türkiye model ülke olarak gösterilmekte ve Batı değerleri ile barışık bir duruş sergilemekteydi. Diğer tarafında Rusya'nın baskıcı, otoriter ve sosyalist demokrasi gibi değerlerin temsilcisi gibi görülmesi, muhalifler tarafından değil mevcut iktidarlarını devam ettirmek isteyen gruplar tarafından örnek olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla yeni bölgesel dinamikler Türkiye'nin etki alanını arttırmak için büyük fırsat sunmuş ve Rusya için ise, Sovyet dönemindeki etki alanını yeniden elde etmek için fırsat sunmuştur. Türkiye'nin hem Suriye krizinde hem de Ukrayna krizinde Batı değerlerini kullanarak isyan eden halkların

tarafında dururken, Rusya ise hâkim baskıcı rejimlerin tarafında yer almıştır.

Türkiye ve Rusya'nın dış politikada izledikleri ontolojik stratejiler, mücadele için oldukları tüm coğrafyalarda birbirleri ile kesişmekte ve hatta çatışmaktadır (Tufekci, 2017a). Orta Asya, Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Karadeniz bölgesi dahil olmak üzere neredeyse tüm uluslararası sorunlarda rakip grupları destekleyerek karşı karşıya gelmektedirler (Babali, 2010). Aynı zamanda, enerji, siyasi çözüm kanalları, ikili ekonomik ilişkiler ve hatta siyasi çözüm kanallarında (Astana Süreci) ortak çalışma alanları üzerinde uzlaştıkları görülmektedir. Makalenin temel argümanı çerçevesinde, Rusya için Ukrayna krizi, hayati bir öneme sahipken, Suriye krizi daha ikincil seviyede durmaktadır. Türkiye için, Suriye krizi hayati bir öneme sahipken, Ukrayna krizi daha ikincil düzeydedir. Dikkat edilmesi halinde, her iki ülke, kendi çevresi ve bölgesinde etkin olmayı ulusal çıkarları açısından hayati derecede önemli görmektedir. Birbirlerini rakip olarak görmelerine rağmen, ortak faaliyet yürütebilmelerinin temel sebebi, daha güçlü olarak gördükleri Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin bölgede etkinliklerini engellemek istemeleridir.

Ancak, Arap Baharı, devrimler sonrası yeni yönetimlerin kurulamaması, farklı siyasi grupların iktidar mücadelesine girmesiyle Arap kışına dönünce bölgesel ve küresel güçler için yeni bir mücadele alanı meydana gelmiştir. Avrupa devletleri ve Amerika'nın muhaliflere destek vermesine rağmen Esad sonrası Suriye için iktidar alternatiflerinden emin olamamaları Suriye krizine doğrudan müdahale etmelerini engellemiştir. Rusya ise, Libya örneğinde olduğu gibi kendisinin dışarda tutulmasını ve insani müdahale adı altında bir ülkenin egemenliğinin yok sayılmasını kendi çıkarlarına ve büyük güç olma statüsüne aykırı olarak değerlendirmiş ve bu yüzden Suriye rejimini eleştirmesine rağmen Esad'ın yönetimden el çektilmesine sıcak yaklaşmamıştır (Deyermond, 2016; Rûma ve Çelikpala, 2019: 68). Özellikle Mısır ve Libya örneklerinde

olduğu gibi, Rusya ve Türkiye, yeni oluşan Ortadoğu dengesi içerisinde dışarda tutulmaktan memnuniyetsizlik duymuştur.

Sonuç

Rusya ve Türkiye'nin birbirleri için hayati öneme sahip iki uluslararası sorunda birbirlerine tamamen zıt kutuplarda yer almaları, çatışma düzeyinin yüksek olduğu iki ilişkilere sahne olması gerekirken, genel çerçevede iyi ilişkilere sahip olması nasıl açıklanabilir? Bu soruya verilecek cevabın temeli uluslararası sisteme dayanmaktadır. Türkiye ve Rusya kendi aralarında etki-alanlarının kesiştiği birçok coğrafyada mücadele etmeye devam ederken, mevcut küresel güç sisteminde duydukları rahatsızlık birbirleri için doğrudan bir çatışmaya girmektense diğer büyük güçlere karşı hareket alanlarını genişletmek amacıyla siyasi ve askeri diyaloga devam etmektedirler. Her iki ülke tarihi etkinliklerini ve etki alanlarını yeniden canlandırmaya ve bu alanlar hinterlandında kalan tüm sorunların çözümünde söz sahibi olmaya ve pay almaya çalışmaktadırlar. Bu amaçları doğrultusunda tek kutuplu bir dünya sistemine karşı direndiklerini iddia etmek makul olacaktır.

İki kutuplu veya tek kutuplu dünya sisteminde Rusya ve Türkiye'nin sırasıyla Ukrayna ve Suriye krizlerine yaklaşımı ulusal çıkarları için elzem olan anlaşmazlıkları ortaya çıkarmıştır. Her iki ülkenin temel dış politika yaklaşımlarının çatışması, sıcak çatışma durumu dahil olmak üzere, büyük bir mücadele içinde olmalarına sebep olabileceksen, çok-kutuplu dünya sisteminde diğer bölgesel ve küresel güçlerin kendileri için hayati öneme sahip sorunlara müdahil olmalarını engellemek için ortak çalışmaktan vazgeçememektedirler. ABD'nin, AB'nin, Çin'in etki alanı mücadelesi içinde olduğu Ukrayna ve Suriye Krizlerinde, Rusya ve Türkiye etkin birer aktör olmak ve çözüm için karar-vericiler arasında yer almak için kendi aralarında ve diğer uluslararası büyük güçlerle mücadele içerisinde olmaya devam edeceklerdir. Bu durum,

çözüksüzlüğü sürekli hale getirme potansiyeline sahip olmakla beraber, Ukrayna ve Suriye krizleri dahil olmak üzere uluslararası tüm sorunlara çok taraflı anlaşmalarla kalıcı bir çözüm bulma potansiyelini de ortaya çıkarmaktadır.

Kaynakça

- Aras, B., & Fidan, H. (2009). Turkey and Eurasia: Frontiers of a new geographic imagination. *New Perspectives on Turkey*, 40(1), 193-215.
- Aras, B., & Karakaya Polat, R. (2008). From conflict to cooperation: Desecuritization of Turkey's relations with Syria and Iran. *Security Dialogue*, 39(5), 495-515.
- Arel, D. (2018). How Ukraine has become more Ukrainian. *Post-Soviet Affairs*, 34(2-3), 186-189.
- Babali, T. (2010). Regional energy equations and Turkish foreign policy: the Middle East and the CIS. *Insight Turkey*, 12(3), 147-168.
- Bagdonas, A. (2012). Russia's interests in the Syrian conflict: Power, prestige, and profit. *European Journal of Economic and Political Studies*, 5(2), 55-77.
- Bailey, B., & Immerman, R. H. (Eds.). (2015). *Understanding the US wars in Iraq and Afghanistan*. NYU Press.
- Blank, S. (2018). 2. The Foundations of Russian Policy in the Middle East. *RUSSIA IN THE*, 28.
- D'Alema, F. (2017). *The Evolution of Turkey's Syria Policy* (pp. 1-18). Istituto Affari Internazionali.
- Dağ, R. (2016). Dış Yardımların Sınırlarını Belirleyen Medeniyet Kavramının Bileşenleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 14(27), 41-57.
- Dag, R. (2018). The Spillover Effect of the Syrian Crisis on the Peace Process in Turkey. *Journal of Asian and African Studies*, 53(8), 1251-1270.
- Demirtas-Bagdonas, Ö. (2014). Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power

- Identity and the Politics of Grandeur. *Turkish Studies*, 15(1), 139-155.
- Deyermond, R. (2016). The Uses of Sovereignty in Twenty-first Century Russian Foreign policy. *Europe-Asia Studies*, 68(6), 957-984.
- Fettweis, C. J. (2017). Unipolarity, Hegemony, and the New Peace. *Security Studies*, 26(3), 423-451.
- Ikenberry, G. J. (2004). The end of the neo-conservative moment. *Survival*, 46(1), 7-22.
- İnan, R., & Çelikpala, M. (2019). Russian and Turkish foreign policy activism in the Syrian theater. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(62), 65-84.
- Kınık, H., & Tüfekçi, Ö. (2018). Rising Powers and the Dynamics of Conflict and Cooperation within Eurasia. Ö. Tüfekçi, H. Tabak ve R. Dağ (Der.), *Politics of Conflict and Cooperation in Eurasia içinde (ss. 18-36)*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Kuzio, T. (2005). Russian Policy toward Ukraine during Elections. *Demokratizatsiya*, 13(4), 491-517.
- Larrabee, F. S. (2010). Russia, Ukraine, and Central Europe: the return of geopolitics. *Journal of international affairs*, 63(2), 33-52.
- Lund, A. (2019). From Cold War to Civil War: 75 Years of Russian-Syrian Relations. *The Swedish Institute of International Affairs*.
- Malyarenko, T., & Wolff, S. (2018). The logic of competitive influence-seeking: Russia, Ukraine, and the conflict in Donbas. *Post-Soviet Affairs*, 34(4), 191-212.
- Neack, L. (1995). UN peace-keeping: In the interest of community or self?. *Journal of Peace Research*, 32(2), 181-196.
- Öniş, Z. (1995). Turkey in the post-Cold War era: in search of identity. *Middle East Journal*, 49(1), 48-68.
- Sarotte, M. E. (2014). 1989: *The Struggle to Create Post-Cold War Europe-Updated Edition* (Vol. 147). Princeton University Press.

- Taşpınar, Ö. (2012). Turkey's strategic vision and Syria. *The Washington Quarterly*, 35(3), 127-140.
- Terterov, M., Van Pool, J., & Nagornyy, S. (2010). Russian geopolitical power in the Black and Caspian seas region: Implications for Turkey and the world. *Insight Turkey*, 12(3), 191-203.
- Tudoroiu, T. (2015). The reciprocal constitutive features of a Middle Eastern partnership: The Russian–Syrian bilateral relations. *Journal of Eurasian Studies*, 6(2), 143-152.
- Tüfekçi, Ö. (2017a). İşbirliği ve Kriz İkileminde Türkiye-Rusya İlişkileri. içinde *AK Parti'nin 15 Yılı: Dış Politika*, Burhanettin Duran ve Kemal Inat, (eds.), Seta Yayınları: Ankara, 135-154.
- Tüfekçi, Ö. (2017b). Turkey: A Pivotal Exemplary State. içinde Ö. Tüfekçi, H. Tabak ve A. Chiriatti (Der.), *Domestic and Regional Uncertainties in the New Turkey*, Cambridge Scholars Publishing: Newcastle Upon Tyne, 125-143.
- Weiss, T. G. (2016). *Humanitarian Intervention*. John Wiley & Sons.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA KARADENİZ HAVZASI'NDA GÖÇ

İsmail Köse

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Denizler, gerek iklim üzerindeki yumuşatıcı etkileri gerek kıyı şeritlerindeki arazilerin daha verimli olması, sağladıkları beslenme olanakları, ulaşım kolaylıkları ve doğal güzellikleriyle insanoğlunun yakınında yaşamayı tercih ettikleri alanların başında gelir. Tarih boyunca değişmeyen bu tercih deniz kenarlarına yönelik göç hareketlerini tetikleyen başlıca dürtülerin ilk sırasında yer almıştır. Denizlerin göç hedefi olmak kadar tarih boyunca üstlendikleri diğer misyon ise göç yolu olmalarıdır. Yüzlerce, binlerce hatta milyonlarca insan tarih boyunca gemilere doldurularak ya da binerek denizlerin sağladığı ulaşım olanakları sayesinde uzak coğrafyalara gidebilmişler, ya da götürülmüşlerdir. Son teknoloji tren yollarının, kara araçlarının, ortalama gemi boyutunda Airbus, Antonov model uçakların kullanımında olduğu günümüz modern çağında bile ne insanların ne de ticari emtianın bir yerden başka bir yere denizlerde olduğu gibi büyük miktarlarla nakledilmesi olasıdır.

Karadeniz, coğrafi olarak Asya ile Avrupa kıtalarını buluşturan, iç halka havzada Balkanlar, Rusya, Kafkaslar ve Anadolu; dış halka havzada Rus stepleri, Hazar, Türkistan, Doğu Akdeniz, Ortadoğu ve Orta Avrupa'nın kesiştiği bir noktada yer alır. Boğazların yegâne çıkışı sağladığı bu kritik bölge dünya denizlerinin en stratejik yerlerinden birisidir. Nitekim Karadeniz Havzası tarih boyunca gerek Avrupa, Rus Stepleri

dahil Asya gerekse Anadolu'nun güvenliği için vazgeçilmez önemde olmuştur (Köse 2020: 203-204).

Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun kavşak noktasında, enerji kaynaklarının geçiş koridorunda yer alan bu stratejik Havza kadim İpekyolu başta olmak üzere ticaret yollarının da ana akslarından birisi olagelmıştır. Tarih boyunca, Avrupa, Asya ve Afrika'ya giden yolların kesişme noktasında bulunan Karadeniz Havzası'nı kontrol edebilen güç ya da güçler aynı zamanda Balkanlar, Avrupa, Doğu Akdeniz ve Güney Kafkasya ile Ortadoğu'nun kuzey kısımlarını da kontrol edebilmişlerdir. Son yıllarda Doğu ve kuzeydeki uzak coğrafyaları içine alacak şekilde Karadeniz ile ilgili yapılan çalışmalarda hinterland bölgeleri de kapsayacak şekilde Büyük Karadeniz Havzası (Wider Black Sea (WBS)) kavramının geliştirilip bu kavramsallaştırmanın hızla kabul görmesi yukarıda dikkat çekilen gelişmelerin doğal sonucudur (Gaber 2018: 198-200).

Akdeniz'deki göç hareketliliği her daim çok daha yüksek boyutlarda gerçekleştiği için ilk bakışta Karadeniz ve göç kavramları bir arada düşünülmez. Oysa tarih boyunca Türkistan, Çin, Kafkaslar, Rus Stepleri hatta Anadolu ile Akdeniz arasında bağlantı sağlayan Karadeniz, etrafını çevreleyen geniş arazilerin doğal sonucu olarak aynı anda göçün hem hedefi hem de transit geçiş güzergâhı olmak durumunda kalmıştır. Son yüzyılda Karadeniz havzasında yaşanan göçlerin acı hatıraları halen kayıtlardadır.

Akdeniz havzasındaki göç hareketliliğiyle benzer şekilde Karadeniz havzasındaki son dönem göçlerin hedef varış noktası AB Bölgesidir. Bu nedenle AB'nin göç politikaları gerek göçmenler gerekse bölge istikrarı için hiç olmadığı kadar yaşamsal önem kazanmıştır. Oysa AB bu tarihsel yükümlülüğü üstlenmeye, göçün oluşturduğu demografik, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel sorunları paylaşmaya hem isteksizdir hem de hazır değildir. Antikçağ'ın Germanyaya sınırından güneye doğru inen Roma surlarını hatırlatan, güvenli kale Avrupa

arkasında, Brüksel merkezli ortak çözümden uzak tutum göç sorununun gerek Akdeniz gerekse Karadeniz havzasında hem göçmenler hem de geçiş güzergahındaki ülkeler için derinleşerek içinden çıkılmaz krizlere dönüşmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada Karadeniz Havzası'nda Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen göç mobilizasyonu, tarihsel perspektifle ele alınarak, göçün ana varış hedefi AB'nin Soğuk Savaş sonrasında göç akımlarına karşı geliştirdiği sürdürülebilir olmaktan uzak politikalar değerlendirilecektir.

Karadeniz Havzası'nda Tarihsel Göç Hareketleri

Göç kavramı insanlık tarihi ile yaşıttır. Avcı toplayıcı ilk insan topluluklarından modern devlete kadar geçen on binlerce yılda göç ve insanlık gelişimi birbiriyle ilintili şekilde biçimlenmiştir ve halen biçimlenmektedir. Irkı, dini, düşüncesi, kültür düzeyi ya da eğitimi fark etmeksizin, varoluşundan bugüne kadar beşeriyet; barınması, üremesi ve beslenmesi gibi üç temel gereksinime karşı tehdit algıladığında, geçiş güzergahları olabildiğine riskli, geçmeyi deneyenin hayatta kalma olasılığı çok düşük de olsa, daha güvenli topraklara doğru göç etmeyi edimsel bir davranış olarak gerçekleştirmektedir. Tarihteki hemen hemen tüm göç hareketleri söz konusu dürtü doğrultusunda meydana gelmiştir. Göç hareketlerinin olgusal gelişimi tanımlamaların da sınıflandırılarak kategorik ayrıma tabi tutulmasını gerektirmiştir. Göç olgusu, kavramsal olarak irdelendiğinde bir yerden başka bir yere göçmek ile vatandaşlık bağıyla bağlı olduğu menşe devletin topraklarından ayrılarak hedef başka bir devlete göçmek/sığınmak/iltica etmenin farklı olgular olduğu görülür. Nitekim göç olgusu yer değiştirme amaç ve nedenine bağlı olarak literatürde farklı şekillerde isimlendirilmekte ve tanımlanmaktadır (Köse 2016: 2). Söz konusu kavramsallaşma insanlık tarihinde kitlesel göçün en yüksek, yıkıcı ve kapsamlı boyutlarda gerçekleştiği II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan uluslararası antlaşmalarla biçimlenmiştir.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 senesinde imzalanan Cenevre Sözleşme'nin 33 (1) Maddesine göre; “*imzacı devletler; ırkı, dini, etnik kimliği ya da siyasi tercihi veya sosyal üyeliği nedeniyle topraklarına iltica eden mültecileri geri gönderemeyeceklerdir*” (Hiller 1998: 284). Türkçe kullanımda “iltica” kökünden türeyen “mülteci” kavramı aslında “*refugee*” teriminin karşılığıdır ve anlam kaymasına uğrayarak zaman içinde İngilizce “*migrant*” terimi kapsamına giren toplulukları ifade eder hale gelmiştir. Bu değişimde “sığınmacı” statüsünün AB Bölgesinde yerleşim amacıyla kullanılmaya başlanması da etkili olmuştur (David 2006: 69).

Anlam kaymasına rağmen terimin doğru karşılığı “göçmen” olmalıdır. Bu çalışmada, galatı meşru hale gelen genel tanımlamaya riayet edilerek yerleşik hatalı bir kullanım olan “mülteci” ifadesi, “göçmen” tanımı ile birlikte siyasi sığınmacıları “*refugee*” değil yasadışı/düzensiz göçmenleri “*illegal/irregular migrants*” ifade etmek için kullanılacaktır. Çünkü çalışmanın konusu Karadeniz Havzası ve bu havzadaki göç hareketinin öznesi göçmenler uluslararası hukukun belli haklar tanıdığı siyasi sığınmacılar değil, daha çok iç savaşlar, güvenlik sorunları, ağır yaşam koşulları ile otoriter rejimlerin tetiklediği yoksulluk ve istikrarsızlıklar sonucu yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kalan, daha iyi hayat şartlarının bulunduğu topraklara yerleşmeyi amaçlayan topluluk ya da bireylerdir.

Kitlesel göç hareketleri yoğun kar yağışı sonrası dağ yamaçlarından kopan çığa benzetilebilir. Nasıl ki bir kez yerinden kopan milyonlarca tonluk kar kütleleri yer çekimiyle aşağı doğru çekilirken yolları üzerindeki diğer kar topaklarını toplayarak büyüyüp belli bir boyuta ulaştıktan sonra önlerine çıkan hemen her şeyi sürüklerse kitlesel göç hareketleri de bir kez harekete geçtiğinde etraftaki insan kümeleri içgüdüsel bir dürtüyle hızla bu gruplaşmalara katılarak hareketin her geçen süre daha fazla büyümesine neden olurlar.

Nasıl kar kütleleri zirvelerinden koştuklarında geri yerlerine konulmaları hemen hemen olanaksız ise kitlesel göç hareketlerinde göçmenlerin geri, menşe lokasyonlarına iade edilmeleri de hemen hemen aynı derecede olanaksızdır. Çığ kütleleri genellikle deprem, volkan patlaması, tiz ses, lodos gibi ani değişimler sonucu harekete geçer ve aşağı doğru yönde akar. Kitlesel göçler de yaşamı çekilmez hale getiren pek çok olgu ile ivme kazanır ve daha güvenli, müreffeh coğrafya yönünde mobilize olur. Kar kütlelerini yer çekimi, göç hareketlerini ise daha iyi olduğuna inanılan yaşam şartları yönlendirir. Deniz rotaları gerek kontrollerinin güç olması gerekse kalabalık grupların bir yerden bir yere naklinin daha kolay olması nedeniyle göç hareketlerinde en çok kullanılan güzergahların başında gelir.

Tarihsel olarak ana aks geçiş noktalarından birisi olan Karadeniz Havzasında göç hareketliliği, Soğuk Savaş süresince büyük oranda dondurulmuştur. Karadeniz'deki göç hareketliliği Soğuk Savaş sonrasında büyük bir artış göstermekle birlikte, Akdeniz Havzası ve Arap Yarımadası kaynaklı çok daha büyük boyutlardaki göç hareketliliğinin gölgesinde kalmıştır. Buna karşın Karadeniz Havzası, tarihsel mirasıyla uyumlu olarak göç hareketliliğinin hiçbir dönem dinamizmini kaybetmeyen başlıca bölgeler arasındadır.

Bilinen tarihin hemen her döneminde, gemicilik olanaklarının gelişmesine bağlı olarak Karadeniz ve yakın havzası savaşların, kavim göçlerinin, ticaretin ana geçiş güzergahlarından birisi olmuştur. Türkistan'dan AB'nin doğu sınırlarına kadar stratejik bir koridor olan Karadeniz havzası yakın ve uzak çevresindeki ülkelere çokça avantaj sağlayan bir konumdadır (Chifu 2013: 1). Karadeniz ve yakın çevre havzası I. Dünya Savaşı öncesinde keşfedilen petrol yatakları ve Soğuk Savaş sonrasında önem kazanan doğalgaz yataklarıyla enerji yollarının ana geçiş güzergahlarından birisi olmuştur. Modern İpekyolu olarak da adlandırılan bu yeni nakliyat türü sayesinde Karadeniz'in

dünya enerji politikasında sahip olduğu önem hızla artmış, bu durum göç motivasyonlarını da etkilemiştir.

Yeni enerji kaynaklarının keşfiyle Avrupa ve Balkanlar'ın doğu, Rusya'nın güneydoğu ve Türkiye'nin kuzeydoğu sınırlarından başlayıp Afganistan, Pakistan, Hindistan üzerinden Çin'e; Kafkaslar, Azerbaycan, Hazar Denizi üzerinden Türkistan ve Moğolistan'a; Kafkaslar, Doğu Anadolu üzerinden Basra Körfezi'ne erişen ticari, kültürel olduğu kadar enerji naklinin gerçekleşebileceği rotalar bir kez daha işlerlik kazanmıştır. Yaygın uygulama ticari rotaların geçtikleri bölgelere zenginlik getirmesidir. Aynı durum enerji nakil hatları için geçerli değildir. Tarih boyunca enerji kaynakları önemli savaş ve çatışmaların ana aksı olagelmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında enerjiye doymayan gelişimi beraberinde yeni tip, kanlı ve acımasız savaşları da getirmiştir. Benzer durumun Karadeniz Havzası nakil hatlarında ve ana üs kaynak noktalarında da yaşanması kaçınılmazdır. Bütün bu etmenler kuşkusuz göç hareketlerini harekete geçirici etkide bulunmaktadır.

Tarih boyunca Karadeniz havzası ana göç destinasyonlarından birisi olmuştur. Kuzeyde Çarlık Rusyası, doğuda Türkistan ve Kafkaslar, batıda Balkanlar güneyde Anadolu, Karadeniz Havzası'nı merkeze alan bir göç hareketliliğine kaynaklık yapmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketliliğinin temel motivasyonu istihdam bulmaktan daha çok, barınma ve beslenme sorunlarıyla birlikte ya farklı inançtaki işgalci devlet idaresinden kurtulmak ya da istilacı orduların önünden güvenli alanlara kaçabilmek dürtüsünün harekete geçirdiği mobilizasyonlar şeklinde biçimlenen eylemlerdir.

Son yüzyılda gerçekleşen Kafkas Göçleri (Erkan 1993), 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında iç savaşta Kızıl Ordu önünden kaçan Beyaz Rus Göçü (Köse 2011: 147-148), Balkan Savaşları esnasında Balkanlarda Osmanlı yükselme döneminde

yerleşmiş Türklerin Anadolu'ya geri göçü (Şimşir 1970), bu göçün öncesinde yine Balkanlar'dan Anadolu'ya 1848 senesinde patlak veren Macar mülteciler sorununda, Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar ve Polonyalı yurtseverlerin göçü (Duran, Köse 2017: 293-296) son yüzyıllarda Karadeniz yakın havzasındaki hareketliliğe birkaç örnektir. Bu örnekleri artırmak mümkündür.

Tarihsel kesitler halindeki olguların da açıkça gösterdiği gibi Karadeniz geniş havzasında göç hareketliliği doğu-batı yönünde bir sarkaç motivasyonu ile hareket etmektedir. Sarkacın ağırlık merkezine ivme sağlayan hareket dinamiği batı yönünde olmakla birlikte doğuya geri göçler de çokça yaşanmıştır. Karadeniz havzasındaki göçün bu özelliği de son yüzyılda Arap Yarımadası, İran, Afganistan, Pakistan gibi menşe bölgelerden gelip büyük oranda ya Türkiye üzerinden geçen ya da Türkiye'de kalan göçten karakteristik olarak farklı olduğunu göstermektedir. Nitekim, Arap Yarımadası başta olmak üzere, İran, Pakistan ve Afganistan üçgenindeki göç hareketliliği sarkacının motivasyonu asimetrik bir şekilde bütün ağırlığıyla batı yönündedir. Nitekim bu bölgelerden giden göçün menşe bölgelere geri dönmesiyle gerçekleşebilecek ivme ya hiç yoktur ya da çok nadirdir ve kümülatif değer oluşturamayacak kadar zayıftır.

Yukarıda da dikkat çekildiği gibi Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketliliği kendine özgü bazı nitelik ve karakteristiklere sahiptir. Soğuk Savaş süresince, özellikle II. Dünya Savaşı ertesinde Sovyet Yöneticisi Joseph Stalin tarafından Sibirya'ya ve diğer yaşanması güç alanlara sürgün şeklinde gerçekleştirilen zorunlu iç göçler haricinde Sovyet Yönetimi tarafından kapitalist, düşman blok olarak kabul edilen Avrupa yönünde göç engellenmiştir. Öyle ki, Sovyetler Doğu Almanya'da yaşamak istemeyen Almanların Batı Almanya'ya geçişini engelleyebilmek için 1961 yılında Berlin Duvarı'nı inşa etmişlerdir. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu güç dengesi, Sovyetler'de devletçilik ve gerontokrasinin tetiklediği

durağanlık, buna bağlı iktisadi ve sosyal krizler sonucu önce Berlin Duvarı 1989 senesinde yıkılmış daha sonra da Sovyet sistemi çökmüştür.

Dünyanın yüzölçümü olarak en büyük, nüfus olarak üçüncü büyük ülkesi olan Sovyetler Birliği çöktüğünde kaçınılmaz olarak arkasında büyük bir güç boşluğu ve yeniden yapılanmayı güçleştiren kaos ortamı bıraktı. Güvenlik sorunlarıyla birlikte gelişen bu durum Soğuk Savaş süresince dondurulan mobilizasyonun tekrar ve daha güçlü bir dinamikle ivme kazanmasını sağladı. Sovyet döneminde Devlet imkanlarıyla sağlanan eğitim, kültürel gelişme ve çağdaşlaşma belki bir aksiyon sıçraması oluşturabilecek düzeye ulaşamamıştır fakat dünyanın diğer bölgelerindeki göç menşe ülkelerinden çok daha bilinçli kitleler oluşturmuştur. Bu nedenle Sovyet çöküşüyle eş zamanlı olarak Karadeniz Havzası'nda başlayan göç hareketliliği kendi karakteristiği içinde, sınıfsal farklılıklarla özgün bir biçimde gelişmiştir.

Soğuk Savaş Sonrasında Düzen Karmaşası ve Karadeniz

Yukarıda da ifade edildiği gibi Soğuk Savaş'ın iki kutuplu güç dengesi, Sovyetler'de devletçilik ve gentokrasinin tetiklediği durgunluk ve durgunluğa bağlı iktisadi ve sosyal krizler sonucu önce Berlin Duvarı 1989 senesinde yıkılmış daha sonra da Sovyet sistemi çökmüştür. Yaklaşık 74 yıl süren Sovyet yönetim sisteminin ve baskıcı idaresinin çökmesi sonrasında uzak ve yakın Karadeniz Havzası'ndaki devlet ya da devletçikler yeni oluşmakta olan düzene nasıl uyum sağlayacaklarını bilemediklerinden kontrolden çıkmış etnik milliyetçilik, radikal mezhepsel akımlar ve sınır çatışmaları sonrasında Karadeniz Havzası etrafında kriz ve krizlerin tetiklediği kaos alanları oluşmuş, yaşamı güçleştiren bu alanlar önlenemez bir şekilde genişlemiştir. Bütün bunlara ek olarak otorite boşluğundan faydalanıp gücü ele geçirmeye çalışan tek adam rejimleri, dikta idareler ve yeni otoriterliğe gelen itirazlar iç savaşların büyümesine neden olmuştur.

Derinleşen güvenlik sorunları, savaşlar, salgın hastalıklar, etnik çatışmalar, radikal akımlar, iç anlaşmazlıklar, beslenme sorunları, inançlar üzerindeki baskılar, geçim koşulları, etnik ayrımcılık, fikir ve ifade özgürlüğü hakkı kısıtlamaları, cinsiyetçi yaklaşımlar, su kıtlığı, kitlesel anlaşmazlıklar, etnik baskılar, daha müreffeh ve rahat yaşam arzusu, geleceğini güvene alma kaygısı, daha iyi sağlık koşulları tarih boyunca göç hareketlerini tetikleyen temel insani dürtülerin başında gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan karmaşa ortamında Karadeniz Havzası'nda bu koşulların hemen hepsi oluşmuştur. Böylece, 1990'lı yıllardan itibaren bir kısmı kitlesel olmak üzere halen devam eden yüksek motivasyon ve geniş boyutlu göç hareketleri başlamıştır.

Birleşmiş Milletler verilerine göre Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990 yılında 154 milyon insan doğduğu ülkenin dışında yaşıyordu. Bu rakam 25 yılda hemen iki kat artarak 2015 yılında 240 milyona yükselmiştir. Son verilere göre dünya ölçeğinde 50 milyondan fazla insan kaçak olarak çalışmakta ve yaşamaktadır. Avrupa Birliği Komisyonu raporları Avrupa'ya kaçak yollardan sadece 2014 yılında 276,000 kişinin giriş yaptığını göstermektedir (Aksoy, Taşkın 1917: 1719). Bu rakam sonraki yıllarda artış göstermekle birlikte son dört yılda sıkılaştırılan sınır kontrolleri ve çevre ülkelerle yapılan geri kabul anlaşmalarıyla düşüş eğilimine girmiştir.

Özellikle Türkistan, Orta Asya bölgesindeki radikal akımlar ve bu tür hareketleri bahane olarak kullanıp tek adam etrafında oluşturulan anti demokratik baskıcı otoriter idareler doğu batı doğrultusundaki göç hareketlerinin uzak doğu uçlara kadar erişmesine neden olmuştur. Afganistan'da bir türlü kurulamayan istikrar, Pakistan'daki etnik ve mezhepsel çatışmalar, İran'daki teokratik baskıcı idare Soğuk Savaş sonrası Karadeniz doğu ve güneydoğusundaki göç hareketlerinin boyutunda çarpan etkisi yapmıştır.

Bu dönemde Karadeniz havzası üç temel sorunla karşılaşmış: bu sorunlar gündelik yaşamı yakından etkileyerek göç hareketlerini tetiklemiştir. Soğuk savaş sonrasının halkların yerlerini, yurtlarını bırakmalarına neden olacak büyüklükte olumsuzluklarla gelişen ilk sorunu etnik çatışmalardır. En kanlı örneği Bosna Krizi esnasında yaşanan etnik çatışmalar özellikle Balkanlar'da kitlesel göç hareketlerini tetikleyici etkide bulunmuştur. Dönemin ikinci toplumsal ardışık krizleri beraberinde getiren sorunu hızla yükselen radikalizm ve Özellikle Suud Vahhabi anlayışının petro-dolarla desteklenip, eski Demirperde ülkeleri bölgesindeki boşluktan faydalanarak radikal bir anlayış içinde yayılmasıdır. Yükselen ekstremist akımlar beraberinde öğreti anlaşmazlıklarını ve inanç temelli terörü getirerek dış müdahaleye olanak sağlamıştır.

Düzensiz göç ile işgücü göçü karakteristik özellikleri, menşe ülke ile korunan bağları ve hedef ülke işgücüne yaptıkları katkı nedeniyle birbirinden farklı kavramlardır. Düzensiz ve illegal göç kavramına eşlik eden bir diğer olgu insan kaçakçılığıdır ve modern köleliğin bir türü olan bu yöntem düzensiz göçün de alt kollarından birisini oluşturur. Çaresizce daha iyi şartların bulunduğu alanlara göç etmek isteyen insanların ümitleri tacirler tarafından acımasızca sömürülür. Karadeniz Havzası'nın iç çap bölgesinde yaklaşık 400 milyondan fazla insan yaşamaktadır. Daha önce de dikkat çekildiği üzere Karadeniz Havzası üzerinden batı yönünde, belli bir kademe doğrultusunda Rusya, Balkanlar, Türkiye ve Avrupa ülkelerini hedefleyen göç hareketliliğinin yukarıda bahsedilen Afrika ve Arap Yarımadası menşeli hareketlilikten gerek karakteristik, gerek sınıfsal aidiyet, eğitim düzeyi ve gerekse tek ya da çift yönlü olma niteliği açısından farklı olduğunu saptamak olasıdır.

Bu kapsamda AB'nin doğu sınırında bulunup, Karadeniz yakın çevre havzası ile AB arasında tampon vazifesi gören üç ülkenin, Ukrayna, Moldova ve Romanya'nın karşı karşıya olduğu düzensiz göç, iş gücü göçü ve insan kaçakçılığına göz atmak

Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketliliği hakkında bir fikir verebilecek özelliكتedir. Örneğin, Moldova gibi çok fazla güvenlik sorununun yaşanmadığı bir ülkede bile Soğuk Savaş sonrasında ilk 20 yılında yaşanan düzensiz göçün %1'inin insan kaçakçıları tarafından yönlendirildiği bilinmektedir. Bu dönemde hazırlanan raporlara göre insan kaçakçılığının hedef ülkelerinden birisi Türkiye iken diğeri Rusya'dır (Boroda 2008: 9). Ukrayna ve Moldova Karadeniz'in kuzeybatısında Rusya'dan Balkanlara geçiş noktasındadırlar. Bu nedenle her iki ülke de düzensiz göçün hem hedefi hem de transit geçiş güzergahıdır. Soğuk Savaş sonrasında ilk 10 yıllık diliminde: Ukrayna'daki düzensiz göçmen sayısı yaklaşık 70 bin idi (Boroda 2008: 35).

Balkan ülkesi olup, 2007 yılı Ocak ayında AB üyeliği resmen başlayan Romanya, Moldova ile benzer şekilde düzensiz, illegal göç hedef ülkelerinden birisi haline gelmiştir. Romanya'da 2013 yılı başında 200 bin ile 300 bin arasında düzensiz göçmen ya da yabancı işgücü bulunacağı öngörülmüştür (Boroda 2008: 16). AB üyesi olduktan bir yıl sonra, 2008 senesinde Romanya'da yasal olarak oturma izni bulunan yabancı sayısı 43.588'dir. Bu tarihte 8.677 Türk vatandaşı Romanya'da yasal oturma iznine sahipti. Bu rakam 10.973 olan Moldova'dan sonraki en yüksek ikinci orandır (Boroda 2008: 17).

Balkanlar'ın doğusunda yer alması nedeniyle Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketliliğinden doğrudan etkilenen üçüncü ülke Ukrayna'dır. Enteresant şekilde 2008'li yıllarda Rusya'dan (22.593), Çin'den (8.474) sonra Ukrayna'ya en çok göç gönderen üçüncü ülke Türkiye'dir (5.159) (Boroda 2008: 36). Sonraki yıllarda bu oranlar değişmiştir. Buna karşın AB Bölgesi ile Balkanlar arasındaki tampon bölgeyi oluşturan üç ülke göç hareketlerinden yakından etkilenmiştir. Üç ülke içerisinde Romanya 6. Büyüme ile 2007 yılında AB üyesi olarak FRONTEX sınır kontrol, koruma sistemine dahil olmuştur. Buna karşın diğeri iki ülke Ukrayna ve Moldova için yakın gelecekte Birlik üyeliği olası görülmemektedir.

Benzer durum gelişmemiş, uluslaşma süreci tamamlanmış, seküler anlayıştan ve modern devlet anlayışından uzak formasyonuyla ana göç kaynaklarından birisi olan Ortadoğu ile AB sınırı arasındaki tampon bölge olan Türkiye için de geçerlidir. Özellikle 2010 yılından sonra patlak veren krizler, Karadeniz Havzası'nın güney kanat ülkesi Türkiye'yi Suriye, Afganistan, Irak, İran ve hatta kuzeydoğu Afrika'dan gelen düzensiz göçün depo ülkesi yapmıştır.

Soğuk Savaş'ın ilk 20 yılında yaşanan büyük oranda Karadeniz Havzası kaynaklı göç hareketliliği Soğuk Savaş sonrasının üçüncü 10 yılında yerini büyük oranda Arap Yarımadası, Afganistan ve hatta Kuzey Afrika kıyılarından gelip Türkiye üzerinden geçerek Romanya ya da Bulgaristan'a ulaşmayı hedefleyen göç akınına bırakmıştır. Örneğin, Türkiye ile AB arasında Geri Kabul Anlaşması'nın imzalandığı 2016 yılı sonrasındaki bir yılda Türkiye üzerinden Karadeniz'e geçip buradan Romanya'ya ulaşmaya çalışan 500 göçmen Romanya makamları tarafından yakalanmıştır (Boitiaux, 2017). Sınır ötesi, çok uluslu illegal komplike örgütlenmelere dönüşen göçmen kaçakçılarının organizasyonlarıyla yakalanmadan sınırı aşanların sayısı kuşkusuz bu rakamın çok üstündedir. Bulgaristan yerine özellikle Romanya'yı hedefleyen bu hareketliliğin hedefi elbette Batı Avrupa'dır.

Resmi rakamlara göre 2021 yılı başında Türkiye'de koruma altında bulunan göçmen sayısı 4 milyonun üzerindedir. Bu rakama kayıtsız göçmenler dahil değildir. Kayıtsız göçmenlerle birlikte Türkiye'de bulunan mülteci rakamı yaklaşık 5 milyondur. Bu oran nüfusun %1.6'sı gibi, diğer bir ifadeyle sokakta yürüyen hemen hemen her 10 kişiden ikisinin düzenli ya da düzensiz göçmen olduğu bir durum yaratmıştır. Bu kadar yüksek bir oranın gelecekte nasıl yönetileceğinin belirsizliği Türkiye için ciddi güvenlik risklerini beraberinde getirmektedir. Avrupa Birliği, kuzeydoğu sınırındaki ülkelere yaptığından daha katı göçmen politikalarını Türkiye'ye karşı uygulayarak göç hareketliliğini Türkiye'de enterne edip

sınırlarını korumayı önceleyen bir politika takip etmektedir. Böylece AB, insani olmanın çok ötesinde politikalarla göçü Birlik sınırlarından uzak tutup, özellikle Türkiye'nin göçmen depo ülkesi olması için kuruluş idealleriyle hiçbir şekilde uyuşmayacak politikaları uygulamaya koymuştur. Bu politika Ortadoğu menşeli göç boyutunda olmasa da Karadeniz Havzası'nda gerçekleşen hareketliliği de yakından etkilemektedir. Sorunun sürdürülebilir bir anlayışla çözümü için AB'nin uyguladığı katı göç ve göçmen politikasının kapsamlı revizyondan geçirilmesi elzemdir.

Avrupa Birliği ve Karadeniz Havzası'ndan Geçen Göç

İnsanlık tarihinde yakın ve uzak havzalarındaki nüfus hareketliliği, kültürel gelişim, bilgi değişimi, barınma, beslenme olanaklarıyla önce çıkan Akdeniz ve Karadeniz beşeriyet tarihindeki kitlesel yer değiştirme hareketlerinde de özel bir yere sahiptir. Okyanus aşabilecek büyüklükte gemilerin bu denizlerde inşa edilmesi, tarih öncesi döneme bile ışık tutabilecek arkeolojik buluntuların her iki deniz yakın havzasında çokça bulunması ve köklü uygarlıkların bu havzalarda gelişmesi Akdeniz ve Karadeniz'in bilinen tarih skalasında insanlık için önemini ortaya koymaktadır. Uygarlık gelişimi, bilgi birikimi değişimi, barış, savaş kavramlarına merkezlik yaptıkları kadar her iki deniz de göç hareketlerinin ana destinasyonu ola gelmiştir.

Son yüzyılın, belki de bilinen tarihin en yapısal ve kurumsal, organize, ekonomik olarak hegemon, istikrarlı, demokratik ilkelerin uygulandığı örgütlenmesi olan Avrupa Birliği (AB)'dir. Birlik, istatistik bürosu EUROSTAT verilerine göre AB ülkeleri Soğuk Savaş sonrasında işgücüne dayalı hızla artan bir göç baskısıyla karşı karşıya kalmıştır (Boroda 2008: 20). Bu bir şekilde yönetilebilecek krize düzensiz göçün eşlik etmesi Birlik için sorunu içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

Avrupa Birliği'nin göç politikasında iki ayırım söz konusudur. Birlik göç politikası Soğuk Savaş süresince dönemin şartlarının da etkisiyle 1990 yılına kadar AT'nin iç pazar ihtiyacına göre şekillenmiştir. Buna karşın Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk şoku atlatıldıktan sonra, özellikle 2000 yılından itibaren Birlik ihtiyaçlarına göre şekillenen göç politikasıyla karşılaşılır. Karadeniz Havzası kuzeyinden Schengen Bölgesini hedefleyen insan kaçakçılığı, fuhuş, organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve yasadışı göç nedeniyle artan güvenlik açığı karşısında Birlik, göç kaynaklarını rehabilite etmeyi değil, işbirliğini sıkılaştırarak sınırlarından içeri düzensiz göçmen girişini engellemeyi hedeflemiştir. Bu politika sonucunda Karadeniz Havzası'ndan Birlik sınırlarını hedefleyen düzensiz göçe kaçınılmaz olarak oranı hızla artan insan kaçakçılığı eşlik etmeye başlamış, Birlik kuzey sınırındaki iki ülke Moldova ve Ukrayna, güney sınırındaki diğer ülke Türkiye, düzensiz göç ve insan kaçakçılığıyla baş etmek zorunda bırakılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönem, Bloklar politikasının güvenlikçi anlayışından kurtulan AB'nin çok vitesli bir anlayışla kurumsal entegrasyonunu adım adım ileri taşımaya yönelik politikaları uygulamaya koyduğu zaman dilimidir. Tarih boyunca Balkanlar, Orta ve Batı Avrupa'nın güvenlik derinliği olup, iki dünya savaşı da bu zorlu coğrafyada başladığından Birlik öncelikli olarak Balkanları rehabilite ederek büyük kısmı eski Demirperde ülkesi olan Balkan devletlerini üyeliğe kabul edip, bünyesine almıştır. Aynı rasyonel tutum ve siyaset göçün yönetilmesi konusunda uygulanmamıştır. Önceki sayfalarda da belirtildiği gibi Rusya Federasyonu'nun tutumu nedeniyle Ukrayna, sınır sorunları bahanesiyle Moldova üyeliğe kabul edilmemiş, bu iki devlet Karadeniz yakın havza kuzeyinde Birlik sınırlarını oluşturmuştur.

Türkiye'nin durumu tamamen farklıdır. Birlik, 1959 yılı Temmuz ayında üyelik başvurusunda bulunan Türkiye'yi kendisinden uzaklaştırmayı çıkarlarına aykırı görmekle birlikte, bünyesine katmayı da kabullenememektedir. Dolayısıyla

Türkiye, Karadeniz Havzasının güneyinde Birliğin göç sınırını oluşturmuştur. Nitekim son 20 yılda artan göç AB açısından istenilen bir gelişme olmamış aksine göçün AB sınırlarının dışında durdurulması birinci öncelik olmuştur. Denilebilir ki, güçlü kurumsal yapısına, ekonomik gücüne ve yaklaşık yarım asırdan fazladır işleyen örgütlenme tecrübesine rağmen Birlik politikaları göç krizi karşısında yetersiz kalmıştır. Üye ülkeler Birliğin göç krizini yönetememesi, ortak çözüm mekanizmalarının üretilmemesi üzerine kendi siyasetlerini uygulamaya koyarak sorundan en az zarar görmeyi amaçlamışlardır.

İnsanlık tarihi boyunca defalarca tecrübe edildiği üzere gerek Karadeniz Havzası'ndan geçen gerekse Ortadoğu ülkelerinden gelen göç hareketi Avrupa'ya doğru akışını sürdürecektir. Birliğin günlük politikalarla göç sorununu yerinde çözmeyi değil, Birlik bölgesini göçü sınırları dışında durdurmayı amaçlayan politikalar üretmesi aslında suyun akışını tersine döndürmeye çalışmak gibi uzun vadede sonuç vermekten uzak bir siyasettir. Sadece Karadeniz yakın havzasında yaklaşık 25 milyon göçmen bulunmaktadır. Bu rakam yakın havza nüfusun yaklaşık %7'sine denk gelmektedir (Sönmez 2016: 3). Diğer bir ifadeyle Karadeniz yakın havzası ülkelerde sokakta yürüyen her 10 kişinin birisi yaşadığı topraklardan koparak yabancı bir kültür ve çevrede yaşamak zorunda kalan insanlardan oluşmaktadır. Daha önce de dikkat çekildiği gibi bu oran Türkiye'de iki kat fazladır.

Paradoksal bir anlayışla Avrupa Birliği kuruluş idealleri ve prensipleriyle hiçbir biçimde uyumlu olmayacak bir şekilde göç baskısına ve yüküne fiziksel olarak ortak olmak istememektedir. Kısıtlı fonlamalarla göçün Birlik sınırları dışına enterne edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Birlik göç konusunda tutarlı bir politika da oluşturamamıştır. Birbiri ardına çıkartılan direktif, yönerge, uygulama benzeri iç düzen kararları birlik organlarındaki kafa karışıklığına işaretler ve bu uygulamalar sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

Doğal olarak Birlik politikaları devamlılık ve uyumdan yoksundur. Oysa uzak ve yakın Karadeniz Havzası, Kuzey Afrika ve Ortadoğu AB'nin ikinci derece güvenlik sahasıdır. Büyük oranda uluslaşmasını tamamlayamamış, seküler, çağdaş hukuk normlarından uzak, alt yapıları yetersiz, sağlık sistemi gelişmemiş, ekonomik olarak alt gelir grubunda yer alan bu bölgelerde meydana gelecek her tür olumsuz gelişme kaçınılmaz olarak göçü tetikleyecek, kartopu gibi büyüyen mobilize kitleler doğal bir dürtüyle Birlik sınırlarını zorlayacaktır. Bu nedenle yapılması gereken insani yardımlar, kalkınma programlarının devreye sokulması, refahtan bu ülkelere de pay ayrılması, bu ülkelerde anti demokratik rejimlerin yaşayamaması için gerekli tedbirlerin uygulamaya konulup güven artırıcı önlemlerin hayata geçirilmesidir. Göçün en önemli nedenlerinden birisi güvensizliktir. Bu kapsamda güven artırıcı önlemlerin dezavantajlı gruplar için uygulamaya konulması göçün kaynağında rehabilitasyonu için yaşamsal önemdedir. Son dönemde uygulanan politikalar çok sayıda rehabilitasyonu güç komplikasyona neden olmaktadır.

Birlik sınırlarının sıkı bir şekilde göçmenlere kapatılması çok sayıda insani sorunu da beraberinde getirmektedir. Kitlesele ölümler, denizde boğulmalar, insan kaçakçıları tarafından denizin ortasında kaderine terk edilme, salgın hastalıklar, insan ticareti, organ mafyası faaliyetleri insanlık onuru ile hiçbir şekilde bağdaşmayacak bu sorunların sadece birkaçıdır.

Göç yollarının güvensizliği, insan ticareti ve illegal grupların alan kazanma çabaları gerek mülteciler için gerekse de Birlik için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bunun için Birlik göç politikası, dış politika ve güvenlik politikasıyla uyumlu hale getirilmelidir. Bu amaçla üçüncü ülkelerle iş birliği yoğunlaştırılmalı ve göçün güvenliği sağlanmalıdır. Birlik tarafından Soğuk Savaş sonrasında göç ile ilgili olarak alınan kararlar ve uygulanan politikalar bir bütün halinde değerlendirildiğinde üç temel sorunla karşı karşıya gelinir: (1) Birlik Soğuk Savaş sonrası dönem politikaları gerek Karadeniz

Havzası'ndan gerekse diğer bölgelerden Birlik sınırlarını hedefleyen göç hareketliliğinin çözümüne yönelik uzun erimli, sürdürülebilir politikalar üretilmemiştir (2) Birlik göç konusunda kendi içinde birliğe sahip değildir. Bu nedenle ortak karar alma mekanizmaları etkisiz kalmaktadır (3) Birliğin göç yönetimi insancıl olmaktan uzaktır ve bu konuda henüz hareket tarzını belirleyebilecek net bir çerçeve tüzük ya da idari kurallar bütünü oluşturulamamıştır. Oysa son dönemlerde karşılaşılan yüksek artış hızına karşın göç Birlik için bilinmedik, yeni karşılaşılan bir kavram değildir.

Birlik, Soğuk Savaş süresince dehşet dengesi dönemi dahil 1957-1990 yılları arasında göç ile karşı karşıya kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ilk karmaşa dönemi olan 1990-1999 arası dönem Birlik göç politikalarının yeni döneme hazır olmayıp, yetersiz kalacağına belli olduğu dönemdir. ABD'ye yönelik 11 Eylül saldırıları sonrasında kaosa sürüklenen Karadeniz Havzası ve Ortadoğu'dan Birliğe yönelen yüksek oranlı göç dönemi bu kategorizasyonun üçüncü dilimini oluşturmuştur.

İlk dönem olan Soğuk Savaş süresince, 1957 yılındaki kuruluş idealleri doğrultusunda göç krizi ortak politikalarla yönetilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Blok politikasının ve Sovyet otoriter iç siyasetinin de etkisiyle Karadeniz Havzası'ndan Birlik sınırlarını aşmaya çalışan büyük boyutlu göç dalgasıyla karşılaşılmağıdır. Emegın dolaşımının serbest hale getirilmesi Birlik iç sınırlarındaki mobilizasyonu artırmakla birlikte kitlesel yer değıştirmelerle karşılaşılmağıdır. Buna karşın, emegın serbest dolaşımı Birlik genişleme süreçlerinde en tartışmalı başlıklardan birisi olagelmıştır.

Spontane olarak üretilen amaçlar, araçlar, yöntem ve kurallar ihtiyaca göre değıştirilerek anlık çözümlerle sorunun üstesinden gelinebilmiştir. Nitekim Yunanistan, Portekiz ve İspanya Birliğe katıldıklarında bir süreliğine emegın serbest dolaşımının dışında bırakılmışlardır. Üç ülke ve sonraki üyeler

için emeğin dolaşımı serbest bırakıldığında da Birlik politikalarını zorlayacak kitlesel göç hareketleriyle karşılaşmamıştır (Sachverständigenrat für Zuwanderung und Integration, 2004: 298-299) Bu durum Birliğin Soğuk Savaş sonrasında göç krizini yönetmekte yetersiz kalmasının başlıca nedenlerinden birisi olacaktır.

Birlik, 1970 yılından itibaren göçmen politikalarını düzenlemeye başlamış, 1974 senesinde Bakanlar Konseyi göçmen işçiler ve aileleri için ilk hareket planını açıklamıştır (Stöcker 2014: 25). Bu girişim 1960 yılından itibaren Batı Avrupa ülkelerinde çalışmaya başlayan Türk işçileri de yakından ilgilendirmiştir. Türkiye ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında 31 Ekim 1961 tarihinde imzalanan Türk İşgücü Antlaşması Birlik çekirdek ülkelerine Türk işgücü akışını hızlandırmıştı. Birlik, yerinde bir politikayla, 1976 senesi gibi erken bir tarihte TREVI (terörizm, radikalizm, ekstremizm ve uluslararası şiddet) yaklaşımını *ad hoc* forum olarak yürürlüğe sokmuştur. Kısa süre sonra TREVI kuralları Birlik (bu dönemde Topluluk) hukuku içerisinde de yer almaya başlamıştır (McMahon 2015: 292). Birliğin, Soğuk Savaş sürerken, Helsinki'de başlayan AGİT sepetleri kapsamında geliştirdiği bu politikalar Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketlerini sınıflandırarak kontrol edebilecek kurumsal anlayışın geliştiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Soğuk Savaş'ın bitimine beş yıl kalmışken 1985 senesinde Birlik tarihinde ilk defa göç politikalarının yönetimi için somut adımlar atılmıştır. Bu kapsamda 1992 yılına kadar tek pazarı oluşturacak olan Tek Avrupa Senedi kabul edilmiştir. Tek Avrupa Senedi'nin amaçlarından birisi de serbest dolaşım önündeki engellerin kaldırılması olduğundan Birlik bir yandan iç bünyesindeki mobilizasyonu teşvik etmeyi amaçlarken dışardan gelecek göçe karşı kalıcı çözüm üretebilecek herhangi bir somut adım atılmamıştır (The Single European Act, 09.06.87). Buna karşın Birlik sınırları dışından, özellikle Karadeniz Havzası'ndan Birlik sınırlarını hedefleyecek göç

karşı politika oluşturulamaması durumu ortaya çıkmıştır. Bu anlayış gelecekte çokça soruna neden olabilecek sürecin şekillenme aşamasının müdahale edilmeyerek doğal seyrine bırakılmasıdır. Nitekim Birlik tarafından tercih edilen sorunu görmezden gelme politikası daha sonraki yıllarda göçün yönetilmesinde karşılaşılabilecek güçlüklerin temelini oluşturacaktır.

Sonraki yıllarda da politika değişikliğine gidilmeyerek güvenli sınırlar arkasında Kale Avrupa anlayışı güç kazanmıştır. Bu amaçla oluşturulan politikalarda öncelikli hedef, Birlik üyesi olmayan üçüncü ülkelerden gelen düzensiz göçün, sınır kontrolleri yöntemiyle engellenmesi olarak belirlenmiştir. Sınır kontrolleri artırılırken, üyeler arasında dolaşım serbestiyetinin artırılması teşvik edilmiştir (The Schengen area and Cooperation, 1985). Bu kapsamda TREVI doğrultusunda sınır kontrolleri artırılmış ve 1989 senesinde birlik içinde harmonizasyonu hedefleyen Palma Belgesi hazırlanmıştır ("Palma Document", 1989).

Bunlara ek olarak Soğuk Savaş'ın fiilen sona erdiği 1990 senesinde Dublin Konvansiyonu ile ilk defa üye ülkelerden sınırlarına gelen sığınmacıların başvurularıyla ilgili işlemleri yapmaları istenmiş, böylece iltica başvurularının düzene konulması amaçlanmıştır. Bu tarihten 2000 yılı başına kadar Soğuk Savaş sonrası dönemin yarattığı karmaşa, etnik çatışma, radikalizm gibi sorunlara yönelik politikalar yine Birlik tarafından üretilmeye çalışılmış fakat özellikle 2000 yılı sonrasında artan insan mobilizasyonunun yönetilmesinde esaslı sorunlarla karşılaşmıştır (Spiegel, 2020).

Avrupa Topluluğu 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği olmuş, kurumsal anlamda daha sıkı, daha hızlı ve etkili politikaların yürürlüğe konulabilmesi için yapısal değişimler uygulamaya konulmuştur (Agenendt 2003: 188). Bütün bu kurumsal yeniliklerin ve politika simülasyonlarının Soğuk Savaş sonrasında en kapsamlı, nerede

duracağı belirsiz krizlerinden birisi olacak olan göç krizine yerinde, etkili çözümler üretmesi beklenebilirdi. Oysa böyle olmamıştır. Göçün AB sınırları dışında karşılanarak sorunun çözülmesine yönelik politikalar uygulamaya konularak krizin derinleşmesine neden olunmuştur. Avrupa Sınır Koruma Muhafız Ajansı (FRONTEX) 2005 yılında Varşova'da kurularak göçü AB'den uzak tutmayı hedeflemiştir (Europäische Agentur für die operative, 2011).

Dikkat çekici bir şekilde 1954 senesinde kurulan Varşova Paktı, Balkan ülkelerinin Komünist sistemden çıkmasını engellemeyi hedeflemiştir. Benzer biçimde, 51 sene sonra 2005 yılında Varşova'da imzalanan antlaşma ile kurulan FRONTEX, Karadeniz, Akdeniz ve Ege'yi ölüm koridorlarına, karaları ise geçilmesi olanaksız bariyerlere çevirerek göçmenleri Birlik sınırlarından içeri sokmayı, göç yükünü depo ülkelerde karşılamayı hedeflemiştir. Karadeniz Havzası'nda gerçekleşen göç hareketliliği son yıllarda ivmesini kaybetmiştir. Bu durumun temel nedeni Birliğin yapıcı politikalar üretmesi değil, güvenlik derinliği Balkanların büyük oranda rehabilite edilmesi ve Soğuk Savaş sonrası kaosun bölgesel cepler halinde yerini yeni düzenin oluşturduğu sükuna bırakmaya başlamasıdır.

Sonuç

Soğuk Savaş süresince, özellikle II. Dünya Savaşı ertesinde Sovyet Yöneticisi Joseph Stalin tarafından zorla Sibirya'ya ve diğer yaşanması güç alanlara gerçekleştirilen zorunlu iç göçler haricinde Sovyet Yönetimi tarafından Avrupa yönünde göç engellenmiştir. Öyle ki, Sovyetler Doğu Almanya'da yaşamak istemeyen Almanların Batı Almanya'ya geçişini engelleyebilmek için 1961 yılında Berlin Duvarı'nı inşa etmişlerdir.

Karadeniz Havzası sahip olduğu özgün konum ile bilinen tarih süresince ana göç güzergâhlarından birisi olagelmıştır. Yakın tarihteki Kafkas göçlerinin acı hatıraları halen kayıtlardadır.

Soğuk Savaş döneminde yavaşlayan bu tarihi mobilizasyon Soğuk Savaş sonrasında hızlı bir artış trendine girmiştir. Karadeniz Havzasındaki göç hareketliliğine dünyanın diğer yerleri ile benzer olarak insan kaçakçılığı başta olmak üzere çok sayıda illegal faaliyet eşlik etmektedir. Karadeniz üzerinden geçen göç dalgasının hedef varış noktası AB Bölgesiyken, göçe kaynaklık yapan menşe ülkeler uzak ve yakın havzada geniş bir alana yayılmıştır.

Karadeniz'in güneyi olan Arap Yarımadası'ndan önce Türkiye, mümkün olursa Avrupa; Akdeniz'in güneyi Kuzey Afrika'dan Batı Avrupa'ya hedefleyen göç hareketliliğinde temel dürtü daha güvenli, daha müreffeh, kurumsal devlet yapısının bulunduğu, istihdam ve sağlık olanakları gelişmiş, mezhep çatışmalarının olmadığı, hukukun üstünlüğünün korunduğu ülkelerde yaşayabilmektir. Bu göç hareketleri savaşlarla, salgınlarla ve hatta kıtlık, kuraklık gibi doğal afetlerle tetiklense bile büyük oranda tek yönlü bir harekettir. Bu tür mobilizasyon menşe ülkeye dönme motivasyonundan yoksundur. Hareketliliğin karakteristiği değerlendirildiğinde bu hareketin büyük oranda, mevcut yaşam koşullarından kaçıp, geri dönmek üzere yola çıkan kitlesel ve tek yönlü göç olduğu görülür.

Uluslaşma ve ulus devlet kurma sürecinin henüz tamamlanamadığı ya da emekleme halinde olduğu Kuzey Afrika'dan otoriter şeyhlikler tarafından idare edilen Arap Yarımadası'ndan önemli kısmı Akdeniz'den geçip gelişmiş Avrupa'ya ve gelişmekte olan Türkiye'ye yönelik göç hareketleriyle karşılaştırıldığında Karadeniz'deki göç mobilitesinin görece düşük yoğunlukta ve genelde Karadeniz ve Akdeniz'in güney ve güneydoğusundaki hareketlilikten daha farklı koşullarda şekillendiğini söylemek mümkündür. Karadeniz havzasında gerçekleşen göç hareketliliğinde Soğuk Savaş sonrası dönemin belirsizliği ve güvenlik riskleriyle yüklü koşullar doğrudan etkili olmaktadır.

Buldukları topraklarda yaşamları zorlaşan toplulukların daha rahat ve güvenli bir yaşam süreceklerine inandıkları bölgelere göçmeleri beşeriyet tarihi ile yaşıt bir olgudur. II. Dünya Savaşı sonrasında en ciddi mülteci krizi AB'nin Doğu sınırlarında yer alan Türkiye'nin hemen güneyinde yaşanmakta ve kriz her geçen gün daha baş edilemez bir hal alarak ekonomik olduğu kadar insani sorunlara da sebebiyet vermektedir. Buna karşın AB ülkeleri, mültecileri topraklarına sokmadan mümkün olduğu oranda az maliyetle sınırlarının uzağında tutmak yönünde bir politika takip etmektedir. Bu bağlamda AB tarafından Türkiye'ye biçilen rol mültecilerin depo ülkesi olmanın kabullenilmesi ve AB Bölgesini hedefleyen düzensiz geçişleri engelleyerek özellikle Suriyeli mültecileri AB topraklarından uzak tutmasıdır.

AB ülkeleri büyük oranda önemli kısmını az gelişmiş toplulukların kaynaklarını kullanarak biriktirdikleri refahı yakın çevredeki yoksul halklarla paylaşmaya ya da tüm hayati risklere karşın güvenli AB topraklarına ulaşmaya çalışan mültecilere yardım etmeye gönülsüzdür. Bu noktada AB sınırındaki geçiş bölgeleri önem kazanmakta ve AB üyeliği yolunda ilerleyen Türkiye'nin coğrafi konumu bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Zira Türkiye, güven ve istikrarın sağlanamadığı fakir Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkeleriyle müreffeh Avrupa Bölgesi arasında doğuyu-batıya bağlayan coğrafi bir köprü konumundadır. Bu nedenle mülteci akımlarındaki en önemli illegal geçiş ülkeleri listesinin ilk sıralarında bulunmaktadır. Türkiye, AB sınırlarına kara ve deniz bağlantısı sağlayan en stratejik ülkedir ve AB Bölgesine yönelik mülteci akımının yaklaşık %50'si Türkiye üzerinden gerçekleşmektedir. Buna karşın AB Bölgesi'ne mülteci hareketliliği sadece Türkiye üzerinden değil, Kuzey Afrika'dan ve diğer sınırlardan da yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir.

Karadeniz Havzası'ndan AB Bölgesini hedefleyen göç 2000'li yıllardan itibaren hızlı bir yükseliş trendi yakalamış olmakla birlikte son yıllarda bu motivasyonun azaldığı görülmektedir.

Söz konusu saptamayı destekler şekilde son yıllarda Karadeniz havzasındaki insan kaçakçılığı oranları da azalmıştır. Buna karşın Karadeniz Havzası istikrarın sürdürülebilir olduğu sürece göç motivasyonunun düştüğü, bozulan istikrarla birlikte göç hareketlerinin hızlı yükseliş yaşadığı geniş bir bölgedir. Havzada barışın ve kurumsal devlet yapılarının sağlanması göçün olumsuz etkilerini minimize edebilecektir. Yakın çevresindeki diğer devletlerden farklı olarak Karadeniz Havzası kültürel geçmişiyle kurumsallaşmaya, seküler toplum yapısına ve uluslaşma sürecine daha yatkındır. Bu nedenle havzada göçü yerinde rehabilitasyon görece daha kolaydır.

Kaynakça

- Agenendt, S., (2003), *Regelung und Vermittlung: Die Rolle internationaler Migrationen*, Dietrich Thränhardt, Uwe Hunger (Ed.) *Migration im Spannungsfeld von Globalisierung und Nationalstaat*, Wisbaden, Westdeutsche Verlag.
- Aksoy, M., Taşkın, F., (2017), “Avrupa Birliği'nin Göç Politikası ve Mülteci Sorunu”, *Geçmişten Günümüze Göç*, C. III (ed. Osman Köse), Canik Belediye Başkanlığı: Samsun. s. 1719-1724.
- Boitiaux, C. (2017). *Migrant routes: 'The Black Sea is more dangerous than the Mediterranean'*, <https://www.infomigrants.net/en/post/5314/migrant-routes-the-black-sea-is-more-dangerous-than-the-mediterranean> (Erişim Tarihi 23.02.2021).
- Boroda, M., (2008), *Migration Trends and Policies in the Black Sea Region: Cases of Moldova, Romania and Ukraine*, Institute for Public Policy Institute for Development and Social Initiatives (Vittorul) International Centre for Policy Studies: Kiev.
- Chifu, I., (2013), “The East-West Black Sea/Caspian Sea Corridor in the Age of Uncertainty”, *Black Sea Trust Report for Regional Cooperation*, Romania.

- David, C., (2006). "Europe's Demographic Future: Determinants, Dimensions, and Challenges", *Population and Development Review*, C. 32, The Political Economy of Global Population Change, 1950-2050.
- Duran, A., Köse, İ., (2017), "Lajos Kossuth ve Macar Mülteciler", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 6. s. 291-314.
- Erkan, S., (1993), *Kırım Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri (1878-1908)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gaber, Y., (2018), "Security Triangel in the Black Sea Region: Turkey, Russia, United States", *Panorama of Global Security Environment 2017-2018, The Central European Perspective*, (ed. Robert Ondrejcsak, Peter Bator etc.), Stratpol, Bratislava, Slovakia. s. 198-220.
- Köse, İ., (2011), "Paris Barış Konferansı ABD Tutanaklarında Beyaz Ordu Liderleri ve Bolşevikler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Dergisi, Y: 5, S: 10. s. 125-150.
- Köse, İ., (2020). "Soğuk Savaş Sonrası Dönem Karadeniz'de Güç Mücadelesi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Y: 15, S: 29. s. 203-226.
- Köse, İ., (2016). "Avrupa Birliği'nin Mülteci Açmazı ve Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7 Sayı:1. s. 1-27.
- McMahon, S., (2015). "*Handbook of the International Political Economy of Migration*", *Regional integration and migration in the European Union*, Leila Simona Talani, Simon McMahon, (Ed.) Northampton, Edward Elgar Publishing, 2015.
- Palma Document*, (1989). *Free Movement of Persons. A Report to the European Council by the Coordinators Group, Council of the European Community*, (1989 Madrid), https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_4_zirveler_1985_sonrasi/1989_madrid_zirvesi_baskanlik_avrupa_topluluklari_en.pdf (Erişim tarihi 01.02.2021).

- Sachverständigenrat für Zuwanderung und Integration, Migration und Integration –Erfahrungen nutzen, Neues wagen*, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, (2004). Nürnberg, s. 298-299.
- Sönmez, P. (2016). “The EU’s Black Sea Initiatives and their Effects on Migration Control and Security Cooperation”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 49. s. 1-16.
- Spiegel (2021).
<http://www.spiegel.de/politik/ausland/fluechtlinge-so-funktioniert-die-dublin-verordnung-a-1029803.html>
(Erişim Tarihi 01.02.2021).
- Stöcker, K., (2014). *Migration in der Europäischen Union: Versuch einer Kohärenten Politik*, Hamburg, Diplomica Verlag.
- Şimşir, B., (1970). *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler-II*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara.
- The Schengen area and cooperation*, (1985), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133020> (Erişim Tarihi 01.02.2021).
- The Single European Act, the official journal of the European Communities*, No L 69/1, (29.06.87), https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF (01.02.2021 tarihinde erişildi).
- Tim, H., (1998)., *Source Book on Public International Law*, C. I, Gavendish Publishing Limited: London.
- Verordnung (Eu) Nr. 1168/2011 Des Europäischen Parlaments Und Des Rates*, (2011). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2011.304.01.0001.01.DEU (Erişim Tarihi 01.02.2021).

“KANAL İSTANBUL” PROJESİNİN MONTRÖ BOĞAZLAR REJİMİNE OLASI ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bülent Şener

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş¹

Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile birlikte Marmara Denizi’ni de kapsayan ve ilgili uluslararası düzenlemelerde “Türk Boğazları”² kavramıyla ifade edilen Asya ve Avrupa arasındaki dar su yolu Boğazlar, gerek jeopolitik ve jeostratejik, gerekse uluslararası deniz ulaşımı açısından ilk çağlardan başlayarak günümüze kadar tarihin her döneminde önemini koruyarak, devletler arası mücadelelere, konferanslara ve antlaşmalara konu teşkil etmiştir. Kıtalar arası bir merkez olarak Asya ile Avrupa’yı coğrafi olarak birbirine bağlayan, uygarlıkları birleştiren jeopolitik ve jeokültürel bir köprü niteliğiyle dünyanın en önemli suollarından biri olan Boğazlar, bu önem ve değerinden dolayı tarih boyunca bölgeye egemen olmak isteyen güçlü devletlerin en önemli hedefi iken, onu elinde

¹ Bu makalenin ele aldığı “Kanal İstanbul” projesine ilişkin yazarın ilk çalışması Giresun Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen “VI. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu”nda (6-8 Kasım 2014) sunulan “Kanal İstanbul Projesi’nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ne Olası Etkileri: Karadeniz’de ‘Jeopolitik Bir Çılgınlık’[gün İzdüşümleri]” adlı bildiridir. Bu yazıya temel oluşturan aynı isimli makale “Turan-Sam Dergisi”nin 44. sayısında (Sonbahar-2019) yayınlanmıştır.

² Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile birlikte Marmara Denizi’ni de kapsayan bölge, Boğazlar’dan geçiş rejimini düzenleyen 1936 tarihli “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nde (Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme) “Boğazlar Bölgesi” olarak anılmaktadır. Bu yazıda “Türk Boğazları” terimini karşılamak üzere “Boğazlar” terimi kullanılacaktır.

tutan devletin/devletlerin ise en önemli politika aracı olmuştur. Tarih içerisinde olduğu kadar günümüzde de siyasi, askeri, ekonomik, jeopolitik ve jeostratejik önemini hiçbir şekilde yitirmemiş olan Boğazlar, Karadeniz’e kıyısı bulunan devletler ile Akdeniz’e kıyısı bulunan devletler arasında hayati bir bağ oluşturduğu gibi, bölgeye egemen olmak isteyen güçlü devletler açısından da dünya politikasındaki dengelerin belirlenmesi, sürdürülmesi ve değiştirilmesi noktasında da belirleyici bir niteliğe sahip olmaya devam etmektedir.

Uluslararası politikada kara ve deniz güç merkezlerinin etkileşim ve mücadelesinde Türkiye’nin sahip olduğu kıtalararası jeopolitik konumun özgün bir unsurunu teşkil eden Türk Boğazları’nın coğrafi mukadderatın değişmezliği prensibine bağlı olarak her dönem önemini muhafaza etmesi, onu 21. yüzyılda da dünya politikasındaki siyasi ve askeri dengelerin belirlenmesi, sürdürülmesi ve değiştirilmesi noktasında belirleyici yapmaya devam etmektedir. Bu gerçekliğe rağmen, Boğazlar’ın geçiş güvenliğini ve Türkiye’ye bir takım ticari ve turistik menfaatler sağlama argümanından yola çıkarak, İstanbul Boğazı’na alternatif bir su yolu yaratma mantığıyla 2011 yılında gündeme getirilen “Kanal İstanbul” projesi (popüler adıyla “Çılgın Proje”), hayata geçmesi durumunda Montrö Boğazlar rejiminin geleceğine ilişkin çok ciddi siyasi, hukuki, askeri, jeopolitik/jeostratejik riskleri de beraberinde getirecek bir girişim olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Orta ve uzun vadede Montrö Boğazlar rejiminin ortadan kalkmasına yol açacak değişikliklerin başlatıcısı olma ihtimali yüksek olan söz konusu proje, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ile Rusya arasında Karadeniz’de yaşanan askeri ve siyasi mücadele dikkate alındığında, Türkiye’nin Boğazlar’da elde ettiği siyasi, hukuki, askeri, jeopolitik/jeostratejik kazanımların sürekliliğine negatif yönde etki ederek Karadeniz ve Karadeniz’deki güç dengeleri açısından radikal bir kırılma, istikrarsızlık ve askeri çatışma potansiyeli yaratacaktır. Bu yazıda, özgün bir jeopolitik etken

olarak Boğazlar'ın Türk dış politikasında bir varlık, egemenlik ve güvenlik meselesi olarak önemine dikkat çekilerek, 21. yüzyılda küresel güç merkezleri arasındaki mücadelesinde Montrö Boğazlar rejiminin rolü ve “Kanal İstanbul” projesinin bu rejim üzerinde yaratacağı riskler ve belirsizlikler tartışılacaktır.

Bir Dış Politika Etkileyeni/Belirleyeni Olarak Coğrafya ve Jeopolitik:

“Jeopolitik” kavramı, Yunanca toprak anlamına gelen “geo” ile politika anlamındaki “politeia” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Yerel ya da uluslararası seviyede politika ve coğrafya arasındaki ilişkiyi açıklayan bu kavram, “toprak siyaseti” kavramını ifade etmek için “geopolitik/jeopolitik” şeklinde kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle jeopolitik kavramı coğrafi gerçeklere dayanarak politika yapma sanatını ifade etmektedir. Jeopolitik, bir bilim dalı olarak Batı’da 19. yüzyıl başlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda jeopolitik; “Bir devletin, devletler grubunun veya bir bölgedeki devletlerin mevcut coğrafi platform üzerinde güç değerlendirmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini inceleyen, değerlendiren, hedeflerini ve bu hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran, ortaya koyan bir bilim” olarak tanımlanabilir (Yılmaz, 2017: 1). “Jeostrateji” kavramı ise, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını, politik çıkarların stratejik yönetimini, bir başka deyişle stratejinin coğrafi gerçeklere dayanarak oluşturulmasını kapsar (Yılmaz, 2017: 4). Söz konusu coğrafi unsurlar ekonomik, sosyal, politik ve fizikidir. Bu unsurları kapsayan strateji, genel strateji olarak tanımlandığına göre, bu konularda strateji ile coğrafya arasındaki bağı jeostrateji kurar (İlhan, 2003: 17).

Napoléon Bonaparte 1804’te Prusya kralına gönderdiği bir mektupta *“bütün güç politikası kendi coğrafyaları içindedir”* demektedir (Spykman, 203: 3). Napolyon’u doğrularcasına,

jeopolitik yazarlarından Colin S. Gray, politikanın tamamının jeopolitikte, diğer bir deyişle coğrafyada olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, bu sav belki tehlikeli bir şekilde çok güçlü olsa da, derin düşünülüğünde vazgeçilmez bir hakikatten biraz daha fazladır. Zira, politik hayatın tamamı coğrafyayla ilişkilidir ve uluslararası politik hayatın tamamı uzamsal ilişkileri gösteren oyun tahtası üzerinde yaşanmaktadır. Bu, ne politika coğrafya hakkındadır demektir ne de politikanın uzamsal ilişkiler hakkında olduğu hususunda ısrar etmektir. Özetle, bütün politik meseleler belirli bir coğrafi çevre ve koşul içinde cereyan etmektedir ve bu da bu meselelerin jeopolitik bir boyutu olduğunu göstermektedir (Gray, 2003: 219-220). Benzer biçimde, Henri Lefebvre'ye göre de modern anlamda mekân, sadece politik hayatın zemini değil, siyasal ve sosyal olanın bizzat kendisidir. Politika mekân üzerinden yapılır, çünkü mekânın bizzat sosyal kurgulanışı politik bir süreçtir. Politik süreç içinde devlet(ler) “fiziksel” ve “söylemsel” mekânı (discursive space) inşa etmektedirler (Lefebvre, 1991). Bu bağlamda Gearóid ÓTuathail de *“coğrafya güç hakkındadır”* diyerek, dünya coğrafyasının doğanın değil, organize etme, işgal etme ve yerkürenin yönetilmesi üzerine güç odakları arasında gerçekleştirilen tarihsel sürecin bir ürünü olduğuna vurgu yapmaktadır. ÓTuathail'e göre, Antik Yunan'dan Roma İmparatorluğu'na, Çin'e ve Arap dünyasına kadar bütün imparatorluk sistemleri tarih boyunca güçlerini yerküre üzerinde nizam ve anlam empoze edebilme kabiliyetleriyle kullanmışlardır (ÓTuathail, 1996: 1-15). Gerçekten de, dünyaya ister siyaset, ister ekonomi, ister tarih, isterse teori penceresinden bakılsın, bütün insan hareketlerinin karada, denizde, havada ya da uzayda gerçekleştiği görülmektedir. Her ne kadar küreselleşmenin modern ulaşım ve iletişim imkânları sayesinde fiziksel coğrafyanın önemini azalttığına yönelik fikirler insanlara çekici gelse de, aslında dünyanın gitgide daha fazla birbirine bağlanmış bir yer haline geldiği algısı ve bu algının temelindeki coğrafya, insanların siyasi, dini ve etnik kimliklerinin kendi

hayatları üzerinde nasıl bir etki yaratabileceği konusunda daha fazla farkında olmayı gerektirmektedir (Viotti ve Kauppi, 2014: 103).

Jeopolitik yazarlarından Francis P. Sempa, coğrafyayı, uluslararası politikada en temel faktör olarak kabul ederken bunun nedenini coğrafyanın en kalıcı/en sabit öge olmasına dayandırmaktadır (Sempa, 2002: 5). Bu bağlamda, Fernand Braudel'e (1902–1985) göre de, uygarlıkların gerçekliklerinin esas bölümü, onların coğrafi yerleşimlerinin zorlama ve avantajlarına bağlıdır. Uygarlıktan söz etmek, mekânlardan, topraklardan, engebelerden –ve bununla bağlantılı olarak– bitki örtülerinden, hayvan türlerinden, hazır veya kazanılmış avantajlardan söz etmek olacaktır. Ve bunların insana yönelik tüm sonuçlarından söz etmek olacaktır (Braudel, 2014: 39-40). Gerçekten de ülkelerin sahip oldukları coğrafyanın özellikleri geçmişten günümüze önemli bir güç unsuru olarak dikkate alınagelmıştır ve ulusal politikanın belirlenmesinde coğrafya kalıcı olduğundan en temel faktördür. Bir ülkenin sahip olduğu toprakların büyüklüğü, dünya üzerinde bulunduğu yer, ülkenin büyük dağlarla çevrili olması, bir kara ülkesi ya da ada ülkesi olması gibi coğrafi ve topografik unsurlar o ülke açısından büyük bir avantaj ya da dezavantaj oluşturabilmektedir. Öyle ki, herhangi bir sınır bile bir devletin dış politikası üzerinde tek başına belirleyici bir etkiye sahip olabilmektedir. Buna karşılık, son yüzyılda coğrafyanın ulaşım, haberleşme ve savaş teknolojisindeki gelişmelerden sonra eski önemini kaybettiği ileri sürülebilir ve bu nedenle bundan yüzyıl öncesi sahip olduğu öneme sahip olmadığı da söylenebilir. Ancak yine de, her ne kadar günümüzdeki teknolojik gelişmeler, ülkelerin sahip oldukları coğrafya ve topoğrafya özelliklerinin sağladığı avantajı ya da dezavantajı azaltmış bulunsa da, bir ülkenin coğrafyasıyla bağlantılı olarak sahip olduğu jeopolitik konumu, ülkenin ulusal güç kapasitesi açısından önemli bir unsur olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, bir ülkenin coğrafi önemi ve bundan kaynaklanan

avantajı ya da dezavantajı, o ülkenin toprak büyüklüğü ya da topografik özelliklerinden ziyade dünya haritası üzerindeki jeopolitik/jeostratejik konumundan kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

Coğrafya bazı devletler için daha şanslı, bazı devletler için de şanssız bir ortamdır. Sahip olunan coğrafi özellikler bir kaçınılmazlıktır. Diğer bir deyişle, en değiştirilemez vasiyetler coğrafyadan gelen ya da ondan kaynaklanan vasiyetlerdir (İlhan, 2003: 72). Bundan dolayı, devletlerin ulusal güçlerinin ve dış politika davranışlarının sahip oldukları ve konumlandıkları coğrafi çevreyle yakından ilintili olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu nedenledir ki, Alman Jeopolitik Ekolü ve Anglo–Amerikan Jeopolitik Ekolü’nün 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ortaya koydukları teorilerde olduğu gibi, önemli suyollarını ve stratejik önem taşıyan kara parçalarını denetim altında tutma gibi teritoryal faktörlerden kaynaklanan kaygılar ve istekler, bugün hala devletlerin dış politikaları ve uluslararası alandaki davranışları açısından doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyici rol oynamaya devam etmektedir. Devletlerin coğrafi özellikleri nispeten değişmez ve değişmeyen özellikte olduğundan, coğrafi talepleri yüzyıllar boyunca aynı kalacaktır ve diğeri ile çatışma istemeyen mutlu devletlerin olduğu bir dünyaya ulaşamadığından, bu coğrafi talepler anlaşmazlığa neden teşkil edecektir. Böylece coğrafya kapısı, tüm tarih boyunca uzanan hanedanların ve hükümetlerin yükselmesine ve düşmesine neden olan uzun mücadeleler için suçlu olabilecektir. Dolayısıyla toprağa dayalı temel geçmişte politikacılar tarafından uygulandığı gibi gelecekte de uygulanmaya devam edecektir (Spykman, 2013: 4-5). Dış politika analizlerinde coğrafyayı dışlayıcı görüşler bile son tahlilde devletin coğrafi konumundan kaçamayacağı gerçeğiyle yüzleşmek durumundadırlar. Ünlü jeopolitikçi Nicholas J. Spykman’ın deyişiyle *“coğrafyanın dikkate alınmaması mümkün değildir, [mesele] bu kadar basittir.”* (Spykman, 2013: 41)

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Montrö Boğazlar Rejimi, Karadeniz ve Büyük Güçler

Türk Boğazları'nın jeopolitik, jeostratejik ve askeri bakımdan önemi, bir yandan, Asya ile Avrupa arasındaki bağlantıyı ve öte yandan Karadeniz ile Akdeniz ve oradan da okyanuslar arasındaki bağlantıyı sağlamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Boğazlar'ı elinde tutan bir askeri kuvvet kara ve deniz harekâtları bakımından coğrafyanın sağladığı üstünlüğü kendi lehine kullanma imkânına sahip olacaktır (Pazarıcı, 1986: 850-851). Boğazların, Doğu ve Batı arasında geçit olma formunu tarih boyunca korumasının nedenlerine dair yaklaşımlardan en çok kabul göreni Fransız tarihçi Renée Pinon'a aittir. Pinon, Boğazlar'ın zamanın değişen dengelerine rağmen önemini muhafaza etmesini coğrafi mukadderatın değişmezliği prensibine bağlar. Ona göre zamana ve mekâna bağlı olarak hukuk kaideleri değişebilse de coğrafi konumun sağladığı avantajlar ve sebep olduğu dezavantajlar sabittir. Pinon, bu gerçekliği şöyle ifade etmektedir: *“Hukuk kaideleri değişebilir; kudret merkezlerini kader değiştirebilir; coğrafi mukadderat devam eder.”* (Demirkıran, 2007: 1). Tarihen sabittir ki, Boğazlar'ı kontrol altında tutan her devlet sonunda Karadeniz üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Gerçekten de Boğazlar'ın iki tarafındaki ana topraklara hükmeden devletler, Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu örneklerinde görüldüğü gibi bunu başarmıştır (Bostan, 2000: 1).

Boğazlar gerek jeopolitik, gerek stratejik ve gerekse uluslararası deniz ulaşımı açısından önemini ilk çağlardan başlayarak günümüze kadar tarihin her döneminde koruyarak, devletlerarası mücadelelere, konferanslara ve antlaşmalara konu teşkil etmiştir. Boğazlar, konumları gereği özel sözleşmelerle düzenlenmiş boğazlardandır. Sınırlar açısından ulusal boğaz özelliği gösterse bile, bir anlaşmanın konusunu oluşturmalarının yanısıra, yarı kapalı bir deniz olan Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin açık denizlere ulaşmalarında

tek yol olması nedeniyle Boğazlar uluslararası boğaz özelliğine sahiptir. Boğazlar’ın bugünkü geçiş rejimi/hukuki statüsü 20 Temmuz 1936’da imzalanan “Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi”yle belirlenmiştir.

“Montrö Boğazlar Sözleşmesi”yle Boğazlar *ad hoc* geçiş hakkı (amaca özel geçiş rejimi) diye nitelendirilebilecek bir geçiş rejimine bağlı kılınmıştır (Pazarcı, 2006: 271). Bu çerçevede “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin asıl amacı kıyı devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’nin egemenlik haklarını saklı tutmakla beraber uluslararası deniz ticaretinin gereklerini ve yararlarını bu haklarla bağdaştırmaktır. Yani, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”yle Boğazlar’dan yeni bir geçiş rejimi kabul edilmiş, bu yeni rejimin uygulanması ve denetimi sorumluluğu Türkiye’ye verilmiştir. Yine bu sözleşmeyle, Boğazlar’ın savaş gemileri tarafından kullanılmasında, Türkiye’nin güvenlik çıkarlarını gözeterek, Karadeniz’e kıyısı olmanın yararına ayrıcalıklar da içermiştir. Bu şekildeki ayrımlar sayesinde ki Türkiye kendi güvenliğini sağlamıştır. Şayet “Montrö Boğazlar Sözleşmesi” olmasaydı, herhangi bir savaş tehlikesinde Türkiye, Boğazlar’dan geçecek savaş gemilerini engelleyerek güvenliğini sağlayamayacaktı. Yine bölgedeki herhangi bir savaş durumunda Türkiye tarafsızlığını sağlayamaz, büyük devletlerin büyük savaş gemilerini Karadeniz’de bulundurma hakkı doğar ve bu durum hem bölge ülkelerini olumsuz etkiler hem de Türkiye’nin değişik baskılar altında kalmasına yol açardı. Bundan dolayı “Montrö Boğazlar Sözleşmesi” Boğazlar bölgesinde barış ve güvenlik içinde gerekli dengeyi sağlayan önemli bir mihenk taşıdır (Tosun, 1994: 111-112).

“Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin uygulamaya konulmasından sonra, gerek İkinci Dünya Savaşı sırasında, gerekse Soğuk Savaş’ın başlangıç yıllarında Boğazlar’la ve mevcut statüsünün değiştirilmesiyle en çok ilgilenen, isteklerde bulunup sorunlar ve bunalımlar yaratan yine Rusya yani Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) olmuştur. SSCB’nin Boğazlar konusundaki isteklerine ve Türkiye’nin bu konudaki

yalnızlığına ilk başlarda kayıtsız kalan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyet yayılmasının Orta Avrupa'dan Doğu Asya'ya kadar tehlikeli bir durum meydana getirmesi üzerine 1947'den itibaren dış politikasında genel ve önemli değişiklikler yapmaya başlamıştır ki, bunun ilk işaretlerini Boğazlar konusunda Türkiye'ye yaklaşarak göstermiş ve SSCB'ne bir nota göndererek Boğazlar üzerindeki Sovyet isteklerini reddettiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, İngiltere tarafından Rusya'ya verilen nota da Boğazların statüsünün ilgili devletlerin tamamının görüşüyle belirlenmesi gerektiği dile getirilirken, Fransa hükümeti de Montrö'nün değiştirilmesinin ilgili devletlerin katılımıyla yine uluslararası bir konferansla yapılması gerektiğini taraflara duyurmuştur (Özçelik, 2013: 1100, 1106-1107). Böylece Soğuk Savaş döneminin hemen başlarında Batı Bloğu'nun lideri ABD, Boğazlar'ın statüsünden doğan sorunların içerisine resmen ve fiilen girmiş, önceleri İngiltere'nin bölgede oynadığı rolleri üstlenerek onun yerini almıştır (Uçarol, 1994: 188-192). Aslına bakılırsa, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi" yapıldığı 1936 yılından beri imzacı devletlerin sözleşmede yer alan değiştirme ya da fesih hükümlerini işletmeye kalkışmadan sürdürdükleri bir düzenlemedir. Sözleşme'nin değiştirilmesini isteyen tek imzacı devlet SSCB olmuş, o da 1939, 1945 ve 1946'da bu isteğini Türkiye'ye bildirmesine rağmen sözleşmenin değiştirilmesi ile ilgili hükümleri işletmeye çalışmamıştır (Özçelik, 2013: 1094-1103). Dolayısıyla SSCB'nin anılan tarihlerdeki girişimlerini yalnızca bir siyasal girişim olarak nitelemek mümkündür (Gürel, 1993: 45).

SSCB'nin 1991'de dağılması ve yerini Rusya Federasyonu'na bırakmasıyla birlikte, Soğuk Savaş sonrası yaşanan bölgesel değişikliklerin etkisiyle başta ABD olmak üzere büyük devletlerin bölgeye ilgileri fazlasıyla artmıştır. ABD, genel olarak Rusya Federasyonu'nun askeri hareketlerini kontrol altında tutmak, özel olarak da İran'a karşı olası bir askeri harekât için Karadeniz'i, askeri üs, radar istasyonları ve casus uçaklarıyla

izleme merkezi olarak düşünmektedir (Koçer, 2007: 199). Bu çerçevede, Avrasya ve dünyanın diğer bölgelerindeki enerji kaynaklarını ve ulaşım güzergâhlarını kontrol etmek ve toparlanan Rusya’yı yeniden çevrelemek/dengelemek için Karadeniz’de askeri ve siyasî olarak yer almak isteyen ABD’nin Karadeniz’deki dolayısıyla “Boğazlar Bölgesi”nde askeri varlığını arttırmasındaki en büyük engellerden biri “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”dir. ABD, Karadeniz’de konuşlanma stratejisini hayata geçirmek maksadıyla Avrupa’da bulunan üslerini Kafkaslar ve Orta Asya’ya kaydırmaktadır. Bunun önemli bir ayağı da, Bulgaristan ve Romanya ile 2005 yılının Nisan ve Aralık aylarında imza edilen üs kurmaya dair çerçeve anlaşmalarıdır. Aynı zamanda açık kaynak verileri vasıtası ile kamuoyunun gündemine gelen Karadeniz’de deniz üsleri kurma niyeti bilinen bir durumdur. Böylelikle NATO’nun (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) Karadeniz etkinliğinde nihai amaca dönük adımlar atılmıştır (Bükülmez ve Küpeli, 2007: 196).³

ABD’nin Boğazlar’a ve Karadeniz’e ilgisi ve bunun karşısındaki engeller konusunda en çarpıcı ve tartışma yaratan gelişmeler ise Güney Osetya Krizi sırasında yaşanmıştır. Nitekim, Ağustos 2008’de Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında patlak veren Güney Osetya Krizi bunun açık işaretlerinden birini vermiştir. Kriz sonucu çıkan silahlı çatışmalar ve çatışmaların sona ermesinden hemen sonra ABD’nin Gürcistan’a yardım etmek üzere harekete geçmesi, Türkiye’yi, Karadeniz’i kullanarak Gürcistan’a gitmek isteyen ABD savaş gemilerinin

---

³ ABD’nin Karadeniz’de başta enerji olmak üzere siyasi ve askeri politikalarını istediği yönde uygulama arzusu paralelinde 2003 yılında Gürcistan’da “Gül Devrimi”nin, 2004–2005’te Ukrayna’da “Turuncu Devrim”in gerçekleşmesinde pay sahibi devlet olarak, bu devletlerde Batı yanlısı hükümetleri iktidara getirmesi, bunun yanında Romanya ve Bulgaristan’ın 2004 yılında NATO’ya katılmalarını sağlaması ve 2007’de de Avrupa Birliği’ne katılmalarına verdiği destek, Romanya ve Bulgaristan’da askeri üsler kurması, Karadeniz’de düzenlenen “NATO Barış İçin Ortaklık” tatbikatları vb. girişimleri, ABD’nin her geçen gün Karadeniz’de askeri ve siyasi varlığını artırma gayreti içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu konuda aksi yönde bir değerlendirme için bkz. (Erol ve Demir, 2012: 17-33).

Boğazlar'dan geçişi bağlamında bir krizin ortasına sürüklemiştir. Zira, ABD'nin Boğazlar'dan geçirerek Gürcistan'a sevk etmek istediği savaş gemileri tonaj açısından Montrö'yü ihlal etmekteydiler.⁴ ABD, Montrö'den kaynaklanacak engelleri aşabilmek için, önce, Türkiye'nin ilgili Montrö hükümlerini tam olarak uygulama konusundaki iradesini sınamıştır. Bu noktada, bazı Amerikan düşünce kuruluşlarının, Türkiye'nin temkinli davranışına ve 1 Mart 2003 tezkeresine gönderme yaparak, bir anlamda Türkiye'nin iyi bir müttefik olarak üzerine düşeni geçmişte de yapmadığını gündeme getirmeleri dikkat çekmiştir. Türk yetkililer ise, Montrö'den taviz verilmesinin söz konusu olmadığı yönünde kararlı bir duruş sergilemiştir. Diğer taraftan, savaş gemilerinin tonajının yanında, geçiş için önceden yapmaları gereken bildirim konusu da bu konudaki tartışmaların bir başka boyutunu oluşturmuştur. ABD'nin talebinin, Karadeniz'e kıyısı olmayan bir devletin savaş gemilerinin olağan geçişi ile mi, yoksa Montrö'de yer alan spesifik olarak insani amaçlı savaş gemilerinin geçişi ile mi ilgili olduğu belirsizdi. Rusya Federasyonu, tonaj sorununu daha küçük savaş gemileriyle çözen ABD tarafından Gürcistan'a gönderilen gemilerde insani

---

⁴ “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin uygulanması sırasında tarihsel süreçte bugüne kadar iki istisna ya da ihlal durumu yaşanmıştır. Bunlardan birincisi SSCB döneminde Rus donanmasına bağlı Amiral Kuznetsov uçak gemisinin “hava yetenekli muhabere kruvazörü” olarak deklare edilerek 1991'de Boğazlar'dan geçirilmesidir. İkincisi, ise Varyag adlı uçak gemisinin Kasım 2001'de Boğazlar'dan geçmesidir. Söz konusu uçak gemisi SSCB zamanında Ukrayna'da uçak gemisi olarak yapılmaya başlanmış, yüzde 70'e yakını da tamamlanmıştır. Varyag uçak gemisi olarak yapımına başlanmış olsa da, sadece bir platform halinde bırakıldığı için, ne motora ne de dümene sahipti ve bu haliyle ancak römorkörler eşliğinde yüzebiliyordu. SSCB'nin dağılmasından sonra Ukrayna'ya bırakılan Varyag, bu haliyle satılığa çıkarılınca Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC) faaliyet gösteren bir turizm firması tarafından satın alınarak, eğlence gemisine (kumarhane, otel vs.) çevrileceği belirtilerek ÇHC'ye gitmek üzere Boğazlar'dan “savaş gemisi” statüsünde değil, “ticari gemi” statüsünde gösterilerek geçirilmiştir. ÇHC yönetimi o dönemde Türkiye'ye Varyag'ın donanmasına dâhil edilmeyeceği konusunda resmi güvence verirken, ayrıca Türkiye'ye 2,5 milyon Çinli turist geleceği sözünü de vermiştir. Ancak bu sözlerin hiçbirisi gerçekleşmemiş ve Varyag yenilenme sürecinden geçirilerek 2012 yılında Liaoning adıyla ÇHC'nin ilk uçak gemisi olarak ÇHC donanmasına dâhil olmuştur.

yardım malzemesi olduğuna inanmıyordu. Fakat, Montrö hükümleri, barış zamanında savaş gemilerinin kargolarını sorgulama ya da gemiye çıkararak kontrol etme hakkını Türkiye'ye tanımadığı için, Gürcistan'a giden ABD savaş gemilerine şüpheyle yaklaşan Rusya Federasyonu bu geçişlerden duyduğu rahatsızlığı ortaya koymuş olmakla beraber, gemilerin yükü konusunda Türkiye'yi herhangi bir ihmalle suçlamaktan kaçınmıştır (Özersay, 2013: 821-823).

Sonuç olarak bakıldığında, Rusya Federasyonu-Gürcistan-ABD üçgeninde şekillenen Güney Osetya Krizi, Montrö'ye bağlı olarak Türkiye'nin ABD tarafından sınanmasında ve Karadeniz havzasında gelecekte ortaya çıkabilecek krizlerde Türkiye'nin Montrö'ye dayanarak hareket etmesinin önemi konusunda Türkiye açısından öğretici olmuştur. ABD'nin bu güne kadar gayri resmi ağızlardan, Sözleşme'nin değiştirilmesi yönünde taleplerini dile getirmesi, şimdilik Türkiye'nin ve Rusya'nın tepkilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Yani artık, Soğuk Savaş sonrası dönemde Sözleşme'nin değiştirilmesi konusunda en yoğun istek ve baskı Sözleşme'nin imzacısı olmayan ABD'den gelmektedir. Bu nedenle gelecekte ABD'nin jeopolitik, jeostratejik ve askeri çıkarları doğrultusunda Sözleşme'nin değiştirilmesi yönünde daha etkili girişimlerde bulunabileceği ihtimali karşısında Türkiye'nin her zaman hazırlıklı olması ve mevcut statükoyu kendi aleyhine bozacak her türlü girişime ve isteğe şiddetle karşı çıkması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, Boğazlar aracılığıyla Karadeniz günümüzde küresel güçlerin savaş gemilerini ancak katı kurallara tabi olarak sınırlı sayıda sokabildiği tek deniz konumundadır ve Rusya için Boğazlar'ın önemi tarih boyunca hiç azalmamıştır. Bu bakımdan Boğazlar Rusya'nın jeopolitik açıdan her zaman yumuşak karnını oluşturmaktadır ve bu nedenle Boğazlar'daki herhangi bir statüko değişikliğine Rusya'nın kayıtsız kalması mümkün gözükmemektedir. Böylesi bir jeopolitik, jeostratejik ve askeri avantaj Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra çatışmaya girmeden güç dengelerini ve uluslararası

konjonktürü iyi analiz ederek diplomasi yoluyla elde ettiği en büyük kazanımdır ve bundan dolayı çok değerlidir.

Kanal İstanbul Projesi'nin Montrö Boğazlar Rejimine Olası Etkileri

“Kanal İstanbul” ya da kamuoyunda bilinen adıyla “Çılgın Proje” olarak basına yansıyan ve İstanbul’un batısındaki topraklar üzerinde Marmara Denizi ile Karadeniz’i birleştirecek bir kanal açma projesi olarak ilk defa Nisan 2011’de dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından kamuoyuna ilan edilen alternatif su yolu projesi, sadece astronomik bütçesi ve doğuracağı çevresel etkiler nedeniyle değil, bundan çok daha da önemli olarak “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin kurduğu geçiş rejimine olası etkileri bağlamında siyasi, hukuki, jeopolitik ve jeostratejik yönleriyle tartışılması gereken bir projedir. “Boğazlar’ın geçiş güvenliğini sağlamak” argümanına dayanılarak İstanbul Boğazı’nın ulaşım ve ticaret yoğunluğunu azaltacak alternatif bir su yolu yaratma mantığına dayanan ve 64., 65. ve 66. hükümet programlarında yapımı ve işletilmesiyle ilgili olarak gerekli yasal düzenlemenin ve çalışmaların yapılacağı belirtilen proje, hayata geçmesi durumunda Türkiye’ye sağlayacağı iddia edilen bazı ekonomik yararların ve hukuki hakların yanında, Boğazlar’daki geçiş rejiminin geleceğine ilişkin çok ciddi siyasi, hukuki, askeri, jeopolitik ve jeostratejik riskleri de beraberinde getirmektedir.

Projeyi makul gösterme çabasıyla ortaya atılan bütün ekonomik ve politik argümanlara rağmen (ki bunların üzerinde etraflıca düşünüldüğü ve tartışıldığı şüphelidir), özellikle Soğuk Savaş’ın bitiminden bu yana Karadeniz’de yaşanan askeri ve siyasi gelişmeler çerçevesinde ABD ile Rusya arasında yaşanan mücadele dikkate alındığında, söz konusu projenin Türkiye’nin “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”yle Boğazlar’da ve dolayısıyla Karadeniz’de elde ettiği siyasi, hukuki, askeri, jeopolitik ve jeostratejik kazanımların sürekliliğine ne yönde etki edeceği belirsizdir ve bu yönüyle çok ciddi riskler taşımaktadır. Bu

bağlamda, projenin bilimsel, tarihsel ve jeopolitik gerçekliklerle ne kadar örtüştüğünü anlayabilmek için, onu ortaya koyanlar ve savunular açısından aşağıdaki soruların cevaplanması kaçınılmazdır:

- 1) Dünyada mevcut doğal ve işleyen bir boğaz var iken buna paralel, insan yapısı, alternatif bir kanal örneği var mıdır?
- 2) Ortalama 150 metre genişlikte ve 25 metre derinlikte olacağı öngörülen, bu haliyle Boğaziçi'nden çok daha dar olan ve ana amacı “Boğazlar’ın geçiş güvenliğini sağlamak” olarak ifade edilen kanalın kazaları önlemesi ve olası kazalarda müdahaleye daha elverişli olması mümkün müdür?
- 3) Projenin gerçekleşmesi durumunda “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”ne olası etkileri ve bu bağlamda Boğazlar’ın jeopolitik, jeostratejik, siyasi, askeri ve hukuki bütünlüğünü bozacak bir sürecin başlatıcısı olarak Türkiye’nin mevcut kazanımlarını kaybetmesine yol açabileceği konusunda gerçekçi bir değerlendirme yapılmış mıdır? Bu ve benzeri konular Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı başta olmak üzere konunun muhatabı ve uzmanı ilgili çevrelerle istişare edilip bir politika belirlenmiş midir?
- 4) “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”ne göre ticaret gemilerinin vergi ve harçlar dışında Boğazlar’dan geçiş ücreti ödmeden geçme hakkı söz konusu iken, tankerler ve diğer ticaret gemileri paralı hizmet verecek olan bu kanala hangi hukuki gerekçeyle yönlendirilebilecektir? Bu bağlamda yeni kanalın statüsü nedir ve uluslararası topluma nasıl kabul ettirilecektir?
- 5) “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”ne göre Boğazlar’dan geçmek konusunda belirli nitelikleri ve şartları taşıması

gereken askeri gemilerin dışında kalan gemilerin bu kanaldan geçip geçemeyeceği ve bunun “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”ne etkileri ve Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerin bu yeni durum karşısında ortaya koyacağı siyasi, askeri ve hukuki tepkiler karşısında Türkiye’nin yeterli hukuki dayanağı ve siyasi gücü var mıdır?

Bu ve benzeri soruların projeyi ortaya koyanlar ve onu savunanlar açısından ne kadar düşünüldüğü, önemsendiği ve istişare edildiği ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, projenin ortaya konulurken son 200 yılda Boğazlar’dan geçişi düzenleyen rejimlerin Türkiye açısından hayati önem taşıyan normlarının görmezden gelindiği ve salt hukuki ya da salt siyasi argümanlarla meselenin ele alındığı görülmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, coğrafyanın uluslararası ilişkilerde bir koz olarak kullanılması, yani edilgenlikten çıkarılıp etken bir güç haline dönüşmesi, sahip olduğunuz coğrafi kozunuzu kullanabileceğiniz çerçeveyi belirleyen rejimler sayesinde mümkün olabilmektedir. Meseleye bu şekilde bakıldığında, Boğazlar’ın jeopolitik ve jeostratejik önemi başkalarının bu yöndeki tasarımlarından kaynaklanırken, bu önemin bir koz olarak kullanılması ancak Boğazlar’dan geçişi düzenleyen rejimler üstünde söz sahibi olmakla mümkündür (Akgün, 1994: 213-214). Tüm rejimlerin üstüne oturduğu prensip adil olmalarıdır. Ancak, adalet güçle orantılı olduğu için adil olmamaları ancak güçlü devletler tarafından iddia edildiğinde önem kazanır. Dolayısıyla rejimi uygulama sorumluluğunu elinde bulunduran devletin ya da otoritenin, rejimi kendi çıkarları için kullanırken güç dengelerindeki dalgalanmaları doğru hesaplaması gerekmektedir (Akgün, 1994: 214).

Yakın geçmişte Boğazlar’dan geçişi düzenleyen rejimler üç temel norma bağlı olmak durumunda kalmıştır. Bunlardan ilki, Türkiye’nin güvenliğidir. Türkiye’nin güvenliğini sağlamayan bir rejimin uzun dönemde işleyebilmesinin mümkün

olmadığının en iyi kanıtı Lozan Boğazlar rejiminin 13 yıl içinde değişmiş olmasıdır. “Montrö Boğazlar Sözleşmesi” bu açıdan Türkiye’nin güvenlik gereksinmelerine tam anlamıyla olmasa da uzun yıllar cevap verebilmiştir ve hâlihazırda bu durum devam etmektedir. Boğazlar’dan geçişi düzenleyen rejimlerin ikinci temel normu ise *geçiş serbestisinin* kullanımıyla ilgilidir. “Küçük Kaynarca Antlaşması”ndan (1774) başlayarak ticaret gemilerine tanınan geçiş ayrıcalığı, savaş gemileri için birkaç istisna dışında genel bir kural olarak tanınmamıştır. Bir başka deyişle, geçiş serbesti tarihsel olarak ticaret ve savaş gemileri için ayrı ayrı düzenlenmiştir ve aynı ayırım günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’nin muharip olduğu savaş zamanında ve “kendini pek yakın bir harp tehdidinde maruz saydığı durumlar” dışında, ticaret gemilerinin “bayrak ve yükleri ne olursa olsun” serbest geçiş hakkından faydalanmaları öngörülmüştür. Savaş gemilerinin geçişi ise Türkiye’nin ve Karadeniz’e kıyıdaş olan devletlerin güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekçi bir biçimde kısıtlanmıştır. Bununla bağlantılı olarak Boğazlar rejimlerinin üçüncü temel normu da Karadeniz–Akdeniz dengesinin korunması olmuştur. Tarihsel süreçte bu denge 1918’e kadar geçiş serbestisinin tanınması yoluyla sağlanılmaya çalışılmış, 1923’ten başlayarak dengenin kısıtlamalar yoluyla korunması prensibi üstünde anlaşılmıştır. Bugün ise bu denge, Türkiye’ye “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”yle tanınan ve aslında hukuksal açıdan 1936’dan beri çeşitli tartışmalara konu olan *takdir hakkıyla* sağlanmıştır. Dolayısıyla, Karadeniz güvenliğinin anahtarı Türkiye’nin eline geçmiştir (Akgün, 1994: 214-215).

Genel durum böyle iken ve jeopolitik ve jeostratejik açıdan Türkiye’ye sağladığı kazanımlar ortadayken, “Kanal İstanbul” projesiyle birlikte Boğazlar kozunun kullanım biçimi 75 yıl sonra ilk defa geleneksel kullanımdan önemli bir sapma gösterme eğilimine girmiş durumdadır. Zira, iki yüz yıldır Karadeniz–Akdeniz dengesindeki anahtar konumundan faydalanan Türkiye, kozunu kullanırken kendisine bu

avantajları ve kozları sağlayan Boğazlar rejimini ortadan kaldırmak istemektedir. Bu gerçeklik ve projeyi ortaya koyanların ve savunanların genel argümanları AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidarının politikalarına yakınlığıyla bilinen *Yeni Şafak* gazetesinin 14 Şubat 2014 tarihli sayısında şu şekilde ifade edilmektedir: *“Türkiye, Montrö Anlaşması’ndaki kısıtlamalar nedeniyle 28 yılda İstanbul Boğazı’ndan geçen gemilerden elde edeceği 10 milyar dolar gelirden mahrum kaldı. Kanal İstanbul projesi tamamlandığında, Montrö by-pass olacağı için kasamıza yılda 8 milyar dolar girecek. Çılgın proje, ‘Kanal İstanbul’ tamamlandığında, dünyanın en önemli ticari suyollarından biri Süveyş kanalından daha fazla kazanacak. Günlük 160 geminin geçiş yapması beklenen Kanal İstanbul projesi Montrö’ye tabi olmayacağı için Süveyş Kanalı gibi ton başına ortalama 5,5 dolardan fiyatlanabilecek. Süveyş’ten en fazla 150 dwt’lik gemiler geçebilirken Kanal İstanbul 300 bin tonluk gemiler için uygun olacak. ...Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kanal İstanbul’la ilgili ‘Süveyş’i sollayacak proje’ diyerek verdiği önemi dile getirmişti. ...Kanal İstanbul aynı zamanda, yeni bir uluslararası su yolu olması bakımından, bölgede kartları Türkiye lehine yeniden dağıtacak.”* (Ünal, 2014).

AKP iktidarının güç dengeleri açısından realist/neorealist çizgiden uzak dış politikasının lafzı ve ruhuyla örtüşen bu argümanlarla yola çıkıldığında, Türk dış politikasının Boğazlar’la ilgili olarak önümüzdeki dönemlerde karşılaşacağı riskler ve açmazlar “Kanal İstanbul” projesinin makul, tutarlı, gerçekçi, rasyonel ve güç dengelerini iyi hesap eden bir anlayış üzerine inşa edilmediğini ortaya koymaktadır. Bir kere Boğazlar’da ve Karadeniz’de “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin hükümlerinin uygulanmasını imkânsız kılacak veya etkisini azaltacak bir statünün getirilmesi uluslararası ilişkilerin ve diplomasinin yalın kuralı “pacta sunt servanda” (ahde vefa) ilkesi gereği mümkün değildir. İstanbul Boğazı’na paralel bir su yolu açılarak “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin içi

boşaltılamayacağı gibi, Sözleşme'nin askeri bakımdan gözettiği Rusya da böyle bir duruma razı olmayacaktır (Oran, 2013).

İkinci olarak, “Kanal İstanbul”dan hangi tür gemilerin geçeceği ve buna kimin nasıl karar vereceği başlı başına bir sorun olarak ortada durmaktadır. Eğer sadece ticaret gemileri buradan geçiş ücreti dâhilinde istifade edeceklerse, Montrö’de belirlenen vergi ve harçlar dışında geçişin ücretsiz olduğu Boğazlar dururken bu gemiler hangi hukuki dayanakla ya da yöntemle “Kanal İstanbul”a yönlendirilebilecektir? Diğer taraftan, Ağustos 2008’deki Gürcistan Krizi’nde de (Güney Osetya Savaşı) görüldüğü gibi, ABD donanmasına bağlı oldukları için savaş gemisi statüsünde bulunan ve her biri “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nde öngörülen tonajın üstünde olan “hastane gemileri” “Kanal İstanbul”dan geçmek isterse ne olacaktır? Bu gibi durumlarda “evet” ya da “hayır” demek hem Türkiye’nin menfaatleri açısından hem de hukuksal ve siyasal açılardan mümkün olabilecek midir? Karadeniz’de güç kullanımına olanak verecek şekilde savaş gemisi yığılmasını önleme amacını da taşıyan ve bu özelliğiyle de neredeyse Karadeniz’i askeri açıdan kapalı bir deniz statüsüne getiren “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”ne aykırı olarak “Kanal İstanbul”un yaratacağı bu tür jeopolitik ve jeostratejik riskler karşısında Türkiye ne yapacaktır?

Uluslararası hukuk uzmanı Hüseyin Pazarıcı’ya göre “Kanal İstanbul” projesiyle, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin getirdiği Karadeniz’in askeri açıdan kapalı bir deniz olma güvencesi belirsiz hale gelebileceği gibi, Türkiye’nin ABD ve AB gibi uluslararası güç odakları tarafından baskıya maruz kalacağı endişesini de ortaya çıkaracaktır. Uluslararası hukuka göre bir devletin kendi sınırları içinde bir kanal açması durumunda bunun kontrolünün tamamen kendisine ait olacağı ilkesini anımsatan Pazarıcı’ya göre, savaş gemileri veya ticaret gemilerininin geçişi kanal sahibi ülkenin takdirindedir. Böyle bir serbest kullanım ortaya çıktığı taktirde Karadeniz için öngörülen silahsızlanma ilkesi ortadan kalkacak ve ABD gibi

ülkeler “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin yumuşatılması baskısını arttıracaklardır. Hâlihazırda “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”ne dayanarak bu tür baskılara direnebilen Türkiye’nin, bu sözleşmeyi by-pass edecek olan “Kanal İstanbul” projesiyle denetim kendisinde olduğunda direnebileceği son derece şüphelidir ve uluslararası politikanın dinamik yapısı bunu hiçbir şekilde garanti etmemektedir. Bu yolun bir kere açılması durumunda ise Rusya bundan rahatsızlık duyacağı gibi, Karadeniz’deki dengeler de kaçınılmaz bir biçimde bozulacaktır. Daha da kötüsü, Karadeniz’in silahlanmasına bu kanal vasıtasıyla Türkiye müsaade ettiği taktirde, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin artık uygulanamaz durumda olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkacak ve Sözleşme’nin 1. maddesi gereği bu kez de Boğazlar’dan geçiş tamamen serbest hale gelecektir. Karadeniz’de varlık göstermek isteyen ve bugünkü kısıtlamalar nedeniyle bunu yapamayan ABD, NATO ve AB ülkelerinin işine en fazla yarayacak senaryo da bu olacaktır (Çakırözer, 2011). Projeye destek verenler böyle bir durumun hiçbir zaman söz konusu olamayacağını, çünkü söz konusu kısıtlamaların Çanakkale Boğazı için de geçerli olduğu argümanına dayanarak ileri sürmektedirler. Oysa ki bu argüman, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin “transit geçiş düzeni” üzerine oturduğu gerçeğini göz ardı ettiği için yanlıttıcıdır.

Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, “Kanal İstanbul” herhangi bir uluslararası sözleşmeye dayanmadan ortaya çıkacağına ve ulusal bir yapay su yolu olarak üzerinde her anlamda mutlak egemen olacağınıza göre her durumda “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin düzenlediği uluslararası nitelikteki rejimin dışında kalmaktadır. Bu yüzden “Kanal İstanbul”dan geçerek, Montrö rejimine tabi olmayan bir gemiye ve onun geçişine Marmara Denizi’nden ve Çanakkale Boğazı’ndan geçerken de Montrö rejimi uygulanamaz. “Kanal İstanbul”dan geçerken Montrö rejiminin dışında kalan bir gemiye ve onun geçişine, tersi durumda da, yani önce Çanakkale Boğazı’ndan sonra da

Marmara Denizi’nden geçerken Montrö rejimi uygulanamaz. Peki neden?

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nde askeri gemilerle ilgili söz konusu olan kısıtlama maddeleri (tonaj, nitelik, çeşitli durumlara dair şartlar) 4., 5., 6. maddeler ile 8. maddeden başlayıp 23. maddeyi de kapsayan maddelerdir ki, bu kısıtlamalar “transit geçiş”te bulunacak (Çanakkale Boğazı’ndan Marmara Denizi’ne ve oradan da İstanbul Boğazı ve Karadeniz’e) askeri gemiler için söz konusudur. Diğer bir deyişle, Montrö rejimi, Boğazlar yoluyla Karadeniz’e transit geçiş ve orada bulunuş şartları konusunda sınırlama getirmektedir. Örneğin, Sözleşme’nin 14. maddesi şöyle düzenlenmiştir: “*İşbu Sözleşmenin III. maddesinde ve III sayılı Ek’inde öngörülen koşullar dışında, Boğazlar’da transit geçişte bulunabilecek bütün yabancı deniz kuvvetlerinin en yüksek (tavan) toplam tonajı 15.000 tonu aşmayacaktır...*”. Dolayısıyla, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nde “transit geçiş” amacı olmaksızın gerek Marmara Denizi’ne geçiş konusunda, gerekse Marmara Denizi’nde aynı anda bulundurulacak askeri gemiler ve onların burada kalışı konusunda durum sınırlaması (savaş-barış) dışında açık bir madde bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, Çanakkale Boğazı’ndan geçip İstanbul Boğazı’ndan transit geçmeyecek hiçbir gemiyi ne sözleşmeye dayanarak ne de keyfi olarak Marmara Denizi’ne almamak mümkün değildir. Örneğin, Marmara Denizi’ne gelecek bir ABD gemisinin Boğazlar’dan transit geçerek Karadeniz’e çıkma amacı yoksa Montrö rejiminin tonaj ve tip kısıtlamalarından muaf olabilecektir. Nitekim, 5 Nisan 1946 tarihinde Türkiye’nin Washington DC Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün’ün naaşını Türkiye’ye getiren dünyanın en tanınmış büyük tonajlı savaş gemisi USS Missouri (BB-63) İstanbul’a bu muafiyetle demirlemişti. Bundan dolayı, yabancı askeri gemilerin (ki bu Rusya’yla Karadeniz’de de mücadele eden ABD olacaktır) sınırlamaya maruz kalmadan Marmara Denizi’ne geçiş ve orada bulunma ve “Kanal İstanbul”u kullanarak Karadeniz’e çıkması

riski uluslararası politikanın dinamik yapısından ve güç dengelerinden bağımsız değildir.

Bu yalın gerçeklik göz önüne alındığında, “Kanal İstanbul” projesinin hayata geçmesiyle birlikte Boğazlar’da ve Karadeniz’de ortaya çıkacak belirsizlik süreci sonucunda “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin tadilatı söz konusu olduğunda değişikliği sadece belirli maddelerle sınırlı tutmak oldukça zor olacaktır. Herhangi bir kısmi değişiklik talebinin Sözleşme’nin tümüne sıçramayacağını hiçbir garantisi yoktur (Akgün, 1994: 224). Kaldı ki Boğazlar konusunda yeni bir anlaşmaya varılması Rusya ve ABD’nin/NATO’nun çelişkili çıkarları nedeniyle çok zor görünmektedir. Bölgedeki en etkili NATO deniz gücü olarak ABD, böylesi bir süreçte Karadeniz’e ulaşmak için kendi çıkarları doğrultusunda Boğazlar’daki kısıtlamaları azaltmaya çalışırken, buna karşılık olarak da Rusya’nın haklarını ise daha fazla sınırlandırmaya çalışacaktır. Ayrıca ABD, yeni yapılacak bir sözleşmede Rusya’nın Türkiye’nin Boğazlar’daki egemenliği hakkında yapacağı baskıları önlemek amacıyla bu sözleşmeye taraf da olmak isteyecektir. Bütün bu şartlar altında Boğazlar’da çıkarları olan tüm ülkelerin tekrar ortak bir payda altında toplanmaları pek mümkün gözükmemektedir (Buzan, 1976: 242-246). Dolayısıyla, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”nin değiştirilmesi veya yeni bir sözleşme düzenlemesi için toplanacak olan bir konferanstan sonuç alınamazsa –ki muhtemelen sonuç alınamayacaktır–, Montrö Boğazlar rejiminin Türkiye lehine getirdiği bütün hükümler ve haklar ortadan kalkacak ve Boğazlar’da dünya üzerindeki diğer boğazların tâbi olduğu (kıyı devletine sınırlı hak tanıyan) geçiş rejimi uygulamaya konulacaktır (Toluner, 2004: 410).

Sonuç ve Öneriler

Boğazlar, tarih boyunca siyasi, askeri ve ekonomik açıdan uygarlıkların kesişme ve mücadele noktası olagelmiş, çağlar boyu bu önemini koruyarak her devirde büyük devletler

açısından stratejik bir konuma sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Boğazları ele geçirdiği 15. yüzyıldan itibaren 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Boğazlar konusunda tek yetkili güç olarak belirlediği Boğazlar rejimi, bu tarihten itibaren imparatorluğun güç kaybetmesine bağlı olarak çeşitli uluslararası antlaşma ve sözleşmelerle belirlenmiş ve dönemin büyük devletleri Boğazlar rejimini kendileri lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Böylelikle başta Rusya ve İngiltere olmak üzere, Fransa ve Almanya gibi büyük devletler açısından Boğazlar ve Karadeniz hep önemli olmuş ve bu konuda büyük çıkar kavgaları yaşanmıştır. Boğazlar'ın sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem, Boğazlar üzerindeki hâkimiyet kurma mücadelelerinin tarihi gelişim süreci göz önüne alındığında yadsınmaz bir gerçekliktir. Çağların değişmesi, uluslararası politikanın kuvvet dengelerindeki değişimler ve teknolojik gelişmeler dahi Boğazlar'ın jeopolitik ve stratejik önemini azaltmamış, aksine arttırmıştır.

“Küçük Kaynarca Antlaşması”ndan (1774), yani Rus gemilerinin Karadeniz’de Osmanlı İmparatorluğu’ndan izin almadan geçiş yapma hakkı kazanmasından beri Boğazlar’daki egemenlik ve statükoyla ilgili tartışmalar incelendiğinde, Boğazlar’daki ve Karadeniz’deki rejimin sürdürülmesinde hukuki argümanlardan veya adalet ilkesinden daha çok güç dengeleri ve dünya politik dengelerinin etkili olduğu görülmektedir. Hal böyleyken ve iki kutuplu sistemin parçalanıp yerini normları henüz belli olmayan bir uluslararası sisteme bırakmış olduğu mevcut durumda, Türkiye’yi çevreleyen Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerinin de istikrarsızlık içinde olduğu hesaba katıldığında, bu belirsizlik ve istikrarsızlık ortamı içinde Türkiye’nin titizlikle uygulamaya çalıştığı Montrö Boğazlar rejimi 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da Türk dış politikası için güvenilebilecek ve tutunulabilecek bir alan yaratmaktadır

Bu çerçevede, Boğazlar’ın 19. ve 20. yüzyıllarda geçirdiği evreler göz önüne alındığında; Montrö’de alınan neticenin çok

açık siyasi bir başarı olduğu aşikârdır. Zira, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”, yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar, İkinci Dünya Savaşı gibi tüm dünyayı etkileyen bir savaş yaşanmasına ve sözleşmeye taraf olan devletlerden SSCB ve Yugoslavya’nın dağılmasına ve sözleşmenin değiştirilmesi veya kaldırılması girişimlerine rağmen, hâlâ yürürlükte kalabilen Türkiye’nin yaptığı önemli bir sözleşmedir.⁵ Hal böyleyken, yürürlükten kaldırılması ve değiştirilmesini düzenleyen şekil şartlarının müsait olmasına ve bu istikamette söylem düzeyinde kalan çeşitli girişimlere ve yaşanan bazı olaylara rağmen 83 yıldır istikrarlı bir şekilde uygulanmakta olan “Montrö Boğazlar Sözleşmesi” ve rejimi, alternatif bir su yolu projesi olarak gündeme getirilen “Kanal İstanbul” projesiyle birlikte tartışılmaya başlanmıştır. Ortaya koyanları ve savunucuları tarafından “Çılgın proje” olarak lanse edilen ve gerçekleşmesi durumunda gerçekten de Boğazlar’da ve Karadeniz’de dengeleri değiştirecek bir sürecin başlatıcısı olacak söz konusu proje, tarihsel ve jeopolitik gerçekliklerden uzak bir anlayışın ürünü olarak Türkiye’nin kendi eliyle

---

⁵ 20 yıllık bir süre için imzalanan sözleşmenin tadili için sözleşmenin 28. maddesine dayanılarak taraflar tadil talep edilebilecektir, ancak günümüzde taraflarca sözleşmenin tadili henüz talep edilmiş değildir ve sözleşme yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Tam da bu noktada, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi” konusundaki tüm tartışmaların merkezinde yer alan bir ihtimale – ya da “risk”e– de değinmekte fayda vardır. O da Sözleşme’nin 1. maddesinde öngörülen ve yukarıda bahsi geçen 28. maddeyle de “süresiz” kılınan *geçiş serbestliği* ilkesidir. Sözleşme’nin içeriği ve/veya geleceği (varlığı) konusundaki her türlü tartışmanın bir şekilde gelip tıkanıdığı yeri ifade eden bu düzenlemenin anlamı ise şudur: Sözleşme’nin zamana ayak uydurmadığı gerekçesiyle yenilenmesi daha doğrusu yürürlüğüne son verilerek yeni bir metin hazırlama yoluna gidilmesi yönündeki her öneri süresiz *geçiş serbestliği* gerçeğini hesaba katmak zorundadır. Türkiye başta olmak üzere belki de tüm tarafların ve diğer uluslararası aktörlerin –çeşitli eleştiri ve şikâyetlere rağmen– Sözleşme’nin varlığının bir şekilde devam etmesinden yana tutum takınması da bu düzenlemeden kaynaklanmaktadır. Örneğin Türkiye, 1998 Boğazlar Tüzüğü’yle bulunan çözüm sürecinde de görüldüğü gibi, Sözleşme’nin değiştirilmesi riskini almamayı daha uygun bulmuştur. Karadeniz’de bir şekilde sağlanmış dengenin olası bir yeni uluslararası düzenlemeyle –hele değişen uluslararası koşullar gibi nedenlerle ABD gibi yeni tarafların olacağı da neredeyse kesinken– kendi aleyhine bozulabilecek olması kaygısıyla hareket eden Rusya da benzer bir politika izlemiştir.

gerçekleştireceği “jeopolitik bir çılgınlık” olmaya aday durumdadır.

Bütün beklentilerin aksine, dış politikasının belirli alanlarında ulusal güç unsurları açısından sahip olduğu yapısal zayıflıklarından dolayı etki kapasitesi sınırlı olan ve dış politikada bir belirsizlik ve yalnızlık dalgalanması içerisine girmiş olan Türkiye’nin, “Kanal İstanbul” projesiyle Boğazlar’da ve Karadeniz’de belirsizlikler taşıyan bir sürece adım atması mevcut avantajlarını da yitirmesine yol açabilecektir. “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”yle Boğazlar’da ve Karadeniz’de tartışılmayacak derecede önemli haklar elde etmiş bulunan Türkiye açısından Sözleşme’nin devam ettirilmesi, kısmen ya da tamamen değiştirilmesine göre daha kazançlı bir durum ortaya koymaktadır. Unutulmamalıdır ki dış politikada zaman zaman müttefikler ve ilkeler konjonktürel yapı itibariyle değişse de, coğrafi unsurlar sürekli ve bu nedenle de onun sağladığı avantajları elde tutmak ve korumak gerekir. Boğazlar da bu yönüyle hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti’nde hâkimiyetin ve güvenliğin asli unsuru olagelmıştır. Bütün bu özelliklerinden dolayı uluslararası politikanın dengeleri açısından önemini hep devam ettirecek olan Boğazlar, dün olduğu gibi bugün de Türkiye’nin dış politikasını etkileyen/belirleyen ve ona yön veren bir öge olmaya devam edecektir. Zira Boğazlar Türkiye için menfaat değil, varlık, egemenlik ve güvenlik meselesidir (Bilsel, 1948: 8). Osmanlı İmparatorluğu’ndan beri Boğazlar’da ve Karadeniz’de yaşanan siyasi, askeri ve hukuki mücadele bu gerçekliğin en açık yansımasıdır. Dolayısıyla hayati çıkarlar açısından Boğazlar’la en ilgili devlet Türkiye’dir ve öyle de olmaya devam edecektir. Türkiye’nin “Montrö Boğazlar Sözleşmesi”yle Boğazlar’da elde ettiği jeopolitik, jeostratejik, siyasi, askeri ve hukuki kazanımların geçerliliğinin sadece hukuki metinlerle değil dünya güç dengeleriyle de yakından ilgili olduğu düşünülürse, Montrö Boğazlar rejiminin değişimi konusunda ileri sürülecek her türlü isteğe, argümana ve baskıya karşı

Türkiye'nin sadece uluslararası hukuka dayanmayıp, içinde bulunulan bölgesel ve küresel güç dengelerini iyi değerlendirmesi ve kendi ulusal gücüne dayalı, proaktif bir yaklaşım içerisinde olması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Dolayısıyla, beş asırdan beridir bütün güvenliği ve varlığı Boğazlar'a bağlanmış olan Türkiye'nin ve bütün bir Anadolu coğrafyasının kaderinin "Kanal İstanbul" projesi gibi jeopolitik bir belirsizlikle irtibatlandırılması, Türk dış politikası ve Türk tarihi açısından 21. yüzyıldaki en büyük "jeopolitik hata" olacaktır. Tarih, dış politikada kötümserlerden daha fazla iyimserlerin yanıldıklarını gösteren örneklerle doludur.

Kaynakça

- Akgün, M. (1994). "Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu (der.), Der Yayınları, İstanbul, 213-224.
- Bilsel, C. (1948). "Sovyet Rusya-Türk Notaları Aydınlightında Türk Boğazları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 14 (1-2), 3-23.
- Bostan, İ. (2000). "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul Boğazında Geçişin Tâbi Olduğu Kurallar", *Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bayram Öztürk, Mikdat Kadioğlu, Hüseyin Öztürk (ed.), Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, Yayın no: 5, İstanbul, 11-12 Kasım 2000, 1-8.
- Braudel, F. (2014). *Uygarılıkların Grameri*, 4. bs., Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi, Ankara.
- Buzan, B. (1976). "The Status and Future of the Montreux Convention", *Survival: Global Politics and Strategy*, 18 (6), 242-247.
- Bükülmez, B., ve Küpeli, T. (2007). "Küresel Güçlerin Karadeniz Stratejilerinin Önündeki Engel: Montrö", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (5), 193-218.
- Çakırözer, U. (2011). "Kanal İçin Yeni 'Montrö' ", *Cumhuriyet*, 29 Nisan 2011,

- http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/243462/Kanal_icin_yeni_8216_Montro_8217_.html, (Erişim tarihi: 01.05.2017)
- Demirkıran, H. M. (2007). “Türk Boğazları’ndan Geçiş Rejimi ve Geçiş Rejimi ile İlgili Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 21.11.2001 Gün E: 2001/4-955 K: 2001/1073 Sayılı Kararı”, Prof. Dr. Ergon A. Çetingil ve Prof. Dr. Rayegan Kender’e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1-29, http://www.demirkiran.av.tr/wp-content/uploads/2013/02/Turk_Bogazlarindan_Gecis_Rejimi.pdf, (Erişim tarihi: 01.05.2017)
- Erol, M. S. ve Demir, S., (2012). “Amerika’nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6 (11), 17-33.
- Gray, C. S. (2003). “Coğrafya Kaçınılmazdır”, Tuğrul Karabacak (çev.), Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Colin S. Gray, Geoffrey Sloan (ed.), ASAM Yayınları, Ankara, 215-237.
- Gürel, Ş. S. (1993). “Montreux Boğazlar Sözleşmesi Değiştirilmeli mi?”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XVII (162), 44-46.
- İlhan, S. (2003). Jeopolitik Duyarlılık, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- Koçer, G. (2007). “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1 (1), 195-217.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, D. Nicholson Smith (trans.), Blackwell, Oxford.
- Oran, B. (2013). “Müstakbel Dış Politika Belamız: Kanal İstanbul”, *Radikal2*, 4 Ağustos 2013, http://www.radikal.com.tr/radikal2/mustakbel_dis_politika_belamiz_kanalistanbul-1145001, (Erişim tarihi: 01.05.2017)
- Ótuathail, G. (1996). *Critical Geopolitics*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Özçelik, M. (2013). “Sovyet Rusya’nın 1946 Yılında Boğazlarla İlgili İsteklerinin Türk Kamuoyundaki Yankıları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (1), 1091-1115.
- Özersay, K. (2013). “Boğazlar Konusu”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. III (2001–2012), Baskın Oran (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 819-823.
- Pazarıcı, H. (1986). “Boğazlar Rejimine İlişkin Türk Dış Politikası ve Karşılaşılan Kimi Sorunlar”, Prof. Dr. Ernst Hirsch’in Hatırasına Armağan (1902–1985), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 849-880.
- Pazarıcı, H. (2006). *Uluslararası Hukuk*, 4. bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- Sempa, F. P. (2002). *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*, Transaction Publishers, New Jersey.
- Spykman, N. J. (2013). “Dış Politika ve Coğrafya I-II”, Aşkın İnci Sökmen (çev.), *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, Esra Diri (ed.), İstanbul, 3-41.
- Toluner, S. (2004). *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tosun, H. (1994). “Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4 (13), 87-112.
- Uçarol, R. (1994). “Değişmekte Olan Dünyada Türk Boğazları’nın Önemi ve Geleceği”, *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, 3. bs., Sabahattin Şen (ed.), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 165-202.
- Ünal, O. O. (2014). “Kanal İstanbul Para Basacak”, *Yeni Şafak*, 16 Şubat 2014, <http://www.yenisafak.com.tr/ekonomi/kanal-istanbul-para-basacak-618619>, (Erişim tarihi: 01.05.2017)
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, Ayşe Özbay Erozan (çev.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Yılmaz, S. (2012). “Jeopolitik ve Jeostrateji”,
[www.academia.edu/7648509/ Jeopolitik_ve_Jeostrateji](http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji),
(Erişim tarihi: 01.05.2017)

KARADENİZ BÖLGESİ ENERJİ DİNAMİKLERİ

Anıl Çağlar Erkan

[Öğr. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon Bölümü]

Ayça Eminoğlu

[Dr. Öğr. Ü., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Kültürel, sosyal ve dini geleneklerin yanı sıra büyüklük, siyasi ve ekonomik gelişme düzeyi, askeri potansiyel ve jeopolitik çıkarlar bakımından önemli ölçüde farklılık gösteren ülkeleri kapsayan Karadeniz, aynı zamanda Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegre yapılarıyla da kurumsal ilişki içerisinde olan bir bölgeyi ifade etmektedir. Hem jeopolitik hem de jeostratejik öneme sahip olan bölge, aynı zamanda Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Akdeniz ve Orta Doğu'ya açılım sağlama noktasında da büyük önem taşımaktadır. Bu kritik konumu ve sahip olduğu enerji kaynakları, bölgeyi büyük bir enerji koridoru haline getirmiştir. Dolayısıyla hem enerjiyi arz ve talep eden ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı hem de küresel ölçekte ekonomik rekabeti sürekli artıran bir potansiyele sahiptir. Bu süreç, aynı zamanda Avro-Atlantik güvenliğini de farklı bir boyuta taşımaktadır. Haliyle tarihin her döneminde dünya siyasetinin önemli bölgelerinden birisi olan Karadeniz, zaman perspektifinde çeşitli yönlerden dikkatleri üzerine çekmiş olan analitik çalışmalara konu teşkil eden bir bölgedir (Koçer, 2007: 197). 2020 yılı bağlamında ele alındığında, Karadeniz'de önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Hatta bir bakıma Karadeniz için birçok açıdan 2020'nin hareketli bir yıl olduğunu söylemek mümkündür. En başta enerji alanında yaşanan gelişmeler, bu hareketlilikte önemli ölçüde etkili olmuştur. Türk Akım'ın devreye girmesi ve hidrokarbon

rezervlerinin keşfedilmesi ise, enerji bağlamında 2020 yılının Karadeniz için hareketli geçmesindeki önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, enerji bağlamında Karadeniz’le ilişkili olarak bölge ülkelerinin ön plana çıkan girişimlerini ve yaşanan gelişmeleri inceleyecektir.

Rusya Federasyonu ve Karadeniz

Karadeniz, Rusya Federasyonu’nun (Rusya) tarihten bu yana en önemli sınır uçlarından birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Karadeniz’in, Rus Çarı Petro’nun sıcak denizlere inme hayalindeki rolünün, Büyük Rus İmparatorluğunu yeniden yaşatmak gayesi içerisindeki Putin Rusya’sıyla aynı olduğu iddia edilebilir. Rusya’nın, son dönemde Karadeniz’deki çıkarlarına ilişkin olarak, gerektiğinde çekinmeden sert güç unsurlarını kullanması, bu durumun göstergelerindedir. 2008 yılında Gürcistan’la yaşanan “Beş Gün Savaşı” ve 2014’de Kırım’ın İlhak edilmesi gibi olaylar, Rusya’nın yakın tarihte sert güç unsurlarına başvurabileceğinin de örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Moskova, söz konusu iki olayda da Karadeniz coğrafyasında kendi etkisini arttırmayı, NATO’nun güneydoğu sınırında güç gösterisinde bulunmayı ve daha da ötesinde, Orta Doğu’ya istediğinde erişebileceğini göstermiştir. Ancak özellikle son dönemde Rusya’nın bu unsurlarını kullanmasının sürdürülebilirliği, soru işaretleri uyandırmaktadır. Bu bağlamda, Kırım’ın ilhak edilmesi sonrasında, Batı menşeli olarak ortaya çıkan uluslararası kamuoyunun tepkisi, Rusya’nın sert güç unsurlarına ilişkin durumunun devam edemeyeceğini bir nebze de olsa göstermiştir. Ama yine de uluslararası kamuoyunun tepkisi ve sert güç unsurlarının kullanılmasının uluslararası ortamda tartışmaya açılması, Rusya’nın büyük arzusundan geri adım attığı anlamına gelmemektedir. Moskova’nın bir takım alternatif unsurları devreye sokarak, bu arzusuna ilişkin çıkarlarını devam ettireceği aşikârdır. Söz konusu alternatif unsurlar, şüphesiz sert ve yumuşak güç öğelerini bir arada bulunduran stratejik enerji kaynaklarıdır. Bilindiği üzere

Karadeniz, enerji oyununun en önemli sahalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Karadeniz'in hem stratejik enerji kaynakları rezervi hem de nakil yollarına ilişkin jeostratejik pozisyonu göz ardı edilmemelidir.

Stratejik enerji kaynaklarıyla ilişkili olarak ele alındığında, Rusya için Karadeniz'i önemli kılan başlıca iki temel özellik bulunmaktadır. Bunlardan ilki, coğrafyanın nakil güzergâhları açısından önemli olması; ikincisi, bölgede yeni stratejik enerji kaynakları rezervlerinin keşfedilmesidir. Zira ülke ekonomisinin işleyişi stratejik enerji kaynaklarına endeksli olan Rusya açısından, Karadeniz'in taşıdığı önem kayda değerdir. Stratejik enerji kaynaklarına ilişkin nakil güzergâhları bakımından değerlendirildiğinde, coğrafi açıdan Karadeniz, ikiye ayrılarak ele alınması gereken bir niteliğe sahiptir. Söz konusu ayırım, Karadeniz'in literatür tanımlamalarındaki benzer şekilde geniş ve dar anlamlarına göre yapılabilmektedir. Bununla ilişkili olarak Karadeniz'i dar anlamda sadece deniz; geniş anlamda ise kıyıdaş ülkeleri de içerisine alan bir coğrafya olarak ele almak mümkündür.

İlk olarak geniş anlamda Karadeniz şeklinde değerlendirildiğinde, bölgenin enerji kaynakları rezervleri açısından öneminden ziyade, nakil güzergâhlarıyla ilişkili niteliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Zira Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması sonrasında bölgenin mevcut rezervleri, bağımsızlığını kazanan yeni ülkelerin egemenliği altına girmiştir. Ancak aynı değişikliğin var olan enerji nakil hatları için geçerli olmadığına altını çizmek gerekmektedir. Enerji nakil hatlarına ilişkin bu durumun nedeni, Sovyetler dönemindeki güzergâhların, merkezden yapılandırılmasıdır. Çünkü enerji güzergâhlarına ilişkin Sovyet yapılanması, kaynakların merkezden dağılımına yönelik bir anlayışa sahipti. Bu kapsamda enerji kaynakları, üretim bölgesinden önce boru hatlarıyla Sovyet Rusya'ya gönderilmekte, ardından da ilgili yerlere transfer edilmekteydi. Bununla ilişkili olarak, geniş anlamda Karadeniz bağlamında

ele alındığında, Ukrayna coğrafyası ön plana çıkmakta ve ülkeden geçen enerji nakil hatları, özellikle Avrupa'ya transfer edilen petrol ve doğal gaz açısından, Kiev'i stratejik açıdan önemli hale getirmektedir. Avrupa'ya toplam 38 noktadan giriş yapan doğal gazın 25 tanesinin boru hatlarıyla olması ve bunlardan 5'inin de Ukrayna güzergâhından geçmesi, Kiev'in stratejik önemini daha net ortaya koymaktadır (Eur-lex, 2009: 33). Ukrayna üzerinden geçirilen en önemli hatlar ise Urengoy-Pomary-Uzherod ve Soyuz olarak bilinen iletim ağlarından meydana gelmektedir. Ukrayna'dan transit olarak geçen doğal gaz boru hatları ve kapasiteleri ise şu şekildedir; Uzhgorod (5 hat) 97 milyar m³, Komarno (2 hat) 5 milyar m³, Beregovo (2 hat) 13 milyar m³, Hust-Satu Mare 2 milyar m³ ve Ananyev (3 hat) 26 milyar m³ (Tosun, 2018: 157). Bu kapsamda, 2019 yılı sonu itibariyle Avrupa'ya giden (Türkiye dâhil) toplam 199 milyar m³ doğal gazın yüzde 50'den fazlasının Ukrayna'dan geçtiğini ifade etmek mümkündür (Gazprom, 2019).

Küresel ölçekli bir krize dönüşen Ukrayna olayının altında yatan faktörlerin en önemlilerinden birisi, şüphesiz jeostratejik niteliğin temel unsurları arasında sayabileceğimiz stratejik enerji kaynaklarının, mücadele konusu haline gelmesidir. Bu durum, Rusya'nın bölgeye yönelik politikasında iki farklı stratejiyi karşımıza çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, bölgede sert güç kullanımının bir sonucu olarak gerçekleşen Kırım'ın ilhak edilmesiyken; diğeri ise enerji diplomasisinde bölgeye olan bağımlılığın azaltılması için alternatif güzergâhların devreye sokulması yönünde gerekli faaliyetlerin başlatılmasıdır. Kırım'ın ilhak edilmesiyle ilişkili konuların hâlihazırda uluslararası hukuk ışığında tartışma konusu olduğu bir kenara bırakıldığında, enerji bakımından alternatiflere odaklanmanın daha doğru bir tercih olacağı söylenebilir. Bu doğrultuda ele alındığında, Rusya'nın atmış olduğu en önemli adımların başında, Ukrayna'yı enerji nâklinde bypass etmeye yönelik girişimler yer almaktadır. Baltık üzerinden inşa edilen

Kuzey Akım ve Ukrayna'yı bypass eden Türk Akım projesi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Türk Akım ve Kuzey Akım 1 projesini bir bakıma Rusya'nın Ukrayna'yı bypass etme girişimlerinde elde ettiği başarılar olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak son dönem gelişmeleri açısından değerlendirildiğinde, aynı başarının Kuzey Akım 2 projesi için tam olarak gerçekleştirilemediğinin de altını çizmek gerekmektedir. Bilindiği üzere özellikle 2017 sonrasında Kuzey Akım 2, Rusya'nın Ukrayna'yı bypass etme girişimlerinin merkezinde yer alan projelerin en başında gelmektedir. Ancak Nisan 2017'de finansmanına ilişkin anlaşmalar imzalanca da Kuzey Akım 2 projesi, Ukrayna krizi sonrasında uygulamaya konan Batı menşeli yaptırımlar nedeniyle, bir takım engellerle karşı karşıya kalmıştır. Yaptırımlarla birlikte, Kuzey Akım 2'ye ilişkin AB üye ülkeleri arasındaki görüş ayrılığının ortaya çıkması ise projenin bir dönem tehlikeye girmesine neden olmuştur. Buna karşın süreçte yaşanan tıkanıklık, Şubat 2019'da projeye ilgili yasal düzenlemelerin sıkılaştırılması ve AB denetiminde olması şartıyla, Kuzey Akım 2 projesinin devamı konusunda tarafların anlaşmasıyla nispeten aşılmıştır. Tarafların anlaşmasında şüphesiz Almanya'nın büyük etkisi olmuştur. Çünkü Alman şirketlerinin bu projeye büyük yatırımlar yaptığı bilinmektedir. Dönemin Almanya Başbakan'ı Angela Merkel'in, bu projeye ilgili olarak AB'nin Rusya'ya bağımlılığının artmayacağına dair Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine vermiş olduğu güvence ise, düğümün çözülmesinde etkili olmuştur (BBC, 2019). Buna karşın, başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülkenin projeyi engelleme girişimlerini devam ettirdiği görülmektedir. Kuzey Akım 2 projesindeki danışmanlık şirketlerinden Ramboll'un 1 Ocakta yürürlüğe giren ABD yaptırımları nedeniyle doğal gaz boru hattından çekilmesi, bunun göstergelerindedir (Sputnik News, 2021). Fakat tüm bu engellemelere rağmen 30 Aralık 2020 itibarıyla, bir yıl önce durdurulan 11,6 milyar Avroluk projenin bitirilmesi

için çalışmaların hızlandırılması, yaşanan en son gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır (Bloomberg HT, 2020).

Enerji bağlamında Rusya'nın Ukrayna ile ilişkili olarak son dönem girişimlerinden bir diğeri, mevcut duruma ilişkin problemlerin çözülmesi ve böylelikle enerji iletiminde sorun yaşanan hatlardan da en verimli şekilde yararlanılması yönündedir. Bu doğrultuda, uzun süredir anlaşmazlık içerisinde olan Rusya ve Ukrayna'nın 31 Aralık 2019'da doğal gaz konusunda varmış olduğu anlaşma, en önemli gelişmelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşma, Rus ve Ukraynalı yetkililer arasında Avusturya'nın başkenti Viyana'da beş gün boyunca sürdürülen müzakerelerin ardından, uluslararası kamuoyuna Gazprom Yönetim Kurulu Başkanı Aleksey Miller tarafından yapılan bir açıklamayla duyurulmuştur. Bu kapsamda Miller, 31 Aralık 2019 tarihinde Ukrayna ile Rusya arasında var olan ve yakında sona erecek olan doğal gaz transit sözleşmesinin uzatılmasına karar verildiğini açıklamıştır. Taraflar arasında varılan anlaşmanın değerinin ise, 7 milyar doların üzerinde olduğu ifade edilmektedir. Dönemin Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenskiy, anlaşmanın beş yıllık olduğunu ve iki tarafın da bu süreyi 10 yıl uzatma haklarını saklı tuttıklarını sosyal medya üzerinden duyurmuştur (Abay, 2019). Miktar açısından ele alındığında, taraflar ilk yıl 65 milyar m³, sonraki dönemde yıllık 40 milyar m³ doğal gazın, Ukrayna üzerinden gönderilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır (Pirani vd, 2020: 1).

Rusya'nın enerji bağlamındaki stratejilerinin bir diğer ayağını ise, dar anlamda nitelendirdiğimiz Karadeniz coğrafyasına yönelik girişimler oluşturmaktadır. Rusya'nın bu bölgede gerçekleştirdiği faaliyetler, yine enerji nakil güzergâhları ve enerji kaynakları rezervleri başlıkları altında sınıflandırılabilir. Enerji nakil güzergâhları bağlamında, bölgede yaşanan en önemli gelişmelerden birisi, Rus doğal gazını Ukrayna'yı bypass ederek, önce Türkiye ve buradan da Avrupa'ya ileten toplam 31,5 milyar m³ kapasiteye ulaşabilecek iki paralel hat olarak

tasarlanan Türk Akım projesinin tamamlanarak, 1 Ocak 2020 tarihinde ticari doğal gaz aktarımına başlamasıdır (Begüçer, 2021). Türk Akım'ın devreye girmesi, gerek 24 Kasım'da meydana gelen uçak krizi gerekse ilişkilerin genel seyrindeki normalleşme adımlarının atılması bakımından olumlu bir gelişmeyken, aynı zamanda Rusya'nın Karadeniz'e ilişkin faaliyetlerinden elde ettiği başarılı sonuçlardan birisi olarak da göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Türk Akım'ın faaliyete geçirilmesini, Enerji Stratejisi 2035 belgesi kapsamındaki hedefleri doğrultusunda, Rusya'nın elde ettiği önemli bir başarı olarak nitelendirmek mümkündür. Türk Akım'dan olumlu sonuçlar elde eden Rusya'nın bir sonraki adımını, dar anlamda Karadeniz coğrafyasına ilişkin stratejilerinin ikinci ayağına yönelik girişimler oluşturmaktadır. Türk Akım ile kronolojik olarak ilişkisi olmayan ve ikinci ayak olarak nitelendirilen bu girişimler, Kırım'ın ilhak edilmesiyle ortaya çıkan yeni durum ve gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Uluslararası hukuk açısından tartışmalı olsa da Kırım'ın yeni statüsü, Rusya'nın bölgeye ilişkin politikasının temelini oluşturmaktadır.

Ukrayna kriziyle ilişkili olarak Rusya, gerek gayri nizami birliklerden gerekse sürpriz/aldatmaca taktikleri ve psikolojik savaş tekniklerinden faydalanarak, konvansiyonel askeri kuvvetlerinin güç kullanmasına gerek kalmadan, Ukrayna silahlı kuvvetlerini pasifize ederek, Kırım'ı ilhak etmiştir (Alım, 2020: 155). Enerji bağlamında ele alındığında, küresel çapta etkilere neden olan Ukrayna krizinin bir sonucu olarak karşımıza çıkan Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, ekonomik ve siyasi açıdan bir devletin diğer bir devletin egemenliği altındaki yarım adayı işgal ve ilhakından daha fazlasını ifade etmektedir. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonrasında sınırların değişmesi ve özellikle Karadeniz'deki deniz egemenlik alanlarına ilişkin ortaya çıkan yeni durum, yaşanan hadisenin görüldüğünden daha fazlası olduğunu daha net ortaya koymaktadır.

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonrasındaki deniz egemenlik alanlarına ilişkin değişim, ilk bakışta Moskova'nın

Karadeniz'deki sınırlarının genişlemesi olarak görülse de ortaya çıkan yeni durum ve etkileri, coğrafi alanlara bağlı olguların ötesindedir. Kısacası, Kırım'ın ilhak edilmesi sonrasında sınırlardaki değişim sadece alan bakımından genişleme ya da Kerç Boğazı'nın kontrol altına alınması gibi jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip bir deniz yolunun kazanımının ötesindedir. Öyle ki sınırlardaki değişim, bölgenin enerji denklemindeki kartların yeniden dağıtılmasıyla eş değer öneme sahiptir. Bu bağlamda, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin, enerji bağlamında önemli kazanımları da beraberinde getirdiğini ifade etmek mümkündür. Çünkü bununla birlikte öncelikle Rusya, devletlerin denizlere ilişkin zengin kaynaklardan yararlanmasına olanak sağlayan Münhasır Ekonomik Bölgesinde de önemli bir alan kazanmıştır. Bu durum, Rusya için Karadeniz'deki rezervler açısından bir fırsat yaratmıştır. Daha açık bir ifadeyle, Rusya'nın Kırım'ı "de facto" işgali, enerji bağlamında bölgenin sahip olduğu stratejik kazanca çevrilebilir kaynaklarının da kontrol altına alınması anlamına gelmektedir. Bölgede var olduğu bilinen 4 ila 13 trilyon m³ doğal gaz, söz konusu kazanımların boyutlarına ilişkin ipuçları vermektedir. Fiziki varlıklar ise bunun ötesindedir. Örneğin Kırım'ın işgal edilmesiyle birlikte, Karadeniz çevresindeki yaklaşık 10,8 milyar dolar değerinde enerjiyle ilişkili fiziki varlıkların tamamı, Moskova'nın kontrolüne geçmiştir (Umbach, 2014).

Kırım'ın fiilen işgal edilmesi sonrasında ortaya çıkan yeni durum ve bölgenin enerji bağlamındaki nitelikleri, Rusya'ya ES2035 stratejisinde belirlediği amaçlarını, Karadeniz bölgesinde de gerçekleştirmesinin önünü açmıştır. Nakil güzergâhlarına ilişkin faaliyetlerini Türk Akım örneğinde olduğu gibi başarıyla sonuçlandıran Rusya için bir sonraki aşama, Kırım'la ilişkili enerji varlıklarının kontrol altına alınması olmuştur. Rusya'nın bu yöndeki girişimi, şüphesiz bölgede var olduğu düşünülen potansiyel enerji kaynakları rezervlerini de kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Bu kapsamda

Rusya, ilk olarak bölgede enerjiyle ilişkili yürütülmekte olan faaliyetleri hedef almıştır. Rusya'ya bağlanma konusunda Kırım parlamentosunun referandumuna ilişkin kararının, Rusya'nın bölgedeki varlıkların kontrolüne ilişkin sürecini kolaylaştırdığını ifade etmek mümkündür. Öyle ki bundan sonraki süreçte Rusya'nın oynadığı aktif rol, gözle görünür hale gelmiştir.

Bu dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden birisi, bölgede faaliyet gösteren enerji şirketlerine yönelik girişimlerdir. Bu bağlamda, Kırım'ın Kiev'den ayrılığını meşru hale getiren halk oylamasının Rus Dumasında onaylanması sonrasında Kırım Parlamentosu, Moskova'nın lehine olacak şekilde, bölgede faaliyet gösteren Ukrayna menşeli Chornomornaftogaz ve Uktransgaz'ın yanı sıra, yarımada'nın yaklaşık 80 km güneybatısındaki enerji nakil hatlarını, Foroska ve Skifska sahalarını kamusallaştırmıştır. Ayrıca bölgede Kırım eliyle yürütülen Rus menşeli girişimler, sadece kamulaştırmayla sınırlı kalmamış ve bunun yanı sıra yabancı sermayenin bölgeden çıkarılmasına yönelik adımlar da atılmıştır. Örneğin bölgede yürütülen faaliyetler kapsamında işbirliği içerisinde olan yabancı ortaklıklardan Shell, Exxon, Chevron ve Eni ile olan sözleşmelerin iptal edilmesini, bu kapsamda değerlendirmek mümkündür (Keypour ve Hendla, 2019: 156).

Sonuç olarak Karadeniz coğrafyası, Çarlık Rusya'sının mirası olarak nitelendirebileceğimiz devlet yönetim geleneğinin, Moskova tarafından aynen devam ettirildiği ve politikaların, ulusal çıkarların korunmasında hayati önem taşıyan bir bölgedir. Moskova'nın ulusal güvenliğiyle ilişkili hemen hemen tüm politika alanlarında Karadeniz coğrafyasının her daim gündemin üst sıralarında kendine yer bulması, bunun göstergelerindedir. Enerji politikası açısından ele alındığında ES-2035 belgesinde de bunun değişmediği görülmektedir. Enerji politikası özelinde değerlendirildiğinde, spesifik olarak Karadeniz'in iki temel amaç kapsamında ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki enerji nakil güzergâhlarının

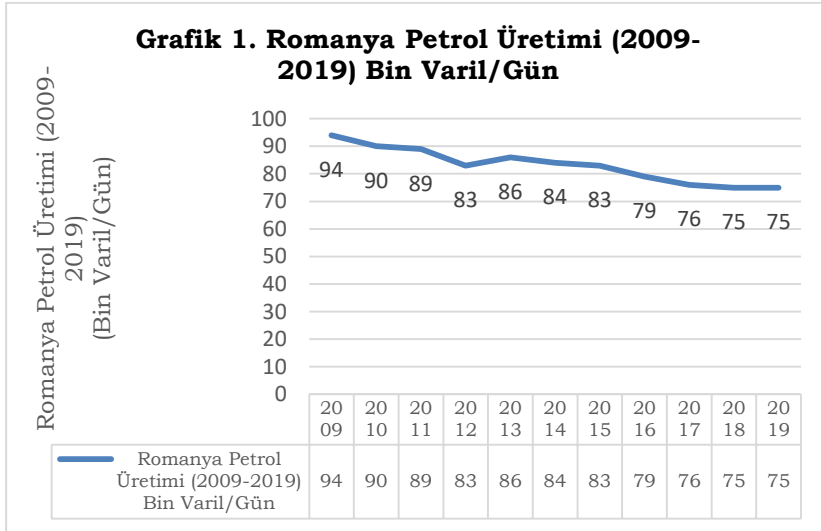
çeşitlendirilmesi bağlamında Rusya'nın bypass edilmesine yönelik girişimlerde bulunmaktır. İkincisi ise, ülkede stratejik enerji kaynakları üretimindeki düşüş trendinin, yeni sahaların keşfedilmesi ve aktif hale getirilmesi gibi yöntemlerle ikame edilmesi ve engellenmesine yönelik uygulamalardır. Bu bağlamda, alternatif güzergâhlar açısından bakıldığında Ocak 2020'de Ukrayna'yı bypass ederek, Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gazın iletildiği Türk Akım hattının faaliyete geçirilmesi, bu kapsamda büyük önem taşımaktadır. Ukrayna krizinin bir sonucu olarak Kırım'ın ilhakı ve bununla bağlantılı olarak enerji rezervlerine ilişkin ortaya çıkan yeni durum ise, yeni sahaların ortaya çıkması açısından, 2020 yılında Karadeniz coğrafyasıyla ilişkili yaşanan bir diğer önemli gelişmedir.

Romanya

Stratejik enerji kaynakları rezervleri bakımından Romanya, gerek Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler gerekse Avrupa Birliği (AB) üyeleri arasında önemli bir konumdadır. Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler açısından bakıldığında, kaynak sahibi olarak Rusya'nın ardından dikkat çeken Romanya, AB üyeleri arasında özellikle Brexit sonrasındaki süreçte petrol rezervleri bakımından İtalya'yla birlikte birinci sırayı paylaşmaktadır. 2019 yılı sonu baz alınarak hazırlanan "*BP Statistical Review of World Energy 2020 69th Edition*" başlıklı rapora göre, Romanya ve İtalya'nın sahip olduğu petrol rezervleri, 600 milyon varile karşılık gelmektedir. Aynı dönemde Danimarka sahip olduğu 400 milyon varile karşılık gelen petrol rezervleriyle, söz konusu iki ülkeyi takip etmektedir. Ancak, özellikle Brexit sonrası dönemde ilk sırada olmasına rağmen, Romanya'nın petrolle ilişkili olarak ciddi problemlerle karşı karşıya olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu problemlerin başında, şüphesiz sahip olunan petrol rezervlerindeki azalış trendi gelmektedir. Öyle ki, Romanya'nın 1999 yılı sonunda 1,2 milyar varil olan petrol rezervinde, 2009 yılı sonundan itibaren en son açıklanan değerlere doğru gerileme görülmüş ve halen daha önemli bir

artış gözlemlenmemiştir (BP, 2020: 14). 1999-2019 arası dönemde Romanya'nın sahip olduğu petrol rezervlerindeki değişimin, yaklaşık yüzde 50 oranında bir azalışa karşılık geldiğinin altını çizmek gerekmektedir. Dolayısıyla petrol rezervlerindeki azalış trendinin, Romanya için önemli bir handikap olduğunu ifade etmek mümkündür. Buna ek olarak, Romanya'nın petrol üretimine ilişkin elde edilen veriler göz önüne alındığında, bir diğer handikap daha karşımıza çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, AB üye ülkeleri bakımından Romanya'nın sahip olduğu petrol rezervlerine ilişkin nitelikleriyle üretim miktarları karşılaştırıldığında, ülkenin beklenen düzeyde olmamasını, ciddi bir olumsuzluk olarak nitelendirmek mümkündür. Bununla birlikte, petrol rezervleriyle doğru orantılı şekilde üretimde düşüş trendine girmesi, söz konusu sorunu daha da komplike hale getirmektedir. 2009 yılında günlük 94 bin varil olan üretimin 2019 yılına kadar yılda ortalama yüzde 2,8 azalarak 75 bin varile düşmesi, Romanya'nın içinde bulunduğu durumun göstergelerindendir (BP, 2020: 15).

Kaynak (BP, 2020: 15).

Petrol üretimi bakımından, Avrupa ve Avrasya coğrafyasının ilk on ülkesi arasında yer almasına karşın Romanya'nın performansı, ülke içi talebi dahi karşılamaktan son derece uzak bir görünüm sergilemektedir. Öyle ki Bükreş'in petrol üretimi, ülke talebinin ancak yarısına yakın bir bölümünü karşılayabilecek düzeydedir. Petrol rezervlerindeki azalış bir kenara bırakıldığında bu durumun, temelde petrol sektörüyle ilişkilendirebileceğimiz iki ana faktörden kaynaklandığı görülmektedir.

Bunlardan ilki sektörün yapısal olarak geri kalmışlığıyken, ikincisi ise Romanya'nın faaliyetlerdeki etkisizliğidir. Romanya'nın gelişmiş bir rafineri sektörü olmamasını¹ ve ülkenin en önemli enerji üretim ve dağıtım şirketlerinden OMV'nin hisselerinin yüzde 51 gibi bir kısmının, Avusturya menşeli OMV Aktiengesellschaft gibi yabancı oluşumun elinde olmasını da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Romanya hükümetinin OMV Petrom'daki hisselerinin yaklaşık yüzde 20,6 olduğu göz önüne alındığında, ülkenin sektördeki etkisi daha net anlaşılabilir (OMV Petrom, 2021). Tüm bunlara ek olarak, OMV Petrom'un ortaklarından birisi olan Romanya'nın devlet iştiraklerinden Foundul Proprietatea'nın, şirketteki hisselerinin yaklaşık yüzde 2,5'ine karşılık gelen 1,45 milyarlık kısmını 17 Eylül 2020'de satışa çıkarması, Bükreş'in sektörün kontrolüne yönelik gidişatının göstergelerindendir (Reuters, 2017). Söz konusu işlemle birlikte OMV Petrom'un hisselerinin 51'i yabancı ortaklık, yüzde 21'i de halka açık olmak üzere toplamda yüzde 72'sinin devlet kontrolünün dışında yönetildiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla, içinde olduğu bu durumun petrol bakımından rezervlere sahip olsa da Romanya'yı net bir talep ülkesi haline getirmesi kaçınılmazdır.

---

¹ BP Statistical Review of World Energy 2020 verilerine göre 2019 yılı sonu itibarıyla 252 bin varil/gün olan Romanya'nın rafineri kapasitesinin, 822 milyon varil/gün kapasiteye sahip Türkiye'nin bile çok gerisinde olduğu görülmektedir (BP, 2020: 29).

Son dönemde uluslararası politikada oyun değiştirici faktörlerden birisi haline gelen doğal gaz bağlamında değerlendirildiğinde, Romanya'nın içinde bulunduğu durumun petrolle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Boyutları bir kenara bırakılırsa bilindiği üzere Romanya, petrol gibi doğal gaz rezervlerine de sahip ülkeler arasında yer almaktadır. 2019 yılı sonu itibarıyla Romanya'nın sahip olduğu doğal gaz rezervleri 0,1 trilyon metre küp olarak ifade edilmektedir. Romanya'nın Avrupa açısından bakıldığında 0,2 trilyon metre küp rezervi bulunan Hollanda'nın, Karadeniz bağlamında ise Rusya'yı bir kenara bırakacak olursak 1,1 trilyon metre küp doğal gaz rezervi bulunan Ukrayna'nın arkasında yer aldığı görülmektedir (BP, 2020: 32). Romanya'nın aynı dönemdeki yıllık doğal gaz üretimi ise 9,7 milyar metre küp olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de, Bükreş'in söz konusu üretimi, 10,7 milyar metre küplük doğal gaz tüketimini karşılamakta yetersiz kalmaktadır (BP, 2020: 34-36). Bu doğrultuda Romanya'nın petrol gibi doğal gaz bakımından da net talep ülkesi olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak ülkenin enerji dengesinde kendi kendine yetememe durumunu, sadece üretimin tüketimi karşılamamasıyla sınırlandırmak son derece yanlıştır. Çünkü petrol sektörüyle ilişkili olarak daha önceki satırlarda da değinildiği gibi Romanya, aynı şekilde doğal gaz faaliyetleri bakımından da ciddi ölçüde yapısal eksikliklerden kaynaklanan sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların en önemlileri, ithalatta Rusya'ya ve sektör faaliyetleri kapsamında değerlendirebileceğimiz yeni rezervlerin keşfedilmesi gibi hayati konularda da Gazprom'a bağımlı hale gelmesidir (Melenciuc, 2019). Buna karşın, 2020 yılında Romanya'nın bu durumunu değiştirebilecek gelişmelerin yaşandığının altını çizmek gerekmektedir (Stoica, 2018).

2018 yılında Vasile Iuga ve Radu Dudau tarafından hazırlanan "The Outlook For Natural Gas in Romania And Proposals For Its Value-Added Capitalization" başlıklı çalışmada, stratejik enerji kaynaklarına ilişkin yeni sahaların keşfedilmesinin,

başta Rusya ve Gazprom'a olan bağımlılığın düşmesinde etkili olacağıyla birlikte, Karadeniz'in bu açıdan önemli bir pozisyon kazanacağı da ifade edilmektedir (Iuga ve Dudau, 2018: 3). Ancak şüphesiz, yeni rezervlerin keşfedilmesi, başta Rusya ve Gazprom olmak üzere enerji ithalatına bağımlılık gibi hayati derecede önemli bir enerji güvenliği sorununu ortadan kaldırmayacaktır. Romanya'nın bunun için ayrıca, enerji nakil güzergahları, sektörün işleyişindeki aksaklıkların giderilmesi ve alternatif enerji kaynaklarına yönelimle ilişkili uygulamalarla keşif faaliyetlerinin desteklenmesine ihtiyacı bulunmaktadır (Iuga ve Dudau, 2018). Öyle ki 2020 yılında Romanya'nın enerjiyle bağlantılı gelişmelerinin, tüm bu gerekliliklerle bağlantılı olduğunu ifade etmek mümkündür. Yeni sahaların bulunması kapsamında Romanya'nın son 30 yılın en büyük rezerv keşfi olarak nitelendirilen Caregele sahasının faaliyete geçirilmesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Energy Industry Review, 2020).

Stratejik enerji kaynaklarıyla ilişkili olarak, Romanya'nın 2020 yılında da Karadeniz coğrafyasının jeostratejik niteliklerine uyum sağlamaya yönelik girişimlerde bulunduğu tanıklık edilmektedir. Bilindiği üzere Karadeniz coğrafyası, en başta Avrupa'ya taşınan enerjinin ana geçiş güzergahlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu bu niteliğiyle birlikte yeni kaynakların keşfedilmesi, Karadeniz coğrafyasını uluslararası politikanın odaklarından biri haline getirirken, aynı zamanda Avrupa'nın enerji güvenliğinde kilit rol oynamasında da etkili olmuştur. Şüphesiz çağın değişen dinamikleri de AB'nin üçüncü büyük doğal gaz rezervlerine sahip Romanya'nın devreye girmesini kaçınılmaz hale getirmiştir (Visenescu ve Bartelet, 2017). Romanya'nın, enerji nakil güzergahları bakımından "transit olmak" şeklinde ifade edilebilen söz konusu gayesi, son dönemde ülkenin enerji stratejilerinin temel hedeflerinden birisi olmuştur. Bu nedenle de Bükreş, transit ülke olma hedefine 2020 yılı eylem planının en üst sırasında yer vermiştir (Calopereanu ve Calopereanu,

2017: 29). Bu bağlamda örneğin AGRI (Azerbaycan-Gürcistan-Romanya bağlantı hattı), Hazar hidrokarbonlarının Orta Avrupa'ya taşınmasında Romanya'nın terminal ülke haline gelerek, bölgede AB'nin önde gelen enerji oyuncusu olabilmesine katkı sağlayabilecektir. Dolayısıyla Romanya, gelecekte sadece bir tedarikçi değil aynı zamanda da bir transit ülke olarak AB'nin enerji siyasetini oluşturmada önemli bir aktör olabilme potansiyeline sahiptir.

Enerji bağlamında 2020 yılında Romanya açısından tanık olunan bir diğer gelişme, ülkenin hidrokarbonlara yönelik alternatif enerji kaynaklarıyla ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bükreş'in alternatif enerji kaynaklarıyla ilgili sahip olduğu potansiyelin, bu alanda yaşanan gelişmelerdeki etkisi büyüktür. Bir başka ifadeyle Romanya, Karadeniz coğrafyasındaki fosil yakıtlar ve enerji ithalat bağımlılığının hafifletilmesi ve azaltılması için, alternatif olarak nitelendirilen yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelebilecek potansiyele sahip ülkelerden birisidir. Örneğin Avrupa'nın kara üzerindeki en büyük rüzgâr santrali Romanya'dadır. Ancak Bükreş'in alternatif enerji kaynaklarına yönelimi, rüzgâr enerjisiyle sınırlı değildir. Bilindiği üzere, Romanya'nın enerji stratejisi hem yakıt ithalatı hem de yerel kaynaklar yoluyla arzı güvence altına almak ve temiz kömür teknolojilerini, nükleer enerjiyi, yenilenebilir enerji genişlemesini ve kaya gazı gelişimini teşvik ederek dengeli bir enerji kaynağı portföyünü sürdürmektir (EIA, 2014). Bu durumuyla Romanya, çeşitli enerji kaynakları açısından önemli bir tedarikçi ve Hazar enerji kaynakları için bir geçiş güzergahı olarak AB tarafından göz ardı edilemez bir aktördür. AB enerji bağımlılığı istatistiklerine göre Danimarka ve Estonya'dan sonra, yüzde 22,7 oranındaki bağımlılık oranıyla en başarılı üçüncü ülke olan Romanya, kaya gazı üretimi ve rüzgâr ve nükleer enerji gibi alternatif enerji kaynaklarıyla, yakın gelecekte tam enerji bağımsızlığını elde edecek gibi görünmektedir (Yapıcı, 2015: 88).

Moldova

Moldova, enerji ihtiyacı açısından neredeyse tamamen Romanya ve Ukrayna ithalatına bağımlıdır. Tarihsel süreçte petrol ihtiyacının çoğunu Rusya'dan ithal etmiş, ancak günümüzde %99 gibi bir oranla bu ihtiyacını Romanya ve Ukrayna'dan karşılamaktadır. Petrol ürünleri, Moldova'nın enerji ithalatının yüzde 40'ından fazlasını oluştururken, buna karşılık ülkenin toplam ithalatının yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Moldova'nın, bu süreçten sonra savaş, ekonomik daralma ve yatırım azlığından dolayı enerji üretim kapasitesi düşmüş ve Moldova, net ihracatçı konumundan net ithalatçı konumuna geçmiştir (Pamir, 2015: 128). Enerji bağlamında 2020 yılında Moldova'yla ilgili en önemli gelişmelerden birisi, Romanya ile yürütülen görüşmelerdir.

Ermenistan

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Ermenistan, ciddi siyasi ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkenin, SSCB döneminde tüm enerji ihtiyaçları, merkezi hükümet tarafından karşılanmaktaydı. Bu durum, bağımsızlık sonrası dönemde önemli sorunları da beraberinde getirmiş; yaşanan ekonomik sorunların yanı sıra birçok fabrika ve sanayi merkezi de kapanmıştır. Enerji ihtiyacı konusunda yaşanan sorunlar, Ermenistan'ı kendi enerji politikalarını belirlemeye sevk etmiştir. İhtiyacı olan enerji kaynağına sahip sınır komşusu Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini işgal ettiği için bu ülkeyle fiilen savaş durumunda olan ve tüm ekonomik ilişkilerini durduran Ermenistan, enerji sorununu halletmek için İran ve Rusya ile görüşmelere başlamıştır. Rusya ile enerji anlaşmaları imzalamış; petrol, doğal gaz ve nükleer enerji konusunda Rusya'ya bağlı hale gelmiştir. Dönem dönem Rusya'ya olan borçlarını ödeyemediği için iki ülke arasında bazı sorunlar yaşanmış, hatta Rusya, belirli dönemlerde

Ermenistan'a verdiği doğal gaz ve petrolü azaltmış ya da durdurmuştur. Rusya kontrolün kimde olduğunu Ermenistan'a sıkça hatırlatmış, sonuç olarak da Ermenistan askeri sanayisinin tamamını Rusya'nın kontrolüne devretmek zorunda kalmıştır (Cabbarlı, 2003: 236-237). Günümüzde de Ermenistan'ın mevcut petrol rezervi, rafinerisi, boru hattı ya da petrol üretimi bulunmamaktadır. Elektrik ihtiyacının yüzde 7'sini kendi ürettiği hidroelektrik gücü ile karşılamaktadır. Enerji ihtiyacını, Türkmenistan ve Gürcistan'dan ithal ettiği gaz ve Rusya'dan ithal ettiği gaz, petrol ve nükleer yakıtla karşılamaktadır (Pamir, 2015: 126). Bölgedeki konumu her ne kadar bir geçiş ülkesi olmasına imkân sağlasa da Azerbaycan ve Türkiye ile olan ilişkileri, bu duruma izin vermemektedir.

Enerji açısından bakıldığı zaman 2020 yılında Ermenistan ile ilişkili tanık olunan en önemli gelişme şüphesiz Erivan'ın Dağlık-Karabağ Savaşı'nda enerji nakil hatlarını hedef alan saldırı girişimleridir. Bilindiği üzere enerji güvenliği konseptinin gerek arz gerekse talep boyutuyla ilişkilendirebileceğimiz en önemli unsurlarından bir tanesi, nakil hatlarına yönelik tehditlerin bertaraf edilmesidir. Enerji nakil hatlarına yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi, kaynak akışının kesintiye uğratılmaması noktasında üzerinde hassasiyetle durulması gereken konulardır. Bu bağlamda, özellikle enerji arz güvenliği açısından nakil hatlarının güvenliğinin sağlanması gerekliliği, dolayısıyla daha projelerin tasarım aşamasında potansiyel tehditlerin göz önünde bulundurulması ve bunların proaktif bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu durum güvenli geçiş güzergahları arasında sayılan Karadeniz için de geçerlidir (Erkan, 2015: 128). Bunun en önemli nedenlerinden birisi şüphesiz Karadeniz havzasının önemli bir bölümünü "donmuş çatışma" bölgelerinin teşkil etmesidir. Çünkü söz konusu donmuş çatışma bölgelerinde yaşanacak herhangi bir krizin fitili ateşlemesiyle, sıcak çatışmaya dönüşebilme olasılığı kaçınılmazdır. Böylesi bir tehdidin varlığı ise, bölgeyi saran enerji nakil hatlarının ciddi bir güvenlik sorunuyla karşı

karşıya olduğu anlamına gelmektedir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1990'lı yıllardan beridir devam eden Dağlık Karabağ sorununun 2020 yılı içerisinde sıcak savaşa dönüşmesi, bunun göstergelerindedir.

Karadeniz coğrafyası da dahil olmak üzere stratejik enerji kaynaklarıyla ilişkili bölgelerin, her an sıcak çatışma ve siyasi karışıklık gibi sorunlarla yüz yüze gelmesi muhtemeldir. Bu olasılık 2020 yılında Dağlık Karabağ'da, Azerbaycan-Ermenistan arasında çatışmaların sıcak savaşa dönüşmesinde tecrübe edilmiştir. Bilindiği üzere iki taraf arasında imzalanan anlaşmaya rağmen, 1994 yılında işgal edilen, Azerbaycan topraklarının beşte birine eşit bir coğrafi alanı kapsayan Dağlık Karabağ, zengin maden yataklarına, geniş tarım ve orman arazilerine sahiptir. Ayrıca Türkiye'den Azerbaycan'a uzanan bir kara yolu bağlantısı kurulması potansiyeli de bölgeye lojistik açıdan önemli bir nitelik kazandırmaktadır. Ancak günümüzde Dağlık Karabağ'ın önemi, değerli madenler, tarım arazileri, ormanlık alanlar ve lojistik elverişliliğin ötesindedir. Bu kapsamda özellikle çatışmaların merkezlerinden birisi olan Tovuz bölgesinin jeopolitik önemine değinmek bile, söz konusu önemin gelmiş olduğu yeni aşamanın anlaşılmasında yeterlidir. Tovuz bölgesi, ilk olarak Azerbaycan'ın önemli enerji nakil hatlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan en önemlileri Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattıdır (BTE). Bunların yanı sıra Nabucco'nun yerini alan TANAP'ın da Azerbaycan'a bu bölgeden bağlandığının da altını çizmek gerekmektedir. Tüm bu etmenler birlikte değerlendirildiğinde ise 2020 yılında meydana gelen Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının, enerji boyutunun da dikkate alınması gerektiğini belirtmek gerekmektedir (Güler, 2020).

Bu bağlamda çatışmaların seyrinde zor duruma düşen Ermenistan'ın başvurduğu yöntem ve uygulamalar, uluslararası alanda ciddi tepkilere neden olmuştur. Ermenistan'ın tepkiyle karşılanan söz konusu yöntemlerinin

başında, sivil yerleşim yerleri ve enerji nakil hatlarını hedef alan saldırıları yer almaktadır. Sivil yerleşim yerlerine yapmış olduğu saldırılarla bariz bir şekilde savaş suçu işleyen Ermenistan, bununla birlikte boru hatlarını da hedef alarak küresel enerji güvenliğini ciddi bir şekilde tehlikeye atmıştır. Ermenistan'ın enerji nakil hatlarına yönelik bu yaklaşımı, Azerbaycan'ın dünya enerji piyasalarına ulaşmasının engellenmeye çalışıldığı şeklinde yorumlanmıştır (Elmacioğlu, 2020). Bu doğrultuda, Ermenistan'ın enerji nakil güzergahlarının geçtiği bölgelere yapmış olduğu saldırıların, bir süre sonra doğrudan boru hatlarını hedef almaya başladığı görülmektedir. 7 Ekim 2020'de Yevlakh kentinde BTC'ye düzenlenen saldırı, bunun örneklerindedir (TASS, 2020). Yapılan bu saldırıya ilişkin Azerbaycan deliller sunmakta, ancak Ermenistan tarafından bu suçlamalar kabul edilmemektedir.

Azerbaycan hükümet yetkilileri 7 Ekim 2020 tarihinde Yevlakh bölgesinden geçen BTC hattının 10 metre yakınında bir roket ve 300'den fazla misket bombasıyla saldırı yapıldığına dair ellerinde bulgular olduğunu açıklamışlardır (Vatanka, 2020). Buna karşın delillere dayandırılan suçlamalar, Ermenistan Savunma Bakanlığı tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Ancak BTC'yi hedef alan saldırının kim ya da kimler tarafından yapıldığından ziyade asıl odaklanması gereken, hadisenin gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Daha açık bir ifadeyle, kim tarafından yapıldığının bir önemi olmaksızın saldırı tehdidi ya da eyleminin varlığı, enerji güvenliğinin olumsuz etkilenmesi için yeterlidir. BTC'ye yapılan saldırı sonrasında BP sözcüsünün “*Şu an itibariyle, bölgedeki tüm ticari faaliyetlerimiz normal rutininde devam ettirilmektedir. Ancak BP olarak biz Azerbaycan topraklarındaki askeri faaliyetlerin, sivil yerleşimleri ve kritik altyapıları hedef almasından derin endişe duyuyoruz. Füzelerine ilişkin yaşanan gelişmeler ise bu endişemizi arttırmaktadır*” şeklindeki açıklamaları, yapılan saldırılardan enerji güvenliğinin olumsuz etkilendiğini göstermektedir

(Coleman, 2020). Boru hatlarına yapılan saldırılardan endişe duyduğunu açıklayan BP'nin, 2018 yılından beridir Şah Deniz doğal gaz sahalarındaki faz 2 çalışmalarını yürütüyor olması, enerji güvenliğine olumsuz etkilerine ilişkin ipuçları vermektedir.

Azerbaycan

Dünyada petrol ve doğalgaz üretiminin başladığı ilk ülkelerden birisi Azerbaycan'dır. İlk olarak 20. yüzyılın başlarında Bakü bölgesinde petrol çıkartılmaya başlanmış ve 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde dünyanın başlıca üreticilerinden birisi haline gelmiştir. Azerbaycan, Orta Asya, Orta Doğu ve Ön Asya'nın tam merkezinde yer almaktadır. Bölgenin söz konusu bu özelliği, tarihi geçiş ve ticaret yolları üzerinde bir köprü olmasını sağlamış ve ülkeye siyasi, ekonomik, ticari ve sosyal bazı imkânlar sunmuştur. Bu nedenle, bağımsızlığının ardından Hazar bölgesindeki stratejik konumu ve özellikle de enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle kısa süre içerisinde bölgesel güç savaşının ortasında kalmıştır. Dolayısıyla, zengin petrol ve doğalgaz rezervleri ile böylesi büyük jeopolitik potansiyeli barındıran Azerbaycan, dış dünyayla ilişkilerini yeni bir zeminde oluşturma çabası içerisine girmiştir. Bu açıdan Azerbaycan'ın dış politika önceliklerini, ülkenin bağımsızlığını korumak, toprak bütünlüğünü sağlamak, Dağlık Karabağ sorununu çözüme kavuşturmak, uluslararası kuruluşlara entegrasyon sağlamak, pazar ekonomisine geçmek, yeraltı kaynaklarını kullanarak ekonomisini kalkındırmak, enerji kaynaklarını uluslararası piyasaya ulaştırmak ve Doğu ve Batı hattı üzerinde etkisini artırmak olarak sıralamak mümkündür (Yılmaz, 2010: 69).

Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarında iç çatışmalarla ve siyasi istikrarsızlıkla mücadele etmiştir (Memmedli, 2017). Bağımsızlık sonrası yaşanan Karabağ savaşı ve içerideki siyasi dengelerin sürekli değişiklik göstermesi, Azerbaycan'ın uluslararası platformda sıkıntılı bir dönem geçirmesine yol

açmıştır. Çünkü Azerbaycan, konumu itibariyle Rusya, İran ve Ermenistan tarafından çevrelenmiş durumdadır. İran ve Rusya, ulusal çıkarları açısından Hazar Denizi'nde kendilerinden başka petrol ve doğalgaz üreten bir küresel aktör bulunmasını istememektedir. Buradaki enerji kaynakları üzerinde sadece kendilerinin söz sahibi olmalarını istemektedirler. Çünkü Azerbaycan coğrafyasının jeostratejik önemine konu olan stratejik enerji kaynakları, göz ardı edilebilecek miktarlarda değildir. Öyle ki, 2019 yılı sonu itibariyle elde edilen verilere göre Azerbaycan, 7 milyar varil petrol, 2,8 trilyon metre küp doğal gaz rezervine sahiptir (BP, 2020). Buna karşın son dönemde yapılan çalışmalarda söz konusu rakamların daha da artacağına yönelik veriler elde edildiğinin altını çizmek gerekmektedir. Bu bağlamda, özellikle Hazar Denizi'nde yürütülen çalışmalardan elde edilen veriler dikkat çekicidir. 2000'li yılların başından itibaren Azerbaycan'ın sonuçlarını almaya başladığı çalışmalarda inşa edilen petrol ve doğal gaz platformu yüzün üzerindedir. Bunlardan 50'den fazlasının günümüzde aktif olarak kullanıldığını ifade etmek mümkündür.

Bakü'nün, enerji sektörüne ilişkin çalışmalarında Hazar Denizi ayrı bir yere sahiptir. Bilindiği üzere Azerbaycan'ın açık denizdeki birinci ve dünyanın üçüncü büyük petrol üreten Azeri-Çırag-Güneşli (ACG) sahası bu bölgede yer almaktadır. Türkiye için de büyük önem taşıyan söz konusu sahanın, ciddi ölçüde Azerbaycan'ın ekonomik yükünü sırtladığını ifade etmek mümkündür. Aras'ın "*ACG yataklarından petrol ve Şah deniz yatağından ise doğal gaz üretimine ve ihracatına başlanmasının ardından Azerbaycan, petrol ile birlikte doğal gaz üretimiyle de yüksek düzeyde ekonomik kalkınma, dünya ekonomisiyle bütünleşme ve yeniden yapılanma imkânı elde etmiştir*" şeklindeki ifadeleri, söz konusu düşünceleri desteklemektedir (Aras, 2008: 227). Ayrıca Azerbaycan'ın gelişiminde ciddi rol oynayan ACG ve Şah Deniz sahaları, Türkiye açısından da büyük önem taşımaktadır. Öyle ki Azerbaycan'ın ACG

sahalarından üretilen petrol, Sangaçal terminalinden gelenle birleşerek Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattını (BTC) beslemektedir; Şah deniz sahasında üretilen doğal gaz Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ile (BTE), BTC'ye paralel şekilde devam ederek Erzurum'a ulaştırılmaktadır. Dolayısıyla birbirine paralel uzanarak Türkiye coğrafyasına ulaşan iki enerji nakil hattının, Türkiye için de en az Azerbaycan kadar önemli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Enerji politikaları açısından Rusya ve Azerbaycan arasında benzer yönler bulunmaktadır. Söz konusu benzerliklerin başında şüphesiz Moskova-Gazprom gibi, SOCAR-Bakü ilişkisi gelmektedir. Azerbaycan hükümetinin vermiş olduğu bu desteğin geri dönüşü de SOCAR'ın güç kazanması şeklinde olmuştur. Özellikle Osetya Savaşı'nda da görüldüğü üzere, Moskova'nın kırmızı çizgilerinden olan Gürcistan'ın enerji piyasasında Azerbaycan hükümetince ciddi ölçüde desteklenen SOCAR'ın, Gazprom'un yerini alacak kadar gelişmesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte SOCAR, dolayısıyla Azerbaycan, her geçen gün daha güçlü hale gelmektedir. Enerji alanında Azerbaycan'ın kazanmış olduğu güç ve gelişim, 2020 yılı olaylarında ve stratejilerinde de açıkça gözlemlenmiştir. Örneğin Ermenistan'a karşı uzun süredir dezavantajlı olarak verilen mücadelenin, 2020 yılında Bakü için zafere dönüşmesini, sert güç bağlamındaki gelişim kapsamında ele almak mümkündür. Enerji kapsamında gerçekleşen stratejik olaylara bakıldığında, önceliklerin Hazar'ın statüsüne ilişkin atılan adımlar, TANAP projesinin devreye girmesi ve enerji işbirliği girişimleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, 2018 yılından itibaren Hazar'ın statüsü ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP)'ın da devreye girmesiyle, TANAP'a ilişkin girişimlerden olumlu sonuçlar elde eden Azerbaycan için bir diğer önemli gelişme, 15 Aralık 2020 tarihinde düzenlenen törende Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez ve Azerbaycan Enerji Bakanı Perviz Şahbazov arasında "Nahçıvan Özerk

Cumhuriyeti'nde Doğal Gaz Tedarikine İlişkin Mutabakat Zaptının" imzalanmasıdır. Söz konusu mutabakat zaptının en önemli niteliği, şüphesiz tarafların Türkiye-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattının inşasına ilişkin varmış olduğu anlaşmadır (BOTAS, 2020).

Tüm bu olumlu gelişmelere karşın, 2020 yılında Azerbaycan için olumsuz hadiseler de tanıklık edilmiştir. Bu bağlamda Ermenistan ve Azerbaycan arasında meydana gelen savaşın, söz konusu olumsuzluklarda etkili olduğu söylenebilir. Öyle ki Dağlık-Karabağ konusunda süre gelen gerilim ve çatışmaların iki ülke arasında savaşa dönüşmesi, enerji güvenliği konusunda ciddi ölçekte tehdit oluşturmaktadır. Azerbaycan başta olmak üzere, çevre ülkeler için enerji güvenliği sorununa dönüşme potansiyeli bulunan tehdidin temeli, 12 Temmuz ve 21 Eylül 2020 tarihlerinde Ermenistan'ın Tovuz bölgesine saldırarak, çatışmaları Karabağ dışına, özellikle enerji nakil noktalarına yaymaya çalışmasına dayanmaktadır. Ermenistan'ın yapmış olduğu saldırılar, şu an için hayati bir sorun ortaya çıkarmamış olsa da bu söz konusu tehdidin geçtiği anlamına gelmemektedir. Hatta son dönemde Ermenistan'la ilişkili bu durum, Azerbaycan için enerji güvenliği konusunda bir tehdit oluşturmanın da ötesine geçmeye başlamıştır. Öyle ki 5 Temmuz 2020 tarihinde Türkiye'ye yönelik doğal gaz ihracatında Rusya'yı geride bırakması gibi Azerbaycan'ın boru hatlarıyla önemli ihracat rakamlarına ulaşması ve Bakü'nün devam eden yükselişi, konuyu enerji güvenliğinin ötesine taşıdığını göstermektedir (Deveci, 2020). Şüphesiz bu gelişme, kalıcı olmasa da Ermenistan'ın dikkatini çekmekte ve Bakü'nün enerji güvenliğini açık bir hedef haline getirmektedir. Söz konusu gelişmelerin, Azerbaycan için konuyu enerji güvenliği sorunun ötesine taşınması da bu noktada ortaya çıkmaktadır (Furuncu, 2021). Dolayısıyla enerji güvenliğinin açık hedef haline gelmesi, gelecekte sistemin önde gelen enerji tedarikçileri arasında yer alması yüksek ihtimal olan Bakü için bu sorun,

mevcut durumunun sürdürülebilirliği ve gelişimi için bir sınav haline dönüşmektedir. Bu minvalde, enerji bağlamında 2020 yılının son çeyreğindeki gelişmelerin, 2021 yılının temelini teşkil edeceği aşıkardır.

Yunanistan

Sınırlı enerji kaynaklarına sahip Yunanistan, Hazar ve Orta Asya'dan Avrupa'ya enerji ihracatı açısından potansiyel bir geçiş ülkesi olarak önemli bir konuma sahiptir. Enerji tüketiminin %63'ünü petrolden sağlayan ülke, petrol tedarikçisi olarak büyük oranda Orta Doğu'ya bağımlıyken; Rusya da önemli bir tedarikçi potansiyeli sergilemektedir. Doğal gaz açısından da sınırlı rezervlere sahip Yunanistan'ın kayda değer bir gaz üretimi de bulunmamaktadır. Temmuz 2000'de Türkiye ve Yunanistan, doğalgaz bağlantı şebekelerini güçlendirmek için görüşmelere başlamış (Pamir, 2015: 128) ve AB Genel Merkezinde bir anlaşma imzalayarak, AB sponsorluğunda gerçekleştirilen, Avrupa'ya Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı (INOGATE) projesinde birlikte çalışmayı kabul etmişlerdir (Aksu, 2018).

Yakın dönemde ekonomik açıdan krizler dizisiyle karşı karşıya kalan Yunanistan'ın, 2020 yılında enerji bağlamında genel olarak kaynaklara sorunsuz erişim çabası içerisinde olduğu göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda Atina'nın yaşanan gelişmelere kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı yollardan müdahil olduğunu ifade etmek mümkündür. Atina'nın enerji konusunda doğrudan ya da dolaylı yollardan müdahil olduğu coğrafyaların ana hatlarını Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi'yle ilişkili gelişmeler teşkil etmektedir. Rus doğal gazını Avrupa'ya taşımayı amaçlayan Türk Akımı'na dahil olması, Yunanistan'ın Karadeniz coğrafyasına ilişkin gelişmelere doğrudan müdahil olduğu girişimlerin başında yer almaktadır. Hattın "Türk Akım" olarak adlandırılmasına başlangıçta karşı çıkan Yunanistan'ın, sonraki süreçte projeye dahil olması önemli bir gelişme olmuştur. Yunanistan, bu

projede Avrupa'ya sevk edilecek doğal gaz için bir nakil güzergahı olarak rol üstlenmektedir.

Türk Akım'ın devreye girmesi, Atina'nın enerji güvenliği için olumlu bir gelişme olsa da 2020 yılında, diğer coğrafyalardaki girişimlerin Yunanistan açısından daha fazla önem taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda, Akdeniz başlığı altında ele alabileceğimiz Levant, Nil ve Herodot Sahalarına ilişkin girişimlerin, 2020 yılında Yunanistan'ın gündeminde daha üst sıralarda yer aldığını ifade etmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, Levant havzasına Kıbrıs aracılığıyla müdahil olmaya çalışan Yunanistan için bölge kaynaklarına erişim, 2020 yılının ana gündem maddelerinden birisini oluşturmaktadır. Öyle ki Yunanistan'ın bölgeye yönelik girişimleri, çoğu zaman krize varan gerginliklere ortam hazırlamıştır. Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan Navtex ilanlarıyla son anda tırmanmasının önüne geçilen süreç, bunun göstergelerindedir. Ancak son dönemde Türkiye-Libya arasındaki deniz alanlarına ilişkin varılan anlaşmaya tepki göstermek amacıyla Yunanistan'ın Ege sorununu tekrar gündeme getirmesi, gelecek dönemin gelişmeleri için gelinen aşama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bulgaristan

Ülkenin enerji ihtiyacının %14,4'ü doğalgazdan karşılanırken, gaz ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan ithal eden Bulgaristan'ın yerli gaz üretimi yok denecek düzeydedir. Enerji ihtiyacını büyük oranda (%33) sahip olduğu düşük kaliteli linyit kömürü kaynaklarıyla karşılamaktadır. 2002 yılına kadar enerji ihtiyacının %40'ını karşılayan Kozloduy nükleer santralının altı reaktöründen dördünün, yeterli güvenliğin sağlanamadığı gerekçesiyle, AB tarafından üyelik önkoşulu olarak kapatılması istenmiştir. Yapılan anlaşma sonucu iki reaktör 2002 yılında, diğer iki reaktör de Bulgaristan'ın AB'ye üye olduğu 1 Ocak 2007 tarihine saatler kala kapatılmıştır (Pamir, 2015:127). Böylece Bulgaristan'ın enerji açığı artmış ve Rusya'ya daha bağımlı hale gelmiştir. 2006 yılında yaşanan

Rusya-Ukrayna krizi, ülkeyi daha da zor durumda bırakmıştır. Bu enerji açığını kapatmak için Bulgaristan, reaktörleri yeniden faaliyete geçirmek istemiş ve Parlamentoda yapılan oylamada 48'e karşı 140 milletvekili, AB'den reaktörlerin açılması için izin istenmesi yönünde oy kullanmış; 23 milletvekili ise çekimser kalmıştır (BBC, 2009).

Enerji konusunda 2020 yılının Bulgaristan için nispeten hareketli geçtiği söylenebilir. Bu bağlamda ön plana çıkan gelişmelerden ilki, kömürle ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Bulgaristan'ın kirletici enerji kaynaklarının başında yer alan kömür kullanımını azaltmaya yönelik Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan rapor, söz konusu gelişmelerin çerçevesini teşkil etmektedir. Bu bağlamda, özellikle Ekim 2020 tarihinde Avrupa Komisyonu, Bulgaristan'ı kömür kullanımını aşamalı olarak sonlandırma stratejisinin uygulanması için son tarihe dair net bir taahhüt vererek, stratejiyi desteklemek için önlemler almaya çağırması, Sofya'yı bir takım politika değişikliklerine yöneltmiştir (Kurban, 2020). Dönemin Enerji Bakanı Temenujka Petkova'nın *"Bulgaristan'ın Belene Nükleer Enerji Santraline yeni ünite inşa etmesi projesinden vazgeçmesi mümkün değil. Kömür santralleri devre dışı kalmalı ve zararlı emisyon yaymayan enerji kaynaklarıyla değiştirilmelidir. Bulgaristan'ın başlıca amacı enerji kaynaklarını çeşitlendirmektir"* şeklindeki açıklamaları, bu politika değişikliğini göstermektedir (Kurban, 2020). Bulgaristan'ın bu doğrultuda atmış olduğu ilk adım ise, kendisine baskı yapan Avrupa Komisyonu'ndan yardım istemek olmuştur. Bu kapsamda Ekim 2020'de dönemin Bulgaristan Başbakanı Boyko Borissov, ülkenin sahip olduğu kapasitenin, Birliğin 2030 iklim hedeflerine ulaşmak için yetersiz olduğunu dile getirmiş ve yine dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'den, ülkenin kömürden çıkışını destekleyecek bir plan istemiştir. Çünkü, Bulgaristan'ın kömürden bir anda vazgeçmesi imkânsızdır. Öyle ki, Bulgaristan'daki kömür santrallerinin toplam elektrik

üretimindeki payının, toplamın yüzde 60'ına yakınına teşkil etmesi, bu durumu daha anlaşılır hale getirmektedir (İklim Haber, 2020).

Kömüre ilişkin gelişmelerin yanı sıra, Bulgaristan için 2020 yılında asıl önemli gelişmelerin doğal gaz konusunda yaşandığı söylenebilir. Yeni doğal gaz nakil hattı projelerinin tamamlanarak enerji akışının sağlanması, fiyatlardaki indirimler, söz konusu gelişmelerin sadece bir bölümünü teşkil etmektedir. Nakil hattı projelerinin devreye girmesi bağlamında değerlendirildiğinde, bilindiği üzere TANAP ile yakından ilgilenen Bulgaristan, aynı zamanda Türk Akımı projesinin de paydaşlarındandır. Bu noktada öncelikle TANAP'a ilişkin gelişmeler ön plana çıkmaktadır. Atina'yla imzalanan Yunanistan-Bulgaristan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi anlaşmasını bu kapsamda ele almak mümkündür. Tarafların varmış olduğu anlaşmaya göre, hattın toplam uzunluğu 182 km olup, bunun 150 km'sinin Bulgaristan sınırları içerisinde geçirilmesi planlanmaktadır. Koronavirüs salgınına rağmen yoğun bir şekilde sürdürülen çalışmaların yakın dönemde tamamlanması beklenmekle birlikte, Yunanistan-Bulgaristan sistemler arası nakil boru hattının yılda 3 milyar metre küp doğal gaz taşıması ve kademeli olarak ise yılda 5 milyar metre küpe yükseltilmesi amaçlanmaktadır (BG Haber, 2020).

Doğal gazla ilişkili olarak Bulgaristan özelinde 2020 yılındaki en önemli gelişmelerden bir diğeri Türk Akım projesinin devreye girmesidir. Hattın Türkiye sınırından Istraanca kompresör istasyonuna kadar olan yaklaşık 11 km uzunluğundaki Bulgaristan'da yer alan bir bölümü, Ekim 2019 tarihinde devreye girmiştir (Sputnik News, 2019). Buna karşın 2020 yılında Bulgaristan'ın Türk Akım çalışmalarını hızlandırdığı göze çarpmaktadır. Sofya'nın bu hamlesi, bir takım yeni gelişmeleri ortaya çıkarması bakımından önem taşımaktadır. Ortaya çıkan söz konusu gelişme, doğal gaz ihtiyacının yüzde 80'inden fazlasını Rusya'dan temin eden Bulgaristan'ın, Rusya ile fiyatlarda indirim yapılmasına ilişkin

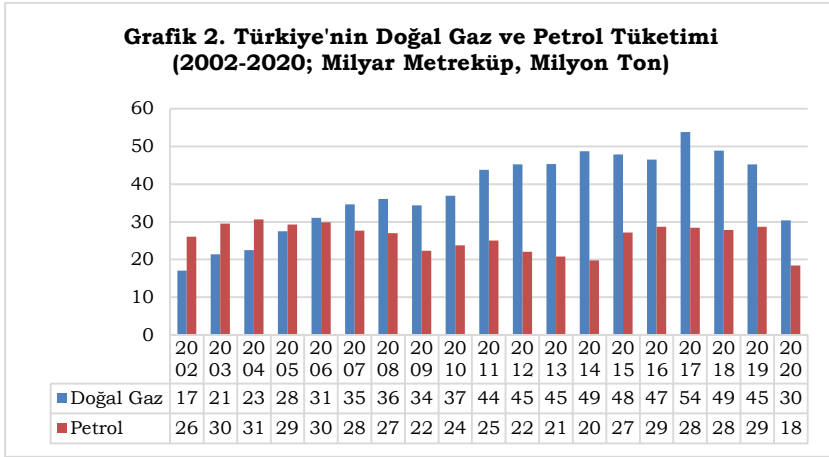
anlaşmaya varmasıdır (Shlapentokh, 2020: 64). Bu anlaşmada iki unsur göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki anlaşma öncesi ve sonrasında fiyatlara ilişkin bir açıklama yapılmaması ve tarafların mutabakatı Mart 2020 tarihinde olmasına karşın, indirimin Ağustos 2019'dan itibaren geçerli olacak şekilde geçmiş dönemi kapsamaktadır (Temizer, 2020).

Doğal gazla ilişkili diğer bir gelişme de ülkenin yapmış olduğu yatırımlardır. Özellikle son birkaç yılda Bulgaristan, enerji sektörüne yönelik gerek yurtiçi gerekse yurt dışında ciddi ölçüde yatırımlar yapan ülkeler arasında yer almaya başlamıştır. Sofya'nın yapmış olduğu bu yatırımların odağını, yurtiçinde ülkenin enerji sektörü ve altyapısının geliştirilmesi, yurt dışında ise çeşitlendirme stratejisi bağlamında alternatif kaynaklara erişim teşkil etmektedir. Başbakan Boyko Borisov'un, ABD-Bulgaristan stratejik diyalogunun ilk oturumunda yaptığı açılış konuşmasındaki "çeşitlendirme sadece sözden ibaret değildir" şeklindeki ifadesi, bu durumu desteklemektedir (Reuters, 2020a). Bu bağlamda Bulgaristan'ın LNG'ye yönelik yapmış olduğu yatırımlar ön plana çıkmış, hatta Bulgaristan, Ocak 2020'de Yunanistan'ın kuzeyinde yer alan LNG terminalinin yüzde 20'lik hissesini satın almıştır . Yunanistan-Bulgaristan doğal gaz boru hattı üzerinden Güneydoğu Avrupa'ya doğal gaz sağlayacak söz konusu LNG terminalinin yıllık kapasitesinin 6,1 milyar metre küp olacağı tahmin edilmektedir. Buna karşın, taraflar arasındaki girişimler sadece LNG terminalinin hisseleriyle sınırlı kalmamıştır. Taraflar arasında varılan anlaşmaya göre bundan sonraki aşamayı, devlet şirketi Bulgartransgaz'ın Dedeağaç kenti açıklarındaki Yunan yüzen LNG tesisi üreticisi Copelouzis'un bir iştiraki olan Gastrade'nin yüzde 20'lik hissesinin satın alınması oluşturmaktadır (Reuters, 2020a).

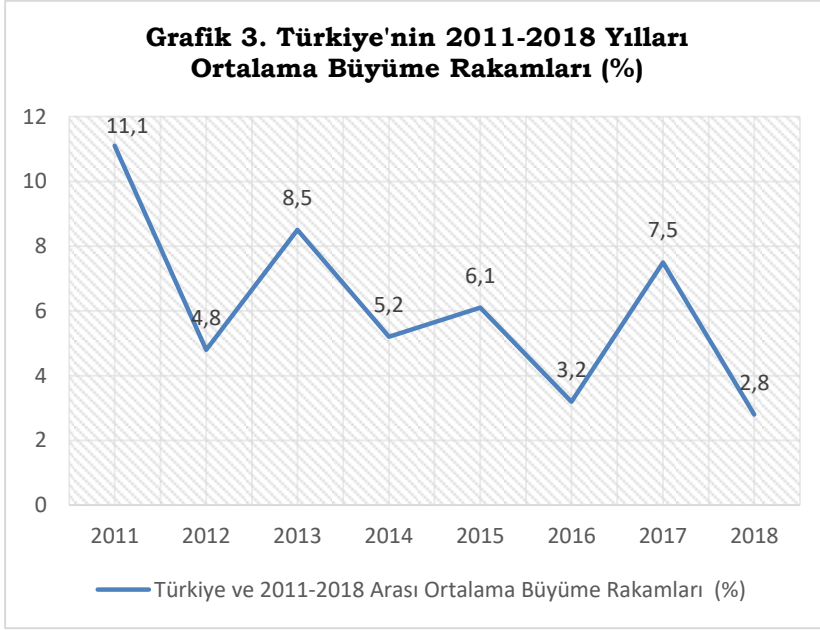
Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti'nin (Türkiye) özellikle 2000'li yılların başından itibaren geçirmeye başladığı hızlı dönüşümün,

enerjiyle bağlantılı alanlara doğrudan yansımaları olmuştur. Bunların başında, toplumun tüketim alışkanlıklarındaki değişimler, politika yapıcılar ve karar alıcıların enerji stratejilerine daha fazla önem vermesi gelmektedir. Hatta toplumun enerji tüketim alışkanlıklarıyla birlikte ülkenin bu alandaki stratejilerinin doğrudan ilişkili hale geldiği, dolayısıyla enerji tüketimindeki artışın, devletlerin endüstrileşmesi ve toplumun yaşam standartlarıyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren artan enerji tüketimi ve ekonomideki büyüme trendi arasındaki doğrusal bağlantı, bu ilişkiyi göstermektedir. Örneğin ortalama büyüme oranı yüzde 6 olan Türkiye'nin doğal gaz tüketimindeki artışı yüzde 3'tür.

Kaynak: SETAV, 2021, 269-270.

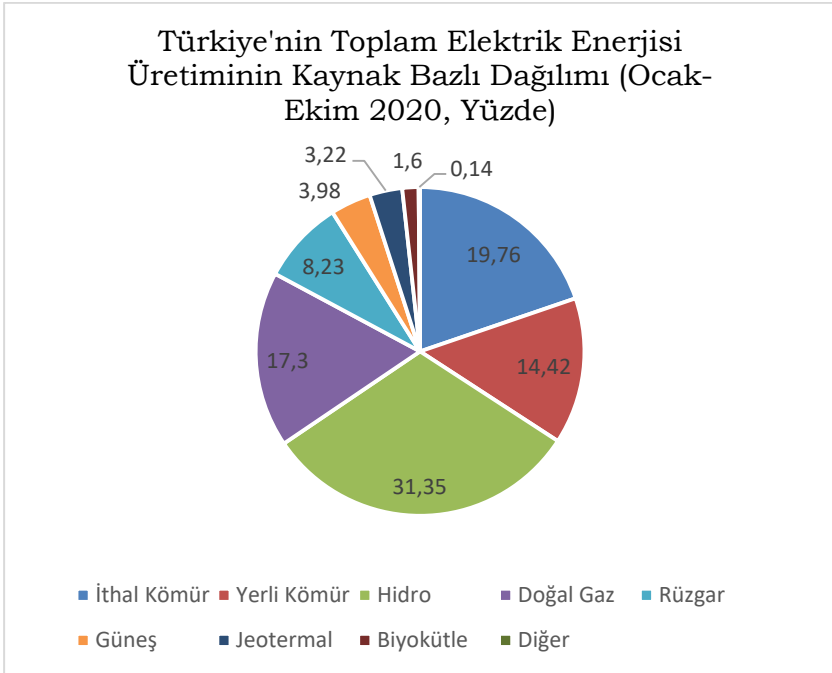

Kaynak: AA, 2019.

Küresel çapta etkilere neden olan olaylardan kaynaklanan kısa süreli dalgalanmalar bir kenara bırakıldığında, 2000'lerin başlarından itibaren ekonomide önemli bir büyüme ivmesi yakalayan Türkiye açısından 2020 yılı, önemli gelişmelerin yaşandığı, bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu gelişmelerin başında enerji faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri stratejik enerji kaynaklarıyla ilişkili olarak yaşanan gelişmelerdir.

Covid-19 salgınının baş göstermesiyle birlikte, küresel enerji piyasalarının olumsuz etkilendiği 2020 yılı, Türkiye için enerji alanında olumlu gelişmelere sahne olmuştur (SETA, 2021: 263). Söz konusu olumlu gelişmeleri iki başlık altında toplamak mümkündür. İlk olarak, Türkiye'nin enerji tüketiminin önemli bir kısmını teşkil eden elektrikle ilişkili

faaliyetlerdeki gelişmelerdir. Örneğin Avrupa'da koronavirüs krizi sürecinde elektrik tüketimleri hızla düşerken Türkiye'de bu seviye, birçok ülkeye kıyasla daha iyi düzeyde seyretmiştir. Öyle ki Türkiye, kaynak kullanımını açısından 2020'de tüm zamanların rekorunu kırmış ve toplam elektrik üretiminde yerli kaynak kullanım oranları, yaklaşık yüzde 65 ile tarihin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere söz konusu kaynakların yüzde 31,35'ini hidroelektrik enerjisi, 14,42'sini yerli kömür, yüzde 8,23'ünü rüzgar enerjisi, yüzde 3,98'ini güneş enerjisi, yüzde 3,22'sini jeotermal enerji ve yüzde 1,6'sını biyokütle teşkil etmektedir (SETA, 2021: 265).

Kaynak: SETA, 2021: 265.

Türkiye için 2020 yılındaki olumlu gelişmelerin ikinci başlığı daha çok enerji sektörü kapsamında ele alabileceğimiz arama ve sondaj faaliyetleriyle ilgilidir. Bir bakıma bu alanda

yaşananları, Türkiye için felaketlerle anılacak olan 2020 yılının en önemli olumlu gelişmeleri olarak nitelendirmek mümkündür. Bilindiği üzere Türkiye, özellikle son dönemde enerji sektörüne yönelik önemli yatırımlar yapan bir ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin bu kapsamda yapmış olduğu yatırımlardaki en önemli pay, derin deniz arama ve sondaja ayrılmaktadır. Türkiye, yapmış olduğu yatırımların karşılığını 2020 yılında almaya başlamıştır. Ancak beklenenin aksine alınan söz konusu karşılık, Türkiye'nin derin deniz arama ve sondaj faaliyetlerini yoğunlaştırdığı -göreceli olarak daha fazla gündemi meşgul eden- Doğu Akdeniz bölgesinde değildir. Daha açık bir ifadeyle, 2020 yılında enerji bağlamında ön plana çıkan en önemli gelişmelerden birisi, son yıllarda keşfedilen hidrokarbon rezervleriyle, küresel enerji piyasalarının odak noktası haline gelen Doğu Akdeniz bölgesindeki değil, Türkiye'nin derin deniz arama ve sondaj faaliyetlerini yoğunlaştırdığı bir diğer coğrafya, Karadeniz'de yürütülen çalışmaların sonucundaki keşifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki 21 Ağustos 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından dünya kamuoyuna açıklanan keşif, Türkiye'de bir anda gündemin enerji eksenine yönelmesine neden olmuştur (SETA, 2021: 263).

Son birkaç yılda Türkiye, derin denizlerde kendi gemileriyle sondaj yapabilecek düzeyde, enerji alanında önemli gelişme kaydeden ülkelerden birisi haline gelmiştir. 2020 yılında da söz konusu gelişim devam etmiş ve bu alanda önemli mesafe kaydetmiştir. Nisan 2020 itibariyle Türkiye, aynı anda 23 aktif kuleyle sondaj yapan ve Ukrayna'dan sonra Avrupa'da arama çalışmalarının en yoğun olduğu ülke olarak kabul edilmektedir (TPAO, 2019: 39).

Karadeniz bağlamında ele alındığında Türkiye'nin bölgedeki enerji faaliyetleri 1970'li yıllara dayansa da asıl olarak 2004 yılından itibaren ivme kazanmaya başlamıştır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO), faaliyetlerin ivme

kazanmasında önemli katkısı bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle 2004-2019 yılları arasında TPAO'nun Karadeniz'de yoğun olarak sistemik faaliyetler yürüttüğü, ruhsatlandırılan bloklarda toplam 142 bin km iki boyutlu (2B) sismik ve 37.610 km² üç boyutlu (3B) sismik veri toplayarak, bu verileri yorumladığı ifade edilmektedir. Toplanan verilerin yorumlanması sonrasında, toplamda 6 adet derin deniz ve 10 adet sığ deniz arama kuyusu kazılmıştır. Akçakoca 3 ve 4 kuyularındaki gaz keşfinin ardından buradaki üretim sahasındaki açılan kuyu sayısı ise 24'e ulaşmıştır.

Derin deniz arama ve sondaj faaliyetleri kapsamında, Fatih'in Karadeniz'de yürütmüş olduğu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, şüphesiz Türkiye için 2020 yılının en önemli gelişmesidir. Bilindiği üzere söz konusu gelişme, Fatih derin deniz sondaj gemisiyle Karadeniz'de 21 Ağustos 2020'de ilk olarak 320 milyar metreküp olarak deklare edilen, ardından 17 Ekim 2020'de 405 milyar metreküp olarak revize edilen önemli bir keşif gerçekleştirmesidir. Miktar açısından bakıldığında Karadeniz'deki bu keşfin, Türkiye'nin yaklaşık sekiz yıllık ihtiyacını karşılayabilecek büyüklükte olduğunu ifade etmek mümkündür (Reuters, 2020b). 21 Ağustos 2020 tarihinde açıklanan doğal gaz keşfi, Karadeniz'de Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölgesinde yer alan Batı Karadeniz baseni Sakarya bloğunda açılan Tuna-1 kuyusunda gerçekleştirilmiştir. TPAO ve 2 Nisan 2019 tarihinde tescil edilen Offshore Technology Center (TP-OTC) tüzel kişilikleri tarafından, milli imkanlarla Batı Karadeniz baseni Sakarya bloğunda açılan Tuna-1 kuyusu, Ereğli'nin 175 km kuzeyinde yer almakta ve kuyunun bulunduğu bölgede su derinliği 2.117 metre olarak ifade edilmektedir (TPAO, 2020a). TPAO tarafından yapılan açıklamaya göre; *“Tuna-1'in şu ana kadar elde edilen sonuçlarıyla ispatlanan jeolojik modelinin benzer komşu yapılar da test edilmesiyle, bahse konu olan rezervin daha da yüksek seviyelere ulaşması beklenmektedir. Üst miyosen pliyosen deniz altı yelpaze sisteminde gerçekleştirilen bu keşif,*

jeolojik ve jeofizik verilerle desteklenmekle birlikte şu ana kadar Karadeniz’de gerçekleştirilen en büyük keşiftir” (TPAO, 2020b). Son gelişmelere bakıldığında bu kuyuda günümüzde 3.520 metre derinlikte sondaj ve test çalışmaları devam etmekle birlikte, TPAO, bu kapsamda 4.525 metre derinliğe inmeyi hedeflemektedir. Buna karşın Türkiye aynı zamanda mevcut durumda keşfedilen doğal gaz rezervlerine ilişkin girişimlerde de bulunmaktadır. Bu doğrultuda TPAO’nun saha geliştirme ve üretim aşamaları için gerekli çalışmaları başlattığı bilinmektedir.

Karadeniz’de şu ana kadar ki en büyük doğal gaz keşfinin yapıldığı Tuna-1 kuyusunda Fatih Derin Deniz Sondaj Gemisiyle 20 Temmuz 2020 tarihi itibarıyla sondaja başlanmıştır. Sakarya sahası kapsamındaki bu keşif, aynı zamanda 2020 yılında dünyada denizlerde gerçekleştirilen keşifler arasında da birinci sırada yer almaktadır (TPAO, 2020b). Bu, aynı zamanda Türkiye’nin bu güne kadar ki ürettiği doğal gaz miktarının yaklaşık 19 katına, yıllık doğal gaz ithalatının ise 7,2 katına ve sahip olunan rezervlerin 115 katına eş değerdir. Ayrıca 2023 yılında üretime geçilmesi planlanan rezervin, Türkiye’nin doğal gaz ihtiyacını karşılama süresi ise yaklaşık 7-8 yıl olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte bölgede keşfedilen ve ticari değeri 65-80 milyar dolar olarak tahmin edilen rezervin çıkarılması için yaklaşık 6 milyar dolarlık bir yatırım yapılması gerekmektedir (Sputnik News, 2020). Ama yine de asıl belirleyicinin küresel enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar olduğu da göz ardı edilmemelidir. Çünkü özellikle küresel çapta dengeleri sarsan Covid-19 salgınının etkilerinin neler olacağı, devam etme süresi gibi belirsizlikler değerlendirmelerin netleştirilmesini zorlaştırmaktadır.

2020 yılı itibarıyla Karadeniz’deki doğal gaz keşfinin yanı sıra Türkiye açısından bir diğer önemli gelişme de Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı’nın (Türk Akım) aktif hale getirilmesidir. 8 Ocak 2020 tarihinde açılışı gerçekleştirilen Türk Akım, önemli bir

enerji tedarik projesidir. Öyle ki Türkiye, Batı Hattı'ndan gelen doğal gazı Türk Akım'dan almaya başlayarak enerji güvenliğini arttırırken, hattın ikinci kolunun ulaştırılması planlanan Avrupa ülkeleri açısından da önemini katlamaktadır. Bu bağlamda, yılda ortalama 31,5 milyar metreküp doğal gazın taşınması hedeflenen projenin, en başta Türkiye'nin stratejik değerini daha üst seviyelere çıkaracağını ifade etmek mümkündür (SETA, 2021: 274). Çünkü tarihte ilk olarak Rus doğal gazının, toprakları üzerinden Avrupa'ya taşınmasının Türkiye'yi daha da önemli hale getirmesi kaçınılmaz olduğu gibi Türkiye, birçok Avrupa ülkesinin enerji güvenliği için kilit rol oynar hale gelmiştir. Buna karşın, Türkiye'nin Avrupa enerji güvenliğindeki kilit rolü, sadece Türk Akım'ın devreye girmesiyle sınırlı değildir. Bu minvalde Azerbaycan gazını Avrupa'ya ulaştıracak ve Rusya'ya bağımlılığı azaltacak en önemli alternatifler arasında yer alan TANAP'ın devamı Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) projesinin yaklaşık beş yıllık inşa sürecinin 2020 yılında tamamlanması, Türkiye için bir diğer önemli gelişmedir. Bilindiği üzere TANAP'ın ardından TAP'ın tamamlanması, Güney Gaz Koridoru'nun parçalarının bir bütün olarak bağlanması anlamına gelmektedir. Faaliyete girmesi açısından bakıldığında Güney Gaz Koridoru'nun en üst kapasiteyle çalıştığı yılda 6 milyar metreküp doğal gazı Türkiye'ye, 10 milyar metreküp doğal gazı da Anadolu toprakları üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır. Söz konusu miktarların arttırılmasına yönelik yatırımlar ise henüz planlama aşamasındadır (SETA, 2021: 275).

Sonuç

Enerji konusuyla ilişkili olarak 2020 yılının Karadeniz açısından hareketli geçtiği görünmektedir. Söz konusu hareketliliğe neden olan gelişmelerden ön plana çıkanları iki başlık altında ele almak mümkündür. Bunlardan ilki Rusya ve Ukrayna'nın Kırım'la ilgili girişimleriyle ilişkiliyken, bir diğeri Türkiye'nin Tuna-1 kuyusunda tarihinde gerçekleştirdiği en büyük doğal gaz keşfidir. Buna karşın her bir gelişmenin 2020

yılında da Karadeniz'in stratejik öneminin derecesini arttıracak düzeyde katkı yaptığını ifade etmek mümkündür. Örneğin Ağustos ve Ekim aylarında 2020 yılının denizlerdeki en büyük keşifleriyle Karadeniz, güzergâh olmanın ötesinde hidrokarbon rezervleri açısından da önemli bir nitelik kazanmıştır. Öyle ki özellikle bu son hidrokarbon rezervleri coğrafyanın uluslararası politika gündemindeki yerini daha üst sıralara taşımış ve başta uluslararası sistemin önemli aktörleri olmak üzere tartışmasız tüm dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu durum özellikle enerji konusunda bir takım yaklaşım değişikliklerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle Türkiye'nin yapmış olduğu keşiflerle birlikte gerek Ankara gerekse bölge ülkelerinin strateji ve yaklaşımlarındaki değişim daha belirgin hale gelmiştir. Bu duruma örnek olarak Romanya'nın Türkiye'nin keşfettiği doğal gaz rezervlerinin bulunduğu sahaların kendi coğrafyasına yakın olması dolayısıyla, Karadeniz'de arama ve sondaj faaliyetlerine hız vermesi gösterilebilir.

2020 yılında bölge ülkeleri arasında enerji stratejilerindeki ve niteliklerindeki en önemli değişimi yaşayan ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin Karadeniz'de milli imkanlarıyla yapmış olduğu keşif, 7-8 yıllık ihtiyacını karşılayacak ya da 80 milyar dolara varan ticari değeriyle göreceli olarak çok önemli gibi görünmeyebilir. Ancak yine de keşfin ticari değerinin önemli olduğunun altını çizmekle birlikte, rezervlerin ekonomik değeri yerine stratejik değerine odaklanıldığında, asıl kazancın Türkiye'nin ulusal güç maksimizasyonuna yönelik olduğu açıkça görülmektedir. Bu noktada Türkiye'nin enerji bağlamındaki yaklaşımlarındaki yenilikler ve değişimler ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar ışığında 2020 yılındaki keşifle birlikte, Türkiye'nin yaklaşımındaki en önemli yeniliklerden birisi, rezervlerin ekonomik değeri yerine stratejik değerine odaklanarak elde edilen başarıyı kısa süreli ve geçici bir ticari fayda yerine daha uzun süreli kazanımların önünü açacak ulusal güç optimizasyonuna yönelik bir yönetim felsefesinin benimsenmesidir. Türkiye'nin küresel enerji piyasasında aktif

olmaya yönelik girişimlerini bu bağlamda ele almak mümkündür. Türkiye'nin bu yeni yaklaşımının teoride kalmayarak aynı zamanda pratiğe geçirildiği, enerji stratejilerinde açıkça görülmektedir. Öyle ki yakın bir zamana kadar Türkiye'nin enerji stratejisi nakil güzergahları açısından merkez olabilmekle sınırlıyken; artık proaktif ve pragmatik bir görünüme kavuşturulduğu görülmektedir. Söz konusu görünümün en göze çarpan niteliği, sektör ve enerjideki dışa bağımlılığı azaltarak kendi milli enerji kaynaklarını alternatifleriyle geliştirmeye yönelik girişimlerdir. Karadeniz'deki keşfin vermiş olduğu motivasyonla birlikte bu coğrafyada yeni çalışmalara yönelik yatırımların artırılması ve Doğu Akdeniz'de yoğunlaştırılan faaliyetler bunun göstergelerindedir.

Karadeniz bağlamında enerjiyle ilişkili olarak 2020 yılında yaşananlar sadece gelişmelerle sınırlı değildir. Olumlu gelişmelerin yanı sıra 2020 yılında gerek bölge barışını gerekse enerji güvenliğini olumsuz etkileyen olaylara da tanıklık edilmiştir. Bunların başında devam eden Kırım sorunu ve Dağlık Karabağ Savaşı gelmektedir. Fakat bölge barışı ve enerji güvenliğine etkisi göz önüne alındığında Dağlık Karabağ'daki Azerbaycan-Ermenistan arasındaki askeri çatışmanın bir adım daha ön plana çıktığı görülmektedir. Çünkü Ermenistan-Azerbaycan arasındaki çatışma, iki bölge devleti arasında olmanın ötesinde bir yapıya dönüşmüştür. Kompleks bir yapı olarak ifade edebileceğimiz bu dönüşüm, Dağlık Karabağ'ı bir sorun olmasının ötesine taşıyarak, küresel çapta bir krize dönüşebilecek, birçok unsurla ilişkili dinamiklerin denge merkezlerinden birisi haline getirmiştir. Enerji güvenliği bağlamında ele alındığında, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmayla ilişkili tehditleri farklı boyutlarla ele almak mümkündür. Bu bağlamda özellikle Ermenistan'ın enerji nakil hatlarına yönelik saldırıya varan eylemleri, enerji güvenliği tehdidinin önemli bir boyutudur. Bunun en önemli nedeni, yapılan saldırıların mevcut durumdaki enerji akışında

neden olacağı kesintiyken belki de daha da önemlisi göreceli olarak güvenli güzergâh ve hidrokarbon rezerv bölgesinin gelecekte karışıklık ve istikrarsızlığa sürüklenebilmesi ihtimalidir.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (AA) (2019), “Büyüme Rakamları Açıklandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/15341> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Abay E. G. (2019), “Rusya ve Ukrayna Doğalgaz Konusunda Anlaştı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-ukrayna-dogal-gaz-konusunda-anlasti/1688178> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).
- Aksu F. (2018), “Confidence Building, Negotiation And Economic Cooperation Efforts In Turkish-Greek Relations (1990-2004)”, <http://www.turkishgreek.org/yayinlar/makaleler/makaleler-1/item/120-confidence-building-negotiation-and-economic-cooperation-efforts-in-turkish-greek-relations> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Alım E. (2020), Ukrayna Krizinde Rusya, Nobel Yayınları, Ankara.
- Aras O. N. (2008), Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, İstanbul: Derin Yayınları.
- Eur-Lex (2009), “Assessment Report Of Directive 2004/67/EC On Security Of Gas Supply”, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2009:0978:FIN:EN:PDF>
- BBC (2009), “Bulgaristan’ın Nükleer Talebi”, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/01/090123_bulgaria_nuclear.shtml. (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- BBC (2019), “ABD Yaptırımları: Türk Akım ve Kuzey Akım 2 Projeleri Hakkında Neler Biliniyor”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50883992> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

- Begçecanlı B. (2021), “Türk Akım Bir Yaşında”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkakim-bir-yasinda/2103613> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- BG Haber (2020), “Yunanistan-Bulgaristan Doğal Gaz Boru Hattı Teftiş Edildi” <https://www.bghaber.org/bghaber/yunanistan-bulgaristan-dogalgaz-hattinin-insa-isleri-teftis-edildi/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Bloomberg HT (2020), “Rusya ABD Yaptırımları Sıkılaştırmadan Önce Kuzey Akım 2’yi Bitirmek İstiyor” <https://www.bloomberght.com/rusya-abd-yaptirimlari-sikilasmadan-once-kuzey-akim-2yi-bitirmek-istiyor-2271699> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- BOTAŞ (2020), “Türkiye-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı” <https://www.botas.gov.tr/Icerik/turkiyenahcivan-dogal-gaz-bor/315> (Erişim Tarih: 20.02.2021).
- British Petroleum (BP) (2021), “BP Statistical Review of World Energy 2020”, 69th Edition.
- Cabbarlı H. (2003), “Bağımsızlık Sonrası Ermenistan Enerji Politikası”, *Avrasya Dosyası*, Enerji Özel, Bahar, Sayı 1, ss. 236-258.
- Calopereanu M. F. ve Calopereanu A. (2017), Priorities in Romania’s Energy Strategies in the Current European and Euroatlantic Context, *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 11(1), s.29, ss. 25-35.
- Coleman N. (2020), “BP 'Deeply Concerned' As Pipeline Attack Raises Stakes In Azerbaijan Conflict”, <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/natural-gas/100720-bp-deeply-concerned-as-pipeline-attack-raises-stakes-in-azerbaijan-conflict> (Erişim Tarih: 20.02.2021).
- Daily Sabah (2020), “Aliiev Warns of Consequences If Armenia Targets Oil And Gas Pipelines”, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/aliyev>

- warns-of-consequences-if-armenia-targets-oil-gas-pipelines (Erişim tarihi: 25.02.2021).
- Deveci E. (2020), “Doğalgaz İthalatında Azeriler Rusya’yı Geçti, ABD’nin Payı İkiye Katlandı”, <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/dogalgaz-ithalatinda-azeriler-rusyayi-gecti-abdnin-payi-ikiye-katlandi-5911972/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Elmacıoğlu L. (2020), “Ermenistan – Azerbaycan Çatışmasının Asıl Nedeni Enerji Nakil Hatları mı?”, <https://www.indyturk.com/node/251636/haber/ermenistan-azerbaycan-çatışmasının-asıl-nedeni-enerji-nakil-hatları-mı> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Energy Industry Review (2020), “Romgaz To Increase Daily Productiin In The Caragele Field”, <https://energyindustryreview.com/oil-gas/romgaz-to-increase-daily-production-by-30-in-the-caragele-field/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Erkan A. Ç. (2015), “Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergahlarının Önemi ve Karadeniz”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi (KARAM)*, Bahar, Sayı. 50, ss.127-150.
- Furuncu Y. (2021), “Ermenistan’ın Hedefi Türkiye–Azerbaycan Enerji Güvenliği”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ermenistan-in-hedefi-turkiye-azerbaycan-enerji-guvenligi/2004544> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Gazprom (2019), “About Marketting Europe”, <https://www.gazprom.com/about/marketing/europe/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Güler M. Ç. (2020), *5 Soru: Dağlık Karabağ Çatışması: Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Bir Kırılma mı?*, SETA, <https://www.setav.org/5-soru-daglik-karabag-catismasi-azerbaycan-ermenistan-iliskilerinde-bir-kirilma-mi/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

- Iuga V. ve Dudau R. (2018), The Outlook For Natural Gas In Romania And Proposals For Its Value-Added Capitalization, *Energy Policy Group Report*.
- İklim Haber (2020), “Bulgaristan Kömürden Çıkmak İçin AB’den Yardım Talep Etti”, <https://www.iklimhaber.org/bulgaristan-komurden-cikmak-icin-abden-yardim-talep-etti/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Keypour J. ve Hendla I. (2019), “The Annexation of Crimea: A Realist Look From The Energy Resources Perspective”, *Baltic Journal Of European Studies*, Vol. 9, No. 3, pp. 148-165.
- Koçer G. “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, *Akademik Bakış*, Cilt. 1. Sayı. 1 2007, ss.195-217.
- Kurban E. (2020), “Bulgaristan’ın Başlıca Amacı Enerji Kaynaklarını Çeşitlendirmektir”, <https://www.enerjiportali.com/bulgaristanin-baslica-amaci-enerji-kaynaklarini-cesitlendirmektir/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Melenciuc S. (2019), “Romania Increases Its Reliance on Gazprom as Russian Gas Imports Rose by 55 pct in January”, <https://business-review.eu/energy/romania-increases-its-reliance-on-gazprom-as-russian-gas-imports-rose-by-55-pct-in-january-200239> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Memedli E. (2017), “Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü”, *Akademik Bakış Dergisi*, Mayıs-Haziran, Sayı 61, ss.206-215.
- OMV Petrom (2021), “Shareholder Structure”, <https://www.omvpetrom.com/en/investors/share-and-gdr/shareholder-structure> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Pamir N. (2015), “Energy and pipeline Security In The Black Sea and Caspian Sea Regions”, OleksanderPavliuk ve Ivanna Klympush-Tsinadze (Ed), *The Black Sea Region*:

Cooperation and Security Building, New York, Routledge, ss. 123-155.

Pirani S., Sharples J., Yafimava K. ve Yermakov, V. (2020), "Implications of The Russia-Ukraine Gas Transit Deal for Alternative Pipeline Routes and the Ukrainian and European Markets", Energy Insight Report 65, Mart 2020, The Oxford Institute for Energy Studies.

Reuters (2020a), <https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-greece-lng-idUSKBN1Z71JP> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

Reuters (2020b): <https://www.reuters.com/article/us-turkey-energy-blacksea-idUSKBN2720LC> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

Reuters (2017), <https://www.reuters.com/article/romania-fondul-petrom/romanian-fondul-proprietatea-to-sell-1-45-bln-shares-in-omv-petrom-idUKL5N1M05BF> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

Shlapentokh D. (2020), "Russia's Gas Price Discount For Bulgaria: The Problem of Imperial Economic Projects", *Insight Turkey*, Vol 22, No 2, ss. 63-77.

Sputnik News (2020), "Türkiye Karadeniz'de Doğal Gaz Rezervi Keşfetti", <https://tr.sputniknews.com/infografik/202008241042714133-turkiye-karadenizde-dogalgaz-rezervi-kesfetti/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

Sputnik News (2019), "Bulgaristan'da Türk Akım'ın İlk Kısmının Açılışı Yapıldı", <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201910211040434316-bulgaristanda-turkakimin-ilk-kisminin-acilisi-yapildi/> (Erişim Tarih: 20.02.2021).

Sputnik News (2021), "Bir Şirket Daha Yaptırımlar Nedeniyle Kuzey Akım 2 Projesinden Çekildi", <https://tr.sputniknews.com/rusya/202101141043574002-bir-sirket-daha-yaptirimlar-nedeniyle-kuzey-akim-2-projesinden-cekildi/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

Stoica A. (2018), "Romania, Dependent on Russian Gas Transit Through Ukraine?",

- <https://energyindustryreview.com/oil-gas/romania-dependent-on-russian-gas-transit-through-ukraine/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- TASS (2020), “Baku Accuses Armenia of Rocket Attack On Vicinity Of Important Oil Pipeline”, <https://tass.com/world/1209431> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Temizer M. (2020), “Russia's Gazprom To Drop Gas Prices By 40% For Bulgaria”, <https://www.aa.com.tr/en/energy/finance/russias-gazprom-to-drop-gas-prices-by-40-for-bulgaria/28537> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Tosun K. (2018), Doğal Gaz İmparatoru: Rusya, Cinius Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) (2019), “TPAO, 2019 Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, <https://www.tpao.gov.tr/file/2005/2019-tpao-sektor-raporu-3185ed3b4af5442c.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) (2020a): <https://www.tpao.gov.tr/file/2009/basin-bulteni-tuna-1-kesif-21-08-2020-press-releas-3765f6c9a0936ad2.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) (2020b): <https://www.tpao.gov.tr/file/2010/basin-bulteni-tuna-1-kesif-17-10-2020-3815f8b0eef56dce.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)(t.y.), Deniz <https://www.tpao.gov.tr/deniz> (Erişim Tarih: 20.02.2021).
- SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (2021), 2020’de Türkiye, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., ss.269-270.
- Umbach F. (2014), “The Energy Dimensions Of Russia’s Annexation Of Crimea”, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2014/05/2>

- 7/the-energy-dimensions-of-russias-annexation-of-crimea/index.html (Erişim Tarihi: 24.01.2021).
- U.S. Energy Information Administration (EIA), (2014), <https://www.eia.gov/international/overview/country/ROU> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Vatanka A. (2020), “NATO’s Energy Security Rests Fragile Ceasefire”, <https://www.mei.edu/publications/natos-energy-security-rests-fragile-ceasefire> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).
- Visenescu R. ve Bartolet H. (2017), “How Romania Can Become A Key Player In The European Gas Market”, <https://energypost.eu/romania-key-player-gas-eu/> (Erişim Tarihi: 20.01.2021).
- Yapıcı M. İ. (2015), “An Emerging Contributor To The European Security Of Energy Supply: Romania”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, ss. 85-107.
- Yılmaz R. (2010), “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 69-93.

ÇEVRESEL SORUNLAR BAĞLAMINDA KARADENİZ HAVZASINDA TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI İŞ BİRLİKLERİ

Nisa Erdem

[Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü]

Giriş

Çevre hem insanlar tarafından oluşturulan hem de insanların yaşama alanını biçimlendiren ve refah düzeyini belirleyen, bu bağlamda etkileşim unsurunu bünyesinde barındıran bir kavramdır. Çevre, insan topluluklarının ekonomik ve sosyal gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı zamanda insan topluluklarının sürekli etki ve baskıları altında şekillenmektedir. Çevre sorunları dünyanın her yerinde kalkınmışlık düzeyini belirleyen ve bu doğrultuda önleyici tedbirlerin alınması gereken bir meseledir. Çevre sorunlarının bugünü, yarını ve geçmişi birbirine bağlıdır. Bu bağlamda, sürdürülebilirlik konusu da çevre için ayrı bir önem arz etmektedir.

Rittel ve Webber (1973)'in "Dilemmas in a General Theory of Planning (Genel Planlama Teorisindeki İkilemler)" adlı çalışmasında karmaşık sorunların özelliklerine yönelik belirlenen ilkeler¹ doğrultusunda çevre sorunlarının da

¹ Karmaşık sorunların kesin ve açık bir tanımı bulunmamaktadır; sorunların çözümü kurala bağlı değildir, çözümlerin doğru ya da yanlışlığından bahsedilemez; her bir karmaşık soruna ilişkin sınırsız çözüm yolu mevcuttur;

karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan çevre sorunları aynı zamanda sınır aşan sorunlardır. Yaşanan çevre sorunlarının etkisi meydana geldiği alana göre her zaman daha büyük sonuçlar doğurmaktadır. Bu çevre sorununa kaynaklık eden nedenler açısından da geçerli bir olgudur. Şöyle ki, herhangi bir coğrafi mekân üzerinde görülen çevre sorunları her zaman için o bölgenin ve o bölgede yaşayan insan topluluklarının neden olduğu olaylardan ötürü oluşmamaktadır. Çok daha geniş bir nedenler kümesi ilgili çevre sorunlarının doğmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda çevre sorunlarının kümülatif bir yapıya sahip olduğunu söylemek de mümkündür.

Çevre ve çevre sorunlarının sınır aşan ve karmaşık doğası tek taraflı çözüm yollarından daha fazlasını gerekli kılmaktadır. Küreselleşme süreci, telekomünikasyon, bilgisayar, teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler, internetin erişim gücü ve ağ yönetimi, coğrafi sınırları bulanıklaştıran ve sembolik hale getiren olaylardır. Bu durum bir yandan çevre ve benzeri karmaşık sorunların ortaya çıkmasına neden olan ortamı meydana getirirken, diğer yandan yine bu sorunlar karşısında başvurulan yöntemlerin geliştirilmesini hızlandırmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası düzeyde geliştirilen iş birliği ve ortaklıklar, çevre sorunlarının ortak meseleler olması ve müşterek sorumluluk altında değerlendirilmesi gerektiğine bağlı olarak, sunulan çözüm yolları olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Karadeniz havzası çevreye ilişkin sorunların yoğunlukla yaşandığı ve bu bağlamda en çok korunmaya muhtaç alanlardan biridir. Karadeniz havzası alanda kıyı ülkelerin ve

---

çözüm yolları deneme ve yanılma yolu ile elde edilemezler ve bu bakımdan her çözüm yolu tek seferliktir; karmaşık sorunların tanımlanabilir potansiyel bir çözüm kümesi bulunmamaktadır; karmaşık sorunlar benzersizdir; karmaşık sorunlar aynı zamanda diğer sorunların nedenidirler; karmaşık sorunlara neden olan olayların sayısı birden fazladır, tek bir nedene bağlı olarak açıklanamazlar; karmaşık sorunlar tam ve eksiksiz bir sorumluluk gerektirmektedir.

kentlerin neden olduğu karasal atıkların denize ulaşması, kurulan fabrikaların oluşturduğu atıklar, yoğun deniz ulaşımının neden olduğu petrol sızmaları gibi daha birçok nedene bağlı olarak yaşanan olumsuz gelişmeler, Karadeniz'in ciddi anlamda tehdit edilmesine neden olmaktadır. Karadeniz havzasında kurulacak uluslararası iş birlikleri, Karadeniz'e ilişkin çevre sorunlarının ve nedenlerinin belirlenmesi, araştırılması, sorunlara ilişkin çözüm kümelerinin oluşturulması ve en uygun çözüm yolunun geliştirilmesi bağlamında önem arz etmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Karadeniz havzası özelinde yaşanan çevre sorunlarının uluslararası iş birlikleri yoluyla ele alındığı önemli düzenleme ve organizasyonlara yer verilmeye çalışılmıştır. Söz konusu iş birlikleri hem Karadeniz havzasındaki ülkeleri kendi aralarında oluşturduğu hem de bu ülkelerin de dâhil olduğu uluslararası iş birliklerini içermektedir. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle çevre alanına ilişkin hukuki çerçeve niteliğindeki iki önemli uluslararası düzenleme olan Stockholm ve Rio konferanslarından bahsedilmiştir. Ardından Türkiye'nin dâhil olduğu bölgesel nitelikteki uluslararası iş birliği örgüt, sözleşme ve metinlere yer verilmiştir. Son olarak, çevre sorunlarının aynı zamanda yerel girişimlerin de katkılarını içermesi gerekliliği ve bu bağlamda gerçekleştirilen faaliyetlerin varlığına dayanarak yerel düzeyde kurulan uluslararası iş birliklerine yer verilmiştir.

1. Karadeniz Havzasındaki Çevresel Sorunlara Genel Bir Bakış:

Karadeniz, Akdeniz'i önce İstanbul Boğazı sonra Marmara denizi ve Çanakkale boğazı, ardından Ege Denizi ile birbirine bağlamaktadır. Tuna, Dnipro, Don Dinyeper, Kızılırmak, Yeşilirmak ve Sakarya dâhil olmak üzere birçok nehir Karadeniz'e akmaktadır. Avrupa'nın en önemli denizlerinden biri olan Karadeniz, balıkçılık, turizm, petrol üretimi ve ulaşım

kaynağı olarak bölge ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır (Bat vd., 2018: 67-69). Karadeniz, “Karadeniz Bölgesi”, “Karadeniz Havzası” ve “Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi” olarak farklı coğrafi terimlerle ifade edilmektedir (Karabulut, 2015: 54). Bu bağlamda, Karadeniz’i ele alan çalışmalarda, kapsam olarak kimi zaman Karadeniz’e kıyısı bulunan ülke ve kentler ifade edilmeye çalışılırken, kimi zaman çok daha geniş coğrafi bir bölgeye vurgu yapıldığı görülmektedir.

İşbu çalışmada Karadeniz kıyısı, sınırları Karadeniz’e açılan ülke ve kent yönetimlerini ifade ederken, Karadeniz havzası alanı ise kısmen ya da tamamen 23 ülkeyi kapsamaktadır. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu altı ülkenin Karadeniz’e doğrudan kıyısı bulunmaktadır. Diğer ülkeler ise Avrupa nehirleri yoluyla denizle yakından bağlantılı bir alanda bulunmaktadırlar (Bat vd., 2018: 67-69). 60’ın üzerinde kentin yerleşim yeri sınırları Karadeniz kıyısında bulunmaktadır. Son yıllarda yaşanan önemli gelişmelerden biri olarak nüfusun kırsal yerleşmelerden kentlere doğru kayması göz önüne alındığında, Karadeniz kıyısı bölgesinde yaşanan insan topluluğunun önemi daha da görünürlük kazanmaktadır. Bu bağlamda, Karadeniz havzasının sahip olduğu önem ve zenginlik birçok farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, havzanın sahip olduğu ekonomik üstünlükler, biyolojik çeşitlilik ya da yaşayan insan topluluğu aynı zamanda bu alan için ciddi çevresel tehditlerin kaynağını da teşkil etmektedir.

Sulama amaçlı düzensiz ve plansız tatlı su çekilmesi, hidro ve termal enerji üretiminin yapılması, kıyı alanlarının inşaat için kullanılması ve denize akan nehirlere boşaltılan çok sayıda arıtılmamış endüstriyel ve tarımsal atıkların tümü nedeniyle Karadeniz havzası ciddi bir felaketle karşı karşıya kalmaktadır. Taraklı denizanası, Mnemiopsis leydi gibi fırsatçı türlerin ortaya çıkması; büyük nehirlerde baraj inşaatının neden olduğu hidrolojik dengede meydana gelen değişiklikler;

kimyasal ve mikrobiyolojik kirlilik, sentetik organik kirleticiler, ağır metaller, radyonüklitler, damping ve petrol kirliliği Karadeniz'deki bozulmaların diğer faktörleri arasındadır. Bunlar, Karadeniz çevresinin biyolojik çeşitlilik, habitatlar, balıkçılık kaynakları, estetik ve rekreasyonel değer ve su kalitesi açısından önemli ölçüde bozulmasına neden olmaktadır (Bakan ve Büyükgüngör, 2000: 24). Görüldüğü üzere ve Rittel ve Webber (1973), tarafından karmaşık sorunların doğasına ilişkin çizilen genel ve kapsayıcı çerçevede belirtildiği gibi çevre sorunlarına neden olan olaylar da çok sayıda ve çeşitli şekillerde açıklanabilir. Bu bağlamda, Karadeniz havzasında meydana gelen çevresel sorunların dayandığı birçok kaynak Bat vd. (2018: 73-82) tarafından çeşitli nedenlere bağlı olarak sıralanmıştır. Genel olarak bu nedenleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- a. Belediye atıkları, Karadeniz'e kıyısı bulunan kentlerdeki çeşitli firma ve fabrika kuruluşlarının ürettiği atıklar, bölgede yapılan madencilik faaliyetleri ve benzeri durumların neden olduğu kentleşme ve sanayiye dayalı kirlilikler.
- b. İnsan faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan deniz ve kara kaynaklı deniz çöplerinin oluşturduğu kirlenmeler.
- c. Endüstriyel ve evsel kaynaklı birçok toksit kimyasal içeren atıklar ile kirlenmiş kanalizasyonlar ve bu kanalizasyonların da neden olduğu ötrofikasyon kirlilikleri.
- d. Petrol sızıntılarının neden olduğu kirlenmeler.
- e. Zehirli atıkların denize karışması nedeni ile oluşan kirlenmeler.
- f. Enerji kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan kirletici etkiler.
- g. Denizcilik ve balıkçılık alanında ihtiyaç duyulan tarama faaliyetlerinin neden olduğu kirlilikler.
- h. Geniş biyotop çeşitliliğinin Karadeniz'de yabancı türlerin istilasası için uygun ortamlar sağlaması ve buna bağlı olarak meydana gelen kirlenmeler.

- i. İyileştirilmiş karayolları ve Karadeniz kıyılarına erişimin daha kolay hale gelmesi nedeniyle artan sahil ziyaretçilerinin meydana getirdiği baskıların oluşturduğu kirlilikler.

2. Karadeniz Havzasında Çevresel Sorunlara İlişkin Uluslararası İş Birlikleri:

Karadeniz havzasındaki çevresel sorunlar, başta Karadeniz'e kıyısı bulunan Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan ve bu ülkeler dışında Arnavutluk, Avusturya, Beyaz Rusya, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Macaristan, İtalya, Makedonya, Moldova, Polonya, Slovakya, Slovenya, İsviçre ve Yugoslavya üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler göstermektedir (Alkan vd., 2008: 6). Bununla birlikte, çevresel kirliliğin, bu kirliliğin yaşandığı fiziki mekânlardan bağımsız olarak tüm dünya üzerinde etkilerini gösteren sınır aşan sorunlar olduğunun altı çizilmelidir.

Karadeniz havzasındaki sınır aşan çevresel sorunlar, yukarıda belirtilen devletlerin ayrı ayrı geliştirdikleri çözüm yollarından daha fazlasını gerektirmektedir. Bu da ulusüstü düzeyde bir iş birliğini zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda uluslararası hukuk, devletlerin bir arada çevre koruma faaliyetleri düzenlemesinde öncü bir rol oynamalıdır (Ökmen, 2011: 177-178). Uluslararası iş birliği, uluslararası çevre hukukunun temelini oluşturan çevrenin korunmasına yönelik olarak BM (Birleşmiş Milletler) gibi uluslararası örgütlerin de önemli roller oynamasıyla, uluslararası metin ve sözleşmelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Yokuş, Sevük vd., 2020: 96). Karadeniz'i tehdit eden kirlilik kaynakları, geniş bir hava sahasını ve birçok ülkeyi ilgilendirmektedir (Durusu, 2010: 171). Bu durum, Karadeniz'in kirlilikle mücadelesinde uluslararası iş birliğinin önemini artırmaktadır.

Uluslararası iş birlikleri, en az iki farklı ulusal devletin tarafı bulunduğu ortaklıklardır. Bu ortaklıklar sadece ulusal devlet nezdinde kurulmak zorunda değildir. Ülkelerin çeşitli yönetim düzeylerindeki birimlerde kendi aralarında ortaklıklar geliştirebilmektedir. Dommergues (1992: 9)'de ifade ettiği gibi, “ulusal devletler büyük eylemler için çok küçük ve küçük eylemler için çok büyüktür”.

Bu bağlamda, aşağıda uluslararası alanda Karadeniz'in çevresel sorunlarının çözümüne ilişkin olarak, Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler arasındaki iş birlikleri sonucu kurulan ve Türkiye'nin de dâhil olduğu küresel ve bölgesel örgütsel faaliyetler ve bazı uluslararası sözleşmeler ile ülkelerin ulus-altı yönetim düzeyinde gerçekleştirdikleri iş birliklerinin çevresel sorunlara ilişkin düzenleme ve faaliyetleri ortaya konulmuştur.

2.1. Hukuki Çerçeve Niteliğindeki Düzenlemeler:

Karadeniz havzasındaki çevre sorunlarına ilişkin uygulamaya dönük gelişmeler, çevre sorunlarının daha geniş kapsamda ele alındığı uluslararası düzenlemeler neticesinde şekillenmiştir. İlgili düzenlemeler, Karadeniz'de çevresel meselelerin ele alınması amacıyla oluşturulan çeşitli organizasyon ve düzenlenen metinleri şekillendiren bir çerçeve niteliği taşımaktadırlar. Bu nedenle, hukuki çerçeve niteliğinde ele alınan ve bu başlık altında ayrıca yer verilen düzenlemelerin ileride şekillenecek olan uluslararası çevresel iş birlikleri ve Karadeniz Havzası'nda çevresel kirlilikle mücadele konusundaki etkilerinin önemi vurgulanmak istenmektedir. Özellikle BM'nin bu konuda önemli bir role sahip olduğu da görülmektedir.

2.1.1. *Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı):*

Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, kısaca Stockholm Konferansı, 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm'de

çevre sorunu üzerine toplanan ilk dünya konferansıdır. Konferansa 113 ülkeden katılım sağlanmıştır. Stockholm Konferansı, çevre hukukunun gelişmesinde kuşkusuz en önemli gelişme olmuştur.

Konferans sonrasında katılımcılar tarafından Stockholm Deklarasyonu'nun da dâhil olduğu, çevrenin sağlıklı yönetimi için bir dizi ilke benimsenmiştir. 26 ilkeyi içeren Stockholm Deklarasyonu'nda çevreye ilişkin insan hakları ve sorumluluklar, doğal kaynaklar, çevre kirliliği, deniz kirliliği, doğal afetler, kaynakların rasyonel kullanımı ve rasyonel planlama, kentleşme ve hızlı nüfus artışı, denetim, eğitim, bilimsel araştırma ve geliştirme, ulusal devletler üzerine düşen sorumluluklar ve nükleer silahlanmalar karşısında alınacak önlemlerin dâhil olduğu bir dizi ifade yer almaktadır. Ayrıca Deklarasyonun aşağıda ifade edilen 11, 22 ve 24. maddelerinin, çevresel politikalara ilişkin olarak ulusal devletler tarafından gerçekleştirilecek iş birliğinin gerekliliği ve önemini vurguladığı görülmektedir:

- *“Bütün devletlerin çevre politikaları geliştirmekte olan ülkelerin bugünkü ve gelecekteki kalkınma potansiyelini güçlendirmeli ve herkes için daha kaliteli yaşam koşulları sağlanmasına engel olmamalıdır. Devletler ve uluslararası kuruluşlar çevresel önlemlerin uygulanmasından doğabilecek uluslararası veya ulusal sonuçları karşılamak için anlaşma zemini oluşturmaldırlar (md.11).*

- *Devletler kendi hakimiyet sınırları dışındaki devlet ve bölgelere verdikleri çevre zararı ve yaydıkları kirlilikten dolayı sorumlu tutulmaları ve tazminat ödemeleri için uluslararası hukukun gerektiği şekilde genişletilmesi için iş birliği yapacaklardır (md.22).*

- *Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için gereken uluslararası konular, büyük/küçük ülke veya başka bir ayırım yapılmadan eşitlik içinde ve bütün ülkeler tarafından bir iş birliği*

ruhu içinde ele alınmalıdır. Devletlerin egemenlik hakları ve çıkarları göz önünde bulundurularak, her alanda yapılan eylemlerin çevreye zararlarını denetlemek, azaltmak ve ortadan kaldırmak için hem çok uluslu hem ikili düzenlemelerle iş birliği yapılması mutlaka gereklidir (md.24)” (United Nations Environment Programme, 1972).

Konferans sonrası devam eden süreçte, çevre alanında özellikle bölgesel nitelikte pek çok uluslararası sözleşme hayata geçirilmiştir. “Karadeniz’in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi” bu bağlamda imzalanan sözleşmelerden biridir (Kılıç, 2001: 136-137). Stockholm Konferansı’nın en önemli sonuçlarından biri Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)’in oluşturulmasıdır. UNEP, 1974 yılında kurduğu “Bölgesel Deniz Programı” kapsamında denizlere ilişkin bölgesel programlar hazırlamaktadır. Karadeniz de faaliyet gösterdiği deniz alanlarından biridir (Kayhan, 2013: 75; T.C. Dışişleri Bakanlığı). Karadeniz’in UNEP ‘in Bölgesel Denizler Programı çerçevesine alınmış olmasına karşın “Karadeniz’in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi”, yalnızca Karadeniz’e kıyıdaş ülkeler tarafından düzenlenmiş ve 21 Nisan 1992’de Bükreş’te imzalanmıştır (Sav, t.y., 115-116).

2.1.2. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı):

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, kısaca Rio Konferansı, 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio de Janerio’da düzenlenmiştir. Konferansa 64 devlet başkanı, 46 hükümet başkanı, 8 başkan yardımcısı ve çok sayıda ilgili delege katılmıştır (Alada vd., 1993: 95). Rio Deklarasyonu, 16 Haziran 1972 tarihinde kabul edilen Stockholm Bildirgesi’nin yeniden onaylanması üzerine inşa edilmiştir (Rio Declaration on Environment and Development, 1992). 27 ilkeyi içeren Rio Deklarasyonunun ilgili birçok maddesinde (United Nations General Assembly, 1992), tüm devlet ve insanlık için bir ortaklık ruhu ve teknoloji transfer ve bilgi alışverişini de içeren

iş birliği vurgusu yapılmaktadır. Diğer yandan, sürdürülebilir kalkınma konusu Rio Deklarasyonu'nda önemle üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Ayrıca Stockholm Deklarasyonu'nun ilgili maddelerinde vurgulanan ulusal devletler tarafından gerçekleştirilecek iş birliğinin gerekliliği ve önemini, benzer şekilde Rio Deklarasyonu'nun çeşitli maddelerinde de yer aldığı görülmektedir:

- *“Bütün Devletler ve bütün insanlar yaşam standartlarındaki ayrımları azaltmak ve dünyadaki insanların çoğunluğunun ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak amacıyla sürdürülebilir kalkınma için kaçınılmaz bir gereklilik olarak fakirliği ortadan kaldırma önemli görevinde iş birliğine gitmelidirler (md.5).*

- *Devletler bilimsel ve teknolojik bilgi değişimleri yoluyla ve teknolojilerin geliştirilmesi, adaptasyonu, yayılması ve transferine yeni ve yenilikçi teknolojileri dahil etmek yoluyla sürdürülebilir kalkınma için içsel kapasite-inşasını güçlendirmek için iş birliğine gitmelidirler (md.9).*

- *Devletler çevresel bozulma sorunlarına daha iyi işaret etmek için bütün ülkelerde ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmaya öncülük edecek destekleyici ve açık bir Uluslararası ekonomik sistemi teşvik etmek için iş birliğine gitmelidirler. (...)* (md.12).

- *Devletler kirlilik ve diğer çevresel zararların kurbanları için sorumluluk ve tazminatla ilgili ulusal kanunlar geliştirmelidir. Devletler ayrıca kendi yargı alanlarındaki veya yargı alanlarının ötesindeki kontrolde gerçekleşen faaliyetlerin sebep olduğu çevresel zararın yan etkileri için sorumluluk ve tazminat bakımından daha ileri Uluslararası kanunlar geliştirmek için çabuk ve belirlenmiş bir tarzda iş birliğine gitmelidirler (md.13).*

- *Devletler, ciddi çevresel bozulmaya sebep olan veya insan sağlığına zararlı olduğu tespit edilen her türlü madde ve girişimlerin geri gönderilmesi veya transferinin engellenmesi için etkili bir şekilde iş birliğine gitmelidirler (md.14).*
- *Savaş, doğası gereği sürdürülebilir kalkınmayı yıkıcı özelliكتedir. Devletler bu nedenle silahlı çatışma zamanlarında çevre için koruma sağlayan Uluslararası kanunlara saygı duymalı ve gerektiğinde iş birliğine gitmelidirler (md.24).*
- *Devletler ve insanlar iyi niyetle ve ortaklık ruhuyla bu Bildirge’de belirtilen ilkelerin yerine getirilmesinde ve sürdürülebilir kalkınma alanındaki Uluslararası mevzuatın uygulanmasında iş birliğine gitmelidirler (md.27)” (Rio Declaration on Environment and Development, 1992).*

Rio Deklarasyonu dışında İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlik Sözleşmesi, Gündem 21, Orman İlkeleri ve Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi, konferans neticesinde oluşturulan önemli düzenlemelerdir.

Rio Konferansı'nda, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin devlet, hükümet başkanları ve çevre bakanları tarafından Karadeniz'in kirliliğe karşı korunması konusu dile getirilmiştir. Rio Konferansı'nın ardından Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde pek çok ulusal ve uluslararası proje başlatılmıştır (Alkan vd., 2008: 7). Özellikle Rio Konferansı'ndan sonra önemli bir gelişme bütüncül kıyı alanları yönetimi uygulamalarının yaygınlaşmasıyla yaşanmıştır. Uygulamayla birlikte, kıyı bölgelerine ilişkin olarak pilot uygulama niteliğindeki projelerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu projelerin bazıları Birleşmiş Milletler Bölgesel Deniz Programının bir parçasını oluştururken, bazıları ise Küresel Çevre Fonu (Global Environmental Facility - GEF) gibi çevresel sorunlara ilişkin çalışmalara destek sunan kuruluşlardan alınan mali destekle gündeme gelmiştir. “Karadeniz’in Rehabilitasyonu Korunması için Stratejik Eylem Planı”, bu

bağlamda Türkiye bütünleşik kıyı alanı yönetim ve planlama deneyimlerinden biridir (Görer ve Duru, 2001).

2.2. Karadeniz Havzasında Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Çevre İş Birlikleri

2.2.1. Bölgesel Kuruluş: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) Örgütü:

Karadeniz bölgesinde kirliliğin önlenmesi ve çevresel sorunlara yönelik çözüm arayışları, bu bölgede kıyısı bulunan ülkelerin ortak sorunlarından biridir. Bu çerçevede kimi zaman rekabet kimi zaman iş birliği halinde bulunan ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu bölgesel veya uluslararası organizasyonlar, çevreye ilişkin meselelerde farkındalık oluşturması ve çevrenin de ortak sorunlar kapsamında ele alınmasını sağlamaya katkı sunmaktadır. Kurulan uluslararası veya bölgesel kuruluşlar, The International Court of the Environment Foundation (ICEF)'de olduğu gibi bazen doğrudan çevre ile ilgili amaçlar doğrultusunda toplulukların bir araya gelmesiyle oluşmakta ve örgüt çalışmaları zaman zaman Karadeniz bölgesinin de dâhil olduğu belirli alanlarda yoğunlaşmaktadır (Ökmen, 2011: 184). Bunun dışında, çevreye ilişkin meselelerin sınır aşan ve saçaklı konular olması dolayısıyla çevre dışında diğer ekonomik, ticari ve kültürel meseleler etrafında bir araya gelen topluluklar için de çevre konusu zamanla ortak meselelerden biri haline gelebilmektedir. Özellikle çevresel özellikleri yönünden benzer bölgeler içinde yer alan veya komşu bulunan topluluklar için kurulan ilişkilerin ortak paydalarından birini de çevre oluşturmaktadır.

Soğuk savaş sonrası ortam, Karadeniz bölgesi için her bakımdan bölgesel bir rejim oluşturma sürecinin konusunu oluşturmaktaydı (Güneş, 2001: 60). KEİB'in kuruluşu da bu süreçte yaşanan bir gelişme olmuştur. Türkiye'nin öncü rol oynamasıyla, Doğu Bloku'nun çöküşüyle birlikte bir bakıma ortada kalan ülkelerin ortak çıkarlar etrafında bir araya

gelmesi sağlanmıştır (Yalçınkaya, 2017: 3). KEİB, aslında çevre sorunlarının önemli bir kaynağı olan ekonomik meseleler üzerine kurulan bir örgüttür. Bununla birlikte, çevre sorunlarının diğer konularla iç içeliği düşünüldüğünde, örgütün Karadeniz bölgesindeki çevre sorunları alanında katkı sağlayacağı düşünülebilir (Ökmen, 2011: 181-182). KEİB coğrafyası dünyadaki en geniş petrol yataklarına sahip bölgelerden biri üzerine kuruludur. Bölge, önemli miktarda petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olmasının yanı sıra, Batı dünyasına yönelik enerji nakil yollarının toprakları üzerinden geçmektedir. Doğal gaz ve petrol yatakları nedeniyle elde edilecek enerji ve kurulacak enerji iş birliklerinin çevreye zarar vermeden sağlanması hedeflenmektedir (Erkmenoğlu, 2001). KEİB'e taraf olan Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'ın Karadeniz'in sorunları ve bu sorunların çözüm yolları konusunda iş birliği yapmaları ve çeşitli projeler oluşturarak uygulamaya geçirmeleri konusunda ilkeler saptanmış, kararlar alınmış ve bildirgeler kabul edilmiştir (Güneş, 2001: 60; 4392, md.4). Bu çerçevede Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler 22 Nisan 1992 tarihinde "Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesini (Bükreş Sözleşmesi)" imzalamışlardır. Bunun dışında, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna tarafından Karadeniz'in korunması ve rehabilitasyonuna yönelik bir Stratejik Eylem Planının gerçekleştirilmesini öngören Karadeniz Ekolojik Programı imzalanmıştır (Erkmenoğlu, 2001). Bununla birlikte, Karadeniz'in çevresel sorunlarına ilişkin olarak örgütten beklenen hedeflerin tam anlamıyla gerçekleştiğinden bahsetmek zor görünmektedir (Yalçınkaya, 2017: 3; Ökmen, 2011: 181; Güneş, 2001: 61).

2.2.2. Uluslararası Sözleşme ve Metinler:

Daha önce ifade edildiği üzere, hukuki çerçeve niteliğindeki temel düzenlemeler ile çevre konusunda atılan genel ve kapsayıcı adımların yanı sıra yine bu düzenlemelerin de etkili

olmaları sonucu, Karadeniz bölgesi özelinde çevre sorunlarına yönelik çok sayıda önemli uluslararası düzenlemelerin yapılmış olduğu görülmektedir. Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi, Karadeniz Ülkeleri Çevre Bakanları Odessa Deklarasyonu ve Karadeniz'in Rehabilitasyonu ve Korunması Stratejik Eylem Planı bu bağlamda Karadeniz havzasına yönelik çevre sorunlarının ele alındığı önemli uluslararası düzenlemelerdir.

2.2.2.1. Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi (Bükreş Sözleşmesi):

Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi kısaca Bükreş Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın desteğiyle hazırlanmış ve Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Türkiye, Rusya Federasyonu ve Ukrayna tarafından 21 Nisan 1992'de Bükreş'te imzalanmıştır. Bükreş Sözleşmesi'ne taraf ulusal devletler işbu sözleşmeyle Karadeniz'in ekonomik, sosyal ve sağlık değerlerinin önemini bilincinde olarak deniz çevresinin ve canlı varlıkların korumasının öncelikle Karadeniz ülkelerinin ortak çabaları ile mümkün olduğuna ilişkin çeşitli hükümleri benimsediklerini beyan etmektedirler. 30 maddeden oluşan Sözleşme ile taraf devletlerin Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması hakkında bir Komisyon kuracakları karara bağlanmış ve sözleşmede Karadeniz'in çevre kirliliklerine ilişkin ayrıntılı düzenlemelerin yer aldığı üç ayrı protokol kabul edilmiştir. İlgili protokoller şunlardır: (blacksea-commission.org/):

- Karadeniz Deniz Ortamının Kara Bazlı Kaynaklardan Kaynaklanan Kirliliğe Karşı Korunması Hakkında Protokol,
- Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Acil Durumlarda Yapılacak İş Birliğine Dair Protokol,

- Karadeniz Deniz Çevresinin Batırma (Boşaltmalar) Nedeniyle Kirlenmesinin Önlenmesine Dair Protokol.

Bükreş Sözleşmesi, Karadeniz'de var olan çevre kirliliğine ilişkin farklı bir deneyimin yaşanması beklentisinin doğması açısından önemlidir. Nitekim çevre kirliliğinin önlenmesine ilişkin olarak çeşitli mekanizmaların ve yaptırımların Bükreş Sözleşmesi'yle kurulan yasal çerçeve içinde yaşama geçirilmesi öngörülmektedir (Sav, t.y.: 136). Sözleşmenin imzalanması, Karadeniz'in çevre kirliliğine yönelik sorunların ve çözümlerin belirlenebilmesi, tarafların bir araya gelip uzlaşmaya varabilecekleri önemli bir adım olarak algılanmaktadır. Ancak Karadeniz'in çevre kirliliğinin önlenmesi için kuşkusuz yeterli değildir ve Sözleşmenin tarafların yükümlülükleri yerine getirebilmek için gerekli mekanizmaları oluşturabildiğinden bahsetmek zor görünmektedir (Köse vd., 2013: 109; Ökmen, 2011: 178). Karadeniz'in çevre korunmasının önemini bilincinde olan kıyı ülke yüksek denetim kurumları (Sayıştayları), Bükreş Sözleşmesinin uygulama sonuçlarının etkinliğini değerlendirmek üzere uluslararası bir denetim çalışması yürütmüş ve denetim sonucunda ortak bir rapor hazırlamışlardır. Raporda ilk olarak, taraf devletlerin Bükreş Sözleşmesini ve diğer ilgili belgeleri benimsemesinde herhangi bir sorun olmadığı ifade edilmiştir. Sorun daha çok hem uluslararası hem de ulusal mevzuatta belirtilen hükümlerin uygulanmasının etkinliği ve uluslararası ve bölgesel iş birliğinin düzeyi ile ilgilidir. Hem kara kaynaklı hem de gemi kaynaklı kirlilikten kaynaklanan tehditler, Karadeniz bölgesi için hala devam etmektedir. Raporda ayrıca özellikle güçlü atık yönetim sistemini teşvik etmek üzere yerel yönetimlerin kurumsal, teknik ve mali kapasitesinin artırılmasının vurgulanması dikkat çekmektedir (Köse vd., 2013: 111-112).

2.2.2.2. *Karadeniz Ülkeleri Çevre Bakanları Odessa Deklarasyonu (1993):*

Karadeniz Ülkeleri Çevre Bakanları Odessa Deklarasyonu (1993), Bükreş Sözleşmesi'nde belirtilen fikirlerin geliştirildiği ve somutlaştırıldığı bir bildirgedir. Deklarasyon, 7 Nisan 1993 tarihinde, Ukrayna'nın Odessa kentinde Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülkede deniz çevresinin korunmasından sorumlu Bakanlar tarafından imzalanmıştır. Deklarasyonda, Karadeniz'in çevresinin korunmasına ilişkin olarak toplumun bütün kesimlerinin çabalarını birleştirmeye yönelik eylemler ve bu eylemlerin zamanlamaları gerekçeli olarak düzenlenmektedir (Ökmen, 2011: 179). Karadeniz'in doğal kaynaklarının kıyı ülkeler tarafından kullanılması ve korunmasına yönelik genel politikalar, imzalanan deklarasyonda sıralanmıştır (Arslan ve Ökmen, 2005: 1045).

Odessa Deklarasyonu (Protection of the Black Sea Ministerial Declaration Odessa, 7 April 1993, 1994)'na göre, Deklarasyon Bükreş sözleşmesinin uygulanmasını sağlamak için atılan adımlarla tutarlı ve bütünleşik olacaktır. Deklarasyonda, "Zararlı Maddeler", "Radyoaktif Malzemelerin Bertarafı", "Gemilerden Kaynaklanan Kirlilik", "Zehirli Atıkların Sınır Aşan Hareketi", "Doğal Kaynaklar", "Acil Müdahale Planları", "Değerlendirme ve İzleme", "Entegre Kıyı Alanları Yönetimi", "Çevresel etki değerlendirmesi", "Gelecekteki İş Birliği için Düzenlemeler" başlıkları altında 19 maddenin benimsenmesi kararlaştırılmıştır.

2.2.2.3. *Karadeniz'in Rehabilitasyonu ve Korunması Stratejik Eylem Planı:*

Karadeniz'in Rehabilitasyonu ve Korunması Stratejik Eylem Planı, 1996 yılında GEF'in desteği ile başlatılan ve yasal dayanaklarının daha önce ifade edilen Bükreş Sözleşmesi ve Odessa Deklarasyonu kapsamında oluşturulduğu "Karadeniz'in Durumunun Yönetimi ve Korunması Programı (Karadeniz Çevre Programı - KÇP)" kapsamında yürütülen birçok bölgesel, ulusal ve uluslararası plan, program ve projelerden biridir. 2009 yılında yeniden gözden geçirilen

planda Karadeniz ekosisteminin acil sorunları ve bunlarla baş edebilmek için alınması gereken önlemler tanımlanmıştır (Köse vd., 2013: 108-109).

Stratejik Eylem Planı üç alanda iş birliği yapılmasını öngörmektedir (Erkmenoğlu, 2001). Bunlar:

1. Kirliliğin azaltılması.
2. Yaşamsal kaynakların (balıkçılık ve insan çevresinin bio-çeşitliliğinin idamesinin) yönetilmesi.
3. Kıyı bölgesinin sürdürülebilir toplumsal gelişimi.

Karadeniz'e kıyıdaş altı ülke tarafından imzaların atıldığı 31 Ekim 1996 tarihi "*Dünya Karadeniz Günü*" olarak ilan edilmiştir. 25 yıl önce ortaklaşa karar verilen bugün, her yıl çeşitli bilim adamları, politik liderler ve diğer politikacılar ve gönüllü katılımcıların katılımı ile kutlanmaktadır. Her yıl bir araya gelen topluluklar Karadeniz'de çevresel meselelere ilişkin güncel olayların tartışıldığı platformlarda bir araya gelmektedirler. Sonuncusunun 31 Ekim 2020 tarihinde gerçekleştirildiği kutlama etkinliğinde Dünya Karadeniz Günü'nün 2020'de koronavirüs salgınıyla karşı karşıya olduğu mevcut durum da dikkate alındığı görülmüştür (tudav.org):

Mevcut durum, "*pandeminin Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere etkileri mavi ekonomi açısından henüz değerlendirilmemiştir. Balık, bölgenin en çok ticareti yapılan gıda ürünleri arasında yer alıyor ama pandeminin balıkçılar ve geçim kaynakları, balıkçılık sektörüne bağlı olanlar üzerindeki etkileri bilinmemektedir. Limanlar üzerindeki etkisi incelenmemiştir. Limanlar, malların, hizmetlerin ve insanların hareketiyle ekonomik faaliyet sağlar; mesela Akdeniz limanlarından gelen gemiler İstanbul Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'e kıyısı olan tüm ülkeleri dolaşabiliyor. Bu, salgın riskini arttırır*", olarak ifade edilmiştir.

2.3. Yerel Düzeyde Gerçekleştirilen Uluslararası İş Birlikleri:

1970'li yıllarla birlikte yerel yönetimlerin uluslararası yetkinliklerinin güçlenmekte olduğu tespit edilmiştir (Duchacek, 1984: 15; Mikenberg, 2006: 34). Kent öncülüğündeki girişimlerin uluslararasılaşmasının son yıllarda artması ve yaygınlaşması, kentlerin uluslararası ilişkilerin ötesinde dünya siyaseti mimarisine aktif olarak katılabileceğinin bir göstergesidir (Curtis ve Acuto, 2018: 12). Nitekim başta BM olmak üzere yerel ve kentsel birimler birçok alanda uluslararası kuruluşların odağı haline gelmektedir. BM öncülüğünde hazırlanan Stockholm Deklarasyonu'nun 15. ve 16. maddeleri çevre sorunlarına ilişkin meselelerde kentlerin de bu meselenin bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Madde 15'e göre: *"insan yerleşimleri ve kentleşmenin çevre üzerine olumsuz etkilerini kaldıracak ve herkes için azami sosyal, ekonomik ve çevresel yarar sağlayacak biçimde planlama yapılması gerektiği"* ifade edilmektedir. Diğer yandan, madde 16'da ifade edildiği üzere *"hızlı nüfus artışının veya yüksek nüfus birikiminin veya düşük nüfusun çevreye ve kalkınmaya olumsuz etkisi olacağı yerlerde, temel insan haklarına saygılı ve devletlerin uygun bulunduğu demografik politikalar uygulanmalıdır"* (United Nations Environment Programme, 1972). Yerel birimler tarafından gerçekleştirilen uluslararası iş birlikleri ve faaliyetler bu bağlamda uygulanacak önemli demografik politikalardan biridir. Uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi, iklim, göç, sağlık gibi küresel zorlukları ele almak için giderek daha önemli hale gelirken, kent yönetimlerinin küresel yönetişimin karmaşık ortamında sahip olduğu özel konum, farklı aktörlerle bağ kurma ve bunlara odaklanma, ağlar oluşturarak çeşitli eylemleri katalize etme ve iş birliği güçlerini kullanma kapasitelerini artırmaktadır (Curtis ve Acuto, 2018: 13).

Karadeniz bölgesinde oluşan çevre sorunları, buraya kıyası bulunan ülkeleri yakından ilgilendirdiği gibi bir bütün olarak tüm dünya vatandaşlarını da ilgilendirmektedir. Bununla birlikte, yaşanan çevre kirliliklerinin en fazla hissedildiği

alanlardan biri kentsel mekânlar olmaktadır. Karadeniz bölgesinde yaşanan çevre sorunlarına ilişkin olarak kent yönetimlerine büyük görev düşmektedir. Günümüzde Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülke içerisinde toplamda 62 kentin kıyı bölgesinde yer aldığı tespit edilmiştir. Kentler, kü-yerelleşmenin etkilerinin giderek daha fazla hissedilmekte olmasına bağlı olarak, global sorunların yerel düzeyde çözüme kavuşturulmasını amaçlayan çeşitli iş birlikleri kurmaktadır. Farklı coğrafyalarda bulunan kentler, ortak sorunlar etrafında çeşitli şekillerde bir araya gelmektedir.

Kentler ikili ilişkiler sonucu bir araya gelebileceği gibi bu ilişkilerin ikiden fazla diğer bir ifadeyle çok taraflı olarak gerçekleşmesi de mümkündür. Kentler arasında ikili iş birlikleri, taraflardan en az birinin kentlerden birini temsil etmesi koşuluyla iki aktörün karşılıklı etkileşimde bulunması durumunu ifade etmektedir. Çok taraflı iş birlikleri ise, farklı ülkelerdeki kentleri temsil eden ve ikiden fazla aktör tarafından gerçekleştirilen uluslararası iş birliği türüdür (Plujim ve Melissen, 2007).

2.3.1. Kentler Arasında Sınır Ötesi İş Birlikleri:

Sınır ötesi iş birlikleri çoğu zaman kardeş kent ilişkileri ile karıştırılmaktadır. Nitekim her iki iş birliği türü de benzer süreçler tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte, sınır ötesi iş birliklerinin kardeş kent ilişkilerinden ayrılan yönü, coğrafi olarak bitişik bölgelerde gerçekleştirilmeleri ya da denizle ayrılmış bölgeler (kentler) için geçerli olmalarıdır. Bu bağlamda aynı denize kıyısı bulunan kentler arasında da sınır ötesi iş birliği ilişkisi kurulabilmektedir. Sınır ötesi iş birliği iki veya daha fazla yerel ve bölgesel yönetimler arasında gerçekleştirilebilmektedir (Tschudi, 2002).

Sınır ötesi iş birliği, Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin çalışma alanlarından biri olup (Özel, 2009: 70), çevre de dâhil olmak üzere tarım, birçok çeşitli

alandan geliştirilmesi planlanan kentler arası uluslararası iş birliği türüdür (Erbay ve Yener, 1998: 20-21).

Türkiye'de Karadeniz'e kıyısı bulunan 12 kentin (Artvin, Giresun, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Rize, Trabzon, Zonguldak) farklı ülkelerden olan ve Karadeniz'e kıyısı bulunan toplamda altı kent ile sınır ötesi iş birliği ilişkisi bulunmaktadır (bkz: Tablo 1). Bu kentler arasında kurulan sınır ötesi iş birliği ilişkilerinin temel nedenlerinden biri elbette ki coğrafyadır (Bay ve Çalışkan, 2020: 85).

Tablo 1: Karadeniz'e Kıyısı Bulunan Kentler Arasındaki Sınır Ötesi İş Birlikleri

Türkiye'de Karadeniz'e kıyısı bulunan kentler	Karadeniz'e kıyısı bulunan yabancı ülkelerdeki kentler		Sınır ötesi iş birliği ilişkisinin kurulduğu tarih
	Kent adı	Ülke adı	
İstanbul	Odessa	Ukrayna	06.09.1996 02.10.1997
Rize	Poti	Gürcistan	08.05.2001
Samsun	Novorrossuk	Rusya	28.09.2007
Sinop	Batum	Gürcistan	05.07.2019
Trabzon	Batum	Gürcistan	16.04.1993
Kırklareli	Burgaz	Bulgaristan	11.12.2003

Kaynak: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığundan elde edilen verilerle çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Sınır ötesi iş birliği ilişkisi bulunan kentlerin hangi amaçlar doğrultusunda bir araya gelmekte oldukları, bu ilişkilerin resmi olarak başlamasını sağlayan sınır ötesi iş birliği anlaşmalarında yer almaktadır. Sınır ötesi iş birliği anlaşmaları, bu anlaşmadaki maddelere riayet edilmesi ve aktif bir şekilde yürütülmesine bağlı olarak uzun vadede olumlu

çıkıtlar sunabilecek yerel uluslararası iş birliği türüdür. Sınır ötesi iş birliği anlaşmaları aynı zamanda diğer iş birliği biçimlerinin oluşması için destekleyici ve güçlendirici mekanizmalardır. Önemli olan yerel ve küresel sorunların sistemli bir şekilde birbirine entegre edilebilmesidir.

Erkut ve Baypınar (2006: 1, 15), “Karadeniz Bölgesinde Bölgesel Bütünleşme: İki Kız Kardeş Örneği, İstanbul ve Odessa” adlı çalışmalarında, son yıllarda Karadeniz’de en büyük problemlerden biri haline gelen çevre sorunlarına dikkat çekmiş ve çalışmada İstanbul ve Odessa arasında yapılan sınır ötesi iş birliği anlaşmasının maddelerine yer verilmiştir. Anlaşma maddeleri arasında *“her iki taraf da geleneksel ve tarihi bağlar çerçevesinde kültür, bilgi, bilim ve teknoloji, sanat, çevre, sağlık, spor ve turizm alanlarında iş birliğini teşvik edeceği”* ifade edilmiştir. Tablo 1’de gösterilen diğer sınır ötesi iş birliği ilişkilerine ilişkin yapılmış akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durumun temel nedenlerinden biri sınır ötesi iş birliği ilişkilerinin uzun vadede sürekli bir gelişim göstermemesi ya da ilişkilerin belirli bir zamandan sonra sadece sembolik hale gelmesidir.

2.3.2. Uluslararası Kent Ağları:

Uluslararası iş birlikteliklerinin siyasi ve ekonomik etkileri ve bunlara ek olarak ağ yönetimi ile ilgili tartışmalar, kentsel ve yerel yönetişimin dönüşümünün sonuçlarına ilişkin olarak daha geniş tartışma alanları ortaya çıkarmaktadır. İş birliği ve ağlar kentler için hareket alanını artırmaktadır. Bununla birlikte, bu hareket alanının kentler açısından etkili bir politika sunumuna yol açıp açmayacağı ise tartışmalıdır (Church ve Reid, 1996: 1299-1300). Politik ve ekonomik yönetişim yetenekleri, kentler için ulaşmak istedikleri amaçlara yönelik net bir yön ve stratejiye sahip olmaları gerektiğini göstermektedir (Curtis ve Acuto, 2018: 8). Bu nedenle, birçok kent uluslararası stratejiler belirleme yoluna gitmektedir.

Kentleri uluslararası ağlarda iş birliğine gitmeye zorlayan nedenler oldukça çeşitlidir. Bununla birlikte, çevre bu konuda hala büyük bir paya sahiptir (Acuto ve Rayner, 2016: 1153). Gerek çevre sorunlarının kümülatif (birikimli) niteliğiyle sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok soruna kaynaklık etmesi gerek ise doğal kaynakların aşırı kullanımı, ekonomik faaliyetlerden kaynaklı negatif dışsallıklar gibi çevre sorunlarının çeşitli yönlerini sunan olumsuz gelişmeler günümüzde bu sorunların yerel, bölgesel ve global tartışmaların odağı haline gelmesi (Ökmen, 2011: 166, 169), çevre sorunlarını uluslararası kent ağlarının ortak temalarından biri haline getirmektedir.

Türkiye'de Karadeniz'e kıyısı bulunan 12 kentten sekizinin (İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Rize, Sakarya, Samsun, Trabzon, Zonguldak) uluslararası kent ağlarına üyelikleri bulunmaktadır. Bu kentlerin üye oldukları uluslararası kent ağları sayısı 60'a ulaşmıştır. "Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Sağlıklı Kentler Ağı", "Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi", "Uluslararası Sakin Şehirler Birliği" gibi birçok uluslararası kent ağının ortak temalarından biri çevre sorunlarına ilişkin meseleleri kapsamaktadır. Karadeniz'e kıyısı bulunana kentlerin bu ağlar altında çevre sorunlarına ilişkin meselelerde bir araya gelmesi, bu sorunların daha yakından hissedildiği kentler açısından çözüm arayışına yönelik önemli mekanizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye ve Karadeniz'e kıyısı bulunan diğer ülkelerdeki kentler için hem ortak hem de önemli bir mesele olan çevre sorunlarının daha detaylı ve sistematik bir şekilde ele alınmasını sağlayacak ve doğrudan Karadeniz bölgesindeki çevre sorunlarını ele alacak ayrı bir örgütlenmelere ihtiyaç vardır. Türkiye'de Ankara ilinin üyeliğinin bulunduğu Karadeniz Başkentleri Birliği Teşkilatı'nı bu bağlamda yaşanan bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte, kent yönetimlerinin giderek uluslararasılaşmakta olduğu bir dünyada bu girişimlerin çevre gibi önemli ve acil ihtiyaçlara daha fazla entegre edilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Çevre konusu yerel, bölgesel ve uluslararası kapsamda incelenmesi gereken karmaşık ve sınır aşan sorun alanlarından biridir. Karadeniz havzasında yaşanan çevresel sorunlar, öncelikli olarak Karadeniz ile doğrudan bağlantılı ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu altı ülkenin bölgesel ve müşterek bir konusudur. Diğer yandan, dünyanın herhangi bir yerleşim bölgesinde yaşanan çevre sorununun tüm dünya genelindeki etkilerini ortaya koyan tablolar, kıyıdaş altı ülke dışında Karadeniz ile dolaylı olarak (nehir yolları üzerinden) bağlantılı ya da bağlantısız uluslararası müşterek bir sorumluluk meydana getirmekte olduğunu göstermektedir. Son olarak, çevresel sorunların ulusüstü niteliğine rağmen, bu sorunların en somut bir biçimde hissedildiği birimler yerel/kentsel yönetimlerdir. Bu bağlamda, belirli ve sınırları çizilmiş bir alan dâhilinde ele alınmayacak kadar geniş ve bir o kadar karmaşık doğasıyla çevre, çeşitli düzeylerde iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çevre gibi karmaşık ve sınır aşan sorunların çok yönlülüğünden dolayı bu sorunlara yöneltilen çözüm önerilerinin de yine çok taraflı olması söz konusudur.

En az iki ülkenin çeşitli yönetim kademeleri arasında kurulan uluslararası iş birlikleri yoluyla çevre sorunlarına ilişkin olarak yönetim kademeleri arasında hem dikey (aynı ülkede farklı yönetim kademeleri arasında) hem de yatay (farklı ülkelerde benzer yönetim kademeleri arasında) düzeyde faaliyetlerin gerçekleşmekte olduğu gözlemlenmektedir. Karadeniz havzasında çevresel sorunlara ilişkin oluşturulan uluslararası iş birliklerini, genel olarak çevre alanında hukuki anlamda çerçeve niteliğindeki düzenlemeler, Karadeniz havzası özelinde düzenlenen uluslararası sözleşmeler ve metinler, uluslararası örgütler ve ulus altı düzeyde gerçekleştirilen diğer uluslararası iş birlikleri oluşturmaktadır.

BM'nin öncülüğünde geliştirilen Karadeniz'in çevresel sorunlarına ilişkin uluslararası iş birliklerinde temel ve etkili iki gelişim Stockholm ve Rio Konferansları ile meydana gelmiştir. Stockholm Konferansının önemi çevre sorunları etrafında ulusal devletlerin ilk kez bir araya gelmeleri bağlamında ortaya çıkmaktadır. Rio Konferansı ise Stockholm Konferansına göre daha geniş katılım alanı meydana getirmiş ve Konferans sonrası kabul edilen Rio Deklarasyonu Stockholm Bildirgesinde kabul edilen maddelerin yeniden onaylanmasını içermektedir. Her iki metin de hem genel olarak çevre sorunları üzerinde hem de özel olarak Karadeniz havzasındaki çevre sorunları üzerinde ilerleyen zamanlarda yapılacak uluslararası iş birlikleri ve düzenlemeler için önemli dayanaklar oluşturan hukuki metinler olarak kabul edilmektedirler. Her iki metinde de çevresel sorunlara ilişkin uluslararası iş birliği, gerekli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Çevre sorunlarının önemli bir kaynağını ekonomik faaliyetler oluşturmaktadır. Bu bağlamda daha çok ekonomik meseleler etrafında bir araya gelmiş ülkelerin oluşturduğu bir örgüt olan KEİB de zamanla ekonomik meselelerin yol açtığı çevresel sorunlar üzerine yoğunlaşan uluslararası çevre iş birliklerinden birini oluşturmaktadır. Ancak ulusal devletlerin ekonomik çıkarlarının çevresel meseleler karşısında büyük çoğunlukta ikinci planda kalması, KEİB ve benzeri iş birlikleri için çevreye ilişkin beklenen hedeflerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır.

Karadeniz havzası özelinde çevre sorunlarının ele alındığı ve dayanakları Stockholm ve Rio konferanslarına uzanmakta olan birçok uluslararası sözleşme ve metinler, oluşturulan diğer uluslararası iş birliği türlerindedir. İlgili sözleşme ve metinlerde Karadeniz havzasındaki çevresel sorunlar özel olarak ele alınmış ve bu coğrafi alanın korunmasına yönelik alınması gereken önlemler ile atılması gereken adımların yer aldığı düzenlemeler üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki Bükreş Sözleşmesi'dir. Sözleşme ile üç ayrı ek protokol kabul

edilmiştir. Bükreş Sözleşmesinin imzalanmasının bir yıl ardından bu sözleşme ile uyumlu olarak Odessa Sözleşmesi'nin imzalanması kararlaştırılmıştır. Bunların yanı sıra yine Karadeniz havzası özelinde düzenlenen önemli uluslararası çevre iş birliklerinden biri de düzenlenen Stratejik Eylem Planı olmuştur. Üç uluslararası metin de Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülke tarafından imzalanmıştır. Ayrıca “*Dünya Karadeniz Günü*” olarak ilan edilen 31 Ekim günü de bu Stratejik Eylem Planı'nın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Karadeniz havzasındaki çevresel sorunlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen ulusal devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları uluslararası iş birliklerinin yanı sıra yerel düzeyde gerçekleştirilen uluslararası iş birlikleri ile çok düzeyli bir yaklaşımın gerçekleştirilmekte olduğu görülmektedir. Türkiye'nin tarafı bulunduğu yerel iş birliği ve ortaklıklar bağlamında birçok Türk kentinin diğer ulusal devletlerin kentleri ile ortak konular etrafında bir araya gelmekte olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin Karadeniz'e kıyısı bulunan kentleri ile diğer ülkelerin yine Karadeniz kıyısında bulunan kentleri, coğrafya yönünde ortak bir kaderi paylaşmaktadırlar. Çevre sorunlarının daha somut olarak hissedilmekte olduğu bu kentsel mekânlarda, söz konusu sorunlar kentler için ortak problem ve sorumluluk alanları meydana getirmektedir. Bu bağlamda, kentler arasında ikili ve çok taraflı uluslararası çevre iş birliklerinin gerçekleşmekte olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, kentler arası uluslararası iş birliklerinin kentlerin uzun vadede uluslararası strateji geliştirememeleri ya da bu ilişkilerin zamanla pasif hale gelmesiyle sadece sembolik açıdan öneminin kalması, yerel düzeyde gerçekleştirilen iş birliklerinden istenen sonuçların alınmasını engellemektedir.

Sonuç olarak, çevre sorunları dünyanın hangi yerinde yaşanıyor olursa olsun sınır tanımayan ve karmaşık bir doğaya sahiptir. Sınır aşan bir sorundur, çünkü çevre sorunları sadece sorunun ortaya çıktığı yeri etkilememektedir. Karmaşık bir sorundur, çünkü çevre sorunlarının tek bir çözümü

bulunmamakta hatta bu soruna ilişkin kesin bir çözüm yolu da söz konusu olamamaktadır. Uluslararası ilişkiler alanının gelişimiyle paralel olarak çevre sorunları karşısında alınacak önlemler ve tedbirler, yine bu sorunların doğasına uygun olarak karmaşık bir çözüm anlayışını gerektirmektedir. Bu bağlamda, her düzeyde uluslararası iş birliği zorunlu bir yol olarak ortaya çıkmaktadır. Karadeniz havzası özelinde de var olan bu durum, birçok yönetim düzeyinde iş birliğinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Kurulan uluslararası iş birliklerinin niceliksel olarak daha da artması beklenmektedir. Bununla birlikte, iş birlikleri her zaman için bu birlikteliklerden beklenen nihai sonuçların elde edilmesi ile neticelenmemektedir. Önemli olan unsurlardan biri çevrenin kurulan iş birliklerinde gerçek anlamda öncelikli amaçlar arasında yer almasıdır. Bu bağlamda iş birliklerinin kuruluş amacı, bir araya gelen ortakların yapısı ve çıktılarının denetimi her zaman için göz önünde bulundurulması gereken önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Diğer yandan, her düzeyde iş birliğinin sağlanması etkili bir koordinasyonun oluşturulmasına bağlıdır. Özellikle çeşitli yönetim düzeyleri arasında, farklı idareler arasındaki süreçlerin birbirini takip edebilmesi ve haberdar olunabilmesi adına ara bir koordinasyon biriminin oluşturulması önemlidir.

Kaynakça

- Acuto, M. ve Rayner, S. (2016), "City Networks: Breaking Gridlocks on Forging (New) Lock ins?", *International Affairs*, 92 (5), 1147-1166.
- Akan, G. ve Büyükgüngör, H. (2000), "The Black Sea" , *Marine Pollution Bulletin*, 41 (1-6), 24-43.
- Alada, A.; Gürpınar, E. ve Budak, S. (1993), "Rio Konferansı Üzerine Düşünceler "İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi", 3-4-5, 93-108.
- Alkan, A.; Serkan S. ve Dilek F. (2008), "Kirlilik ve Karadeniz" *SÜMAE Yunus Araştırma Bülteni*, 8(1), 6-7.

- Arslan, N. T. ve Ökmen, M. (2005), "The Economical and International Dimensions of The Environmental Problems, Environmental Problems in the Black Sea Region and The Role of The Voluntary Organizations", *Building and Environment* 41, 1040-1049.
- Bat, L.; Öztekin, A.; Şahin, F.; Arıcı, E. ve Özsandıkçı, U. (2018), "An Overview of the Black Sea Pollution in Turkey", *Mediterranean Fisheries and Aquaculture Research*, 1(2), 67-86.
- Bay A. ve Çalışkan V. (2020), "Türkiye'nin Uluslararası Kardeş Şehir İlişkilerinde Mekânsal Dağılım Özellikleri: Politik ve Coğrafi Etkenler", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 73-92.
- Church, A. ve Reid, P. (1996), "Urban Power International Networks and Competition: The Example Cross-Border Cooperation", *Urban Studies*, 33(8), 1297-1318.
- Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution, (1992), <http://www.blacksea-commission.org/Downloads/Convention.pdf>, Erişim Tarihi: 27.12.2020.
- Curtis, S. ve Acuto, M. (2018), *The Foreign Policy of Cities*, *The RUSI Journal*, 163(6), 8-17.
- Dommergues, P. (1992), "The Strategies for International and Interregional Cooperation", *Ekistics*, 7-12.
- Duchacek, I. D. (1984), "The International Dimension of Subnational Self Government", *Publius: The Journal of Federalism*, 14(4), 15-31.
- Durusu, B. (2010), "Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunmasında Uluslararası İşbirliği ve Ortak Denetim Projesi", 21(77), 171-178.
- Erbay, Y. ve Yener, Z. (1998), "Sınırötesi İşbirliği: Türk Yerel Yönetimleri İçin Yeni Bir Açılım." *Çağdaş Yerel Yönetimler* 7(2), 11-25.
- Erkmenoğlu, F. (2001), "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (Kei) - Örgütünün Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 2.

- Erkut, G. ve Baypınar, M. B. (2006), "Regional Integration in the Black Sea Region: the Case of Two Sisters, Istanbul and Odessa", 46th European Regional Science Association Congress Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean, 30th August, 3rd September, Volos, Greece.
- Görer, N. ve Duru, B. (2001), "Türkiye'de Kıyı yönetimi Uygulamaları",
<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/41378/2048.pdf?sequence=1>, Erişim Tarihi: 20.12.2020.
- Güneş, Ş. (2001), "Karadeniz'de Çevresel İş Birliği, 1992 Bükreş Sözleşmesi", ODTÜ Gelişme Dergisi, 28(3-4), 311-337.
- Karabulut, B. (2015), "Birleşmiş Milletler'in Küresel Güvenlikteki Rolü ve Çevre Güvenliği Bağlamında Karadeniz Havzasındaki Faaliyetleri", Karadeniz Araştırmaları, 48, 43-58.
- Kayhan, A. K. (2013), "Birleşmiş Milletler Çevre Programı Üzerine Bir İnceleme", Public and Private International Law Review, 33(1), 61-90.
- Köse, Ö.; Taner, A. ve Erkan, B. (2013), "International Cooperation for Saving The Black Sea and The Coordinated Parallel Audit by SAIs of The Region", Yönetim ve Ekonomi, 20(1), 105-117.
- Mikenberg, E. (2006), Pskov Region of the Russian Federation as Foreign Policy Actor, Faculty of Social Science, Department of Central and East European Studies, University of Glasgow.
- Ökmen, M. (2011), "Karadeniz'de Çevre Sorunları ve İşbirliğine Yönelik Yerel, Bölgesel Perspektifler", Bilig, 56, 165-94.
- Özel, M. (2009), "Bölgelerarası (Sınırötesi) İşbirliği ve Avrupa'da Gelişimi", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(2), 70-85.
- Plujim, R. V. D. ve Melissen, J. (2007), City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Relations. The Netherlands Institute of International Relations

- Clingendael.
http://www.clingendael.nl/publications/2007/20070400_cdsp_paper_pluijm.pdf, (17.01.2021).
- Protection of the Black Sea Ministerial Declaration Odessa, 7 April 1993 (1994), *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 9(1), 72–75. doi:10.1163/157180894x00331.
- Rio Declaration on Environment and Development (1992), <https://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf>, Erişim Tarihi: 17.1.2021.
- Rittel, H. W. J. ve Webber, M. M. (1973), “Dilemmas in a General Theory of Planning”, *Political Science*, 4, 155-169.
- Sav, Ö. N. (t.y.), “Karadeniz’de Deniz Çevresinin Korunması İçin Alınan Önlemler”, <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/52158/5140.pdf?sequence=1>, Erişim Tarihi: 18.12.2020.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2020), <https://csb.gov.tr/dokumanlar?page=12>, Erişim Tarihi: 31.10.2020.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/barselona-sozlesmesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 18.12.2020.
- Tschudi, H. M. (2002). Promoting transfrontier co-operation: an important factor of democratic stability in Europe, Strasbourg, 4-5 June 2002.
- TUDAV (Türk Deniz Araştırmaları Vakfı), <https://tudav.org/dunya-karadeniz-gunu-2020/> Erişim Tarihi: 14.01.2021.
- United Nations Environment Programme (1972), “Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment”, https://www.soas.ac.uk/cedep-demos/000_P514_IEL_K3736-Demo/treaties/media/1972%20Stockholm%201972%20%20Declaration%20of%20the%20United%20Nations%20

Conference%20on%20the%20Human%20Environment%20-%20UNEP.pdf, Erişim Tarihi: 20.12.2020.

United Nations General Assembly (1992), "Report of the United Nations Conference on Environment and Development", https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf, Erişim Tarihi: 20.12.2020.

Yalçınkaya, A. (2017), "Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 5(Özel Sayı), 1-19.

Yokuş, S., H.; Azarkan, E.; Erdem, F. H. ve Baran Çelik, N. (2020), "Küresel Çevresel Yönetişim Bağlamında Uluslararası İşbirliği ve Çevresel Yönetişim Uygulamasında İsveç Örneği", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(25), 96-120.

4392 Sayılı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (1999), <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4392.html>, Erişim Tarihi: 22.12.2020.

2020 YILI RUS İSTİHBARAT FAALİYETLERİ¹

Ahmet Ateş

[Öğr. Gör. Dr., Iğdır Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Rus istihbarat sistemi Çarlık Rusya'sına dayanan köklü bir kurumsal gelenekten gelmektedir. Son yüz yıl içerisinde Rusya'nın siyasi dönüşümüne paralel olarak istihbarat örgütleri ve temel çalışma alanları da değişime uğramıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından köklü bir değişime uğrayan istihbarat örgütleri son temel dönüşümü ise Vladimir Putin'in 2000 yılında Rusya Devlet Başkanı olması ile başlayan ve 2008 yılına kadar devam eden süreçte geçirmiştir. Son reform süreci ile birlikte Rus istihbarat örgütleri ülkenin temel güvenlik ve dış politika ilkeleri ve öncelikleri çerçevesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. 2020 yılında gerçekleştirilen faaliyetlerde temelde ülkenin güvenlik ve dış politika hedeflerinin sağlanmasına yönelik gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, istihbarat faaliyetlerinin incelenmesinden önce Rus istihbarat sisteminin güncel yapısı ve çalışma alanları ile ülkenin temel güvenlik önceliklerinin irdelenmesi gerekmektedir. Bu unsurların anlaşılması, 2020 yılında gerçekleştirilen istihbarat faaliyetlerinin analizinin daha sağlam temellere oturtulmasını sağlayacaktır.

Rus İstihbarat Sistemi

---

¹ Bu çalışma, yazarın University of Delaware, ABD'de 18 Ağustos 2020 tarihinde başarıyla bitirdiği "Understanding the Change in Intelligence: An Institutional Framework" adlı doktora tezinden oluşturulmuştur.

Rus istihbarat topluluğu toplamda sekiz farklı istihbarat örgütünden oluşmaktadır. Ancak Rus güvenlik ve dış politikasına etki eden ve yetkisi diğer teşkilatlara göre daha fazla olan temelde üç istihbarat örgütü bulunmaktadır (Carrol, 2018). Bu teşkilatlar; Sluzhba Vneshnei Razvedki (SVR), Glavnoye Razvedyvatelnoye Upravleniye (GRU - GU) ve Federal'naya sluzhba bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii (FSB)'dir (Ateş, 2020: 80).

Kökene 1920 yılında Vserossiyskaya chrezvycháynaya komissiya (VChK – veya CHEKA) bünyesinde kurulan dış ilişkiler birimine dayanan SVR, Sovyet istihbarat örgütü Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (KGB)'nin dağıtılmasının ardından 20 Aralık 1991 tarihinde resmi olarak kurulmuştur (SVR.gov.ru, 2019; Waller, 1994: 131; Waller, 1997: 5). KGB'nin Birinci Direktörlüğü'nün ardılı olan SVR dış istihbarat faaliyetlerinden sorumludur. Diğer bir deyişle, SVR dış istihbarat temelinde her türlü açık ve örtülü operasyon yürütme ve istihbarata karşı koyma faaliyetleri gerçekleştirme yetkisine sahip sivil bir istihbarat örgütüdür (Smith, 2018: 5; Galeotti, 2016: 3).

2010 yılında kısaltması GU olarak değiştirilen GRU ise Rusya'nın askeri dış istihbarat servsidir. 1942 yılında kurulan teşkilat, diğer Sovyet istihbarat birimlerinin aksine, Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde ciddi bir değişime uğramamıştır (Ria Novosti, 2019, Ateş, 2020: 80). GRU, Rusya Federasyonu'nun kurulmasının ardından gerçekleştirilen tüm askeri operasyonlarda görev almıştır ve özellikle son yirmi yılda etki ve faaliyet alanını sürekli genişletmiştir. Özellikle son on yılda askeri istihbarat faaliyetlerinin yanı sıra yurtdışında gerçekleştirilen örtülü operasyonlarda ve siber istihbarat çerçevesinde etkin bir rol oynamıştır (The Moscow Project, 2018). Artan etkinliği sebebiyle günümüzde Rus güvenlik sisteminin en önemli aktörü olduğunu belirtmek mümkündür.

Rus istihbarat sisteminin üçüncü önemli aktörü olan FSB'nin kökeni ise dağıtılan KGB'den en büyük parçayı almış olan ve KGB'nin İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Altıncı ve Yedinci Direktörlüklerinin ardılı olarak 1992 yılında faaliyetlerine başlayan Güvenlik Bakanlığı'na dayanmaktadır (Agentura.ru, 2021; Knight, 1996: 34). Güvenlik Bakanlığı 1993 yılında lağvedilmiş ve Federalnaya Sluzhba Kontrrazvedki (FSK) kurulmuş, FSK ise 1995 yılında FSB adını almıştır (Agentura.ru, 2021). 1995 yılında bir iç istihbarat teşkilatı olarak düzenlenen FSB'ye 1997 yılından itibaren dış istihbarat faaliyetleri gerçekleştirme yetkisi de verilmiştir (Agentura.ru, 2021). Bir istihbarata karşı koyma örgütü olarak tasarlanmasına rağmen FSB son yıllarda aktif olarak yurtdışı ve siber operasyonlar gerçekleştirmektedir (Galeotti, 2016: 12).

Özetle, Rus güvenlik ve dış politikasında rol oynayan üç temel istihbarat örgütünün birisi sivil (SVR) diğer ikisi (GRU ve FSB) ise askeri istihbarat örgütleridir. SVR ve GRU kurulma biçimleri ve görev tanımları bakımından dış istihbarat servisleridir. Bir iç güvenlik örgütü olarak kurulan FSB ise iç istihbarattan sorumlu bir örgüt olmasına rağmen dış istihbarat faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. Özellikle son on yılda GRU ve FSB siber istihbarat alanında faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. SVR ise insan istihbaratı konusunda öne çıkmaktadır. Bu üç örgüt ve faaliyetleri Rus güvenlik ve dış politikasının aksiyoner ayağını oluşturmaktadır.

Rus Güvenlik ve Dış Politikasının Temel Öncelikleri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından birliğin mirasçısı olarak kurulan Rusya Federasyonu 1992 yılından Vladimir Putin'in 2000 yılında devlet başkanı olmasına kadar olan sekiz yılda hem ekonomik hem de iç ve dış politikada çalkantılı bir süreç geçirmiştir. Bu süreci oluşturan temelde üç unsur olmuştur. Bunlardan ilki Sovyetler Birliği dönemi sonrası yaşanan ekonomik bunalımdır. 1992 ile 1994 yılları arasında gerçekleşen Sovyet kurumlarının özelleştirilmesi süreci hali

hazırda kırılan olan Sovyet/Rus ekonomisinin daha da kötü hale gelmesine yol açmış ve bu durum 1995 yılında, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin tavsiyesiyle, Rus hükümeti tarafından rubleye müdahale edilmesine yol açmıştır (Shelifer ve Tresman, 2015: 153; Hedlund ve Sundstörn, 1996: 907). 1995 sonrası gerçekleştirilmeye başlanan ekonomik reformlar ve Vladimir Putin'in başkan seçilmesinden sonra izlediği ekonomik tedbirlerin sonucu olarak Rus ekonomisi 2000 yılından itibaren hızla büyümeye başlamıştır (Shelifer ve Tresman, 2015: 154).

İkinci temel sorun ise Sovyetler Birliği'ne dahil olan ülkelerin bu süreçte bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve Rusya'nın bölgesel etkinliğinin ciddi oranda etkisiz bir hale gelmesidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya haricinde on dört ülke birlikten ayrılmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir². Diğer bir deyişle, Sovyetler Birliği döneminin aksine bölge çok aktörlü bir mücadele alanına dönüşmüş ve Rusya'nın bölgedeki etkinliği göreceli olarak azalmıştır. Bu ülkelerin yanı sıra Rusya sınırları içerisinde kalan Çeçenistan'da yaşanan bağımsızlık hareketi ilerleyen süreçte Rusya için bir terör sorunu haline gelmiştir. 1994 ile 1996 yılında gerçekleşen Birinci Çeçenistan Savaşı sonucunda Rus güvenlik güçleri binlerce kayıp vermiştir (Mazurova, 2016: 2). 1999 yılında tekrar başlayan çatışmalar ise 2009 yılına kadar devam etmiş ve Rus güvenlik politikası için temel bir öncelik olmuştur (Matos, 2002: 125).

Son sorun ise Sovyetler dönemi sonrası Rusya'nın küresel bir güç olma iddiasının ciddi oranda erozyona uğramış olmasıdır. Her ne kadar kaybeden taraf olsa dahi Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile küresel olarak mücadele etmiştir. Sovyetler Birliği'nin temel mirasçısı olmasına rağmen içeride ve dışarıda yaşadığı ekonomik ve

---

² Bu ülkeler; Belarus, Ukrayna, Moldova, Letonya, Estonya, Litvanya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dır.

siyasi sorunlar Rusya'nın 2000'li yıllara kadar ABD ile küresel bir rekabete girmesine imkân vermemiştir.

2000 yılında Vladimir Putin'in başkan seçilmesinden sonra Rus güvenlik ve dış politikası bu problemlerin çözümü temelinde oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Putin tarafından imzalanan ve 28 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe giren Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti adlı belgede Rus dış politikasının en temel öncelikleri olarak küresel düzeyde rekabet gücü yüksek bir güç olmak ve Rusya'nın bölgesel etkinliğinin artırılması gösterilmiştir (Fas.org, 2021). İlerleyen yıllarda gelişen teknoloji ile birlikte, 2008 tarihli Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti küresel ve bölgesel olarak teknolojinin kullanılmasını da bir dış politika önceliği olarak belirlemiştir (Kremlin.ru, 2008).

2008 yılında son halini alan temel öncelikler günümüzde de ciddi bir değişime uğramamıştır ve Rus istihbarat organizasyonları temelde bu üç ilke çerçevesinde faaliyet göstermeye devam etmektedir. Bu kapsamda, 2020 yılında gerçekleştirilen istihbarat faaliyetlerini daha detaylı anlamak için 1991 ve 2019 yılları arasında Rus istihbarat örgütlerinin gerçekleştirdiği önemli istihbarat faaliyetleri kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Önemli Rus İstihbarat Faaliyetleri (1991-2019)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte Rus istihbarat örgütleri temel olarak iki büyük değişim sürecinden geçmiştir. Bunlardan ilki Soğuk Savaş'ın bitiminden hemen sonra başlayan ve 2008 yılına kadar olan süreçtir. Bu süreci kurumsal değişim olarak adlandırmak mümkündür. İkincisi ise 2008 yılında başlayan ve 2018 yılına kadar olan süreçtir. Bu süreç ise taktiksel değişim olarak adlandırılabilir.

1992-2008:

Sovyetler Birliği'nin dağılması diğer tüm Sovyet kurumları gibi KGB'yi de derinden etkilemiştir. 1991 yılının aralık ayında KGB dağıtılmış ve 1993 yılına kadar KGB yerine beş farklı istihbarat örgütü (SVR, MB³, FAPSI, GUO⁴ ve Sınır Güvenliği Teşkilatı) kurulmuştur. Örgütsel düzeyde yaşanan değişim ile birlikte KGB'nin Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirdiği ideolojik faaliyetler sınırlandırılmaya çalışılmış ve ekonomik casusluk ve terörle mücadele istihbaratı öne çıkarılmıştır.

1992 ve 2008 yılları arasında Rus istihbarat örgütleri tarafından gerçekleştirilen en önemli faaliyetler Çeçen sorunu ile ilgilidir. Çeçen sorunu hem Rus ulusal güvenliği hem de Rusya'nın bölgesel etkinliği açısından ciddi bir tehdit oluşturmuştur. SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya içerisinde özerk bir bölge olarak kalan Çeçenistan'daki bazı unsurların 1993 yılında bağımsızlığını ilan etmesi kısa sürede Rus güvenlik sisteminde önemli bir tehdit olarak algılanmış ve 1994 yılının sonunda Rus güvenlik güçleri bölgeye operasyon düzenlemiştir (Mukhina, 2005: 517).

1996 yılına kadar süren ve Birinci Çeçen Savaşı olarak adlandırılan bu süreçte Rus sivil ve askeri istihbarat örgütleri de yer almış ve etkin bir şekilde faaliyet göstermiştir. Rusya'nın en etkin sivil istihbarat teşkilatı olan SVR, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin istihbarat örgütleri ile Çeçenistan konusunda istihbarat paylaşımı ve ortak operasyon gerçekleştirme konusunda anlaşmış ve bu anlaşma sonucunda 1994 yılında Çeçen lider kadrosuna yönelik ortak operasyonlar gerçekleştirilmiştir (Lefebvre ve McDermott, 2008: 258). İlaveten, SVR Çeçenistan'daki yerel unsurlar ile 1994 yılında ortak bir istihbarat operasyonu düzenleyerek Çeçen lider Dudayev'e darbe düzenlemiştir (Bateman, 2014: 385;

---

³ Güvenlik Bakanlığı 1993 yılında lağvedilmiş ve FSK kurulmuş, FSK ise 1995 yılında FSB adını almıştır.

⁴ GUO 1996 yılında yeniden düzenlenmiş ve FSO adını almıştır.

Hodgson, 2003: 66). Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Rus askeri istihbarat örgütleri de sivil paydaşları gibi Birinci Çeçen Savaşı'nda etkin bir rol üstlenmiştir. Özellikle GRU ve FSB'nin öncülü olan FSK gerçekleştirilen askeri operasyonların planlaması ve icra edilmesinde rol almıştır (Baev, 1997: 2; Russell, 2002: 82). Operasyonel planlama ve icranın yanı sıra GRU askeri operasyon öncesi keşif faaliyetlerini gerçekleştirmiş ve istihbarat birimleri arasındaki koordinasyonu sağlamıştır (Kramer, 2005: 228).

Her ne kadar istihbarat örgütleri etkin bir şekilde faaliyet gösterse de Birinci Çeçen Savaşı Rus güvenlik sistemi açısından bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır ve tarafların 1996 yılında imzaladığı barış antlaşması ile çatışma sona ermiştir (Mukhina, 2005: 517). Ancak barış süreci sadece üç yıl sürmüştür. 1999 yılında Çeçen liderlerin Dağıstan'ı işgal etmesi ve Moskova'da gerçekleştirilen bombalı saldırılar sonucu Rus güvenlik güçleri Çeçen unsurlara karşı ikinci bir operasyon başlatmıştır (Mazurova, 2016: 3). Rus istihbaratı İkinci Çeçen Savaşı'nda ilk savaştan farklı bir strateji izlemiştir. Askeri operasyona ek olarak, GRU ve FSB başta olmak üzere Rus istihbarat örgütleri kendi personeli arasından Çeçen lider kadrosuna suikast düzenleyecek timler kurmuş ve bir suikast programı oluşturmuştur (Morehouse, 2015: 269; Omelicheva, 2010: 4). Bu program çerçevesinde, Rus istihbarat örgütleri Çeçen lider kadrosunun tamamına yakını Rusya ve diğer ülkelerde suikastlar düzenleyerek etkisiz hale getirmiştir (Russell, 2009: 188). Lider kadrosunun etkisizleştirilmesi Çeçen hareketinin güç kaybetmesine yol açmıştır. 2009 yılının başında ise bölgedeki Rus askeri operasyonu resmi olarak bitirilmiştir (Harding, 2009). Çeçen sorunu karşısında başarılı olan Rus istihbarat örgütleri 2008 ile 2009 yılları itibarıyla Rus güvenlik ve dış politika önceliklerinin güncellenmesi sonucu başka hedeflere yöneltilmiştir.

2008-2019:

Sovyet sonrası dönemin Rus sisteminde yaşanan sıkıntılar 2008 yılının sonu itibariyle büyük oranda çözülmüş ve izlenen göreceli olarak içe kapanma politikaları değişikliğe uğramıştır. Bu durumun sonucu olarak Rusya'nın güvenlik ve dış politika öncelikleri bölgesel etkinin artırılması ve ABD ile tekrar küresel rekabete girilmesi olmuştur. Bu değişim, dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev tarafından 2008 tarihli Rus Dış Politika Konsepti adlı belgede⁵ özellikle belirtilmiştir. Bu iki öncelik doğrultusunda 2008 ile 2019 yılları arasında Rus istihbarat örgütleri yurtiçi ve yurtdışında birçok faaliyette bulunmuştur. Ancak, operasyon yoğunluğu ve önemi bakımından üç konu diğer faaliyetlerden ayrılmaktadır. Bunlar; Ukrayna İç Savaşı, Irak Şam İslam Devleti'nin ortaya çıkması (İŞİD) ve 2016 yılında gerçekleşen Amerikan başkanlık seçimleridir.

Eski bir Sovyet ülkesi olan Ukrayna 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihten günümüze kadar olan süreçte Ukrayna-Rusya ilişkileri inişli çıkışlı bir grafikte seyretmiştir. İlişkilerin son kırılma noktası ise 2013 yılında ülkede çıkan çatışmalar ve Yanukoviç hükümetinin düşmesi ile meydana gelmiştir. 2004 yılında Ukrayna'da gerçekleşen turuncu devrim sonrası Ukrayna-Rusya ilişkileri ve daha da önemlisi Ukrayna'nın batı ile ilişkileri Rusya için bölgesel etkinlik konusunda kritik bir unsur haline gelmiştir. Bu sebeple, Rus yanlısı Yanukoviç hükümetinin düşmesi Ukrayna'da yaşanan karışıklığı Rus istihbarat örgütleri için bir öncelik haline getirmiştir. Bu durum Rus istihbarat örgütlerinin Ukrayna sınırları içerisinde yaşayan Rusça konuşan nüfusun güvenliği konusunu öne sürerek eyleme geçmesine fırsat vermiştir.

---

⁵ Belgeye ulaşmak için bkz.

https://russiaeu.ru/userfiles/file/foreign_policy_concept_english.pdf

Rus istihbarat örgütleri 2014 yılından itibaren başta Kırım ve Donbas şehirleri olmak üzere Ukrayna'da yoğun bir biçimde faaliyet göstermiştir. Özellikle FSB ve GRU Ukrayna'da yürütülen operasyonlarda daha aktif olmuştur. FSB personeli Kırım ve Donbas şehrindeki ayrılıkçı unsurlara lojistik ve askeri yardımda bulunmuştur (Galeotti, 2016: 286-290; Payne ve Foster, 2017: 26). İlaveten, Kırım ve Donbas'taki ayrılıkçı unsurların eğitimini de FSB gerçekleştirmiştir (Snegovaya, 2015: 12).

GRU ve özel olarak ona bağlı Spetsnaz birlikleri ise Ukrayna konusunda üç temel noktada faaliyet göstermiştir. İlk olarak, Ukrayna dışından gelen savaşçıların Kırım ve Donbas şehirlerine transferini GRU sağlamıştır (Yashin ve Shorina, 2015: 25-26'dan aktaran Robinson, 2016: 511-513). İkinci olarak, GRU ayrılıkçı unsurlara operasyonel ve lojistik istihbarat desteği sağlamıştır (Payne ve Foster, 2014: 26). Bu desteği sağlamak için yedi Spetsnaz tugayı ile bir Spetsnaz alayı Ukrayna'da görev yapmıştır (Bartles ve McDermott, 2014: 57-58). Son olarak ise, GRU Ukrayna'da kendisi operasyonlar düzenlemiştir. Kırım Parlamentosu ile Ukrayna ordusuna ait çeşitli üsler bizzat GRU personeli tarafından ele geçirilmiştir (Bukkvol, 2016: 13-17).

SVR ise Ukrayna konusunda GRU ve FSB kadar etkin olmamasına rağmen iki önemli noktada faaliyet göstermiştir. İlk olarak, FSB ve GRU gibi SVR de ayrılıkçı unsurlara lojistik istihbarat desteği vermiştir. Bunun yanı sıra, SVR Kırım referandumu sonrası Ukrayna Hükümeti'ne yönelik çeşitli dezenformasyon çalışmalarında da bulunmuştur (Ditrych, 2014: 83).

2008-2019 yılları arasında Rus istihbarat örgütlerinin yoğunlaştığı bir diğer konu ise IŞİD terör örgütüdür. 2013 yılında Irak'ta konuşlu cihatçı gruplar Irak İslam Devleti'nin (İİD) kurulduğunu deklare etmiş ve Irak içerisinde yoğun bir şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır (Oosterveld vd., 2017:

7-8). Irak içerisinde kısa sürede ilerleyen ve çeşitli şehirleri ele geçiren grup 2014 yılında Musul ve Rakka şehirlerini ele geçirdikten sonra Irak Şam İslam Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Jones vd. ,2017: xi). 2015 yılına kadar olan süreçte IŞİD on bir milyon kişinin yaşadığı yüz bin kilometre karelik bir alana egemen olmuştur (Jones vd., 2017: xi). 2015 yılının ortalarından itibaren bölgesel ve uluslararası koalisyon güçlerinin faaliyetleri sonucu örgütün kontrol ettiği alan büyük oranda küçülmüş ve örgüt bir önceki yıllara göre etkinliğini göreceli olarak yitirmiştir.

Bölgesel ve küresel aktörlerin istihbarat örgütlerinin 2014 yılından itibaren IŞİD'e karşı yoğun bir biçimde faaliyet göstermesine karşın Rus istihbarat teşkilatlarının örgüte yönelik faaliyetleri 2016 yılında ivme kazanmaya başlamıştır. Bu değişikliğin temel sebebi ise 2016 yılından itibaren IŞİD'in Rus ulusal güvenliğine ve daha da önemlisi Rusya'nın Kafkasya'daki etkinliğine yönelik faaliyetlerinin artmasıdır (Ateş, 2020: 209-210). IŞİD unsurları 2016 yılında bir Rus yolcu uçağını düşürmüştür ve bu saldırı çoğu Rus vatandaşı olan 224 kişinin ölümüne yol açmıştır (Byman, 2016: 8; Siddiqui, 2016: 20). Benzer şekilde, 2017 ve 2018 yıllarında IŞİD unsurları FSB'nin Arkhangelsk ve Khabarovsk şehirlerindeki bürolarına saldırı düzenlemiş ve Rus istihbarat personelinin ölümüne sebep olmuştur (Brennan, 2018). Ayrıca, IŞİD'in Rus vatandaşlarına yönelik saldırılarına ilaveten Tacikistan ve Özbekistan'da yapılanması, örgütü Rus istihbarat teşkilatları açısından bir öncelik haline getirmiştir (Business Insider, 2017; Fitsanakis, 2019; Paton, 2019).

Bu bağlamda, Rus istihbarat örgütleri 2016 yılından itibaren hem Rusya'da hem de IŞİD'in faaliyet gösterdiği Suriye ve Irak'ta çeşitli operasyonlar düzenlemiştir. SVR 2017 yılı itibarıyla IŞİD'in taktiksel açıdan incelendiği ve bölgesel ve küresel ağlarının büyük oranda ifşa edildiği bir rapor hazırlamıştır (TASS, 2019). İlaveten, SVR personeli Suriye'de görev almış ve askeri istihbarat örgütlerine keşif ve gözlem

operasyonlarında yardımcı olmuştur (Galeotti, 2016). Son olarak, dış istihbarat örgütü olan SVR hem bölgesel ülkelerin istihbarat servisleri ile hem de Taliban ile ortak anlaşmalar düzenleyip bu çerçevede IŞİD'e karşı ortak operasyonlar düzenlenmesini sağlamıştır (Todd ve Almasy, 2015).

GRU personeli ise IŞİD'e karşı Suriye'de düzenlenen askeri operasyonlarda iki önemli rol oynamıştır. Bir yandan GRU'ya bağlı Spetsnaz birlikleri IŞİD'e karşı yürütülen askeri operasyonlarda bizzat yer alarak çatışmalara katılmıştır (Mardasov, 2019). Diğer yandan, altmış GRU personeli askeri danışman olarak Esad Rejimi askerlerinin eğitimini sağlamıştır (Galeotti, 2016). Son olarak FSB ise IŞİD'e karşı Rus topraklarının güvenliği konusunda faaliyet göstermiştir. 2017 ile 2019 yılları arasında FSB Rusya'da gerçekleşmesi planlanan otuzdan fazla IŞİD saldırısını engellemiş ve yüz seksen dokuz IŞİD militanını yakalamıştır (Clifford, 2018). FSB'nin bu başarısının temel sebebi ise 2016 yılından itibaren Irak, İran, Suriye ve Pakistan'ın istihbarat örgütleriyle IŞİD konusunda geliştirdiği işbirliğidir (Siddiqui, 2016: 19).

2008-2019 yılları arasında Rus istihbarat örgütlerinin yoğunlaştığı son konu ise 2016 yılında gerçekleşen ABD Başkanlık Seçimleridir. Rus istihbarat örgütlerinin siber alandaki faaliyetleri 2015 yılından itibaren Amerikan istihbarat ve tehdit analizi belgelerinde kendisine yer bulmuştur. 2017 yılında CIA (Central Intelligence Agency), NSA (National Security Agency) ve FBI (Federal Bureau of Investigation) tarafından ortaklaşa hazırlanan raporda belirtildiği üzere GRU başta olmak üzere Rus istihbarat örgütleri 2014 ile 2017 yılları arasında siber alanda çeşitli istihbarat operasyonları düzenlemiştir (DNI, 2017: i-iii). Örneğin, Amerikan istihbarat belgelerine göre, GRU Demokrat Parti'nin önemli üyelerinin elektronik postalarını ve Demokrat Parti Karargahı'nın iç yazışmalarını ele geçirmiş ve bu bilgileri daha sonra Wikileaks ile paylaşmıştır (DNI, 2017: 3). Ayrıca, bu bilgilerin yayılmasını sağlayan Guccifer 2.0 adlı internet korsanının da GRU

tarafından oluşturulan hayali bir kimlik olduğu görülmektedir (DNI, 2017: ii). Son olarak, GRU'nun ABD'nin çeşitli eyaletlerindeki seçmen bilgilerine siber ortamda müdahale ettiği de görülmektedir (DNI, 2017: iii). Bahsedilen faaliyetlerde de görüldüğü üzere GRU başta olmak üzere Rus istihbarat örgütleri 2016 Amerikan Başkanlık Seçimlerine yönelik siber faaliyet ağırlıklı bir etkileme operasyonu düzenlemiştir. Bu operasyonun seçimin sonucuna etki edip etmediğine dair ise çeşitli görüşler mevcuttur⁶.

2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri

İstihbarat faaliyetleri doğası gereği gizlilik içermektedir. Bu sebeple, istihbarat örgütlerinin güncel faaliyetleri hakkında literatürde ve yazılı ve görsel medyada güvenilir kaynaklar son derece kısıtlı olmaktadır. Bu duruma rağmen, eldeki veriler ışığında 2020 yılında gerçekleşen Rus istihbarat faaliyetlerinin 2008 yılından sonra gerçekleştirilen faaliyetlerin devamı niteliğinde olduğunu savunmak mümkündür. Diğer bir deyişle, 2020 yılında da Rusya'nın güvenlik ve dış politika öncelikleri kapsamında faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Rus istihbarat örgütleri ABD ile küresel rekabet ve bölgesel etkinliğin artırılması yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak, 2018 yılından itibaren Rus istihbarat faaliyetlerinde daha sık görülen bir trend öne çıkmıştır: rejimin güvenliği. Rus istihbarat örgütleri Sovyetler Birliği dönemindeki öncülleri gibi rejimin güvenliğini sağlamak kapsamında muhaliflerin takibi ve etkisizleştirilmesine yönelik faaliyetlerde de bulunmuştur. 2008-2019 döneminden farklı olarak faaliyet gösterilen bir diğer unsur ise Rus istihbarat örgütlerinin coronavirus pandemisi kapsamında istihbarat faaliyetleri gerçekleştirmesidir.

---

⁶ Bu konu ile ilgili soruşturma sonrasında 2019 yılında yayınlanan Mueller Raporu, Rus istihbaratının Amerikan seçim sürecine etkisi olduğuna hükmederken bu durumun seçimin sonucuna etkisi konusunda net bir görüş belirtmemiştir.

Küresel Rekabet:

Önceki yıllarda olduğu gibi Rus istihbarat örgütleri küresel rekabet için dünya genelinde istihbarat faaliyetleri yürütmüştür. 2020 yılı itibarıyla bu operasyonların büyük bir kısmı siber teknolojiler ile alakalıdır ve operasyonlar üç ülkede yoğunlaşmıştır. Bu ülkeler, ABD, İngiltere ve Hollanda'dır.

ABD'de gerçekleşen operasyonlar 2020 Amerikan Başkanlık seçimlerini, Hazine Bakanlığı'nı ve Nükleer Güvenlik Birimi'ni hedef almıştır. Amerikan istihbarat raporlarında belirtildiği üzere Rus istihbarat birimleri başkanlık seçimi öncesinde adaylardan Joe Biden'ı hedef alan sosyal medya ve dezenformasyon kampanyaları düzenlemiştir (Polantz, 2020). Bu konu ile ilgili, 2020'nin Ekim ayında FBI bir operasyon düzenlemiş ve tutuklanan altı kişinin eski GRU personeli olduğu belirtilmiştir (Lucas, 2020). 2020 yılında gerçekleşen Rus istihbaratının siber operasyonlarının sonuncusu ise Mart ayında başlayan ve aralık ayında ortaya çıkan SolarWinds adlı şirketin hacklenmesidir. Hem şirket hem de Amerikan hükümeti tarafından eylemin sorumlusu olarak Rus istihbaratı gösterilmiştir (Hautala, 2021). Bu operasyon sonucunda Rus istihbaratı, içlerinde Amerikan Hazine Bakanlığı ve Nükleer Güvenlik Birimi'nin de bulunduğu iki yüz elli kurumun personel ve yazışma bilgilerini ele geçirmiştir (DeCiccio, 2021).

Rus istihbarat örgütleri 2020 yılında İngiltere'de de siber faaliyetlerde bulunmuştur. İngiliz Hükümeti tarafından yapılan açıklamalarda da görüldüğü üzere GRU'nun siber istihbarat alanında görev yapan bir birimi 2020 Olimpiyatları planlama komitesine yönelik siber saldırıda bulunmuştur (Lister ve Rahim, 2020). Gerçekleştirilen operasyon sonucunda komitenin tüm bilgisayar altyapısı ele geçirilmiş ve tahrip edilmiştir (Lister ve Rahim, 2020). Rus istihbarat örgütlerinin bir diğer faaliyet alanı ise Hollanda olmuştur. GRU yerine SVR tarafından düzenlenen operasyonlarda, Hollanda Hükümeti'nin açıklamalarında belirttiği üzere, yüksek teknoloji ürünler ile

İlgili bilgi ele geçirmek maksadıyla ticari casusluk faaliyetleri düzenlenmiştir (Deutsche Welle, 2020). Hollanda istihbarat servisi tarafından çökertilen casusluk şebekesine dahil olan iki Rus diplomatı ise ülkeden sınır dışı edilmiştir (Deutsche Welle, 2020).

Bölgesel Etki:

Rus istihbarat örgütleri küresel rekabetin yanı sıra Rus dış ve güvenlik politikasının öncelikleri kapsamında bölgesel operasyonlar da düzenlemiştir. 2020 yılında gerçekleşen faaliyetler Belarus ve Dağlık-Karabağ konusunda yoğunlaşmıştır.

Ağustos ayında Belarus'ta gerçekleşen Başkanlık Seçimleri sonucunda Lukashenko'nun tekrar başkan seçildiğinin açıklanması ve ardından muhalefetin sonuçlara itiraz etmesi ile başlayan süreç, kısa sürede ülke genelinde yoğun protesto ve çatışmaların takip ettiği bir duruma dönüşmüştür. Binlerce kişinin tutuklandığı ve yüzlerce ölüme sebep veren süreç 2021 yılının başı itibarıyla hala tam olarak çözülememiştir (Yahorava ve Gigava, 2020). Belarus'un Rusya'nın komşusu olması ve ülkede yoğun bir Rus etkisinin görülmesi bu karışıklığı Rus istihbarat servisleri için bir öncelik haline getirmiştir. Bu bağlamda, Rus askeri istihbarat yetkilileri Eylül ayı itibarıyla Belarus'ta konuşlanmış ve çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Kagan, 2020). Ayrıca, Ukrayna istihbaratının belirttiği üzere, Rus istihbarat yetkilileri Ukrayna'dan Belarus'a gönüllü savaşçıların transferini yöneterek ülkede ikinci bir güç oluşturmuştur (Boulegue, 2020).

Bölgesel etkinlik açısından Rus istihbaratının etkin olduğu bir diğer yer ise Dağlık-Karabağ bölgesi olmuştur. İşgal altında bulunan Dağlık-Karabağ bölgesinde Eylül ayının sonlarında Azerbaycan ve Ermenistan unsurları arasında başlayan çatışma kısa sürede bir savaşa dönüşmüştür (Kaleji, 2020). Rusya'nın çabaları sonucunda taraflar 10 Kasım 2020

tarihinde ateşkes ilan etmiştir (Kaleji, 2020). Çatışma sürecinde başta askeri istihbarat olmak üzere Rus istihbarat örgütleri etkin bir rol oynamıştır. Örneğin, sürecin başından sonuna kadar GRU tüm askeri hareketleri, mühimmat sevkiyatını, sivil ve askeri tüm iletişim kanallarını izlemiştir (Minzarari, 2020). İlaveten, SVR bölgeye gelen tüm yabancı unsurları kayıt altına almış ve bu bilgiler SVR tarafından propaganda amaçlı kullanılmıştır (TASS, 2020). Gerçekleştirilen istihbarat faaliyetleri Rusya'nın süreci yönetmesi konusunda elini güçlendirmiştir ve ateşkes Rusya liderliğinde gerçekleştirilmiştir (Rodgers, 2020).

Coronavirus:

2019 yılının sonunda ortaya çıkmasına rağmen asıl yayılması 2020 yılında gerçekleşen yeni coronavirus (COVID19) tüm dünyayı derinden etkilemiştir. 2020 yılı sonu itibariyle dünya genelinde doksan beş milyon kişi bu hastalığa yakalanmış ve iki milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir (Worldometers.info, 2021). Ayrıca, COVID19 tüm dünyada karantina uygulamalarına sebep vermesi ve ekonomik faaliyetleri etkilemesi gibi sebeplerden dolayı aynı zamanda bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Özellikle, hastalığa yönelik aşı geliştirme çalışmaları tüm istihbarat örgütlerinin konusu ve faaliyet alanı haline gelmiştir. Diğer istihbarat servisleri gibi Rus istihbarat örgütleri de aşı çalışmalarını yakından takip etmiş ve bu bağlamda faaliyetlerde bulunmuşlardır. Rus istihbaratının bu alandaki faaliyetleri özellikle Amerika, İngiltere ve Kanada'da yoğunlaşmıştır. İngiliz Ulusal Siber Güvenlik Merkezi (NCSC), Kanada İletişim Güvenliği Birimi (CSE), ve Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) Temmuz ayında yaptıkları ortak bir açıklamada GRU ile çalışan bir hacker grubu olan APT29 adlı birimin bu üç ülkede gerçekleşen aşı geliştirme çabalarını hedef aldığını belirtmiştir (Haynes, 2020; Fox ve Kelion, 2020). Bir diğer deyişle, GRU aşı çalışmalarını gerçekleştiren kurumları hedef alarak siber alanda ticari casusluk faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Rus

istihbarat örgütleri gibi diğer ülkelerin istihbarat servisleri de 2020 yılında benzer faaliyetlerde bulunmuştur. Rus istihbarat örgütlerini COVID19 temelinde diğer servislerden ayıran ana unsur ise pandemi sürecinde dezenformasyon operasyonları da gerçekleştirmeleridir. SVR ve GRU, GRU'nun 54777 numaralı biriminin organik ilişkilerinin ispat edildiği InfoRos başta olmak üzere, çeşitli platformlar aracılığıyla pandemi süreci ile ilgili ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinde dezenformasyon ve psikolojik harp faaliyetleri yürütmüştür (Barnes ve Sanger, 2020). Bu çalışmalar, özellikle İngilizce yayın yapan platformlarda yürütülmüş ve Amerikan halkını hedef almıştır (Barnes ve Sanger, 2020; Tucker, 2020).

Rejim Güvenliği:

Rus istihbarat örgütlerinin 2020 yılındaki son önemli faaliyeti rejim güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sovyetler Birliği dönemi KGB'nin muhaliflerin etkisizleştirilmesine yönelik faaliyetlerini andıran muhaliflere suikast düzenlenmesi 2000'li yılların başından itibaren gerçekleştirilmektedir. 2006 yılında eski KGB çalışanı Alexander Litvinenko'nun İngiltere'de Rus istihbaratı tarafından zehirlenmesi ile başlayan süreç 2018 yılında eski Rus askeri istihbarat personeli Sergei Skripal ve kızı Yulia Skripal'in yine İngiltere'de zehirlenmesi ile devam etmiştir (Harding, 2016; Corera, 2020). Bu sürecin son halkasını ise Rus muhalif Alexei Navalny'nin 20 Ağustos 2020 tarihinde zehirlenmesi oluşturmuştur (Lister vd., 2020). Oleg Tayakin liderliğindeki bir FSB birimi Navalny'i Novichok adlı kimyasal ile zehirlemiştir (Lister vd., 2020). Ancak, Putin rejiminin rüşvet skandallarını ifşa ederek rejimin güvenliğini tehlikeye atan Navalny'ye yönelik gerçekleşen suikast başarılı olmamıştır ve Navalny 17 Ocak 2021 tarihinde Rusya'ya geri dönmüştür (Roth ve Rourke, 2021).

Sonuç

2008 yılında belirlenen Rus dış ve güvenlik politikasının öncelikleri kapsamında Rus istihbarat örgütleri 2020 yılında da küresel ölçekte faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler Rusya'nın temel üç istihbarat örgütü olan GRU, FSB ve SVR kanalıyla gerçekleştirilmiştir. Temel olarak Rusya'nın ABD ile küresel düzeyde rekabet edebilmesi ve bölgesel etkinliğinin artırılmasını amaçlayan istihbarat faaliyetlerine 2020 yılı itibarıyla COVID19 kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler ve rejim güvenliği de eklenmiştir.

Adı geçen faaliyetlerin bölgesel ve küresel olmak üzere temelde iki düzeyde etkileri olmuştur. Küresel ölçekte gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda Rusya temelde iki önemli avantaj sağlamıştır. Başta ABD kurumları ve başkanlık seçimi olmak üzere batı ülkelerinde düzenlenen etkileme operasyonları sonucu Rusya batı medeniyeti ve kurumlarının saygınlığını ciddi anlamda erozyona uğratmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak küresel rekabette avantajlı bir konuma yükselmiştir. Bölgesel ölçekte gerçekleştirilen istihbarat faaliyetleri ise Rusya'nın çevresindeki etkisini sağlamlaştırmıştır. İlk olarak Belarus'a olası bir Batı müdahalesi engellenmiştir. İkinci olarak ise savaş alanında fiilen bulunmamasına rağmen Dağlık-Karabağ konusunda çatışmanın çözümünün kendi çıkarları çerçevesinde olmasını sağlamıştır.

Son olarak, pandemi sürecinde gerçekleştirdiği ticari casusluk faaliyetleri sonucunda Rusya bugün COVID aşısı üreten sayılı ülkelerden birisi olmuştur. Şüphesiz bu durum 2021 senesinde Rusya'nın bölgesel ve küresel etkinliğini artıracak önemli bir faktör olacaktır.

Kaynakça

- Agentura.ru (2021). *Federal security service, the FSB*.
<http://www.agentura.ru/english/dossier/fsb/> Erişim Tarihi: 08/01/2021
- Ateş, A. (2020). *Understanding the Change in Intelligence: An Institutional Framework*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Delaware, Newark, DE, ABD.
- Baev, P. K. (1997). Russia's airpower in the Chechen War: Denial, punishment and defeat. *The Journal of Slavic Military Studies*, 10(2), 1-18.
- Barnes, J. E. & Sanger, D. E. (2020). Russian Intelligence Agencies Push Disinformation on Pandemic. *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2020/07/28/us/politics/russia-disinformation-coronavirus.html> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Bateman, A. (2014). The political influence of the Russian security services. *The Journal of Slavic Military Studies*, 27(3), 380-403.
- Boulegue, M. (2020). *Russia's Assets and Liabilities in Belarus*. Center for European Policy Analysis.
- Brennan, D. (2018). FSB: 17-Year-Old Boy Blows Himself Up in Russia's Main Intelligence Agency Building. *Newsweek*.
<https://www.newsweek.com/fsb-17-year-old-boy-blows-himself-russias-mainintelligence-agency-building-1194685> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- Business Insider. (2017). *Returning ISIS fighters are a 'real threat' to Russia, according to security-service chief*.
<https://www.businessinsider.com/r-return-of-defeated-is-fighters-real-threat-torussia-ria-cites-fsb-chief-2017-12> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- Byman, D. (2016). ISIS goes global: Fight the Islamic state by targeting its affiliates. *Foreign Affairs*, 95, 76.
- Carrol, O. (2018). 'Legendary' GRU military intelligence agency should have historical name restored, says Putin.

Independent.

<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-gru-military-intelligence-agency-putin-gu-name-syria-ukraine-a8615371.html> Erişim Tarihi: 08/01/2021

Clifford, B. (2018). The Cup and the Caliphate: Russia's Counterterrorism Operations Before Major Sporting Events and the Global Jihadist Movement. *Lawfare Blog*. <https://www.lawfareblog.com/cup-andcaliphate-russias-counterterrorism-operations-major-sporting-events-andglobal-jihadist> Erişim Tarihi: 16/01/2021

Corera, G. (2020). Salisbury poisoning: What did the attack mean for the UK and Russia?. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/uk-51722301> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021

DeCiccio, E. (2020). Russian hack against the U.S. government 'will take years to overcome,' former national intelligence official says. *CNBC*. <https://www.cnn.com/2020/12/17/russian-hack-against-the-us-government-will-take-years-to-overcome-former-national-intelligence-official-says.html> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021

Deutsche Welle (2020). *Netherlands expels 2 Russian diplomats accused of spying*. <https://www.dw.com/en/netherlands-expels-2-russian-diplomats-accused-of-spying/a-55897665> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021

Deutsche Welle (2020). *Netherlands expels 2 Russian diplomats accused of spying*. <https://www.dw.com/en/netherlands-expels-2-russian-diplomats-accused-of-spying/a-55897665> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021

Director of National Intelligence. (2017). *Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections*. https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf Erişim Tarihi: 16/01/2021

- Fas.org (2021). *The Foreign Policy Concept of The Russian Federation*.
<https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>
Erişim Tarihi: 10/01/2021
- Fitsanakis, J. (2019). ISIS threatens stability of former Soviet Republics, says Russian spy chief. *Intel News*.
<https://intelnews.org/2019/05/22/01-2553/> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- Fox, C. ve Kelion, L (2020). Coronavirus: Russian spies target Covid-19 vaccine research. *BBC*.
<https://www.bbc.com/news/technology-53429506>
Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Galeotti, M. (2016). The Three Faces of Russian Spetsnaz In Syria. *War on the Rocks*.
<https://warontherocks.com/2016/03/the-three-faces-of-russian-spetsnaz-in-syria/> Erişim Tarihi: 08/01/2021
- Harding, L. (2016). Alexander Litvinenko: the man who solved his own murder. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2016/jan/19/alexander-litvinenko-the-man-who-solved-his-own-murder>
Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Hautala, L. (2021). SolarWinds hack officially blamed on Russia: What you need to know. *CNET*.
<https://www.cnet.com/news/solarwinds-hack-officially-blamed-on-russia-what-you-need-to-know/> Erişim Tarihi: 17 Ocak 2021
- Haynes, D. (2020). Coronavirus: Russian cyber spies attempting to steal vaccine research from Britain, US and Canada. *Sky News*.
<https://news.sky.com/story/coronavirus-russian-cyber-spies-attempting-to-steal-vaccine-research-from-britain-us-and-canada-12029697> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Hedlund, S. ve Sundström, N. (1996). The Russian economy after systemic change. *Europe-Asia Studies*, 48(6), 887-914.

- Hodgson, Q. (2003). Is the Russian bear learning? an operational and tactical analysis of the second Chechen war, 1999–2002. *Journal of Strategic Studies*, 26(2), 64–91.
- Jones: G., Dobbins, J., Byman, D., Chivvis, C. S., Connable, B., Martini, J., ... & Chandler, N. (2017). *Rolling Back the Islamic State*. Rand Corporation.
- Kagan, F. (2020). Russian forces are now in Belarus. *The Hill*. <https://thehill.com/opinion/international/518121-russian-forces-are-now-in-belarus> Erişim Tarihi: 07/01/2021
- Kaleji, V. (2020). The 2020 Karabakh War's Impact on the Northwestern Border of Iran. *Eurasia Daily Monitor*. Cilt 17, Sayı 181. <https://jamestown.org/program/the-2020-karabakh-wars-impact-on-the-northwestern-border-of-iran/> Erişim Tarihi: 17/01/2021
- Knight, A. (1996). *Spies Without Cloaks: the KGB's successors*. Princeton University Press.
- Kramer, M. (2005). Guerrilla warfare, counterinsurgency and terrorism in the North Caucasus: the military dimension of the Russian–Chechen conflict. *Europe-Asia Studies*, 57(2), 209–290
- Kremlin.ru (2008). *The Foreign Policy Concept of The Russian Federation*. <http://en.kremlin.ru/supplement/4116> Erişim Tarihi: 10/01/2021
- Lefebvre, S. ve McDermott, R. N. (2008). Russia and the intelligence services of Central Asia. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 21(2), 251–301.
- Lister, T ve Rahim, Z. (2020). UK accuses Russian intelligence agency of hacking 2020 Olympics. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2020/10/19/europe/russia-uk-gru-olympics-hacking-intl/index.html> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Lister, T., Ward, C. ve Shukla S. (2020). Russian opposition leader Alexey Navalny dupes spy into revealing how he was poisoned. *CNN*.

- <https://edition.cnn.com/2020/12/21/europe/russia-navalny-poisoning-underpants-ward/index.html> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Lucas, R. (2020). 6 Russian Intelligence Officers Charged in High-Profile Cyberattacks. *NPR*. <https://www.npr.org/2020/10/19/925501032/6-russian-intelligence-officers-charged-in-high-profile-cyberattacks> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Mardasov, A. (2019). What are Russian special operations forces doing in Idlib? Despite promises of a withdrawal, it appears the Kremlin has boosted its military presence on the front line in Syria. *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/russian-special-operations-forcesidlib-190828144800497.html> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- Matos, J. (2002). Russia's war on terrorism: politics vs. power. *Insight Turkey*, 4(4), 125-140.
- Mazurova, N. (2016). Russia's Response to Terrorism. History and Implications for US Policy. *American Security Project*, 1-11.
- Minzarari, D. (2020). Russia's Stake in the Nagorno-Karabakh War: Accident or Design?. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-stake-in-the-nagorno-karabakh-war-accident-or-design/> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- Mukhina, I. (2005). Islamic terrorism and the question of national liberation, or problems of contemporary Chechen terrorism. *Studies of Conflict & Terrorism*, 28(6), 515-532.
- Omeliicheva, M. Y. (2010). Russia's counterterrorism policy: Variations on an Imperial theme. *Perspectives on Terrorism*, 3(1).
- Oosterveld, W. T., Bloem, W., Farnham, N., Kayaoğlu, B., ve Sweijts, T. (2017). *The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability*. The Hague Centre for Strategic

- Studies. Organization Authority Record.
<https://catalog.archives.gov/id/10448162> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- Paton, C. (2019). Russia Spy Chief Warns 5,000 Isis Foreign Fighters Threaten Borders of Former Soviet Union. *Newsweek*. <https://www.newsweek.com/russia-spy-chief-warns-5000-isis-foreign-fightersthreaten-borders-former-1431576> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- Payne, K. B., ve Foster, J. S. (2017). Russian strategy Expansion, crisis and conflict. *Comparative Strategy*, 36(1), 1-89.
- Polantz, K. (2020). Senate intelligence report warns of repeat of Russian interference in US election. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2020/08/19/politics/senate-intelligence-report-russia-2020/index.html> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Ria Novosti (2009). *Main Intelligence Directorate of the General Staff of the Armed Forces of Russia*. <https://ria.ru/20090319/165389424.html> Erişim Tarihi: 08/01/2021
- Rodgers, J. (2020). Russia In 2020: Putin And The Triumphs And Challenges Of History. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/jamesrodgerseurope/2020/12/10/russia-in-2020-putin-and-the-triumphs-and-challenges-of-history/?sh=5d50059d6261> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021
- Roth, A. ve Rourke, A. (2021). Kremlin critic Navalny appears in court as calls grow abroad for his release. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2021/jan/18/alex-ei-navalny-calls-grow-for-release-of-arrested-russia-opposition-figure> Erişim Tarihi: 18 Ocak 2021
- Russell, J. (2002). Mujahedeen, Mafia, Madmen: Russian Perceptions of Chechens During the Wars in Chechnya, 1994-96 and 1999-2001. *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18(1), 73-96.

- Russell, J. (2009). The geopolitics of terrorism: Russia's conflict with Islamic extremism. *Eurasian Geography and Economics*, 50(2), 184-196.
- Shleifer, A., ve Treisman, D. (2005). A normal country: Russia after communism. *Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 151-174.
- Siddiqui, F. R. (2016). *Evolution of Syrian Crisis and Analyzing the Role of Russia: A Game Changer*. Indian Council of World Affairs.
- Smith, B. (2018). Russian Intelligence Services and Special Forces. *Briefing Paper, Number CBP, 8430*, 30.
- Snegovaya, M. (2015). Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet origins of Russia's Hybrid Warfare, Washington. *Institute for the Study of War*.
- SVR.gov.ru. (2019). *Service Names*.
<http://svr.gov.ru/history/history.htm> Erişim Tarihi: 08/01/2021
- TASS. (2019). *Nearly 1,500 foreign militants arrive in Europe from Middle East — FSB chief*.
<https://tass.com/world/1054300> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- TASS. (2020). *Terrorists rush to Nagorno-Karabakh conflict area, says Russian intelligence head*.
<https://tass.com/world/1209115> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- The Moscow Project. (2018). *Russia's Three Intelligence Agencies, Explained*.
<https://themoscowproject.org/explainers/russias-three-intelligence-agencies-explained/> Erişim Tarihi: 08/01/2021
- Todd, B. ve Almasy, S. (2015) Russia, Taliban share intelligence in fight against ISIS. *CNN*. Retrieved from.
<https://edition.cnn.com/2015/12/24/europe/putin-taliban-isis/index.html> Erişim Tarihi: 16/01/2021
- Tucker, E. (2020). US officials: Russian intelligence services using 3 English-language websites to spread

disinformation about COVID-19. *The Chicago Tribune*.
<https://www.chicagotribune.com/coronavirus/ct-russia-coronavirus-disinformation-20200728-qjggdru4rfgmlrddtzq5bdlsa-story.html> Erişim Tarihi: 6 Ocak 2021

Waller, J. M. (1994). *Secret empire: The KGB in Russia today*. Westview Press.

Waller, M. J. (1997). Russia's Security Services: A Checklist for Reform. *Perspective*. Cilt 8, No 1.

Worldometers.info (2021). *Coronavirus Death Toll*.
<https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-toll/> Erişim Tarihi: 18 Ocak 2021

Yahorava, Y ve Gigova, R. (2020). At least 1,000 people detained in Belarus in a single day following protester's death. *CNN*.
<https://edition.cnn.com/2020/11/15/europe/belarus-protests-death-election-intl/index.html> Erişim Tarihi: 16 Ocak 2021

KARADENİZ VE KÜRESELLEŞME

Büşra Yılmaz

[Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü]

Murat Çemrek

[Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü]

Giriş

Küreselleşme denildiğinde akıllara ilk olarak XV. yüzyılın sonunda Coğrafi Keşifler ile başlayan sonrasında XVIII. yüzyıla damgasını vuran Sanayi Devrimi, XX. Yüzyılda belirginleşen ulus-ötesi gelişmelerle sınırların giderek anlamını kaybetmeye başlaması ve teknolojik ilerlemelere paralel bir yandan tekil hatta tikel bir kozmopolit kültür yükselirken bir yandan da farklı ulusal ve ulus-altı kültürlerin kendine zemin bulmasının derin paradoksu gelmektedir. Bu açıdan küreselleşme çoğu zaman modern hatta güncel bir olgu olarak anlaşılmaktadır. Diğer yandan küreselleşme bir süreç olarak insanlık tarihi kadar eskidir zira insan kendisini fark ettiğinden bu yana yaşayabildiği yegane gezegeni de keşfetme gayreti içinde olmuştur. Bunda insanın bireysel ve topluluklar olarak biteviye yekdiğeriyle iletişim ve etkileşim halinde olması ve mevcut durumunu olabildiğince iyileştirme ihtiyacı da etkili olagelmıştır. Sanayi Devrimine müteakip iletişim ve ulaşım alanlarındaki devrimsel değişimler bu etkileşimi derin ve yoğun bir şekilde hızlandırmıştır. Küreselleşme beş asrı aşkındır önceki çağlara göre daha hızlı ve yoğun yaşanırken küreselleşme de dönem dönem farklılıklar göstermektedir. Küreselleşme ekonomiden siyasete, toplumsaldan çevreye çok farklı boyutlarda ve katmanlarda tezahür etmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme -genel algnın aksine- doğrudan evrenselliği ima etmeyip gezegen ölçeğinde karşılıklı bağımlılık ağlarını belirginleştirmektedir (Nye ve Welch, 2010: 342). Karşılıklı bağımlılık ise çağrıştırdığının aksine çeşitli

eşitsizlikler doğururken devletleri işbirliğine zorlamaktadır. Bu noktada bölgesel girişimlerin bu zorunluluğun bir çıktısı olarak küreselleşmeyi farklı bir düzlemde gerçekleştirmeye yönelik oluşturulduğunu belirtebiliriz. İşte bu çalışmada Karadeniz Bölgesi'nde oluşturulmaya çalışılan işbirliği bu açıdan değerlendirilirken jeopolitik de dikkate alınarak Karadeniz ve küreselleşme arasındaki ilişki açıklanacaktır.

Coğrafya ile devletlerin siyasası arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışan jeopolitik, görece yeni bir disiplin olup sürekli bir değişim ve gelişme halinde olduğundan dinamik bir çalışma alanıdır. Devletlerin değişmeyen/değişmesi uzun zaman alan coğrafi unsurları ve daha hızlı değişebilen ekonomi, politika ve nüfus gibi beşeri unsurları jeopolitiğin de önemli unsurlarıdır. Eşyanın tabiatı gereği coğrafya ve siyaset birbirini etkilerken jeopolitik de bu çerçevede hayat bulmaktadır. Jeopolitik; klasik jeopolitik teorileri-Kara Hâkimiyet Teorisi, Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi, Deniz Hâkimiyet Teorisi-, doğallaştırılmış jeopolitik teorileri- İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman ve Japon jeopolitik teorileri ve daha çok Soğuk Savaş sonrası döneme damgasını vuran çağdaş jeopolitik teorileri -Hava Hâkimiyet ve Uzay Hâkimiyet teorileri- olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca Radikal Jeopolitik, Feminist Jeopolitik, Post-Kolonyal Jeopolitik, Post-Modern Jeopolitik, Yeşil Jeopolitik ve Eleştirel Jeopolitik gibi başka jeopolitik yaklaşımları olduğu da unutulmamalıdır. Bunlara ek olarak devletlerin jeopolitik ile bağlantılı doktrinleri -ABD'nin Truman Doktrini, Rusya'nın Yakın Çevre (*Near Abroad*) Doktrini - ve çeşitli yaklaşımları da bulunmaktadır. Her devrin küreselleşmesinin farklı olduğu gibi Mackinder'in ifadesiyle "Her asır kendi jeopolitik perspektifine haizdir." (aktaran Meinig, 1956: 553). Görüldüğü üzere jeopolitik çok yönlü ve çok boyutlu bir kavram olup devletlerin uyguladığı jeopolitik teoriler de sahip oldukları jeopolitiğin beşeri ve coğrafi unsurlarına göre değişkenlik göstermektedir. Jeopolitik adı nispeten geç literatüre girse de tarihsel olarak sadece modern ulus-devletin değil kadim devletlerin de dış ilişkilerine yön verirken coğrafyalarını elbette hesaba kattıkları ortadadır. Örneğin, Rusya'nın ilk jeopolitik kaynakları XII. yüzyıla dayandığı varsayılan *Geçmiş Yılan Hikâyeleri* ve *İgor*

Destanlar'dır (Hasanov, 2012: 132). Ayrıca Rusların kendi tarihlerinden mülhem Slavizm, Panslavizm, Avrasyacılık, Yeni Avrasyacılık ve Yeni Batıcılık gibi jeopolitik yaklaşımları ve teorileri bulunmaktadır. Rus coğrafyasının etkisiyle oluşan bu teoriler; politika yapımcıların görüşleri, konjonktür, uluslararası sistem, Rusya'nın (Çarlık, Sovyet ve/ya Federasyon) askeri, ekonomik ve politik kapasiteleriyle siyasal amacından ayrı düşünülemez.

Antik çağda Karadeniz'e "misafirperver olmayan deniz" veya "Axenos" denilirken daha sonra aynı deniz "misafirperver" veya "Euxine" adını almıştır (Aybak, 2001: 1). Ayrıca Karadeniz'in Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı hâkimiyetinde geçirdiği dönemler bir yana günümüzde de yarı kapalı deniz özelliğini sürdürmektedir (Aybak, 2001: 1). Görüldüğü üzere tarih boyunca bu bölgede çeşitli imparatorluklar ve devletler ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu dünya düzeninden etkilenen Karadeniz, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Avrupa siyasi ve ekonomik alanının ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. (Aybak, 2001: 1-4). Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Aybak'a göre, "bölgesel ekonomi politigin pan-Avrupalılaşmasına yanıt olarak, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası, Karadeniz bölgesinin merkezinde yer alma çabasının bir ürünüydü" (2001: 4). Bu önemli bölgede tutarlı bir politika olmadan hiçbir küresel güç var olamayacağı için Karadeniz'i anlamak, bölgenin siyaseti ile uluslararası sistemin büyük jeopolitiği arasındaki etkileşimi kavramak bakımından büyük önem arz etmektedir (Gökay, 2001: 15). Bu minvalde elinizdeki çalışma, bölgeyi etkileyen Avrasyacılık teorisi ile küreselleşme arasındaki bağlantıya odaklanırken bölge ülkelerinin ekonomik verileri üzerinden Karadeniz küreselleşmesini izaha yöneliktir.

Günümüzde Karadeniz'e kıyıdaş devletler Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'dır. Bölgede etkili olan Türkiye ve Rusya bu çalışmanın da merkezinde yer alırken analizimiz de bu doğrultuda ağırlık kazanacaktır. Karadeniz, yazının devamında Karadeniz Bölgesini nitelemek için kullanılacaktır. Konunun kavramsal çerçevesinin daha iyi

çizilebilmesi için bir disiplin olarak jeopolitik, tarihçesi ve türleri ile küreselleşme çerçevesinde incelenecektir. Rusya ve Türkiye'nin açısından önem arz eden Karadeniz için Avrasyacılık jeopolitik bağlamda değerlendirilecektir. Yeni Avrasyacılığın bölgeselleşme stratejisi olmasının ötesinde küresel hedefleri dahası küreselleştirici etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan KEİ, örgütün bölgesel entegrasyonun ötesinde küreselleşmenin ekonomik boyutu ile somutlaşmaktadır. Bu minvalde jeopolitik ve küreselleşmenin Karadeniz ile ilişkisi Türkiye ve Rusya açısından Avrasyacılık temelinde incelenecektir.

Karadeniz Jeopolitiği

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak jeopolitik kavramının türleri ve özellikleri hakkında bilgi verilerek kavramın genel çerçevesi çizilecektir. Sonrasında Türkiye ve Rusya'nın Avrasyacılık jeopolitik teorisi ekseninde Karadeniz jeopolitiği izah edilecektir.

Jeopolitik tanımı, türleri ve özellikleri:

Uluslararası İlişkiler (UI) sosyal bilimlerin Psikoloji, Sosyoloji, Coğrafya, Tarih ve Hukuk gibi birçok dalından faydalanan çok-disiplinli bir perspektife haizdir. UI'deki hâkim paradigma Realizme göre, uluslararası sistemin en önemli aktörü ulus-devletlerin icra edecekleri siyasaları belirleyen en temel unsurlardan birisi ise değiştiremedikleri coğrafyadır. Coğrafya üzerinden devleti ve tasarruflarını inceleyen bilim dalı ise jeopolitiktir. Coğrafya, bir yandan yer şekilleri ve iklim özellikleri gibi doğal oluşumları kapsarken diğer yandan da ekonomi ve nüfus gibi beşeri unsurları çalışma alanına dahil eden geniş bir bilim dalıdır. Jeopolitik ise UI gibi 100 yılı aşkın ömrü ile görece genç ve dinamik bir bilim dalıdır. Jeopolitik "Devletlerin ulusal güçlerini ve dış politika davranışlarını, ülkelerin coğrafi konumu ve fiziksel çevre ile açıklamaya çalışan yaklaşım" (Sönmezoğlu, 2017: 320-321) olarak da kavramsallaştırılmaktadır. Diğer bir tanıma göre "insanlığı mekân faktörüyle karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir

disiplindir” (Dugin, 2005: XII). Jeopolitik, etimolojik olarak Yunanca “toprak” anlamındaki “geo” ile siyaset “politeia” sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Toprak, nüfus ve siyasi bir üst otoritenin yanı sıra devleti oluşturan unsurlar arasında sayılmaktadır (Pazarıcı, 2009: 140). Coğrafya, eşyanın tabiatı gereği gerek kadim gerekse de modern ulus-devletleri doğrudan etkilediği gibi interaktif herhangi bir ilişkinin gereği devletler de bulunduğu coğrafyayı etkilemektedir. Böylelikle uluslararası hukukta devletin temel özelliklerinden sayılan toprak, jeopolitiğin de değişmeyen ya da değişmesi oldukça uzun süren coğrafi unsurlarına dahil olmaktadır. Jeopolitik göreceli daha kolay değişebilen ekonomi ve siyasi gibi beşeri unsurları da içermektedir. Spykman’a göre coğrafya, belirleyici bir faktör olmaktan çok bir koşullandırma olduğundan haliyle bir devletin coğrafyası o devletin karar vericileri ve uygulayıcıları tarafından göz ardı edilemez (1938: 30). Bu açıdan jeopolitik için coğrafi unsurlar kadar beşeri unsurlar da kaçınılmaz olarak oldukça önem arz etmektedir. Dahası bir devletin coğrafyasına komşu devletler de dahildir. Böylece, devletlerin siyasaları ve jeopolitik tutumları çıkar çatışmasının uzantısı olarak büyük ölçüde birbirleriyle çatışma halindedir. Çünkü devletler ontolojileri gereği öncelikle bölgesel ve sonrasında mümkün olabildiği kadar küresel hâkimiyet ve/ya en azından hegemonya sağlamak üzere vardılar. Bu bağlamda, devletlerin farklı coğrafyalarda olmaları ve bunun gereği olarak farklı jeopolitik teorilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin, yaşam alanı (*lebensraum*) fikrini odaklaştıran Rudolf Kjellen (1884-1922), Frederich Ratzel (1844-1904) ve Karl Ernest Haushofer’in (1869-1946) düşüncelerinin Alman yayılcılığının temelini oluşturduğu söylenebilir. Bu düşünürler “organizmacı devlet” görüşünü benimseyerek devletlerin de canlılar gibi yaşam alanlarına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir (Yılmaz, 2015: 9). Bu jeopolitik teori başlangıçta Avrupa’da hâkimiyeti öngörse de geniş manada dünya hâkimiyeti amacına sahip olduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşı’nda uygulanan Alman ve Japon hâkimiyet jeopolitik teorileri “doğallaştırılmış jeopolitik teorileri” olarak da adlandırılmaktadır. Aslında bu cihan hâkimiyeti mefkûresi

tarihsel olarak kadim imparatorluklardan başlayarak normatif düzeyde tüm dünyanın tekil hatta tikel bir otorite tarafından yönetilmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır.

Buna benzer şekilde emperyal olarak da anılan klasik jeopolitik teorilerinin farklı yöntemlerle de olsa dünya hâkimiyetini hedeflediğini söyleyebiliriz. Sir Halford John Mackinder'in (1861-1947) Kalpgâh (Heartland) Teorisi nihai kertede bir kara hâkimiyet teorisidir. Şöyle ki:

Mackinder'in görüşlerinin temelinde dünya tarihinin Deniz (*Okyanus*) ve Kara (*Kıta*) devletleri arasında zıtlıkların tarihi olarak değerlendirilmesi vardır. Mackinder'e göre devletlerin elverişli durumu yalnızca coğrafi açıdan elverişli mekâna değil, jeopolitik, askeri ve stratejik açılardan merkezî konuma sahip olmaya bağlıdır. Jeopolitik birikiminden hareketle Mackinder askeri, stratejik ve jeopolitik açılardan dünyanın en elverişli bölgesinin (*merkezinin*) Avrasya, Avrasya'nın merkezinin ise "*yeryüzünün kalbi*" konumundaki Heartland olduğunu iddia etmiştir. Dünya Adası'nın sınırları içinde bulunan Heartland'a Mackinder Asya, Avrupa ve Afrika'yı da dâhil etmekle tüm yeryüzünü konsantrik halkalardan oluşan bir sistem şeklinde düşünmüştür. Bu sistemin merkezinde Tarihin Coğrafya Eksenine de Merkezî Bölge bulunuyor. (Hasanov, 2012: 396)

Siyasi ve fiziki coğrafya üzerinde duran Mackinder "Akdeniz çevresinde ortaya çıkan bütün medeniyetlerin öncelikle karada güçlendiğini ardından da denizler vasıtasıyla genişlediğini; bu sebeple denizcilik teknolojileri ne kadar gelişirse gelişsin gemilerin üs ve limanlara ihtiyaç duymalarından dolayı karaya bağımlı olduklarını ifade etmiştir" (Yılmaz, 2015: 8). Ayrıca Mackinder'in kenar kuşak ve kalpgâh bölgelerini belirlemede bölgenin doğal zenginlikleri ile siyasi konumu da bir diğer önemli etken olmuştur. Mackinder teknolojik gelişmelerin de üstünlük sağlama konusundaki önemi üzerinde dururken bunu coğrafya ve siyasa ile ilişkilendirir. Teknolojik gelişmeler de üstünlüğün denizden karaya geçmesinde önem taşımaktadır (Yılmaz, 2015: 9). Bu çerçevede Mackinder merkez ve periferinin belirlenerek küresel hâkimiyetin nasıl olacağı konusunda yol gösterirken kalpgâh

şu meşhur ifadesiyle özetlenebilir: “Kim Doğu Avrupa’ya hükmederse Kalpgâh’a hâkim olur; kim Kalpgâh’a hâkim olursa Dünya Adasına hükmeder; kim Dünya Adasına hükmederse Dünya’ya hâkim olur” (Mackinder, 1919, aktaran Tezkan ve Taşar, 2013: 87).

Nicholas J. Spykman (1893-1943) ise Mackinder’in teorisini eleştirmekten hareketle dünya hâkimiyetini hedefleyen klasik jeopolitik teorilerinden diğeri Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisini (Rimland) geliştirmiştir. Spykman’a göre dünya hâkimiyetine giden yol kalpgâhtan değil kenar kuşaktan geçmektedir. Diğeri bir ifadeyle Spykman’a göre kale ancak çevresi kuşatılarak fethedilebilir. Jeopolitiğin beşeri ve coğrafi unsurlarını da bir arada değerlendirmeye çalışan Spykman’a göre nüfus büyüklüğü, kaynak mevcudiyeti, ekonomik başarı ve ekonomik potansiyele ilişkin değerlendirmelerin hepsinin bir araya gelerek “ana ülke” (homeland) değil, “kenar kuşak” (rimland) ve bundan hareketle de yarımada Avrupa ve kıyı Uzak Doğu dünyanın en önemli jeopolitik bölgesidir (Wilkinson, 1985: 81). Spykman’ın teorisi şu şekilde özetlenebilir: “Rimland’i kontrol eden Avrasya’da egemen olur, Avrasya’da egemen olan dünyanın kaderini belirler.” (Hasanov, 2012: 396).

Deniz Hâkimiyeti Teorisi adından da anlaşılacağı üzere dünya hâkimiyetini denizler üzerinden analiz etmektedir. Teori, dönemin Amerika Deniz kuvvetlerinde görevli Amiral ve tarihçi Alfred Thayer Mahan (1840-1914) tarafından geliştirilmiştir. Amerikan deniz stratejisti Mahan’ın güç sınıflandırması, ekonomik ve askeri kapasitesine dayandığı kadar bir ülkenin büyüklüğüne, nüfusunun ırksal “karakteri”ne de dayanmaktaydı (Flint, 2006: 28). “Mahan, dünya hâkimiyetinde, Rusya kara gücü ile İngiliz deniz gücü arasındaki mücadelenin halen devam ettiğini belirterek, bu çatışma ve mücadelenin Asya’nın 30. ve 40. paralelleri arasında (Mançurya’dan Türkiye’ye kadar olan bölge) kalan ‘mücadele bölgesine hâkim olma amacına yönelik olduğunu iddia eder” (İşcan, 2004: 65). Bundan dolayı Mahan’a göre, dünya hâkimiyetinin yolu -Mackinder ve Spykman’ın aksine- deniz gücüne bağlıydı. Mahan ulusların deniz gücünü “coğrafi

konum; fiziki-coğrafi yapı (doğal kaynaklar ve iklim); arazinin yüzölçümü; nüfusun sayısı ve halkın karakteri; hükümetin politikası ve ulusal yönetimin özellikleri” vasıtasıyla ölçmüştür (Hasanov, 2012: 73). Bu teori “Denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur” (Tezkan ve Taşar, 2013: 31) sözüyle özetlenebilir.¹

XX. yüzyıla kadar genel olarak kara ve deniz hâkimiyeti arasındaki mücadele teknolojinin gelişmesine paralel yeni hâkimiyet alanları ortaya çıkarırken bu artışa paralel jeopolitik teorilerinde de bir artış yaşanmıştır. Bu çerçevede Hava Hâkimiyeti Teorisi de Alexander P. De Seversky (1894-1974) tarafından geliştirilmiş ve bilhassa Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikasını etkilemiştir. ABD ve kıtadaki müttefiki Kanada, Sovyetler Birliği’nin kuzey kutbu üzerinden yapabileceği bir saldırıya karşı kendilerini savunmaya yönelik oldukça masraflı üç radar istasyonu ve Alaska ile Kanada arasına hava üsleri kurmuşlardır (Kocakenar, 2015: 12). Öte yandan Uzay Hâkimiyeti Teorisi de Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan teorilerdendir. Teknolojik gelişmeler hava, deniz ve kara egemenliğine bir yenisini ekleyip bilinmezliğin yoğun olduğu uzay da egemenlik tartışmalarında ve jeopolitik teorilerde giderek daha çok gündem olmuştur. ABD, uzay çalışmalarına II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından 1945’de Wernher von Braun ve 457 bilim adamının Amerika’ya götürülmeleri ile başlamıştır (Kocakenar, 2015: 13). Sovyetler Birliği’nin Sputnik-I adlı ilk uyduyu fırlatması Amerika’nın hava üstünlüğünü kaybetmesine yol açarken ABD de bu mevziyi geri kazanabilmek amacıyla Lockheed firmasına hazırlattığı U-2 casus uçaklarıyla Sovyetleri izlemeye alması krize yol açmıştır (Armaoğlu, 2012: 721). 1978’de ilk Amerika Uzay Politikası Raporu dönemin Başkanı Jimmy Carter tarafından yayınlanmıştır. Daha sonra diğer bazı Amerikan başkanları da uzayın öneminin artmasına paralel benzer raporları yayınlamaya devam etmişlerdir. Uzay hâkimiyeti hava jeopolitiği ile yakından ilişkili olup şimdilik bilim-kurgu hatta fantastik gelse de belki de gelecekte küreselleşmeyi

---

¹ Bu sözün Barbaros Hayrettin Paşa’ya (1478-1546) ait versiyonu “Denizlere hâkim olan cihana hâkim olur” şeklindedir.

kelimenin tam manasında evrenselleşmeye taşıyacak jeopolitik bir gelişmedir. Öte yandan küreselleşme devletlerin hava hâkimiyeti için mücadelelerini hem derinleştirip hem de ivmelendirirken uluslararası hukukta da bu çerçevede belirli sınırlamalar gelmiştir.

Jeopolitiğin görece genç bir alan olmasına rağmen devletin temel ve değişmez kabul edilen coğrafyası ve UI'deki politikasını ifade eden siyasası arasındaki ilişkiyi analiz etmesi devletler ve uluslararası politika açısından önemini vurgulamaktadır. Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında devletler imkanları nispetinde çeşitli jeopolitik teorileri uygulamaya koymuşlardır. Dahası Eleştirel Jeopolitik, Radikal Jeopolitik, Feminist Jeopolitik, Post-Kolonyal Jeopolitik, Post-Modern Jeopolitik ve Yeşil Jeopolitik gibi yeni yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Bu minvalde jeopolitiğin sürekli bir devinim ve gelişim halinde olduğunu ve devletlerin de kendi özel jeopolitik teorileri olabileceği unutulmamalıdır.

Türkiye'nin Avrasyacı Yaklaşımı ve KEİ:

Avrasyacılık genellikle Rusya'nın jeopolitik yaklaşımlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Hatta Soğuk Savaşın sona ermesiyle Türkiye'de Pantürkizm ideallerinin yeniden canlanmasının Rus Avrasyacılığının önünde engel teşkil edeceği bile düşünülmüştür. Ancak Türkiye bu ateşini daha sonra kültürel ve ekonomik işbirliği temelinde pragmatik politikaya dönüştürmeyi başarmış (Musaoğlu, 2008: 60), daha doğrusu reelpolitik bu dönüşümü gerekli kılmıştır. Çünkü Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleriyle iyi ilişkiler geliştirmesi, yumuşak gücünü kullanması ve Türk merkezli ekonomik entegrasyon çabalarının Sovyetler Birliği enkazına rağmen Rusya tarafından iyi karşılanmayacağı hızlı bir şekilde gündeme gelmiştir. Kaldı ki; Rusya Yakın Çevre Doktrini ve Avrasyacı anlayışı çerçevesinde Sovyetler Birliği hatta Çarlık Rusya döneminden beri koruduğu etkinlik alanından vazgeçmeyeceğini her vesile ile ortaya koymuştur. Bunu mümkün kılan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında

Kafkasya ve Orta Asya’da olası kaosu daha çıkmadan önlemek üzere ABD’nin “Önce Rusya” (Russia First) politikasıdır. İşin gerçeği Avrasyacılığın Rusya’da popülerleşmesini de sağlayan bölgesel hatta hareketle küresel etkinliğin önünü açan otantik bir yaklaşım olmasıdır.

Avrasyacılığının merkezine Aleksandr Dugin, Mackinder’in “kara” ve “deniz” arasındaki jeopolitik düalizmini yerleştirmiştir (Kurt, 2019: 434). Mackinder’e göre, kara alanını temsil eden karasal güçler ile okyanus alanını temsil eden deniz güçleri arasındaki ebedi mücadele tarihsel diyalektiğin temel taraflarını teşkil etmektedir. Mackinder’e göre, kalpgâhı temsil eden Rusya ve Almanya’nın kara gücü ile Avrasya’nın uçlarında yerleşmiş okyanus devletleri Britanya ve Amerika’nın deniz gücü arasında uzun müddetli bir çatışma söz konusudur (Kurt, 2019: 434). Bu minvalde, yukarıda kısaca izah edilen, kara hâkimiyeti ve deniz hâkimiyeti teorileri Avrasyacılık akımının temelini oluşturmuşlardır.

Soğuk Savaş konjonktürünün de etkisiyle kendi aralarında ilişkiler geliştiremeyen Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından kurumsal ilişkiler geliştirmeye başlamışlar, Türk Konseyi ve TÜRKSÖY gibi örgütlerle siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için ivedi adımlar atmışlardır. Hatta Türk Konseyi’nin 2019’daki bildirisinde yeni bir döneme girildiği belirtildikten sonra Türk Yatırım Fonu, ortak bir Hazar nakliye şirketi, ortak TV kanalının kurulması, İpek Yolu vizesi ve Orhun değişim programı gibi ekonomik ve kültürel alanda işbirliğinin arttırılması için ilgili mekanizma ve enstrümanlar sıralanmıştır (Amreyev, 2019). Bu durum bize bölgeselleşme sürecinde Türk devletlerinin de kendi projelerini hayata geçirme konusunda dişe dokunur adımlar attığını göstermektedir.

Bazı yazarlarca yeni Avrasyacılığın Türk türevi olarak değerlendirilen Kazakistan’ın kurucu Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev Avrasyacılığının diğer Avrasyacılık akımlarından en önemli farkı, imparatorluk kavramına yer vermemesi ve jeopolitikten ziyade jeoekonominin ağır basmasıdır (Musaoğlu,

2008: 65). Dugin ve/ya Nazarbayev Avrasyacılığı ise kaçınılmaz olarak Karadeniz'in hem deniz hem de bölge olarak önemini perçinlerken bu çerçevede bölgesel bir uluslararası örgüt olarak KEİ kaçınılmaz olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin girişimleriyle 25 Haziran 1992 tarihinde kurulan örgüt, günümüze Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Ukrayna, Yunanistan ve Türkiye olmak üzere 12 üyeye haizdir ve sekreteryası İstanbul'dadır. Örgüt adında da ifade edildiği üzere Avrupa Birliği'ne (AB) benzer şekilde bölgede başta ekonomik işbirliği amacını gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Bilindiği üzere ekonomik entegrasyon ve ticaretin serbestleştirilmesi girişimleri küreselleşme için de belirgin adımları oluşturmaktadır. Bölgedeki devletlerin Rusya'ya göre teknik ve askerî bakımından görece daha zayıf olmaları başta ekonomik olmak üzere çok yönlü işbirliğine yönelmektedir (İsmayılov, 2011: 316). Bu açıdan KEİ'nin resmi web sitesindeki işbirliği alanları tarımdan finansa, suçla mücadeleden çevre korumaya, sağlıktan turizme birçok başlığı içermektedir (İşbirliği Alanları, t.y.). Bu kadar çok alanda işbirliği yönelişi ekonominin bütün sahalarının yekdiğerine doğrudan ve/ya dolaylı bağlantısı sonucu işbirliğini gerektirmesinden kaynaklandığı gibi bölgesel işbirliğinin derinleşmesi bakımından da elzemdir. KEİ, gerek Karadeniz dışındaki devletler ve uluslararası örgütlerle çeşitli açılardan işbirliği geliştirmesi gerekse de üye devletlerin ekonomik verileri bakımından yazının son kısmında daha detaylı analiz edilecektir.

Rusya Avrasyacılığı ve Karadeniz:

Jeopolitik -siyasetin doğası gereği dinamikliğinden- Alman jeopolitiği, İngiliz jeopolitiği, Amerikan jeopolitiği vd. konjonktür ve uluslararası sistemin yapısına göre farklılık göstermiştir. Jeopolitik temelli hâkimiyet teorileri de bu çerçevede farklılaşmışlardır. Bu jeopolitik teorileri kara, deniz, hava ve uzay olmak üzere bilinen dört uzamda hâkimiyet kurmak amacıyla farklı teorisyenler tarafından geliştirilmişlerdir. Avrasya da jeopolitik teorilerin önemli

odaklarından olagelmıştır. Rusya’da, yukarıda ifade edildiği üzere, günümüzde yakın çevre politikası açısından tekrar canlandırılan Avrasyacılık akımı ön plandadır. Diğer bir ifadeyle, Rus jeopolitiğinde en önemli bölge Avrasya’dır. Yeni Avrasyacılık akımının savunucularından Dugin, bu akımın önde gelen isimlerinden olmuştur. Avrasya en basit haliyle Asya ve Avrupa’yı kapsayan tekil hatta tikel bir kıta olarak tanımlanabilir. Öte yandan, Avrasya’nın siyasî ve tarihi muhtevası kendisini oluşturan Avrupa ve Asya’dan çok daha fazlasını içerdiğinden Avrasya üzerine çalışanlar arasında - sosyal bilimlerde sıklıkla rastladığımız üzere- uzlaşmaya varılmış bir tanımlı bulunmamaktadır (Özder, 2013: 66).

Jeopolitiğin devletler açısından önemine binaen Rusya’nın bir knezlikten imparatorluğa dönüştüğü süreçte ve akabindeki Sovyetler Birliği döneminde kendi coğrafyasına uygun jeopolitik teoriler geliştirme konusunda geride kalmamıştır. Rusya’nın ilk jeopolitik kaynakları XII. yüzyıla dayandığı varsayılan Geçmiş Yılan Hikâyeleri ve İgor Destanları’dır (Hasanov, 2012: 132). “16. yüzyılda Rusya’da Moskova’nın ‘Üçüncü Roma’ olduğunu savunan jeopolitik görüş, dolayısıyla bir Panortodoks düşünce akımı ortaya çıkmış ve Rus Ortodoks kilisesinin liderleri Bizans’ın egemenliğinden kurtulunca, kendilerini ‘Ortodoks kültürüne sahip tüm halkların çıkarlarının savunucusu’ olarak tanıtmaya başlamışlardır” (Hasanov, 2012: 133). Aynı yüzyılda Slavcılık Panslavizme dönüşürken XX. yüzyıla gelindiğindeyse Rus jeopolitiğinde en geniş yaygınlığa haiz akım Avrasyacılık olmuştur (Hasanov, 2012: 149). Öyle ki; XX. yüzyılın başında klasik Avrasyacılık yüzyılın sonunda Yeni Avrasyacılığa dönüşmüştür. Daha sonra XIX. yüzyılda Batıcılığa karşı Slavofil düşünürler –diğer geç modernleşme örneklerinde olduğu gibi- fikirlerini genelde Batı özelde Avrupa karşılığı üzerine inşa ederek Rus tarihini ve kurumlarını romantik bir yerlilik ve özgecilik anlayışıyla idealize etmişlerdir. Avrupa’ya özgü “özel mülkiyet,” “birey/cilik” ve “kanun” gibi kavramların karşısına Rusya’ya özgü “ortak mülkiyet,” “cemaatçilik” ve “adetler” yerleştirilmiştir (Serbest, 2017: 291).

Bilindiği üzere II. Dünya savaşından itibaren teorilerin, fikir akımlarının ve çeşitli doktrinlerin başına 'neo' getirilerek fikirler revize edilmektedir. Kimi fikir akımları da içerik olarak yeniden gözden geçirilmektedir. Avrasyacılık da konjonktür ve süreç analizi bağlamında ele alındığında birtakım değişikliklere uğramıştır. Her şeyden önce Avrasyacılık, Yeni Avrasyacılık adıyla değişim geçirmiştir ve günümüzde en önemli temsilcisi, yukarıda gönderme yapıldığı üzere, Dugin'dir. Avrasyacılık akımı Çarlık Rusyasının yıkılma dönemi XX. yüzyılın ilk çeyreği ve Sovyetler Birliği'nin dağılma emareleri gösterdiği 1980'ler itibarıyla iki defa Rus siyasetinde ön plana çıkmıştır (Kurt, 2019: 426). Benzerlikler olmasına rağmen Dugin yeni ile eski Avrasyacılık arasında kavramsal, coğrafi, Batı'yı algılama ve jeopolitik açılardan olmak üzere dört temel boyutta toplanabilecek farklılıklar üzerinde durmaktadır (Bassin, 2011: 117). Bassin'a göre bu farklılıkları açıklamak için kavramların algılanma biçimleri üzerinde durulması gerekmektedir. Öncelikle Avrasya ne anlama gelmektedir? Klasik anlamda Rusya Avrasyası, Rusya'nın XX. yüzyılın başında sahip olduğu topraklarla hemen hemen aynıken yeni bağlamında Dugin'e göre kavram daha muğlak ve karmaşıktır ve Sovyetler Birliği'nin yayıldığı alana odaklanmaktadır (Bassin, 2011: 125). Klasik Avrasyacılar Batı'yı Avrupa ile özdeşleştirirken Dugin Avrupa ile Rusya arasındaki zıtlığı kabul etse de onun için Batı denildiğinde ABD akla gelmektedir (Bassin, 2011: 126-127). Jeopolitik anlamda klasik Avrasyacı görüş otarşik iken Dugin'in Avrasyacı Yeni Dünya Düzeni Rusya'nın merkezde olduğu tek kutupluluğa karşı bir düzendir (Bassin, 2011: 129). Dugin ABD'nin hegemonyasındaki küresel Atlantikçi imparatorluğun eşliğinde bulunulduğunu belirttikten sonra "bir deniz medeniyeti olarak Atlantikçilik, bir kara medeniyeti olarak Avrasyacılığın doğrudan karşıtıdır" diyerek Avrasyacılık için tek kutupluluğun karşısında durulması gerektiğini ifade etmiştir (Dugin, 2005: XVII-XVIII). Böylelikle günümüz Rusyası'nın temel hedefi tek kutupluluğa karşı çıkarken kendisini de merkezde konumlandırabilmek olmuştur. Bu amaçla ortaya atılan bölgeselleşme stratejileri bir anlamda küreselleşmeyi de yeniden belirlemektedir.

Yeni Avrasyacılık ve Vladimir Putin:

Çar I. Petro XVIII. yüzyılın başlarında “Rusya’nın çıkarları için mümkün olabildiği kadar İstanbul ve Hindistan’a yaklaşmak lazımdır” diyerek bir anlamda Avrasyacılığın fikir babalığını yapmıştır (Yılmaz, 2015: 113). Hatta

Yeni Avrasyacılar Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sisteme hâkim olan ekonomik sistemden rahatsızdılar. Sovyet sonrası dönemde oluşan jeo-politik ve jeo-ekonomik boşluğun Trans Atlantik merkezli kapitalizm tarafından doldurulmaya çalışılması; teknolojik ve ekonomik araçlarla ABD’nin siyasal ve kültürel hegemonyasının sürdürülmesi, uluslararası sistemin geneli ve Avrasya coğrafyası için büyük bir tehdit olarak görülmektedir. (Sönmez, 2010: 79).

Bu minvalde jeopolitik ve jeostrateji ön planda tutulmuştur. Putin’in bölgeselleşme girişimleri ve Batı’nın alternatifi olarak kurduğu örgütler Yakın Çevre politikasının iz düşümleridir. Putin’in Rusya’yı tekrar imparatorluk haline getirmek gayreti, Çarlık Rusyası’nın bayrağını devlet bayrağı olarak kabul etmesi ve Sovyet Rusyası’nın ulusal marşını revize ederek kabul etmesi bu çerçevedeki örneklerdir (Yılmaz, 2015: 115). Görüldüğü üzere Avrasya’da ve daha da özele indirildiğinde Karadeniz’de Türkiye ve Rusya çıkarları çatışmakta ve çatışan çıkarlar için kimi zaman uzlaşmacı politikalar izlenebilmektedir. Buna paralel jeopolitik teorilere bakıldığında birbirleriyle çatışma halinde olduğu görülmektedir çünkü hepsinin araçları farklı olsa da amaçları bölgede etkin olmaktadır. Şöyle ki:

ABD; Avrasya’da uluslararası egemenliğini askeri tedbirlerle kurmaya çalışırken, Rusya bölgedeki etkinliğini ekonomi ve enerji konusundaki politikalarıyla korumakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Avrasyacı bakış açısını enerji politikalarına da yansıtan Putin Yönetimi; Hazar Havzası ve Kafkasya’da, Türkiye’nin enerji güvenliğini ve bölge politikalarını tehdit etmektedir” (Akgül, 2007: 131).

Elbette Rusya da yumuşak gücünün yanı sıra gerektiğinde sert gücünü kullanmaktan kaçınmamaktır. Burada vurgulanmak

istenen küreselleşmenin ekonomik boyutunun bölgesel anlamda etkin bir şekilde kullanılmasıdır. Ancak, Rusya'nın ekonomi ve enerji politikaları Rusya'nın ABD ve AB'ye alternatif ve rakip politikalar gütmesi özellikle enerjiyle ilgili alanlarda kendini göstermektedir. Rusya'nın Hazar Havzası, Kafkasya ve Karadeniz merkezli enerji politikaları Türkiye'yi de etkilemektedir. Batı, Rusya'ya bağımlılığını azaltmak amacıyla Türkiye lehine projeler üretirken Türkiye jeopolitiğinin olumlu etkisini görmektedir. Rusya'nın uyguladığı enerji politikaları bir taraftan da Türkiye'de uygulanması planlanan çeşitli projelerin önünü tıkamaktadır. Bu durumda önemli olan çıkarların çatışmasını işbirliği yöntemi ile minimize ederek kazan-kazan ortamı oluşturmaktır.

Küreselleşme ve Karadeniz:

Çalışmanın bu kısmında öncelikle küreselleşmenin genel özellikleri ve boyutları hakkında kısaca bilgi verilerek kavramın genel çerçevesi çizilecektir. Sonrasında KEİ üyesi devletlerden örnekler verilerek ve küreselleşmenin ekonomi boyutuna odaklanılarak Karadeniz'in küreselleşmesi analiz edilecektir.

Küreselleşmeye Genel Bakış:

Küreselleşme söz konusu olduğunda ön plana çıkan ana konu başta ulus-devlet olmak üzere ulus, ulusalcılık/milliyetçilik ve uluslararası sistemin akıbeti tartışılmaktadır. Bu bağlamda, adeta ulus-devletin üzerine titrediği sınır konusunun modasının geçmiş ya da arkaikleştiği gündeme gelirken sınırların belirsizleştiği ve nihayetinde de giderek kaybolacakları ifade edilmektedir (Trenin, 2001: 14). Bu bağlamda küreselleşme, teknolojik gelişmelere bağlı olarak yerel, ulusal ve bölgesel düzeyde kültürel, siyasi ve ekonomik sınırlar başta olmak üzere sadece devletlerarasındaki soyut ve somut sınırların ortadan kalkması değil birey, cemaat ve devlet arasındaki sınırların da ortadan kalkması süreci olarak tanımlanabilir. Küreselleşmenin bir süreç olmasından hareketle her çağ için o çağın imkanları dahilinde farklı küreselleşme varyasyonlarının yaşandığından bahsedilebilir.

Her bağlamda olduğu gibi uzam ve zaman küreselleşme matrisinin iki temel unsurunu oluşturmaktadır. Böylece devletlerin buldukları coğrafya ve konjonktürün etkisiyle küreselleşmedeki rolleri şekillenmektedir. Küreselleşme ile devletlerarasındaki interaktif ilişki tarafların yekdiğerini şekillendirmesiyle ilerlemektedir. Örneğin, bir devletin bölgesel hatta küresel bir güce dönüşerek uluslararası sistemde giderek belirleyici bir aktöre dönüşmesi, bu mezkûr unsurlarla yakından ilintilidir. Şöyle ki; bölgesel güçler bölgelerinin küreselleşmesinde önemli roller oynamaktadırlar. Bu çerçevede elinizdeki çalışmada Türkiye ve Rusya'nın Karadeniz'in küreselleşmesindeki etkileri incelenmektedir. Karadeniz'in bulunduğu coğrafyaya binaen çalışmanın ilk kısmında Avrasyacı jeopolitik görüşlere de değindik çünkü "Karadeniz coğrafyası, klasik jeopolitik teorilerde stratejik öneme sahip değilken, 1990'lara kadar Rusya ve Türkiye haricinde bu bölgeye yönelik özel bir politika geliştirme eğiliminde olan uluslararası aktör de yoktur" (Erbaş, 2012: 140). Bu çerçevede, Karadeniz-küreselleşme ilişkisi incelenirken Türkiye ve Rusya'ya odaklanılmasından daha doğal bir seyir olamaz. Dahası küreselleşme, şu ana kadar yazıda üzerinde durulan jeopolitiğin yanı sıra özellikle ekonomi ile ilişkilendirildiğinden Karadeniz'in iktisadi verileri de bu bağlamda yorumlanacaktır.

Küreselleşme başat bir şekilde ulusaşırı bir süreç olarak karşılıklı bağımlılığı karmaşıklaştırmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ise tüm devletlerin birbirine eşit derecede bağımlı olduğu lineer bir ilişki değildir elbette. Aksine bazı devletler neredeyse her konuda kendi kendine yeterli konumdayken diğerleri çok daha fazla bağımlıdır. Bu bağlamda küreselleşme, tam bir eşitlik anlamına gelmeyeceği gibi türdeşleşme anlamına da gelmemektedir (Nye ve Welch, 2010: 343). Diğer bir ifadeyle, devletler teknolojik ve toplumsal gelişmelere paralel olarak küçülen dünyada daha çok etkileşime geçse de aralarındaki bu farklılıkları sıfırlayamamaktadırlar.

Küreselleşmenin öne çıkan boyutlarını çevresel, ekonomik, toplumsal, siyasi ve teknolojik olarak belirtebiliriz. Çevresel küreselleşmenin sonuçlarına örnek olarak Orta Çağ'da Asya'da

başlayan hıyarcıklı veba salgınının Avrupa'ya yayılması ile günümüzde COVID-19 virüsünün yol açtığı pandemiye verebiliriz. Aynı şekilde iklim değişikliğini de bu çerçevede incelerken patates, mısır ve domates gibi Coğrafi Keşifler sonrası kadim dünyaya gelen yeni bitki türlerinden hem Avrupa'nın hem de Asya'nın istifade etmesini de çevresel küreselleşmeye dahil edebiliriz (Nye ve Welch, 2010: 344). İnternet kullanımının yaygınlaşması, iletişim ve ulaşım olanaklarının daha öncesiyle kıyaslanamayacak kadar ucuzlayarak artması ile ulusların etkileşimlerinin yoğunlaşması ve farklı kültürlerden insanların daha çok bir arada bulunmaları toplumsal küreselleşmenin mihenk taşları olmuştur. Bu açıdan toplumsal küreselleşme, farklılıkların bir araya gelerek aynışmasından daha ziyade farklılıkların içselleştirilmesi olarak ifade edilebilir. Örneğin göç küreselleşmenin toplumsal boyutunun somut bir örneğidir (Nye ve Welch, 2010: 345) ve göç çalışmaları giderek bir akademik disiplin devasa bir literatür doğurmaktadır. Siyasi açıdan devletlerin arasındaki etkileşimlerin ve çok taraflı antlaşmaların artması, uluslararası hukuk ve politika alanındaki gelişmeler küreselleşmenin siyasi boyutunun diğer göstergeleridir. Küreselleşmenin teknolojik boyutunun küreselleşmenin diğer boyutlarıyla yoğun etkileşimde olması ve küreselleşmeyi hızlandırıcı etkisi açısından önem arz etmektedir. Son olarak Karadeniz açısından önemli olan küreselleşmenin ekonomik boyutunun devletleri birbirine bağımlı hale getirerek karşılıklı bağımlılığın yoğunlaşmasının sebeplerinden biri olduğunu da ifade edebiliriz. Bu bağlamda ekonominin Uİ'deki artan önemine binaen "bazı kuramcılar jeopolitiğin yerine yeni bir rekabetin –jeoekonomi- aldığını söylemekte ve ekonomik yaptırımların ve amborgaların uluslararası politikada kilit araçlar durumuna geleceğini öngörmektedir" (Nye ve Welch, 2010: 342).

Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Ekseninde Karadeniz:

Bu kısımda Türkiye ile Rusya'nın Avrasyacılık çerçevesinde Karadeniz'in küreselleşmesine katkılarını tartışacağız ve bölge ülkelerinin iktisadi verileri ışığında küreselleşmenin ekonomik

boyutuna odaklanacağız. Diğer bir ifadeyle Avrasyacılığın küreselleşme stratejisi ve küreselleşmenin ekonomik boyutu çerçevesinde Karadeniz'in durumunu irdeleyeceğiz. Avrasyacılık izah edilirken Rusya'nın günümüzde uygulamaya çalıştığı Avrasyacılık teorisinin aslında küreselleşme amacını da kapsadığı ve ABD'nin tek kutupluluğuna karşı koyma amacı güttüğü belirtilmiştir. Şangay Beşlisi adıyla 1996'da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla kurulan ve 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adını alan örgüt, Rusya'nın Avrasyacılığının küresel amaçlarını da ihtiva etmektedir. Diğer bir ifadeyle, bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik etmek ve başta ekonomi olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliği sağlamak amacıyla kurulan bu örgüt, ABD'nin bölgedeki etkinliğini en aza indirmek ve tek kutuplu yapının karşısında durma amaçlarına haizdir.

ABD "hegemonyasına" veya "ülke gruplarının monopollerine" karşı bir alternatif olarak görmesi, zaman zaman, özellikle ABD-Rusya ve ABD-Çin ilişkilerini gerginleştirmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün dinamiklerini artırma çabalarının yanında, özellikle Çin'in ve Rusya'nın, George W. Bush döneminde iyice şekillenmeye başlayan ABD tek taraflılığı karşısında kendi konumlarını güçlendirme girişimleri de göze çarpmaktadır. Burada, Rusya ve Çin'in çok kutupluluktan ziyade, ABD tek taraflılığı karşısında azkutupluluğu, yani sadece ABD, Çin ve Rusya güç odaklı, başka potansiyel aktörleri devre dışı bırakan bir dünya düzenini tercih ettikleri söylenebilir. Çin ile Rusya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü'nü de kapsayan stratejik ortaklığı bu çerçevede algılanmalıdır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, ŞİÖ'nün ABD'nin Orta Asya'daki etkinliğine karşı koyabilme kapasitesi sınırlıdır. Bu sınırlı karşı koyabilmeye, en azından şu aşamada, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki devrimler sonrasında daha da pekişen Çin-Rusya stratejik işbirliği de dâhildir. ABD'nin bölgedeki etkinliği ve Çin-Rusya stratejik ortaklığının sonuçları ise yeni seçilen ABD başkanı Barack Obama'nın Afganistan ve Pakistan politikasına endeksli olduğu söylenebilir" (Kısacık ve Denizelli, 2018: 869).

Bunu İsmayilov da şu şekilde ifade etmektedir: "Reel ekonomi-politik bakış açısına göre kozmopolitan bir kültürün veya

herhangi bir devletin küresel hegemonyacı üstünlüğünün oluşması anlamında küreselleşme anlayışı kabul görmez. Küreselleşme daha çok kendisinin öne çıkardığı bölgesel işbirliği ve entegrasyon dinamikleri bağlamında olumlanmaktadır” (İsmayılov, 2011: 317). Bu minvalde Karadeniz’de ekonomik işbirliğini gerçekleştirme amacıyla kurulan KEİ, Avrasya’da çok yönlü işbirliğini hedefleyen ŞİÖ ve temelde Avrupalı devletlerarasında ekonomik işbirliği amacıyla kurulup çok yönlü işbirliğine evirilen AB ile benzer amaçlar gütmektedir. Örnek verilen üç örgüt de küreselleşme hedeflerini bölgeselleşme işbirliği stratejilerini sağlayarak yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefi uygularken bölge devletleriyle başta ekonomi alanında olmak üzere birçok alanda işbirliğini gerçekleştirmeye yönelmiştir.

Tablo 1: KEİ üyesi devletlerin yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasılları (GSYH) (milyon dolar)

	1990	2000	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	150.676	274.302	864.314	869.683	858.988	778.381	761.425
Rusya	516.814	259.710	1.363.481	1.276.786	1.574.199	1.669.583	1.699.876
Azerbaycan	8.858	5.272	53.074	37.867	40.865	47.112	48.047
Bulgaristan	20.632	13.245	50.647	53.806	58.971	66.230	68.558
Moldova	-	1.288	7.745	8.071	9.669	11.456	11.968
Gürcistan	7.753	3.057	14.953	15.141	16.242	17.599	17.477
Arnavutluk	2.028	3.480	11.386	11.861	13.019	15.147	15.279
Ermenistan	2.256	1.911	10.553	10.546	11.527	12.457	13.672
Romanya	38.995	37.253	177.729	188.128	211.695	241.457	250.077
Yunanistan	97.891	130.133	196.591	195.222	203.588	218.138	209.852
Sırbistan	-	6.875	39.655	40.692	44.179	50.640	51.475
Ukrayna	81.456	31.261	91.030	93.355	112.190	130.901	153.781

Kaynak: DataBank World Development Indicators, GDP (current US\$) - Turkey, Russian Federation, Azerbaijan, Bulgaria, Moldova, Georgia, Albania, Armenia, Romania, Greece, Serbia, Ukraine, 2019

Dünya Bankası’nın sitesinden alınan yukarıdaki tabloya göre KEİ üyesi devletlerden açık ara farkla en iyi ekonomiyeye sahip

iki devletin Rusya ve Türkiye olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Küreselleşmenin boyutları izah edilirken ekonominin artan önemine vurgu yapılmıştı. Bu duruma binaen devletlerin orta/uzun vadede bölgesel ve uzun vadede küreselleşme hedeflerinde bölgesel örgütlerin ekonomik entegrasyon için önemli bir araç ve ekonomik işbirliğinin ise kültürel, siyasi hatta askeri işbirliğinin önünü açtığı sonucuna varabiliriz. AB’de Almanya ile Fransa ve ŞİÖ’de Rusya ile Çin örneklerinde görüldüğü gibi bölgenin güçlü devletlerinin bölgesel işbirliği çalışmalarına ön ayak olması kapasite, imkân ve bölgesel entegrasyonun gerçekleştirilmesi amacı çerçevesinde olağan bir durumdur. KEİ’de de bu duruma benzer şekilde Türkiye’nin öncülüğünde kurulmuş ve diğer önemli bir güç olan Rusya da örgüte dahil olmuştur.

KEİ’nin bölgesel entegrasyon dışında günümüzdeki hızlı küreselleşme çabalarına ayak uydurmaya çalışmasını Karadeniz’e kıyası olmayan devletlerin de örgüte üye ya da örgütle çeşitli yönlerden ilişkili olmasından anlayabiliriz. KEİ’nin gözlemci statüsünde Avusturya, Belarus, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Almanya, Macaristan, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus, ABD, Uluslararası Karadeniz Kulübü, Enerji Şartı Sekreterliği, Karadeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu ve Avrupa Komisyonu bulunmaktadır (Partners, t.y.). KEİ; İran, Japonya, Kore, Karadağ, Slovenya, Karadeniz Uluslararası Armatörler Derneği (BİNSA), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Karayolu Taşımacılığı Birliği (KEİ-URTA), Karadeniz Bölgesi Gemi İnşa ve Gemi Tamircileri Birliği (PİRİNÇ), Karadeniz Üniversiteler Ağı (BSUN), Karadeniz Yayın Düzenleme Otoriteleri Forumu (BRAf), Avrupa Çevre Denizcilik Bölgeleri Konferansı (CPMR), Tuna Komisyonu, KOBİler için Uluslararası Ağ (INSME), Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) gibi diyalog ortaklığı/sektörel diyalog ortaklığı yoluyla çeşitli karşılıklı ilgi alanlarında işbirliği yapmak isteyen üçüncü taraflarla ilişkileri de desteklemektedir (Partners, t.y.). Ayrıca, KEİ önemli uluslararası örgütlerle de çeşitli açılardan ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. KEİ’nin çeşitli yönlerden ilişkiler geliştirdiği önemli örgüt ve kurumları şu şekilde sıralayabiliriz: Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler

Avrupa Ekonomik Komisyonu (ECE), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Enerji Şartı Sekreteryası, Hükümetlerarası Komisyon Traceca (IGC TRACECA), Orta Avrupa Girişimi - İcra Sekreterliği (CEI-ES) (Partners, t.y.). BM, WTO ve Dünya Bankası gibi küresel etkilere sahip örgütlerle de ilişkiler geliştirmek sadece küreselleşme adımlarının değil KEİ'nin bölgesel çapta bir örgütten çok uluslararası örgüt olmasının da gereğidir.

Tablo 2: KEİ üyesi devletlerin yıllık mal ve hizmet ihracatları (% GSYH)

	1990	2000	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	13.4	19.9	23.0	24.4	23.8	25.2	24.5	23.1	26.0	31.2	32.7
Rusya	18.2	44.1	28.1	26.9	25.8	27.1	28.7	25.9	26.1	30.5	28.3
Azerbaycan	43.9	40.2	56.4	53.0	48.4	43.3	37.8	46.4	48.5	54.1	49.2
Bulgaristan	33.1	36.2	59.1	60.7	64.8	64.8	64.0	64.0	67.3	65.8	64.2
Moldova	-	49.6	32.5	31.1	32.1	31.2	31.9	32.3	31.1	30.1	31.4
Gürcistan	40.0	23.0	34.7	36.5	41.7	39.9	40.9	40.8	46.5	50.6	54.8
Arnavutluk	15.4	20.1	29.2	28.9	28.9	28.2	27.3	29.0	31.6	31.6	31.6
Ermenistan	35.0	22.2	22.5	27.6	28.4	28.6	29.7	33.7	38.2	39.4	41.2
Romanya	16.7	21.6	37.1	37.5	40.0	41.4	41.4	41.8	42.0	41.9	40.4
Yunanistan	14.8	23.7	25.5	28.7	30.4	32.4	31.6	30.1	33.0	36.1	37.2
Sırbistan	-	8.8	33.0	35.8	39.9	42.1	45.2	48.5	50.5	50.4	51.0
Ukrayna	27.6	62.4	49.8	47.7	43.0	48.6	52.6	49.3	48.0	45.2	41.2

Kaynak: DataBank World Development Indicators, Exports of good and services (% of GDP, t. y.)

KEİ üyesi devletlerin yukarıdaki tabloya binaen ihracat yüzdelerine bakıldığında da 1990 yılından 2019'a kadar genelde pozitif yönde bir değişim görmekteyiz. Üye devletlerin diğer devletler ile yaptıkları ticaret kadar birbiriyle yaptıkları ihracat ve ithalat oranları da bölgenin kalkınması ve işbirliğinin

gelişmesi açısından önem arz etmektedir. Üye devletlerin ithalat ve ihracat verilerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

Türkiye'nin 2019 verilerine göre en çok ihracat yaptığı beş ülke sırasıyla Almanya, Birleşik Krallık, Irak, İtalya ve ABD'dir (TİM Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2020: 16). Rusya'nın 2019 verilerine göre en çok ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla Çin, Hollanda, Almanya, Türkiye, Güney Kore, İtalya, Kazakistan, Birleşik Krallık, ABD ve Polonya'dır (Russian Foreign Trade in Figures, 2021). Ukrayna'nın da 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Çin, Almanya ve Rusya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında ise Türkiye, Litvanya ve Macaristan gelmektedir (Ukraine, t.y.). Sırbistan'ın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Almanya, Çin, Güney Kore, en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında ise Rusya, Çin ve Türkiye gelmektedir (Serbia, t.y.). Yunanistan'ın 2018-2019 en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Fransa, Arnavutluk ve Slovenya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Çin, ABD ve Mısır gelmektedir (Greece, t.y.). Romanya'nın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Hollanda, Türkiye ve Polonya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında İsviçre, Polonya ve Kazakistan gelmektedir (Romania, t.y.). Ermenistan'ın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında İsviçre, Çin ve Rusya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Rusya, Gürcistan ve Çin gelmektedir (Armenia, t.y.). Arnavutluk'un 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Hindistan, Almanya ve Çin gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Yunanistan, Çin ve Türkiye gelmektedir (Albania, t.y.). Gürcistan'ın 2019-2020 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Çin, Lübnan ve Etiyopya; en hızlı büyüyen ithalat pazarların başında ise Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Türkiye gelmektedir (Georgia, t.y.). Moldova'nın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Türkiye, Rusya ve Almanya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarların başında Türkiye, Çekya ve Rusya gelmektedir (Moldova, t.y.). Bulgaristan'ın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat

pazarlarının başında Tunus, Ukrayna ve Rusya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Mısır, Singapur ve Çin gelmektedir (Bulgaria, t.y.). Azerbaycan'ın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Türkiye, Çin ve İspanya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Birleşik Krallık, Rusya ve Avustralya gelmektedir (Azerbajjan, t.y.). Üye devletlerarasındaki ihracat ve ithalat ilişkisine bakıldığında ekonomik alanda daha fazla işbirliği sağlanması için karşılıklı bağımlılık oluşturulabilecek ihracat ve ithalat kalemlerinde uzlaşmaya varılmasının ve daha çok bölgesel ticaretin canlandırılmasına yönelik adımlar atılmasının bölgenin küreselleşmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Ekonominin küresel ilişkilerde artan önemine dayanarak devletlerarasındaki ilişkilerdeki belirleyici unsurların başını da ekonominin çektiği söylenebilir. Küreselleşme genel olarak devletlerarasında karşılıklı bağımlılığın artması olarak algılanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ise uluslararası sistemde işbirliğini teşvik edici hatta belirleyici bir etmendir. Savaştan bıkan Avrupa devletlerinin ekonomi alanında işbirliği ortamı oluşturarak AB gibi ulus aşan bir yapıya evrilmesi hiç şüphesiz ekonomik açıdan bölgenin en iyi iki devletinin -Almanya ve Fransa- girişimleri ve çabalarıyla olmuştur. Karşılıklı bağımlılık alanlarının derinleşme ve genişleme politikalarıyla arttırılması ve bu minvalde ekonomi dışında işbirliği yapılan alanların farklılaştırılması sonucunda AB bölgesel bir örgütten uluslararası etkileri olan bir örgüte dönüşmüştür. Aynı şekilde bu çalışmada örnek verilen ŞİÖ de tek kutuplu uluslararası sistemin karşısında bölgesel entegrasyon amacıyla bölgenin önde gelen iki devleti -Çin ve Rusya- tarafından kurularak küresel etkileri amaçlamaktadır. Bölgesel işbirliği girişimleri elbette politikanın yanı sıra devletlerin bulunduğu coğrafyadan da etkilenmektedir. Klasik ya da yeni jeopolitik görüşlerini incelediğimizde ise Avrasya'nın neredeyse hepsinde birincil öneme sahip olduğunu görmekteyiz. Genel olarak belirli bir bölgedeki hâkimiyetten yola çıkarak küresel hâkimiyeti

hedefleyen jeopolitik teorileri / yaklaşımlarının araçları / yöntemleri farklılaşsa da amaçları benzer olduğundan ötürü çatışma halindedir. Karadeniz de Avrasyacılık akımından etkilenen coğrafyaların başında gelmekte bu bölgede Türkiye'nin ve Rusya'nın çıkarları başta ekonomi ve politik olmak üzere birçok açıdan karşı karşıya gelmektedir. Bu minvalde KEİ de bölgesel işbirliğini arttırmak için ekonomi alanında devletlerarasındaki karşılıklı bağımlılık alanlarını iyi değerlendirmeli ve ekonomik işbirliğinin başarısına paralel olarak kültürel, politik ve ticaret gibi diğer alanlarda da işbirliği çalışmalarına da önem vermelidir.

Sonuç olarak, küreselleşme bir süreç olarak uluslaşma, bölgeselleşme, uluslararasılaşma ve hatta ulusaşırılaşma süreçlerinden bağımsız olmayıp hepsinin bir üst çatısı konumundadır. Bu bağlamda bölgeselleşme, kurumsal olarak bölgesel uluslararası örgütlerin devletlerarası ilişkileri ikili ve çoklu ilişkileri daha da ivmelendirmesi ve derinleştirilmesiyle yön bulmaktadır. KEİ üyesi devletlerinin dış ticaret kalemlerinde ilk sıralara yerleşmesi ve karşılıklı bağımlılık alanlarının dengeli kullanılması bölgedeki ekonomik işbirliğini arttıracakı düşünülmektedir. Karadeniz özelinde Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin kat ettiği mesafe sadece bölgesel değil küresel sonuçları itibarıyla de dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Akgül, F. (2007). Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5), 129-157.
- Albania*. (t.y.). Mart 29 , 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/alb> adresinden alındı
- Amreyev, B. (2019). Building Momentum: The Turkic Council Begins A New Decade. *Turkic Council 10th Anniversary of the Nakhchwan Agreement*, (s. 27-35). Baku.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi* (18 b.). İstanbul: Alkım Yayınevi.

- Armenia.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/arm> adresinden alındı
- Aybak, T. (2001). Introduction. T. Aybak içinde, *Politics of The Black Sea Dynamics of Cooperation and Conflict* (s. 1-14). Londra-New York: I.B.Tauris & Co Ltd.
- Azerbaijan.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/aze> adresinden alındı
- Bassin, M. (2011). Eurasianism “Classical” and “Neo”: The Lines of Continuity. (Ö. Tüfekçi, Çev.) *Bilge Strateji*, 117-135.
- Bulgaria.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/bgr> adresinden alındı
- DataBank World Development Indicators, Exports of good and services (% of GDP).* (t.y.). Mart 28, 2021 tarihinde The World Bank: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NE.EXP.GNFS.KD.ZG&country=TUR,RUS,AZE,BGR,MDA,GEO,ALB,ARM,ROU,GRC,SRB,UKR> adresinden alındı
- DataBank World Development Indicators, GDP (current US\$) - Turkey, Russian Federation, Azerbaijan, Bulgaria, Moldova, Georgia, Albania, Armenia, Romania, Greece, Serbia, Ukraine.* (2019). Mart 28, 2021 tarihinde The World Bank: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.CD&country=TUR,RUS,AZE,BGR,MDA,GEO,ALB,ARM,ROU,GRC,SRB,UKR> adresinden alındı
- Dugin, A. (2005). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım* (5 b.). (V. İmanov, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Erbaş, G. (2012). Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 135-146.
- Flint, C. (2006). *Introduction to Geopolitics*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.

- Georgia.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: https://oec.world/en/profile/subnational_usa_state/ga adresinden alındı
- Gökay, B. (2001). *The Politics of Oil in the Black Sea Area: Turkey and Regional Power Rivalries*. T. Aybak içinde, *Politics of The Black Sea Dynamics of Cooperation and Conflict* (s. 15-30). Londra & New York: I.B.Tauris & Co Ltd.
- Greece.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/grc> adresinden alındı
- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik Teorileri Metodolojisi Aktörleri Tarihi Karakteristiği Kavramları*. (A. Ağaoğlu, ve F. Şammedov, Çev.) İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- İsmayilov, M. (2011). *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İşbirliği Alanları.* (t.y.). 01 18, 2021 tarihinde BSEC: <http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation> adresinden alındı
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımalar. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), 47-79.
- Kısacık, S., ve Denizelli, Ş. (2018). 21. Yüzyılda Karadeniz Jeopolitiği Bağlamında Jeostratejik Bir Yapılanma Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, & B. Ş. Şeker içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 857-888). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Kocakenar, M. (2015). Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 47-79.
- Kurt, S. (2019). Dugin'in Avrasyacılık Anlayışında Türkiye'nin Yeri. *Güvenlik Stratejileri*, 15(31), 425-467.
- Meinig, D. W. (1956). Heartland and Rimland in Eurasian History. *The Western Political Quarterly*, 553-569. <https://www.jstor.org/stable/444454> adresinden alındı
- Moldova.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/mda?deltaTimeS>

- elector1=deltaTime1&flowSelector1=flow1 adresinden alındı
- Musaoglu, N. (2008). Avrasyacılığın Rus ve Türk (Kazak) Versiyonları ile Türkiye'de Avrasyacılığın jeopolitik Ortak Paydası : "Türk Dünyası". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 59-86.
- Nye, J. S., ve Welch, D. A. (2010). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak Kurama ve Tarihe Giriş*. (R. Akman, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özder, A. (2013). Avrasya İncelemeleri Dergisi. *Avrasya Kavramı ve Önemi*, 65-88.
- Partners. (t.y.). Mart 28, 2021 tarihinde BSEC: <http://www.bsec-organization.org/partners#> adresinden alındı
- Pazarıcı, H. (2009). *Uluslararası Hukuk* (8 b.). Ankara: Turhankitabevi.
- Romania. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/rou> adresinden alındı
- Russian Foreign Trade in Figures. (2021). Mart 29, 2021 tarihinde Santander/ Trade: https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/russia/foreign-trade-in-figures#classification_by_country adresinden alındı
- Serbest, M. B. (2017). Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo- Avrasyacılığa. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 285-307.
- Serbia. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/srb> adresinden alındı
- Sönmez, S. (2010). Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikalarının Analizi. *Akademik Bakış*, 3(6), 76-96.
- Sönmezoğlu, F. (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (5 b.). İstanbul: DER Yayınları.
- Spykman, N. J. (1938). Geography and Foreign Policy I. *The American Political Science Review*, 32(1), 28-50.

- Tezkan, Y., ve Taşar, M. M. (2013). *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*. İstanbul: Ülke Yayın Haber Tic. LTD. ŞTİ.
- TİM Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2020). Mart 29, 2021 tarihinde İhracat 2020 Raporu, Yeni Vizyon, Yeni Yol Haritası: https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/%C4%B0hracat%202020%20Raporu.pdf adresinden alındı
- Trenin, D. (2001). *The End of EURASIA: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Washington DC: Carnegie Moscow Center.
- Ukraine. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: [https://oec.world/en/profile/country/ukr#:~:text=In%202019%20Ukraine%20imported%20%2455.4,trade%20destination%20in%20the%20world.&text=The%20most%20common%20import%20partners,and%20Belarus%20\(%244.14B\)](https://oec.world/en/profile/country/ukr#:~:text=In%202019%20Ukraine%20imported%20%2455.4,trade%20destination%20in%20the%20world.&text=The%20most%20common%20import%20partners,and%20Belarus%20(%244.14B)). adresinden alındı
- Wilkinson, D. (1985). Spykman and Geopolitics. C. E. Zoppo, & C. Zorgbibe içinde, *On Geopolitics: Classical and Nuclear* (s. 77-130). Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Yılmaz, S. (2015). Jeopolitik ve Jeostrateji. Ü. Özdağ içinde, *Milli Güvenlik Teorisi* (s. 1-29). Ankara: Kripto Basım.
- Yılmaz, S. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 111-120.

GENİŞ KARADENİZ BÖLGESİ'NDE ENTEGRASYON HAREKETLERİ VE GÜÇ MÜCADELESİ: JEOEKONOMİK BAKIŞ

Bayram Güngör

[Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü]

Giriş

Dünyada küreselleşme eğilimleri artarken aynı zamanda korumacılık tabanında şekillenen bölgesel entegrasyon eğilimleri de artmaktadır. İkilem gibi görünse de böylesi bir gelişmenin uzun dönemde küreselleşmeye katkı sağlayacağı ifade edilmektedir. Halihazırda, Dünya Ticaret Örgütü tarafından onaylanan çok sayıda bölgesel entegrasyon hareketi mevcuttur. Bölgesel ekonomik entegrasyonlara gidiş gerekçeleri çok değişik amaçlar bağlamında ifade edilse de asıl amacın piyasaların böylesi eklettik hale geldiği bir ortamda ülkelerin kendilerini tek başlarına yeterli derecede güçlü hissedememelerinden kaynaklanmaktadır. Artık yeni dünya düzeninde ülkeler kendi iç piyasaları üzerinde bile kontrol sağlayamaz duruma gelmişlerdir. Böylesi bir eğilimin etkisi dünyanın her bölgesinde olduğu gibi Geniş Karadeniz Bölgesi'nde de yaşanmaktadır.

Geniş Karadeniz Bölgesi Karadeniz'e doğrudan kıyısı olan Türkiye, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Romanya ve Bulgaristan'a ilaveten bu ülkeler ile ortak sınırları olan Yunanistan, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'dan oluşmaktadır. Türkiye ve Yunanistan dışındaki bütün ülkeler eski Sovyetler Birliği

ülkeleridir ve bu ülkeler henüz planlı ekonomik sistemden modern piyasa sistemine dönüşümlerini tam olarak tamamlamamışlardır. Geniş Karadeniz Bölgesi Asya, Avrupa ve Afrika arasında yeralan jeostratejik açıdan önemli bir geçiş koridorudur. Bölge, tarihsel süreç içerisinde Grek, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından kontrol edilmiştir.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Rusya Federasyonu ve Azerbaycan'ın dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olan ülkeler arasında olması ekonomik ve politik anlamda bölgenin önemini vurgulamak açısından dikkate değerdir. Özellikle Avrupa Birliği (AB) ve Çin'in petrol ve doğal gaz arzıcısı konumunda olan Rusya Federasyonu sadece bölgeye yönelik politikaların değil uluslararası politikalarının şekillendirilmesinde dikkate alınması gereken bir güç simgesidir. Bu durum güvenlik konusunda da stratejik ipuçları barındırmaktadır. Ayrıca bölgenin kuzeyinde jeostratejik açıdan önemli bir ülke olan Ukrayna hem ekonomik hem de siyasal anlamda bölgesel ilişkilerin belirlenmesinde bir güç olarak yer almakta özellikle Rusya Federasyonu ile olan çatışmaları global ve bölgesel bazda ilişkilerin şekillenmesinde temel teşkil etmektedir.

Böylesi karmaşık ve stratejik açıdan önemli özelliklere sahip bir bölge dikkate alındığında, uluslararası aktörlerin bölgeyi egemenlik alanları haline dönüştürmeye çalışmaları anlaşılabilir bir durumdur. Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye tam üye olmasıyla birlikte AB'nin Karadeniz'e kıyısı olan bir ülke pozisyonuna gelmesi ve enerji boru hatlarının üzerinden geçmesi nedeniyle ve de başka birçok gerekçeyle AB, bölgede Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya gibi üyelerini barındırması nedeniyle NATO, zengin Batı pazarlarına daha güvenli ve hızlı ulaşım sağlamak ve rekabet gücünü artırma talebi nedeniyle Çin, başta uluslararası terörizm ve demokrasi vurgusu kapsamında bölgede güç sahibi olmaya çalışan ve Rusya'nın yayılmasına engel teşkil etmeye çalışan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve bölge içinde küresel güçlerden biri

olan Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre (Near Abroad) politikasının hala canlılığını koruması bölgeyi uluslararası aktörlerin içinde yer aldığı bir küresel güç mücadelesi alanına dönüştürmüştür.

Böylesi bir ortamda, bölgede yer alan ülkelerin ekonomik ve güvenlik kaygılarını çözmek adına bölgesel entegrasyon süreçlerine dahil olma eğilimi içinde oldukları görülmektedir. Örneğin, Türkiye aynı anda hem AB ile tam üyelik sürecinde iken aynı zamanda Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinin tamamının üyesi olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (Black Sea Economic Cooperation-BSEC), Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri yanında İran, Pakistan ve Afganistan'ın içinde yer aldığı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Economic Cooperation Organization-ECO) ve bütün dünyadaki müslüman ülkelerin içinde yer aldığı İslam Konferansı Örgütü (Islamic Conference Organization-ICO) içinde yer alması bölgenin ne kadar farklı amaç ve kaygılara göre hareket ettiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ancak bölgesel entegrasyon oluşturarak ortak çıkar tanımlamaları olmasına rağmen bölgenin dış müdahalelere karşı direnci daha çok bireysel politikalarla sağlanmaktadır. Bu durum ortak hedefler üzerinde bir araya gelip bölgesel bağlamda entegre olmaya çalışan Geniş Karadeniz Bölgesi ülkeleri arasında var olan rekabet ve çatışmaların bu süreçlerin gelecek dönemlerdeki davranışları ve hatta varlıkları hakkında tam bir belirsizlik yaratmaktadır. Türkiye-Yunanistan, Türkiye-Ermenistan, Azerbaycan-Ermenistan, Rusya-Ukrayna, Rusya-Gürcistan, Yunanistan-K. Makedonya ve Bulgaristan-K. Makedonya arasında yaşanan sorunlar ve çatışmalar sadece güvenlik anlamında değil ekonomik anlamda da önemli bölgesel riskler taşıyan olgular olarak görülmektedir. Çalışmada, ifade edilen gerekçelerle dünyanın stratejik açıdan en önemli bölgelerinden biri olarak kabul edilen Geniş Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilen bölgesel entegrasyon hareketleri irdelenecek ve

bölge üzerinde politikaları olan uluslararası aktörlerin mücadele alanları değerlendirilecektir.

1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Kavramı

Entegrasyon farklı parçaların bir araya getirilip yeni bir bütün oluşturulması anlamına gelmektedir. Ekonomik entegrasyon uluslararası sınırlar arasında mal ve hizmet transferinin artışı ile ilgili iken, politik ve sosyolojik yanı ulusal sınırlar arasında insanların kendi isteklerine göre hareketliliğini içermektedir (Rose, 1972). Ekonomi literatüründe kavramın açık bir şekilde ifade edilmediği görülür. Bazı yaklaşımlar, kapsam içine sosyal entegrasyonu katarken diğerleri farklı uluslararası işbirliği şekillerini sınıflandırma yoluna giderler ve kavramın bağımsız devletlerarasındaki ticareti artırmada kullanıldığını ifade ederler. Bu yapıdaki en önemli özelliklerden birisi bireysel ülkeler üzerinde yer alan uluslarüstü kurumların var olmasıdır (Deutch, 1972).

Bölgesel ekonomik entegrasyonlar yeni global ekonomik düzen için önemli katkılar sağlar. Piyasanın genişlemesi, yatırım akımlarının yoğunlaşması ve ölçek ekonomileri ortaya çıkarması kaynakların optimal dağılımını olumlu yönde etkiler (Hormats, 1994). Bu fırsatların yakalanması, bilateral ve sektörel işbirliğinden hareketle güçlü kurumsal bağlantılara ve daha sonra tek birliğe geçiş şeklinde olur (Preusse, 1993). Bu aşamaların başarılı bir şekilde geçilmesinin katılımcı ülkelerin refah seviyelerini olumlu yönde etkilemesi beklenir (Petersen, 1998).

Entegrasyon nedeniyle artan reel gelir ticaret hacminde ek bir gelişmeye neden olur. Bu gelişmeden sadece bölgesel üreticiler değil bölge dışındaki ihracatçılar da yarar sağlar. Ayrıca entegrasyon, dolaylı olarak doğrudan yatırımları etkileyerek dış ticaret akımlarına yön verir. Örneğin, maliyet yönelimli doğrudan yatırımlar üçüncü ülkelerden entegre olmuş bölgelere hareket eder ve o zamana kadar ithal edilen ürünleri

ikame eder. Benzer şekilde, bölge içi rekabet düzenlemelerinden yarar sağlayan bölgesel yatırımcılar üçüncü ülkelerden gelen yatırımcıların yerini alır ve böylece sonradan gelen ihracat imkanlarını sınırlar. Diğer yandan bölgesel entegrasyon, dış ticareti artıran güçlü piyasa yönelimli yatırım artışına son verebilir. Eğer yatırımlar ticaret engellerinden kaçınmak için koruyucu amaçlar üzerine dayandırılırsa, bu durumda ticaret ikamesi muhtemelen en yüksek gelir anlamında algılanır (Bormann, 1994).

1.1. Ekonomik Entegrasyon Türleri

Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları (Economic Cooperation Agreements): En dar kapsamlı entegrasyon şekli ekonomik işbirliği anlaşmalarıdır. Burada amaç dengeli ticaretin sağlanması için gerekli mekanizmaların oluşumunu sağlamaktır (Behar, 1991). Bu gruba giren anlaşmaların bir kısmında patent hakları, standardizasyon, uluslararası haberleşme ve ulaştırma gibi teknik konularda taraf olan ülkeler için uyulacak ilkeler tespit edilir. Daha önemlileri ise, ticaret üzerine konulmuş olan çeşitli engelleri azaltmak yada ortadan kaldırmak suretiyle uluslararası iktisadi ilişkileri geliştirmek amacına yönelmiş olanlardır (Çelik, 1992).

Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Areas): Serbest Ticaret Bölgesi, anlaşmaya taraf olan ülkeler arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife, tarife dışı engel veya kota gibi sınırlamaların ortadan kaldırıldığı ve üye ülke arasında ticaretin serbest bir şekilde yapıldığı anlaşmalardır. Bu entegrasyon şeklinde üyeler üye olmayan ülkelere karşı kendilerine özgü dış ticaret politikaları uygularlar. Bölgeye giren ülkelerin mal ve hizmetleri için oluşturulan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür entegrasyonlarda ekonomi politikalarının ve kurumlarının uyumlaştırılması ve birliği söz konusu değildir (Karluk, 1995). Bu tür anlaşmalara örnek olarak NAFTA ve EFTA gösterilebilir.

Gümrük Birlikleri (The Customs Union): Bu tür entegrasyon şeklinde, birliği oluşturan ülkeler kendi aralarındaki ticaret üzerinde mevcut bütün engelleri kaldırır ve birlik dışındaki üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi ve dış ticaret rejimi uygularlar. Böylece, üye ülkelerin kendi dış ticaret politikalarını uygulama imkanları sınırlandırılmış olduğu için serbest ticaret bölgelerine göre daha ileri bir yakınlaşma derecesini ifade ederler.

Ortak Pazarlar (Common Markets): Ortak Pazar anlaşmalarında gümrük birliklerinde kabul edilen şartlardan daha ileriye gidilerek bir yandan pazarı meydana getiren ekonomiler arasında üretim faktörleri hareketini sağlayan tedbirler getirilmekte, diğer yandan para ve maliye politikaları ortaklaşa ve uyum içinde yürütülmektedir. Ayrıca, sosyal politika tedbirleri ve uygulamaları da birlikte ele alınmaktadır (İyibozkurt, 1982). Bu entegrasyon türüne örnek olarak AB gösterilebilir.

Tam Birleşme (Full Integration): Tam birleşme ekonomik ve politik birleşmeyi içerir. Üye ülkelerde uygulanacak ortak politikaların tespiti için uluslararası bir birim oluşturulur ve ortak politikaların kararlaştırılması bu kuruluşa bırakılır. Avrupa Birliği parasal birlik uygulaması bu kapsamda bir örnek olarak gösterilebilir. Burada egemenlik devri gerçekleştirilerek üye ülke merkez bankalarının yerini AB Merkez Bankası almış ve bütün parasal birliğe dahil ülkeler için ortak politikası yürütmektedir.

Tablo 1. Bölgesel Entegrasyon Hareketlerinin Ortak Özellikleri

	Serbest Ticaret Yapılması	Ortak Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Hareket Etmesi	Ekonomik ve Politik Birlik
Ekonomik İşbirliği	-/+	-	-	-
Serbest Ticaret Bölgesi	+	-	-	-

Gümrük Birliği	+	+	-	-
Ortak Pazar	+	+	+	-
Tam Birlik	+	+	+	+

1.2. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Etkileri

Üretim Etkileri: Üretim etkileri, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin sonucunda oluşur. Entegrasyon öncesinde ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki konusunda tahmin yapmak mümkün değildir. Ancak, bölge üyelerinin ekonomik yapıları, kurulan birliğin hacmi ve gümrük tarifelerinin seviyesi hangi etkinin ağır basmasının daha muhtemel olduğu yolunda bazı ipuçları verebilir. Entegrasyon, arz kaynaklarının ikamesini teşvik ederek, ticaret hacmini genişletir. Böylece, eğer gümrük birliklerinin kurulması büyük pazarların oluşumunu sağlarsa üreticiler birim başına sabit maliyetlerdeki azalmadan dolayı bir avantaj sağlar. Bunun sonucunda doğal olarak üretim maliyetleri düşer ve üretim faktörlerinden daha fazla verim sağlanır (Brainard, 1975).

Tüketim Etkileri: Entegrasyona gidilmesi durumunda tüketici kazancının ne kadar olacağı artan üretimi yöneten faktörlerin etkisine bağlıdır. Yaratılan ticaret hacmi ne kadar geniş olursa, ekonomiler arası rekabet o kadar şiddetli olur. Keza, gümrük vergilerindeki indirim ne kadar fazla olursa tüketicilerin kazancı da o kadar fazla olur. Menfi yönde şuna işaret edilmelidir ki, eğer ticaretin aksi yönde gelişmesi ile yaratılan ticaret hacmi fazla olursa tüketici zararları oluşur. Bu durumda entegrasyondan sonra birlik içindeki ve dışındaki tüketicilerin durumu entegrasyon öncesine göre daha iyi olur. Entegrasyon bölgesi içindeki tüketicilerin durumunun ne zaman iyi olacağı konusunda ise önceden bir şey söylemek mümkün değildir (Brainard, 1975).

Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkiler: Ticaret hadleri, ülkelerarası işbölümünün yarattığı refah artışından her bir ülkenin ne

kadar pay alacağını belirleyen unsurdur. Benzer ihracat ve ithalat yapılarına sahip olan ülkelerin oluşturduğu bölgesel entegrasyonlarda yer alan ülkeler kendi tarife politikalarını birbiriyle koordineli bir şekilde idare edebilirler. Böylece dünya fiyatlarını etkin bir şekilde kontrol etme gücüne sahip olurlar. Örneğin, petrol ithal eden küçük bir ülkenin dünya petrol fiyatları üzerindeki etkisi ihmal edilebilir seviyelerdedir. Fakat bu durumdaki birkaç ülkenin bölgesel entegrasyona gitmek suretiyle entegre olması ve ortak bir tarife kullanması dünya fiyatları üzerindeki etkilerini genişletebilir (Enders, 1987).

Ölçek Ekonomileri: Üretim tesislerinin kapasitesinin büyüklüğü ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına neden olur ve üretim maliyetlerini azaltır. Bu durum, üretim tasarrufları denilen bazı yararların ortaya çıkmasına neden olur. İfade edilen alanlar dışında bölgesel ekonomik entegrasyonların rekabet artırıcı etkisi, yatırımları teşvik etme etkisi, dışsal ekonomiler yaratma etkisi, teknolojik gelişme sağlama etkisi gibi doğrudan ya da dolaylı pozitif büyüme katkıları yaratan birçok etkisi bulunmaktadır.

1.3. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Başarı Koşulları

Ticaret Yaratici ve Ticaret Saptırıcı Etki: Ticaret yaratici ve ticaret saptırıcı etki J. Viner tarafından ortaya konulan etkilerdir. Bu etkiler ekonominin arz yanı ile ilgili etkilerdir. Burada entegrasyona katılan ülkelerin entegrasyondan beklenen refah kazançlarını elde etmeleri için ticaret yaratici etkinin ticaret saptırıcı etkiden büyük olması gerekir. Ticaret yaratici etki entegrasyona üye olan ülkelerin aralarındaki ticarete var olan tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılmasıyla ticaretin artması kapsamında elde ettiği refah kazançlarını ifade ederken, ticaret saptırıcı etki bir malı en düşük maliyette üreten ülkelerin entegrasyon politikaları gereği bölgeye ihracatının ortadan kalkması durumunda ortaya çıkan refah kayıplarını ifade etmektedir.

Üyeler Arasında Ortak Sınırlar: Bilindiği gibi uluslararası ticarete ulaştırma maliyetleri önemli bir maliyet kalemidir. Ulaştırma maliyeti ne kadar düşükse ticaretten beklenen karlılık o derece yüksek olmaktadır. Bu nedenle bölgesel entegrasyonlar birbiriyle ortak sınırları olan ülkeler arasında oluşturulması bu kapsamdaki maliyetleri minimize edecektir. Bu durum aynı zamanda malın taşınması kapsamında ortaya çıkacak riskleri de ilgilendirdiği için sigorta maliyetlerinin de düşmesine sebebiyet verecektir. Ayrıca entegrasyon alanlarının birbirine eklettik halde olması Ortak Pazar durumunda bölgenin sınırlarının ne olduğu konusunda da önemli bir gösterge olacaktır.

Ekonomilerinin Tamamlayıcılık-Rekabetçilik Durumu: Bu kapsamda yapılan çalışmalarda tam bir belirsizliğin olduğunu söylemek gerekir. Bazı çalışmalarda entegre olan ekonomilerin tamamlayıcı olması durumunda entegrasyonun başarılı olacağını savunan görüşlere karşı ekonomilerin rekabetçi olması durumunda entegrasyonun başarılı olacağını savunan görüşler de vardır. Her iki yaklaşımın haklı gerekçeleri olsa da günümüz dünya sisteminde artık tatmamlayıcı ekonomilerin, rekabetin sınırlandığı bir piyasa yaratması nedeniyle uzun dönemde başarısız olacağı açıktır. Bu durum uzmanlaşma sistemi üzerinde oturtulan Sovyetler Birliği örneğinde denenmiştir. Ayrıca, ekonomilerin rekabetçi olduğu ve dış ticaret politikası olarak ortak gümrük tarifesinin uygulandığı entegrasyon türlerinde bu durumun, en düşük maliyet ve en kaliteli ürünleri üreten verimliliği yüksek firmaları piyasada tutacağı için uluslararası rekabet konusunda da başarı getirebilecektir.

Ülkelerin Gelişme Seviyeleri ve Faktör Donatılarının Benzerliği Durumu: Entegrasyona üye olan ülkelerin benzer gelişme seviyelerinde olması entegrasyonun faydalarını artıracak ve refah seviyesi itibarıyla benzer gelişme seviyelerinde olan homojen bir alan ortaya çıkacaktır. Zaten entegrasyonun temel hedefi ayrımcı olmayan aynı viteste hareket eden bir alan

yaratmaktadır. Ayrıca, benzer gelişme seviyesinde olan ülkelerin üyesi olduğu bir entegrasyonda, entegrasyonun derinleşmesi, daha kapsayıcı olması ve uygulanan politikalardan benzer sonuçlar elde edilme olasılığı daha yüksek olacaktır.

Kültür ve Dil Benzerliği Durumu: Kültürel bakımdan homojen -ki kültürün temel belirleyicisi din faktörüdür- dil bakımdan ortak dil grubunda olan ülkelerin entegrasyon süreçlerinde daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir.

2. Geniş Karadeniz Bölgesinde Entegrasyon Hareketleri

Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinin içinde yer aldığı çok sayıda entegrasyon ve işbirliği kapsamında değerlendirilebilecek bütünleşme hareketleri bulunmaktadır. Bunlar arasında daha önemli olanları olarak BSEC, AB, Avrasya Ekonomik Birliği (Eurasia Economic Union-EEU), Şangay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organization-SCO), ICO, ECO, GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü sayılabilir. Çalışmada, sözkonusu entegrasyonlar arasında bölgesel ilişkileri yansıtmada daha önemli olduğu düşünülen BSEC, EEU ve GUAM Demokrasi ve Kalkınma Örgütü üzerinde odaklanıp değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (Black Sea Economic Cooperation-BSEC)

BSEC 1992 yılında İstanbul Zirvesi'nde imzalanan Boğaziçi Deklarasyonu ile kurulan bölgesel bir işbirliği hareketidir. Üyeleri Geniş Karadeniz Bölgesi içinde yer alan bütün ülkelerdir. Bu ülkeler Türkiye, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Yunanistan, Ermenistan, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'tur.

BSEC, üyeler arasında etkileşimi ve işbirliğini artırma amaçlı ikili ve çok yanlı ekonomik ve politik işbirliği girişimi olarak

tasarlanmıştır. Örgüt aynı zamanda üyeler arasında bütünsel olarak istikrarı, refahı, barışı ve iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesini hedeflemektedir. Örgüt Şartı 1998 yılında imzalanmıştır. Böylece BSEC uluslararası alanda geçerliliği olan yasal bir kimlik kazanmıştır. “Working together towards Peace, Stability and Prosperity in the Black Sea Region” BSEC'nin mottosu olarak benimsenmiştir (Chitiba, 2016). Tablo 2' de seçilmiş bazı önemli ekonomik göstergeler sunularak bölgenin ekonomik potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. BSEC'de Seçilmiş Ekonomik Göstergeler (2019)

	GSYİH (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	KBG (\$)	Nüfus (Bin)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Yüzölçümü (km ²)
Arnavutluk	153	5	7	5.353	2.854	12,3	1,4	28.748
Ermenistan	13	563	7	4.622	2.958	16,9	1,4	29.743
Azerbaycan	48	24	18	4.794	10.023	5,5	2,6	86.600
Bulgaristan	69	44	42	9.828	6.976	4,3	3,1	110.994
Gürcistan	175	10	11	4.698	3.720	14,3	4,8	69.700
Moldova	12	4	0.7	4.504	2.658	5,4	4,8	32.891
Yunanistan	210	78	78	19.583	10.716	17,2	0,2	131.957
K. Makedonya	13	8	10	6.022	2.083	17,7	0,7	25.713
Rusya Fed.	1.700	481	353	11.585	144.500	4,5	4,4	17.075.389
Romanya	250	101	111	12.919	19.356	3,9	3,8	238.391
Sırbistan	51	26	31	7.412	6.945	12,6	1,8	88.361
Türkiye	761	249	228	9.127	83.430	13,4	15,1	783.562
Ukrayna	154	63	75	3.659	44.385	8,8	7,8	603.628
Toplam	3.879	1.654	971.7		340.604			19.305.677

Kaynak: Worldbank, WDI (2021)

BSEC entegrasyon alanı Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinin tamamını kapsadığı için bu kısımda yer verilen bilgiler aynı zamanda Geniş Karadeniz Bölgesi'ni kapsamaktadır. BSEC, 2019 yılı itibarıyla 3.879 trilyon dolarlık GSYİH değerine sahip olup ortalama kişi başına gelir seviyesi yaklaşık 8.000 dolar seviyesindedir. Bölgenin toplam ihracatı 1.654 trilyon dolar iken, toplam ithalatı 971.7 milyar dolardır. Ortalama işsizlik

oranı yaklaşık yüzde 11, enflasyon oranı ise yaklaşık yüzde 4 seviyesindedir. Bölgenin toplam yüzölçümü 19.305.677 kilometre kare olup toplam nüfusu yaklaşık 341 milyondur. Bölgenin GSYİH değeri en yüksek olan ülkesi Rusya, en düşük olan ülkesi ise Moldova'dır.

BSEC ülkeleri başta petrol ve doğal gaz kaynakları olmak üzere oldukça stratejik kaynaklara sahiptir. Bölge sadece üç kıta arasında geçiş koridoru değil aynı zamanda iklim kuşakları açısından da bir dönüşüm noktası olması nedeniyle özellikle tarım, orman ve su ürünleri açısından çok çeşitli bir ürün yelpazesine sahiptir. Rusya Federasyonu, dünyanın en geniş doğal gaz rezervlerine sahip olan ülkesidir. Petrol rezervleri açısından dünya altıncısı, kömür rezervleri açısından ise dünya üçüncüsüdür. Dünyanın dördüncü önemli nükleer gücü ve elektrik üreticisi olan ülkedir. Ekilebilir tarımsal arazi itibarıyla dünya dördüncüsüdür. Ancak ürün çeşitliliği çok fazla değildir. Dünyanın nominal GSYİH açısından on birinci, SAGP' ne göre ise altıncı ülkesidir.

BSEC içinde GSYİH itibarıyla ikinci önemli ülke Türkiye'dir. Petrol ve doğal gaz kaynakları açısından dışa bağımlı olan Türkiye, toprakları üzerinden geçen boru hattı projeleriyle özellikle Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve AB açısından son derece stratejik bir ülkedir. Dünyanın en uzun ikinci boru hattı Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC), Mavi Akım (Blue Stream), Hazar Havzası enerji kaynaklarının Yunanistan ve İtalya'ya ulaşmasını sağlayan TANAP (Transanatolian Pipeline) ve TAP (Transadriatic Pipeline) projeleri ve Rus gazını Macaristan ve diğer Doğu Avrupa bölgesine taşıyan Türk Akımı (The Turkish Stream) Türkiye toprakları üzerinden geçen enerji koridorunun önemli projeleri arasındadır. Aşağıdaki haritada Türkiye üzerinden geçen petrol ve doğal gaz boru hatları gösterilmektedir.

Kaynak: BOTAŞ Resmi Web Sayfası, 2021

Türkiye dünyanın en gelişmiş onuncu tarım ülkesidir. Tohum bankası kapasitesiyle dünyada üçünü sıradadır. Sebze, meyve ve diğer birçok emtiayı ihraç etmektedir. Toplam tarımsal alanı meralar dahil yaklaşık 40 milyon hektar seviyesindedir. Birçok tarımsal üründe dünyada lider ülke pozisyonundadır. Fındık, kayısı, incir, ayva, kiraz gibi ürünlerde dünya sıralamasında birinci, doğal bal üretiminde ikinci, çok sayıda üründe ise ilk beş ülke arasındadır. Buğday üretiminde kendine yeterli olan Türkiye, aynı zamanda buğday ithalatçısı konumundadır. İthal ettiği buğdayı işleyerek tekrar dünya pazarına ihraç eden Türkiye'nin 2020 itibarıyla toplam dünya un ihracatı içindeki payı yüzde yaklaşık 30 seviyesindedir. Tarım sektöründe yaklaşık beş milyon kişi istihdam edilmektedir. İleri tarımsal uygulamalara geçilmesi durumunda sektörün GSYİH içindeki payı daha da artabilecektir. Başta otomotiv, tekstil, madencilik olmak üzere petro-kimya, işlenmiş gıda, demir-çelik, makina gibi sektörlerde üretim çeşitliliği yüksek ve krizlere karşı esnek bir ekonomidir. Türkiye aynı zamanda dünyada uluslararası kapsamda hareket eden turistlerin tercih ettiği altıncı önemli destinasyondur.

Sovyetler Birliği döneminde birliğin ikinci önemli ülkesi olan Ukrayna ağır sanayi tesisleri, metalurjik ürün rafinerileri, çelik ve kimya sanayi, havayolu sanayi ve taşımacılığı oldukça gelişmiş bir ülkedir. Net enerji ihracatçısı olan ülke nükleer enerji santrallerine sahiptir. Tahıl ambarı olarak bilinen ülke aynı zamanda önemli bir turizm destinasyonudur.

AB üyesi olan Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan BSEC bölgesinin ekonomik ve stratejik anlamda önemli ülkeleri arasındadır. Yunanistan başta deniz taşımacılığı ve turizm olmak üzere AB ortak tarım politikası destekleri kapsamında verimli bir tarımsal altyapıya sahip olmuştur. Metaller, kimyasallar, makine yapımı, çelik, petrol rafinerisi ve madenciliğin ekonomi içindeki payının yüksek olduğu Bulgaristan'da mısır, arpa, yulaf, pirinç gibi tarımsal ürünler de üretilmektedir. Lavanta ve gül yağı üretiminde dünya lideridir. Ayrıca özellikle kış turizmi açısından önemli bir destinasyondur. Romanya otomotiv, tekstil, hazır giyim, metalurjik ürünler, kimyasallar gibi sanayi alanlarında meyve, sebze ve çiçek üretimi gibi tarımsal alanlarda ihracatı olan bir ülkedir. Ayrıca turizm sektörü gelişmiştir.

BSEC içinde yer alan Balkan ülkeleri olan Kuzey Makedonya, Arnavutluk ve Sırbistan sanayi ürünleri açısından olmasalar da tarımsal üretim ve turizm açısından gelişmiş ülkelerdir. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan BSEC'nin Kafkasya bölgesinde yer alan ülkeleridir. Bu ülkelerden özellikle Azerbaycan Hazar Havzası petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla bölgenin stratejik ve zengin ülkesidir. Ayrıca, Hazar Denizi bölgesi balıkçılık, meyve ve sebze üretimi açısından elverişli bir potansiyele sahiptir. Ermenistan ekonomik gelişme sürecini finanse etmek için daha çok yurtdışındaki diasporasından destek bekleme yaklaşımı içinde olan bir ülkedir. Üretimi daha çok sanayi ve madencilığe dayanmaktadır. Gürcistan tarihi İpek Yolu'nun geçtiği stratejik bir geçiş lokasyonudur. Madencilik, tarım ve turizm kapsamında gelirleri olan ve mineral kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Moldova BSEC

çinde en düşük ekonomik potansiyele sahip olan ülkedir. Enerji ihtiyacını Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan sağlayan ülke, sebze ve meyve üretimi yapmaktadır.

BSEC belki de dünyada üyeleri arasında en fazla sorunun olduğu işbirliği hareketidir. Böylesi bir işbirliği hareketinin daha ileri seviyede bir bütünleşme süreci içine girmesi neredeyse imkansız gibi görünmektedir. Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ bölgesini ilhak etmesiyle başlayan ve daha sonra askeri yöntemlerle bölgenin geri alınması ile yaşanan sürecin sebebiyet verdiği gerginlik, Türkiye ile Yunanistan arasında geçmişte yaşanan savaşlar ve bölgesel bağlamda bugün de devam eden birçok problemin varlığı, Ermenistan'ın Dağlık Karabağı işgal etmesi nedeniyle Türkiye'nin bu ülke ile diplomatik ilişkilerini kesmesi ve sınırlarını kapatması, Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında gerginlik yaratan Abazya ve Güney Osetya sorunu ve yine Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhak etmesiyle başlayan problemler ağı, Yunanistan ve Bulgaristan ile K. Makedonya arasındaki problemler ve özellikle Bulgaristan'ın K. Makedonya'nın AB'ye giriş sürecinde engel çıkartması bölge ülkelerinin daha yakın ilişkiler kurmasındaki handikaplar olarak görülmektedir.

Ayrıca, ifade edildiği gibi BSEC içinde yer alan Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya AB üyesi olan ülkelerdir. Bu ülkeler Birliğin ortak dış ticaret politikasını uygulamak zorundadırlar. AB ortak dış ticaret politikası gümrük birliği anlaşmasına dayanmaktadır. Tam üyelik sürecinde olan Türkiye de AB ile gümrük birliği anlaşması olan ve birliğin ticaret politikalarını kabul eden pozisyonda olan bir ülkedir. Gümrük Birliği anlaşmasının gereği olarak birliğe üye olan ülkeler üye olmayan ülkelere birliğin ortak gümrük tarifelerini uygularlar. Yani, BSEC içinde yer alan AB üyesi ülkeler açısından BSEC üyesi ülkeler AB'ye üye olmayan üçüncü ülkeler pozisyonunda oldukları için Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya BSEC ülkeleriyle en zayıf entegrasyon sürecine bile katılma imkanına

sahip değildir. Eğer gerekli izin verilmezse söz konusu ülkelerin içinde yer aldıkları BSEC' in daha ileri bir entegrasyon safhasına geçmesi mümkün değildir.

BSEC sürecinin neden başarılı olamayacağını bir başka gerekçesi, bölge ülkelerinin dışa açıklık itibarıyla birbirlerine benzemelerine ve ticarete bağımlılık özelliklerine rağmen entegrasyon süreci kapsamında başarısız olarak görülmeleridir. Bu ülkeler her ne kadar aynı coğrafik alan içinde ortak sınırları olan kapsamda ülkeler olsa da ekonomik gelişme, faktör donatımı ve kültürel ve politik farklılıkları son derece fazla olan ülkelerdir. Entegrasyon teorisi kapsamında bir ekonomik entegrasyonun başarı kriterlerinden biri de katılımcı ülkelerin gelişme seviyeleri, faktör donatımları ve kültürel yakınlıklarının var olmasıdır. Geniş anlamda entegrasyonu kolaylaştırabilecek ortak bir kimlik de söz konusu değildir (Zhelov, 2020). Dolayısıyla BSEC' nin bölünmüş yapısı ile daha ileri bir entegrasyon sürecine giremeyeceği açıkça görülmektedir.

2.2. Avrasya Ekonomik Birliği (Eurasian Economic Union-EEU)

Ülkeler arasında işbiliği, neorealizm/realizm ve neoliberalizm arasında devam eden tartışmanın odak noktasında yer almaktadır. Her bir teori anarşik dünya düzeni altında işbirliğini başarma olasılığı konusunda farklı görüşler sunarlar. Neorealist teori ülkeler arasındaki işbirliklerini engellemeye yönelik en az üç faktörün olduğuna vurgu yapar: kaçma korkusu, mutlak kazançtan ziyade görelî kazanç kaygısı ve karşılıklı bağımlılık altında savunmasızlık korkusu. İlk iki yaklaşım Rusya Federasyonu-Çin ilişkilerini açıklamak için başvurulabilir gerekçeler sunarken, üçüncüsü Rusya Federasyonu'nun Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini kapsayan ekonomik entegrasyon baskısını açıklamada bir gerekçe olarak kabul edilebilir niteliktedir (Tang, 2000).

Avrasya bölgesinde bağımsız ülkeler arasındaki bütünleşme hareketleri çözülmenin ardından kısa bir süre sonra ortaya

çıkmaaya başlamıştır. 1991 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (Commonwealth of Independent States-CIS) oluşturulmuştur. Başlangıçta Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya inisiyatifinde oluşturulan CIS süreci, sonrasında Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Moldova'nın da katılmasıyla on bir ülkeden oluşan büyük bir topluluk haline gelmiştir. Ancak böylesi bir oluşumun gevşek altyapı ile şekillendirilmesi üye ülkeler arasında gelişen bölgesel çatışmaların ortaya çıkmasını engellemekte yetersiz kalmıştır.

1994 yılında CIS ülkeleri arasında oluşturulmak istenen Serbest Ticaret Bölgesi oluşturma fikri Rusya Federasyonu'nun planı onaylamaması nedeniyle uygulamaya girememiştir. 2000 yılında, ekonomik ve ticari işbirliğini sağlamak amacıyla Avrasya Ekonomik Topluluğu (The Eurasia Economic Community-EurAsEc) anlaşması imzalanmıştır. Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu ve Tacikistan'dan oluşan bu topluluğun asıl amacı üyeler arasında Gümrük Birliği oluşturmaadır. 2006 yılından itibaren Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Kazakistan gümrük birliğine geçiş için gereken düzenlemeleri gerçekeştirerek 2010 yılında resmi olarak, 2011 yılında ise fiili olarak Gümrük Birliği uygulamasına geçmişlerdir. 2015 yılında, EEU sürecine dönüşmek için gerekli politika uyumlarını sağlamak amacıyla Tek Ekonomik Alan (Single Economic Space-SES)'i oluşturmuşlardır. Böyle bir oluşumun ifade ettiği anlam ekonomik olmaktan öte Rusya Federasyonu'nun eskisi gibi kıtasal bağlamda çok kutuplu bir dünya oluşturmak istemesi ile jeopolitik ve güvenlik kaygılarından kaynaklanmaktadır (Petrovskaia, 2015). Daha sonraki dönemde Ermenistan ve Kırgızistan EEU' ya katılarak üye sayısı beşe çıkmıştır. Ermenistan'ın sürece dahil olma gerekçesi olarak Azerbaycan ve Türkiye kapsamında yaşadığı çatışma ve sorunlara karşı korunma güdüsü olarak yorumlanmaktadır (Mostafa and Mahmood, 2018).

EEU, hem kurumsal oluşum hem de politikalar itibarıyla AB sürecinden esinlenen bir yapı arz etmektedir. Kurumsal yapının en üst birimi devlet başkanları seviyesinde oluşturulan Üst Avrasya Ekonomik Konseyi (Supreme Eurasian Economic Council)'dir. Başbakanlar seviyesinde katılımın olduğu karar alma organı Avrasya Hükümetlerarası Konsey (Eurasian Intergovernmental Council), yönetsel birim olan Avrasya Ekonomik Konseyi Kurulu (Board of the EEC) ve Danışsal Birimler (Advisory Boards) topluluğun diğer önemli organlarıdır.

EEU anlaşmasına göre, birliğe üye ülkeler arasında mallar, hizmetler, sermaye ve emek serbest hareket edecektir. Ayrıca, üye ülkelerin uyguladıkları endüstriyel politikaların uyumlu hale getirilmesi veya tek bir ortak politika kapsamında düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun için, ülkeler arasında parasal, finansal ve vergi politikaları öncelikli olarak uyumlu hale getirilmiş, taşımacılık, enerji ve bilgi sistemlerinin geliştirilmesi konusunda iyileştirmeler yapılmış, devletlerin süreç kapsamında uygulayacakları politikalar ortak bir kapsamda düzenlenmiştir (Mostafa and Mahmood, 2018).

EEU entegrasyon teorisi kapsamında kabul edilen uluslararası bir bölgesel entegrasyon hareketidir. Doğu Avrupa, Batı Asya ve Orta Asya içinde oluşturulmuş bir konumdur. Toplam 20.229.248 kilometrekarelik bir alanı kapsayan bölgenin nüfusu yaklaşık 182 milyondur. 2019 yılı itibarıyla kişi başına gelir seviyesi yaklaşık 6.000 dolar, toplam GSYİH değeri ise 1.7 trilyon dolar civarındadır. Tablo 3'de EEU hakkında bazı seçilmiş değişkenler kapsamında bilgiler verilmektedir.

Tablo 3. EEU'da Seçilmiş Ekonomik Göstergeler (2019)

	GSYİH (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyon \$)	KBG (\$)	Nüfus (Bin)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Yüzölçüm ü (km²)
Beyaz Rusya	63	42	42	6.663	9.467	4,2	5,6	207.595

Kırgızistan	8	3	6	1.309	6.457	6,3	1,1	199.951
Kazakistan	18	66	50	9.812	18.514	4,8	5,4	2.724.900
Rusya Fed.	1.700	481	353	11.585	144.500	4,5	4,4	17.075.389
Ermenistan	13	563	7	4.622	2.958	16,9	1,4	29.743
Toplam	1.802	1.158	458		181.896			20.237.578

Kaynak: Worldbank, WDI (2021)

Teorik bağlamda, oluşturulan bölgesel entegrasyonların başarı koşullarından birisi gümrük birliğinin “ticaret yaratıcı” etkisinin “ticaret saptırıcı” etkisinden büyük olması gerekir. Ticaret yaratıcı etki üyeler arasında gümrük vergilerinin ortadan kaldırılması nedeniyle oluşan ticaret hacmindeki artıştan kaynaklanır. Böylece üretim artar ve üyeler gelir seviyelerini, dolayısıyla yaşam standartlarını daha yüksek bir seviyeye taşırlar. Bu durum refah kazancı olarak kabul edilebilir. Gümrük birliğinin refah kaybı yaratan özelliği ise üye olmayan ülkelere karşı uyguladıkları ortak gümrük tarifesi nedeniyle düşük maliyette mal üreten ülkelerin birlik içine mal satamaz duruma gelmesidir. Yani üye ülke vatandaşları daha düşük maliyetle elde edebileceği bu ürünleri ortak gümrük tarifesi nedeniyle düşük fiyatlardan elde edemezler. Üretilen malları daha düşük maliyetlerde üreten birlik içinde yer almayan ülke sayısı ne kadar fazlaysa refah kaybı o kadar yüksek olacaktır. Sadece bu kriter kapsamında bile değerlendirildiğinde, EEU’ nun ekonomik anlamda bölge üyesi olan ülkelere sağlayacağı ekonomik katkı bir yana daha çok negatif bir etki sağlayacağı açıktır. Zaten uygulama sonrası dönemde ekonomik büyüme konusunda yaşanan gelişmelerin üye ülkeler açısından hiç de beklendiği seviyelerde olmadığı görülmüştür. Ayrıca, ekonomik birlik sürecine girmiş olmalarına rağmen ekonomik ilişkilerin daha başarılı olmasını sağlayacak istikrarlı bir para biriminin olmaması önemli bir yetersizlik olarak görülmektedir.

Entegrasyona katılımcı ülkelerin gelişme seviyeleri ve faktör donatımları itibarıyla birbirinden farklı olmaları entegrasyondan beklenen getirileri azaltmaktadır. Gümrük Birliği kapsamındaki entegrasyon uygulamalarında ülkelerin

dış ticaret politikaları arasındaki farklılıklar giderilir ve tek tarife uygulanır. Eğer üye ülkeler, gelişme seviyeleri itibarıyla birbirlerine yakın ülkeler ise uygulanan ortak dış ticaret politikası kapsamında çok fazla sorun yaşanmaz, ancak üyelerin gelişme seviyeleri farklı ise, yani üyelerin bazıları nispeten gelişmiş diğerleri az gelişmiş ise az gelişmiş üyeler bundan zarar görür. Çünkü az gelişmiş üyelerin rekabete dayanacak fonksiyonel bir iç piyasası yoktur.

EEU entegrasyon bölgesinin teorik anlamda olumlu özellikleri olarak gösterilebilecek yanları olarak üyelerin coğrafik anlamda ortak sınırlarının olması-ki bu taşıma maliyetlerini düşürür ve refah katkısı sağlar- ve üye ülke vatandaşlarının kültürel ve dil bakımından benzer nitliklere sahip olmasıdır.

EEU'nun mevcut haliyle ekonomik anlamda bütün üyeleri lehinde bütünsel olarak beklenen refah katkıları sağlayamayacağı açıktır. Hatta bu oluşumun muhtemel ekonomik faydaları olacaksa-ki bu son derece zayıf bir ihtimaldir- bunun büyük bir kısmını Rusya Federasyonu'nun elde edeceği açıktır. Değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, Avrasya Bölgesi'nde gerçekleştirilen bu oluşumun asıl amacının aslında Rusya Federasyonu'nun ekonomik ve politik açıdan bölgesel ve küresel ölçekte çıkarlarını en çoklaması olduğu söylenebilir. Topluluğun üyesi olan Ermenistan'ın Azerbaycan ile olan savaşında, piyasalarını birleştirecek kadar yakın, ortak politikalar uygulayacak kadar uyumlu ve geleceklerini aynı çıkarlar etrafında şekillendirecek kadar stratejik düşünen Rusya Federasyonu'nun sürece müdahil olmaması EEU'nun temel bakış açısını ortaya koyması açısından önemli bir göstergedir. Bu sonuç, benzer gelişmelerin olması durumunda nasıl bir politika yürütüleceğinin de açık bir örneği olarak kabul edilebilir.

2.3. GUAM Demokrasi ve Kalkınma Örgütü (GUAM Democracy and Development Organization):

GUAM Demokrasi ve Kalkınma Örgütü Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'yı kapsayan uluslararası olarak tanınan bölgesel bir entegrasyon hareketidir. 23 Mayıs 2006 tarihinde üye ülke devlet başkanları Kiev Zirvesi'nde örgüt şartını (Charter) imzalamışlardır. Şarta göre GUAM'ın amacı, demokratik değerleri güçlendirmek, hukukun üstünlüğünü sağlamak, insan haklarına saygı göstermek, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak, uluslararası ve bölgesel güvenlik ve istikrarı güçlendirmek, ortak güvenlik alanı yaratmak için Avrupa ile entegrasyon sürecini derinleştirmek, sosyo-ekonomik, taşımacılık, enerji, bilimsel, teknik ve insani potansiyeli geliştirmek, ortak çıkarlar kapsamında politik etkileşim ve işbirliğini teşvik etmektir. GUAM 2017 yılında, EEU'nun Gümrük Birliği sürecine geçmesinden hemen sonra aralarındaki gümrük prosedürlerini uyumlaştırmış ve Serbest Ticaret Anlaşması imzalayarak entegrasyon derecelerini artırmışlardır. Tablo 4'de GUAM bölgesine ait bazı göstergeler sunulmaktadır. Tablo 4'de GUAM bölgesine ait bazı göstergeler sunulmaktadır. Tablo 4'de GUAM bölgesine ait bazı göstergeler sunulmaktadır. Tablo 4'de GUAM bölgesine ait bazı göstergeler sunulmaktadır.

Tablo 4. GUAM' da Seçilmiş Ekonomik Göstergeler (2019)

	GSYİH (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	KBG (\$)	Nüfus (Bin)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Yüzölçü mü (km²)
Azerbaycan	48	24	18	4.794	10.023	5,5	2,6	86.600
Gürcistan	175	10	11	4.698	3.720	14,3	4,8	69.700
Moldova	12	4	0.7	4.504	2.658	5,4	4,8	32.891
Ukrayna	154	63	75	3.659	44.385	8,8	7,8	603.628
Toplam	289	101	104.7		60.786			792.819

Kaynak: Worldbank, WDI (2021)

GUAM üyelerininin 2019 yılı itibarıyla toplam GSYİH değeri 289 milyar dolardır. 792.819 kilometrekare yüzölçümüne sahip bölgenin toplam nüfusu 60.786'dır. Kişi başına gelir seviyesi yaklaşık olarak 4.500 dolar civarında iken ortalama enflasyon oranı yaklaşık yüzde 5, ortalama işsizlik oranı ise yaklaşık

yüzde 8 seviyesindedir. Bölgenin toplam ihracatı 101 milyar dolar, toplam ithalatı ise yaklaşık 105 milyar düzeyindedir.

GUAM, Birleşmiş Milletler (UN-United Nations), Avrupa Birliği, Barış için Ortaklık (PfP-Partnership for Peace), Euro-Atlantik Ortaklık Konseyi (EACP-Euro-Atlantic Partnership Council), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (OSCE-Organisation for Security and Co-operation in Europe), Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO-North Atlantic Treaty Organization) ve ABD başta olmak üzere birçok ülke ile işbirliği içinde hareket etmektedir. Özellikle, ABD ile olan işbirliği sürecinin açık bir şekilde yürütülmesi ve toplantılara ilişkin içeriğin topluluk resmi sayfasından paylaşılması örgütün arka planında ABD'nin olduğu iddialarını destekleyecek niteliktedir. Özellikle barış, güvenlik, toprak bütünlüğü ve istikrar gibi önemli konularda ABD ile işbirliği içinde olduklarını ortaya koymaları GUAM-ABD işbirliği açısından açık mesajlar içermektedir. Böylesi bir fiili duruma rağmen, GUAM, ABD ile organik bir bağlantısının varlığını red etmekten geri kalmamakta ve sürekli olarak Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler kurmak istediklerini belirtmekteydiler. Ancak 2014 yılında Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhak etmesi GUAM'ı Batı tabanlı entegrasyon süreçlerine daha da yaklaştırmıştır.

3. Geniş Karadeniz Bölgesinin Önemi

Geniş Karadeniz Bölgesi'nin jeostratejik konumu üç faktörün etkileşimi ile şekillenmektedir. İlki, Avrupa, Avrasya ülkeleri ve imparatorluklar arasında güç dengelerindeki değişimler, ikincisi nispeten küçük ülkelerin politik amaçları, üçüncüsü ise bölgenin doğu-batı, kuzey-güney ticaret rotalarının transit noktası olarak bölgenin statüsü. Bu faktörlerin birçok şekilde Karadeniz Bölgesi ile ilgili konuları ve çıkarları tanımlamak için kullanılmaya devam edildiği görülmektedir (King, 2008).

Modern tarihte her zaman Karadeniz Bölgesi ve bölgeye sınır olan yakın ülkeler Batı açısından sınırlı öneme sahip

olmuşlardır. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte NATO ve AB' nin doğuya doğru genişlemesi ve Hazar Havzası'nda önemli petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfi bölgeye olan uluslararası ilgiyi artırmıştır (Dima, 2003). Ayrıca, Asya ülkelerinin başta Çin olmak üzere, Batı piyasalarına daha fonksiyonel bir şekilde ulaşma isteği bölgenin jeostratejik önemini farklı bir zemine taşımıştır. Oluşan yeni dünya düzeninde gücün yavaş yavaş doğuya doğru kayması ABD' nin de doğrudan içinde yer aldığı bir ortam yaratmıştır. Bölgenin ekonomik, güvenlik, jeostratejik ve politik olarak var olan kırılğan yapısı içinde yer alan ülkeler bu gelişmeler kapsamında neredeyse kendi egemenlik alanlarında edilgen duruma düşmüşlerdir. Sadece bölgenin değil global sistemin de kabul ettiği en güçlü ülkelerden biri olarak görülen Rusya Federasyonu bile bu politikalar karşısında etkinliğini kaybetmekte ve bölgesel birçok soruna istese bile gerekli müdahaleleri yapamamaktadır. Özellikle Batı dünyasının getirmiş olduğu kısıtlamalar Rusya Federasyonu'nu ekonomik anlamda sıkıştırmakta belki de genetiğinde hiç olmayan usulde hareket etmek zorunda bırakmaktadır. Bu kısımda AB, Çin ve ABD'nin Geniş Karadeniz Bölgesi perspektiflerinden söz edilecektir.

3.1. Avrupa Birliği Perspektifi:

Karadeniz Bölgesi, sadece coğrafik ve politik bir konsept değildir. Başlangıçta da değinildiği gibi farklı kültür ve doğal kaynakları ile Avrupa, Asya ve Afrika arasında yer alan önemli bir geçiş koridorudur. AB'nin genişleme sürecinin bir sonucu olarak Karadeniz Bölgesi Birlik politikalarının önemli bir alanı haline gelmiştir. Bölgenin AB için önemi sadece enerji ve güvenlik nedeniyle değil aynı zamanda ekonomik olarak büyüyen bir alan olmasından kaynaklanmaktadır (Veronika, 2017). Ayrıca göç ve sınır kontrollerini de içeren organize suç ve terörizmle mücadele, demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğünü bu alanlarda geliştirmek, uzun dönemli istikrar ve çatışma yönetimi oluşturmak gibi gerekçeler Birliğin bölgeye

bakışı kapsamında önemli konular arasındadır (Cornel and Högström, 2006).

Bu konular arasında hiç kuşkusuz en önemlilerinden biri enerji güvenliğidir. AB enerji konusunda dışa bağımlı bir bölgedir. AB, Hazar Havzası'ndan Avrupa'ya petrol ve doğal gaz boru hatlarının oluşumuna destek vererek Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda özellikle Türk gaz boru hattı ağına dahil olmak elzem gibi görünmektedir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya yeni bağımsız ülkeler çıkmıştır. Bunların bir kısmı Avrupa kıtasında daha önce var olan, demokratik rejim tipi deneyimine sahip ve AB ülkeleri ile sınır olan bağımsız ülkelerdir. Uzun bir süre planlı ekonomik sistemle yönetilen bu ülkeler bağımsızlıktan sonra tekrar eski yapılarına geri dönmüşlerdir. Piyasa ekonomisine geçen bu ülkeler yeni sisteme uyum sağlamaları konusunda desteğe ihtiyaç duymaktaydı ve bu desteği onlara başlangıçta PHARE (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies) programı aracılığıyla AB vermiştir. Program başlangıçta sadece Polonya ve Macaristan'ı kapsarken daha sonra diğer ülkelere de genişletilmiştir. PHARE programı “from plan to market” olarak ifade edilen dönüşüm süreci içinde ülkelere verilen teknik ve finansal desteği ifade etmektedir. Bu programdan daha sonra AB üyesi olan Bulgaristan ve Romanya da yararlanmışlardır. Bunun dışında tarım sektörüne yönelik SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development), Katılım için Yapısal Politikalar Enstrümanı ISPA (Instrument for Structural Policy for Pre-Accession) gibi destek programları başlatılmıştır. Ayrıca, Avrupa Komşuluk politikasını (European Neighborhood Policy-ENP) devreye sokmuş Sovyet sonrası ülkeler olan ancak AB'ye sınır olmayan Geniş Karadeniz Bölgesi kapsamında bulunan ülkeler olan Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'yı sisteme dahil etmiştir. Bu ülkeler daha sonra

AB'nin Doğu Ortaklık Politikasının (EU's Eastern Partnership Programme) da parçası olmuşlardır (Shlykov, 2018).

Romanya ve Bulgaristan'ın 2007 yılında AB' ye katılımıyla birlikte AB' nin Karadeniz ile olan bağlantısı tamamen farklı bir noktaya taşınmıştır. Karadeniz'in AB açısından bir iç deniz statüsüne dönüşmesi bölgeye yönelik bütünsel bir vizyon oluşturulmasını beraberinde getirmiştir. Bu yeni durumla bağlantılı olarak oluşturulan vizyon "The Black Sea Synergy-A New Regional Initiative" olarak belirlenmiştir. The Black Sea Synergy (BSS) bölgenin AB açısından stratejik bir bölge haline geldiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Roxana, 2017). Program kapsamında değişik projeler ve uygulamalar vasıtasıyla bölge içi işbirliği geliştirilmeye çalışılmaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan çoğu ülke için AB en önemli ticaret ortağı konumundadır. Bölgeye AB'nin ilgisi tabii ki bölgenin jeostratejik önemi olan bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bölgenin güvenli, istikrarlı ve zengin olması AB çıkarlarıyla uyumludur (Zhelev, 2020).

3.2. Amerika Birleşik Devletleri Perspektifi:

ABD Dünya GSYİH' sinin yaklaşık yüzde 25' ini üreten en güçlü ülkesidir ve bu pozisyonunu korumaya çalışmaktadır. Bu nedenle mevcut pozisyonunu değiştirmeye yönelik hem ekonomik hem de politik güç dengesi değişmelerine sebebiyet verecek gelişmeleri yakından takip etmekte ve dünyanın neresinde olursa olsun bu süreçlere müdahil olmaya çalışmaktadır. Söz konusu müdahalelerini demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, güvenlik vb. unsurlarla ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda kullanmaya çalıştığı müdahale yöntemleri olarak bölgeye doğrudan askeri varlık bulundurmak, NATO gibi politik-askeri yapılarla ortak faaliyette bulunmak, bölge ülkelerini politik anlamda doğrudan etki altına almak ve bölgeye yatırım yapmak veya yatırımları teşvik edip desteklemek şeklinde olmaktadır (Dubovyk, 2003). Tabii ki bu yöntemler sadece Geniş Karadeniz Bölgesi'ne özel

yöntemler değildir. Örneğin ABD, Çin'in devreye soktuğu BRI projesinin uluslararası dengeleri ABD aleyhine değiştirecek çıktılar yaratma potansiyeli taşıması nedeniyle, projenin başarısını engellemeye yönelik bazı yaklaşımlar geliştirmekten imtina etmemiştir. Özellikle, BRI'nin üzerinden geçmesi planlanan ülkelere ait yatırımları desteklemesi bu bağlamda yorumlanabilecek bir harekettir. Bangladeş'te BRI sürecine ilgiyi azaltabilecek alternatif projelere destek vermesi, Afganistan, Pakistan ve Hindistan üzerinde yer alan doğal gaz boru hattı projesine finansman sağlaması, Afganistan'daki yol ve enerji projelerine parasal katkıda bulunması, Orta Asya ülkeleri arasında ekonomik bağlantıları güçlendirecek işbirliği süreçlerini desteklemesi böylesi çabalara örnek olarak gösterilebilir.

İlave olarak, ABD Çin'in BRI projesine "BUILD ACT" politikası ile karşı koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda ABD, 60 milyar dolarlık yatırım portföyüne sahip olan Denizaşırı Özel Yatırım İşbirliği (Overseas Private Investment Cooperation-OPIC) ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development-USAID)' nı birleştirilmiştir. Bu birim kalkınma finansmanı sağlamak üzere oluşturulmuş devlete ait bir birimdir. Örneğin, burada oluşturulan kaynaklardan Çin'in Pakistan'a yaklaşmasının önüne geçilmeye çalışılmış, Hindistan ve Afganistan'ın altyapı yatırımlarına destek verilmiştir.

ABD Geniş Karadeniz Bölgesi'nde hem Rusya Federasyonu'nun hem de Çin'in bölge üzerindeki etkisini bertaraf etmek hem de onların sorunsuz olarak zengin ve istikrarlı Batı piyasalarına geçişini engellemek amacıyla özellikle hem demokrasi ve insan hakları mağduriyetlerini hem de uluslararası terörizmi gerekçe göstererek bölge ülkelerini kendi saflarına çekmeye çalışmaktadır. Ukrayna'da Turuncu devrimi, Gürcistan'da Gül devrimini Rusya Federasyonu'na rağmen destekleyerek etki alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu iki ülkenin halihazırda AB'nin ortak üye (associate member) statüsünde olmasının

altyapısı bu tarz gelişmelerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir gelişme aslında bu iki ülkenin Rusya Federasyonu'ndan ne kadar bağımsız hareket ettiklerinin göstergesi olarak da yorumlanabilir. Özellikle Ukrayna ile yaşanan çatışmalarla iki ülke arasında ortaya çıkan gerginlik Avrupa'ya giden enerji boru hatlarına yenilerinin ilave olmasına sebebiyet verecek kadar önemli sonuçlar yaratmıştır. 2014 yılından sonra ABD ve AB' nin Rusya Federasyonu'na kısıtlama uygulaması ve Ukrayna'ya destek vermeleri Rusya Federasyonu'nun ilişki yönünü Türkiye'ye döndürmesini sağlamıştır. Rus petrol ve doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya aktarımında Ukrayna seçeneğinin bypass edilmesi gereği Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk-Rus ilişkilerinin politik-ekonomi boyutunun da derinleşmesini sağlamıştır (Shlykov, 2018).

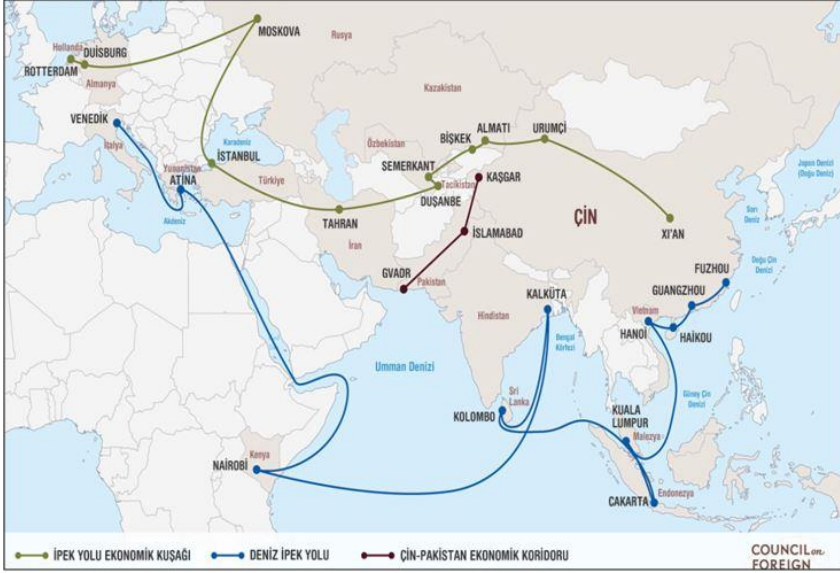
3.3. Çin Perspektifi:

Çin, dünya üretimi ve ticareti içindeki payını sürekli olarak artıran bir ülkedir. SAGP' ye göre GSYİH değeri ABD' nin bile üzerine çıkabilen ve dünyanın son dönemlerde en hızlı büyüyen ülkesidir. Bu eğilimin devam etmesi durumunda dünyanın güç dengelerinin yeniden şekilleneceği açıktır. Böyle bir olasılığın varlığı bu ülkeyi dünyanın diğer önemli güçleri ile karşı karşıya getirmekte ve güç mücadelesinin olduğu yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu mücadele alanlarının başında Çin'in gelecek öngörüleri içinde önemli bir yere sahip olan ve ülkenin zengin ve istikrarlı Batı piyasalarına geçişini en hızlı ve düşük maliyette sağlayabilecek, dolayısıyla rekabetçiliğini artıracak alanlardan biri de Geniş Karadeniz Bölgesi'dir. Geniş Karadeniz Bölgesi Çin açısından sadece bir geçiş koridoru değil aynı zamanda bir ihracat pazarı ve hammadde kaynağı olarak düşünölebilecek imkanlara sahiptir. Özellikle bu geçiş koridoru üzerinde dünyanın en zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına ulaşma imkanının olması alanın sunacağı muhtemel katkıların boyutunu artırmaktadır.

Rusya Federasyonu dışındaki diğer Geniş Karadeniz Bölgesi içinde yer alan petrol ve doğal gaz üreten ülkelerle Çin'in doğrudan enerji ticareti son derecede sınırlıdır. Henüz Hazar Havzası enerji kaynaklarından yararlanmayı sağlayacak anlaşmaları yapamamıştır. Bu konuda açıkça söylenmese de Rusya Federasyonu'nun sınırlayıcı etkileri olduğunu tahmin etmek zor değildir. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, ABD-Japonya güvenlik ittifakının güçlenmesi ve tek kutuplu dünyada bireysel olarak Rusya Federasyonu ve Çin'in kendilerini güvensiz hissetmeleri iki ülkenin aralarındaki ortak çıkar alanlarının olduğunu ve birlikte hareket etmenin rasyonelitesi kapsamında hareket edilmesi gerektiği açıktır. Aslında SCO tam da bu alanda inisiyatif üstlenebilecek bir formda oluşturulmuşken içinin bu bağlamda fiilen doldurulamaması iki ülkenin de gerçek anlamda güçlerini birleştirmekten kaçındıklarının ve uzun vadede birbirlerine güvenemediklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. SCO ile dünyanın geri kalanına verilen mesaj belki de sadece böyle bir işbirliği olasılığının ihtimal dahilinde olduğunu kalıcı bir şekilde hatırlatmak üzerine olabilir.

Rusya Federasyonu petrol ve doğal gaz açısından Çin'in temel arzıcısı durumundadır. Doğu Sibiry gaz alanlarından Çin'e, Batı Sibiry gaz alanlarından Avrupa'ya ihracat yapmaktadır (Meidan, 2020). Bu durum ne Çin'in ne de Avrupa'nın memnun kaldığı bir durum değildir. Hem Çin hem de AB enerji güvenliklerini sağlamak için Orta Asya ve Kafkasya'da yeni arz kaynaklarına ulaşma çabası içinde hareket etmektedirler. Çin bu kapsamda BRI adı verilen girişimi 2013 yılında duyurmuştur. Aşağıdaki harita "One Belt One Road": Modern İpek Yolu projesinin muhtemel güzergahlarını göstermektedir.

Kaynak: Karagöl, 2017, s.2

BRI yaklaşık 70 ülkeyi kapsayan, dünya nüfusunun yüzde 65'ini, dünya GSYİH' sinin yüzde 40'ını içine alan kalkınma yardımları, özel ve kamu borçları ve doğrudan yabancı yatırımları kapsayan geniş ve maliyeti yüksek bir girişimdir. İlk etapta yaklaşık 2 trilyon dolar civarında yatırımı gerektiren bu girişimin amacı Çin'in Avrasya'daki ticari varlığını ve jeopolitik etkisini artırmak ve Orta Asya ve Geniş Karadeniz üzerinden Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine erişimi sağlayacak bir transport koridoru oluşturmaktır. BRI politika koordinasyonu, altyapı bağlantısı, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve insanların bağlantılı hale gelmesi gibi beş temel özelliği tanımlayan niteliğe sahiptir (EBRD, 2020)

BRI, İpek Yolu Ekonomi Kuşağı (Silk Road Economic Belt) ve Deniz İpek Yolu Girişimi (Maritime Silk Road Initiative) diye iki kısımdan oluşmaktadır. İlki, Rusya Federasyonu ve Orta Asya üzerinden Batı Avrupa'ya geçişi sağlayan karasal bir güzergahdır. İkincisi ise, Güney Çin ve Hint Okyanusu

üzerinden Basra Körfezi, Süveyş Kanalı ve değişik karasal alanlardan Batı Avrupa'ya giden deniz tabanlı bir rotadır. BRI sadece bu iki ana kapsamda yapılan yatırımları içermeyip, sözkonusu ana yatırımları destekleyecek ve etkinliklerini artıracak olan demiryolları, otoyollar, köprüler, tüneller, metrolar ve havayolu yatırımları gibi ilave yatırımlar da proje kapsamında planlanan diğer yatırımlar arasındadır. Bu yeni yatırımların yanında mevcut altyapının modernizasyonunu veya genişlemesini sağlayacak iyileştirme yatırımları proje kapsamında düşünülen yatırımlardır. Özellikle limanlar çok önem verilen stratejik bir konudur. Derin su limanları, bilgisayar sistemlerinin kurulumu, lojistik, rıhtım, vinçler, limanlarla bağlantılı yolların vb. geliştirilmesine kadar son derece ayrıntılı bir içerik taşıyan özelliklere sahiptir. Ayrıca, süreçle doğrudan bağlantılı olmayan barajlar, telekomünikasyon ağları, petrol alanları, özel ekonomik bölgeler gibi alanlar da sistem içinde yer alan diğer yatırım alanlarıdır.

Böylesi bir altyapının oluşturulması nihayetinde Çin'in Batı piyasaları ile olan entegrasyonunu artıracak ve mallarının daha kolay, daha hızlı ve daha karlı bir şekilde aktarılmasına imkan verecektir. Yine, proje sayesinde Çin ekonomisi ihtiyaç duyduğu başta petrol ve doğal gaz olmak üzere arz kaynaklarına esneklik kazandıracak ve arz güvenliğini kontrol altına almış olacaktır.

BRI kapsamında Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler proje açısından stratejik öneme sahip ülkelerdir. Karadeniz coğrafik özellikleri kapsamında Avrupa ve Rusya Federasyonu ile ulaşım imkanları sunabilecek önemli bir lokasyondur. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale boğazı üzerinden Akdeniz'e ulaşım imkanı sunan yapısı ile Türkiye proje bağlamında çok önemli bir ülke pozisyonundadır. Ayrıca Karadeniz'in Arap Yarımadası, Hazar Denizi ve İran'a yakın olması da avantaj olarak değerlendirilmektedir. Yine Geniş Karadeniz bölgesi gelişen ekonomik gücü sayesinde Çin malları için önemli Pazar niteliği taşımaktadır. Ayrıca özellikle Türkiye üzerinden geçecek bir

ulaşım modülü Çin'i Rusya Federasyonu ve ABD' nin üzerinde doğrudan etkili olduğu alanların dışına çıkartabilecek ve bir anlamda bu iki küresel aktörü devre dışı bırakabilecektir (Blanchard, s.44).

Sonuç

Tarihsel süreç içinde Avrupa, Asya ve Orta Doğu ölkeleri arasında coğrafik olarak önemli bir geçiş koridoru olan Geniş Karadeniz Bölgesi birçok imparatorluk ve öлке açısından her zaman bir çekim merkezi olmuştur. Böylesi bir niteliğinin olması bölgeyi kültür, dil, din, ırk gibi farklı insan ve toplumsal özelliklerin kesiştiği heterojen bir alan haline getirmiştir. Oluşan heterojen yapı sadece ölkeler arasında değil aynı öлке içinde yaşayan insanlar arasında bile ciddi sorunlar yaratmaktadır. Böylesi kökleşmiş farklılıkların olduğu Geniş Karadeniz Bölgesi'nde bulunan ölkeler bazı istisnalar dışta bırakılırsa, genellikle aralarında doğrudan ya da dolaylı olarak süregelen bir çatışma içinde bulunmaktadır.

Toplumsal alanda görölen bu farklılıklar bölgedeki ekonomik gelişme seviyeleri itibarıyla da benzerdir. Her ne kadar benzer hedeflere ulşmak için benzer politikalar uygulansalar da ölkeler arasında oldukça önemli gelişme farklılıkları bulunmaktadır. Özellikle AB içinde de yer alan ölkeler ile petrol ve doğal gaz kaynakları itibarıyla zengin olan ölkeler diğerlerine göre daha yüksek bir yaşam standartına sahiptir. Böylesi bir kaynak zenginliği ve stratejik lokasyon üstünde yeralan bu ölkeler geçmişte olduğu gibi gelecekte de uluslararası aktörlerin müdahalelerine maruz kalmaları muhtemeldir.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nin bir önemli sorunu da belki de dünyanın en istikrarsız alanı olan Orta Doğu ölkelerine sınır olmasıdır. Bu bölgede yaşanan ve süregelen savaşlar nedeniyle oluşan istikrarsızlıklar Geniş Karadeniz Bölgesi ölkelerini insani, ekonomik ve güvenlik bağlamında oldukça rahatsız etmektedir. Örneğin, Irak ve Suriye'de yaşanan savaşların

sadece sınır ülkeleri değil AB ülkelerini bile başta düzensiz göçmen krizi olmak üzere zor durumda bıraktığı açıktır.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde yer alan ülkeler aralarında yaşadıkları çatışmalara rağmen yine de bölgede ortak ekonomik zemin üzerinden barışı korumak amaçlı entegrasyon çabaları içinde bulunmaktadırlar. İlişkilerin boyutu bıçak sırtı denge şeklinde olup, dengede küçük bir oynama kalıcı dengesizlik sorunlarını beraberinde getirebilecektir. Oluşturulan entegrasyon veya işbirliği süreçlerinin derinleşmesi ve daha ileriye taşınması mümkün görünmemektedir. Yani bölgede oluşturulan entegrasyon hareketlerinin görünürde açıklanan getirilerinin sağlanması neredeyse imkansızdır. Bu nedenle entegrasyon üzerinden bölgede istikrar ve güven ortamı yaratmak mümkün değildir. Ayrıca, bölge ülkelerinin farklı ve neredeyse birbirine rakip entegrasyon süreçleri içerisinde yer alması bu alandan hareketle bölgesel olumlu çıktıların elde edilmesini engellemektedir. Özellikle halihazırda AB içinde yer alan Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin birliğin izni olmadan hareket etmesi teorik olarak mümkün değildir. Zira bu ülkeler AB'nin ortak ticaret politikasına dahildir ve birlik üyesi olmayan ülkelerle tercihli ticaret veya serbest ticaret gibi şartlarda ticaret yapmaları mümkün değildir. Ancak AB şu ana kadar bu üç ülkenin BSEC gibi bölgesel olarak stratejik bir alan içinde yer almasını kendi çıkarları için elzem görüyor olabilir. Zira Geniş Karadeniz Bölgesi içinde yer alan ülkeler sayesinde hem ekonomik hem de her türden güvenlik anlamında önemli kazanımlar elde ettikleri açıktır. Bu kazanımlar hem AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında hem de NATO üzerinden elde edilmeye çalışılmaktadır.

Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinin aralarındaki entegrasyonu ve ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen sorunlardan biri de Rusya Federasyonu'nun Ukrayna ve Gürcistan ile yaşadıkları çatışmalardır. Her iki çatışmanın da merkezinde ülkelerin

toprak bütünlükleri ve insani konularla ilgili sorunlar vardır. Ukrayna'da Kırım, Gürcistan'da Abazya ve Güney Osetya sorunu her iki ülkenin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini asgari seviyelere taşımıştır. Bugün hem Ukrayna hem de Gürcistan AB'nin ortak üyeleri pozisyonuna gelmişlerdir. Böylesi bir durumun varlığı bölgesel ilişkilerin gelecekte nasıl bir seyir göstereceğinin işaretlerini taşımaktadır. Geline nokta itibarıyla Rusya Federasyonu'nun böyle bir sürece razı olması hegemon gücü ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir. AB ve ABD'nin özellikle ekonomik bağlamda getirmiş olduğu kısıtlamalar ülkeyi oldukça zorlamaktadır. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ savaşına doğrudan müdahil ol(a)maması belki de gelinen noktanın boyutunu gösteren açık bir olgudur ki Ermenistan Rusya Federasyonu tarafından oluşturulan ve gümrük birliği kapsamında entegre olan yani ticaret politikalarını özdeş duruma getirildiği EEU entegrasyon alanı içinde yer almaktadır.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde istikrarlı ve barışçıl bir ortam yaratma yöntemleriyle ilgili bir seçenek bölgenin çatışmalara gerekçe olan stratejik konumunu ekonomik anlamda çekici hale getirerek yabancı yatırımları bölgeye çekmek olabilir. Bu yatırımlar bölgenin istikrarı üzerinde etkili olan güçleri ortak çıkarlar etrafında bir araya getirebilecek yatırımlar şeklinde olabilir. Bilindiği gibi AB süreci Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve EURATOM gibi sektörel anlaşmalarla başlatılmıştır.

BRI, Türk Akımı, BTC boru hattı, Mavi Akım, TANAP, TAP, TRACECA gibi projeler böylesi bir sürece katkı yapabilecek potansiyele sahip projeler olarak düşünülebilir. Ayrıca sermayesi yetersiz ancak ekonomik potansiyeli olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek bölge ülkeleri arasındaki işbirliği imkanlarını geliştirerek çatışmaların çözülmesine katkıda bulunabilir. Özellikle bölgenin doğu ve batı kısmında yer alan Çin ve AB'yi içeren

projelerin Geniş Karadeniz Bölgesi kapsamında gerçekleştirilmesi durumunda yatırımlara taraf olan ülkelerin tamamı için olumlu sonuçlar verebilir. Özellikle AB ve Çin'in enerji güvenliğini sağlamalarına yönelik olarak izledikleri politikalar dikkate alındığında beklenen olumlu sonuçların elde edilmesi imkansız olmayacaktır. Ayrıca unutmamak gerekir ki Geniş Karadeniz Bölgesi sadece zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarından ibaret bir alan olmayıp aynı zamanda geniş tarımsal potansiyele, su gücüne, maden rezervlerine ve turizm destinasyonlarına sahip son derece cazip bir bölgedir. Bu alanların da benzer yöntemlerle işbirliği alanlarına dönüştürülmesi Karadeniz'in gerçek bir "barış gölü" haline getirilmesine katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Behar, J. (1991). Economic Integration and Intra Industry Trade: The Case of The Argentine-Brazilian Free Trade Agreement. *Journal of Common Market Studies*, Vol.29, No.4, 527-552
- Blanchard, J.M.F (2020). Keeping Current on the BRI in the Black Sea: Small Ripples, but no Big Waves. A Sea Change? China's Role in the Black Sea, Frontier Europe Initiative, 44-52
- Bormann, A. ve Koopmann, G. (1994). Regionalisation and Regionalism in World Trade. *Intereconomics*, 163-170
- Brainard, H.G. (1975). Uluslararası İlişkiler (Çeviri: Tekok, O.). AİTİA Yayın No: 84, Kalite Matbaası, Ankara
- Chitiba, C.A. (2016). Black Sea Economic Cooperation Organization Short and Medium Term Prospects. *Knowledge Horizons-Economics*, Vol.8, No.1,14-17
- Cornell, S.E. ve Högström, A.J.P. (2006). The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security. *Silk Road Paper*, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program
- Çelik, K. (1992). Ekonomik Entegrasyon Teorileri Açısından Karadeniz İşbirliği Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Analizi.

- Basılmamış Doktora Tezi.* KTÜ, SBE, İktisat ABD, Trabzon
- Deutch, K.W. (1972).Attaining and Maintaining Integration. *European Integration* (Editor: Michael Hodges), Penguin Interdisciplinary Readings, Penguin Books, Great Britain, 108-123
- Dima, N. (2003). The Black Sea Region: New Economic Cooperation and Old Geopolitics. *Journal of Social, Political, and Economic Studies*, Vol.28, Number 1
- Dubovyk, V. (2003). The Role of United States in the Black Sea. *Ponars Policy Memo 298*
- Enders, W. ve Lapan, H.E. (1987). *International Economics*, Prentice-Hall Inc.,1987, New Jersey
- Hormats, R.D. (1994). Making Regionalism Safe. *Foreign Affairs*, Vol.73, No.2, 97-108
- İyibozkurt, E. (1982). Dış Ticaret. *TİTİA Yayın Nr. 6*, Karadeniz Matbaacılık, Trabzon
- Karagöl, E.T. (2017). Modern İpek Yolu Projesi. SETA Yayınları, Sayı.174. Ankara
- Karluk, R.(1996). Avrupa Birliği ve Türkiye. *IMKB*, Emir Offset, 1996, İstanbul
- King, C. (2008). Black Sea in the Historical Perspective. The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives, *Edited by Daniel Hamilton and Gerhard Margott*, Center for Transatlantic Relations, 1-23
- Petersen, N. (1988). National Strategies in the Integration Dilemma: An Adaptation Approach. *Journal of Common Market Studies*, Vol.36, No.1, 33-54
- Petrovskaia, O. (2015). Eurasian Economic Union: Problems and Prospects. *Eurasian Economic Union: How to Preserve*, ISPI, 1-2
- Preusse, H.G. (1997). Regional Integration in Nineties. *Journal of World Trade*,147-164
- Roxana, V-D. ve Catalin, P. (2017). EU Contribution to Strengthening Regional Development and Cooperation in

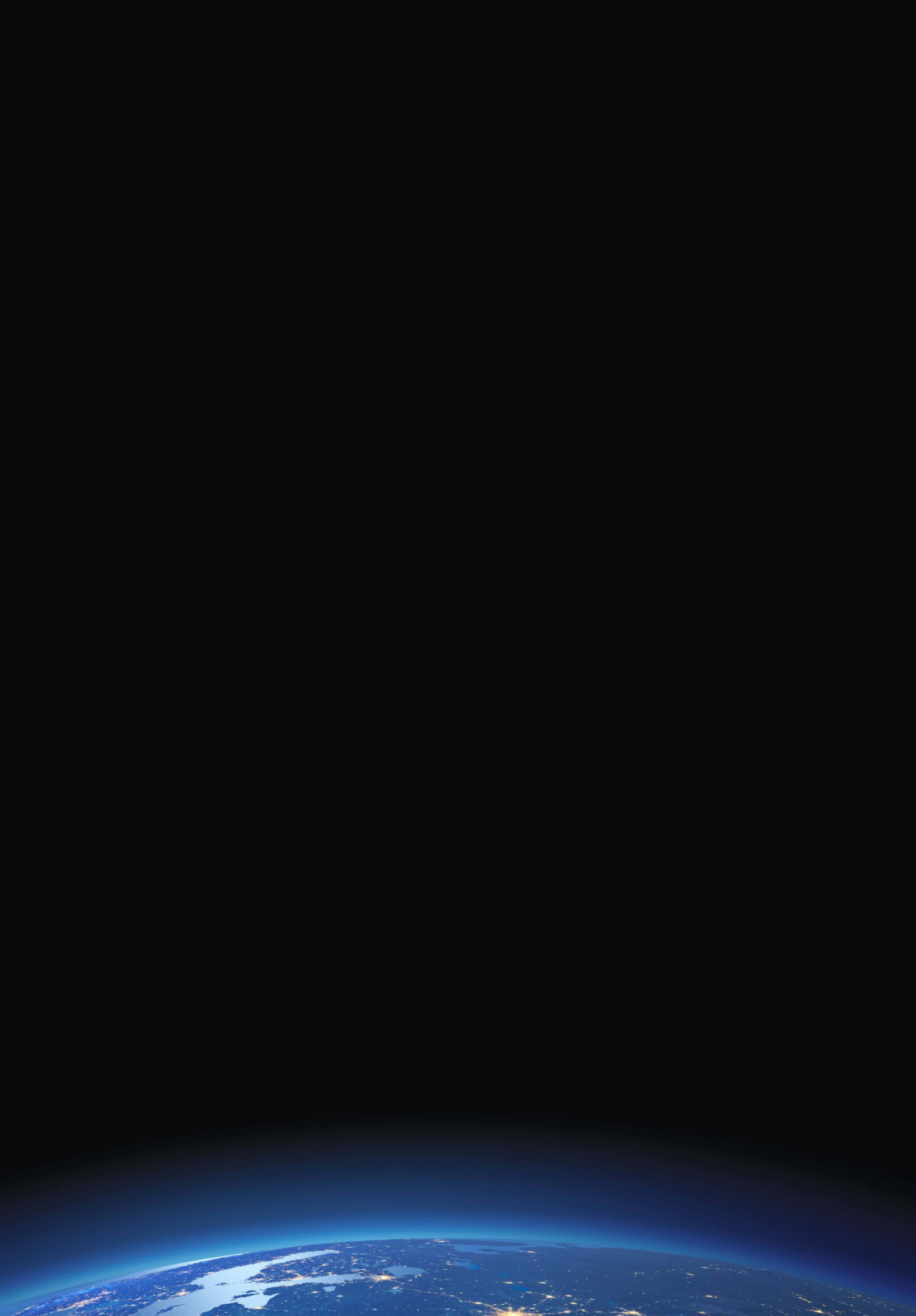

- the Black Sea Basin. *“Ovidius” University Annals, Economic Science Series*, Vol. XXII, Issue.1
- Shlykov, P. (2018). Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition. *Perceptions*, Vol. XXIII, Number.2, 93-116
- Tang, S. (2000). Economic Integrations in Central Asia: The Russian and Chinese Relationship. *Asian Survey*, Vol. 40, No.2, 360-376
- Veronika, S. (2017). Topical Issues of Cooperation Between The European Union and Organization of the Black Sea Economic Cooperation. *Moldovian Journal of International Law and International Relations*, Vol.12, Issue.1, 123-127
- Zhelev, P. (2020). Challenges of Economic Integration in the Black Sea. (*Open Sources*)

www.botas.gov.tr, www.bsec.org, www.ebrd.org, www.wb.org

YAZARLAR

Adnan SEYAZ

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) bölümünde tamamlamıştır. Lisansüstü çalışmalarını aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında tamamlayarak 2018 yılında “Sovyet Sonrası Rusya Federasyonu’nda Demokrasi Tecrübesi: Rekabetçi Otoriteryanizm” başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. Bir dönem Vilnius Üniversitesi’nde (Litvanya) eğitim görmüş ve Rusya, Almanya, Polonya, Sırbistan’da çeşitli konferanslarda bildiri sunmuştur. Çalışma alanları Rusya siyaseti, Post-Sovyet çalışmaları, demokratikleşme ve otoriterleşme konularını kapsamakta ve bu alanlarda yayımlanmış birçok makale ve kitap bölümü bulunmaktadır. 2009 yılından beri Kırklareli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde görev yapmaktadır.

Ahmet ATEŞ

Lisans derecesini Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden 2011 yılında almıştır. Müteakiben, aynı üniversitede “Stratejik İstihbarat ve Türk Dış Politikası’na Etkisi” başlıklı tezi ile yüksek lisans eğitimini 2013 yılında tamamlamıştır. 2015 yılında University of Delaware Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde doktora eğitimine başlamıştır. 2017 yılında “An Evaluation of the US Intelligence Community after 9/11” adlı tezi ile ikinci yüksek lisans derecesini alan Ahmet Ateş 2020 yılında aynı üniversiteden “Understanding the Change in Intelligence Organizations: An Institutional Framework” adlı tezi ile doktor unvanı almıştır. Temel araştırma alanları istihbarat ve ulusal güvenlidir.

Anıl Çağlar ERKAN

2011 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olmuştur. 2013 yılında Adnan

Menderes Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programını tamamlamıştır 2014 yılından beri Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tefenni Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü İnsan Kaynakları Yönetimi Programında Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı'na başladığı eğitime halen daha devam etmektedir. Enerji, dış politika ve güvenlik alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Ayça EMİNOĞLU

1997 yılında Yakın Doğu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans eğitimini, 2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler anabilim dalında yüksek lisansını ve 2011-2015 yılları arasında yine Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Anabilim dalında doktora eğitimini bitirmiştir. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası ilişkiler Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Bayram GÜNGÖR

Rize'nin Kalkandere ilçesinde doğdu. Lisans ve lisansüstü eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nde tamamladı. 2000 yılında yardımcı doçent, 2006 yılında doçent, 2011 yılında profesör ünvanlarını aldı. Akademik faaliyetlerini İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı kapsamında yürütmektedir.

Bülent ŞENER

3 Ocak 1976 tarihinde Diyarbakır'da doğdu. Temmuz 2000'de Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden üçüncülükle

mezun oldu. Yüksek lisans öğrenimini Eylül 2000–Mayıs 2005 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamlayarak, “Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Kavramı ve ABD–AB Arasında Farklaşan Güvenlik Algulamaları” başlıklı yüksek lisans teziyle “Uluslararası İlişkiler Uzmanı” ünvanını aldı. Doktora öğrenimini 2547 sayılı YÖK Kanunu'nun 35/d maddesi uyarınca Nisan 2006–Kasım 2011 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda (Siyasal Bilgiler Fakültesi) tamamlayarak, “Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği” başlıklı doktora teziyle “Doktor” ünvanını aldı. Kasım 2015-Eylül 2018 yılları arasında, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde “Yrd. Doç. Dr./Dr. Öğr. Üyesi” olarak görev yapmıştır. Eylül 2018'ten itibaren aynı bölümde “Doç. Dr.” olarak görev yapmayı sürdürmektedir. Uluslararası İlişkiler, Türk Dış Politikası, Uluslararası Terörizm, Uluslararası Güvenlik ve Jeopolitik konularında çalışmalarını yürütmektedir.

Büşra YILMAZ

Büşra YILMAZ, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2019 yılında Bölüm üçüncülüğü derecesiyle mezun olmuştur. Aynı yıl Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başlamış olup şu anda tez aşamasındadır. 2020 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak başladığı görevine devam etmektedir.

Ceren HAKYEMEZ

1993 yılında Giresun/Merkez'de doğdu. İlköğrenimini Atatürk İlköğretim Okulu (Erdek/Balıkesir) ve Dörtçelik İlkokulu'nda

(Bursa), orta öğrenimi Giresun Lisesi'nde tamamladı. 2012 yılında Giresun Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladığı yükseköğrenimi 2016 yılında tamamlayarak mezun oldu ve yine aynı yıl Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisans öğrenimini 2019 yılında tamamladı. 2019 yılında Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Doktora öğrenimine başladı.

Dilek KARADENİZ TOPAL

1992 tarihinde Şanlıurfa ili Suruç ilçesinde doğdu. 1998 yılında Anadolu İlköğretim Okulu'nu; 2006 yılında Anadolu Ortaokulu'nu; 2010 yılında Adana Anadolu Kız Meslek Lisesi'ni; 2015 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans programını tamamladı. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı YÖK 100/2000 Uluslararası Güvenlik ve Terörizm programında doktora eğitimine başladı.

Eda TUTAK

Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2012 yılında bölüm birincisi olarak mezun oldu. Yüksek lisansını aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler anabilim dalında 2014 yılında tamamladı. 2017 yılında Gümüşhane Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi olarak göreve başladı. Halen bu üniversitede Yönetim ve Organizasyon Bölüm Başkanı olarak görevini sürdürmekte ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler

Anabilim dalında 2017 yılında başladığı doktora eğitimine devam etmektedir.

Fevzi KIRBAŞOĞLU

01.09.1993 tarihinde Erzurum İli Yakutiye İlçesi'nde doğdu. 2015 yılında Atatürk Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 2019 yılında yüksek lisans öğrenimini Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamladı ve “Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçlere Yönelik Politikası: Türkiye Örneği” başlıklı yüksek lisans teziyle Uluslararası İlişkiler uzmanı unvanını aldı. 2019 yılında, YÖK 100/2000 Doktora Projesi kapsamında, Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terör öncelikli alanında doktora öğrenimine başladı. 2021 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Arş. Gör. olarak görev yapmayı sürdürmektedir.

Hasan YILMAZ

1995 yılında Kara Harp Okulundan mezun olmuş, çeşitli birlik komutanlığı ve yurt içi ve yurt dışı karargâh görevlerinde bulunmuştur. 2000-2001 yıllarında ABD Dz.Kuv.leri Yüksek Lisans Okulunda Uluslararası Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları alanında “Turkey and the Middle East: Threats and Opportunities” başlıklı tez ile yüksek lisans derecesi, 2015-2016 yıllarında Barselona Uluslararası Çalışmalar Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler alanında “Turkey's Foreign Policy Towards Russia: Business as Usual?” başlıklı tez ile diğer yüksek lisans derecesini almıştır. 2018 yılında TSK'dan emekli olmuştur. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler Doktora Programı öğrencisidir.

Hülya KINIK

Hülya Kınık, 2012 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programından mezun olmuştur. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans programını tamamlamıştır. 2014 yılından itibaren Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmakta olan Kınık, doktora eğitimine aynı üniversite ve anabilim dalında devam etmektedir. Doktora Tezi, "Yükselen Güçler" in uluslararası sistem üzerindeki etkilerini, ağırlıklı olarak Türk Dış Politikası'na odaklanarak araştırmaktadır.

İsmail KÖSE

1975 yılında Trabzon'da doğdu. Yakın Doğu Üniversitesi'nde devlet burslu olarak 1994 yılında başladığı Uluslararası İlişkiler lisans eğitimini 1999 yılı içerisinde Yüksek Onur derecesi ile tamamladı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2002 yılında Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2013 yılında "Cumhuriyet Tarihi Doktoru" unvanı ile mezun oldu. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalında Yrd. Doç. Dr. olarak göreve başladı. 2016 yılı başında naklen Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne atandı. 2017 yılında Doçent oldu. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Murat ÇEMREK

Sırasıyla ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora ve Budapeşte Koleji: Yüksek İhtisas Çalışmaları Enstitüsü'nde (Macaristan) doktora

sonrası çalışmasını tamamladı. Bilkent, Atatürk Alatoo (Kırgızistan), Selçuk, El Farabi (Kazakistan) Üniversitelerinde ve Polis Akademisi'nde lisanstan doktora çeşitli düzeylerde dersler verdi. Ahmet Yesevi Uluslararası Üniversitesi'nin (Kazakistan) Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün Kurucu Müdürlüğünü üstlendi. Selçuk Üniversitesi'nde Bölüm Başkanlığı, Erol Güngör Türk Diasporası Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü ve Üniversite Erasmus Programı Koordinatörlüğünü yürütücülüğünü yapmış olan Çemrek, halen Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde Bölüm Başkanlığı, Türkçe ve İngilizce olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası dergide makale, değerlendirme, kitap bölümü yazan Çemrek, birçok akademik derginin de editörler kurulu, hakem ve bilimsel danışmanlar kurulunda yer almaktadır.

Murat ÜLGÜL

Doç. Dr. Murat Ülgül Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesidir. 2006 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimini bitirdikten sonra ABD'de Florida State University'de Doğu Avrupa ve Rus Çalışmaları programında (2008-2010) ve University of Delaware'da Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde (2010-2012) yüksek lisans yapmıştır. 2015 yılında University of Delaware'da doktorasını tamamlamıştır. Başta International Relations, Middle East Policy ve International Spectator olmak üzere birçok uluslararası ve ulusal dergide yayını ve kitap bölümleri olan Dr. Ülgül, aynı zamanda Uluslararası Güvenliğe Giriş (Nobel Akademik Yayıncılık, 2021) kitabının da editörlerindedir.

Müge YÜCE

2010 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programından, 2014 yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar

Enstitüsü (SAREN) Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programından mezun olmuştur. 2013 yılından itibaren Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmakta olan yazarın özel çalışma alanını Çin Dış Politikası oluşturmaktadır. 2020 yılı Şubat ayında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yürütmekte olduğu doktora eğitimini tamamlayan Müge YÜCE, araştırma amacı ile daha önce Finlandiya Turku Üniversitesi ve Polonya Opole Üniversitelerinde bulunmuştur. Yazar iyi derecede İngilizce ve orta düzeyde Çince bilmektedir.

Nisa ERDEM

1992 yılında Erzincan'da doğdu. Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi bölümü okuduktan sonra, akademisyenlik hayatına atıldı. Yüksek lisans çalışmasını Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda tamamladı ve Doktora çalışmasına başladı. Halen doktora çalışmasını devam ettirmekte olan Erdem, aynı zamanda Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak göreve devam etmektedir.

Pelin ÇOLAK

06.11.1992 tarihinde Erzurum'da doğdu. İlköğretimi Mimar Sinan İlköğretim Okulu ve Yahya Kemal İlköğretim Okulu'nda; ortaöğretimi Erzurum Spor Lisesi'nde okudu. 2010 yılında Atatürk Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladığı lisans eğitimini 2014 yılında tamamladı. 2016-2019 yılları arasında Giresun Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans programından mezun oldu. 2020 yılında Giresun Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Doktora programına başladı.

Rahman DAĞ

Adıyaman Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Doçent olarak görev yapmaktadır. Lisans eğitimini İstanbul Yeditepe Üniversitesi'nde, yüksek lisans eğitimini ise Londra'daki SOAS'ta (School of Orient and African Studies) tamamlamıştır. Exeter Üniversitesi'nin Arap ve İslam Araştırmaları Enstitüsü'nden doktor ünvanını almıştır. İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International (www.cesran.org) Yardımcı Genel Direktörüdür.

Rukiye PATAN

1998 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2016 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans programına başlayıp 2020 yılında mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Yüksek Lisans programına başlayan Rukiye Patan şu anda tez aşamasındadır.

Selim KURT

İlk, Orta ve Lise öğrenimini Giresun'da tamamladı. Lisans eğitimini ise İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2001 yılında tamamladı. 2003 yılında askerlik vazifesini ifa etti ve aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisans eğitimini 2006 yılında, Doktora eğitimini yine aynı üniversite de 2017 yılında bitirdi. Halen Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmakta olup, Karadeniz, Uluslararası Terörizm, Ekonomi-Politik ve Uluslararası Güvenlik gibi alanlarda çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca biri editörlü olmak

üzere iki adet kitabı, dört adet uluslararası kitap bölümü, ikisi ESCI indeksinde taranan toplam on dört adet ulusal ve uluslararası hakemli dergide yayınlanmış makalesi ile uluslararası sempozyumlarda sunulan dokuz adet de bildirisi bulunan Kurt, iyi derecede İngilizce bilmektedir.

Şeyma KALYONCU

1992 yılında Samsun'da doğdu. 2006 yılında Samsun'da Altınkaya Anadolu Lisesi'nde okudu. Üniversiteyi 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde okuduktan sonra 2015 yılında yüksek lisans çalışmasını Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı YÖK 100/2000 Uluslararası Güvenlik ve Terörizm programında doktora eğitimine başladı.

Vahit GÜNTAY

2008 yılında Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini, 2016 yılında yine aynı programda doktora eğitimini tamamlamıştır. 2009-2016 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Güntay, 2017 yılından bu yana aynı bölümde Doktor Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir. Doktora çalışması öncesi ve sonrasında yurtiçi ve dışında siber güvenlik ile ilgili birçok araştırma ve projeye katkı sağlayan Güntay; lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde Siber Politikalar, Siber İstihbarat ve Dış Politika, Dijital Diplomasi, Devletler ve Yapay Zekâ gibi dersler vermektedir.

Yaşar SARI

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde Öğretim Üyesidir. Lisansını İstanbul Üniversitesi'nden, Yüksek Lisansını Old Dominion Üniversitesi ve Doktorasını Virginia Üniversitesi'nden aldı. ABD, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde ders verdi. Rusya, Kafkasya ve Orta Asya üzerine çalışmaları vardır.

